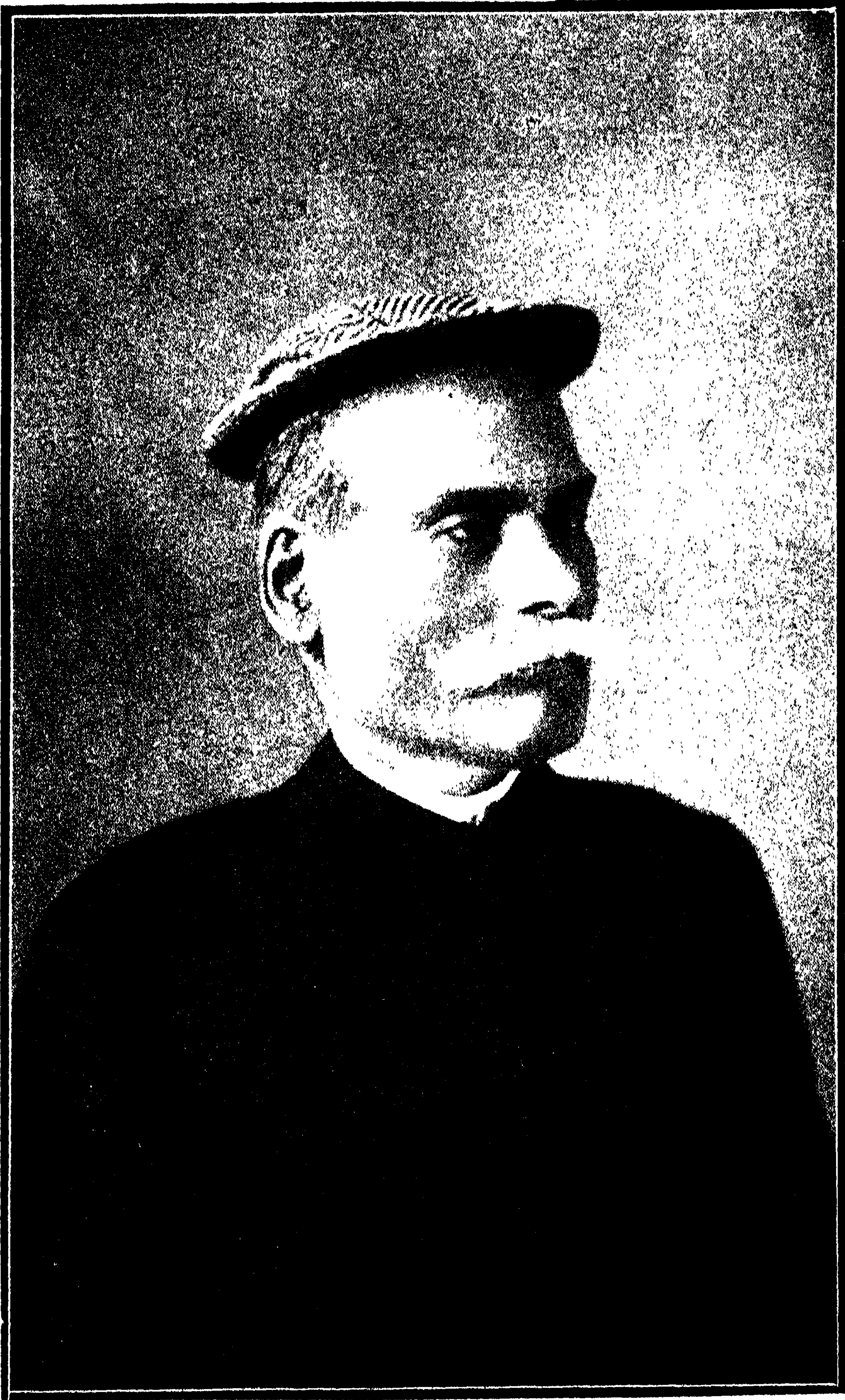

स्वर्गवासी साधुचरित श्रीमान् डालचन्दजी सिंघी

बाबू श्रीबहादुर सिंहजी सिंघीके पुण्यश्लोक पिता

जन्म–वि. सं. १९२१, मार्ग. वदि ६ 卐 **स्वर्गवास**–वि. सं. १९८४, पोष सुदि ६

दानशील-साहित्यरसिक-संस्कृतिप्रिय

स्व. श्रीबाबू बहादुरसिंहजी सिंघी

अजीमगंज-कलकत्ता

जन्म ता. २८-६-१८८५] [मृत्यु ता. ७-७-१९४४

सिं घी जै न ग्र न्थ मा ला

************************[ग्रन्थाङ्क २३]************************

महाकवि - भर्तृहरि - विरचित

शतकत्रयादि-सुभाषितसंग्रह

SINGHI JAIN SERIES

************************[NUMBER 23]************************

THE EPIGRAMS ATTRIBUTED TO BHARTṚHARI

कलकत्तानिवासी

साधुचरित-श्रेष्ठिवर्य **श्रीमद् डालचन्दजी सिंघी** पुण्यस्मृतिनिमित्त

प्रतिष्ठापित एवं प्रकाशित

सिंघी जैन ग्रन्थमाला

[जैन आगमिक, दार्शनिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक, वैज्ञानिक, कथात्मक – इत्यादि विविधविषयगुम्फित; प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, प्राचीनगूर्जर-राजस्थानी आदि नानाभाषानिबद्ध; सार्वजनीन पुरातन वाङ्मय तथा नूतन संशोधनात्मक साहित्य प्रकाशिनी सर्वश्रेष्ठ जैन ग्रन्थावलि.]

प्रतिष्ठाता

श्रीमद्-डालचन्दजी-सिंघीसत्पुत्र

स्व० दानशील-साहित्यरसिक-संस्कृतिप्रिय

श्री बहादुर सिंहजी सिंघी

प्रधान-सम्पादक तथा संचालक

आचार्य जिन विजय मुनि

सम्मान्य नियामक – भारतीय विद्या भवन – बम्बई

संरक्षक

श्री राजेन्द्र सिंहजी सिंघी

तथा

श्री नरेन्द्र सिंहजी सिंघी

*

प्रकाशक

सिंघी जैनशास्त्र शिक्षापीठ

भारतीय विद्या भवन

卐 बम्बई 卐

भर्तृहरि-विरचितः

शतकत्रयादि-सुभाषितसंग्रहः।

(महाकवि-भर्तृहरिप्रणीतत्वेन नीति-शृङ्गार-वैराग्यादिनाम्ना समाख्यातानां सुभाषितानां सुपरिष्कृतसंग्रहः।)

सुविस्तृतपरिचयात्मिकयाङ्ग्लप्रस्तावना-विविधपाठान्तर-परिशिष्टादिसमन्वितः
आचार्यश्रीजिनविजयालेखिताग्रवचनालंकृतश्च।

*

मुंबईस्थ-टाटा-मूलतत्त्वसंशोधनविद्यामन्दिरान्तर्गत-गणितशास्त्रप्राध्यापकेन
पालीवाङ्मयपारंगत-सुगृहीतनामधेय-सुगतगतिप्राप्त-
श्रीमद्-धर्मानन्द-कोसंबीसुतेन
श्री दामोदर कोसंबी
नाम्ना विद्वद्वरेण संपादितः।

मुंबई-नगरस्थ

भारतीय विद्या भवन

प्रतिष्ठित

सिंघी जैनशास्त्र शिक्षापीठ

द्वारा प्रकटीभूतः।

*

विक्रमाब्द २००५] प्रथमावृत्ति; सार्धसप्तशत प्रति [१९४८ खिस्ताब्द

ग्रन्थांक २३] [मूल्य रू० १२-८-०

SINGHI JAIN SERIES

A COLLECTION OF CRITICAL EDITIONS OF IMPORTANT JAIN CANONICAL, PHILOSOPHICAL, HISTORICAL, LITERARY, NARRATIVE AND OTHER WORKS IN PRĀKRIT, SANSKRIT, APABHRAṂŚA AND OLD RĀJASTHĀNI-GUJARĀTI LANGUAGES, AND OF NEW STUDIES BY COMPETENT RESEARCH SCHOLARS

ESTABLISHED

IN THE SACRED MEMORY OF THE SAINT-LIKE LATE SETH

ŚRĪ DĀLCHANDJĪ SIṄGHĪ

OF CALCUTTA

BY

HIS LATE DEVOTED SON

DĀNAŚĪLA - SĀHITYARASIKA - SANSKRITIPRIYA

ŚRĪMĀN BAHĀDUR SIṄGHJĪ SIṄGHĪ

*

DIRECTOR AND GENERAL EDITOR

ACHĀRYA JINA VIJAYA MUNI

(HON. DIRECTOR—BHĀRATĪYA VIDYĀ BHAVAN—BOMBAY)

*

UNDER THE EXCLUSIVE PATRONAGE OF

ŚRĪ RĀJENDRA SINGH SINGHI

AND

ŚRĪ NARENDRA SINGH SINGHI

*

PUBLISHED BY

SINGHI JAIN S'ASTRA SIKSHAPITHA

BHARATIYA VIDYA BHAVAN

BOMBAY

THE EPIGRAMS ATTRIBUTED TO BHARTRHARI

Including the Three Centuries

For the first time collected and critically edited, with principal variants and an introduction

*

BY

D. D. KOSAMBI

[Professor at The Tata Institute of Fundamental Research, Bombay.]

With a Foreword

BY

ACHARYA JINA VIJAYA MUNI

[Honorary Director of the Bhāratiya Vidyā Bhavan]

PUBLISHED BY

SINGHI JAIN S'ASTRA SIKSHAPITHA

BHARATIYA VIDYA BHAVAN

BOMBAY

V.E. 2005] *First Edition: Seven Hundred & fifty Copies* [1948 A.D.

Vol. No. 23] ❀ [Price Rs. 12-8-0

॥ सिंघीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

अस्ति बङ्गाभिधे देशे सुप्रसिद्धा मनोरमा । मुर्शिदाबाद इत्याख्या पुरी वैभवशालिनी ॥ १
बहवो निवसन्त्यत्र जैना ऊकेशवंशजाः । धनाढ्या नृपसम्मान्या धर्मकर्मपरायणाः ॥ २
श्रीडालचन्द इत्यासीत् तेष्वेको बहुभाग्यवान् । साधुवत् सच्चरित्रो यः सिंघीकुलप्रभाकरः ॥ ३
बाल्य एवागतो यश्च कर्तुं व्यापारविस्तृतिम् । कलिकातामहापुर्यां धृतधर्मार्थनिश्चयः ॥ ४
कुशाग्रीयस्वबुद्ध्यैव सद्वृत्त्या च सुनिष्ठया । उपार्ज्य विपुलां लक्ष्मीं कोट्यधिपोऽजनिष्ट सः ॥ ५
तस्य मन्नुकुमारीति सन्नारीकुलमण्डना । अभूत् पतिव्रता पत्नी शीलसौभाग्यभूषणा ॥ ६
श्रीबहादुरसिंहाख्यो गुणवाँस्तनयस्तयोः । अभवत् सुकृती दानी धर्मप्रियश्च धीनिधिः ॥ ७
प्राप्ता पुण्यवता तेन पत्नी तिलकसुन्दरी । यस्याः सौभाग्यचन्द्रेण भासितं तत्कुलाम्बरम् ॥ ८
श्रीमान् राजेन्द्रसिंहोऽस्य ज्येष्ठपुत्रः सुशिक्षितः । यः सर्वकार्यदक्षत्वात् पितुर्दक्षिणबाहुवत् ॥ ९
नरेन्द्रसिंह इत्याख्यस्तेजस्वी मध्यमः सुतः । सूनुर्वीरेन्द्रसिंहश्च कनिष्ठः सौम्यदर्शनः ॥ १०
सन्ति त्रयोऽपि सत्पुत्रा आप्तभक्तिपरायणाः । विनीताः सरला भव्याः पितुर्मार्गानुगामिनः ॥ ११
अन्येऽपि बहवस्तस्याभवन् स्वस्रादिबान्धवाः । धनैर्जनैः समृद्धः सन् स राजेव व्यराजत ॥ १२

अन्यच्च—

सरस्वत्यां सदासक्तो भूत्वा लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्यासीत् सदाचारी तच्चित्रं विदुषां खलु ॥ १३
नाहंकारो न दुर्भावो न विलासो न दुर्व्ययः । दृष्टः कदापि तद्गेहे सतां तद् विस्मयास्पदम् ॥ १४
भक्तो गुरुजनानां स विनीतः सज्जनान् प्रति । बन्धुजनेऽनुरक्तोऽभूत् प्रीतः पोष्यगणेष्वपि ॥ १५
देश-कालस्थितिज्ञोऽसौ विद्या-विज्ञानपूजकः । इतिहासादि-साहित्य-संस्कृति-सत्कलाप्रियः ॥ १६
समुन्नत्यै समाजस्य धर्मस्योत्कर्षहेतवे । प्रचाराय च शिक्षाया दत्तं तेन धनं घनम् ॥ १७
गत्वा सभा-समित्यादौ भूत्वाऽध्यक्षपदान्वितः । दत्त्वा दानं यथायोग्यं प्रोत्साहिताश्च कर्मठाः ॥ १८
एवं धनेन देहेन ज्ञानेन शुभनिष्ठया । अकरोत् स यथाशक्ति सत्कर्माणि सदाशयः ॥ १९
अथान्यदा प्रसङ्गेन स्वपितुः स्मृतिहेतवे । कर्तुं किञ्चिद् विशिष्टं स कार्यं मनस्यचिन्तयत् ॥ २०
पूज्यः पिता सदैवासीत् सम्यग्-ज्ञानरुचिः स्वयम् । तस्मात् तज्ज्ञानवृद्ध्यर्थं यतनीयं मयाऽप्यरम् ॥ २१
विचार्यैवं स्वयं चित्ते पुनः प्राप्य सुसम्मतिम् । श्रद्धास्पदस्वमित्राणां विदुषां चापि तादृशाम् ॥ २२
जैनज्ञानप्रसारार्थं स्थाने शा न्ति नि के त ने । सिंघीपदाङ्कितं जै न ज्ञा न पी ठ मतीष्ठिपत् ॥ २३
श्रीजिनविजयः प्राज्ञो मुनिनाम्ना च विश्रुतः । स्वीकर्तुं प्रार्थितस्तेन तस्याधिष्ठायकं पदम् ॥ २४
तस्य सौजन्य-सौहार्द-स्थैर्यौदार्यादिसद्गुणैः । वशीभूय मुदा येन स्वीकृतं तत्पदं वरम् ॥ २५
कवीन्द्रेण रवीन्द्रेण स्वीयपावनपाणिना । रसँ-नागाङ्क-चन्द्राब्दे तत्प्रतिष्ठा व्यधीयत ॥ २६
प्रारब्धं मुनिना चापि कार्यं तदुपयोगिकम् । पाठनं ज्ञानलिप्सूनां तथैव ग्रन्थगुम्फनम् ॥ २७
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंघीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे चैषा प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥ २८
उदारचेतसा तेन धर्मशीलेन दानिना । व्ययितं पुष्कलं द्रव्यं तत्तत्कार्यसुसिद्धये ॥ २९
छात्राणां वृत्तिदानेन नैकेषां विदुषां तथा । ज्ञानाभ्यासाय निष्कामसाहाय्यं स प्रदत्तवान् ॥ ३०
जलवातादिकानां तु प्रातिकूल्यादसौ मुनिः । कार्यं त्रिवार्षिकं तत्र समाप्यान्यत्र चास्थितः ॥ ३१
तत्रापि सततं सर्वं साहाय्यं तेन यच्छता । ग्रन्थमालाप्रकाशाय महोत्साहः प्रदर्शितः ॥ ३२
नन्दे-निध्यङ्क-चन्द्राब्दे जाता पुनः सुयोजना । ग्रन्थावल्याः स्थिरत्वाय विस्तराय च नूतना ३३
ततः सुहृत्परामर्शात् सिंघीवंशनभस्वता । भा वि द्या भ व ना येयं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥ ३४
आसीत्तस्य मनोवाञ्छाऽपूर्वा ग्रन्थप्रकाशने । तदर्थं व्ययितं तेन लक्षावधि हि रूप्यकम् ॥ ३५
दुर्विलासाद् विधेर्हन्त ! दौर्भाग्याच्चात्मबन्धूनाम् । स्वल्पेनैवाथ कालेन स्वर्गं स सुकृती ययौ ॥ ३६
इन्दु-ख°-शून्य°-नेत्राब्दे मासे आषाढसञ्ज्ञके । कलिकाताख्यपुर्यां स प्राप्तवान् परमां गतिम् ॥ ३७
पितृभक्तैश्च तत्पुत्रैः प्रेयसे पितुरात्मनः । तथैव प्रपितुः स्मृत्यै प्रकाश्यतेऽधुना पुनः ॥ ३८
इयं ग्रन्थावलिः श्रेष्ठा प्रेष्ठा प्रज्ञावतां प्रथा । भूयाद् भूत्यै सतां सिंघीकुलकीर्तिप्रकाशिका ॥ ३९
विद्वज्जनकृताह्लादा सच्चिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दत्वियं लोके श्रीसिंघी ग्रन्थपद्धतिः ॥ ४०

॥ सिंघीजैनग्रन्थमालासम्पादकप्रशस्तिः ॥

स्वस्ति श्रीमेदपाटाख्यो देशो भारतविश्रुतः । रूपाहेलीति सन्नाम्नी पुरिका तत्र सुस्थिता ॥ १
सदाचार-विचाराभ्यां प्राचीननृपतेः समः । श्रीमच्चतुरसिंहोऽत्र राठोडान्वयभूमिपः ॥ २
तत्र श्रीवृद्धिसिंहोऽभूद् राजपुत्रः प्रसिद्धिभाक् । क्षात्रधर्मधनो यश्च परमारकुलाग्रणीः ॥ ३
मुञ्ज-भोजमुखा भूपा जाता यस्मिन् महाकुले । किं वर्ण्यते कुलीनत्वं तत्कुलजातजन्मनः ॥ ४
पत्नी राजकुमारीति तस्याभूद् गुणसंहिता । चातुर्य-रूप-लावण्य-सुवाक्-सौजन्यभूषिता ॥ ५
क्षत्रियाणीप्रभापूर्णां शौर्योद्दीप्तमुखाकृतिम् । यां दृष्ट्वैव जनो मेने राजन्यकुलजा त्वियम् ॥ ६
पुत्रः किसनसिंहाख्यो जातस्तयोरतिप्रियः । रणमल्ल इति चान्यद् यन्नाम जननीकृतम् ॥ ७
श्रीदेवीहंसनामाऽत्र राजपूज्यो यतीश्वरः । ज्योतिर्भैषज्यविद्यानां पारगामी जनप्रियः ॥ ८
आगतो मरुदेशाद् यो भ्रमन् जनपदान् बहून् । जातः श्रीवृद्धिसिंहस्य प्रीति-श्रद्धास्पदं परम् ॥ ९
तेनाथाप्रतिमप्रेम्णा स तत्सूनुः स्वसन्निधौ । रक्षितः, शिक्षितः सम्यक्, कृतो जैनमतानुगः ॥ १०
दौर्भाग्यात् तच्छिशोर्बाल्ये गुरु-तातौ दिवंगतौ । विमूढः स्वगृहात् सोऽथ यदृच्छया विनिर्गतः ॥ ११

तथा च-

भ्रान्त्वा नैकेषु देशेषु सेवित्वा च बहून् नरान् । दीक्षितो मुण्डितो भूत्वा जातो जैनमुनिस्ततः ॥ १२
ज्ञातान्यनेकशास्त्राणि नानाधर्ममतानि च । मध्यस्थवृत्तिना तेन तत्त्वातत्त्वगवेषिणा ॥ १३
अधीता विविधा भाषा भारतीया युरोपजाः । अनेका लिपयोऽप्येवं प्रत्न-नूतनकालिकाः ॥ १४
येन प्रकाशिता नैके ग्रन्था विद्वत्प्रशंसिताः । लिखिता बहवो लेखा ऐतिह्यतथ्यगुम्फिताः ॥ १५
स बहुभिः सुविद्वद्भिस्तन्मण्डलैश्च सत्कृतः । जिनविजयनाम्नाऽसौ ख्यातोऽभवद् मनीषिषु ॥ १६
यस्य तां विश्रुतिं ज्ञात्वा श्रीमद्गान्धीमहात्मना । आहूतः सादरं पुण्यपत्तनात् स्वयमन्यदा ॥ १७
पुरे चाहम्मदाबादे राष्ट्रीयशिक्षणालयः । विद्यापीठ इति ख्यातः प्रतिष्ठितो यदाऽभवत् ॥ १८
आचार्यत्वेन तत्रोच्चैर्नियुक्तः स महात्मना । रस-मुनि-निधीन्द्वब्दे पुरातत्त्वाख्यमन्दिरे ॥ १९
वर्षाणामष्टकं यावत् सम्भूष्य तत् पदं ततः । गत्वा जर्मनराष्ट्रे स तत्संस्कृतिमधीतवान् ॥ २०
तत आगत्य सँल्लग्नो राष्ट्रकार्ये च सक्रियम् । कारावासोऽपि सम्प्राप्तो येन स्वराज्यपर्वणि ॥ २१
क्रमात् ततो विनिर्मुक्तः स्थितः शान्तिनिकेतने । विश्ववन्द्यकवीन्द्रश्रीरवीन्द्रनाथभूषिते ॥ २२
सिंघीपदयुतं जैनज्ञानपीठं तदाश्रितम् । स्थापितं तत्र सिंघीश्रीडालचन्दस्य सूनुना ॥ २३
श्रीबहादुरसिंहेन दानवीरेण धीमता । स्मृत्यर्थं निजतातस्य जैनज्ञानप्रसारकम् ॥ २४
प्रतिष्ठितश्च तस्यासौ पदेऽधिष्ठातृसञ्ज्ञके । अध्यापयन् वरान् शिष्यान् ग्रन्थयन् जैनवाङ्मयम् ॥ २५
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंघीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे ह्येषा प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥ २६
अथैवं विगतं यस्य वर्षाणामष्टकं पुनः । ग्रन्थमालाविकासार्थप्रवृत्तिषु प्रयस्यतः ॥ २७
बाण-रत्न-नवेन्द्वब्दे मुंबाईनगरीस्थितः । मुंशीति बिरुदख्यातः कन्हैयालालधीसखः ॥ २८
प्रवृत्तो भारतीयानां विद्यानां पीठनिर्मितौ । कर्मनिष्ठस्य तस्याभूत् प्रयत्नः सफलोऽचिरात् । २९
विदुषां श्रीमतां योगात् संस्था जाता प्रतिष्ठिता । भारतीयपदोपेतविद्याभवनसञ्ज्ञया । ३०
आहूतः सहकाराय सुहृदा स मुनिः कृती । ततः प्रभृति तत्रापि सहयोगं प्रदत्तवान् ॥ ३१
तद्भवनेऽन्यदा तस्य सेवाऽधिका ह्यपेक्षिता । स्वीकृता नम्रभावेन साऽप्याचार्यपदाश्रिता ॥ ३२
नन्द-निध्यङ्क-चन्द्राब्दे वैक्रमे विहिता पुनः । एतद्ग्रन्थावलीस्थैर्यकृत् तेन नव्ययोजना ॥ ३३
परामर्शात् ततस्तस्य श्रीसिंघीकुलभास्वता । भाविद्याभवनायेयं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥ ३४
प्रदत्ता दशसाहस्री पुनस्तस्योपदेशतः । स्वपितृस्मृतिमन्दिरकरणाय सुकीर्तिना ॥ ३५
दैवादल्पे गते काले सिंघीवर्यो दिवंगतः । यस्तस्य ज्ञानसेवायां साहाय्यमकरोत् महत् ॥ ३६
पितृकार्यप्रगत्यर्थं यत्नशीलैस्तदात्मजैः । राजेन्द्रसिंहमुख्यैश्च सत्कृतं तद्वचस्ततः ॥ ३७
पुण्यश्लोकपितुर्नाम्ना ग्रन्थागारकृते पुनः । बन्धुज्येष्ठो गुणश्रेष्ठो ह्यर्द्धलक्षं प्रदत्तवान् ॥ ३८
ग्रन्थमालाप्रसिद्ध्यर्थं पितृवत्तस्य कांक्षितम् । श्रीसिंघीबन्धुभिः सर्वं तद्गिराऽनुविधीयते । ३९
विद्वज्जनकृताह्लादा सच्चिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दत्वियं लोके जिनविजयभारती ॥ ४०

* * *

सिंघी जैन ग्रन्थमाला

अद्यावधि मुद्रित ग्रन्थनामावलि

१ मेरुतुङ्गाचार्यरचित प्रबन्धचिन्तामणि मूलग्रन्थ. २ पुरातनप्रबन्धसंग्रह. ३ राजशेखरसूरिरचित प्रबन्धकोश. ४ जिनप्रभसूरिकृत विविधतीर्थकल्प. ५ मेघविजयोपाध्यायविरचित देवानन्दमहाकाव्य. ६ यशोविजयोपाध्यायकृत जैनतर्कभाषा. ७ हेमचन्द्राचार्यकृत प्रमाणमीमांसा. ८ भट्टाकलङ्कदेवकृत अकलङ्कग्रन्थत्रयी. ९ प्रबन्धचिन्तामणि–हिन्दी भाषान्तर. १० प्रभाचन्द्रसूरिरचित प्रभावकचरित. 11 Life of Hemachandrāchārya : By Dr. G. Bühler. १२ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायरचित भानुचन्द्रगणिचरित. १३ यशोविजयोपाध्यायविरचित ज्ञानबिन्दुप्रकरण. १४ हरिषेणाचार्यकृत बृहत् कथाकोश. १५ जैनपुस्तकप्रशस्तिसंग्रह-प्रथम भाग. १६ हरिभद्रसूरिविरचित धूर्ताख्यान. १७ दुर्गदेवकृत रिष्टसमुच्चय. १८ मेघविजयोपाध्यायकृत दिग्विजयमहाकाव्य. १९ कवि अब्दुल रहमानकृत सन्देशरासक. २० महाकवि भर्तृहरिविरचित शतकत्रयादि-सुभाषितसंग्रह.

* *

संप्रति मुद्यमाण ग्रन्थनामावलि

१ खरतरगच्छगुर्वावलि. २ कुमारपालचरित्रसंग्रह. ३ विविधगच्छीयपट्टावलिसंग्रह. ४ जैनपुस्तकप्रशस्ति संग्रह, भाग २. ५ विज्ञप्तिलेखसंग्रह. ६ उद्द्योतनसूरिकृत कुवलयमालाकथा. ७–८ उदयप्रभसूरिकृत धर्माभ्युदयमहाकाव्य तथा कीर्तिकौमुदी आदि अन्यान्य अनेक प्रशस्त्यादि कृतिसंग्रह. ९ जिनेश्वरसूरिकृत कथाकोषप्रकरण. १० शान्त्याचार्यकृत न्यायावतारवार्तिकवृत्ति. ११ महामुनि गुणपालविरचित जंबूचरित्र (प्राकृत). १२ जयपाहुडनाम निमित्तशास्त्र. १३ कोऊहलविरचित लीलावती कथा (प्राकृत). १४ गुणचन्द्रविरचित मंत्रीकर्मचन्द्रवंशप्रबन्ध. १५ नयचन्द्रविरचित हम्मीरमहाकाव्य. १६ महेश्वरसूरिकृत नाणपंचमी कथा. १७ भद्रबाहु संहिता. १८ महेन्द्रसूरिकृत नर्मदासुन्दरी कथा. १९ जिनदत्ताख्यानद्वयम्. २० धाहिलकविकृत पउमसिरीचरिउ (अपभ्रंश). २१ स्वयंभूकविरचित पउमचरिउ (अपभ्रंश). २२ सिद्धिचन्द्रकृत काव्यप्रकाशखण्डन. २३ जयसिंहसूरिकृत धर्मोपदेशमाला.

*
* *

मुद्रणार्थ निर्धारित एवं सज्जीकृत ग्रन्थनामावलि

१ भानुचन्द्रगणिकृत विवेकविलासटीका. २ पुरातन रास–भासादिसंग्रह. ३ प्रकीर्ण वाङ्मय प्रकाश. ४ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायविरचित वासवदत्ता टीका. ५ देवचन्द्रसूरिकृत मूलशुद्धिप्रकरणवृत्ति. ६ रत्नप्रभाचार्यकृत उपदेशमाला टीका. ७ यशोविजयोपाध्यायकृत अनेकान्तव्यवस्था. ८ जिनेश्वराचार्यकृत प्रमालक्षण. ९ महानिशीथसूत्र. १० तरुणप्रभाचार्यकृत आवश्यकबालावबोध. ११ राठोड वंशावलि. १२ उपकेशगच्छप्रबन्ध. १३ वर्द्धमानाचार्यकृत गणरत्नमहोदधि. १४ प्रतिष्ठासोमकृत सोमसौभाग्यकाव्य. १५ नेमिचन्द्रकृत षष्ठीशतक (पृथक् पृथक् ३ बालावबोध युक्त). १६ शीलांकाचार्य विरचित महापुरुषचरित्र (प्राकृत महाग्रंथ). १७ चंदप्पहचरियं (प्राकृत). १८ नेमिनाह चरिउ (अपभ्रंश-महाग्रंथ). १९ उपदेश पदटीका (वर्द्धमानाचार्यकृत). २० निर्वाणलीलावती कथा (सं. कथा ग्रंथ). २१ सनत्कुमारचरित्र (संस्कृत काव्यग्रंथ). २२ राजवल्लभ पाठककृत भोजचरित्र. २३ प्रमोदमाणिक्यकृत वाग्भटालंकारवृत्ति. २४ सोमदेवादिकृत विदग्धमुखमण्डनवृत्ति. २५ समयसुन्दरादिकृत वृत्तरत्नाकरवृत्ति. २६ पाण्डित्यदर्पण. २७ पुरातनप्रबन्धसंग्रह–हिन्दी भाषांतर. २८ भुवनभानुचरित्र बालावबोध. २९ भुवनसुन्दरी चरित (प्राकृत कथा) इत्यादि, इत्यादि.

*
* *

CONTENTS

*

नूतनमानवसमाजस्य पुरश्चराणां

मार्क्स एन्गेल्स लेनिन

नामधेयानां तेजस्विनां महामानवानां

पुनीतस्मरणार्थम्

FOREWORD

TWO YEARS AGO, the Triad of Bhartṛhari's *Centuries* edited by Prof. Kosambi with an anonymous southern commentary was published as No. 9 of the Bhāratīya Vidyā Series. In my General Editor's Preface, I had announced that a comprehensive and critical *editio princeps* of the same work prepared by Prof. Kosambi would soon reach the hands of learned readers. This is the work, the twenty-third of the present series, which now becomes available to scholars.

How the idea of editing the present work in this form originated in Prof. Kosambi's mind, how he prepared the definitive critical text after procuring hundreds of manuscripts and all available printed editions, has been set forth concisely but attractively in his preface and introduction in words that suffice to acquaint the reader fully with all essential particulars.

As I have related in my introductory remarks referred to above, Prof. Kosambi's main and preferred branch of knowledge is the study and teaching of mathematics. As the senior professor in so outstanding an institution devoted to the profound study of the sciences as the Tata Institute of Fundamental Research, he ranks among the handful of leading Indian specialists in mathematics. His principal research has been in mathematics. In that subject his valuable contributions have attracted the attention of leading European and American mathematicians, securing him invitations from UNESCO and to visiting professorships abroad.

Prof. Kosambi is the worthy son of my dearly beloved friend and respected contemporary, the late Dharmānandji; and hence, he has belonged from his childhood to the group closest to me; the proof he gave of integrity, concentration, and unflagging love of knowledge drew my heart ever closer to him. It was natural that my heart and soul should feel still deeper and broader a sentiment of "mineness" when I saw him develop as close an acquaintance with the pursuit of Sanskrit studies as with mathematics. Consequently, my mind experiences considerable embarrassment in giving further introductory details about him.

*

It is painful to record that my dear friend Dharmānandji, who himself first pointed out to me four years ago the preoccupation of his "Bābā" with the collection and edition of Bhartṛhari's epigrams and suggested to Bābā the possibility of publishing in this Series, is no longer in this world to see with his living eyes the success of his son's researches in Sanskrit text-criticism.

*

In making this reference to Dharmānandji, the sacred memory of our long, friendly connection overflows my heart and fills my vision. I first learned of the principles of Buddhism and its monastic order through Dharmānandji's writings. My curiosity was excited by two of his Marāṭhī books, "Buddha, Dharma, āṇi Saṃgha", and "Buddha-līlā-sāra-saṃgraha". By chance, I came to read his Marāṭhī autobiography "Nivedana", and was astounded at the varied events and stages of his stormy life. I saw some particular similarities to my own in his life and character, and my mind was attracted to him in admiration. But the situation in which I read his books and that in which he then found himself were so greatly at variance that I could not imagine any possibility of making his personal acquaintance during the course of our lives.

*

By a trick of fate I became a follower in 1920 of the non-cooperation movement begun by Mahātmā Gāndhi and decided to serve in the Gujarāt Vidyāpīṭh to be established at Ahmedabad according to Mahātmāji's plans. The Vidyāpīṭh founded an institute, the Purātattva Mandir, under my direction for the study of ancient Indian history, literature, philosophy, and philology, as well as instruction, research, and publication. Here, arrangements were made for the study and teaching of Sanskrit, Prākrit, the Vernaculars, and other subjects of the kind. By chance, Dharmānandji had just returned to this country from America after finishing his work at Harvard University. At the instance of Kākāsāheb Kālelkar, then one of the secretaries of that institution, he accepted the chair of Pāli literature and studies at the Purātattva Mandir. From that day we became collaborators and friends of similar tastes and temperament. Thereafter he moved several times, and so did I, but our friendship became increasingly closer.

In 1929, he called on me in Berlin, on his way to the U. S. S. R. During my stay in Berlin, my mind became more and more steeped in socialist ideas; Kosambīji's mind was also more strongly attracted toward socialism during his Russian sojourn. During my residence at S'āntiniketan-Viśvabhāratī, 1930–34, he too came there one day and expressed the wish to stay with me for some time; but again he went off to dwell at Banāras, Sāranāth, and such localities. Then the "Bahujana Vihār" was started at Parel in Bombay and he served by his teaching the depressed portion of the social classes regarded as the lower. In those very days this Bhāratīya Vidyā Bhavan was established and some of the burden of managing its literary and educational activities fell upon me. It was my desire that he too should become my colleague and I made some overtures to that effect; but his mind was already becoming more and more inclined not to be tied down to any place or task but finish the remnant of his life in detachment. Nevertheless, he said to me that the principal philosophic book in Pāli literature was the *Visuddhimagga* of Buddhaghosa, for the editing

of which Harvard University had invited him four times; and that he would be highly gratified if I could arrange for the publication of a Devanāgari edition. Agreeing immediately to his wish, I made provision for its publication as the first volume of the Bhāratīya Vidyā Series.*

In recent years, when his body became progressively feebler and he was convinced that not much now remained of the span of his life, he began to meditate seriously upon methods by which life could be made to part quietly from the body. He discussed several times with me the traditional Jain practices of *saṃlekhanā* and *anaśana.* As a result of such thoughts he began in September 1946 to fast to death in a solitary āśrama at Doharīghāṭ, in U. P. But when an urgent message was sent to him by Mahātmāji that it was not proper to fast to death in this manner, he gave it up and decided, in accordance with Mahātmāji's suggestion, to go to the āśrama at Sevāgrām and to terminate his life there.

In his last letter to me from Doharīghāṭ, he said "I have written a Marāṭhī book called *Pārs'vanāthācā Cāturyāma-dharma* of which some friends want to print the Hindi translation; but since there is no determining the possibility of printing the original in Marāṭhī, I am sending the original manuscript to you by registered post to be kept in your Institute. Perhaps some one may be found to publish it." In the same letter he also wrote "I have finished writing, just a few days ago, a drama called *Bodhisattva*; it has been agreed by the Kāśi Vidyāpīṭh to print its Hindi translation. If it be not printed there, then again the manuscript will be sent to you.........."

After recovering a little at Doharīghāṭ he came to Bombay with a view of going to Wardha. At that time I had my last meeting with him. He said, it is Mahātmāji's express desire that I live the rest of my life in Mahātmāji's āśrama, and not wander about; therefore, I shall now go there to live out the rest of my allotted time." At the same time he inquired about the printing of Bābā's present Bhartṛhari collection and asked when it would be published. From Bombay he went to Sevagram-Wardha and there on June 4, 1947, he peacefully cast off this earthly body to reach freedom from the cycle of existence in the manner of a great Bodhisattva.

*

Although Dharmānandji had never undergone formal training at any University, nor studied the routine of research work in a scientific

Many years earlier, Kosambīji had translated the essence of many Jātaka tales into Marāṭhī, but was unable to arrange for publication. When my attention was drawn to this, I published the first part as the initial number of my Jaina-śikṣaṇa-grantha-mālā. The second part lies with me still unpublished.

manner under any scholar, he had nevertheless, because of his constant efforts, his wide travels, and the broad study resulting from these, gained an international fame and status in scholarship. At a stage when our students receive their baccalaureate under modern education, he had hardly begun his study of Sanskrit. When there was not a single person in the whole of India even acquainted with the Pāli language, he developed an unquenchable desire for the study of Pāli literature, went to the then almost unknown countries like Ceylon and Burma, to be initiated into the Buddhist monastic order, and under the greatest hardships of accommodation as well as diet secured an advanced mastery over the Pāli language. Thus, he became a devoted follower of the Lord Buddha and a finished scholar of the Pāli Tripiṭaka which contains his teaching. As a result of his own study and scientific point of view, he became completely familiar with the critical method and from that point of view he approached and penetrated into all works whether the Buddhist scriptures, Vedas, Vedantic writings, or those of the Jains.

*

Just as Prof. Dharmānandji was a spiritual personality of the highest type, so also was he a brilliant scholar and sincere lover of his country. He finished his ascetic training in an inspiring fashion, and spread Pāli literature as well as Buddhist principles in India with the utmost devotion. His natural ability gained him the enviable position of the first Indian orientalist to be invited by so well known a foreign institution as Harvard University.

Dharmānandji was thus a happy, contented, and upright middle-class family man. By reason of his having an excellent wife, an able and brilliant son, charming and bright daughters, he was a gentleman member of the class regarded as fortunate in society; nevertheless, his inner personality was impartial, detached, and highly ascetic. He had not the slightest desire for money nor was he excessively partial to his relations. He saw to it that his children had the highest possible type of education, but beyond that he did not show on their behalf the least social cupidity. For the last 15 years he had renounced all sense of personal desire and went wherever he could render the best service in a detached fashion by his mental and physical powers. Although an unceasing worshipper of knowledge, as well as a profound thinker, he was still an absolute patriot. He participated in the country's struggle for freedom with great enthusiasm and trod the path to jail with a light heart. Even after becoming an elder in age, knowledge, and self-control his idea were still youthfully revolutionary. His inner mind always suffered at the sight of the stupidity in thought and ritual by means of which the Brahmin caste has, in the name of the Hindu religion, made India for these

many centuries so backward, and by means of which the common people of India have become dull, heavy, and uninspired. Whenever the opportunity presented itself, he expressed this opinion of his without fear or hesitation. Because of this, his revolutionary thought and progressive activity were not appreciated by the selfish and conservative class of Brahmins, in particular the Brahmins of Mahārāṣṭra. He was an ardent disciple of the Mahātmā, all of whose efforts towards the regeneration of the country he praised as well as preached and spread. He lived out his life in the manner of a true Bodhisattva and ended it in the same fashion.

Thus, Dharmānandji was a matchless and extraordinary personification of scholarship in our age.

*

I see the marked influence of a father bearing so striking a character upon his worthy son Bābā Kosambi. It is a fruit of this influence that I interpret his entrance into the deep study of Sanskrit literature and his meticulous work of editing the present book with an effort which would have been regarded as of excessive duration for such a result. As I have said before, Bābā's principal subject is the science of Mathematics. It is his chief purpose in life to study, to teach, and to do research in that subject. Sanskrit was neither his principal study nor his field of teaching. Nevertheless, the concentration, perseverance, absorption and enthusiasm which he has displayed in the critical study of his present work has astounded even me and has often made me wish to ask him "Bābā, why are you losing your mind and spending your precious time as well as energy in this line?"

Three or four years ago when Dharmānandji, first of all, came to me to bring news of the Bhartṛhari edition being taken in hand in this manner and said that Bābā has nearly lost his mind in the work, I laughed heartily and replied that some of the father's traits must certainly have come to the son. But even his narrative did not give me a proper idea of how truly Bābā was losing himself. However, when I saw his preparations for the editorial work on this volume and acquainted myself with the extent to which he had, for the sake of this work, borne with joy and enthusiasm every kind of financial, bodily, and mental hardship, only then did I realise the magnitude both of the task before him and of his labours. Before seeing this work of Bābā I too had no idea that the three Centuries of Bhartṛhari would necessitate this type of research and editorial work. Although I had memorised hundreds of Bhartṛhari's epigrams at the beginning of my own studies and then several hundreds of Bhartṛhari manuscripts had passed through my hands in the inspection of well-kept Jain manuscript Bhāṇḍārs, nevertheless I had no idea that in the determination of a clear and definitive text there was involved the same tangled problem as in the text-criticism of the Mahābhārata and the Pañcatantra. The importance of this problem was made clear to me only when I saw the more than 400 large collation sheets

prepared by Bābā for the determination of variants, his thousands of index cards and slips, and the rest. I then thought to myself that there are in our country hundreds of thousands of Sanskritists and pandits, thousands of professors teaching Sanskrit literature in colleges, whose means of livelihood are the study, teaching, and the spread of the Sanskrit language. Yet, how many among these learned people are there to be seen serving their own subject with devotion? I don't write all this with a view of praising my dear friend Bābā but in order that the pandits and professors of Sanskrit in this country might keep the example of a non-sanskritist* like Prof. Kosambi before their eyes and might then develop some little desire to carry out their own duty.

*

As a result of Prof. Kosambi's researches on this book, it has been proved that these writings of Bhartṛhari have been regarded since the earliest times with love and respect by Jain tradition. Hundreds of beautifully written manuscript copies still exist in Jain Bhāṇḍārs. The oldest of the old manuscripts that Prof. Kosambi could procure is also copied by a Jain scholar, being shown in our illustration. This copy is by the hand of the famous Pratiṣṭhāsomagaṇi whose Soma-Saubhāgya Kāvya and other works are still extant. Similarly, of all Sanskrit commentaries written on this work, the oldest known is again by a Jain scholar. This commentary was prepared by the learned Dhanasāra Gaṇi, a *yati* of the Upakeśagaccha. Besides this, there are available many brief Sanskrit glosses and interpretations in mixed Rājasthāni-Gujarāti by other Jain scholars. Imitations of this work are known among Jain books, as for example the Somaśataka, Padmānandaśataka, S'ṛṅgāra-vairāgya-śataka, Dhanadatriśatī, and so on.

*

Certainly, for hundreds of years, these epigrammatic verses of Bhartṛhari have guided, and will continue to guide, every educated Indian in the path of peace, goodwill, and propriety. This edition by Prof. Kosambi will prove to scholars how the poet's work has penetrated into every corner of India.

KĀRTIKĪ PŪRṆIMĀ
Vikram Saṃvat 2005,

Jina Vijaya Muni

* In writing these words I remember the name of the great German scholar Grassmann who is known principally as a great mathematician but who, in his old age, made a deep study of the Sanskrit language and as a result made the first German translation of a fundamental Sanskrit book like the Ṛgveda.

The oldest known Bhartṛhari Codex, saṃvat [illegible].

A. Śṛṅgāra Colophon, Pratiṣṭhasomagaṇi's autograph.

B. Vairāgya Colophon, Pratiṣṭhāsomagaṇi's autograph.

Colophon of the oldest known Dhanasāra Codex. Ham 1074.

EDITOR'S PREFACE.

A

The present edition of epigrams ascribed to Bhartṛhari owes its inception partly to the late Dr. Vishnu S. Sukthankar, famed for the critical edition of the Mahābhārata begun under his general editorship at the Bhāṇḍārkar O. R. Institute. In discussing a literary criticism of mine on Bhartṛhari's poetry,[1] which had upset him greatly without his being able to give a definite contradiction in any essential, we agreed that a critical edition of the gnomic and lyric stanzas transmitted to us in that poet's name was badly needed. He suggested that I should undertake it while it seemed to me that such work lay beyond my own capacities and the rudimentary knowledge[2] of Sanskrit that had forced me to rely, like Bernard Shaw in his celebrated translation from the Greek of Cleopatra's cure for baldness, upon pure divination. Sukthankar said, in effect, that his analysis[3] of the Mahābhārata MS evidence had been confirmed by Ruben's sampling survey[4] of passages from the Rāmāyaṇa, so that we now knew what happened in India to a large popular work in the process of transmission and inflation. But nothing whatsoever was known about the transmission of a *small* popular work in Sanskrit. A knowledge of classical Sanskrit could be picked up from the stanzas themselves as I went along; the work was small enough to be handled completely by one man, unaided; in any case, his own knowledge was at my disposal whenever any difficulty presented itself.

Flattered though I was by this estimate of my ability in a totally new field, I hesitated for a long time. As planned originally, this work should have begun as soon as I could round off certain mathematical and statistical investigations which had till then formed my main field of research. These occupied me till August 9, 1942. Then, as I had not

---

1 "The Quality of Renunciation in Bhartṛhari's Poetry"; *Fergusson College Magazine*, 1941; Reprinted in *Bhāratīya Vidyā*, vol. VII, 1946, pp. 49-62.

2 "On observe qu'en France, le plus souvent, les critiques musicaux sont sourds et les critiques d'art aveugles. Cela leur permet le recueillement nécessaire aux idées esthétiques". Anatole France, *Ile des Pingouins* (Préface). Not mine "the critic's well-flogged ear"; no one ever applied to me the singular epithet of Calligraphes!

3 This is best seen in Sukthankar's Adiparvan *Prolegomena* (Sukthankar Memorial Edition, vol. I, pp. 1-137). A knowledge of this landmark in Indian textual criticism is assumed in all that follows.

4 Walter Ruben: *Studien zur Textgeschichte des Rāmāyaṇa* (Stuttgart 1936).

the detachment of Anatole France's Johannes Talpa (*Ile des Pingouins* III-iv), a new distraction presented itself in the sudden eruption of India's long-repressed struggle for the transfer of power from the British to the Indian bourgeoisie.. Months passed in unorthodox activities such as aid to the wounded; helping an occasional "underground" worker no matter how silly his plans and how meagre my dwindling resources; trying to persuade some groups of students that wrecking the college, where I then lectured on sufferance while they were supposed to be receiving an education, would be ineffective as a method of forcing the British to quit India. Sukthankar's unexpected death on January 21, 1943 destroyed one of the major premises upon which my work was to be based, namely the availability of his profound experience and brilliant guidance. In the event, the other two assumptions which he had made also turned out to be unjustified. Instead of being a good way of learning classical Sanskrit, it is actually necessary to forget Pāṇinian rules in order to edit Bhartṛhari properly. Finally, the chronic ill health and financial ruin which I had to face for three long years force the rueful admission that a critical edition of this particular text cannot be recommended as a pastime for the indigent amateur, especially in a period of war shortages and inflation. The editorial work was not actually taken in hand till July 1943.

Sukthankar often called his Mahābhārata text "fluid" without defining the adjective more closely; if that be admitted, then mine can only be qualified as nebulous, so great is the difficulty of pinning down the Bhartṛhari tradition from the enormously variable MS evidence. After being trained to the rigid logical discipline of a science that specializes in exactitude of statement and numerical accuracy, I find it peculiarly vexing that a precise answer cannot be given even to the simplest of questions about our present text. For example, how many MSS have I studied? My count is 377, whether in original, photostat, microfilm, direct copy, or in some cases a *pratīka* index. But some were mere fragments, down to a single folio – nevertheless of great importance as for example ISM Gore 144. Some, like BU 41/4 and Mysore 223, contain many Bhartṛhari stanzas, but are certainly not Bhartṛhari MSS, being mislabelled collections. Occasionally, as in my W_2 or VSP, three separately tied and numbered pieces are clearly by the same hand and portions of one MS, whereas BORI 331 shows two entirely different MSS belonging to different versions and scribes catalogued as one. Thus, my total of 377 gives an exaggerated notion of precision. Similarly for the total number of stanzas, where we have all possible degrees of variation from the trifling scribe's error to a complete paraphrase, so that stanzas like *bhoge rogabhayaṃ* rob an exact count of meaning.

Apart from this lack of a sharp focus, there are other difficulties peculiar to Bhartṛhari. There is no guiding thread of a narrative as in the *Mahābhārata*, or the frame story of the *Pañcatantra.* Though the southern recension does make a feeble attempt at logical grouping of verses

on similar topics, the absence of a connecting link from one stanza to the next makes it impossible to prove by any sort of inner criticism that the lines upon which doubt has been cast by the MS evidence are actually later additions; Sukthankar, whose unit was a whole passage, could invariably manage this when stripping off some striking and generally accepted episode from the Vulgate text of the Mahābhārata. The desperate efforts made by our scribes to include every stanza they believed to be Bhartṛhari's forces us to attach far more weight here to omission than to inclusion, but there is ample evidence for an earlier long period of complete neglect in which omissions must presumably have occurred. In the *Pañcatantra*, Hertel's long series of studies had established versions which F. Edgerton (A. O. Series, vols. 2, 3; 1924) later combined to form a consolidated text, though we need not stop to discuss whether the critical method is identical with Sukthankar's. For me, there was no available determination of Bhartṛhari versions*, perhaps because a false appearance of uniformity had been thrust upon editions in widely separated parts of the country by the accident of their having been based on what I call version W. Bhartṛhari's popularity is of a different sort than that of the Mahābhārata, as it lacks the religious appeal and replaces the interminable doggerel of the epic by crisp, polished stanzas in far more elegant metres which necessarily imply a more cultured if restricted audience. On the other hand, the entire collection of three Centuries is short enough to be memorized *in toto*, while its use as a school text has generally fixed many of the verses in the memory of any Indian who makes the least pretence to classical knowledge. This adds to the editor's worries, in that many stanzas have undoubtedly been contaminated by such mnemonic transmission, and many have been attracted by similitude to others which were probably original. Further, the poetry shows a formative influence on classical Sanskrit, in that our lexicographers generally quote a line of Bhartṛhari to illustrate the meaning of a word or a phrase, though an examination of the MS apparatus leads to the suspicion that a solecism or at least a neologism may originally have existed at the point in question. In spite of the smoothing effect of this type of popularity, solecisms do occur in any given version of Bhartṛhari which the remarkable flexibility of the Sanskrit language and assiduity of our commentators cannot remove. Worst of all are the ghost readings that appear because of the copyist or reader (*pāṭhaka*) having learned from another version, I can affirm from my own experience in collation that even the most carefully trained worker finds his tongue or his pen slip into the reading first learned in his student days, so that far more careful checking is necessary for Bhartṛhari collations than for a work not generally

* D. D. Kosambi: Some Extant Versions of Bhartṛhari's śatakas: *J.B.B.R.A.S.*, vol. 21, 1945, pp. 17-32. I hope to publish all major versions and their commentaries in due course. My abbreviations N, Ś, V denote the *nīti*, *śṛṅgāra*, and *vairāgya* śataka respectively.

memorized. In fact, almost every commentator comments, without noticing it, upon readings which do not exist in his text, and which, because they generally occur in some other version, cannot be dismissed as mere slips on his part or on that of some later copyist.

B

The need for a new edition. The India Office Catalogue part II-1, pp. 411-420 reports well over a hundred printed editions, translations, and interpretations of Bhartṛhari, to which the British Museum Catalogue adds several others up to the year 1928. I myself have over a dozen such old editions, lithographed and printed, most of which cannot be identified because the flyleaves have been lost. A natural question, therefore, would be: why is another printed edition necessary at all, and if one had to be prepared, why should the oldest editions not be taken as a basis, choosing the best and reporting only the major variants?

The answer is simple enough. Most of the older editions are out of print, and the very fact that some new edition is issued, be it only for school text purposes, almost every year in some part of India, shows that there is a demand. Moreover, none of these editions, new or old, are critical, nor do they survey the vast field of available MS evidence in any comprehensive manner. These two factors alone would justify the present edition if any such justification were needed. In any case the editions now readily available in this part of the country are in no way satisfactory. The NSP still sells Kṛṣṇaśāstri Mahābala's eclectic version, defective as it is seen to be, though the commentary is not bad. Far more popular and full of misprints is the NSP 7th edition of the *śatakatraya* with commentary of Rāmacandra Budhendra. This I hope to reissue in their 8th edition with at least the N+Ś properly corrected from the old Telugu palm-leaf MS ASP 1035. But it says nothing for the **N** tradition, and even represents an out-of-the-way type of its own version. The Gujerati Printing Press edition quite frankly copies whatever is handy, thus taking a W *Nīti* from Telang's edition, and making supplementary additions such as the *Vijñānaśataka*, as well as extras from version A. The Veṅkaṭeśvara Press of Bombay goes one step further in taking a decidedly hybrid text, and tacking thereto the commentary of Rāmcandra Budhendra wherever the śloka is so commented, with one of their own making where the stanza did not occur in the southern version.

Writing to the presses which published the oldest editions produced no results. One third seem to be totally defunct; the rest may be divided equally between those who regret that the edition is exhausted, and those who deny that they ever published any Bhartṛhari edition at all. However, a study of the works borrowed from the IO Library showed that nothing has been lost by my making no use of these editions except to cite extra stanzas in group III.

European editions. The oldest known printed edition of Bhartṛhari's verses is by William Carey, who published it with the Hitopadeśa at Serampore in 1803-4. However, the N and V were known in Europe long before

this, from the translation made by Abraham Roger at Palghat with the help of a Brahmin Padmanābha, and published about forty years later in a French translation by Thomas de la Grue under the title *La porte ouverte pour parvenir á la connaissance du paganisme caché* [Amsterdam, 1670]. Though Carey's College still functions at Chandernagore, not a single copy of his edition seems to be available in any known Indian collection. One possible reason for this may be the fact that the press was struck by lightning in 1812, being destroyed with its store of books. I had to read this work from a microfilm of the IO copy, which shows the N to be Northern, while the Ś and V are from W codices, the latter being supplemented to make an approximate hundred. The preface shows that the edition was prepared from three different MSS, and that it was meant quite frankly to be a school text for the college at Fort William.

The next, decidedly more pretentious, edition was by P. von Bohlen, "Bhartriharis Sententiae/et/ Carmen quod Chauri nomine circumfertur eroticum/ad codicem MSTT fidem edidit Latine vertit et commentario instruxit Petrus À Bohlen" [Berlin, Ferdinand Duemmler, 1833]. Bohlen follows Carey for the *śṛṅgāra* (missing in the Amsterdam translation of 1670) and takes Roger as a guide in constituting the Nīti, probably because of the similar *paddhati* division. His work could have passed without much notice but for the large stones he cast at Indian pandits who, in Carey's edition, "...metra protentosis lectionibus violarunt; glossemata in textum, genuina lectione neglecta, receperunt; versuum ordinem turbarunt; scholia in librum Vairagyam vitiis plena imprimenda curarunt textum denique typis expressum a sphalmatis typographicis non ubique purgarunt."

This deserves some comment, if only because of the long tradition set up by a certain type of European scholar who generously gave the credit for his mistakes to the Indian pandits who had done the actual work. Let it be admitted at the start that, even today, the best of presses in India leave a good deal to be desired, while the worst are probably the worst in the world. Still, if Bohlen imagined that his own edition was free from these defects, it could only be because of an unparallelled smugness and complacency. The Indian pandit would have, at the very least, known that there were difficulties of syntax in such readings as *hotāramapi juhvantam* [p. 44, N 47[c]], *-guṇāḥ saṃsargato jāyate* [p 46, N 51[d]]; and that *kodravāṇāṃ* [p. 52-3, N 98[c]] or *tyāktvā* [p. 54 V 4[b]] leave something to be desired on the part of the editor. What puzzles me is the splendid phrase "genuina lectione neglecta" and "versuum ordinem turbarunt". How did Bohlen know the true reading or the correct order from Carey's edition, a couple of scrappy W MSS, and our F4 supplemented by conceited ignorance of Sanskrit (for which criticism sits ill upon me!), when I find the text in some doubt and the order quite uncertain after consulting several hundred codices? That the W commentary differs systematically from the W text did not strike him at all, so that the pandits he belaboured were in reality more faithful to the manuscripts than Bohlen himself. Finally, his procedure would have led to a very crude approximation to the S prototype for the N and V, had he been able to identify some of Roger's originals; for example, *kiṃ kūrmasya* is confused with *jātaḥ kūrmaḥ*. His synoptic chart is

in error not only because of such confusion, but because he forgot that the F4 order was V–N–Ś against his and Carey's Ś–N–V. Of course, not all the F4 stanzas have been charted, and *ahau vā hāre vā* has been kicked into his supplement, though found in all his MS sources, simply because the exact hundred had to be preserved: "a nobis quidem expulsa ne numerum centenarium transgrederetur liber". The notes are ostentatious enough, usually missing all difficult points; even there, the parallel between *bhavanti namrās* and Sa'adi's "*nehad śākh pur mevah sar bar zamīn*" has not been recognized.

Two at least of Bohlen's successors refused to be outdone. The Bhartṛhari version in Benfey's *Chrestomathie* is a simple copy of his predecessors, hence adds nothing to the textual information. The learned editor maintains in his preface that though *duṣkha* is the correct form, he would not insist upon it in his text, seeing that *duḥkha* had been sanctified by usage; nevertheless, he has been unable to resist the temptation of enriching the Sanskrit language, and the form does appear in parts of the *Chrestomathie*, which thus takes a step further away from common sense as well as the MS evidence. Decidedly worse is Haeberlin's edition in the *Kāvyasaṃgraha* anthology (Calcutta, 1847). The editor has not condescended to explain his method, if indeed he had one. As nearly as can be ascertained by comparison, the Bhartṛhari portion is an execrable reprint of Carey's edition, with some verses broken in two, each half being numbered separately, some missing altogether; there are gaps in the numbering, and quarters end in the wrong place. It might be possible to accuse the editor of plagiarism, but never of any such taint as knowledge of proof-reading, or of the Sanskrit language. The *Kāvyasaṃgraha* has been improved in successiv editions by competent scholars like Jīvānanda Vidyāsāgara, so that the later Calcutta editions are at least readable, though there is no evidence of any new MS basis.

Indian editions. Our earliest printed editions, like the Telugu of 1840 or 1848 [no title page! IO 2. L. 33] could have been used as local versions, being extensions of the MS tradition. Unfortunately, they are singularly rare, for it was found more profitable to copy with emendations from other printed editions rather than go back to any codex. Among the earliest is a lithographed edition published at Benares in 1860 [Divākara Press; IO H 12a and 13] and re-issued immediately. This was by Harilāl of Gayā, resident in Benares, and seems, according to the colophon, to have been completed in 1842. The solitary Bhartṛhari MS at Alwar [probably the same as no. 940, p. 39, Peterson's 1892 Catalogue] is a defective copy of this text and commentary, dated saṃvat 1900. The edition takes its text for N entirely from version W, as well as most of the commentary which he calls the *Subodhinī*; the Ś is generally northern, but *Śambhusvayambhu*- has been omitted because of displacement in W, from which again the commentary is borrowed with additions; the V is definitely of the N recension, with arbitrary changes. Harilāl's edition was copied without acknowledgement in some of the Bombay lithographs, unless Harilāl had himself copied some such earlier edition which I have missed. Naturally, there is no question of acknowledgement on the part of those who have continued the borrowing. Among these, the Veṅkaṭeśvar Steam Press edition at Bombay in 1884 adds a Hindi translation. While the Bombay lithographed editions such as IO 279. 3. B. 10 [1868] and 10. C. 5 [Jagadīśvara Press, 1882] generally favour W

for N and Ś, the Harilāl type of *vairāgya* seems to have established itself. Northern editions such as that of Durgādatta Paṇḍita at the Benares Light Press in 1874 [IO Verne tracts 1471; and 1601 of year 1878] modify the commentary, without quoting sources, though always borrowing heavily from previous editions, but are naturally pirated by others; in this particular case, perhaps by Pt. Gaṅgāprasād's edition at the Lakṣmīnārāyaṇa Press, Moradabad 1911, with slight changes [IO 5. I. 4]. This effortless type of edition is by far the commonest to the present day.

Modern times. Serious attempts on the Bhartṛhari problem may be said to begin with K. T. Telang's edition of 1893 at Bombay. This followed the lithographed editions which succeed Harilāl, but Telang confines himself unfortunately to N+V. Telang first made a good synoptic chart, and noticed two major groups corresponding roughly to our recensions. He had no way, however, of estimating the sources behind Bohlen and Haeberlin, and the MS evidence was thus nullified, no version being really established. Moreover, there seemed so great a measure of uniformity, particularly for V, among editions published in widely separated places like Bombay and Calcutta that further investigation of the critical problem did not seem necessary to many later scholars. Naturally, the unplaced ślokas could not be located, as the Ś was not taken into account. Moreover, some of the MSS used by the editor were lacunary; in any case, the descriptions are so poor, it is difficult to identify the sources with any certainty. The Telugu edition he used could certainly not have represented what was fondly imagined to be "the recension universally current in the south", particularly as it includes *śakyo vārayitum*. The most that can be said for the edition is that it represents an honest pioneer effort. The introduction is of considerable interest for the comparatively sober type of argument used, though generally unconvincing for lack of a critical basis. While Telang's scholarship, proved in several studies and translations, was of a higher order than Bohlen's, he could still take exception to Rāmarṣi's gloss on 151^d *unmattabhūtam = unmattatulyam* as "quite unnecessary and without authority"; yet this sense of the word is given by our lexica.

To mention only one other edition, that of Purohit Gopī Nath is still available [in the second edition of 1914; Bombay, Veṅkaṭeśvar Press]. This is confessedly eclectic; emphasis is laid upon interpretation and appreciation of Bhartṛhari - unfortunately in a most risible idiom. The Hindi translation is less objectionable than the English, though suffering as usual from disregard of the actual text in favour of preconceptions of what the poet intended to convey. The text itself, though a mere copy of its predecessors, is distinguished by its curious orthography. The preface, parallel stanzas, and reports of Bhartṛhari legends relieve the performance, which may be regarded as a modern development of the old pandits' tradition.

Hertel attempted [Vienna Or. Journal XVI, 1902, pp; 202-205; 298-304] to draw conclusions about the relative age of the *Pañcatantra* and the *Nītiśataka* from such editions as these. His estimate of the relative ages of the printed versions may be ignored, as the verse order on which he based his conclusions means nothing. That the *Nītiśataka* was an anthology may be true, though not proved on Hertel's arguments; but I shall try to show that the whole nucleus of our MS tradition is probably a later collection by others

of ślokas they believed to belong to Bhartṛhari. That the compiler borrowed stanzas from the *Pañcatantra* seems to me a fantastic conclusion; for that matter, Hertel's studies of the *Pañcatantra* itself have a much less secure foundation of MS study than would be neccessary for such a popular work. Finally, it is known that the *Pañcatantra* did not remain unchanged through the ages so that comparing it with a steadily growing Bhartṛhari text would need far more detailed chronological data than is available to-day to the most fortunate scholar.

C

It is not claimed that the present edition overcomes all these obstacles. Just as the older mathematics demanded as well as supplied an exact prediction for any physical theory, older text-criticism under happier conditions could claim to have restored *the* original text. Problems like ours arise very rarely in Europe. If Homer is represented only by MSS centuries later than the time of composition, the number of codices and hence their variation is small, while we have careful notes by the Alexandrians. In the case of Virgil, we know that the author did not live to complete the work according to his own plan. There is ample historical and archaeological evidence to supplement the text of Tacitus's manuscript, so that the problem is one of minor emendation. The Latin Vulgate Bible does exist in a large number of medieval copies, but here the work is known to be a translation, with fairly accurate specimens of the original, and the sole difficulty might be in restoring usages of St. Jerome's day, for which there is a great deal of external evidence. With Dante, every detail of the author's life has been studied, and the stanzas themselves are not in doubt, the major problem being of contemporary Tuscan orthography for the *volgare*, which was in any case not crystallized and which can be studied from innumerable documents that still exist. Stripping off Berni's addtions from Boiardo's unfinished epic, or showing that Torquato Tasso's own improvements were on occasion rejected–quite properly–by public taste, or applying inner criticism to Shakespeare's plays are almost trivial when compared to the task of determining the text of a loosely strung collection of verses, with violently conflicting order as well as contents in different versions, and where nothing is reliably known of the author's life or date. Under these circumstances, the most I can claim is to have prepared the *first* critical edition. This is all that Sukthankar claimed for his own masterly edition of parts of the great epic, though the formidable bulk of the Mahābhārata makes it doubtful that even the first critical edition thereof will be finished in a manner as satisfactory to scholars as to weight lifters; to expect with Sukthankar a succession of critical editions which would later be forthcoming appears today rather a poor sarcasm. With Bhartṛhari, a succession of critical editions can certainly be expected provided the editors realize, in the absence of the accidental discovery of some very ancient text of unquestionable authenticity, the parallel between this sort of an editorial method and modern physics or statistical theory which obtain quite reliable conclusions from strongly varying observations, though without the clockwork (and fictitious) certainty of

Laplacian mechanics. Here, not only is the "true" value a meaningless concept, but the actual variation observed is often of far greater importance than the value determined; much the same position may be taken for a modern critical text and its apparatus of variants. For the rest, this edition might help in the recognition of some ancient Bhartṛhari version incorporated bodily into the text of another work, say an anthology. The possibility is rather faint that a major work of Bhartṛhari may one day be found as far superior to the śatakas as is the *Arthaśāstra* to the trivial collections known as *Vṛddhacāṇakya* and *Laghucāṇakya*.

I have presented the evidence as fairly as I could without having the space in which to set forth the ideal critical apparatus – one which would allow every MS utilized to be reconstructed with the minimum effort. The reader is welcome to choose from the variants any other reading that pleases him better than mine, or to select any other set of stanzas as the most authentic, in any order that he prefers. In a word, he can prepare his own edition from the material placed before him; but, as I have had the advantage of studying the evidence more closely, with the aid of many more MSS than those actually collated, I trust that he will not deny me the same privilege which I offer him. If the problem hereafter has been set upon a new footing, I shall be satisfied. With much less aplomb than Valiant, I give my edition to him that shall succeed me, and my collation sheets to him that can get them. Let it be admitted that my own work falls far short of that tight construction, mastery of technique, accuracy of touch, and time-defying surface that characterize a painting by the brothers van Eyck, a statue by Michelangelo, a symphony by Brahms, or a mathematical proof by Weierstrass; but it is all that my resources, other duties, and limited energy permitted me to finish. Even Leonardo is reported to have said, "Peregi quod potui, veniam da mihi posteritas".

The debt to Sukthankar has been acknowledged. To him is also due a more rigid use and strictly alphabetic ordering of the *anusvāra*, as well as the training given to two assistants whose services I was so fortunate as to be able to engage on a part-time basis. Of these, Mr. D. V. Naravane died before writing more than a part of the critical apparatus of the first 150 stanzas. The other, Pt. K. V. Krishnamoorthi Sharma [Visharad] gave effective help till he found other less exacting but more lucrative employment for his spare time. His knowledge of southern scripts was essential for the collations which we made together; his beautiful handwriting was of great service in making the press copy; in addition, I have relied heavily upon his knowledge of Sanskrit and mastery of versification* for many of the emendations in group III. These emendations were further improved by Pt. N. R. Acharya of the Nirnay Sagar Press.

* On the other hand, he expressed as follows the impression made upon him by my method, appearance, and the neighbour's dog who invariably followed me to cast a supercilious eye upon our work at the BORI Guest House :

कराग्रपरिबंभ्रमन्मृदुलवेत्रयष्टिश् चलन् विदेशजनलक्षणं सुरुचिरं शिरस्त्रं दधत्।
उदग्रचलवालधिप्रियशुना सहैवाधुना विशत्यतिथिमन्दिरं त्वरितमेष **दामोदरः**॥ १॥
अवाप्य गणितागमेऽप्यनुपमां हि यो नैपुणीं सुभाषितरसार्णवप्लवनलोलचित्तोऽधुना।
महत्यपि कलालये गणितबोधकोऽथाग्रहीत् स भर्तृहरिनिर्मितत्रिशतपद्यसंशोधनम्॥ २॥

The part of my task for which the help of others was most necessary was the collection of MS evidence, which kept dribbling in at all stages of the work and indeed continues to do so even now. At a very conservative estimate, there exist today some 3000 MSS of Bhartṛhari. Most of these, being hidden away in private collections, will be destroyed unused by the action of time, air, rain, mice, white ants and all other vermin except scholars. The greatest factor that prevents this material from becoming useful is the sloth and negligence of their owners, who rarely know what they possess but are even more rarely willing to have their collections examined. In one case, this was due to the fear of losing alchemical formulae which might have been hidden away in the mass of scrap paper by some ancestor; in several other cases, it was due to the fear of titles to property being proved defective by examination of the old bundles. Our public collections, apart from regarding red tape as ample preservative for the MSS, also leave a great deal to be desired. There are no microfilm facilities; copyists are inaccurate, catalogues misleading; correct information is rarely supplied. It has too often been my unfortunate experience to have to pay from two to ten times as much as the original estimate for scribes' work, at distant centres in India, which did not follow the very simple instructions given nor yielded the information sought. It is a general rule (Kosambi's law!) that the actual use-value of a MS is inversely proportional to the fuss made in lending it.

Under these circumstances, I have to express my special gratitude to those curators, librarians, and private individuals who have helped so generously in this work; and to the following in particular. P. K. Gode, curator of the Bombay Government MS collection at the Bhandarkar O. R. Institute not only put all his material at my disposal and gave special facilities for work at the BORI, but used his wide acquaintanceship among Sanskritists to get MSS from every possible source. His powerful influence produced MSS out of the cumbersome mechanism of our public collections, where I myself could produce nothing more than a faint creak. Dr. H. N. Randle, former Librarian of the India [now Commonwealth Relations] Office Library at London, also went far out of his way to make accessible all his material as well as whatever could be tapped in other British and European collections, by rotograph or direct comparison. To Ācārya Jinavijaya Muni is due more such material, special advice about palaeography, the invitation to publish in this Series, and our simplified orthography. From my friend and former colleague Prof. Dr. V. V. Gokhale [of the Fergusson College, Poona] I have derived the maximum of critical, active, unflagging encouragement. The preparatory expenses – the very sinews of scholarship,

परीक्ष्य सुबहूः स्वयं विविधदेशसंपादिताः करोल्लिखितमातृकाश्चिरतरं विना जामिताम्।
विचित्रतरपाठसंग्रहविनोदहर्षोदयो भजत्यमरभारतीं कविजनौघकामप्रदाम्॥ ३॥

बहूनि शतकत्रयोदरनिविष्टपद्यान्तराण्यवेक्ष्य गलहस्तिकां व्यतरदेष तेषां बहिः।
यतः प्रथितभर्तृहर्यभिधयान्यसंदृब्धतां विचार्य परिशिष्टतां निरणयद्धि सुध्यग्रणीः ॥ ४॥

अथात्मसुरभारतीपरिचयाभिसंवर्धने प्रशस्यतरमग्रहीच् चतुरधीरुपायं ध्रुवम्।
तथान्यकविनिर्मितान् रसवतः सुकाव्योत्करान् क्रमेण परिशीलयन् भवतु पण्डिताग्रेसरः॥ ५॥

धर्मेण प्रेप्सितानन्दधर्मानन्दस्य नन्दनः॥ कोसंबिकुलमूर्धन्यो मयेत्थमभिनन्द्यते॥ ६॥

would have exceeded my own resources by far, had they not been met for the greater part by a generous subvention made by Mr. J. R. D. Tata and the other directors of his Trust. Finally, the management and workmen of the Nirnay Sagar Press did their very best to give excellent printing at a time of growing inflation, acute shortages, through days when transport strikes and riots in the streets made it difficult or hazardous even to reach the press. There must be many who could have prepared a satisfactory edition of Bhartṛhari, while the text itself is very simple when compared, for example, with the rare and difficult works discovered by Muni Jinavijayaji; but without the co-operation of the press workers, nothing could have reached the general public.

To the reputation enjoyed among orientalists by my father, the late Prof. Dharmanand Kosambi, I owe the cheerful cooperation received. It is a matter for sorrow that he did not choose to live till this work appeared, to judge with what success and results the critical methods which he himself taught me in my boyhood had been applied here. It seems to me that no major social problem of our times is solved by fasting to death, or by the parallel though more effective philosophy of the Mahatma. The dedication, therefore, is to the men from whose writings I first learned that society can and must be changed before we attain the stage at which human history will begin. The senseless bloodshed and increasing distress of our times are inevitable only because of the present class-structure of society; Bhartṛhari's poetry of frustration provides at most an escape, but no solution.

Tata Institute of Fundamental Research,
Bombay 26; June 4, 1948

D. D. KOSAMBI

INTRODUCTION

I. Scope of the Present Edition.

I. I. It is here attempted to collect in a single critical edition all stanzas ascribed to Bhartṛhari, the poet generally credited with having written three *Centuries* of Sanskrit epigrams: the *nītiśataka* [N], *śṛngāraśataka* [Ś] and *vairāgyaśataka* [V]. A study of the *śatakatraya* MSS shows division into two major recensions, the northern **N** and the southern **S**, which may be subdivided into two archetypes each, and still further into versions; this convenient division should not be taken to imply absence of mutual influence. Moreover, even the accessible N-Ś-V MSS contain a total of over twice the 300 traditional stanzas while the common portion of all supposed *śatakatraya* MSS falls well below the 300. Therefore, the stanzas have been divided here into broad groups, arranged in their likeliest order of authenticity. Group I contains the 200 ślokas generally found in all sources, and is further subdivided into into four portions: the first seven being unplaced, *i. e.* not definitely belonging to some fixed śataka; the other three sections are in order what survives of the N, Ś, and V. The actual position of any stanza in any major version will be found in the synoptic chart I. 5; my group I N-Ś-V follow the order of version A as far as possible, groups II and III being in alphabetical order.

An asterisk * on the number (below the line) *e. g.* 38*, 75*, etc. of group I means that it is omitted in some of the codices, hence might have been assigned to the second group. Group II contains stanzas whose authenticity there is reason to doubt; but again those with starred numbers (below the line) *e. g.* 229* might perhaps be placed in group I. Group III gives all the stray verses found in single versions, isolated MSS, or ascribed to Bhartṛhari by our anthologists. Group IV is made up of two palpable forgeries, the *Viṭavṛtta* and *Vijñānaśataka.* Later sections explain the method of arrangement into groups, as well as for determination of the the text of each stanza.

A wavy line below any part of the stanza in groups I-II indicates that some other readings might have been accepted as original, while starred readings are those which occur in no source at all, but have been selected in order to explain the readings actually found. Below the line is given relevant supplementary information about the stanza. First comes extra data as to location, omission, or duplication in the sources examined; then, any changes of order. MSS cited in the apparatus are all of Bhartṛhari śatakas. The variants for each of the four quarters *a*, *b*, *c*, *d*, of the stanza are then given separately, it being assumed that, whenever nothing is reported, all sources in section I. 4 that contain the śloka

have the text readings given above the line. In group II, a few sources remained uncollated, or extra sources were utilized even for variants; all such information is also given there before the variants. Group III stanzs are mostly emended and only a few variants reported. Section 1. 2 gives abbreviations for describing the MSS while 1. 4 explains code letters and gives details of the selected basic codices.

Abbreviations used in recording the critical apparatus are: om. = omitted or omits; t = reading in MS text when separate from the commentary; c = reading in commentary when different from that of the MS text; com. = a gloss or quotation from the commentary; c. v. = variant recorded in the commentary as a *pāṭhāntara*; t. v. = variant in the line, or above, or below the line of the MS text; m. v. = variant indicated on the margin; hapl. = haplography, i. e. omission due to the copyist's eye having jumped to the same letter or word further on in the text; f. or fol. = folio; marg. = margin; orig. = original reading still visible under erasure or correction; by corr. = a reading as corrected by the scribe. The word "text" in the critical apparatus indicates my own text above the line. Semicolons separate different variants for the same portions of the text, periods separating variants for different portions. A totally variant quarter is given after individual variants.

After the critical apparatus comes a paragraph of citations (if any) which are meant to give some idea of the other works, mainly anthologies, where the stanza may be found. The abbreviations are as in section 1. 3. BIS numbers come first [1st ed. in parentheses], followed by Böhtlingk's own citations; the remaining anthologies and sources, generally abbreviated in capital letters, are cited thereafter. Any author cited by the work is given in brackets, Bhartṛhari being abbreviated as Bh.; citations in group III follow a hyphen.

1. 2 Abbreviations Used For Sources of MSS

Ady(ar): Library of the Theosophical Society, Adyar, Madras; 22 palm-leaf MSS in Grantha and Telugu script, 6 complete. None used for collation.

Āna(ndāśrama): MS collection at the Ānandāśrama Foundation, 22 Budhwar Peth, Poona. Fourteen MSS, plus two in the private collection of the former acting manager, Mr. B. D. Apte, by whose kindness all were made available. Of special interest is 624, a rather defective and corrupt exemplar of the Kavi Bāḷa Marāṭhi samavṛtta translation, but older than the NS3 copy.

ASP: Andhra Sāhitya Parishat, Coconada. Fourteen palm-leaf Telugu MSS, made available by courtesy of the Parishat authorities and Prof. E. S. V. Rāghavācārya. Of special importance for varying types of the Rāmacandra Budhendra [our T1] commented version.

Bar(oda): The Gaekwad's Oriental Institute, Baroda; 12 MSS reported.

BBRAS: Bombay Branch of The Royal Asiatic Society, Town Hall, Bombay. 3 MSS from the Bhāū Dāji collection.

Ben(ares): Govt. Or. College, Benares. Ten MSS, by courtesy of the curator MM. Pt. Nārāyaṇa Śāstrī Khiste.

Bik(aner): Anup Sanskrit Library, Bikaner By courtesy of the Curator Mr. K. M. K. Sharma; 14 MSS in the Sanskrit collection, one in the Rājasthānī.

BM: British Museum, Bendall's Catalogue, [1902], nos. 254–256.

BORI: Bhandarkar O. R. Institute, Poona 4. Numbers cited are 325–350 of the MS Catalogue XIII-i. Six more MSS in the Bombay Govt. collection had escaped cataloguing, namely: Ao = 796/1886–92; Eo = 795/1886–92; 381/1884–87, a *śatakatraya* with an *avacūri* modelled very closely on the Dhanasāra commentary of E; 382/1884–87, a comparatively modern and disordered copy of version E with commentary; 736/1886–92 is a complete MS of Rāṇā Pratāpasiṃha's Hindi verse translation of the *triśati* while 1117/1886–91 gives the same for Nīti and Vairāgya only. Besides all these, there are two fragments in the Raddī collection and one in the Limaye collection at the same Institute.

BU; Library of the University of Bombay, Fort, Bombay 1 The one MS cited without number is 72 [complete] of the Nirantar collection; those cited with numbers are from the Bhaḍkamkar collection, BU 73/29 gives the Vairāgya with a "Vāmanī" metrical Marāṭhī translation, but in the order of our X or Y version, plus some extra stanzas as from other copies. BU 114/7 is virtually complete; BU 84/2 contains Nīti + 88 śl. of Śṛngāra, approximately of version B. The BU Library also kindly acquired my copies of $F_{1\ 2\ 3}$ G_4, collations of M, and photostats of F_4 H_3, as well as a microfilm of Carey's 1804 edition of Bhartṛhari. By courtesy of the former Librarian Dr. P. M. Joshi, and his successors.

BVB: Bhāratīya Vidyā Bhavan, Harvey Road, Bombay 7. Twelve MSS in a steadily increasing collection; by kindness of Muni Jinavijayaji.

DC: Collection of the Madras Government; numbers from the Descriptive Catalogue. The descriptions are of little use to the editor.

Goa: Three MSS obtained by courtesy of Mr. A. K. Priolkar. The code-word by itself indicates the copy in his private collection; the other two are: 1) a copy of the Y_1 version and commentary for Nīti and Śṛṅgāra; 2) a complete copy of all three Śatakas with the same commentary. These two MSS belong to descendants of the commentator Maheśvara Bhaṭṭa Sukhṭhaṇkar, having been preserved in the family collection at Māśela [= mahāśala], near Kumbhārjua, Goa, Portuguese India. To Mr. Priolkar is also due the chance to examine two codices from the Śrī Maunīnātha Rāmamandir, Bombay; these were a Tukā Brahmānanda [X] MS in order Ś-N-V, and an incomplete as well as defective śatakatraya with "Vāmana's" Marāṭhī verse translation, parallelling Ujjain 711.

Gondal: 3 MSS in the Rājaśālā Auṣadhāśrama, Goṇḍal, Kathiawar.

GVS: Gujarāt Vernacular Society, Ahmedabad. Five MSS, one complete [no. 2387]. By kindness of the curator, Śrī Rasiklāl Parekh.

Haṃ: Munirāja Śrī Haṃsavijayaji Jain Bhāṇḍār, Baroda. Six MSS by special kindness of Śrī Puṇyavijaya Muni. No. 2621 is an A version Ś,

the rest of the complete Śatakatraya. No. 1836 constitutes a minor Y version with Bik 3277; no. 1074 is the oldest known codex of version E and commentary, copied within 50 years of the date of composition, given here as saṃvat 1535, when Dhanasāra completed the gloss at Jodhpur. The remaining three are of archetype beta, one being the oldest known Bhartṛhari MS, written by the great Jain scholar Pratiṣṭhāsomagaṇi, dated Māgha-phālguna saṃvat 1500, i. e. Feb. 1444 A. D. The information derived from these has had to be inserted hastily during the final stages of printing this edition.

HU: Widener Library of the Harvard University, Cambridge Mass, U. S. A. MSS studied by microfilm; ordered from descriptions in H. I. Poleman's "Census of Indic MSS in the USA and Canada" [Am. Or. Soc., New Haven, Conn. 1938; to Dr. Poleman's kindness are due the first microfilms, sent during wartime; the relevant nos. in Poleman's survey are 2167-2184, 5745]. Harvard nos. 165, 271, 468, 632, 1376, 2133, 2135, 2144, 2145, 2131, 1397, 196, 1387; 1848 is a translation, the Rāṇā Pratāp version. Poleman's brief descriptions have to be corrected in that HU 2133, 2144, 2145, 1387 are of the complete three śatakas, HU 2135 being a prākrit Jain Vairāgya having nothing to do with Bhartṛhari.

IO: India Office Library; catalogues by Eggeling [E] and Keith [K].

ISM: Bhārata Itihāsa Saṃśodhaka Maṇḍala, Poona 2. Numbers cited come after the name of the individual collection. Twenty eight MSS, made available by special courtesy of Mr. G. H. Khare, who was mainly responsible for collecting and cataloguing them.

Jod(hpur): Archalological Dept., Jodhpur State; 3 complete and 3 to 5 [variously reported] incomplete MSS. By Courtesy of the Superintendent Pt. B. Reu.

Lim(bdi): Eight MSS at the Jñānamandir [Jain Bhandar] at Limbdi, Kathiawar. Catalogue published Bombay 1928. Bhandar nos. 885/1, 930/9, 1485, 1103 seem to be complete, the third being a example of the best Jain Nāgarı calligraphy. Others in the collection are 1739, 1571, 1359, and 1756. By special intervention of Trikamlal M. Shah, and courtesy of the Bhandar authorities.

Mad(ras): Dept. of Oriental Studies, University of Madras; 4 MSS = 1 paper devanāgarī + 3 palm-leaf grantha. By kindness of Dr. V. Rāghavan, editor of the projected "Catalogus Catalogorum", from whom much valuable information was received about other Bhartṛhari MSS in India.

Meh(idpur): One MS of the complete three śatakas, with ff. 1-8, 12-13 missing. Originally from Mehidpur, Indore State, C. I., by courtesy of Śrī Bālaswamī Mahārāja [Nigudkar] of the Śrī Rāma Viśrāma Dhāma and Vedāśrama, Dombivli. Copied in 1778 A. D. for Rāje Śrī Vāsudeva Bhāū at Incchāvara Grāma, perhaps in Bhopal state.

Mys(ore): Govt Or. Library, Mysore. By special courtesy of Dr. O. H. Koenigsberger, architect to the Mysore Government. This does not include 4 more palm-leaf MSS at the Mahārājā's Skt. College, Mysore

Nāg(pur): Four MSS in the newly started University collection, by kindness of the curator Mr. Karambeḷkar.

Nepal: One MSS of the Y [southernmost] version, in the possession of the Department of Public Instruction, Govt. of Nepal. Copied for me by kindness of the Director General, His Honour Major General Sir Mrigendra Shum Shere Jung Bahadur Rana, and Dr. Gokal Chand of the Kaṭmaṇḍu College, from an original dated Śaka 1727 = A. D. 1805. This is presumably Aufrecht's Kaṭmandu 7 [CC. I, p. 96], from a list "of Sanskrit works supposed by the Nepalese pundits to be rare in Nepalese libraries at Khatmandoo", signed by the Resident R. Lawrence on August 2, 1868. From the śaka date, presumably of Mahārāṣṭrian provenance, though infiltrated with **N** readings. The copy came to hand much too late for collation. This forms a minor version of with Jodhpur 6, of which only the N and V survive (dated A. D. 1823).

NS: Collection at the Nirṇaysāgar Press, Bombay 2. Three complete MSS, of which the first two are of **N** type, and the third a modern copy of the Kavi Bāḷa text + samavṛtta.

Par(is): Bibliothèque Nationale, Sanskrit MS no. 708. A misch-codex copied in 1844 at Poona by one Moropaṇḍita; fine calligraphy. Microfilm by courtesy of H. N. Randle of the Commonwealth Relations Office Library. The Ś is of type W influenced by X; N is also of W type, but the V comes from some **N** version. A Grantha palm-leaf codex reported at the same collection was reluctantly abandoned because of the difficulty of reading such palm-leaf microfilms.

PU: University of Pennsylvania collection; Poleman's Census Nos. 2168, 2169, 2183, 2184 and PU 496, complete but for the first 14 ślokas of nīti; of **N**.

Pun(jab): University of Punjab Library, at Lahore before the partition; 8 MSS, none of local provenance.

Rāj(āpūr): Skt. Pāṭhaśālā, Rājāpūr, Dt. Ratnagiri. Five MSS, by kindness of Pt. Raghunāth Śāstrī Pāṭaṇkar.

RASB: Royal Asiatic Society of Bengal, 1 Park St., Calcutta. Nos. 5100-5111 of the *Catalogue* pt. vii [Kāvya]. In addition, No. 6, embodied in an anthology called the Padyasaṃgraha and fearfully misrepresented in R. Mitra's *Notices* II. 706, is our Y7.

Śṛṅ(geri): Library of the Maṭha, Śṛṅgeri, Mysore State. By courtesy of the Maṭha authorities through Brahmaśrī V. S. Rāmacandra Śāstrigaḷ and R. B. V. Doraiswamy Iyer, both of Bangalore. One W and a Y MS.

SVP: 5 MSS from private collections at Benares, obtained by courtesy of Prof. S. V. Puṇtāmbekar, then Principal of the Arts College, Benares Hindu University.

Tan(jore): The Tanjore Mahārājā Sarafoji's Saraswathi Mahāl Library. As their rules do not permit loans, the 37 MSS had to be studied in hand-copies and by *pratīka* index or collations against printed editions. The information was not always consistent.

Uda(ipūr): State collection at the Sarasvatī Mandir; 7 MSS described in M. L. Meṇāria's Catalogue, pp. 70 and 96. No. 1633 is a Nīti fragment, 713 a Ś with Dhanasāra's commentary, and 717 a modern copy of the V. The remaining four are complete. No. 1486, dated saṃvat 1885, gives Rāṇā Pratāp's translation with a Sanskrit text which does not fit. No. 1650 has some queer omissions in Nīti with an odd arrangement of the Ś. No. 1748, copied by 712, is part of a palace anthology (in uniform writing with pṛṣṭhamātrās) of which the *Śṛṅgāratilaka* and the *Pañcatantra* were copied in saṃvat 1621, the *Anaṅgaraṅga* immediately preceding Bhartṛhari being copied in saṃvat 1623. Old horoscopes of the Udaipur house on blank sheets at the end show that A. D. 1566 is about the date of the Ś-N-V text, which is then the third oldest dated Bhartṛhari text known in India, and the second oldest complete one.

Ujj(ain): The Scindia O. R. Institute, Ujjain, C. I.; 19 MSS numberd as 18.

VSP: Vangīya Sāhitya Pariṣad, 243/1 Upper Circular Road, Calcutta. One MS of each of the three śatakas, in Bengali script on yellowed unglazed paper, but comparatively modern calligraphy, and certainly forming just one śatakatraya collection. Nos. 734 [122], 735 [65], and 737 [140] of the catalogue. V colophon: *Śrī Maheśacandra Devaśarmma Bandopādhyāyasya; śrī gurucaraṇa mamācalā bhaktirastu; oṃ tatsat.* The version is very close to HU 2144 and Limbdi 885/1 for Nīti, and Bikaner 3278 for Ś-V, so that it may be taken as copy of a Rājasthānī MS of archetype alpha. It may be mentioned in passing that the Pariṣad has listed its nine MSS of the Bhaṭṭikāvya under the authorship of Bhartṛhari, though the identification of the author Bhaṭṭi or Bhartṛsvāmin with our poet cannot possibly be sustained. By special courtesy of Mr. Sisirendu Gupta and the Pariṣad council.

Wai: Prājña Pāṭhaśālā, Wai; 3 MSS, two of version W, the third similar to our version B but corrupt and inflated.

1.3 Abbreviations Used For Citing Anthologies

AMD. = the Alaṃkāramahodadhi of Narendraprabhasūri; ed. L. B. Gandhi Gaekwar's O. Series XCV, Baroda 1942.

BIS. = Indische Sprüche, Sanskrit und Deutsch herausgegeben von Otto Böhtlingk, zweite verarbeitete u. verbesserte Auflage, St. Petersburg vol. I. 1870, II. 1872, III. 1873. The references here are followed by Böhtlingk's own citations, abbreviated as follows:

Bohl. = The Bhartṛ. edition by P. von Bohlen; Berlin 1833. **Haeb.** = the anthology Kāvyasaṃgraha by Haeberlin, Calcutta 1847. lith. ed. I = N+V only, ed. M. B. Bāpat, Bombay, Saduktiratna Press, 1844. lith. ed, II = by V. V. Godbole, Bombay, Vidyāsāgar Press, 1862. **Galan.** = The Greek translation of N+V by Galanos; Galan Varr. = Gild. Bibl. 353. **Kāvyakal(āpa).** **Kāvyas.** **Hit.** = the Hitopadeśa, ed. Schlegel and C. Lassen; ed. Francis Johnson, London 1847; ed. Lakṣmī Nārāyan Nyāyālaṃkār, Calcutta 1830 (Gild. Bibl. 353). Śatakāv(ali) = N-Ś-V+ seven other śatakas, ed. Girīśacandra Vidyāratna, Calcutta 1860. **Subhāṣ(itārṇava)** = a Bengali MS in lhe Röer collection of the Imperial

Academy, dated Śaka 1721, 324 fol. written on one side. Śkdr. = Śabdakalpadruma, of. Gild. Bibl. 540. Prasangābh(araṇa). Kavitāmṛtak. Pañc. = Pañcatantra, ed. Kosegarten; ed. Orn. Benfey Gött. gelehrter Anzeigen, 1862, pp. 1361–1384; ed. Bombay 1868–9 by F. Kielhorn and G. Bühler. Nītisaṃk. = Gild. Bibl. 298. Saṃskṛtapāṭhop. Śāntiś(ataka), in Haeb. Vikramacaritra = MS copy by Roth from the Tübingen MS emended by him from a Telugu printed edition.

BPB. = Bhojaprabandha of Ballāla, 10th ed. Bombay NSP 1932.

BPS. = Bhojaprabandhaślokāḥ: BORI Viśrāmbāg I. 248.

JS. = BORI 1424/1887–91. An anonymous Jain "Subhāṣitāvali", dated saṃvat 1673 = A. D. 1616.

JSV. = BORI 1425/1887–91, fol. numbered 241–347, but complete, much older than the other Jain anthologies cited here, and not of their common prototype.

KM. = Books published in the Kāvyamālā series by the Nirṇaysāgar Press [NSP] at Bombay. Both old and new numbers are cited without further distinction.

PMT. = Padyāmṛtataraṅgiṇī of Haribhāskara (June 12, 1673); cf. P. K. Gode: Calc. Or. Journal 1935, III, pp. 33–35; ed. S. B Chaudhari, Calcutta 1941. Six stanzas, namely PMT 287–292 are ascribed to Bhartṛhari.

PT. = Padyataraṅgiṇī of Vrajanātha. Pratīkas from the paper by N. A. Gore, Poona Orientalist XI, 1946, pp. 45–56.

RKB. = Subhāṣitaratnakośa of Bhīmarjunasoma. About a third of this is the fragment published by F. W. Thomas as the Kavīndravacanasamuccaya. The identification is mine, from the description of the original palm leaf MS at the Ngor monastery in Tibet, as supplied by Rāhula Sāṅkṛtyāyana JBORS XXI pt. 1, p. 42. Confirmation from the extremely poor photographs made by that scholar was supplied by V. V. Gokhale who dates the script as early 11th century. Better photographs are expected from Prof. G. Tucci. The copy reported as being in the possession of Rājaguru Pt. Hemarāja of Katmaṇḍu could not be duplicated.

SA. = Subhāṣitārṇava, sometimes ascribed to Śubhacandra. A Jain anthology subdivided into 38 sections. Numbers cited from BORI 1498/1886–92, dated saṃvat 1609. Also available are BORI 1156/1884–8 of saṃvat 1601; BORI 1695/1875–76, dated saṃvat 1772, ascribed to Śubhacandra, and inflated. This may be the prototype of the Subhāsh. cited in BIS.

Sabhyālaṅkaraṇa of Govindajit = BORI 417/1884–87.

SBH. = Subhāṣitāvali of Vallabhadeva (15th century?) ed. Peter Peterson and Durgāprasāda. Bombay 1886. This is identical with the Subhāṣitāvali of Śrīvara, BORI 203 and 204/1875–76.

SDK. = Saduktikarṇāmṛta of Śrīdharadāsa (circa 1205 A. D.). ed. MM. Pt. Rāmāvatāra Śarmā. Lahore [Motilāl Banārasi Dass] 1933. The unique ascriptions to Bhartṛhari as well as of quite genuine Bhartṛhari ślokas to others are notable.

SG. = Subhāṣitārṇava of Gopīnātha. BORI 820/1886–92.

SHV. = Subhāṣitahārāvali of Harikavi [circa 1685]. BORI 92/1883-84. An anthology with two appendices separately paged. Authors are often cited; some Bhartṛhari ślokas repeated fol. 182-89. The anthologist was a court-poet of the Marāṭhā king Sambhājī; cf. P. K. Gode Annals BORI XVI, 1935, pp. 262-291; Ind. Hist. Quart. XVI, 1940, pp. 40-47; New Ind. Antiquary III, 1940, pp. 81-100.

SK. = Subhāṣitaratnakośa of Bhaṭṭaśrīkṛṣṇa = BORI 93/1883-84. Incomplete, as the final portion of an unknown number of folios is missing; only 155 fol. survive. About 2000 stanzas, no authors cited. Divided into seven sections.

SKG. = Subhāṣitakhaṇḍa of Gaṇe[śa]bhaṭṭa. Rājāpur 105. Jain nāgarī, 1st 3 folios missing, rest in poor condition; fol. 17 twice in numbering, by mistake; last fol. numbered 22. No authors cited.

SKM. = Sūktimuktāvali of Bhagadatta Jalhaṇa [middle of the 13th century] ed. Embar Kṛṣṇamācārya, Gaekwar's Or. Series LXXII, Baroda 1938.

SL. = Subhāṣitaślokāḥ, BORI 324/1881-82. Fol. 22+38. The anonymous anthologist had the X version of Bhartṛhari before him. Calligraphy Mahārāṣṭrian; authors rarely cited, and then before the stanza.

SLP. = Śṛṅgārālāpa, surviving portion of a "Subhāṣitamuktāvali", BORI 92/1883-84. No authors cited except occasionally before the stanza. Northern writing, with pṛṣṭhamātrās. Besides some stray Bhartṛhari ślokas, this contains the whole of an **N** type Śṛṅgāraśataka incorporated bodily in sections 4-5, cited as "Bhartṛharāt". For further description, cf. P. K. Gode, J. Uni. Bombay XV; 1946, pp. 81-88.

SM. = BORI 1396 of 1884-87; first 20 fol. with about 800 ślokas gone. A Jain anthology that does not cite authors, except Bhartṛhari before three ślokas.

SMV. = Subhāṣitamuktāvali, BORI 819/1886-92 [dated saṃvat 1680] Confirmed by BORI 75/1871-72 [saṃvat 1780]. No authors cited. P. K. Gode proves the collection to be before 1600, in Ind. Hist. Quarterly 1946, pp. 55-59.

SN. = BORI 1423/1887-91. No name or title, 1st 2 fol. lost, rest numbered to 37. Jain collection.

Śp. = The Paddhati of Śārṅgadhara, a Sanskrit anthology vol. I. ed. Peter Peterson, Bombay Sanskrit Series XXXVII, Bombay 1868. Made in 1363, this is one of the best known and most imposing collections.

SRB. = Subhāṣitaratnabhāṇḍāgāra, ed. K. P. Parab, 7th. ed. revised by V. L. Paṇśīkar. Nirṇaysāgar Press, Bombay 1935. The largest of Sanskrit verse collections, borrowing from published as well as MS sources.

SRH. = Sūktiratnahāra of Sūrya, ed. K. Sāmbaśiva Śāstri. Trivandrum Skt. Series CXLI, Śrī Citrodayamañjarī XXX, Trivandrum 1938. Author citations seem to be by the editor. The anthologist was not the king according to V. Rāghavan.

SRK. = Subhāṣitaratnākara, a collection of witty and epigrammatic sayings in Sanskrit, compiled, edited, with explanatory notes by Kṛṣṇa Śāstrī

Bhāṭavaḍekar; *Bombay [Gaṇpat Kṛṣṇājī], 1872; second edition used for* groups I and II.

SS. = Subhāṣitasāgara = BORI 424/1899-1915. First 2 fol. missing, rest numbered to 48; pṛṣṭhamātrās throughout, title doubtful. A Jain anthology, divided into 77 "adhikāras."

SSD. = Subhāṣitasuradruma of Keḷadi Basavappa Nāyaka. BORI 228 of the later additions. Confirmed by a later MS in BU. Another is reported at Śṛṅgeri by Lewis Rice, Cat. Skt. MSS in Mysore and Coorg (Bangalore 1884), nos. 2271-2 (Palm-leaf, Nandināgarī). For the compiler of this largest known unpublished anthology. cf. P. K. Gode, Bhāratīya Vidyā III, 1941, pp. 40-45. The third section is missing in the two paper MSS cited above. Folios separately numbered for each section. I hope to edit the whole work some day from Nandināgarī codices at Śṛṅgeri. A rapid examination of these shows not only the existence of the rather spicy third section, hitherto missing, but also proves the author's intention to complete the work in five sections. The two paper MSS contain sections I, II, IV.

SSV. = Sārasūktāvali, BORI 1492/1886-92, dated saṃvat 1650. Compiled by Śrī Municandragaṇi, written by Pt. Śivahaṃsa. This may be taken as the prototype of most Jain anthologies, including the published pothi form edition from unknown sources: Śrīmatpūrvācāryasaṃkalitā Sūktimukāvaliḥ. pub. Jīvancand Sākarcand Javeri, Bombay NSP 1922.

ST. = Sabhātaraṅgaḥ of Jagannātha Miśra (cf. P. K. Gode, New Ind Antiquary I, 1939 pp. 681-685). Basis BORI 416/1884-87; other (somewhat variant) MSS, BORI 594/1891-95 dated saṃvat 1800; BORI 107/1919-24; BORI 852/1895-1902. The work is divided into 47 or more sections.

SU. = BORI 527/1887-91, indexed as "Subhāṣita", but actually the Ślokasaṃgraha of Maṇirāma Dīkṣita, court poet of Rāja Ṭodarmal. First three folios lost, ends at fol. 98*a*, with stanza numbered 1600 Authors systematically cited.

VS. = Vidyākarasahasrakaṃ; a 19th century anthology of Sanskrit verses from Mithilā, by Vidyākara Miśra; ed. Umesh Miśra; Allahabad [University Publications, Skt. Series II] 1942.

1. 4 The Manuscript Apparatus.

Brief descriptions are given here of those MSS collated for groups I and II. Abbreviations used for sources of MSS are given at the beginning of this Introduction. Further details of the MSS will be found in the descriptive catalogues, reports, or lists of the various institutions where they are housed. All MSS, unless otherwise specified, are of the complete three centuries in order N-Ś-V, on paper in devanāgarī script. For śloka order see the synoptic chart.

A version is taken as located in the region where its codices occur in greatest concentration. If, in addition, geographically neighbouring versions show parallel śloka order and readings, the locality may be taken as the most likely place of origin.

N = The Northern Recension

Archetype *a*

Version A: The northernmost of our established versions, conservative and well-determined both as to the actual stanzas and their readings. Hence, this occupies a place analogous to that of Kaśmiri-Śāradā sources in the Mahābhārata critical apparatus, and like them agrees at times with the Malayālam group from the extreme south. Besides the MSS given below, the version is attested by BBRAS 103, a corrupt and uncommented MS of saṃvat 1875 from Vikrampura [=Bikaner?]; by the extra stanzas in the current Gujarati Printing Press edition of Bhartṛhari; also by Leipzig 419; by the fragmentary Bikaner 65; and Limbdi 1103. The stanza *labheta sikatāsu* [319] is omitted, while *āvartaḥ saṃśayānām* occurs twice as N 51 and Ś 29. The commentary [in Ao.1] is by Rūpacanda, a Jain of the Kharataragaccha; simple but accurate, it agrees far better with its own text than is the case with commentators of other versions; its language, with verb-forms like *chai* and nominal terminations *ro-ri-rā* is a mixture of Jaipurī and Mārwārī, in the classification of J. Grierson's *Linguistic Survey of India.*

Ao = BORI 796/1886-92; size 10″ × 4-3/8″; fol. 3-93, 1-2 missing; l. 11-13, let. 38-42. Dated 1770 December 16. Commentary continuous with the text in the same clear and bold hand. Tends to add an extra mātrā, particularly at the end of a quarter, probably from miscopying from original punctuation *daṇḍas.* Colophon:

तरणि तेज षरतरैं गच्छ जिण भगति सूरि गुरु । विजयमांन वडवपत पेमसापा मधिसद्धर । वाणारसगुणवंत सुख्य वरधन अति सुज्जस । वाणारसविरुदाल श्रीदयालसिंघ सिष्य तस। तसु चरणरेणुसेवा तणै भल प्रसाद मन भावीया । इम रूपचंद परगट अरथ सतक तीन समझाविया ॥ २ ॥ छत्रपति कमधांछात सकल राज राजेसर। महाराजकुलमुगट श्री अभैसिंघ नरेसर । विजैराज तसु वीर सकल हुजदारासिरोमणि । जीवराज घण जांण प्रसिध मंत्री वीरधणि। मनरूप पुत्र तसु प्रबलमति आग्रह तसु आरंभिया । इम रूपचंद परगट अरथ सतक तीन समझाविया ॥ ३॥ श्रीरस्तुः॥ भद्रं भूयात्। संवत् १८२७ गा मिती मिगसर वदि १४ लिपीकृतं पं० फत्तैचंद उदैचंदोत् श्रीखरतरगच्छे। श्रीफलवर्धिका नगरे चतुर्मासी स्थितम् ।

A1 = BBRAS 205/3 [Bhāū Dājī]; size 9-1/2″ × 4″; fol. 86, l. 3 in text (let. 45-50) + about 10 in commentary, in much smaller characters, grouped above corresponding portions of text. Generally very carefully written and on the whole the best MS of our entire critical apparatus. Dated 1731 September 27 at Sojitnagar, probably Sojat near Marwar junction. Copyist Candravallabha, pupil of the commentator Rūpacanda. Colophon:

संवद्गजाष्टशैलेंदुवर्षे चाश्विनमासके । शुक्लपक्षनवम्याश्च सोमवारे लिखित प्रतिं ॥ १ ॥ वाचका रूपचंद्राख्यास्तछिष्यश्चंद्रवल्लभः । शुद्धदंतीपुरे रम्ये प्रयासं सफलव्यधात् ॥ २ ॥ श्रीर्भवतु श्री स्यात्-com. संवत् १७८८ वरसरै विषै आसोजमासरै विषै उजवालापषरी नवमी तिथिरै विषै मंगलवाररै दिन आ परति लिषतौ हुऔ । वाचक श्रीरूपचंद्रजी तिणारौ शिष्य चंद्रवल्लभ जिणरौ सोजितनगरमध्ये प्रयास सफल करतौ हुऔ ॥ दूहौ ॥ सतरै सैं अठासीयै । सोजित सहर सुथांन । काती वदि तेरसि कीयौ पूरण ग्रंथ प्रधान ॥ १ ॥ कवित्त ॥ followed by two more stanzas, as in Ao.

A2 = RASB G7779; size 10-3/4″ × 5″; fol. 28, l. 12, let. 33-35. No commentary; rather carelessly copied. Colophon: भर्तृशतकं सूत्रार्थसंपूर्ण.

A3 = Jodhpur 2; size 8-3/4″ × 4-5/8″, fol. 38, l. 10, let. 30. Though quite fresh in appearance, dated 1761 January 7. Sanskrit text only, no commentary. An excellent codex, but contaminated by E readings. *Śrīnātha*

on the left margin of each folio with a dedication to Jālandhar show this to be a Nāthapanthīya MS. The repetition of *āvartah saṃśayānām* is corrected, and V 84 [= 194] wrongly omitted. Colophon:

सप्तनभेमहीमितवर्षे पौषसितेऽर्कतिथौ बुधवारे। भर्तृहरेः शतकत्रयमेतत् सादरं लिखितवान्द्विजशंभुः ॥ १ ॥
स्वोत्तमांगमणिलालितनाथ-श्रीनिवासचरणो नृपमानः । भूपमौलिमणिरञ्जितपत्कोयं कवींद्र इति वक्ति कृपातः॥२॥श्रीः

Version B. Basically a shorter collection, later expanded from A and E. The chart is constituted from B1 and the corrupt but complete though uncommented Baroda 11725 [dated saṃvat 1889 = A. D. 1832]. The readings of B1 should be taken as characteristic, as B2 is contaminated by the E-H complex. On the whole version, however, S influences are manifest, as for example in *śakayuvati-*, 257[c]. The Gujarati prose commentary is anonymous, but other different commentaries of the same type exist, such as GVS 734 [Nīti]. The Ś is supported by Oxford Bodleian 247 and GVS 1049; the V by BORI 349 and Limbdi 1359, all with the Gujarati commentary.

B1 = Oxford Bodleian 246[Aufrecht] = Walker 152c. Collated from a rotograph copy. Fol. 50 = 190–239. Dated 1743, copied at Anjunpur.

B2 = BVB 1; size 10″ × 4–1/2″, fol. 41, 1. 15–17, let. 45–48. Differs slightly in order from B1 and has the text of an occasional stanza wrongly omitted by the scribe's carelessness. Colophon:

इति श्रीमहाराज भर्तृहरकृतं वैराग्यशतं संपूर्णं । श्रीरस्तु । मुनिभक्तिचंद्रलिषितं मया ॥ ९० ॥ श्रीगणेशाय-नमः ॥ मुनि श्री भक्तिचंद्रेण इदं ग्रंथ पठितं ॥ स्व आत्मार्थे परोपकारार्थे लिखीत भर्तृशतं ग्रंथं ॥ अथौ

A later acquisition in the BVB collection is mostly of this version with commentatary but from N 101 to Ś 18 gives A text and gloss.

Version C: Not well-determined, being represented by just one complete MS: C = Rājāpūr 3; size 8–7/8″ × 4–1/2″; fol. 44, 1. 7, let. 30. Undated but old in appearance. Calligraphy northern, with an occasional letter turned in Mahārāṣṭrian style; letter *ja* always written double; gaps in original exemplar indicated by the copyist with ---. Order V–Ś–N. The characteristic portion, a short śṛngāra, is confirmed by ISM Candracūḍa 603, a more recent Mahārāṣṭrian copy of the Ś alone. This, though containing 5 more stanzas [charted in square brackets] has only 96 ślokas in all; not used for the 5 insertions, it is there indicated by C2. The C Vairāgya is paralleled but not fully confirmed by a Bengali MS, IO 1151*b*[= E 3996].

Version D: Characterized by a long Vairāgya, but not well-determined. The only complete MS is D = Ujjain 1838; size 5–1/4″ × 9–1/2″ [written crosswise]; fol. 44, 1. 22–24, let. 13. Fol. 21 blank without gap in text, but lacunae in original indicated by ---. Copied unintelligently from a much older source in Poona, 1814 A. D. Colophon: श्रीरामकृष्णार्पणमस्तु । शके १७३६ भाषा नाम संवत्सरे पोष्यमासे कृष्णपक्षे प्रतिपद्यायां गुरुवासरे चतुर्थप्रहरे पुण्यग्रामे बालाजी माणकेश्वरेण लिखितं ॥

The long V of 151 stanzas is supported by the Ānandāśrama [B. D. Apte] fragment which contains the last 100 ślokas thereof, but with two extras just before the final *sa ko'pi smaryatām*. This version is also parallelled by the Mehidpur MS and Bikaner 3279, which are intermediate between D and other versions with a long V, as for example BORI 328 whose V stanzas are numbered to 163 in the MS, 178 by actual count, and

which has many stanzas that are found nowhore else except in D. BORI 328 was the oldest dated Bhartṛhari MS known in India, of saṃvat 1617 = A. D. 1560-1, pṛṣṭhamātrās being used throughout. Only the last two ślokas of the Ś (which ended at 102 or 103) are preserved. To calculate from the remaining folios, the lost N and the Ś were of normal length, as in D. On the other hand the last few of the 124-stanza V of our F4 parallel the corresponding stanzas of BORI 328 exactly. Finally, the single folio preserved of JSM Gore 144 [from an anthology that contained at least a V, of 194 stanzas, followed by the *Carpaṭapañjarī*] gives some stanzas that appear only in the V of GVS 2387.

Version E: The Dhanasāra version. Commonest among **N** MSS, with a popularity which results in wide variation and generally corrupt copies. The Jain commentator Dhanasāra cannot be dated from the pontifical rolls of the Upakeśagaccha [R. Hoernle: Indian Antiquary XIX, 1890, pp. 233–242] where the name of his *guru* Siddhasūri recurs in a triadic cycle. Muni Jinavijayaji finds from the colophon of a MS of the *Śāntināthacaritra* in the Singhi collection at Calcutta that Dhanasāra's pupil's pupil wrote in saṃvat 1628 = śaka 1493 = A. D. 1571. From the *praśasti* in MS 1074 of this ṭīkā in Śrī Haṃsavijayaji Mahārāja Jain Bhāṇḍār at Baroda, it would appear that Dhanasāra wrote it at Jaipur in Saṃvat 1535, making him the oldest known Bhartṛhari commentator. Though the comment is perfunctory, its influence can easily be traced. Because of its interest as a specimen of colloquial Jain Sanskrit, I have edited the version and commentary separately, and hope to publish the work elsewhere. In the first five of the following MSS, the commentary runs consecutively with the text.

E0 = BORI 795/1886–92; size 10″ × 4–1/4″; fol. 18 + 17 + 18, l. 15, let. 50. Dated 1688 May 10, March 26, April 1, rather corrupt. Colophon: संवत् १७४५ वर्षे वैशाषमासे वदिपक्षे पंचमिदिनेयं [N on चैत्र शुदि ५, Ś on चैत्र शुदि ११] लेखि ॥ लिखितं पूज्य ऋषि श्री ५ भिखजी प्रसादात् से । मांडणाख्येनालेखि ॥ लेखकवाचकयोर्भद्रं ॥ श्री ॥ छ ...

E1 = BORI 332 [= 277/1883–84]. N and Ś only. Size 10″ × 4–1/2″; fol. 41 = 20 + 21; l. 15, let. 50–52. Corrected, old enough to belong to the 16th century. N. 36 [= 32] = *mṛgamīna* thrust by mistake into the commentary. The readings form a subgroup of E with BORI 382/1884–87.

E2 = Baroda 1370; size 10–1/2″ × 5–3/4″; fol. 48, l. 18–20, let. 42–55. Dated 1793 April 28. Contaminated with H readings. At least one folio in the middle of the Ś must have been missing in original before copyist, to judge from the disturbed text. Extra stanzas at the end of Ś agree precisely with BM 254, with which this must be taken to form another E subgroup. Colophon: इति श्रीभर्तृहरिशतकं संपूर्णं सवृत्तिकं ग्रन्थाग्रन्थसर्वं २५६९ श्रीरस्तु॰ संवत् १८५० मिति प्रथमवैशाखे कृष्णपक्षे द्वितीया तिथौ भृगुवासरे लि॰ सीतारामेण। लिखापितं यति॰डुंगरसीजी स्वार्थे॰

E3 = Baroda 1780; size 10–5/8″ × 4–5/8″; fol. 48 [1st 2 missing]; l. 18–19, let. 48. Dated 1763 March 18. Lapses like the two preceding into an occasional use of Pṛṣṭhamātrās. Text readings tend to form another E subgroup with E4, but some aberrant readings agree with I. Colophon: संवत् शून्ययुगाष्टकाब्जप्रयुते [1820] चैत्रे सिते पक्षके पञ्चम्यां सुतिथौ सुभार्गवदिने यामे चतुर्थ्यां वरे । श्रीभर्तृहरकाव्यकस्य सुवृत्तिं श्रीबोरुंदाख्ये पुरे प्राग्माणिक्यमुनिर्लिलेख हि वरं रम्ये वसन्ते ऋतौ ॥ लेखकपाठकयो भद्रं भूयात् ॥

E_4 = BORI 333 [= 391/1892–95]. Ś + V only, Nīti portion lost. Size 10″ × 4″; fol. 34 = 19–52; l. 17, let. 52. Small but beautiful calligraphy, with a few peculiarities such as *duraka* for *duḥkha* etc. One extra śloka after Ś and many more after the end of the commentary in V.

E_5 = Rājāpūr 5; size 12″ × 4–1/8″; fol. 82 = 28 + 24 + 30; l. 10–11, let. 55. Dated A. D. 1843. Probably K. T. Telang's M. Text in center, with commentary above and below. Contaminated with **S** readings. Interpolations in text and additions to the commentary are frequent, particularly iu the Vairāgya. Colophon: शके १७६५ शालिवाहन शोभनसंवत्सरे माघ शुद्ध १० दशम्यां इन्दुवासरे इदं पुस्तकं नीतिशतक-श्रृंगारशतकवैराग्यशतक श्री मंगेशमहालक्ष्मीप्रमुख श्री भवानीशंकरच्चरणकमलाराधकेन केकरोपनामक भिकाजी बळवंत गुंजीकरेण लिखितम् । श्री साम्बसदाशिवचरणकमलार्पणमस्तु ॥ श्रीगजाननाय नमः ॥ श्रीशिवः ॥

Pseudo-Version F. Not on the chart. Under this I have gathered five collated MSS that have many common features without sufficiently close śloka agreement to form a version. Their basic unity derives from **N** [perhaps Central Indian] origin, with **S** influence through Mahārāṣṭrian transmission.

F_1 = Tanjore 4905, dated 1659 August 13. Colophon: कुनागतिथिसंमिते (१५८१) शक इहाब्दवैकारिके नभस्य सितसप्तमी शनिदिने मरुत्तारके । श्रियासुयशसा भुवि प्रथितनीलकण्ठाभिधो लिलेख विबुधप्रियः सुकृतिसत्तमोदः शुभम् ॥

F_2 = Tanjore 4907, intermediate between F_1 and F_3.

F_3 = Tanjore 4902. No descriptions of F_{1-3} were supplied, but they were copied meticulously at Tanjore by Pt. Bālasubrahmaṇiam Śāstrī, with an accuracy that reproduces every feature of the originals. To the subgroup F_{1-3} is to be assigned the old Śṛngāra with Hindi prose commentary written in Jan. 1627 and published by R. P. Dewhurst in J. U. P. Hist. Soc. vol. I, 1917, pp. 59–151. The original of F_3 belonged to archetype beta.

F_4 = IO 2539e [= Bohlen's MS B]. Once the oldest known dated Bhartṛhari MS, A. D. 1547; but the calligraphy shows Mahārāṣṭrian influence, so that a confusion of śaka and saṃvat might be possible in dating. No pṛṣṭhamātrās used. The gaps in text indicated by...prove copying from a much older codex, while repeated ślokas and variants in the same line as well as marginal variants and emendations show that from two to four distinct sources were utilized. Order V–N–Ś, which has given rise to mistakes in Bohlen's synoptic chart, where the standard order is Ś–N–V. Collated from a rotograph copy.

F_5 = ISM Gorhe 305; size 9–7/8″ × 4–1/2″; fol. 26, l. 10–12, let. 32. Dated 1663 March 17. Old and worn in appearance, but gaps indicated by copyist, occasional running together of ślokas, a blank left for about five stanzas at Ś 90 show that the copyist had a much older specimen before him. Though the beginning is श्रीमन्महागणपतये नमः । श्रीमच्छंकरगुरुभ्यो नमः । श्रीमद्दाजीभट्टगुरुभ्यो नमः । श्रीरस्तु भर्तृहरविरचिते शतत्रिके प्रथमं नीतिशतं प्रारभ्यते, nevertheless, the rather mysterious colophon reads इतिश्री आत्मारामयोगींद्रविरचितायां चतुर्थोऽध्यायः । शके १५८५ शोभकृदब्दे अधिक चैत्रचतुर्थ्यां ४ भौमे गोदोत्तरतीरस्थ नूपुरग्रामवासिना विश्वनाथदैवज्ञात्मजेन नृहरिणा भर्तृहरशतत्रयमिदं लिखितमात्मार्थं साधूपकृत्यर्थं । सांद्रानन्दपुरंदरादिदिविषद्वृंदैरमंदादरादानम्रैर्मुकुटेंद्रनीलमणिभिः संदर्शिते दिंदिरम् । स्वच्छंदं मकरंदसुंदरगलन्मंदाकिनीमेदुरं श्रीगोविंदमदारविंदमशुभस्कंदाय वंदामहे ॥ स्कृतिः स्वा ॥ मेघश्यामकरोद्भवैर्वसुचयासारैरजस्रं भृशं विप्राणां बहुशः स्वधर्म*र*नूनं दरिद्रानलः (?) । शांतिं प्रापदवानलेन सदृशं नित्यं यशस्वी भवान् साम्राज्यं कुरु मादृशान् बहुविधान् विप्रान् चिरं पालय ॥ १ ॥

Version Q: This was determined only after the first 700 stanzas of this edition had been printed off. The basic MSS are:

Q_1 = Udaipūr 1748; ff. 13, size 8-3/4″ × 7″, l. 21–22, let. 33. Marginal comments in a fine hand, with a dozen extra stanzas in different writing. The original document is the most worn part of a palace collection, an excellent codex in old Jain nāgarī with pṛṣṭhamātrās, dated about 1566 A. D. Udaipur 712 is an unintelligent copy of this or of a common source. Order Ś-N-V.

Q_2 = Limbdi 930/39, size about 10-1/2″ × 5″, in minute handwriting; the whole śatakatraya is complete in less than five folios [42–47a], and sandwiched between prākrit works. Not collated, but basic readings are the same as in Q_1, with local contamination. Order Ś-N-V.

The importance of this version lies not only in its age and its furnishing a background for the earlier F MSS as well as, at times, for C D I, but more in its welcome support for some text-readings. These include the difficult cases in 61^b, 70^c, 148^d, 249^d, and the starred reading in 15^b. The major variants for the first two groups are therefore given from Q_1; allowance has to be made for its individual mislections (apart from those common to Rājasthānī sources) among which may be noted straying of the *visarga*, of the short *i* sign, an occasional substitution of *nya* for *jña*, *kṣa* for *ṣya*, etc,

1^a °भासुरो· 2^c ग्लानः (for जीर्णः). ^{d}) तमपि मद्यत्येव मदनः. 3^c °श्रोतोविभागो. ^{d}) सामान्यं· 5^a द्विप. ^{ab}) समभवंस्तदा. 6^b नारीनरमयमशेषं जगदिदं. ^{c}) विवेकांजनचिता. ^{d}) मनुते. 7^c छिन्नेऽस्मिन्. ^{d}) झटति; अश्यर्हिशो दिश्यताम् (?). 11 interchanges portions after caesura in *bc* with स्थानपुलिना in *b*; ^{d}) न निम्नाः. 12^b स पश्चन्संपूर्णो. 13^c सुधियोऽप्यर्थं. ^{d}) यैरर्थतः. 14^c चाभिरुचिर्. 15^a संपुष्णाति. 16^c °गल्लस्थलीनां. ^{d}) विशतंतुर्. 17^d केशरी. 18^a अशु°. ^{b}) त्वसंतो. 21^a शिय्या. ^{c}) कंथामाली (t.v. as in text). 22^a विशगा. ^{c}) क्रिममैरः. 23 trp. portions before caesura in *cd*. ^{c}) स्त्रीमद्याद्. 24^b जडे विरमतिता. 25^a यातियातु; गच्छताच. ^{b}) शीलं शीलतटात्. 26^c तृप्तस्ते· ^{d}) स्वस्थास्तिष्ठय. 28^a सकला दत्ता निजा ये गुणा. ^{b}) ह्यात्मा. ^{c}) नु. 29^a मूर्छान्. ^{c}) वांछसि (for वांछितं). ^{d}) व्यसनाद् गुणेषु सकलेषु°. 30^c शंक्यते. 32^d निःकारण. 33^a नामापि नो लक्ष्यते. ^{b}) मुक्ताकारभया; नलिनीपत्रे. ^{d}) °गुणः. 34^d विशीर्येत वनेऽथ वा. 35, order *acbd*. 36^d om. संतः; स्वाश्रयं°. 37^b वचो (for मनो). ^{c}) निजैः श्रमहिमा· 38^b हंतु. ^{d}) वैदिग्ध्य (?) 39^d तत्रापदां भाजनं. 43^a बुधजने (for परगुणे). ^{c}) orig. चार्हति. ^{d}) नरेभ्यो· 45^a कार्यमादौ· 47^b सुजनता°. ^{c}) संनिधि-. 48^a -शिखरे. ^{b}) समभ्यस्यतु. ^{d}) नाभव्यं. 49^d तद्व्यक्तं ननु देवमेव. 52^a महद्ध्यैस्. ^{b}) जातुविषेण. ^{d}) न निश्चितार्था. 53^b -प्रत्येक. ^{d}) °शेषाकृतिः· 54^b न च. 55^a जयंतु. ^{d}) जन्म च. 56^c त्वं धीरो· 58^a एतां. ^{c}) परिपोक्ष्य°. ^{d}) नानाफला°. 59^d वेश्यांगनेव. 60^c होतारं जुह्वतमपि. 62^d खलु. 64^d परकृतेषु. 65^a यदि. ^{b}) सवितुरतिकांतः. 66^d कोर्थस्तेषां जीविते पार्थिवाणां. 69^d सुखमाप्यते. 70^a प्रच्छन्नमंतर्धनं. 71^b विद्वज्जनेष्वार्जवं. ^{c}) क्रियासु कुशलास्. 72^a °प्रणयिता. 73^a शेषः कुलाचलकस्थितां. ^{c}) पयोधिरनीरदे. 74^b वा को. 76^c पठ्यते. 79^a भिया· ^{b}) वीक्षतैः. ^{c}) वचोभिरीर्क्षा-. 81^a पक्षपाता. 83^b युगप्सांतां. ^{d}) महिमाः. 85^a किमिव. ^{b}) ध्रुवमिह. 86^b को वाप्यर्थैः. ^{d}) लुंठ्यते. 88^b °लुलित°. ^{c}) नो चेत्सुब्धांगनानां. ^{d}) लोलोद्यमानाम्. 89^a सभ्रूभंगैः; लज्जापरिगते. ^{d}) स्फुरन्नीलाब्जानां. 92^a भ्रूचातुर्यात्. ^{b}) स्निग्धा भावाल्लज्जि°. 93^a किंचिन्मुग्धं. ^{c}) गतानाम्; किशलयति. 94^a विघ्नो; °करंडः. ^{d}) स्त्रीयंत्रः केन सृष्टा; °मृतनिभं. 95^a पुरुषस्. ^{c}) श्रवणपथगता. ^{d}) धृतिमुखो. 97^b वा विदध्युः. ^{c}) प्रेंषत्. 98^c मधुरसः. 99^b भधुरविरतो°; पिकपक्षिणः.

100[c] नरकनगर-. [d]) भ्रमति (for भवति). 102[b] परिमलोऽयं. 103[a] निस्तार-. 106[a] °संप्राप्त°. 107[d] सहृदयैः. 108[d] मृगदशामांधो. 109[a] जाड्यंधाय. 111[c] विरहिणां प्रणहंति. 113[a] मकरध्वजस्य जयिनीं. 114[b] बिडिशमत्र. 118[d] °तास्त्वबलाः. 119[a] उद्धृत्तः. [b]) रागाधिष्ठितमोष्ठपल्लवमिदं. [d]) मध्यस्थापि. 122[b] °लोलाः. 123[a] उपरि; श्रस्त-. [c]) -स्वेद-स्विन्न-. 124[b] श्लथोद्यममनु. [c]) प्रेमार्द्रे; °रहःक्रीडा. 125[b] °गोचरे. 126[c] भ्रमावेश्यादंगे. 127[b] शुभ्रुवो. [c]) यतस्तन्नेत्र-. 128[b] मान्मथा विकाराः. 129[a] ज्यादीर्घेण. [d]) °क्षणवीक्षतस्य. 130[b] सत्सु नानामहत्स्वपि. [c]) °शावाक्ष्यास्. 134[a] शशिधरः. [b]) °रसश्. [c]) भ्रजो. [d]) नव-विषय-. 138[b] स्मेरोल्लता. [c]) शतांशोः. [d]) भ्रजः. 139[b] श्वभाव—and saṃdhi across *bc*! 141[b] विकशित-. 143[b] विवक्ते. [d]) योत्स्ना-; मंदपुण्यः. 144[a] °रमना. [b]) कास्मीर-. [c]) वृत्तोरुस्थल-. 146[c]) वक्रविधुभिः. [d]) सकुच-. 148[b] निःफला. [c]) स्वाशंकया. [d]) °पिशुने. 149 omitted. 150[b] °ह्यांतर्बाह्यं. 151[a] संक्षिप्यते. [c]) °जरावियोग°. 152[b] विधुरैर्निरस्त-; दृष्ट्वा न चेद्. [c]) -गलभ्रुट्यद्-. [d]) स्वकीय-; जनः. 153[c]) शनैर्यष्ट्यास्थानं. 155 order *abdc*. 158[a] भिक्षासनं. 159 order *bacd*.; [c]) शकृन्मूत्र-. [d]) अहो निंद्यं स्त्रीणां कुक-विकविकल्पैर्गुरुकृतम्. 160[a] तत्र. [b]) विडिश**. 161 omitted. 162[a] कैरप्येतज्. 163[c] इच्छं. [d]) परान्मुखोसि; निस्पृहाः. 164[a] अभुक्तां यां. [b]) क इह. [c]) पतयोर्. 165[c] नृपमीक्षितुमत्र. [d]) °भारावनता. 166a अर्थाणाम्; ईस्महे यावदिच्छं. [d]) नितराम्. 167[a] °दिवसमायस्य. [b]) विरसि. [c]) त्वय्येव. [d]) विविक्तः; पुष्यसि. 168[b] कृतिं किं. [c]) -मदमोहांध-. 169[b] सा विदग्धपरिषत्. [c]) उत्सिक्तः. [d]) सर्वज्ञस्य वशात्स्मृतेः पदमगात्. 170[a] °चिरमपगता. [b]) स्मरणपदवीं. [c]) °समापन्न-. 171[b] यत्राप्येकस्तदन. 172 order *acbd*. 173[d] निंदंति (for नन्दन्तु). 174[a] दुःखभाजो. [b]) °पर्यस्तबुद्ध्या. [d]) °शिय्यानिषिन्नः. 176[c] °गाढमूढा°. 177[b] परितोषे निर्विशेषाचशेषाः. [c]) स च. 178[b] विद्यट्टिताब्जपटली. [c]) लालनास्. [d]) °समाधिशुद्धिशुभगो; विवध्वं. 179[a] °च्छन्नपाली-. [b]) न्यायगर्भं; om. one हुत hapl.; धूमपूर्णोपकंठं. [d]) सनाथो; लीनः. 180 omitted. 181[a]) पुष्पैर्; प्रियैः. [c]) यत्रैश्वराणां; 182[a] चंद्रार्क-. [d]) कः प्रत्ययः. 183[b] वलयरुणितं. [c]) यद्यस्तेवं. 184[b] प्रध्वस्ता वाथ तेभ्यः; कल्कलिन्यश्च. [c]) प्रसभमपगते. [d]) °वशपवना°. 186[c] संप्रीणिताः प्रणयिनो. [d]) कल्पस्थितं. 187[b] स्नेहा; सन्मथजो विकाराः. 188[b] वांछित; चेतनास्ति. 189[c] भ्रांत्यापि यत्त्वममलं कथमात्म-निष्टं. [d]) न ब्रह्म संस्पृशसि. 190[a] महीशय्याशय्यं. [b]) व्यजनमतुलाधारम्. [c]) °सत्यमुदितः. 191[c] भवसार-. 192[b] °विभ्रमो भोगपूरः. [d]) °भयांभोधिपात्रं. 193[b] रम्या साधुसमागमः प्रणयिनां रम्या मनोन्या गिरिः. [c]) °बाष्पःबिंदु°. 194[a] कलेवरगृहं. [d]) प्रकूप-. 195[b] षड्गाग्रैः; नायं (for नीतं). 196[c] मनोरथाः परिचिताः. 197[a] जरसा. [d]) विभूतिरप्युपहृतं रम्यं. 198[a] जनस्य विविधैर्; उन्मीलिते. [b]) लक्ष्मी; व्याधयः. [c]) अवस्य-. [d]) सुस्थितम्. 199[a] गर्भवासे. [c]) विलसति वसतिर्; °भावोप्यसारः. 200[a] बाल्ये च वृद्धे गतं. 206[b] °संतुष्टैः. 207[a] °मानग्रंथ-. [b]) गुणतर°. [d]) दुःपूरीयं. 208[a] सभस् (for सतस्). [c]) उभयदल-. [d]) श्रवणस्यैव नास्त्यंतः. 210[a] भुंजीमहि. [c]) मयीपृष्ठे. 211[b] समाविःकृत-. 212[a] अशूची-. 213[d] पुण्यारण्ये; प्रलिपतः. 215[b] सुरतरतो न. [d]) अवितथ्य. 216[a] मनुक्षाणां. 218[c] स्मर-कुसुम-; -व्यतिकरः. 220[a] सूरेण. [d]) स्फुरत्स्फारित-. 221[c] यैः स्वार्थतो हन्यते. [d]) परकृतं. 223 order *cdba*. 224[c] °स्मरघस्मरोरुगविषज्वालावलीढो जनः. 226[d] यांति. 228[a] दैवा-यत्तं. 229[b] मनोन्यमपि. [d]) °सरावं. 230[d] कृष्णमिदं. 232[b] न यो निश्चलः. [c]) °सृजेत मनसा. 233[b] प्राणति. [d]) स्वमंदिरे. 234 [extra, after colophon] [a]) कोपीनं शतषंड-जर्झर-. [b]) -भैक्ष-. 235[d] यमधानीं. 236[b] दुःसहवारिशीत-. [c]) चित्त°; नियमितः. 239[d] संप्राप्स्यंते जठर-; °कंडूविनोदं. 243[c] संभाव्यमाना. 244[a] गह्ल-. [b]) °मासादयंतः. [c]) -तटादा-क्षिपंतोंऽशुकानि. 248[b] यस्य (for यत्र); तेजश्चि-. [c]) उत्पन्नव्यर्थ-; °ष्टान्न चांधः [d]) ब्रह्मांडो-डंबरा°; प्राणिनो दृष्टनष्टाः. 249[a] जीर्णान्येव; जातं जरायौवनं [c]) कालो हि सर्वांतकृत्. [d]) मधुसूदनां°. 253[a] शुष्यत्याशे. [b]) मांसाज्यकलितां. [c]) घननिबिडमाश्लिष्यति. [d]) प्रती-कारे; सुखमति-. 254[a] °पतिस्त्वमेव. [b]) °लब्धा°; °घटनो. 255[a] गाली गालियंतो. [b]) वयमिह. [d]) शशिविषाणं. 257[a] यदिवन-; °च्छवीनां. [b]) °लभेयं; कुसानां. [c]) शुक-. 258[d] सुमहति. 259[a] तथैव. 260[a] घनं (for नवं). [b]) यत्सभावादनेषु. [c]) लोकाचिंत्या°.

264^c विश्वेशितुं. ^{d}) °निर्दयोक्तपुरुषं. 269^a भैक्षमक्षज्य°. ^{b}) -दशकममलिनं. 270^b कुंदुकः. ^{c}) हि सुवृत्तानां. 273^a °मधुरा प्रेमोद्गारा. ^{b}) क्वणितमधुरा. ^{c}) विश्रंभार्हाः. 274^a प्रथित-. ^{d}) मलयपवनः [orig. °नाः]. 275^a सत्वरविधिः. ^{b}) चाप्युपकृते. ^{c}) अनुच्छेको. ^{d}) श्रुतेत्यंतासक्तिः पुरुषमभिजातं कथयति. 278 occurs twice; V. 78 = ^{a}) °हंडघात-. पपात-. V. 105 = ^{a}) °हंडप्रांतप्रताप-. ^{b}) परिचयत्नले; खलु. ^{d}) भ्रमयसि. 279^c यदेकरूपं. ^{d}) गतत्रयं. 280^b °धाम्नि. ^{d}) °मायातिवामा. 282^a मंथुरा. ^{b}) क्षेप्स्यंते. ^{c}) संप्रत्यन्ये वयमपि गतं. 283^b निस्पृहा. ^{c}) दृढप्रत्यया. 289^b दानादानविवक्त°; कश्चिन्मनस्वी. ^{c}) रक्षाक्षीण-; वसनं संप्राप्यवस्थासुखो. ^{d}) निर्मार्तिर्निरहं°. 294. *var.* 295^a सूराः. ^{b}) °राजजयेऽपि. ^{d}) -दलिने. 300^c तयोर्न भेदं. 301^a स्वबंधोज्वल. ^{c}) भवतामग्रे. ^{c}) स्फारस्फुरन्निर्मलं. ^{d}) परे ब्रह्मणि. 302^b न हि वयं (for तव वशे). ^{c}) सद्यःपूत; पवित्रीकृता. 303^a म्लायनि. ^{b}) याते (for नष्टे). 304^a -रेपया; नन्वणुर्. ^{b}) भागीकृत्य. 305^d °विविक्तचेताः. 306^a °निहितः. ^{b}) °ग्राहसलिलाः. ^{d}) °चपलैः. 308^a स्वच्छंदं. ^{c}) वहिरपि. 311^a न रक्ता. ^{b}) जनोऽन्यशक्तः. ^{c}) परिग्लिद्यति. 314^b हृताः. 315^b प्राणसमाप्रियागमसुखं; प्रीयते. ^{c}) किंतु भ्रांत°; दीपां कुरु. ^{d}) °माकलज्य. 316^a स एष; मत्वा मुदा. ^{b}) °क्रिया. ^{c}) पुनरुक्तवस्तुविषयै°; ^{d}) मोहा न. 317^a trp. किं and रे. ^{b}) कलिरवैः; वल्गसि. ^{c}) °मधुरक्रोधैः. 318^a जननीमिव श्वाम्. ^{b}) हृदयामनुवर्तमानाः. ^{c}) तेजश्विनः. 319^a पीडयेन्. ^{c}) शशिविषाण°. 321^b °रुद्वच्छन्. 322^a श्रृंगोत्तंगाद्. ^{b}) पतत्वायं. 324^c मालगुणायते. 325^a विसीर्णे. ^{b}) °परिणामावधि-. ^{c}) परिणित-. 326^a om. संगात्. ^{b}) करुणकरुणा-; °नवसंगमं. ^{d}) रुणन्मणि-. 327^c कल्पापाय-; निजक्रमात्. 332^b शोकाश्च (for रोगाश्च which is m. v.); m. v. प्रविशंति देहे. ^{c}) परं श्रवति. ^{d}) °प्यहितमावहतीति. 334^a क्षितिभृतां. ^{b}) महींद्राद्. ^{c}) अधो गंगा सेयं. ^{d}) पतति (for भवति). 335^c आपत्स्वपि. ^{d}) -संघातागंतु कर्कशं. 338^b °लंकारविपये. ^{c}) कैपिदधुना. 341^a °धावरुण°. ^{b}) स्थितस्थेयसि. ^{c}) शिरः प्रणाम-. 342^c करोषि. 343^a वैदूर्य; रंधनं चांदनोघैः. ^{b}) विलपति; °तूलस्य. ^{d}) यत्तपो. 345^b °क्वापि ध्यानं निवेश्य. ^{c}) स्मरारेर्. ^{d}) मोक्षक°; समचरणकरे. 346^c) विजयश्री. 347^a स्फरत्स्फारि°. ^{b}) क्वापि शयने. ^{c}) °भोगाद्विम्नाः; °वचसा. ^{d}) बप्कप्लुत°. 348^a स्मिता. ^{b}) दृष्टात्तन्मादकारिणी. 350^a °वशावशेषु. ^{b}) लब्धा. 352^b तृणांकुर-. ^{d}) °न्वेषयितां.

This does not finish all versions of this archetype. BORI 329 and Punjab 2101 certainly represent one such version, originally with a short Vairāgya. Divergences in the Nīti, where the former of the two is very careless, and might have copied from more than one MS, as well as desperate attempts on the part of both scribes to insert every stanza that might be Bhartṛhari's make it useless to include this in the chart.

Archetype β

Version H. Commentator Rāmarṣi, identified by Aufrecht [CC. I, p. 578] with the Ramarṣi who commented upon Ravideva's *Nalodayakāvya* [Cf. BORI 310 = 411/1887-91 dated śaka 1717, saṃvat 1852] in A. D. 1608, being a Brahmin [miśra], son of Vṛddhavyāsa and Gomati, brother of Harivaṃśa and Nimbāditya. Though there is nothing to show that this is the same as the H commentator, Muni Jinavijayji accepts the identification and further suggests that the *paṭṭana* where Rāmarṣi wrote might be the modern Jhalrāpaṭṭaṇ-Kachvāhā. The MSS $H_{1,2}$ below are apparently R and P respectively of K. T. Telang's edition of N and V; these two were the basis of my own edition of text and commentary, badly printed as no. 127 of the Ānandāśrama Sanskrit series [Poona 1945]. I have ready for publication another edition, utilizing H_3 also. The commentary is the simplest and most useful of all Bhartṛhari *ṭīkās.*

H1 = BORI 335 [= 73/1871-72]; size 10-1/2″ × 4-5/8″; fol. 51, l. 19–24, let. 55. Text and commentary run consecutively. Poor handwriting, the V being by a different scribe, but reasonably correct and old, often using pṛṣṭhamātrās. Margins utilized extensively for corrections and copying of portions omitted by mistake. *Cūḍottaṃsita-*[= 1] occurs twice as N 1 and Ś 1, the latter with much shorter comment; *siṃho balī* is uncommented, at the end of V as V 107, probably a later addition. Colophon:

चक्रे भर्तृहरिकृतेर्यथागति सविस्तरं । रामर्षिर्विवृतिं व्यस्यन् विदां चित्तप्रसत्तये ॥ १०७ ॥ इति श्रीमहामुनींद्र भर्तृहरिकृतौ वैराग्यशतकस्य टीका समाप्ता । भर्तृहरिकाव्यवृत्तिः सूत्रान्विता ३७५० ग्रंथमाना ॥ श्रीरस्तु ॥ श्री ॥

H2 = BORI 327 [= 72/1871-72]; fol. 17, l. 15-16, let. 40–50. Text only. Bold Jain Nāgarī. Dated A. D. 1796. *Cūḍottaṃsita* occurs only as N 1; an extra śloka *pañcānanaṃ pari-*is inserted after Ś 74, *siṃho balī* omitted; otherwise, this supports H1. Colophon: इति वैराग्यशतकं । तत्समाप्तो समाप्तो ग्रंथः । भर्तृहरिणा कृतः लि । मु । श्रीमुक्तिसौभाग्य ग । शिः शिष्यकल्याण सौभाग्य । पठनकृते सं० १८५३ वर्ष्ये व ६ रवौ श्रीशांतिजिनप्र । श्रीमुग्माईवंदी । अंतर्वर्मयसि मांजारी शुनी वा राजमंदिरे । अधस्तात्ते गजेंद्राणां श्रीशार्दूलितविद्विषां ॥ १ ॥

H3 = BM 255, collated in rotograph only after the greater part of Group I was printed off. Dated A. D. 1847 excellent calligraphy of cursive Bikaneri formation. H3 omits haplographically much more of the comment than H1, but the reverse is true in some important cases so the complete commentary needs both H1.3. On margins, occasional bits of Rājasthānī gloss, and more frequently, excerpts from some other Sanskrit commentary are to be found. *Cūḍottaṃsita* = Ś 1 only, as in **N** generally and *yāṃ cintayāmi* is shifted with its commentary from V 106 to N 1, so that V here ends with *sammohayanti*[= 336].

The checking of H1.2 collations remained defective because of illness [all too frequent!], so that the following corrections, and additional readings from H3 should be noted. Unless the letter H precedes, the reference is to additions from H3 alone.

1^a t. v. भासुरो. 3^c तृष्णाश्रोतो°. 3^d t हतविधः c °हतगतिः. 4^a t. मात्सरग्रस्ताः. 4^c H1t. 2. 3t अज्ञानोप°. 6^ct -युषां°. 7^d t श्रश्यद्दिशो, c भ्रस्यद्दिशो. 11^c बालवनितास्. 13^d H1.2 कुपरीक्षका न; H1.2.3t अर्थतः; 3c अर्धतः. 14^c चाभिरुचिर्. 18^b नाभ्यच्र्याः. 20^c c इतश्च. 20^d H1c.v.3c.v. विभवमूर्छितं. 25^a H1.2.3c गच्छताच्. 26^a पीडिततनोर्; H1t.2 म्लानेंद्रियस्य. 28^a t निजा ये गुणाः. 28^b t क्षीरं तापम्. 29^c [H1.3 com. also चक्रिकां लक्ष्मीमिति केचित्]. 30^b H1t.2 स्वादन्, H1c.3c आस्वादन्. 30^c c बिशंकते (c.v. as in text). 32^d निःकारण. 35^a H वातकी. 35^c H प्रायसो. 36^a H1t व्यापयंतः. 36^d H1c.v.3c.v स्वाश्चर्यं. 39^d तत्रापदां भाजनं (c.v. as in txt). 44^c c.v. अपनय. 48^a t मेरुशिखिरे. 48^d t नो भाव्यं. 50^c [H com. तस्य = तस्य वित्तस्य]. 52^a महार्थैस्. 53^b स्वान् (for तान्). 56^b तत्प्राप्नोषि. 60c [H com. जुह्वानमपि = जुह्वतमपि]. 61^b परधनापरतिः परयोषिति. 65^d H1.2.3c सहतां. 71^b H1.2 °ष्वार्जवं, H3t चार्जवं; but H com merely विद्वज्जने आर्जवं. 72^a H1t [orig.] प्रणयितं. 80^c विवसं. 82^c t निसर्गसिद्धिस्. 83^b जुगुप्स्यंतां. 87^b c वल्गत-. 89^a H1.2 सभ्रूभंगैः. 89^b H1.2.3c भीवित्रस्तैः. 89^c °चलितैः; H स्फुरन्नीलाब्जानां. 90^d t वाचा, and t मंडलं. 93^b t परिस्फंदो. 93^c t किशलयत-. 95^d t धृतिमुखो. 97^d प्रेंषत्. 99^b H पिकपक्षिणः. 101^a t -पीनस्तनी. 101^c t क्राशयेतिष्यते. 102^b t परमलासो. 105^a -स्रोतसि. 105^c c.v. पारणविधौ. 107^d H सहृदयैः and H3t विभ्रमः. 108^a H1t.2.3t एव (for एष). 108^b H1c.3 रम्यांगयष्टिः. 110^a t वेश्या सु-.

113^a **परभां.** 113^c t **विनिहत्य.** 117^b c.v. **विकसितजातीपुष्पसुगंधिः.** 120^c t **तस्मात्.** 122^dt **अभेदः.** 123^a c **उपरि.** 123^c H_1 **°खेदखिन्न,** H_2 **°खेदं खिन्न.** 126^d c **दृशौ.** 131^c t **विद्रुमाभ्यां च,** m.v. as in text. 133^b c **त्वयि.** 134^b H **°रसश्चारु** [as in J_1, not B_1]. 137^c **केकी-**, and **°कलरवहृतः.** 141^a **चैषा,** c.v. as in text. 143^a c.v. **सुहृत्वा,** and c.v. **°सन्नश्लथांगः.** 143^d **-भिन्नाच्छधारां,** and om. **न.** 144^b t **-चांद्रदिग्ध-.** 148^b $H_{1.2.3c}$ **निःफला.** 148^c c.v. **परगृहस्थाशंकया.** 160^a t.v. **माहात्म्यं.** 160^d $H_{1c.3}$ **इह** (for **अह**).

Only one more MS of this version is known, though hitherto unidentified: this is the comparatively late and damaged fragment of N text and commentary, Limbdi 1571.

Version I. An old short version represented by a single MS I = BVB 3; size 10″ × 4-1/4″, fol. 19, l. 9 in text [center], 18–20 of com.; let. text about 70, com 90. Order N–V–Ś, dated A. D. 1663. The commentary is old Sanskritized Rājasthānī. The numbers show steady gaps, apparently because the scribe or commentator attempted to put the numbers familiar to him from some more inflated text. No insertions, however, have been made or indicated, nor are any lacunae to be noticed. Nīti runs to 107 stanzas, bringing the total to 300, the other two centuries being short. *vidyā nādhigatā* [175*] is found only by traces in the commentary. The text is conservative in its readings, agreeing occasionally with Est. Colophon:

t. इति श्रीभर्तृहरविरचिते शृंगारशतके सूत्रं संपूर्णं लिखितं गणि वृद्धिकुशलेन. c. इति श्रीभर्तृहरे शृंगारशतकस्यावचूरिः संपूर्णं लिखितं संवत् १७१२० वर्षे माह सुदि १३ दिने श्रीवरकाणाय पार्श्वनाथ प्रसादात् संपूर्णा जाता पंडितश्री ५ श्रीलक्ष्मीकुशलगणि शिष्य गणि गजेंद्रगणि ५ कुशलशिष्य गंभु(?) शिष्यपाद पद्म भ्रमरायमानग० वृद्धिकुशला लिखितं नामूलग्रामे। शुभं भूयात् छ॥ श्री। कल्याणमस्तु। श्री। मंगळमालिका। श्री।

Version J. This is unique in being the only **N** version in a southern script, Kanarese with one copy in Telugu. The old Kanarese commentary, though anonymous, deserves publication. The shortest extant among **N** versions, this is still not well-determined, and is heavily contaminated with **S** readings.

J_1 = a very old but reasonably well-preserved Kanarese palm-leaf MS obtained from a Lingāyat maṭha near Belgaum by courtesy of Mr. M. P. Wali [chairman of the District Local Board, Belgaum.] and Dr. A. P. Karmarkar. Size 8″ × 1-7/8″, fol, 120, l. 9-10, let. about 35. Sanskrit text continuous with the Kannaḍa translation. Order Ś-N-V. Fol. 49 broken in two, but complete; right-hand half of fol. 71 broken off and lost. Gaps left by the copyist again indicate a much older exemplar. The orthography is often corrupt, by reason of Kanarese pronunciation. No date, place, or person mentioned in the colophon: भर्तृहरिशतकत्रयं संपूर्णं शुभमस्तु।

J_2 = a composite codex: Nīti = DC 12090, palm-leaf Kanarese text and commentary; text only copied at Tirupati, where the Madras Govt. collection was lodged during the war. Begins with *daurmantryān* [23] as N 1. V + Ś = Mysore 1768, palm-leaf Kanarese with the same Kannaḍa translation as J_1. Original order Ś-N-V, but the Nīti folios are missing. Colophon: इति श्रीभर्तृहरियोगींद्रविरचिते भर्तृहरिशतकत्रयं समाप्तं।

J_3 = Mysore 946; Telugu palm-leaf, text of N + V only, no commentary. comparatively modern, nearer in order [for N] to J_2 than to J_1 Extra *ślokas* after the colophon, followed by a list of countries in Grantha characters. Unexplained *omissions* are *na kaścic* [= 60 = N 69] and *udbhāsitākhila-* [= 69 = N 87].

To this archetype also belong Ujjain 6414, Wai 2, the original of F_8, Limbdi 885/1, the Sanskrit text of Udaipur 1486, Haṃ 874, the unnumbered Haṃ MS, and the Pratiṣṭhāsomagaṇi codex in the same collection. As MSS of this archetype are comparatively rare, and the Pratiṣṭhāsomagaṇi autograph is at present the oldest known Bhartṛhāri MS, its principal variants for groups I and II are given here. It will be seen that its influence accounts not only for H readings, but also for many of the individual A B E F readings which diverge from the respective versions.

2^b पूतिक्लिन्नः. ^{c}) क्षुधाक्रांतो. 3^b °मुग्धभावः. ^{c}) तृष्णाश्रोतो-; °भूतानुकंपाः. ^{d}) शास्त्रेष्वनपहृतगतिः. 4^b on marg. as correction. ^{c}) अज्ञानोप°. 6^b जगदिति. 7^d भ्रस्यदृशो. 9^b प्रसर°. 11^b °श्यामपुलिनाः. ^{d}) न निम्नाः; जनाः. 12^c चानेकांतो. 13^d अर्थतः. 15^b °प्यार्थिभ्यः. 16^d बिश-. 17^b नश्यत्स्वपि. ^{d}) नाममहतां. 20^c इतश्च; orig. -कैवर्तकैर्. 21^c कंथामाली. 22^c किममरैः. 25^a गच्छतात्. 28^b ह्यात्मा. ^{c}) पावकमुन्मदं; नु. 29^a साधून् हि. ^{c}) वक्रिकां. ^{d}) त्वमते. 30^b °प्रीत्यास्वादन्. ^{c}) च शंकते. ^{d}) मैत्रीपरि°. 31^b च गृह्णति. ^{d}) धीराः (for सन्तः). 33^b दृश्यते (for राजते). ^{c})°शुक्तिमध्यपतितं तन्मौक्तिकं जायते. ^{d}) °त्तमगुणः. 35^b दूरतश्चाप्रगल्भः. ^{c}) प्रायसो. 36^a स्थापयंतः. ^{b}) परार्थान्. ^{c}) दूरयंतः. 37^c निजैः स्व-. 38^a °निवासविलास°. ^{b}) हंतु. 41^b कुलस्य (for शमस्य). 43^d तेभ्यो नरेभ्यो. 45^a कार्यमादौ. 47^c संनिधि°. 48^a शत्रुं. ^{b}) वाणिज्ये. ^{d}) orig. भावस्य. 49^b दुर्गमतिग्रहः; वाहनं. ^{c}) बलिभिर्भग्नः. ^{d}) तद्व्यक्तं. 53^d °शेषाकृतिः. 54^c करुणाकराणां. 56^c चित्तवित्तकृपणां. 58^a एतां. 60^c जुह्वानां. 61 परधनाय रतिः परयोषिति. 63^b भूमिविलंघिनो. 64^c °तोऽपि जलदः सलिलं. 70^c परं दैवतं. ^{d}) पूजिता. 71 transposes portions of *bc* after caesura. ^{b}) चार्जवम्. 72^a °प्रणमनम्. 76^d वाग्भूषणं न क्वचित्. 78^a तरलायत°. 79^a भिया. ^{b}) °वीक्षणैः. 80^a °संतति°. ^{b}) -पराजित-. ^{d}) °सदृशैः कटाक्षैः. 81^c सत्यमेतत्. 82 Omitted. 83^a संत्वते. ^{cd}) as for H. 85^a °शून्यैर्वचोभिर्. 86^b को वाप्यर्थैः. 87^b वलित-. 88^a स्वल्पसारे. ^{b}) याति. ^{c}) °संयोगिनीनां. ^{d}) °स्थस्थलाग्र°; °लोलोद्यमानाम्. 89^a सभ्रूभंगैः. ^{b}) भीवित्रस्तैः. ^{d}) स्फुरन्नीलाब्जानां. 90^a चंद्रविलासि. 92^b स्निग्धा भावा. 93^b °नवरसोक्तिः सरभसं. 95^c °पथगता. 96^b °धरमधुः. 97^b संनिदध्युः. 98^c मरुन्मधुरसः; हर्म्यपृष्ठे. ^{d}) विबाधयंति. 99^b मधुरविरतो°; °पक्षिणः. ^{c}) विरलविरल. ^{d}) मधौ धात्र्यां जातो न कस्य. 100^a प्रगुणमतिरप्यात्म°; बाढं. ^{d}) कुटिलभ्रूलता. 101^b नोद्गत-; °वाकयुगला. ^{c}) क्रूरा च नापेक्षते. 102^a नित्यमेतद्रसोयं. ^{d}) वंचितोऽसि. 103 Omitted. 105^a संसारद्रुम°. 106^a °हेतुं. ^{d}) व्रजकुलभवनं. 107^b (by corr.) अव्येषु. ^{c}) तद्वपुर्. ^{d}) सहृदयैः. 109^b दुष्कुलाय. ^{c}) संदत्ते सु-. 110^b °समन्विता. 113^a परमां निर्वाणसंपत्करीम्. ^{b}) एनां ये; स्वर्गादिमोक्षेच्छया. 114^c °मिषमर्त्यलोल-. ^{d}) मीनां विकृष्य. 115^b आरभंते. 119^a नेत्रे तथा भ्रूलते. ^{b}) रागाधिष्ठितमोष्ठपल्लवदलं; -व्यथा. ^{c}) °मालिकेव. 120^d युवतयोऽप्सरसः. 121^c तेनोत्तरीयेण करोद्धृतेन. 123^a श्रस्त°. ^{c}) सरभसरतिखेद-. ^{d}) पुण्यवंतः. 124^b ततः (for पुनः). ^{c}) प्रेमार्द्र. 125^b °गोचरे. ^{c}) चक्षुः संपादना सा तु. 127^c यतस्तन्नेत्र-. ^{d}) -सूचितेषु. 128^b मान्मथा विकाराः. ^{c}) इदमपि न कृतं. 129^b परमहं. 130 Omitted. 131^c ओष्ठाभ्यां विद्रुमाभाभ्यां. ^{d}) orig. रत्नमयैव. 134^b °रसश्चारु°. ^{c}) स्रजोंभोजामोदास्. 136^a पीनौ यदि स्तनतटौ. 137^a केतकतरुः. ^{b}) स्फुरन्माद्यत्प्रोद्यत्क्वणदलिनदस्फूर्जितमितः. ^{c}) °कलकलकृतः पक्ष्मसुदृशां. 138^b प्रांते (for कर्णे); °नीकलकलः. ^{c}) सुधांशोः. 139^a रक्तं (for रागं).

140^a °दुपचित-. 141^a तरणी सविषा-. ^{d}) कुरुते. 142^c मरुतो स्वेदांबुखेदच्छिदो. 143^a सुभ्रा निशायां; -खिन्नश्लथांगः. ^{b}) °तृष्णे. ^{d}) सारदं. 144^c पीनोरु°. 145^b नीत्वा तत्पुलको°. ^{c}) दंतच्छदौ. 146^a किमु तैः. ^{c}) °वक्रविधुभिः. 147^b स्मृतिमुखर-. ^{c}) जघनमरण-. 148^b भ्रांतं. ^{c}) साशंकया. ^{d}) तृष्णे दुर्मति. 149^b नृपतयोर्बुभुक्षापि चाराधिताः. ^{c}) क्षिपाः (for निशाः). ^{d}) °धुना मुंच मां. 150 चित्तस्तंभात् प्रणिहत-. 151^a संक्षिप्यते. 152^b विधुरैः क्षुधा न विधुरा. ^{c}) °गलन्नुद्यद्°. 154^c स्वप्नेपि नास्वादितं. 157^d (by corr.) शिवसुख°. 158^c °पटखंड°. 159^c श्रवन्; शिरःस्पर्धि. 160^b om. °युत°. 161^b वाससी वल्कले. ^{c}) नवधन-. 162^b नृणां यथा. 164^b क्षितिभृताम्. 166^c धनांधा अपि मल-. 167^c °मणिगणो. ^{d}) विविक्तः संकल्पः. 168^a °बिशिनी°. 169^a भ्रांतः. ^{b}) सा विदग्ध-परिषत्. ^{c}) उद्रक्तः. 170^a चिरतरगता. ^{b}) स्मरणपदवीं. 171^d प्राणशारैः. 174^b पर्यस्तबुद्धिं. ^{c}) °स्फुरति; स्मरोयं. 176^c गूढगाढाभिमान-. 177^b समभिह. 178^a °सौदामनी°. ^{b}) °पटलच्छन्नांबु°. ^{d}) विधदूध्वं. 179^a °पटछिन्नपाली-. ^{b}) आवाय; धूमपूर्णोपकंठं. ^{c}) प्रनृत्यद् (for प्रवृत्तो); प्रवृत्तो (for क्षुधार्तो). ^{d}) पुनरनुचितं कुल्यतुल्येपु. 180^a °कादाश्रय. ^{b}) व्यापारदुःखे. ^{c}) शांत्याभाव°; कल्लोलमालां. 181^a प्रिया. ^{b}) तरुवल्कलैरशरणैर्. 182^c श्रीषु. 184^b वहयाः(for शाखाः). ^{d}) नर्तितस्थूलितानि. 186 Order *adbc*. ^{b}) न्यस्तं पदं. ^{d}) संमानिताः. 188^a विकाशि. ^{b}) चिंतय किमेभिरसद्विकल्पैः. 189^c जातु चिदहो. ^{d}) निर्वृतिमेष. 190^b °मनुसारोयमनिलः. 191^c भुवि भार°. ^{d}) शेषैर्वणिग्वृत्तिभिः. 192^c न रुचिरं. 193^b साधुसुहृत्समागमसुखं. 194^d संदीसे. 195^a वाददंतदमनी. 196^a °कंदरेपु वसतां. ^{c}) मनोरथैः परिचित-. 197^a °प्यत्युज्ज्वलं. ^{d}) °रप्युपहता. 198^a जनस्य विविधैर्. ^{b}) लक्ष्मी यत्र; द्वारार्द्धवव्यापदः. ^{d}) सुस्थितम्. 199^a गर्भवासे. ^{b}) °विषमो. ^{c}) विलसति. 200^b परस्परार्द्धमपरं. ^{c}) °दुःखमदनक्लेशादिभिर्जायते. 205^c दृष्टं पुंसाश्विकि°. 206^b °वचनाद्यैः. 207^b सुरतरुगुण°. 208^d °सुखोस्येव नात्यर्थं. 212^a अशूची-. ^{d}) प्रथयतितरां. 216^b महात्रिपुः. 217^a °परिमल-. ^{c}) °विलासैक°. 218 Repeated as Ś 17, V 97; ^{c}) V °कुसुमबाण°. ^{d}) Ś -ज्वलज्ज्वाला. 220^b क्षमातलं. 221^a गते. 224^d सततं (for विषयान्). 230^c लोभपाशं. 231^a पृथुलश्रोणी°. 233^c इत्युदीर्य. 234^a त्वीदृशी. ^{b}) °साधुभैक्ष°. ^{c}) °समानकारि विमला चिंतापि. ^{d}) °शेषतमः; चिरं तिष्ठति. 235^d °यवनिकाम्. 236^d तत्कर्म क्रियते. 238^d यस्मादमान°. 239^c निर्विशंकं. ^{d}) श्रृंगकडूविनोदं. 243^a वा (for किं). ^{b}) °निर्मलमतिर्. 244^b वक्षः सत्कुंकुमांक-. ^{c}) स्तनजघन°. 247^c हृद्गतं. 249^a °रथानि हृदये. ^{d}) ह्याज्ञातं मधुसूदनांघ्रि°. 250^d °राणामपि. 253^b मांस्याकवलितान्. 254^b लब्धा°. 256^c °भूत्येक°. 257^a यदि वन. ^{b}) °लभेयं (by corr.) ^{c}) शुक-. 259^d °कुरैरपि. 261^a सदा (for स्वयं). 269^b °दशाविगतमलं. ^{c}) स्वांतसं°. ^{d}) °करनिरताः. 273^a °द्राढप्रसादपदास्. ^{c}) विश्रंभार्थी. 275^b नाप्युप°. 278^a °हंडप्रांतप्रभाव. ^{d}) जनो (for मनो). 280^a प्रौढप्रोद्यत्-; °सुरतौ (for विदलत्). ^{b}) °प्रचुरमिकसितोदार°. ^{d}) °यामियामा. 282^c संप्रत्यन्ये. 283 दुस्तरं (for दुष्करं). 289^b हानं दान-; कृतः (for स्थितः). 292^a °विधैस्. ^{b}) कस्येह; लोकाः सुखं तिष्ठत. ^{c}) °शांत°. ^{d}) कामोत्पत्ति-. 293^a °चंचलतराः, ^{c}) बुधा यौवने. 300^c न वस्तुभेद-. ^{d}) भक्तस्. 301^c °संगयशो°. ^{d}) परे ब्रह्मणि. 302^b °लवो न हि वयं. ^{c}) सद्यः श्रुत-; °पुटके. ^{d}) भिक्षां सक्तु°. 303^b याते (for नष्टे). 304^a नन्वणुर्. ^{b}) यत्स्वीकृत्य. 306^a °निहिताः. 308^c बहुरपि. 311^c ऽपि परितृप्यति कांचि°. 314^a भिन्ना मदो. ^{b}) हृता. 317^a Trp. किं and रे; कलंकदर्थं°; °टंकारितैः. ^{b}) वृथा मा कृथाः. ^{d}) सेवते. 318^b °हृदयामनु°. 321^b °बहुलदहनो°. 325^b संसारं; -वधिगताः. ^{c}) °शिरश्चंद्र. ^{d}) त्रियामां. 326^a प्रतिक्षण°. 327^a °मामुष्माहुर°. 328^c अतिविघटिते हि हृदयं. ^{d}) संगमोऽपि. 330^a °परासर°; ये चांबुपत्राशिनस्. ^{c}) आहारं सधृतं. ^{d}) °निग्रहः कथमहो दंभः समालोक्यताम्. 331^a वैराग्ये संचरत्येको. ^{b}) कश्चन. ^{d}) भुविभेदाः. 332^a orig. परिवर्जयंती. ^{c}) °श्रवति. 334^b महीध्रादुत्संगाद्. ^{b}) अधो गंगा सेयं. 338^a मूर्द्धनि पुरा (as in B1). ^{b}) कपाले; °कारविषयं. ^{d}) °ज्वरहरः. 340^b °भरामोद°. 341^a °गाढद्रुमैर्. ^{d}) नाद्यत्रस्त°. 343 °तूलस्य. 345^a °कुसुमजलैर्. ^{b}) ध्यायन्निर्विश्य पश्यन्. ^{c}) °रामोपलीनो. 349^b शीधु. ^{d}) निदावार्ता°; विलसितुमलं ये सुकृतिनः. 352^c °लंघने.

S: The Southern and Western Recension

This is shorter than **N**, and more logically arranged by *paddhati* divisions that attempt to group together stanzas of similar content. Individual readings are generally much smoother, and fit Pāṇinian grammatical rules.

Archetype γ.

This consists essentially of a single western [Mahārāṣṭrian] **Version W** which has as its feature a deficient Vairāgya of 86 [properly 85] ślokas, though plenty of inflated copies exist which are to be discounted for lack of uniformity, repetitions of previous stanzas and, in general, absence of the commentary [though this is sometime variously written in]. Even with an N of 110 stanzas, the total is 296. Moreover, there is every reason to suspect the last eight of N as later additions, for the final *karmapaddhati* ends at *bhīmaṃ vanam* = N 102; the rest belong to no paddhati at all, and are almost always labelled "*pratyantare ślokāḥ*", stanzas from another version. The last two of Ś may also be added later. The original version must, therefore, have been one of the shortest, hence oldest, preserved. Though it is valuable for testimonial purposes as the śloka number and order are well-determined, the actual readings are almost useless, for most copies are corrupt or heavily emended. The commentary is so sketchy that when it exists at all it is difficult to distinguish a divergent commentary reading from gloss in important cases; the most plausible interpretation of this divergence is that the original readings agreed better with **N**, but the text having been modified by more elegant versions of **S**, these readings now survive only in the commentary.

The commentary itself is anonymous in the several dozen W MSS I have been albe to examine personally, though it has been ascribed to Maheśvara on the colophon found in a single fresh Bengali copy of the Nīti, as described bp Rājendralāl Mitra, *Notices* IX. 2837. I suggest that this is incorrect, possibly by confusion with our Y1 commentator. In the first place, the center of the distribution is unquestionably Mahārāṣṭrian, most of the numerous Bhartṛhari MSS found in Mahārāṣṭra belonging to this version. Further, wherever we can trace the provenance of W MSS from other parts of the country, they show Mahārāṣṭrian associations as for example the Benares collection, made by Mahārāṣṭrian pundits, as also the Ujjain and SVP lot; Baroda 787 was, according to its colophon, copied at Devagaḍh-Bariā in Gujarāt for one Nārāyaṇa Kaceśvara Ekaboṭe; another at Chindwārā in C. P. comes from the collection of Prabhākar Śāstrī Roḍe. Incidentally, PU 516, whose commentary Poleman misinterprets as being by Bhartṛhari himself, is merely the ordinary W Śṛṅgāra. Finally, even the mistakes are characteristically from Marāṭhī, as 177[c] *sa tu bhavatu daridrī*, and 325[a] *vistīrṇe sarvasve*, which occur even in our Telugu W4 and Śṛṅgeri 9/15, which is a devanāgarī paper MS copied by some Gujarāti scribe. ISM Kaḷamkar 195, Punjab 2885, and RASB 9510 are misch-codices, preponderantly W.

All the MSS collated have both text and commentary, being:

W1 = Ānandāśrama 6384; size 10-1/2″ × 5″; fol. 63, numbered separately

for each śataka; l. 10–14, let. 35; dated saṃvat 1844 = A. D. 1787.

W2 = Ānandāśrama 3062; size 11-1/4" × 5-1/4"; fol. 97, l. 5–10, let. 36. Bold writing.

W3 = BORI336[= 18/1868-9]; size 9-1/4" × 4-7/8"; fol. 64 = 23 + 23 + 18; l. 9-13, let. 40-45. Scribe very careless.

All these contain the text in the center, comment above and below.

W4 = DC12080, Telugu characters on European paper, bound in book form; 1st 38 folios only, the rest containing other works. Carelessly copied from a devanāgarī source, shown by transcriptions like *dya* for *gha*, *yadṛṇam* for *paṭṭaṇam*, *yatpuḥ* for *patyuḥ*.

None of the plentiful emended sources were used for collation, nor those with inflated vairāgya like SVP 155, nor the comparatively rare inflated nīti as in Nāgpūr 299; the last makes additions both to text and commentary. The Paris MS is influenced by X and resembles the larger lithograph editions. The profound but fortuitous influence of this version on printed editions has been discussed in the preface.

Archetype δ

This archetype has been edited and published as the previous volume of this series with much the same critical apparatus as that given below except Y7.8. The archetype consists of two major versions, which (particularly the second) are subdivided much more rigidly into paddhatis than W. The main purpose—unsuccessful—seems to have been to fix the content at precisely 300 ślokas. The work is generally entitled the *Subhāṣitaratnavali* or *-muktāvali*.

Version X. Commentator Tukā Brahmānanda, a *viśvabrāhmaṇa* [goldsmith] by caste and profession who wrote in the 17th century; the son of Nāganātha Karamār, Śivāji's treasurer at Sātāra. This information, without accurate dates but with great detail as to the miracles [as necessary for every Indian literary figure as for Virgil in the middle ages] performed by Tukā Brahmānanda comes from part 1. pp. 70–81 of the *Mahārāṣṭra Kavicaritra* [Bombay 1907] by Jagannath Raghunāth Ajgāckar. The commentary is in the form of a Marāṭhī samavṛtta, useful for removing copyist's errors from the often corrupt Sanskrit text. The commentary is signed Bhartṛhari-mahāyogī-kṛtī...śaṁbharī / brahmanandeṃ samaślokī kelī ṭikā tukā mhaṇe //, the gap being filled in by the name of the śataka. This has led to confusion with other Tukās of Mahārāṣṭra, in particular with the saint Tukārāma, Tukā Vipra, and Tukārāmabābā Varde, though there is nothing to show that any of them ever translated Bhartṛhari. In the name of the last [a Goa Sārasvat Brahmin of the 16th century], the Marāṭhī samavṛtta of the N + V was published at the beginning of the century in the *Satsaṅga* magazine at Kumbhārjuā, Goa [Portuguese India], republished with the Ś found in the *Satsaṅga* editor's papers as No. 1 the Mahārāṣṭra Sārasvat Granthamālā [Bombay, Lakṣminarayaṇa Press, 1910]. The order of the stanzas is changed, some omitted, and identifications of the original Sanskrit ślokas often wrong in this misleading edition.

This version is well-determined, differing considerably from the rest of the archetype, except Y_1. Most remarkable are the omissions of many otherwise accepted ślokas, such as *eke satpuruṣāḥ* [221] and *brahmā yena* [285]. The major differences of order from Y T G M are seen from the chart to be transposition of *yadāsīd ajñānam* [6] from Ś 59 to V 101, and another of a whole group of stanzas between V 8 and V 35. Most MSS derive from Sātārā district, probably even BM 256, and IO Mar. A. 3. 47, the last being a misch-codex.

X_1 = Rājāpūr 2; size 8-1/4″ × 4″; fol. 111, l. 6-7, let. 25. Dated A. D. 1755 July 15. The first seven stanzas of N being lost on a missing folio, the first six of these were collated from the defective ISM Rājavāḍe 51, which also lacks the 7th. Colophon:

शके १६७७ वर्तमाने युवनामसंवत्सरे आषाढशुद्धसप्तमी सौम्यवासरे हस्तानक्षत्रे त्रिप्रहरे भर्तृहरीग्रंथ-लेखन समाप्त श्रीकृष्णार्पणमस्तु । सन्न ११६५ छ ६ माहे शौवाल श्रीराम जय राम जय राम श्रीरामनाम ॥

X_2 = ISM Barve 244, from Limb, Sātārā Dist. Size 8″ × 5-1/4″; fol. 77; l. 18-20, let. 20-23. Written crosswise, leather bound, modern, with some extra ślokas and many blank leaves. Colophon: इति भर्तृहरियोगींद्रकृतौ सुभाषितरत्नावल्यां वैराग्यशतकं संपूर्णं । श्रीसांबसदाशिवार्पणमस्तु । श्रीरस्तु । छ ।

Both of these give the Sanskrit text followed by Marāṭhī samavṛtta. The complete Sanskrit text is given without translation in another MS of the ISM Barve collection, while RASB 576 is the text of the Nīti alone.

Version Y T G M: This, charted under Y, is the general version current in the Dravidian peninsula, though plenty of devanāgari copies have penetrated far into **N** territory such as the Nepal MS, supported by Jodhpur 6 of A. D. 1823. Also, HU 2133, copied at Jaipur in A. D. 1705 whose Y type with division into paddhatis is unmistakable, though Ś numbers are rather badly upset after Ś 19. Bikaner 3277 is another Y MS from the extreme north of Bhartṛhari territory; dated saṃvat 1900, and complete though corrupt; it is supported in its order by Ham. 1836 and Bik 1027, which is a misch-codex with Y type N and a V of **N**; also by Bik 3285, which has the V alone with northern interpolations towards and after the end. Finally, Bik 3286 with the same Nīti and [uncompleted] Ś to 67 is in Mahārāṣṭrian hand, as well as older, showing that the type was imported. These two minor versions and HU 2133 have not been collated.

A remarkable example of its influence is to be seen in Punjab 2885 which, particularly in Nīti, is a W type [heavily emended in its readings] forced into decades by simply omitting the numbers beyond ten in each set. This rigid subdivision into decades for N and V, with scores for Ś [still further subdivided into irregular portions] is the main feature of this major version. Nevertheless, the complete uniformity thereby attempted has not been achieved, and there is a surprising number of minor versions. Also not collated are Śṛṅgeri 309, an aberrant Nandināgarī palm-leaf which gives unusually many **N** concordances, apart from strong differences in śloka content; and the 10 Telugu printed edition of 1840 or 1848 [no title page!] which is fully attested in ślokas as well as its queer readings by Mysore KB 340, a Kanarese MS on European factory paper. The eighth paddhati in Nīti is generally disturbed, perhaps because of an excess over the 100 of ślokas at hand when

YTGM was rearranged from some **N** source. As this is the only major version represented in all major scripts of the Peninsula [including the unique RASB 5592 Oriya palm-leaf of the V], it seemed better to classify the evidence accordingly, though this cuts across other possible criteria of grouping. No Kanarese group could be determined, as Mysore 1642, DC 12086, etc. do not suffice.

Y: The Nāgarī Group

Version Y_1. With comment of Maheśvarabhatta Rāmacandrabhatta Sukhathaṇakar [1718-1816], a prolific commentator best known for his *ṭīkā* on the Amarakośa. The version is closest to X in readings, but in śloka order and content belongs to the general type which includes *apekṣante na pātrāṇi.* Size of both 12″ × 4–1/4″, on European paper.

Y_{1A} = Goa 1. N + Ś only, supposedly contemporary with Maheśvara himself; lines 3–7, 50–51 let. Text in center, commentary above and below. lines 8–10, let. 60–65; fol. 29.

Y_{1B} = Goa 2; fol. 63, text 2–5 lines, 34–38 let.; com. 6–9 lines, 40–55 let. the later of the two family MSS, dated A. D. 1837; as above on European paper text in center, but all three śatakas. colophon: श्री शके १७५९ हेमलम्बिनाम संवत्सरे मार्गशीर्ष कृष्ण अमावास्यायां उपाध्योपाह्व श्रीनिवासेन इदं पुस्तकं भर्तृहरिवैराग्यशतक समाप्तोऽयं। श्रीसाम्बसदाशिवार्पणमस्तु.

Y_{1C} = the printed edition (generally written in full, to avoid confusion with c = commentry) of 128 pages, published by Ābājī Rāmacandra Sāvant [Rāmatattvaprakāśa Sārasvatabhūṣaṇa Press, Belgaum 1910] In general agreement with Y_{1B} rather than with Y_{1A}, it differs on occasion from both and even from its own commentary.

The remaining MSS of this group are:

Y_2 = Madras 344, originally acquired at Baroda; size 9–1/2″ × 4–3/4″; fol. 27 = 1–26, 28, with 27 and/29 missing, whereby about 20 stanzas of Ś are lost; 1.9–13, let. 35. Order V–N–Ś. Marginal variants, corrections and text—readings show **N** influence, but the source must have been Telugu. Colophon: इति भर्तृहरियोगींद्रविरचितायां सुभाषितरत्नावल्यां वैराग्यशतके अवधूतचर्या नाम दशमं दशकं समाप्तं। श्रीसांबशिवार्पणमस्तु ॥ श्रीरस्तु ॥ श्री...

Y_3 = SVP 81, size 6–5/8″ × 4–3/4″; fol. 62, 1. 8–9, let. 20; dated A. D. 1729. Crumbling at the edges, but otherwise well preserved. Visarga written as 8, *ḷa* for final *la* in many words. Scribe probably Mahārāṣṭrian, but the readings are more southern with the individualistic emendations one would expect in mnemonic transmission by some southern pundit resident for a long time in **N** territory. Colohpon: इति श्रीभर्तृहरियोगींद्रविरचिते सुभाषितवैराग्यशतकं समाप्तम् ॥ शके १६५१ सौम्याब्दे शुचौ एकायां संपूर्ण ॥

Y_4 = Tanjore 4903; Y_5 = Tanjore 4904; Y_6 = Tanjore 4906. Collated [badly] at Tanjore against the printed NSP T_1 edition, so that agreement with T_1 is always to be taken as doubtful.

Y_7 = RASB 6, part of an anthology called the *Padyasaṃgraha*. Last two paddhatis of vairāgya missing. Corrupt, copied from Grantha or Telugu exemplar.

Y_8 = Tanjore 10234. Nandināgarī palm-leaf collated against T_{1B} at Tanjore. The same caution applies as for Y_{4-6}.

T: The Telugu Group

Version T_1 Commentator Avañcī Rāmacandra [Budhendra], of the Śāṇḍilya gotra, son of Koṇḍopaṇḍita and Gaṅgāmbikā. The colophon of this version agrees with that of the *Campūrāmāyaṇa*, except that the father is named in full as Dhanvantakodaṇḍa; but the *Camphūbhārata* commentator is some other Rāmacandra, In the commentary before us, Rāmacandra mentions other works of his such as the *Śṛṅgāraśṛṅgāṭaka*. The commentary itself is the most learned and imposing hitherto known for the *Śatakatraya*. But its great popularity, proved by the many Telugu and Grantha editions [all copying each other and out of print!] as well as succession of devanāgarī editions at the NSP [not to speak of direct borrowing, as in the current Bombay Venkateśvar press edition and the Kanarese editions by Māgadi Kṛṣṇaśāstrī and Doḍbele Nārāyaṇaśāstrī at Bangalore] has obliterated the original MS evidence. Though I myself had to base the collation upon two printed editions, the ASP MSS became available after several forms of my text were printed off. Their study shows conclusively that the commentary exists, even in quite old MSS, in a short as well as an expanded version. The most plausible explanation is that the commentator himself issued more than one edition as the popularity of his work increased. All the ASP T_1 MSS omit *śakyo vārayitum*, which seems to occur in all printed editions. The position of *yenaivāmbarakhaṇḍena* [313] is uncertain. Finally, the short comment contains all the essentials of the longer. All these speak for more than one early redaction. One feature of this version the omission of *lajjaṃ guṇaugha*-[318], which is extra in W; it might be noted that W contains the disputed *śakyo vārayitum* while it puts 318 at the very end of N as an extra śloka. Moreover, there is a good reason for the Maharaṣṭrian version W to have influenced Rāmacandra, because the father's name Koṇḍo [sometimes misread Koṇḍo] is Mahārāṣṭrian, not Telugu.

T_{1A} = the Grantha edition by Sāttanūr Viśvanātha Śāstri, Śāstra Sanjīvini Press, Madras 1912. Copious misprints.

T_{1B} = the 7th devanāgarī Nirnaysagar edition, again full of an unusual number of misprints, and contaminated at least as to the Sanskrit text with stray readings. The major agreements between these two texts and their commentaries were taken as the definitive T_1 text. However ASP 1035, palm-leaf Telugu of 65 folios, gives the complete text and commentary of N + Ś, and is old, though well-preserved. As the cover folio contains the notice and horoscope of a son born to someone in Śaka 1682, one feels justified in taking the MS to be dated not later than A. D. 1760. I give below the major readings from this MS wherever they *differ* from the T_1 readings as accepted; also some overlooked variants cited as such in the T_1 commentary.

2^b क्रिमिकुल°. 2^c -कपालार्पित-. 3^c t तृष्णाश्रोतो°. 7^d झडिति. 11^e T_1c.v. जारवनिता. 19^d ख्यापयंत: (for सन्ति सन्त: which is T_1c.v.). 20^b शरणार्थिन:. 23^d T_1c.v. द्यूतान् (for त्यागात्). 24^d T_1c.v. दुर्जनानां मत:. 37^e जनेन महिमा. 38^a T_1c.v. विलासमेकम्. 39^b मूले स्थित:. 45^a कार्यजालं. 47^c संनिधि- (?). 50 ASP 1035 om. the text but has full com. of this stanza. 51^d जना:. 53^d T_1c.v. शीर्षावशेषीकृत:. 62^b वृद्धिमती च. 67^b c वज्रमणीन्. 69^b c.v. प्रागेव विस्मृत? 71^d सततं (for कुशलास्).

82^d t मुदा. 85^b T_1 c. v. सर्वथा (for सर्वदा). 86^d झडिति न. 88^b T_1 c. v. कदाचित्. 94^a अविनयभवनं. 96^c T_1 com. तार्किं + पाकद्रुम. 101^c ऋरात्र नापेक्ष्यते. 105^d कलयति. 107^b श्रव्येषु. 119^d केन सा. 120^a T_1 c. v. स्वपर-. 125^c चक्षुष्पथाद्. 126^c t विविधद्. 129^c दृष्टे. 131^c t पाणिभ्यां. 138^a किलिकिंचितस्य. 138^b मंटपः. 144^b t खिन्ना. 212^d c ग्लानिं. 230^c t तर्षति. 240^c निरीक्ष्य (for विलोक्य). 244^b वक्षःस्युत्कंचुकेषु. 271^c अप्येते. 275^c लक्ष्म्या. 277^b विघ्नविहिता. 278^a -प्रपात-. 279^c t यन्मित्र...सुखेऽपि ...यद्. 280^d तेषाममयामियामा. 313 occurs as N IX-7. 328^c हृदयमपि. 343^a वैडूर्यमय्यां.

Other Telugu MSS used are:

T_2 = DC 12094, Telugu palm-leaf; size 18″ × 1-5/8″; fol. 18, l. 8–9, let. 75. Carefully copied, unidentifiable Durmati year.

T_3 = DC R 1950; size 16-3/4″ × 1-1/2″; fol. 22, l. 6–8; let. 72. Telugu palm-leaf MS in good condition, but for a few leaves damaged at the corners. Not so accurate as T_2. May have been copied from a MS with the Rāmacandra Budhendra ṭīkā, or followed by that commentary, according to the final colophon.

G: The Grantha Group

G_1 = Punjab 7122. Grantha palm-leaf, 32 fol. 31 broken in two. The scribe was Malabarian, or had Malayālam connections.

Version $G_{2,3}$, with an anonymous commentary. The center of distribution of this version is somewhere in Mysore, but it was fairly widespread, as is seen by copies outside: BU 20/6 is a devanāgari paper MS of this version to Ś 62; BU 20/7 similarly to N 43, both including the text and commentary, as does the fragment to N 44 included by mischance in BORI 331, which has Ś + V of the Dhanasāra version [much inflated], with different size and colour of paper as well as calligraphy. IO Mackenzie 68 is a Nandināgarī palm-leaf exemplar with N + Ś + the first half of V: though rather corrupt, it was useful in supplementing the commentary as read from $G_{2,3}$; the copying was done in Kanarese territory. Mysore 1635 is again Nandināgarī with the commentary, but gives only 40 stanzas of N plus 76 of Ś; Mysore 4148, also Nandināgarī palm-leaf, gives Nīti and 59 stanzas of the Śṛṅgāra while another from a private collection at Śṛṅgeri gives Ś + the first quarter of V. A quite modern Kanarese palm-leaf copy is no. 319 of the Mahārājā's Skt. Coll. collection at Mysore. The short but good commentary was published in my edition of the Southern archetype, in spite of uncertainties in the Vairāgya comment. The basic MSS are:

G_2 = Mysore 3870. Grantha palm leaf; fol. 83; l. 10, let. 55, Text and commentary complete, but with omissions by the scribe's carelessness. Letter *ma* and general turn of the handwriting Malabarian.

G_3 = Mysore Mahārājā's Skt. Coll. 1146. Size 16-1/4″ × 1-5/8″; fol. 66[= 73–138]; l. 11–12, let. about 60. Worm-eaten in places, but otherwise older, and much more careful than G_2. Dated 987, which would be 1812 if the Kollum era is meant.

The remaining MSS of the Grantha group are:

G_4 = Tanjore 10233, Grantha palm-leaf copied accurately at Tanjore by Pt. Bālasubrahmaniam Śāstri.

G_5 = DC R 4783c. Collated against the printed TIB text by Dr. T. R. Cintāmaṇi of the Madras University Department of Oriental Studies.

It will be seen that the grouping by script is only a matter of convenience, without much inner significance. In fact, the Grantha group has strong affinities with the next:

M: The Malayālam Group.

This consists of five palm-leaf Malayālam MSS, of which M_1 was copied on my special collation sheets at Trivandrum, the rest being collated there against the copy. These fall into at least two sub-groups, though on occasion they all differ in readings. The first contains M_{1-3}: M_1 = 2010, M_2 = 2011 both of the Palace Library; M_3 = 2087 of the University Library, Trivandrum. Of these, the third is corrupt but gives **N** readings oftener than the rest of M. This subgroup agrees often with G_1.

Version $M_{4,5}$. M_4 = 6122 of the University Library and M_5 = 2008 of the Palace collection. This minor version is supported by Mysore 582, a Grantha palm-leaf codex that is comparatively modern in appearance, and has been emended throughout by some ardent Vaiṣṇava who systematically changes every mention of Śiva to Viṣṇu or the equivalent, particularly in the Vairāgya.

The M group again shows occasional agreement with **N** against the other peninsular types, as in the Mahābhārata; naturally, special importance has been attached to such a concordance wherever it occurs.

Citation of ślokas in any MS of type Y T G M is generally by *paddhati* and number. Thus, N III-7 means (if no extra ślokas have preceded) no. 27 of *nīti*; similarly for the *vairāgya*. For Ś the numberings are by twenties, whence Ś III-7 would mean no. 47.

In general, it must be understood that a "collated" MS is one from which readings have been fully reported in the critical apparatus of the first two groups. However, even from MSS "not collated", there appear extra stanzas in groug III, though not all the variants could be recorded in such cases, simply because such MSS were either too corrupt or came to hand only after a good part of the text had been printed off. The loss of information from such unrecorded variants is negligible, while the possible revisions that might have to be made in my grouping are considered in a later section of this preface.

1. 5 Synoptic Chart of Major Versions.

The three śatakas nīti, śṛṅgāra, vairāgya, are indicated by N, Ś, V respectively. Minor variations within a version and different beginnings for a stanza are not indicated. The northern recension **N** contains two archetypes; alpha = Q, A, B, C, D, E and the pseudo-version F; beta = H, I, J. The Southern recension **S** is composed of the two archetypes gamma = W and delta = X, Y [including T, G, M]. Numbers for the ill-determined versions C, D, and I shown in parantheses after the number given show the erroneous MS entry, due either to slips in numbering or some missing ślokas. Stanzas whose position is uncertain are starred in J. The five Ś stanzas in C2 not in C are shown bracketed. Starred numbers under Y indicate omission in two or more MSS of the version, generally forming a minor version; a bracketed number shows strong inclusion. Verses at the end of V in version Q differ between the two MSS, hence Q2 numbers are bracketed. Bold-face type indicates the final verse of a śataka. For further details, the description of the codices, notes under the stanza, and the supplementary data from MSS that came late should be consulted.

		N									**S**		
		α						β			γ	δ	
Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
अकरुणत्वमकारण	61	N71	N75	N76	N73(74)	N72	N75	N73	N71	N70	N52	N41	N41
अग्रे गीतं सरस	183	V55	V63	V55	V65	V64	V63	V58	V50,55)	V53	V64	V65	V66
अच्छाच्छचन्दन	98	Ś33	Ś33	Ś35	Ś38	Ś35	Ś38	Ś34	Ś92(97)	Ś33	Ś38	Ś86	Ś87
अज्ञानन्माहात्म्यं	160	V19	V22	V20	V21	V22	V22	V22	V20	V20	V17	V7	V18
अज्ञः सुखमाराध्यः	8	N1	N2	N2	N1	N1	N2	N2	N1	N2	N3	N3	N3
अतिक्रान्तः कालो	201	...	V33	...	V36	V34	V33	...	...	...	...	...	...
अदर्शने दर्शन	122	Ś60	Ś62	Ś62	Ś65	Ś60	Ś65	Ś61	Ś53	Ś59	Ś23	Ś23	Ś22
अद्यापि नोज्झति	202	...	N101	...	...	...	...	...	N102(103)	...	...	...	...
अधिगतपर	16	N11	N13	N12	N11	N11	N12	N12	N11	N11	N17	N13	N13
अनल्पं जल्पन्तः	367	...	...	...	V45	V96	...	...	...	...	...	...	...
अनाघ्रातं पुष्पं	203	...	Ś18	...	Ś21	...	Ś20	...	...	...	...	...	...

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
अनावर्तों कालो	204	...	V36	...	...	V37	V36	V34	...	...	...	...	...
अनृतं साहसं	368	[V.107(5)]	...	...	...	V150	...	...	...	...	...	...	...
अन्तर्विषमना	369	[V.106(4)]	...	...	...	V149	...	...	...	...	...	...	...
अपसर सखे	205	Ś77	Ś73	Ś79	[Ś83]	Ś78	Ś82	Ś78	Ś70(73)	Ś76	Ś83	...	Ś52
अप्रियवचन	206	N78	N82	N83	N81(82)	N79	...	N80	N78	N78	N105	...	...
अफलस्यापि	373	...	...	...	N105(106)	...	...	...	...	...	...	...	...
अभिमतमहा	207	V92	V100	V93	...	V117	...	V97	V90(97)	V93	V20	V12	V22
अभिमुखनिह	208	N93	N103	N105	...	N99(100)	N102	N101	N98(99)	N97	...	...	...
अभुक्तायां यस्यां	164	V22	V26	V23	V25	V25(26)	V26	V25	V24	V25	V58	V57	V58
अमीषां प्राणानां	168	V32	V39	V32	...	V40	V38	V35	V32(33)	V32	V7	V5	V5
अम्भोजिनीवन	38*	N41	N42	N41	N42	N40	N43	N42	N41	N33	N18	N14	N14
अयममृतनिधानं	209	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N88	[N88]
अरक्षितं तिष्ठति	378	...	...	...	N103(104)	...	...	...	N105(106)	...	...	...	...
अर्थानामीशिषे	166	V28	V31	V27	V32	V32	V31	V30	V28	V28	V52	V51	V52
अर्थाः पादरजः	383	V99	...	...	...	V148	...	...	...	...	...	...	...
अर्धं नीत्वा निशायाः	143	Ś92	Ś95	Ś95	Ś88	Ś93	Ś98	Ś94	Ś86(90)	Ś92	Ś47	Ś94	Ś96
अवश्यं यातार	157	V15	V17	V16	V17	V16	V17	V17	V16	V16	V12	V35	V12
अशीमहि वयं	210	V27	...	V103	V31	V31	...	V29	V27	...	V55	V54	V55
असाराः सन्त्येते	83	Ś14	Ś11	Ś14	Ś14	Ś14	Ś14	Ś14	Ś13	Ś14	Ś51	Ś36	Ś35
असितात्मा सुसं	211	Ś71	Ś77	Ś73	Ś77	Ś72	Ś76	Ś71	Ś64(67)	Ś70	...	...	...
असूची संचारे	212	Ś85	Ś88	Ś87	...	...	Ś90	Ś86	Ś78(83)	Ś84	Ś45	Ś92	Ś94
अहिरिव जन	393	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	V69	...
अहौ वा हारे	213	V37	V89	V106	V42	V100	...	V83	V68(74)	**V100**	V49	...	...
आघ्रातं मरणेन	197*	V88	V96	V89	V103	V113	V106	V93	V86(93)	V89	V29	V22	V32
आघ्राय पुस्तकं	214	...	V104	...	...	V127	...	...	...	...	...	...	...
आज्ञा कीर्तिः पाल	66	N98	N88	N89	N85(86)	N85	N88	N86	N84	N84	N48	N39	N39
आदित्यस्य गता	151	V6	V8	V7	V7	V7	V8	V8	V7	V7	V40	V42	V43
आधिव्याधिशतै	198*	V89	V97	V90	V104	V114	V107	V94	V87(94)	V90*	V30	V23	V33

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
आमीलितनयनानां	215	Ś63	Ś65	Ś65	Ś68	Ś64	Ś68	...	Ś56	Ś62	Ś27	Ś27	Ś26*
आयुर्लेखा पवन	401	...	...	...	...	V145	...	...	...	...	...	...	...
आयुर्वर्षशतं	200	V91	V99	V92	V106	V116	**V109**	**V96**	V89(96)	V92	V46	V48	V49
आयुः कल्लोल	192	V74	V81	V72	V85	V85	V84	V73	V71(78)	V72	V33	V26	V36
आरम्भगुर्वी	62	N73	N77	N78	N72(73)	N75	N77	N75	N73	N73	N60	N49	N49
आलस्यं हि मनु	216	N58	N62	N59	...	N58	N61	N60	N58	N58	N86	...	...
आवर्तः संशयानां	94	Ś27	N51, Ś29	Ś29	Ś33	Ś29	Ś31	Ś28	Ś23	Ś27	Ś76	Ś46	Ś45
आवासः किल	133	Ś82	Ś87	Ś84	Ś83	Ś83	Ś87	Ś83	Ś75(80)	Ś81	Ś35	Ś82	Ś83
आवासः क्रियतां	135*	Ś84	Ś82	Ś86	...	Ś85	Ś89	Ś85	Ś77(82)	Ś83	Ś31	Ś39	Ś38
आशा नाम नदी	173	V41	V48	V40	V48	V48	V47	V43	V38(39)	V40	V11	V34	V10
आसंसारं त्रिभुवन	176*	V42	V51	V41	V49	V49	V48	V44	V39(40)	V41	V77	V82	V81
आसारेण न	142	Ś91	Ś94	Ś94	Ś87	Ś92	Ś97	Ś93	Ś85(89)	Ś91	Ś46	Ś93	Ś95
इतः स्वपिति	20	N15	N17	N16	N15	N15	N16	N16	N15	N15	N76	N66	N67
इतो विद्युद्वल्ली	137	Ś80	Ś85	Ś82	Ś81	Ś81	Ś85	Ś81	Ś73(77)	Ś79	Ś44	Ś91	Ś93
इदमनुचित	128	Ś74	Ś70	Ś76	Ś78	Ś75	Ś79	Ś74	Ś67(70)	Ś73	Ś28	Ś28	Ś27
इन्द्रः प्रधानं	310	...	...	...	Ś84	...	...	...	...	...	...	...	...
इमे तारुण्यश्री	217	Ś81	Ś86	Ś83	Ś82	Ś82	Ś86	Ś82	Ś74(78)	Ś80	...	Ś18	Ś19
इयं बाला मां	218	V60	Ś16	Ś23	Ś20	Ś19,V71	V69	...	...	V58	Ś94	Ś63	Ś63
इयत्येतस्मिन्वा	412	...	...	N65	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इह हि मधुर	102	Ś36	Ś37	Ś38	Ś41	Ś33	Ś41	Ś37	Ś32(31)	Ś36	Ś87	Ś56	Ś56
उडुगणपरिवारो	419	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N89	...
उत्खातं निधि	149	...	V5	V5	V5	V4	V5	V5	V5	V5	V5	V3	V3
उदन्वच्छन्नाभूः	219	N16	...	N17	N16	...	N17	N17	...	...	...	...	...
उद्भासिताखिल	69	N101	N91	N92	N88(89)	N88	N90	N89	N87	N87	N59	N48	N48
उद्यानेषु विचित्र	430	V103	...	...	...	V104	V98	...	...	...	...	...	...
उद्वृत्तस्तनभार	119	Ś56	Ś57	Ś58	Ś61	Ś56	Ś62	Ś56	Ś49(50)	Ś55	Ś15	Ś15	Ś15
उन्मत्तप्रेमसंरम्भा	115	Ś51	Ś52	Ś53	Ś56	Ś52	Ś57	Ś51	Ś44	Ś50	Ś60	Ś74	Ś75
उन्मीलत्त्रिवली	101	Ś35	Ś36	Ś37	Ś40	Ś37	Ś40	Ś36	Ś29	Ś35	Ś80	Ś49	Ś49

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
उपरि घनं घन	87	Ś19	Ś20	Ś20	Ś23	Ś21	Ś22	Ś19	Ś18	Ś18	Ś43	Ś99	Ś92
उरसि निपतितानां	123	Ś61	Ś63	Ś63	Ś66	Ś61	Ś66	Ś62	Ś54	Ś60	Ś26	Ś26	Ś25
एक एव खगो मानी	433	...	N10	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एक एव सतां दोषो	434	...	...	...	N106(107)	...	...	...	...	...	...	...	...
एकाकी निःस्पृहः शान्तः	185	V65	V72	V63	V76	V76	V74	V66	V60(66)	V63	V50	V89	V89
एकेनापि हि शूरेण	220	N80	N84	N85	N77(78)	N81	N83	N82	N80	N80	N108	...	...
एके सत्पुरुषाः परार्थ	221	N45	N47	N45	N47	N44	N47	N46	N45	N42	N74	...	N64
एकैव काचिन्	222	Ś97	Ś81	**Ś102**	...	**Ś98**	Ś103	...	...	...	...	...	...
एको देवः केशवो	223	V101	...	...	...	V141	N53	...	...	N50	...	...	...
एको रागिषु राजते	224	Ś73	Ś79	Ś75	[Ś80]	Ś74	Ś78	Ś73	Ś66(69)	Ś72	...	V8	V17
एतत्कामफलं लोके	225	...	...	...	...	...	Ś51	...	...	...	Ś29	...	...
एतस्माद्विरमेन्द्रि	180*	...	V60	V52	V62	V61	V60	V55	V47(52)	V50	V61	V62	V63
एताश्चलद्वलय	80	Ś9	Ś6	Ś9	Ś9	Ś9	Ś9	Ś9	Ś9	Ś9	Ś8	Ś8	Ś8
एते ते दिवमास्	440	...	...	...	...	V132	...	...	...	...	...	...	...
ऐश्वर्यस्य विभूषणं	41	N44	N45	N44	N45	N43	N46	N45	N44	N41	N82	N78	N80
कदर्थितस्यापि हि	226*	N77	N81	N82	N79(80)	N78	N84	N79	N77	N77	N106	N76	N77*
कदा वाराणस्याम्	227	...	...	...	...	...	...	...	...	...	V82	V87	V87
करे श्लाघ्यस्त्यागः	72*	N83	N94	N95	N91(92)	N91	N93	N92	...	N90	N65	N53	N53
कर्मायत्तं फलं	228	N57	N61	N58	N59(60)	N57	N60	N59	N57	N57	N89	...	...
कश्चुम्बति कुल	229*	Ś44	Ś45	Ś46	Ś49	Ś45	Ś49	Ś44	Ś37	Ś43	Ś91	Ś60	Ś60*
कान्ताकटाक्ष	230*	N72	N76	N77	N74(75)	N73	N76	N74	N72	N72	N107	N75	N76*
कान्तेत्युत्पल	231	...	Ś22	...	Ś25	Ś23	Ś24	Ś21	...	Ś20	Ś72	Ś42	Ś41*
कामिनीकाय	104	Ś38	Ś39	Ś40	Ś43	Ś40	Ś43	Ś39	Ś31(30)	Ś38	Ś85	Ś54	Ś54
किं कन्दाः कन्दरे	184*	V80	V69	V60	V71	V73	V71	V64	V57(63)	V60	V23	V15	V25
किं कूर्मस्य भर	232	N90	N99	N102	N97(98)	N96(97)	N99	N98	N95(96)	N96	...	...	...
किं गतेन यदि	233	Ś62	Ś64	Ś64	Ś67	Ś63	Ś67	Ś63	Ś55	Ś61	...	Ś66	Ś66
किं तेन हेमगिरिणा	454	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N79	...	...
किं वेदैः स्मृतिभिः	191	V73	V80	V71	V84	V84	V83	V72	V70(77)	V71	V69	V72	V71

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
किं शाकानि न	457	...	...	...	V73	...	...	...	...	...	...	...	...
किमिह बहुभिर	85	Ś17	Ś14	Ś17	Ś18	Ś17	Ś17	Ś16	Ś15	Ś16	Ś53	Ś40	Ś39
कुङ्कुम पङ्कक	117	Ś54	Ś55	Ś56	Ś59	Ś54	Ś60	Ś54	Ś47	Ś53	Ś9	Ś9	Ś9
कुसुमस्तवकस्येव	34	N37	N38	N38	N38	N36	N39	N38	N37	N35	N33	N25	N25
कृच्छ्रेणामेध्य	199	V90	V98	V91	V105	V115	V108	V95	V88(95)	V91	V34	V27	V37
कृमिकुलचितं	30	N31	N31	N32	N31	N30	N33	N35	N31	N28	N9	N9	N9
कृशः काणः खञ्जः	2	V16	V19	V17	V18	V18	V19	V18	V17	V17	Ś63	Ś77	Ś78
कृशोऽपि सिंहो	463	...	N46	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
केयूरा न	76	N94	N104	N106	N102(103)	**N100(101)**	N103	N102	N99(100)	**N100**	N19	N15	N15
केशानाकुलयन्	145*	Ś95	Ś98	Ś98	...	Ś97	Ś101	Ś98	Ś90(94)	Ś95	Ś50	Ś98	**S'100**
केशाः संयमिनः	139*	Ś86	Ś89	Ś88	...	Ś86	Ś91	Ś87	Ś79(84)	Ś85	Ś12	Ś12	Ś12
को लाभो गुणि	468	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N103	...	...
कौपीनं शत	234	...	V93	V86	V100	V109	V103	...	...	...	V85	V91	V91
क्रीडां करिष्यति	469	...	...	...	...	V142	...	...	...	...	...	...	...
क्वचित्सुभ्रूभङ्गैः	89	Ś21	Ś23	Ś22	Ś26	Ś24	Ś25	Ś22	Ś20	Ś21	Ś4	Ś4	Ś4
क्वचिद्भूमौ शय्या	21	N17	N18	N18	N17	N16	N18	N18	N16	N16	N81	N74	N74
क्वचिद्वीणावादः	470	V100	V66	...	...	...	...	...	...	...	...	V68	...
क्षणं बालो भूत्वा	235	V97	...	V99	**V111**	V123	...	V104	V97(104)	V99	V47	V49	V50
क्षान्तं न क्षमया	236	V12	V14	V13	V14	V13	V14	V14	V13	V13	...	V6	V6
क्षान्तिश्चेत्कवचेन	237	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N21	N17	N17
क्षीरेणात्मगतो	28	N29	N29	N30	N29	N28	N31	N31	N29	N24	N75	N65	N66
क्षुत्क्षामोऽपि	17	N12	N14	N13	N12	N12	N13	N13	N12	N12	N29	N21	N21
क्षौमं वासो वन	473	...	...	...	...	V144	...	...	...	...	...	...	...
खलोल्लापाः सोढाः	150	V5	V6	V6	V6	V5	V6	V6	V6	V6	V6	V4	V4
खल्वाटो दिवसे	39	N42	N43	N42	N43	N41	N44	N43	N42	N39	N90	N84	N84
गङ्गातरङ्ग	238	V63	V70	V61	V74	V74	V72	V80	V58(64)	V61	V22	V14	V24
गङ्गातीरे हिम	239	V38	V44	V37	V43	V45	V43	V40	V37(38)	V37	...	V98	V98*
गजभुजंग	240	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N91	N85	N85

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
गर्भावासे शयित्वा	241	...	V106	...	...	V131	...	...	...	...	...	...	...
गात्रं पात्रं प्रथम	483	...	...	...	...	V137	...	...	...	...	...	...	...
गात्रं संकुचितं	242	...	V107	...	...	V138	...	...	...	N47	V70	V74	V73
गात्रैर्गिरा च	484	...	...	...	...	...	...	V7	...	...	...	...	...
गान्धर्वं गन्ध	485	...	...	...	Ś91	...	...	...	...	...	...	...	...
गुणवद्गुण	45	N50	N54	N51	N52	N48	N52	N51	N50	N49	N99	N96	N95
गुरुणा स्तन	132*	Ś70	Ś76	Ś72	Ś76	Ś71	Ś75	Ś70	Ś63(66)	Ś69	Ś16	Ś20	Ś17*
गृहपद्मिदं	486	...	...	...	...	V146	...	...	...	...	...	...	...
चण्डालः किमयं	243	V52	V57	V51	V61	V59	V58	V54	V46(51)	V49	...	V96	V96
चला लक्ष्मीश्चलाः	495	...	V108	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
चुम्बन्तो गण्ड	244	Ś96	Ś99	Ś99	...	...	Ś102	Ś97	Ś89(93)	Ś96	Ś49	Ś97	Ś99*
चूडोत्तंसित	1	Ś1	Ś1	Ś1	Ś1	Ś1	Ś1	Ś1,N1	Ś1	Ś1	V1	V1	V1
चेतश्चिन्तय मा	245	...	...	...	...	...	...	...	...	...	V63	V64	V65
छिन्नोऽपि रोहति	246	N75	N79	N80	N76(77)	N76	N79	N77	N75	N75	N87	...	[N79]
जयन्ति ते	55	N64	N68	N67	N66(67)	N65	N68	N66	N64	N64	N24	N20	N20
जल्पन्ति सार्धं	247	Ś57	Ś59	Ś59	Ś62	Ś57	...	Ś58	Ś50	Ś56	Ś81	Ś50	Ś50
जवो हि सप्तेः	501	...	...	...	N46	...	...	...	...	...	...	...	...
जाड्यं धियो हरति	42	N46	N48	N46	N48	N45	N48	N47	N43	N43	N23	N19	N19
जाड्यं ह्रीमति	24	N21	N22	N22	N21	N20	N22	N23	N20	N18	N54	N80	N43
जातस्त्वं भुवना	502	...	...	...	...	V147	...	...	...	...	...	...	...
जातः कूर्मः स	248	V96	...	V98	...	V122	...	V103	V96(103)	V98	...	N67	N68
जातिर्यातु रसा	25	N22	N23	N23	N22	N21	N23	N24	N21	N19	N39	N31	N31
जात्यन्धाय च	109	Ś43	Ś44	Ś45	Ś48	Ś44	Ś48	Ś43	Ś36	Ś42	Ś89	Ś58	Ś58
जीर्णा एव मनो	249	V85	...	V80	V93	V94	V93	V86	V79(86)	V80	V78	V84	V83
ज्ञानं सतां मान	250	...	V86	...	V94	V93	V92	...	...	...	...	...	...
तपस्यन्तः सन्तः	172	V36	V43	V36	V41	V44	V42	V39	V36(37)	V36	V73	V77	V76
तरुणीवेषा	141	Ś90	Ś93	Ś93	Ś86	Ś91	Ś96	Ś92	Ś84(88)	Ś90	Ś41	Ś89	Ś90
तस्मादनन्त	188*	V67	V75	V66	V79	V79	V78	V69	V63(69)	V66	V67	V67	V69

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
तस्याः स्तनौ	136	Ś78	Ś83	Ś80	Ś80	Ś79	Ś83	Ś79	Ś71(74)	Ś77	Ś17	Ś17	Ś18
तानीन्द्रियाणि	512	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N40	...	...
तावदेव कृति	77	Ś3	Ś3	Ś3	Ś3	Ś3	Ś3	Ś3	Ś3	Ś3	Ś55	Ś69	Ś70
तावदेवामृतमयी	125	Ś65	Ś67	Ś67	Ś70	Ś66	Ś70	Ś65	Ś58(59)	Ś64	Ś74	Ś44	Ś43
तावन्महत्त्वं पाण्डित्यं	251*	Ś47	Ś49	Ś49	Ś52	Ś48	Ś53	Ś47	Ś40	Ś46	Ś61	Ś75	Ś76
तुङ्गं वेश्म सुताः	252	...	...	...	...	...	...	...	...	...	V18	V10	V20
तृषा शुष्यत्यास्ये	253	V76	V87	V81	V95	V97	V94	V87	V80(87)	V81	...	V9	V19
तृष्णां छिन्धि	44	N49	N53	N50	N51	N47	N51	N50	N49	N46	N77	N68	N69
त्रैलोक्याधिपति	254	V72	V79	V70	V83	V83	V82	V84	V69(75)	V70	...	...	...
त्वं राजा वयम	163	V21	V25	V28	V24	V24	V25	V24	V23	V23*	V48	V50	V51
त्वमेव चातका	521	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N50	...	...
ददतु ददतु	255	V25	V29	V102	V28	V28	...	...	...	...	...	...	...
दाक्षिण्यं स्वजने	71	N82	N93	N94	N90(91)	N90	N92	N91	N89	N89	N22	N18	N18
दातारो यदि	526	...	...	N70	...	...	...	...	...	...	...	...	...
दानं भोगो नाश	50	N59	N63	N61	N61(62)	N60	N63	N61	N59	N59	N43	N34	N34
दिक्कालाद्य	256	V1	V1	V1	V1	...	V1	V1	V1	V1*	N1	N1	N1
दिग्गजकूर्म	528	...	...	...	N99(100)	...	...	...	N101(102)	...	...	...	...
दिशि वनहरिणी	257	Ś13	Ś10	Ś13	Ś13	Ś13	Ś13	Ś13	...	Ś13	...	Ś35	Ś34
दीना दीनमुखैः	152	V7	V9	V8	V8	V8	V9	V9	V8	V8	V19	V11	V21
दुराराध्यः स्वामी	258	V49	V55	V48	V58	V56	V55	V51	V43(44)	...	V74	V78	V77
दुर्ग्राह्यं हृदयं	259	N48	N52	N49	N50	N49	N50	N49	N48	N45	...	...	...
दुर्जनः परि	27	N28	N28	N29	N28	N27	N30	N30	N27	N26	N53	N42	N42
दूरादर्थं घट	260	N91	N100	N103	N96(97)	N97(98)	N100	N99	N96(97)	N98	...	...	...
दैवेन प्रभुणा	261	N92	N102	N104	N98(99)	N98(99)	N101	N100	N97(98)	N99	...	N92	N90
दौर्मन्त्र्यान्नृप	23	N20	N21	N21	N20	N19	N21	N22	N19	N1*	N42	N33	N33
द्रष्टव्येषु किमु	107	Ś42	Ś42	Ś44	Ś47	Ś43	Ś47	Ś42	Ś35	Ś40	Ś7	Ś7	Ś7
धन्यानां गिरि	196*	V87	V95	V88	V102	V112	V105	V92	V85(92)	V88	V14	V37	V14
धन्यास्त एव	78	Ś4	Ś4	Ś4	Ś4	Ś4	Ś4	Ś4	Ś4	Ś4	Ś92	Ś61	Ś61

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
धन्यास्ते वीत	542	Ś98	Ś100	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
धिक्किं जीवित	547	...	...	...	...	V129	...	...	...	...	...	...	...
धिक्तस्य मन्द	262	...	Ś58	...	[Ś62]	...	...	Ś57	...	...	...	...	...
धैर्यं यस्य पिता	550	...	...	...	...	V133	...	...	...	...	...	...	...
न कश्चिच्चण्ड	60	N69	N73	N74	N71(72)	N70	N73	N71	N69	N69	N57	N46	N46
न गम्यो मन्त्राणां	126	Ś66	Ś68	S68	Ś71	Ś67	Ś71	Ś66	Ś59(61)	Ś65	S88	Ś57	S57
न ध्यातं पद	154	V10	V12	V11	V12	V11	V12	V12	V11	V11	V42	V44	V45
न नटा न विटा	165	V24	V28	V25	V27	V27	V28	V27	V26	V26	V56	V55	V56*
न निर्मिता केन	556	...	N60	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
न भिक्षा दुष्प्रापा	560	...	V37	V104	...	V38	...	...	...	...	...	...	...
नमस्यामो देवान्	22	N19	N20	N20	N19	N18	N20	N20	N18	N17	N94	N93	N91
नम्रत्वेनोन्नमन्तः	36	N39	N40	N48	N40	N38	N41	N40	N39	N37	N69	N59	N60
नरपतिहित	562	...	...	...	N101(102)	...	...	...	...	...	...	...	...
न संसारोत्पन्नं	263	V3	V3	V3	...	V2	V3	V3	V3	V3	V3	...	V11
न स कश्चिदुपा	567	...	...	...	...	V143	...	...	...	...	...	...	...
न हि भवति	569	...	...	...	N108(109)	...	...	...	...	...	...	...	...
नाभ्यस्ता भुवि	195	V84	V85	V79	V92	V92	V91	V85	V78(85)	V79	V43	V45	V46
नामृतं न विषं	91	Ś23	Ś25	Ś25	Ś28	Ś26	Ś27	Ś24	Ś22	Ś23	Ś75	Ś45	Ś44
नायं ते समयो	264	V104*	...	...	V37	V105	V99	...	...	...	...	...	...
नालस्यप्रसरा	576	**N102**	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
निन्दन्तु नीति	265	N9	N9	N10	N9	N9	N10	N10	N9	N9	N83	...	N75*
निवृत्ता भोगेच्छा	153	V8	V10	V9	V10	V9	V10	V10	V9	V9	V10	V33	V9
नीचा दुःखेन	580	...	N11	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
नूनं हि ते कवि	118	Ś55	Ś56	Ś57	Ś60	Ś55	Ś61	Ś55	Ś48(49)	Ś54	Ś10	Ś10	Ś10
नूनमाज्ञाकर	127	Ś67	S69	Ś69	Ś72	Ś68	Ś72	Ś67	Ś60(62)	Ś66	Ś11	Ś11	Ś11
नेता यस्य	49	N56	N59	N57	N58	N56	N59	N58	N56	N56	N88	N81	N81
नैवाकृतिः फलति	40	N43	N44	N43	N44	N42	N45	N44	N43	N40	N96	N98	N97
नो खड्गप्रविदा	581	...	...	...	V52	...	...	...	...	...	...	...	...

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
नो चिन्तामणयो	266	...	V103	...	...	V126	...	...	...	...	...	...	...
नो सत्येन मृगा	108	Ś28	Ś43	Ś30	Ś34	Ś30	Ś32	Ś29	Ś24	Ś28	Ś77	Ś47	Ś46
पत्रं नैव यदा	590	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N93	...	...
पद्माकरं दिनकरो	64	N79	N83	N84	N80(81)	N80	N81	N81	N79	N79	N73	N63	N63
परदारपरद्रव्य	593	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N60	...
परिक्षीणः कश्चि	12	N6	N6	N7	N6	N6	N7	N7	N6	N6	N45	N36	N36
परिचरितव्याः सन्तो	596	N89	...	N101	...	...	...	...	N106(107)	...	...	...	...
परिभ्रमसि किं	267	...	...	...	...	...	...	...	...	...	V60	V61	V62
परिमलभृतो	99*	Ś32	Ś34	Ś34	...	Ś34	Ś37	Ś33	Ś27	Ś32	Ś33	Ś80	Ś81
परिवर्तिनि	74*	N86	N96	N98	N92(93)	N94	N96	N96	N93(94)	N93	N32	N23	N24
परेषां चेतांसि	167	V31	V35	V31	V35	V36	V35	V33	V31(32)	V31	V59	V60	V61
परोऽपि हितवान्	598	...	...	...	N104(105)	...	...	...	...	...	...	...	...
पाणिं पात्रयतां	268	...	...	...	...	...	...	...	...	...	V51	V90	V90
पाणिः पात्रं	269	V48	V54	V47	V56	V55	V54	V50	...	...	...	V99	V99
पातालमाविशसि	189	V69	V76	V67	V80	V80	V79	V82	V64(70)	V67	V68	V71	V70
पातालात्र समु	599	...	...	...	...	V134	...	...	V65(71)	...	...	...	...
पातितोऽपि करा	270	N24	N25	N25	N24	N23	N25	N26	N23	N21	N85	...	...
पान्थस्त्री विरहा	271	Ś79	Ś84	Ś81	...	Ś80	Ś84	Ś80	Ś72(75)	Ś78*	Ś36	Ś83	Ś84
पापान्निवारयति	31	N33	N33	N34	N33	N32	N35	N37	N33	N30	N72	N64	N65
पुण्ये ग्रामे वने	179*	V51	V58	V50	V60	V58	V57	V53	V45(46)	V48	V21	V13	V23
पुरा विद्वत्तासी	272	...	V30	...	V29	V29	V29	...	...	...	...	...	...
पुष्पैर्मूलफलैः	181*	V53	V61	V53	V63	V62	V61	V56	V48(53)	V51	V24	V16	V26
प्रणयमधुराः	273	Ś52	Ś53	Ś54	Ś57	...	Ś58	Ś52	Ś45	Ś51	Ś30	Ś19	Ś20*
प्रतिदिनमयत्न	607	...	...	...	...	V102	...	...	...	...	...	...	...
प्रथितः प्रणय	274	Ś87	Ś90	Ś89	...	Ś87	Ś92	Ś88	Ś80(84)	Ś86*	Ś32	Ś84	Ś85
प्रदानं प्रच्छन्नं	275	N74	N78	N79	N75(76)	N74	N78	N76	N74	N74	N64	...	N57
प्रशान्तशास्त्रार्थ	609	**V108***	...	...	...	V125	...	...	...	...	...	...	...
प्रसह्य मणिम्	9	N2	N3	N3	N2	N2	N3	N3	N2	N3*	N4	N4	N4

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
प्राज्ञामेति मनो	124	Ś64	Ś66	Ś66	Ś69	Ś65	Ś69	Ś64	Ś57(58)	Ś63	Ś25	Ś25	Ś24
प्राणाघातान्निवृत्तिः	3	V57	V64	V57	V67	V66	V65	V60	V52(58)	N101*	N26	N54	N54
प्राप्ताः श्रियः सकल	186	V66	V73	V64	V77	V77	V75	V67	V61(67)	V64	V65	V66	V67
प्रायः कन्दुक	276	N25	N26	N26	N25	N24	N26	N27	N24	N22	...	N83	N83
प्रारभ्यते न	277	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N27	N72	N72
प्रियसखि विपद्	278	V78*	V91	V83	...	V106	V100	...	...	Ś87,V84	...	N90	N88*
प्रिया न्याय्या वृत्ति	18	N13	N15	N14	N13	N13	N14	N14	N13	N13	N28	N56	N56
प्रीणाति यः सु	279	N26	N27	N27	N26	N25	N27	N28	N25	N23	N68	...	N59
प्रोद्यत्प्रौढप्रियङ्गु	280	Ś93	Ś96	Ś96	Ś89	Ś94	Ś99	Ś95	Ś87(91)	Ś93	...	Ś96	Ś98
फलं स्वेच्छालभ्यं	281	...	...	...	...	...	...	...	...	...	V25	V17	V27
फलमलमशनाय	161	...	V23	V21	V22	V23	V23	V21	V21	V21	V54	V52	V54
बाले बाले चकित	617	...	...	V59	...	...	...	...	...	...	...	...	...
बाले लीलामुकु	282	V59	Ś15	V105	Ś19	Ś18,V70	Ś18,V68	...	...	V57	Ś93	Ś62	Ś62
बिम्बाकारं सुधा	619	...	...	Ś15	...	...	...	...	...	...	...	...	...
बोद्धारो मत्सर	4	V2	V2	V2	V3	V1	V2	V2	V2	V2	V2	N2	N2
ब्रह्मज्ञानविवे	283	V93	...	V95	V107	V119	...	V98	V91(98)	V94	V13	V36	V13
ब्रह्माण्डमण्डली	284	V102	...	V73	V86	V86	V85	V74	V72(79)	V73	...	V92	V92
ब्रह्मा येन कुलाल	285	N36	N36	N37	N36	N35	N38	N21	N36	N34	N95	...	N92
ब्रह्मेन्द्रादिमरुद्	286	...	...	...	...	...	...	...	...	...	V37	V30	V40
भक्तिर्भवे मरण	187	V68	V74	V65	V78	V78	V76	V68	V62(68)	V65	V66	V70	V68
भग्नाशस्य करण्ड	26	N23	N24	N24	N23	N22	N24	N25	N22	N20	N84	N82	N82
भर्तृहरिभूमि	626	...	**N105**	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
भवन्ति नम्रास्	63	N76	N80	N81	N78(79)	N77	N80	N78	N76	N76	N70	N62	N61
भवन्तो वेदान्त	287*	Ś15	Ś12	Ś16	Ś15	Ś15	S15	...	...	...	Ś52	...	...
भव्यं भक्तं ततः	288	...	...	...	...	V118	V77	V100	V93(100)	...	...	...	...
भिक्षा कामदुघा	630	...	...	...	V57	...	...	...	...	...	...	...	...
भिक्षाशनं तदपि	158	V17	V20	V18	V19	V19	V20	V19	V18	V18	V15	V38	V15
भिक्षाशी जन	289	V86	...	V76	V89	V89	V88	V77	V75(82)	V76	...	V95	V95

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
भिक्षाहारम्	290	...	...	...	...	...	...	...	...	...	V27	V20	V30
भीमं वनं भवति	47	N53	N56	N53	N55	N52	N55	N54	N53	N53	N102	**N101**	**N100**
भूः पर्यङ्को निज	291	...	...	...	...	...	...	...	...	...	**V86**	...	...
भोगा न भुक्ता	155	V11	V13	V12	V13	V12	V13	V13	V12	V12	V8	V32	V7
भोगा भङ्गुर	292	...	V94	V87	V101	V111	V104	V91	V84(91)	V87	V36	V29	V39
भोगा मेघवितान	178	V50	V56	V49	V59	V57	V56	V52	V44(45)	V47	V32	V25	V35
भोगास्तुङ्ग	293	...	..	V96	V109	V110	...	V101	V94(101)	V96	V31	V24	V34
भोगे रोगभयं	(294)	V98	...	...	...	V136	...	.	...	V47*	V28	V21	V31
भो भो बुद्धिविचार	633	...	...	V100	...	...	...	...	...	...	...	...	...
भो मर्त्याः शृणुत	295	...	V88	...	V96	V98	...	...	..	...	...	...	...
भ्रातः कष्टमहो	169	V33	V40	V33	V35	V41	V39	V36	V33(34)	V33	V38	V40	V41
भ्रान्तं याचन	636	...	...	...	...	V95	...	...	..	...	...	...	...
भ्रान्त्वा देशमने	148	V4	V4	V4	V4	V3	V4	V4	V4	V4	V4	V2	V2
भ्रूचातुर्याकुञ्चि	92	S24	Ś26	Ś26	Ś29	Ś27	Ś28	Ś25	...	Ś24	Ś3	Ś3	Ś3
मज्जत्वम्भसि यातु	48	N54	N57	N55	N56	N54	N57	N56	N54	N54	N101	N98	N98
मणिः शाणोल्लीढः	11	N5	N5	N6	N5	N5	N6	N6	N5	N5	N44	N35	N35
मत्तेभकुम्भदल	296	Ś7	...	Ś7	Ś7	Ś7	Ś7	Ś7	Ś7	Ś7	Ś58	Ś72	Ś73
मत्तेभकुम्भपरि	297	...	Ś17	...	Ś16	...	Ś19	Ś17	Ś16	...	...	...	...
मधु तिष्ठति वाचि	298	...	...	...	...	...	...	...	...	...	Ś82	Ś51	Ś51
मधुरयं मधु	111	S46	S47	S48	Ś51	Ś47	Ś52	Ś46	Ś39	Ś45	Ś34	Ś81	Ś82
मनसि वचसि	19	N14	N16	N15	N14	N14	N15	N15	N14	N14	N78	N69	N70
मर्कटस्य गले बद्धा	...	...	...	...	...	...	...	...	N107(108)	...	...	...	...
महादेवो देवः	299	...	V46	...	V47	...	V45	...	...	...	...	...	...
मही शय्या शय्या	190	V71	V78	V69	V82	V82	V81	V71	V67(73)	V69	V84	V94	V94
महेश्वरे वा	300	V79	V92	V84	V98	V107	V101	V89	V82(89)	V85	V79	...	V84*
मानमेदिनि तात	301	V81	...	V77	V90	V90	V89	V78	V76(83)	V77	...	V100	**V100**
मातर्लक्ष्मि भजस्व	302	V58	V65	V58	V72	V67	V66	V61	V53(59)	V56	...	V93	V93
मात्सर्यमुत्सार्य	84	Ś16	Ś13	Ś19	Ś17	Ś16	S16	Ś15	Ś14	Ś15	Ś18	Ś37	Ś38

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
मानमुद्रहतां पुंसां	648	...	...	...	...	...	...	...	N28	...	...	...	...
माने म्लायिनि	303	V30	V34	V30	V34	V35	V34	V32	V30(31)	V30	...	V79	V78
मालती कुसुम	650	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N104	...	...
मालती शिरसि	116	Ś53	Ś54	Ś55	Ś58	Ś53	Ś59	Ś53	Ś46	Ś52	Ś24	Ś24	Ś23
मुखेन चन्द्र	131	Ś69	Ś75	Ś70	Ś75	Ś70	Ś74	Ś69	Ś62(64)	Ś68	Ś20	Ś16	Ś16
मुग्धे धानुष्कता	133	Ś72	Ś78	Ś74	Ś74	Ś73	Ś77	Ś72	Ś65(68)	Ś71	Ś13	Ś14	Ś13
मुण्डं शिरो वदन	657	[Q:V18(17)]	...	...	...	V20	...	...	...	...	...	...	...
मृगमीनसज्ज	32	N34	N34	N35	N34	N33	N36	N32	N34	N31	N61	N50	N50
मृत्पिण्डो जल	304	V23	V27	V24	V26	V26	V27	V26	V25	V24	...	V58	V59
मोहं मार्जय ताम्	182*	V54	V62	V54	V64	V63	V62	V57	V49(54)	V52	V62	V63	V64
मौनान्मूकः प्रव	35	N38	N39	N39	N39	N37	N40	N41	N38	N36	N58	N47	N47
यत्रानेकः कचिद्	171	V35	V42	V35	V40	V43	V41	V38	V35(36)	V35	V39	V41	V42
यथातुरः पथ्य	305	Ś40	...	Ś42	Ś45	...	Ś45	...	...	...	...	...	...
यदचेतनोऽपि	65	N97	N87	N88	N84(85)	N84	N86	N85	N83	N83	N37	N29	N29
यदा किंचिज्ज्ञोऽहं	5	V29	V32	V29	V33	V33	V32	V31	V29(30)	V29	N8	N8	N8
यदा मेरुः श्रीमान्	306	V64	V71	V62	V75	V75	V73	V81	V59(65)	V62	...	V73	V72
यदासीदज्ञानं	6	V82	V82	V74	V87	V87	V86	V75	V73(80)	V74	Ś98	**V101**	Ś69
यदि धनिनः	668	...	...	**N108**	N100(101)	...	...	...	N104(105)	...	...	...	...
यदि नाम दैव	307	...	...	N107	**N109(110)**	...	**N104**	**N103**	N100(101)	...	...	...	...
यदेतत्पूर्णेन्दु	96	Ś30	Ś31	Ś32	Ś36	Ś32	Ś34	Ś31	Ś25	Ś30	Ś79	Ś52	Ś48
यदेतत्स्वाच्छन्द्यं	308	V47	V53	V46	V55	V54	V53	V49	V41(42)	V46	...	V83	V82
यद्धात्रा निजभाल	56	N65	N69	N68	N67(68)	N66	N69	N67	N65	N65	N49	N40	N40
यद्यपि चन्दन	671	...	...	...	...	...	...	...	N103(104)	...	...	...	...
यद्यपि विधिवै	675	...	...	...	N107(108)	...	...	...	...	...	...	...	...
यद्यस्य नाभिरुचितं	309	**S'100**	...	Ś101	...	...	**S'105**	**S'101**	...	**S'98**	**S'100**	...	...
यन्नागा मदवारि	310	...	...	N54	...	N53	...	N55	...	...	...	...	...
यस्मिञ्जीवति	680	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N24	...
यस्यास्ति वित्तं	51	N60	N64	N62	N62(63)	N61	N64	N62	N60	N60	N41	N32	N32

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
यां चिन्तयामि	311	V107*	N1	N1	V2	...	N1	**V106***	V98(105)	...	N2	...	...
यावत्स्वस्थमिदं	194	V83	V84	V78	V91	V91	V90	V79	V77(84)	V78	V72	V76	V75
या साधूंश्च खलान्	29	N30	N30	N31	N30	N29	N32	N34	N30	N27	N98	N94	N93
यासामंशुक	687	...	...	...	Ś32	...	...	...	...	...	...	...	...
यूनामनङ्ग	691	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	Ś21	...
यूयं वयं वयं	312	...	V67	...	V68	V68	V67	V62	V54(60)	...	...	...	...
येनैवाम्बर	313	V14	V16	V15	V16	V15	V16	V16	V15	V15	...	N87	N87*
ये वर्धन्ते धन	174*	V43	V49	V42	V50	V50	V49	V45	...	V42	V26	V18	V28
येषां न विद्या	697	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N13	...	...
ये संतोषसुख	314	N18	N19	N19	N18	N17	N19	N19	N17	V83	...	V19	V29
रक्तत्वं कमलानां	702	...	...	...	...	...	N29	...	...	...	...	...	...
रत्नैर्महार्घैस्तु	52	N61	N65	N63	N63(64)	N62	N65	N63	N61	N61	N18	N71	N71
रम्यं हर्म्यतलं	315	V61	V68	...	V70	V72	V70	V63	V56(62)	V59	V76	V81	V80
रम्याश्चन्द्रमरीच	193	V75	V83	V75	V88	V88	V87	V76	V74(81)	V75	V75	V80	V79
रागस्यागारमेकं	106	Ś41	Ś41	Ś43	Ś46	Ś42	Ś46	Ś41	Ś34	Ś41	Ś70	Ś30	Ś29
राजस्तृष्णाम्बु	86	Ś18	Ś19	Ś18	Ś22	Ś20	Ś21	Ś18	Ś17	Ś17	Ś69	Ś29	Ś28
राजते राजमा	709	...	...	...	...	...	...	Ś99	...	...	...	...	...
राजन्दुधुक्षसि	58	N67	N71	N72	N69(70)	N68	N71	N69	N67	N67	N46	N37	N37
रात्रिः सैव पुनः	316	V70	V77	V68	V81	V81	V80	V70	V66(72)	V68	V41	V43	V44
रे कन्दर्प करं	317	V89	...	V85	V99	V108	V102	V90	V83(90)	V86	Ś97	Ś64	Ś64
रे रे चातक	721	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N51	...	...
लज्जां गुणौघ	318	N87	N97	N99	N94(95)	N95	N97	N95	N92(93)	N95	**N110**	N73	N73*
लज्जा स्नेहः स्वर	724	...	...	...	...	V139	...	...	...	...	...	...	...
लभेत सिकतासु	319	N3	...	N4	N3	N3	N4	N4	N3	N3	N5	N5	N5
लाङ्गूलचालन	57	N66	N70	N71	N68(69)	N67	N70	N68	N66	N66	N31	N22	N23
लीलावतीनां	82	Ś11	Ś8	Ś11	N60(61)Ś11	Ś11	Ś11	Ś11	Ś11	Ś11	Ś78	Ś48	Ś47
लोभश्चेदगुणेन	37	N40	N41	N40	N41	N39	N42	N39	N40	N38	N55	N43	N44
वक्त्रं चन्द्र	90	Ś22	Ś24	Ś24	Ś27	Ś25	Ś26	Ś23	Ś21	Ś22	Ś5	Ś5	Ś5

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
वक्त्रं पूर्णशशी	726	...	...	...	...	...	...	...	S'94(105)	...	...	...	...
वचसि भवति	147	Ś6	Ś102	Ś6	Ś6	S6	Ś6	S6	Ś6	Ś6	Ś56	Ś70	Ś71
वने रणे शत्रु	16	N52	N55	N52	N54	N51	N56	N53	N52	N52	N97	N100	N99
वयं येभ्यो जाता	170	V34	V41	V34	V39	V42	V40	V37	V34(35)	V34	V45	V47	V48
वयमिह परि	177	V46	V52	V45	V54	V53	V52	V48	V40(41)	V15	V53	V53	V53
वयमेव पुरा	732	...	...	...	V69	V69	...	...	V55(61)	...	...	...	...
वरं पर्वत	320	...	...	N60	...	N59	N62	...	...	...	N14	...	...
वरं प्राणच्छेदः	321	N55	N58	N56	N57	N55	N58	N57	N55	N55	N36	N28	N28
वरं मृत्युर्बाल्ये	736	...	...	...	...	V134	...	...	...	...	...	...	...
वरं शृङ्गोत्तुङ्गा	322	N95	N85	N86	N82(83)	N82	N82	N83	N81	N81	...	N77	N78*
वर्णं सितं झटिति	323	V106*	V05	...	...	V130	...	...	...	N48	V71	V75	V74*
वलिभिर्मुख	156	V13	V15	V14	V15	V14	V15	V15	V14	V14	V9	V31	V8
वहति भुवनश्रे	73*	N84	N95	N96	N93(94)	N92	N94	N93	N90(91)	N91	N35	N27	N27
वह्निस्तस्य जला	324*	N96	N86	N87	N83(84)	N83	N85	N84	N82	N82	N109	N79	N79*
वाञ्छा सज्जन	43	N47	N49	N47	N49	N46	N49	N48	N47	N44	N62	N51	N51
विकीर्ण हरि	741	...	...	...	...	V135	...	...	...	...	...	...	...
वितीर्णे सर्वस्वे	325	V45	...	V44	V53	V52	V51	V47	V42(43)	V44	V81	V86	V86
विद्या नाधिगता	175*	V44	V50	V43	V51	V51	V50	V46	[?]	V43	V44	V46	V47
विद्या नाम नरस्य	70	N81	N92	N93	N89(90)	N89	N91	N90	N88	N88	N20	N16	N16
विपदि धैर्यमथा	14	N8	N8	N9	N8	N8	N9	N9	N8	N8	N63	N52	N52
विपुलहृदयै	162	V20	V24	V22	V23	...	V24	V23	V22	V22	V57	V56	V57
वियदुपरि स	140	Ś89	Ś92	Ś92	Ś85	Ś90	Ś95	Ś91	Ś83(87)	Ś89*	Ś42	Ś90	Ś91
विरमत बुधा	326	V56	...	V56	V66	V65	V64	V59	V51(56)	V54	...	Ś67	Ś67
विरम विरमा	327	N70	N74	N75	...	N71	N74	N72	V70	N71	...	N91	N89*
विरहेऽपि संगमः	328	Ś76	Ś72	Ś78	Ś79	Ś77	Ś81	Ś76	Ś69(72)	Ś75	...	Ś65	Ś65
विरुद्धस्तथ्यो वा	749	...	N50	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
विवेकव्याकोशे	329	...	V18	...	...	V17	V18	...	...	...	...	...	...
विश्रम्य विश्रम्य	121	Ś59	Ś61	Ś61	Ś64	Ś59	Ś64	Ś60	Ś52	Ś58	Ś22	Ś22	Ś21

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
विश्वामित्र परा	330	...	...	...	...	...	...	...	...	Ś12*	Ś65	Ś79	Ś80
विस्तारितं मकर	114	Ś50	Ś51	Ś52	Ś55	Ś51	Ś56	Ś50	Ś43	Ś49	Ś84	Ś53	Ś53
वेश्यासौ मदन	110	Ś45	Ś46	Ś47	Ś50	Ś46	Ś50	Ś45	Ś38	Ś44	Ś90	Ś59	Ś59
वैराग्यं संश्रय	331	Ś99	**S'104**	Ś100	...	...	Ś104	Ś100	Ś91(96)	Ś97*	Ś99	**S 100**	...
व्याघ्रीव तिष्ठति	332	V94	V101	V94	V108	V120	...	V99	V92(99)	V95	V35	V28	V38
व्यादीर्घेण चलेन	129	Ś75	Ś71	Ś77	[C2Ś82]	Ś76	Ś80	Ś75	Ś68(71)	Ś74	Ś86	Ś55	Ś55
व्यालं बालमृणाल	67	N99	N89	N90	N86(87)	N86	N87	N87	N85	N85	N6	N6	N6
शंभुस्वयंभु	112	Ś48	Ś48	Ś50	Ś53	Ś49	Ś54	Ś48	Ś41	Ś47	Ś1	Ś1	S1
शक्यो वारयितुं	759	...	...	...	...	...	...	...	.	...	N11	...	...
शय्या शैलशिला	333	...	V90	**V107**	...	V103	V96	...	...	...	...	...	...
शशी दिवसधू	10	N4	N4	N5	N4	N4	N5	N5	N4	N4	N56	N45	N45
शास्त्रज्ञोऽपि प्रगु	100	Ś34	Ś35	Ś36	Ś39	Ś36	Ś39	Ś35	Ś28	Ś34	Ś62	Ś76	Ś77
शास्त्रोपस्कृत	13	N7	N7	N8	N7	N7	N8	N8	N7	N7	N15	N11	N11
शिखिनि कूजति	765	...	...	...	...	Ś62	...	...	. .	...	...	...	...
शिरः शार्वं स्वर्गात्	334	V40	V47	V39	V46	V47	V46	V42	...	V39	N10	N10	N10
शुभ्रं सद्म सविभ्रमा	7	Ś2	Ś2	Ś2	Ś2	Ś2	Ś2	Ś2	Ś2	Ś2	Ś95	N95	N94
शृङ्गारद्रुमनीरदे	105	Ś39	Ś40	Ś41	Ś44	Ś41	Ś44	Ś40	Ś33(32)	Ś39	Ś71	Ś31	Ś30
श्रोत्रं श्रुतेनैव	54	N63	N67	N66	N65(66)	N64	N67	N65	N63	N63	N71	N61	N62
संगमविरह	770	...	...	...	...	...	...	Ś77	...	...	...	...	...
संतप्तायसि सं	33	N35	N35	N36	N35	N34	N37	N33	N35	N32	N67	N57	N58
संदष्टेऽधरपल्लवे	772	...	...	...	...	...	...	...	Ś93(98)	...	...	...	...
संपत्सु महता	335	N27	...	N28	N27	N26	N28	N29	N26	N25	N66	N55	N55
संपदो जल	773	...	...	...	...	V110	...	...	...	...	...	...	...
संमोहयन्ति मद	336	...	...	...	...	...	...	V105	**V99(106)**	...	Ś21	...	...
संसार तव	103	Ś37	Ś38	Ś39	Ś42	Ś39	Ś42	Ś38	Ś30	Ś37	Ś68	Ś34	Ś33
संसारे**कुनृ	97	Ś31	Ś32	Ś33	Ś37	Ś33	Ś35	Ś32	Ś23	Ś31	Ś66	Ś32	Ś31
संसारे**परि	88	Ś20	Ś21	Ś21	Ś24	Ś22	Ś23	Ś20	Ś19	Ś19	Ś19	Ś38	Ś37
स कोऽपि सर्वेनां	774	...	...	...	...	**V151**	...	...	...	...	...	...	...

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
सखे धन्याः केचि	337	...	V59	...	...	V60	V59	...	...	...	...	...	...
स जातः कोऽप्यासीन्	338	V26	...	V26	V30	V30	V30	V28	...	V27	...	V59	V60
सति प्रदीपे सत्य	130	Ś68	Ś74	Ś71	Ś73	Ś69	Ś73	Ś68	Ś61(63)	Ś67	Ś14	Ś13	Ś14
सत्यं जना वच्मि	81	Ś10	S7	S10	Ś10	Ś10	Ś10	Ś10	S10	S10	Ś54	S41	Ś40
सत्यानृता च	59	N68	N72	N73	N70(71)	N69	N72	N70	N68	N68	N47	N38	N38
सत्यामेव त्रिलो	339	...	...	...	...	V101	V97	...	...	...	...	...	...
सदा योगाभ्यास	·146	Ś5	Ś101	Ś5	Ś5	S5	S5	Ś5	Ś5	Ś5	Ś96	Ś68	Ś68
सन्त्यन्येऽपि बृह	53*	N62	N66	N64	N64(65)	N63	N66	N64	N62	N62	N34	N26	N26
सन्त्येवात्र वने	779	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N70	...
सन्मार्गे तावदा	95	Ś29	Ś30	Ś31	Ś35	Ś31	Ś33	Ś30	...	Ś29	Ś59	Ś73	Ś74
समारम्भा भग्नाः	781	...	...	...	...	...	...	V65	...	...	...	...	...
सर्पः क्रूरः खलः	785	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N44	...
सहकारकुसुम	340	Ś88	Ś91	Ś90	...	Ś88	Ś93	Ś89	Ś81(85)	Ś87*	Ś37	Ś85	Ś86
सारं सारज्ञ	794	...	...	...	...	V128	...	...	...	...	...	...	...
साहित्यसंगीत	796	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N12	...	...
सिंहः शिशुरपि	75	N88	N98	N100	N95(96)	...	N98	N97	N94	N94	N38	N30	N30
सिंहो बली	797	...	...	...	...	...	...	[H1 V107]	...	...	...	...	...
सिद्धाध्यासित	341	Ś12	S9	Ś12	Ś12	Ś12	Ś12	Ś12	Ś12	...	Ś67	Ś33	Ś32
सुजनं कुजनं	800	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N58	...
सुतारा विक्रीता	802	...	N37	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
सुधामयोऽपि क्षय	803	...	...	...	...	...	Ś36	...	...	...	...	...	...
सुधाशुभ्रं धाम	134	Ś83	Ś80	Ś85	[C2 Ś38]	Ś84	Ś88	Ś84	Ś76(81)	Ś82	Ś40	Ś88	Ś89
सुवृत्तस्यैक	805	...	...	...	N37	...	...	...	...	...	...	...	...
सूनुः सच्चरितः	807	...	...	...	...	...	...	...	...	...	N25	...	...
सृजति तावद्	342	V95	V102	V97	V110	V121	...	V102	V95(102)	V97	N92	N86	N86
स्तनौ मांसग्रन्थी	159	V18	V21	V19	V20	V21	V21	V20	V19	V19	V16	V39	V16
स्त्रीमुद्रां झषकेत	113	Ś49	S50	Ś51	Ś54	Ś50	Ś55	Ś49	Ś42	Ś48	Ś64	Ś78	Ś79
स्थाल्यां वैदूर्य	343	N51	...	N69	N53	N50	N54	N52	N51	N51	N100	N97	N96

Stanza	No.	Q	A	B	C	D	E	H	I	J	W	X	Y
स्थितिः पुण्येऽ	344	...	V38	...	...	V39	V37	...	...	...	...	...	...
स्नात्वा गाङ्गैः पयो	345	V77	...	V82	V97	V99	V95	V88	V81(88)	V82	V83	V88	V88
स्पृहयति भुजयो	346	N85	...	N97	...	N93	N95	N94	N91(92)	N92*	...	...	...
स्फुरत्स्फारज्योत्स्ना	347	V39	V45	V38	V44	V46	V44	V41	..	V38	V80	V85	V85
स्मितं किंचिद्वक्त्रे	93	Ś25	Ś27	Ś27	Ś30	Ś28	Ś29	Ś26	...	Ś25	Ś6	Ś6	Ś6
स्मितेन भावेन	79	Ś8	Ś5	Ś8	Ś8	Ś8	Ś8	Ś8	Ś8	Ś8	Ś2	Ś2	Ś2
स्मृता भवति	348	Ś26	Ś28	Ś23	Ś31	Ś96	Ś30	Ś27	...	Ś26	Ś73	Ś43	Ś42
स्रजो हृद्यामोदा	349	...	Ś103	Ś91	...	Ś89	Ś94	Ś90	Ś82(86)	Ś88*	Ś39	Ś87	Ś88
स्वपरप्रतार	120	Ś58	Ś60	Ś60	Ś63	Ś58	Ś63	Ś59	Ś51	Ś57	Ś57	Ś71	Ś72
स्वल्पस्नायुवसा	350	N32	N32	N33	N32	N31	N34	N36	N32	N29	N30	...	N22
स्वादिष्ठं मधुनो	351	...	V7	V101	V9	V6	V7	...	...	...	...	...	...
स्वायत्तमेकान्त	68	N100	N90	N91	N87(88)	N87	N89	N88	N86	N86	N7	N7	N7
हर्तुर्याति न	15	N10	N12	N11	N10	N10	N11	N11	N10	N10	N16	N12	N12
हिंसाशून्यमय	352	V9	V11	V10	V11	V10	V11	V11	V10	V10	...	V97	V97
हेमन्ते दधि	144	Ś94	Ś97	Ś97	Ś90	Ś95	Ś100	Ś96	Ś88(92)	Ś94*	Ś48	Ś95	Ś97

N. B. In **N** MSS, **294** occurs as some variant of 631–2. The oldest known Bhartṛhari codex [Pratiṣṭhāsomagaṇi's copy, saṃvat **1500**] contains the following **297 stanzas**: gr. I **except** 82, 103, 130; **gr.** II, nos. 205–8, 211–2, 216–8 [twice], 220–1, 224, 226, 228–36, 238–9, 243–4, 246–51, 253–4, 256–61, 263, 265, 269–70, 273, 275–6, 278–80, 282–4, 286, 289, 292–3, 296, 300–4, 306, 308, 311, 313–4, 316–9, 321–2, 324–8, 330–2, 334–5, 338, 340–3, 345, 347, 349, 350, 352; group III, 458, 633, 702, 751, 797. The oldest known E MS [Haṃ 1074, before Saṃvat 1600] adds **560** as V 37, with gloss; 449 and 439 as uncommented interpolations before V 64. Instead of ending at 200, text and commentary are extended, apparently by Dhanasāra himself, by the addition of 207, 283, 332, 293, 342, 248, 235, 599, 609. Just after the colophon are indicated 288 and 678 as "madhyavartini kāvyāni", perhaps as V77–8. Thereafter follow text and commentary [probably not by Dhanasāra] of ślokas designated as rejections, though some occur in the main text also. Nīti: 206, 378, 598, 559, 525, 385, 420, 523, 668, 671, 596. Śṛṅgāra: 297, 218, 106, 250, 458, 135, 783, 247, 340, 683, 751, 330, 797. Vairāgya: 851, 808, 236, 581, 255, 487, 210, 295, 213, 742 266, 214, 794, 678, 547, 323, 241, 440, 418, 584, 757, 483, 242, 222, 560, 344, 347, 367, 288, 839. **In the order given.**

II. Collection And Distribution Of The MS Evidence.

2. 1. Methods of gathering the MSS. Theodor Aufrecht's three-part *Catalogus Catalogorum* [Leipzig 1891–1903] is sadly out of date for modern editorial purposes. Many times the number of MSS mentioned there have now gravitated to public collections while the number of such collections has itself increased enormously. The need will eventually be filled by the great Catalogus Catalogorum projected by the University of Madras. The information which I used as a starting point was furnished from the records of this forthcoming publication by its present editor, Dr. V. Raghavan. The general procedure which now prevails is that institutions allow MSS to be sent on loan to each other provided the borrower furnishes a legal indemnity bond for the approximate value of the MSS. The necessary guarantee was given for me in most cases by P. K. Gode of the BORI, where the borrowed MSS were lodged and studied. No less than 75 were actually found in Poona collections. Foreign institutions sent microfilm or rotograph duplicates at reasonable cost. In the case of those Indian collections which operate under rules permitting them to borrow but not to lend out MSS, a *pratīka* index or hand-copy was sometimes made. In a few cases, collation at the distant centre was also possible, but generally slipshod. I was able examine a few private collections by the kindness of friends who negotiated; in these cases, as also in dealing with many semi-public libraries, personal influence is of prime importance, and should be the first line of attack. A few known depositories of Bhartṛhari MSS have escaped being tapped. The largest from which no information could be obtained at all is at Leipzig, where Aufrecht's own catalogue of 1901 reports eight MSS, nos. 417-424. One each is reported in the state collections at Bharatpūr and Koṭāh. These, like the 5 MSS in the Raghunāth Temple Library at Śrīnagar (Stein's catalogue) cannot be issued on loan, while there are no satisfactory arrangements for reliable copies at any reasonable cost. The logical procedure, had it been within my means, would have been to travel to all these places with a microfilm camera and take duplicates. Actually, this would not be worth while unless arrangements were also made to visit the innumerable Jain Bhāṇḍārs all over the country in the same tour. The East Punjab abbeys at Ambālā, Amritsar, Nakodar, Patti, and Zira contain—according to Banārasi Dās Jain's Catalogue [Pt. I, Lahore 1923]—no less than 20 Bhartṛhari MSS. Other collections of similar type should be extant in Nāthapanthīya, Liṅgāyat, and a few Hindu Maṭhas. On the whole, however, the examination of material has been reasonably thorough, if not exhaustive.

The most remarkable external feature of the MSS is their distribution. They are to be found, in local or indigenous versions, in just three large regions: **N** = Greater Rājasthān, including Gujarat, **S** = the Dravidian peninsula, and a third region, which may be denoted by greater Mahārāṣṭra, to include not only western India but settlements of Mahārāṣṭrian pundits from Tanjore to Benares. This is approximately the territory that was sealed off at an early date by Mohammedan conquest. Of the three, the Greater Rājasthān area undoubtedly gives MSS of the most varying types. A parallel to Vavilov's law for botanical species would justify the conclusion

that the MS tradition originates in Rājasthān, and this is borne out by what we know of Bhartṛhari from legends. Considering the importance which recensions from Kaśmir, Bengal, and Nepal possess for editing works like the Mahābhārata, I submit the following evidence for the non-existence of local versions in these provinces.

2. 2. Śāradā-Kas'mīrī. No Śāradā MS of Bhartṛhari's śatakas has been reported anywhere. No complete Śatakatraya MS in Kaśmiri has been reported in any accessible catalogue. Individual śatakas are, however scarce, reported IO 7210 is a *vairāgya-śataka* of A.D. 1850 copied by a Kaśmirian pandit Rāmaratna. Aurel Stein's catalogue [Bombay NSP 1894] records five MSS of Bhartṛhari's śatakas, of which 559 and 4016 are of the V in modern Kaśmiri, the latter with a Hindi commentary; 980 and 1037 are again of the same śataka, dated saṃvat 1875 and 1892 respectively. No. 229 is of the Nīti. No MS of the complete śatakatraya has been reported from any source in Kaśmir, in spite of several inquiries. This is in striking contrast to the wealth of Bhartṛhari MSS from Rajputānā state collections of comparable standing, or to the old and indispensable MSS of other works found in Kaśmir-Jammu. It is worth noting that the grammarian Bhartṛhari, author of the Vākyapadīya, was higly regarded and studied in Kaśmir.

The supplementary evidence is that the Kaśmirian Abhinavagupta [1000 A. D.] knows only of the grammarian Bhartṛhari, and seems never to have heard of the poet. Nevertheless, the *Dhvanyāloka* of Ānandavardhana (Kaśmirian of the 9th century) contains the stanza *smitaṃ kiñcid* [my 93] without attribution to any author. In the 11th century, Kṣemendra does cite a poet Bhartṛhari by name but he gives as others' ślokas which are as genuine Bhartṛhari as any (2 to Candraka, 155 to Parivrājaka, 179* to Dīpaka, 213 to Utpalarāja) at least by the canon adopted in this edition. The Kaśmirian anthologies, the *Sārṅgadharapaddhati* [1363 A. D.] and the [15 th cent.?] *Subhāṣitāvali* of Vallabhadeva [or Śrīvara according to BORI 203 and 204 of 1875-76] are more generous. But in such cases we do not know what portion of the ascriptions is due to the anthologist and which to later copyists. Bohtlingk found that MSS of the Sp. differed considerably in giving authors for the same verse. The evidence thus points to a late importation of and a slowly growing taste for Bhartṛhari in Kaśmir.

2. 3. Nepal, Mithilā, Bengal. The sole MS reported in Nepal belongs to the southernmost archetype. In Mithilā, K. P. Jayaswal's "Descriptive Catalogue" [Patna 1933] vol. II reports only three Bhartṛhari MSS in the Kāvya secton: p. 69, no. 65 of the Nīti in Maithili characters; p. 104, no. 101 described merely as a Bhatṛhariśataka, but may be a [complete?] MS of the southern version Y—the problem is here complicated by the reported owners, the Chitradhārā Library, denying that they have any MS of Bhartṛhari at all. The last is, p. 160-1, no. 156, presumably of a *vairāgya*.

Śāntiniketan has, apparently, two MSS of Bhartṛhari of which one is a badly wormeaten Grantha palm-leaf, and the other a devanāgarī paper Nītiśataka. Of the 16 MSS at the RASB [Cat. VII nos. 5097-5111 and

no. 6 the Kāvyasaṃgraha] not one is in Bengali, the nearest being 5592, an Oriya palm-leaf of the Vairāgya. This, like my Yī, is of peninsular [YTGM] type, being divided into paddhatis; it follows stanzas from the Śāntiśataka, ascribed by a colophon to one Siṃhuṇadeva, though eleven (of 24) stanzas belonging to that section also survive and have in common with Bhartṛhari our stanzas nos. 190, 218, 301. The remaining are devanāgarī paper MSS, of which 7747 is a poor E type probably from Rajputana like our A2 and perhaps 7743, 7804. Surprisingly many show Mahārāṣṭrian influence. Nos. 9356 and 9937 [both of N] belong actually to the W version and 576 [N] is still more clearly of Mahārāṣṭrian provenance, for it is of the version X, localized in Satara. Benares 57-4 is a modern Bengali copy of the fragment of the devanāgarī Nīti preserved in Benares 60-10, and the version is again from Rājputana, represented perhaps by Bikaner 3280. IO 1419*b* gives e *śṛṅgāraśataka* in modern Bengali, and is a late copy of a W original, while IO 1151*b* is a V of northern type, with some features common to my version C, but generally mixed; copy in Bengali on modern European paper. Three MSS, one only of each śataka, were reported at the Vangīya Sāhitya Parishat, and these upon examination turn out to be of type generally current in Rājasthan. One of my conclusions upon studying MS evidence available to me was that Bhartṛhari reached Bengal late, often through Mahārāṣṭrians, from some base at Benares. This was confirmed unexpectedly by the researches of P. K. Gode, who showed [Ind. Culture XII, 1945, 47-56] that in the 17th century there existed settlements of Mahārāṣṭrian Brahmins in Bengal, even East Bengal. Moreover, these were based upon Benares, and had originally migrated for deeper study of *tarka* and *nyāya* works. In any case, the contrast is undeniable when we compare the absence of complete śatakatraya MSS with the innumerable copies of the Śāntiśataka found in Bengali script.

Rajendralal Mitra's *Notices* mention only three Bhartṛhari MSS. No. 706 fearfully misdescribes the *Padyasaṃgraha* containing our Yī as a work on *smṛti* rites. No. 2837 notices a fresh Bengali MS with commentary of "Maheśvara", but actually the N from our version W; notice 3325, unless Mitra made another of his colossal mistakes, reports a commentary by Śrī Mīnanātha, which happens to be the name of a Nāthapanthīya pontiff.

This negative evidence is again to be supplemented by reference to anthologies. The oldest published was the so-called *Kavīndravacana-samuccaya* [F. W. Thomas, Bib. Ind. Calcutta and London 1912], definitely an eastern anthology, perhaps of the 12th century; it does not cite Bhartṛhari by name, and contains very little that is definitely Bhartṛhari's. I submit that this is the same as the RKB., an eastern anthology of the 11th century. The fragment published by Thomas must have been about a third of a later copy of a Ngor type codex. For this dating, and for finding the citation *Bhartṛhareḥ* (from atrocious photo-duplicates) on fol. 36^a, I am indebted to Prof. V. V. Gokhale. Now the remarkable fact is that RKB. citations follow the stanzas, while of the five stanzas (*succeeding* the name) which end the (penultimate) section, three are 6, 302, 218 of this edition

and the other two* are unknown; but the name before Bhartṛhari's in the text is that of Jñānānanda, followed by a variant of 470, and five others that are not found in any Bhartṛhari MS. Quite clearly, the compiler did not know any version of Bhartṛhari familiar to us; he had heard the poet's name independently of his stanzas. Much the same phenomenon is observed in the well-known Bengali Sanskrit anthology *Saduktikarṇāmṛta* [A. D. 1205]. This assigns to Bhartṛhari many stanzas found in the *Śāntiśataka* which generally passes for the work of Śilhaṇa or Śilhaṇamisra, who himself seems to have written in Bengal; conversely the SDK. ascribes quite genuine Bhartṛhari ślokas to others.

Wherever Bhartṛhari versions have root, the MSS are generally the commonest secular find. The paucity of MSS north of Rājasthān would by itself be surprising, while the rest of the evidence justifies the conclusion that Bhartṛhari reached the north-east and the north-west at a very late period.

The actual mechanism of transmission may also be considered for a moment. The fact that so many copies exist but none is reported anywhere earlier than the 15th century shows that Bhartṛhari has been in increasing demand for the last four hundred years, copies being read to pieces. The demand for the parallel and undoubtedly later *Amaruśataka*, for example, cannot have been as great because much older MSS of that work are still to be had. Even the oldest dated MS used for my collations our F_4 [dated 1547, though may be 135 years later if the *śaka* era was used for *saṃvat*] is obviously a compilation involving general use of two different copies, while lacunae in the exemplar before the scribe are indicated by a string of dashes, as in many other old MSS of Bhartṛhari. Copies were (as shown by colophons) often made by dictation. This has certainly given many false readings. Finally, the work is small enough to be transported either in memory or as a written copy by an itinerant scholar, no matter how light he travelled, so that centres like Benares would certainly give opportunities for comparison (as seen by a second set of variant numbers for ślokas in SVP 159), inflation, emendation, and contamination. All of these would also result from the general use of Bhartṛhari as a school text in the period considered, for the scribe or the reader who had not crammed a few stanzas at least in boyhood would be ignorant indeed. The comparative scarcity of paper, and memory transmission, are perhaps responsible for the many extra stanzas indicated on margins, cover folios, or inserted bodily into the text of MSS belonging to well-marked versions—quite apart from the changing of individual readings. Copies to everyone's taste were not forthcoming very easily. As the (rather careless) scribe of Benares 59–10 says: भग्नपृष्ठिकटिग्रीवा मूर्धमुष्टीरधोमुखं । कष्टेन लिखितं ग्रंथं

कामं शीर्णपलाशसंहतिकृतां कंथां वसानो वने कुर्यामम्बुभिरप्ययाचितसुखैः प्राणावबन्धस्थितिम् ।
साङ्गग्लानि सवेपितं सचकितं सान्तर्निदाघज्वरं वक्तुं न त्वहमुत्सहेय कृपणं देहीत्यवद्यं वचः ॥ ३ ॥

—SRB. p. 74. 47.

शिशुत्वं तारुण्यं तदनु च दधानाः परिणतीः सभाः पांशुक्रीडां विषयपरिपाटीनुपगमन् ।
लपन्तोऽङ्के मातुः कुवलयदृशां पुण्यसरितां पिबन्ति स्वच्छन्दं*दमधरमम्भः सुकृतिनः ॥ ५ ॥

यत्नेन परिपालयेत् ॥ "May this book, painfully written with broken back, loins, and neck, forehead cramped down upon the fist, be guarded with an effort".

III. Analysis And Grouping of The MSS

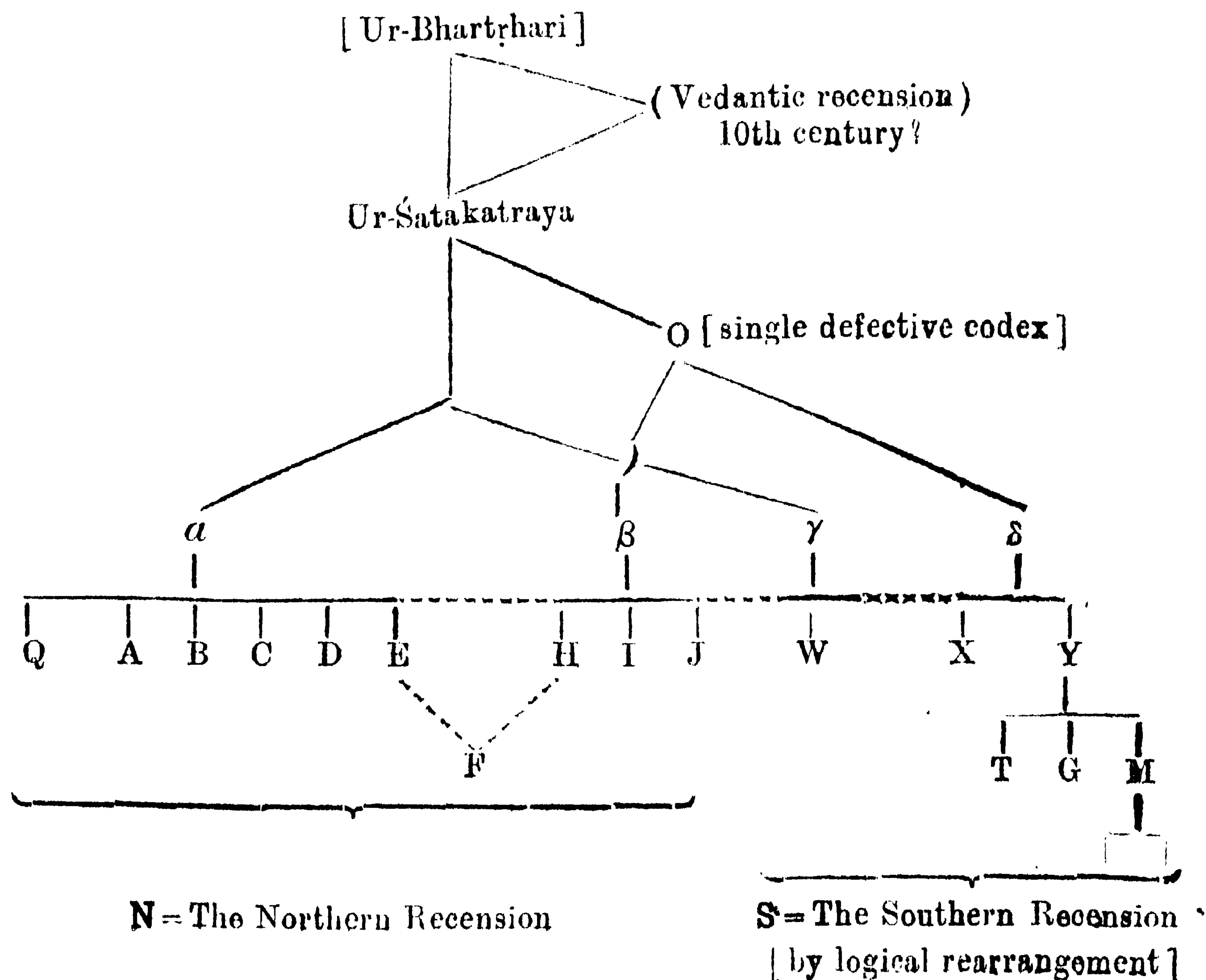
3. 1. The chart. The most noticeable feature of Bhartṛhari MSS is their variability, particularly in the order of the ślokas as well as the choice of the stanzas included. It is generally possible to divide the MSS into two classes at sight, the amorphous northern and the logically arranged southern recension. Within the recensions, however, the variability is still enormous, making it necessary to have finer grouping. The uses of MSS are two: first, as testimonia for the inclusion and order of stanzas; and this can be served by any MS purporting to be of the complete śatakatraya no matter how corrupt, or even by a translation; for the scribes always give generous measure, well over the 300 as a rule. The second purpose is the determination of the precise text of any given stanza, for which even a MS fragment may help if it be reasonably correct. Of course, with increasing evidence, it is possible to make use even of corrupt MSS for determining the readings, if the principles on which the scribe's pen slips can be established; moreover a fragment gives evidence about the omission of a stanza if the possible displacements of a śloka in its version are known. However, the totality of MSS is so large that the problem is to choose a representative sample of convenient size. To this end, therefore, it was decided to base the actual edition as far as possible upon MSS which could fulfill both functions, being fairly correct copies of all the three śatakas together. In this, we are helped by the discovery that MSS which report stanzas in the same order generally tend to have the same readings for individual stanzas.

The first step in the examination of such a complete śatakatraya MS is to make a synoptic chart of the stanzas, with the pratīkas written down in alphabetical order. Unfortunately, even this apparently simple task is unusually complicated for Bhartṛhari. In the first place, it is necessary to have a fairly good acquaintance with the stanzas themselves, for there are different beginnings possible for the same stanza—as for example *sā ramyā nagarī* = *bhrātaḥ kaṣṭam aho* [169]. Grouping these under different *pratīkas* would obviously give misleading testimony, Secondly, no chart can keep pace with the extra ślokas which appear almost with every new MS, and certainly with MSS from every new centre. The method finally adopted was to use a supplementary card index, and to leave plenty of gaps in the chart proper where the pratīka of a new śloka could be noted for the MS in question. There is no possibility of exhausting all such extras, and ignoring them is equally out of the question as they have an annoying habit of turning up in the middle of some other Bhartṛhari text. In charting, the śataka and the number of the stanza has to be entered, but this is again complicated because almost every MS makes some slip in the numbering, and many of them make such mistakes regularly. The final procedure was to enter both the actual number, and in brackets the number given in the MS where it differed from the one in my count. Otherwise, one misses valuable parallels and fortutious omissions. The neglect of this precaution makes it impossible to use

most catalogue descriptions of Bhartṛhari MSS. Finally, the southernmost archetype [YTGM and X] shows so much variability within a supposedly rigid framework of *paddhati* divisions that it is preferable to give it a separate chart rather than use the general chart with its alphabetical order;

3. 2. Uses of the chart. The chart enables MSS to be grouped together into smaller units, the smallest being the version, which means at least two MSS which contain the same ślokas in the same order, but for explicable variation. These fall naturally together into four archetypes, themsleves grouped into the two recensions **N** and **S**. Naturally, the MSS defining a version must be separted to an extent which suffices to preclude their being direct copies of each other. It might seem that a work in which the total number of stanzas is supposed to be 300 would hardly allow sufficient variation for such refined division, but as a matter of fact there certainly exist versions which have not as yet been determined from the 98 sources charted by me and which need the collection of still more MS evidence. The usefulness of the version classification is that readings generally fall into these classes also, while any well-established version can often be located geographically with some accuracy, not only by finds of the MSS but by their colophons, vernacularisms, and scribe's errors. Whenever a MS of a given version is copied in territory belonging to some other version, contamination usually occurs from the local text. The versions thus provide a most useful frame of reference in what would otherwise have been haphazard collections.

The total evidence may be presented in a greatly simplified stemma codicum as follows:

N = The Northern Recension

S = The Southern Recension [by logical rearrangement]

We now proceed to discuss the evidence for this line of descent though it must be kept in mind that anything like a true representation of the possible interrelationship between these versions would cover the chart with an unprintable network of tangled lines.

3. 3. Evidence for the grouping. There is no way of knowing what form the original Bhartṛhari collection took, but it could never have been a śatakatraya, nor could the author himself have promulgated any edition comparable to what we possess today. The immense variation in order as well as content proves the latter point, for no one could possibly take such liberties with a generally accepted text. Moreover, the uniform tendency to add extra ślokas as Bhartṛhari's shows that the work was, in all probability, started as a collection of Bhartṛhari ślokas by much later admirers. For neglect during the poet's own lifetime, the stanzas themselves offer ample testimony.

The common factor to the two main recensions, on the most generous level of inclusion, is below 250 stanzas. Another point that indicates later arrangement into three centuries is that there are not three *maṅgalācaraṇas*, except in the clearly artificial southern arrangement. **N** relegates *śambhu-svayambhu-* to the middle of the śṛṅgāra, thus leaving at most two benedictory stanzas, *cūḍottaṃsita-*[1] and *dikkālādy-*[256]. The real beginning of nīti is *ajñaḥ sukham,* for this the earliest stanza common to **N** and **S**. Many **N** MSS begin the nīti without any benediction at all; some repeat one or the other [generally 256] as a beginning. Besides, the tendency to ascribe the same stanza to different centuries persists from the very beginning to the end of the tradition. We have seven stanzas of unquestionable authenticity [on the MS evidence] which are so displaced in the two recensions; the lack of fixity continues right through the second and third groups, the quite spurious *tyaja durjana-*[519] occuring in all three centuries. Some of this variation, however, is not fundamental because the extra stanzas, perhaps added after the colohpon or so indicated on the margin, appear to have fallen at the beginning of the next century by some later copyist's inaptitude. The lack of the third maṅgalācaraṇa has on occasion been supplied by invention, as in Wai 2 which has 411 and RASB 9510 with 662, both as N1, while the Telgu IO K7207 joins Mysore 1642 to put 768 as Ś1.

The Vedantic recension must have been fairly early, because its exact position is hard to settle. Its existence is shown by a fact that supports the preceding paragraph, namely that the stanza *dikkālady-*[256] is also spurious, a later addition as seen from numerous omissions. In the first place, this is the very quintessence of Vedantic doctrine. Secondly, we can see it grow in Vedantic documents. The *Yogavāsiṣṭha* has दिक्कालाद्यनवच्छिन्नः सर्वारम्भ-प्रकाशकृत्। चिन्मात्रमूर्तिरमलो देव इत्युच्यते मुने॥ (VI–a. 30. 12). This is followed by the 6000 śloka *Laghuyogavāsiṣṭha*, written by Gauḍa Abhinanda, a 9th century Kaśmirian, which gives [6. 1] दिक्कालाद्यनवच्छिन्नमदृष्टभयकोटिकम्। चिन्मात्रमक्षयं शान्तमेकं ब्रह्मास्मि नेतरत्॥ The exact form of our śloka occurs as the opening of the *Laghuyogavāsiṣṭhasāra*, which gives a still further condensed presentation of the Vedic doctrine in 223 stanzas. In Bhartṛhari proper, the stanza is decidedly out of place, as the more ardent Śaiva stanzas that might have supported it all

drop out of Group I. Besides *cūḍottaṃsita*-[1], the only possible **maṅgalācaraṇa** for Bhartṛhari, we have only one *ekākī niḥspṛhaḥ*=185 which places faith in Śiva. Neither is particularly heavy Vedānta, and such casual mention shows merely that there was a peg upon which Vedantic garments could be hung for Bhartṛhari by later redactors. On the other hand, the mere existence of Śaiva stanzas in versions copied and commented *upon* by Jains show that the Vedantic accretions come early enough to be well established. Changes like *sajjanānām* or *puṇyabhājām* for *brāhmaṇānām* in 66[a], *jano* for *jino* in 224[b], *arhati* for *śūlini* in 43[c], and an occasional addition like stanza 219 is all that can be assigned to Jain influence, which does not tamper with the Śaiva verses.

The evidence for a single defective copy being the source of half our manuscripts rests upon the extraordinary phenomenon of two different second halves for the stanza *asārāḥ* [83]. Which reading it has depends upon whether it is followed by the stanza *bhavanto vedānta*-[287*] or not; if not, the second half is that which normally goes with 287*. This is immediately explained as a case of haplography, for both second halves begin with *tathāpy*-. I maintain that this could not have happened in more than one manuscript, and even then only at that remote epoch when copies of Bhartṛhari were rare, with very few interested in reading or comparing the version with others—if any others then existed. One should note that Kṛṣṇaśastri Mahābala's NSP edition omits 83 altogether, BU 114/7 has both 83 and 287 with the same ending; Mysore 582 has, (like Bik 3277, almost unique among YTGM MSS) both of these in the A succession, though it otherwise follows $M_{4.5}$. Occasional MSS like Bikaner 3280, PU 496, HU 2145 have the proper succession of these two stanzas, but with the second in order *cdab*. Finally, the haplography has actually begun in HU 196 but is corrected on the margin. A similar double ending for 234 cannot be explained; but the stanza is not of Group I.

There is secondary confirmation for this grouping in that the clearly northern **H** version gives on occasion southern readings while the southern **W** agrees with extreme northern MSS against others of its recension.

3. 2. Omissions and inclusions. Just how and when the *śatakatraya* idea started is hard to determine, but it must have been fairly early. Recension **S** is more logically arranged than **N**, whence it should be the later; at best we may see in **N** a slight tendency to group two or three similar stanzas, as for example 68, 59, 60 on kinghood, 109, 229*; 110 on meretrices. On the other hand, **S** is decidedly shorter than **N**, which should place it earlier. Therefore, we have to adopt the explanation that **S** was rearranged from an **N** which continued to expand and develop. Both make up their three centuries in different ways, though with a substantial common nucleus. It is our main critical task to see how far this common and therefore presumably original portion could be restored.

Every scribe who has left us a complete MS of the *śatakatraya* manifests his anxiety to include every possible stanza which he believed to Bhartṛhari's. This would be attested by the numerous verses

inserted on margins or just before or after colophons [which occasionally slip into the following śataka] and frequent additions in the main body of the text proper. Had there been some clearly visible unclear portion to which all the rest could be treated as additions, the critical problem would find an immediate solution. Unfortunately, as far as can be seen, this process of inflation is quite general, and the common portion does not occur in the same order. That the major differences are due to addition, not omission, is supported by the increasing divergence of **N** versions in the chart as one nears the end of any śataka. The obvious principle-that of suspecting large numbers in any Century-cannot be applied directly because of the tendency to preserve the original ending, and additions by similitude. One conclusion is that the collection could not have been promulgated by the author in any such form, and that the work is some sort of an an anthology, not by Bhartṛhari, but by later editors who believed they were gathering together Bhartṛhari ślokas. It might seem, therefore, that a stanza being omitted from a single codex would be *prima facie* evidence of its being spurious, or at least a later addition. Unfortunately, this is not true, as there is sometimes omission by inadvertence, particularly when the scribe is copying an unfamiliar text. The first step, therefore, is to see whether an omission can be explained. This is best done when it occurs in some individual MS. of an established version, while the general MSS. of that version include the stanza. Thus, *the well determined versions occupy a specially important position in the critical apparatus.* We are safe in stating that no importance should be attached to the omission of 194 in A8 or 110 in W3. Then there are other cases where one can see quite clearly omissions which must be due to the copying of lacunary exemplars. Bikaner 3281, for example, omits Ś 11-19 with the numbers. GVS 2387 has dropped something like ten consecutive stanzas around V30, NS1 an unknown number at the end, HU 1387 some at the end of every śataka, and Bikaner 3279 about 19 in the first quarter of Nīti; each of these, except the first, shows no gaps in the numbering, but parallel MSS of the archetype make it amply clear that the disturbance must be due to missing folios in the originals from which these are copied. One such large gap is shown in F5 at Ś90. It is not clear whether the process might not have worked in reverse, and many consecutive extra stanzas in texts like ISM Kaḷamkar 195 might not have come from some intruding folio, as in RASB 11030 whose initial folio has strayed from the *Siddhānta Kaumudī*, unnoticed because of identical size and calligraphy. Some unplaced stanzas, like 1, are omitted in composite sources which copy their śatakas from different versions or recensions. But no amount of such juggling can serve to explain any considerable portion of the omissions.

There are other types of omissions which do not arise from such defects in the mechanism of transmission. In particular, we have a certain number of paraphrases in our text. Perhaps the most striking is 291 in *mandākrāntā* metre for 190 in *śārdūlavikrīḍita*, substituted in F3.5, BU, HU 2145, PU 496, Bikaner 3280; and given besides the other in some other northern MSS with Mahārāṣṭrian influence. Similarly for 145* = 244, and 129 = 205. Stanza 34 is so closely approximate by *mālatīkusumma*° [650]

that only the occurrence of both in W is a reason for taking them as separate stanzas. This same criterion applies to the case of 254 and 286 which most modern editors take as variants of the same stanza, but which are reported separately in NS3, and in which the amount of variation seems to me to preclude the possibility of indentification, though not perhaps of a common original. This raises the question as to whether such stanzas are attracted by similitude in memory transmission, and whether the opposite process might not have resulted in the omission of one, perhaps the wrong one, of such a pair in some of the versions. The primary reason for suspecting 319 is its omission in A, though BU also omits it and HU 1376 relegates it to V3 as an afterthought; but we must note that the fourth quarter, embodying the moral, is identical with that of 9, and that Rāṇā Pratāp's translation seems to combine both stanzas into one, perhaps for this reason. The question then is whether there were originally two separate couplets with the same *tātparya*, or whether memory transmission, or perhaps imitation, introduced a spurious addition. Precisely equivalent is the case of stanzas 18 and 275, both with the same final quarter, with the latter omitted in X and one additional MS. Clearly, 296 and 297 can be confused because of the identical beginning, though the contents differ; the former is much the commoner, but many versions report both, and A omits 296 altogether, for reasons we cannot now discover. Nos. 270 and 276 say much the same thing in the same way, but are often both reported, and each is omitted in many MSS. On the other hand, 88 and 97 have not been confused by the scribes because of the identical *pratīkas* [changed in **S**], and both have to be taken as genuine.

The single phrase *phalaṃ karmāyattam* might have given rise to 228 out of 22; *srajo hṛdyāmodāḥ* is the common factor between the probably genuine 134 and the probably spurious 319, though it is not so easy to explain the inclusion of one or omission of the other on grounds of similarity alone, as C omits both. Similitude both of sentiment and beginning seem to have caused **S** to group 193 and 315 consecutively, but the latter is omitted often enough to be relegated to Group II. The citations for 315 seem to indicate that it might belong to Vijñānātman, possibly the commentator on the Śvetāśvatara Upaniṣad, *circa* 1100 [cf. S. Srikaṇṭha Śāstri in Annals BORI XXIII, 1942, p. 421].

3. 5. The groups. The most that can be done under these circumstances is to make broad groups in decreasing order of probability, i. e. to measure the strength of the Bhartṛhari tradition by the actual MS evidence before us. To this end, some reasonable criteria that can be applied by anyone with substantially the same results are necessary, though it must be admitted at once that, no matter what method of grouping be adopted, there will always be indeterminate cases near the borderline. For convenience, I have taken four major groups as follows:

Group I: This includes all stanzas generally found, or whose omission is unequivocally to be explained on the foregoing lines. However, omission in a single established version is held to disqualify a śloka for this group. Inexplicable omission in a single MS is condoned as fortuitous; omission in two shows a

state of doubt indicated by an asterisk after the śloka number in the apparatus; stanzas omitted in three or more complete MSS, whether constituting a version or not, are also struck out of the group. C, D, I are treated as single MSS.

The total of exactly 200 stanzas in group I is accidental. Of these, the first seven do not belong to the same śataka in all archetypes, hence are labelled 'unplaced' and separated from the rest. *Cūḍottaṃsita-*, which is placed in all three centuries by turn is taken as the general benedictory stanza, while the rest are given in alphabetical order. Possibly, stanza 82 might also have been included in these. The remainder of group I is subdivided into the traditional N–Ś–V classes, each being provisionally in the order of version A though the general **N** order shows some marked differences on occasion.

Group II: This is printed in the same type as group I, and contains stanzas found in more than a single well-determined version, but not included in I. The criterion is generous, because of the critical conclusions in section 3.3 about 83 and 287. After all, each of the versions began from a single MS at some time in the remote past. That they have become rooted attests their strength, but not necessarily their absolute reliability. Why does J alone omit 341? Why are 285, 350, 221, and a few others of the sort omitted only in X? To such questions, I can find no answer. But the age and contents of these versions being incontestable, there is no option but to include them in II. On the other hand, the group is undoubtedly much too broad, inasmuch as the authentic stanzas cannot possibly include all of those we find here; so I have drawn a minor dividing line of my own by reporting some stanzas as "omitted in" and others as "found in", whichever was shorter. Clearly, the latter subgroup is much less likely to be authentic, though again the boundary is not sharp. A few stanzas that might, without doing any great violence to the canon, have been included in Group I have been starred.

Group III: This naturally contains everything in śatakatraya MSS which cannot be ascribed to the first two groups, and which is also not clearly indicated by the scribes as an interpolation from some other sources. In many cases, as for example in HU 2145, it is impossible to be certain that the scribe wasn't just exercising his memory and his pen, without much regard to Bhartṛhari. But it is impossible to neglect any of the additions indicated as extras because one or the other of them generally turns up elsewhere in the body of a śatakatraya MS. This process is also ancient enough not to be ignored. Thus, *bhavad bhavan-*[627] has forced me to include the extras in X_2 though X is well-determined version; *cetoharā* [499] meant the inclusion of the extras in J_3. There are plenty of stray verse jottings that I have left out because they were clearly not meant by the scribe as part of the śatakas. Not every scribe is so careful as that of Bikaner 3287 who labels his extras *Prāstāvikāvali*, with an emphatic word on the margin *na tu Bhartṛharakṛtiḥ*, though several of the stanzas do occur in the Bhartṛhari text. Bikaner 3276 gives many scattered marginal extras of which one [not taken here] is labelled *Śīladevasūreḥ*, whence the inference is that the rest are to be taken as Bhartṛhari's and indeed most of them are found in other Bhartṛhari MSS; Bikaner 3279 gives a couple of extraordinary stanzas

at the beginning of V, adding hopefully *etaiva Bhāratraya śloko.* Our Y1 commentary, apparently under the influence of X, calls 205 an interpolation but such direct testimony is rare. I have had to rely upon guesswork most of the time in judging the scribe's intentions. A certain amount of information has, inevitably, been lost by regrouping in alphabetical order. Some of these interpolated stanzas form a unit, as for example nos. 445, 432, 355, and 563 in the Mehidpur MS, on gestation. The rearrangement certainly makes it more difficult to recognize borrowings en bloc. However, the question then arises as to the "ultimate" source, which is generally impossible to answer. Commentaries such as that of Indrajit give in the gloss many of the extra ślokas from extreme northern sources. But Indrajit is quoting from works like the *Bhāgavatapurāṇa,* which are themselves late and composite. Attention is called to some duplication in this group. Stanzas 631 and 632 represent a deliberate attempt at grouping the enormously variant **N** śloka as against 294, which represents the homogeneous **S** stanza *bhoge rogabhayam.* The virtual identity of 441 with 461, concealed by different beginnings, was noticed only in proof. Finally, pure oversight in not removing an index card after emendation has caused stanza 735 to be given also in its unemended form 730, which should have been struck off altogether.

Along with the rare stanzas found in Bhartṛhari MSS, there have also been included those ascribed to Bhartṛhari in anthologies, both published and unpublished. Generally, this says more about the anthologist than about Bhartṛhari, for the editorial memory there may have been at fault. The stanza *ye prāpte* [695] was first discovered with the label *bhartṛhareḥ* in SHV., and then it turned up in Nagpur 299 which comes from Amarāvati; one possible inference is that the compiler of SHV. Harikavi, himself a Sanskrit poet of ability, must have visited that part of Central India at some period of his life, probably a formative period.

Group IV: This consists of two apocrypha, the *Viṭavṛtta* and the *Vijñānaśataka,* both attributed to Bhartṛhari. The former is an older work, its maṅgalācaraṇa being cited by name in SBH. The ascription is due, perhaps by honest misunderstanding, to one Mādhava, who wrote his own *Jaḍavṛtta* as a sort of commentary on it [DC 11983]. The *Vijñānaśataka* was first published (with commentary) by Kṛṣṇaśāstri Bhāūśāstri Ghule at the Gorakṣaṇa Press, Nagpur in 1897, from a unique MS in poor condition discovered in the collection of his great-grandfather Bhaṭṭa Sadāśiva. The colophon ascribes the work to Bhartṛhari, while the final śloka seems to make it out to be the fourth śataka of our poet. This, presumably, is the MS reffered to by Hirālāl without further detail in the preface to his Catalogue of C. P. MSS [Nagpur, 1926] as the fourth śataka of Bhartṛhari extant in Nagpur. An edition giving two stanzas less and the rest in a totally different order is still available from the Gujarati Printing Press in Bombay, but there has been no information forthcoming as to this edition being based upon some different MS, or merely rearranged from the Nagpur edition. To Ghule śāstri and the trusting though able translator into Marāṭhi verse [the *Bālasamavṛtti,* Nagpur 1937] Mr. B. A. Pāṭkar this has seemed genuine. To others, which include MM. V. V. Mirashi [by whose kindness I was able to secure a copy of the Nagpur edition, apparently collated with the original MS] and myself,

the verses seem poor stuff indeed, halting, patched up, without the sting or compression that characterizes the best of Bhartṛhari. The similarity of phrase which seemed conclusive to the first editors are to my jaundiced eye such trivial borrowing as anyone might have picked up. Indeed, far better stanzas in the style and spirit of Bhartṛhari have actually been writen, following a jocular remark of mine, by Pt. Kṛṣṇamūrti Śarmā.

The matter is clinched by a bit of negetive evidence: not one of the Vitavṛtta or the Vijñānaśataka stanzas is found in the bulky third group, so that no one in the general tradition could ever have heard of either of these two works as Bhartṛhari's. I particularly recommend my group III to enterprising forgers who have designs upon Bhartṛhari, in the hope that they, at least, will patronize this volume.

3. 6. Discussion of the groups. The first question that will arise after examination of such detailed criticism would be: how reliable is the critical method? Has the grouping any real sense? It may be said at once that the basic portion of version B, particularly in its omissions, was fairly well outlined by the procedure I have adopted, and that the discovery of an ancient survival in version J confirmed a good many of the omissions. The question, however, can only be settled by new discoveries of decidedly older MSS though this is by no means certain. The oldest reference to any specific work of Bhartṛhari is in the final section of Merutuṅga's *Prabandhacintāmaṇi* [1304 A. D.], "*tena Bhartṛhariṇā vairāgyaśatakādi prabandhāni bhūyāṃś cakrire*". Nevertheless, the V comes off very badly by the present method, inasmuch as barely 53 stanzas survive, though N and Ś leave 69 and 71 respectively. Moreovor, while the other two "śatakas" have five ślokas each with starred numbers, the V has no less than 14; comparing it against the other two by the modern statistician's chi-square test, the probability of the the V being formed and transmitted by the same mechanism as the other two is negligible.

A certain amount of supplementary information is available from MSS received after printing off the major portion of the text. Nagpur 1087 omits 16, probably in its haste to include *kṣudrāḥ santi* [471]; with Nagpur 421, it substitutes 451 for 184*. HU 1387 omits, among others, nos. 50–52, 91–96, 108, 111, 117, 196–199, 224, 233, 300, 332 348; no attention can be paid to this as the original from which the scribe copied the specimen clearly had missing folios. Similarly for the omissions of Bikar 3279: nos. 15–18, [21 shifted to V 157 (47)],22, 26, 38*, 51, 53*, 265, 285, 328, 331. Bikaner 3281 is obviously of the same version as Bikaner 3278, so that the omission of 10 stanzas after Ś 10, along with their numbers, means nothing. HU 2144 omits 82, 149, 161, 179*, 187, 319, 349. HU 2145 omits 74* while substituting 291 for 190*. This substitution also takes place in PU 496 [which omits 132* and 301], and Bikaner 3280 which joins HU 2145 in also substituting *mālatīkusuma-* [650] for 34. These are all **N** MSS. Among those of type Y we find HU 2133 omitting 120 and 328 while it repeats 77 as Ś 19 and Ś 71(77); but its Ś is disturbed so that no attention need be paid to this aberration. Bikaner 3277, supported by fragments from the same locality, omits 165, 209, 226*, 273, 274, 278, 230*, 318, 322, 324*. The Nepal MS, supported for N and V by Jodhpur 6, omits 239, 230*, and 278. Among the

last to be examined were the Limbdi MSS. Of these, Lim 885/1 bears signs of W influence, but telescopes ślokas, particularly in Ś, so that a certain amount of doubt might attach to its omissions; also, there is no apparent reason for some strange transposition as of 306 to the end of V [= 105], 184* = V 103. The order is V–Ś–N. Notable omissions are of 132*, 215, 271, 274, 287* [which places this in the comparatively rare archetype beta], 171, 315, 130, 348. Lim 1485, with its superb calligraphy gives 19 extra ślokas after V, showing acquaintance with foreign versions including W, while the Ś is strongly influenced by B. Some of the omissions class it with BVB 5. We find 176* omitted altogether, 36 given on the margin of N, but indicated as a V stanza, and actually placed as V 42; 188* is extra 5, 184* is followed immediately by its alternative 451 as V 60, 61 respectively, which happens often in Gujarat; finally, 256 comes as the last of Ś, i. e. Ś 113, perhaps by transposition of the colophon, though it might also indicate later addition of the stanza. Other omissions are 278, 304, 308, 315, 325, 334, which strengthens the case for shifting all these to group II, while the placing of 311 as Ś 35 shows both the spuriousness of the stanza as well as the originality of the redactor. Limbdi 930/39, with its minusculo writing which completes all three śatakas in less that five folios, belongs to version Q.

Still later to arrive was the Udaipur evidence. No. 1486, of archetype beta, omits stanzas 207, 213, 218, 99*, 179*, 278, 282, 300, 314, and 75, while repeating 256 as Ś 1 and V1, with 349 as Ś 103(104) and Ś 86(87); to what extent these are due to an attempt to match the Rāṇā Pratāp translation is clear, but in all probability, the Sanskrit is complete. Udaipur 1650 omits stanzas 38*, 46, 47, 111, and 300, transposing 343 to V81; its Ś has a greatly changed order, paralleled very closely by Punjab 2101, BORI 329 Jodhpur 4. Finally, Udaipur 1748 and its copy 712 omit stanzas 149, 180*, 234[inserted after the colophon as extra in 1748], 161, 292, 293, 297, and 349; stanza 278 is repeated as V 78 and V 105. This pair of MSS forms an ancient version Q with Limbdi 930/39, so that we are constrained to remove 149 and 161 to group II.

Of the three old, complete Haṃ MSS (with pṛsthamātrās) of archetype beta, no. 874 dated 1719 A. D. has undergone a peculiar redaction, heading every śataka with the maṅgalācaraṇa 256, excluding 1 altogether. Omission of 257, 318, besides 208, 218, 232, 234, 260, 261, 278, 282, 283, 338, 242 proves influence by W or some parallel version; group I omissions are 1, 13, 38, 97, 115, 168 of which 38 seems important enough, in conjunction with the foregoing, for removal to group II. The second Haṃ MS, without number, omits 97, 126, 143, 194, 248, 278, 290, 301; the common omission of 97 with its predecessor need not be taken seriously enough for a star. More important because of its great age is the Pratiṣṭhāsomagaṇi codex, for it shows the archetype to have been still unstable in A.D. 1444. Some important omissions are 82, 103, 130, 210, 215, 271, 274, 348. There is no doubt at all, on comparison, that this has a near ancestor in common with Lim 885/1, though there is variation enough to prevent the exact version being accurately determined. In any case, 130 must go to group II, while the omission of 82, not confirmed by the Limbdi MS, may be taken as excusable, seeing that it was at time regarded as a N śloka. The inclusions are also unusual in position: 458 = Ś76, 702 = Ś84, 751 = Ś96,

797 = Ś98, and 633 = V96, in spite of which the total falls short of 300. Finally, Haṃ 1836 dated A. D. 1844 follows Bik 3277 closely enough to compel the shifting of 165 to group II.

Utilizing this information, I could now emend my groups as follows: besides 130, 149, 165 and 161, no. 132* should be shifted to group II, which might as well receive 74*, 180*; and 38* (also omitted in the lacunary Mehidpur MS). In view of the fact that I believe C to be a proper version, nos. 99*, 135*, 139* could go to group II, though 145* might be missing because of some lacuna at the end. Similarly, as BORI 329 and Punjab 2101 constitute a version, one can relegate 179*, 180*, 181* 182*, to the second group though the sequence suggests another lacuna in the source; this does not apply to 174*, 175*, 176*, which might be so transferred. Finally, of the stanzas shown with a star in group II, no. 230 may safely lose its asterisk, and the Bikaner 3277 evidence helps us with Haṃ 1836 to remove the star also from 226 and 324. Stanza 82 must at least be starred.

It might seem that an increase of MS evidence can only lead to the total erasure of group I, and a corresponding inflation of II, as perhaps of III, seeing that omissions are bound to increase for the nuclear ślokas whereas strays will continue to flock in. However, it should be emphasized once again that this is a superficial conclusion; with more MSS, one can better determine the number of versions as well as their interrelationship, which would eliminate asterisks completely from the numbers, and might even enable us to restore some like 229*, 251* to group I, with the certainty that all those which then remained in II and III were definitely later additions.

3. 7. Testimonia. The secondary evidence in the way of citations in anthologies is of little direct use in the critical problem. The anthologies, as well as translations, do give valuable support in locating versions geographically. The procedure in my case was simple. It was out of the question to index every work where *subhāṣitas* occur, and Aufrecht's MS pratīka index, received from the India Office after the war, is so badly out of date as to be useless. So, I went through all the printed works generally available by the simple procedure of glancing over the stanzas where the work itself was not indexed. Incidentally, an index can be misleading, as for example with *manasi vacasi kāye*, which is a śloka in the Mahānāṭaka entirely different from our 19. An unexpected delay of two months after sending my text to the press allowed a similar examination of several MS anthologies, mostly at the BORI. These were helpful in culling additions to group III, and emending corrupt stanzas from isolated MSS. It is understood that group III stanzas may occur in other works, but as their number increased with the number of MSS examined, it was impossible to trace most of them in the MS anthologies, and even in printed works except the larger standard collections like BIS., SRB., SRK., SRH., SDK., SKM., etc. Comparatively fewer citations can have been missed for the first two groups.

Among Marāṭhī translations, that of Tukā Brahmānanda, associated with our X, has yet to be edited property. Kavi Bāḷa's versions, represented by NS3 and Ānandāśrama 624 has never been published. The best known

passes by the name of Vāmana Paṇḍita (1636-1695), but appears in varying order according to the whim of the publisher. The translation alone, without the original Sanskrit, published in the old Nirnaysagar Series, lacks all three maṅgalācaraṇas and is northern for Nīti, southern for Ś-V, as is also the incomplete though certainly not identical text plus translation preserved in Ujjain 711 with a colophon ascribing the poem to Harikavi, perhaps Bhartṛ-hari-kavi. There are several other Marāṭhī translations of quite recent date, for the poet is still most popular in this part of the country. The Mahārāṣṭrian influence in transmitting our MS apparatus should not be overlooked, though truly Mahārāṣṭrian codices are not so numerous. The Western pandits enjoyed influence and prestige as far away as Benares long before the rise of the Marāṭhā power; the Pahāḍī Brahmins of northern U. P. are acknowledged to be of Mahārāṣṭrian [Karhāḍā] origin. With the Marāṭhā empire and particularly in the days of the Peshwas their influence was paramount, so that a considersable number of northern MSS then found their way into Mahārāṣṭrian homes, to join the defective version W.

The best known Hindi translation is that of Rāṇā Pratāp at the end of the 18th century; the Sanskrit originals of the ślokas are often unidentifiable. Printed copies are singularly rare, though reported as in the British Museum collection [Cawnpore 1911]. The Sanskrit text given in Udaipur 1486 does not match the translation, many stanzas being given without a Hindi equivalent. This is remarkable as the MS is dated just 33 years after the translation and copied at the same place for another prince of the same house. Indrajit's Vivekadīpikā in Hindi prose is far more scholarly, but only one MS each of the N [10 K7210] and the V [=BORI 350] are known, nothing having ever been reported of the S. The author was one of eight sons of Rāja Madhukar-saha (1554-92) of Orccha. In Telugu, the best known is the metrical version of Eṇugu Lakṣmaṇa which, like others reported in that language, is beyond me. Most of the printed vernacular translations may be neglected in the critical study unless based upon original MSS, and of unimpeachable authenticity. The editions, where any exist, are invariably uncritical, emended arbitrarily and rearranged according to the whim of the editor, without documentation. They constitute, as it were, extensions of the innumerable printed school editions of the Sanskrit text that appear every year in almost all parts of the country.

As with the translations, the anthologies need critical edition before real use can be made of them for the Bhartṛhari problem. At present, we can at best say what recension or perhaps version was known to the compiler.

IV. Determination Of The Text

4.1. The problem. The previous section dealt with the problem of restoring as far as possible the original content of the collection before us. The next step is to determine the original text of each stanza from all the variant forms preserved in the MSS selected for discussion differ.

There is no question text-determination for group IV, seeing that both the works contained there are apocryphal. The *Vijñānaśataka* is already published with a commentary while the *Viṭavṛtta* is known from a solitary

reasonably correct source. In the third group, stanzas found in a single determined version are generally clear, while the vast majority of these strays occur in "deplorably incorrect" or, as in the case of Wai 2, quite hopelessly corrupt MSS. Therefore, I have had to print them in a heavily emended form whenever parallel citations from anthologies or other sources gave correct readings. The original corrupt readings have generally not been given for lack of space. However, where the correct form was in doubt, the original stanza, no matter how meaningless it seemed, has been reproduced as it stood with a few suggested emendations or a question mark [which could have occurred far oftener], in brackets. A considerable number of these stanzas look as if some optimist had written them himself after a six-week correspondence course in Sanskrit, the most atrocious being perhaps our 700. Our major problem, therefore, lies in determining the text of group I stanzas, and of those in II which occur in almost all sources. Theoretically, the question is simple enough. Every stanza was composed by someone, the editor's task being to restore its original text. In practice, one has to deal with hundreds of divergent sources, all of which are over a thousand years later than the "original". So simple a text as our Y1 with its commentary, less than two centuries old, preserved by a single family in a peripheral region, cannot be determined with absolute certainty from its three representatives. The text of the much more popular version E is correspondingly more diffuse, at times to the point of indeterminacy. It would need a remarkably self-confident editor to claim the restoration of *the* original text from such material.

4.2. **Nature of the commonest variants.** A great part of the actual variation in readings arises from slips of pen or of the tongue. The one real ambiguity in the devanāgarī alphabet *rava = kha* is excluded by the metrical nature of our text. For the rest, there is an endless chain of mislections. The commonest slip, both of pronunciation and writing, is *va = ba*, while a little projection carries *va* into *ca*, so that *vitta* and *citta* are confused throughout. The letters *pa* and *ya* are written almost alike, while a little pinching makes *ya* look like *ma*, which can sometimes be misread as *sa*, and mispronounced as *śa* which in turn is close to the written form of *trā*. On the other hand, *ṣa = kha* is a common interchange arising from Rājashanī speech, like *ya = ja*. More complicated are the changes due to tongue–twisters; *jaṭharahariṇāḥ* in 239^d, *rāvaṇaḥ* in 49^b are simple metathesis. The interchange *su = sva* (whence *sujana = svajana*) probably goes back to the oldest form of devanāgarī, when the consonant *va* was joined below the line like the *u* vowel mark. Writing the *u* sign in the line probably causes the variant *viphala* for *vipula*[29^d]. The readings *puṇyair* and *puṣpair* in 181^a are epigraphic variants as are *ittham = iccham*, *artha = argha*.

Fortunately, not all the possible variants of this sort occur in any single manuscript, and they can generally be corrected by noting special tendencies manifested by the source; occasionally, copying from an older codex with prṣṭhamātrās has also to be compensated. The greater number of these present no serious problem, and have generally been corrected silently when the original reading was not in doubt. Our purpose here being not only to

determine "the" text but also to give some idea of the variation, mislections of this sort have been reported whenever they occurred in exceptionally good MSS, or tended to show possible relationship between MSS, or were frequent enough to show a general tendency to error, or when they made some meaning, however fantastic, or when the original could not be determined unambiguously. It must be admitted that a good many of these serve no immediately useful purpose besides swelling the critical apparatus, but a few were comic enough to relieve the otherwise intolerable tedium of collation, like *bhojanaṃ sadgatīnām* [100^b], *grāhamayīva* [132^d] and *na dahati pāvakaḥ* which ruins both metre and meaning in 60^d though given in an excellent codex, A3. Possibly, some might one day be of interest to psychoanalysts. Mahārāṣṭrian scribes generally confuse length in *i, ī, u, ū*, besides scattering their *anusvāras* and *visargas* as an afterthought, much in the way of seasoning, at random. The Gujarati and south Rājasthānī scribes insert the anusvāra on a syllable preceding a nasal consonant. In the Dravidian codices, the tendency to use *ḷa* for *la* is generally intensified while those in the extreme south often reverse the northern bias, replacing *śa* by *sa*. These mistakes are passed over without mention, like the common interchange *ṭa = ṭha*.

Not reported also are permissible variants of saṃdhi. **N** MSS except J, and some of the Nandināgarī MSS of **S** generally double the consonant joined to a preceding *r*: *mārgga*, written like *mārgra* in Jaina nāgarī; *varṇṇa*, with the duplicated *ṇṇ* shown by crossing diagonally; *nirddhana*, etc. Even commoner, in all MSS except VSP, is the use of the *anusvāra* for the *parasavarṇa*, which we have corrected here. Finally, some difficulty arises because of our compromise orthography which treats each pāda as a unit and separates consonants that come together by saṃdhi alone without a proper compund, except the *r*. This means that I have committed myself in some ambiguous cases to a definite opinion as to the existence of a compound, without being really certain as to the poet's intention. The reader is at liberty to choose his own interpretation. Let it be emphasized, also, that there has never been any question of reporting all possible variants from every MS inspected.

4. 3. Methods for determining the readings. Some of the variants of types reported above make little difference to the actual text, even when they cannot be eliminated. A single *anusvāra*, easily added or erased, separates the singular *yātyāpadaḥ* from the plural *yāntyāpadaḥ* in 39^d or *yāti* from *yānti* in 226^d. Whether 119^a should begin *udvṛttaḥ stana-* in place of *udvṛttastana-*, or 152^b have *galat-trutyad* for *galatrutyad*, or whether there should be a *visarga* at the end of 122^b to improve the sense are almost matters of individual taste. Clearly, some general principles are necessary which not only apply here but in cases where the causes of variation go much deeper, giving decidedly more serious variants. I do not mean the highly individualistic emendations that occur in rare MSS like Punjab 2885 or Bikaner 3275, which may safely be ignored, but variants to which new MSS add new readings and which must therefore be treated as arising from some essential difficulties.

At the outset, let us prove two general principles of text-criticism, which apply to our material. The first is that rigid Pāṇinian rules do

not necessarily hold for the present collection. The best example of this is the verb form *śikṣatu* in 48[b]. In school editions like M. R. Kāle's, this is emended to the correct *śikṣatām*, which I have found in just one MS, namely the late and worthless Y-type fragment Nagpur 801. The remaining verb-forms in the stanza are *yātu*, *jayatu*, *prayātu*, so that one might see here the beginning of some form of assonance within the stanza. But the reading itself cannot possibly be contested, seeing the remarkable uniformity of the MSS. The form *gacchatām* in 25[a] is just the opposite type of error, though with correct variants - none of which can be accepted on MS evidence alone. *Nābhyarthito jaladharo'pi* is not a good construction in 64[c]; nor *smitaṃ kiñcid vaktram* in 93[a], though emended to *mugdhaṃ* in most of **S** and explained as *vaktraṃ kiñcid smitam* by most **N** commentators. Plenty of other examples could be found to prove our point.

The second main principle is that strong variation always indicates some difficulty which the scribes tended to smooth out in different ways. In 109[d], the reading *-śastrīṣu rajyeta kaḥ* is certainly not in doubt, but the word *śastrī* is comparatively rare in classical Sanskrit in spite of its use by Patañjali [on Pāṇ. 2. 1. 55] and definition as a knife in *Amarakośa* 2. 8. 92. Common enough in Prakrit as *satti*, about the only well-known classical Sanskrit work that gives it is Māgha's *Śiśupālavadha* 4. 44. The confusion particularly evident in otherwise correct southern codices is thus clearly explained.

The text in general determines itself by the concordance of the overwhelming majority of the MSS, but in the really difficult places the Valentinian law of citations cannot be applied. We have first to note that the **N** recension as a whole is conservative, preserving archaisms and solecisms, whereas **S** tends to paraphrase in correct Pāṇinian Sanskrit whenever necessary. The **N** text, in the final analysis, rests mainly upon A–E, as the other versions are not well-determined, or are contaminated by foreign readings while the Y collations made by others are unreliable. Whenever A, or even Ao.1 shows agreement with any Malayalam source, I have taken the reading as original, for it could hardly have arisen otherwise at the two extremes of Bhartṛhari territory. When, however, **N** and **S** differ en bloc, with nothing to choose between them, I have taken the **N** reading provisionally as a stopgap, because Bhartṛhari after all was a northerner according to all traditions, and the MS tradition certainly originated in the north. Finally, the rather intricate metres make restoration easier in some ways, for one can then constitute the text letter by letter. The wavy line is used to call attention to a strong variant which could as well have been accepted for the main reading without much violence to the canon. It could have been used much oftener, particularly in 273, where every version has its own strongly divergent readings so that the task of restoration seems quite hopeless.

4. 4. Applications of the method. The reading *-guṇāḥ saṃvāsato jāyate* at the end of 33[d] is certainly ungrammatical, giving a singular verb with a plural subject. The major alternative in **N** is to take the singular *-guṇaḥ*, which violates the rule for compounds. Here the meaning is not

in doubt; we have three separate virtues, of which one develops according to the environment; the difficulty arises from the extreme compression and is characteristic of the Bhartṛhari nucleus, for the poet generally takes syntax and grammar in his stride. The southern reading is so obviously a paraphrase emendation that it is hardly necessary to state that the **N** variant could never have arisen from it. On the other hand, there are cases where the **S** reading must have been the original, the most notable being *śakayuvati-* in 257ᶜ. The simile describes piper-betel leaves, of which the common variety is a dark green, which agrees with the otherwise senseless northern reading *śukayuvati-*. But it is not generally known that there exists a rare superior variety, beloved of the connoisseur, grown only in a few places [as in one near Benares] which has a pale golden colour that coincides exactly with the highly prized pale golden complexion of the now forgotten Śaka maidens.

The reading that best shows the need for applying the method to constitute our text letter by letter is perhaps *paraṃ devatā* in 70ᶜ. The general **N** text gives *paraṃ daivatam* as against *parā devatā* in **S**, so that it would have been necessary to invent the reading had it not been found in Ao.1 It, a few Jain anthologies, and one MS used by K. T. Telang. No grammatical difficulty remains if *paraṃ* is taken adverbially in the sense of *eva*, though even the A commentator neglects to do this.

Decidedly un-Pāṇinian is *rāgādhikkyatamoṣṭha-* in 119ᵇ. There is a minor difficulty the saṃdhi *-tama + oṣṭha* which should normally have become *tamauṣṭha*, but is optional (Vānt. Pāṇ. 6. 1. 94) in the present case without the diphthong. However, this would naturally cause an inclination to take the preceding ending as participial, *-tam* in place of the superlative *-tama*, which really constitutes the major difficulty. The noun has so inferior a position to the verb in Sanskrit that adding *-tama* even when an adjective is not indicated is permissible, as in *strītarā*, *strītamā*, in our dictionaries, or *kumāritarā*, *brāhmaṇitamā* in the Kāśikā on Pāṇ. 1. 1. 22. We have *dvijamukhyatamaḥ* in *Mṛcchakaṭika* I. 3, *suhṛttama* in *Mudrārākṣasa* I, *aśvatama* in Pañcatantra V. 10. The real objection is to having two *taddhita* affixes, for *ādhikya* is already so developed. The meaning not being in doubt, and the emendations so palpable, I prefer to take this as another of the poet's short cuts, rather than a vedic survival.

Other difficulties are easier to resolve. In 152ᵇ, *kṣudhitair narair* tends to form a unit "hungry people", i. e. beggars, which gives rise to the variants, particularly *niranna-*; as a matter of fact, *kṣudhitair* qualifies *śiśukair*, and the *narair* is emphatically in the sense of Cato's *viros alienos*, that one's wife should not be seen in so desperate a plight by other men. The variants for *manorathoparicita-* in 196ᶜ derive from the tendency of *paricita*, a strong compound, to form a unit; the correct resolution, as indicated by our hyphen, is *manoratha + upari + cita-*. It 98ᶜ *sumanasaḥ* has clearly been mistaken for an incorrect nominative plural "flowers", which should have been *sumanāṃsi*; the original meaning, however, seems rather to have been the genitive singular of *sumanas* taken to mean "the man of good mind", to go with *madam* in *d*, for we already have *kusumāni* in *b*; of course,

the double entendre is not excluded. *Jayanīm* of 113[a] has also caused a great deal of confusion; apart from lesser emendations such as *paramām*, *vikaṭām*, *nṛpateḥ*, the major forms are *jayinīm* and *jananīm*. The minor reading *jayanīm* from X1Y1 not only explains both these forms but is actually better grammar; woman is to be taken not as a victorious *mudrā* (seal) of Cupid but the instrument of victory, hence the *lyuṭ* affix; one can point to the mystical significance of the *mudrā* from the time of the punch-marked coins and to the Yaudheya coins (as well as seals) with the legend *Yaudheyā-nām jayamantradharāṇām*. Similar reconstruction should give us the form *jṛmbhaṇi* in 148[d] from *jṛmbhiṇi* and *jṛmbhasi*, though I am here unable to give any further justification unless one takes the termination as denoting the sound rather than the action of yawning, i. e. the *yuc* affix of the grammarians.

The form *juhvantam* in 60[c] is against Pāṇinian usage, but the correct 3P. ending *juhvatam* gives the wrong cadence for an odd anuṣṭubh pāda. **S** favours *juhvānam*, which has to be explained by the complicated *cānaś* of Pāṇ 3. 2. 129 as "habitually sacrificing". But it is curious to note that many **S** commentators err into taking this form as a participle; even M. R. Kāḷe, who gives the grammatically correct explanation in his edition of Bhartṛhari, makes the same mistake in his grammar! It seems to me that so trifling a difficulty would not have deterred Bhartṛhari. On the other hand, the similar mistake *ārambhante* for *ārabhante* in 115[b] could easily have arisen from defective transmission, seeing that the single dot of the *anusvāra* makes all the difference. I have had to take it on the A1,2M2 correspondence, amply supported by other MSS.

The principle of the *lectio difficilior* is not always easy to apply in such cases. Vegetarianism would cause the emendation *śākādi-* for *māṃsādi-* in 253[b]. But the decidely minor reading *lavadhana-* was preferred to *navadhana-* in 161[c] only after considerable hesitation. On palaeographic grounds, the confusion is easily explicable. We have two cases in the present text: 189[c] *ātmanīnam* and *-līnam*, where the latter seems to me a possible Vedantic emendation; and 89[d] where *sphural līlābjānām* has the possible alternative *sphuran nīlābjānām*. It seems to me that on the whole, *la* is more likely to misread as *na* than the reverse, while *lava-* allows a far wider range of meanings a possible lectio difficilior than the simple *nava-*, which sneers at the pride of the noveau riche. The reading is admittedly weak, like *-praṇamatā* in 72[a], but I think my analysis of the evidence justifies both. We have *jñānalava-* in 8[c] and *lakṣmīlava-* in 109[e] which have caused no difficulty, so that *lava-* must here be taken, if at all, as the first member of the compound.

4. 5. Starred readings and hiatus. This brings us to the few readings in the first two groups which are pure emendations, in that they do not exist in any MS. It must be noted again that a composite reading like *tṛṣṇe'dhunā mā bhava* in 149[d] does not exist in any single MS, but is nevertheless not starred because its components can be picked out from the various sources, and it does explain how these variants might have arisen. The one starred reading of mine which does not restore a hiatus is *tebhya*

'parebhyo in 43^d, where the star is really on the *avagraha* sign. This sign would not be written at all and then the reader would take what is left as bad saṃdhi, emending *tebhyo* to *tebhyaḥ*, or changing the succeeding consonant from hard to soft like the *parebhyo* of most **N** MSS. But the **S** reading *mahadbhyo* emphasizes by paraphrase that the virtues described apply primarily to exceptional men. *Para* has one such meaning, though confusion with the other meaning "stranger" might also have occasioned the change; but *apara* means, here as in 22^c and perhaps 162^b, matchless or unexcelled, which seems to satisfy all the requirements both of meaning and text-criticism.

Avoidance of hiatus is general in Sanskrit poetry on the classical model. But Bhartṛhari shows Prakrit influence at least in his metres, for we have besides the *āryā-gīti* verses, a *mātrāsamavṛtta* in 141, and again a *dodhaka* in 117. Certainly, there are cases of permissible hiatus: in 25^d, twice in 116^d while another in 118^d has been emended by the addition of a needless *tu* in most MSS and that in 24^b by substituting *munau* for *ṛjau*. Now hiatus after a strong pause can certainly not have caused any difficulties, though there is a clearly discernible growing tendency to avoid saṃdhi across the pādas as well as hiatus, on the part of our scribes. Examples are across 178^{ab}, 139^{ab}, 43^{cd}, while the apparatus of 18^{ab} not only shows the addition of all sorts of particles but even change of order to avoid a saṃdhi which, like that over 159^{cd}, does no harm to anying except the pause.

If it be granted that a hiatus is permissible with a strong pause as after a quarter, then it is easy to show that a considerable number of the cases of hiatus occur across a pause which was originally as strong, as for example the 12 + 7 caesura in the *śārdūlavikrīḍita* metre. The strength of this particular caesura for our special collection of stanzas is evident when one considers transpositions made of portions before or after such a caesura as in 23^{bc}, 169^{bc} and the numerous cases of strong variation amounting at times to a total substitution that are reported for the whole unit of seven letters at the end. It is not surprising, therefore, to find several of the cases of hiatus coming precisely across such a pause. The first is across 15^{ab}, then across the caesura in 148^c. Now 29^d also shows an exactly parallel transgression of the caesura as 148^c, but the absence of variants give no reason to believe in the existence of an original hiatus there. The *ā jñātam* of 249^d and the *aṇu aṃśīkṛtya* of 301^{ab} are not starred only because they seem to appear in the H and J commentaries respectively. The former needs no further justification, being obviously the correct reading. The latter is much more difficult as the J commentary is poor and the only explanation that I can see there is to take *aṇu* as (adverbial) neuter in the predicate; there are many more readings for just this case in uncollated MSS, but saṃdhi across the pādas does not seem to have caused any difficulty here.

The hiatus *vidvajjane ārjavam* seemed the best way of explaining the various particles and the locative plural in 71^b, while some support comes from the meticulous H commentary which makes no mention of any such particle, nor of the plural. The starred reading in 86^b *ko vā arthaṃh* similarly accounts for all the variation; the final *sānurāgaḥ* is to be taken with *kaḥ*,

the verb form "could be" being understood. I have not gone out of my way to impose hiatus or starred readings. The particle *hi* is the general **N** method of avoiding hiatus across the caesura in 13^{c}, and has been retained also because its emphasis is not out of place in the context. For the rest, some of our scribes have seen a hiatus where none existed, as in 142^{c} where *ratyanta-* has been taken as a mis-lection of sort- for *atyanta*. There may have been a real hiatus in 28^{b} concealed by *payasā svatma*, but the evidence is insufficient. Possibly, a case for hiatus may also be made out in place of *jarayā yāty ujjvalam* in 197^{a}, but I prefer to see confusion due most probably to haplography or the occasional substitution of *jāty-* for *yāty-*; moreover, it would be more natural to have some verb here in its explicit form.

It was gratifying to find several of these restorations supported by version Q, such as 15^{ab}, 61^{b}, 70^{c}, 115^{b}, 148^{d}, 249^{d}.

V. Who was Bhartṛhari?*

5.1. The problem of identification. We are now left with a set of verses grouped in order of probability, which show slow growth over the centuries, but with a substantial nucleus which must have been original. A characteristic of the oldest portion is its compression, with a philosophy which makes a strong impression upon the reader of a marked literary physiognomy. That Bhartṛhari was a mere anthologist is a view not uncommon among scholars, but an anthologist or for that matter any successful writer would have left us a better unified collection, as for example happens in the southern versions of archetype delta. The solution which I have proposed is that the collection is an anthology of verses believed to have been Bhartṛhari's by later compilers. Stanza 63 occurs in Kālidāsa's *Śākuntala*, though as genuine Bhartṛhari as any other known. Others are found in the oldest layer of the *Pañcatantra* as restored by Edgerton. If, therefore, one man wrote these verses, he must belong to the opening centuries of the Christian era; one of his stanzas current as a *subhāṣita* could therefore appear without stigma of plagiarism as part of the advice given to Kalidāsa's heroine. One type of critic, of course, compares the two poets, concluding that Kālidāsa being the greater Bhartṛhari must necessarily have borrowed from him, hence be an anthologist. An extension of this argument may be seen in the suggestion thrust upon me that my type of text-criticism was futile; to edit Bhartṛhari, all one should have to do would be to select the best stanzas, the second rate being discarded as unworthy of the great poet. Such a procedure is difficult of execution for the tremendous stanza 301, as great as any other in the whole volume, is omitted in two well-determined versions, while the beautifully written *re re cātaka* [721] is found only in W.

Three stanzas seem to furnish some evidence for a date not earlier than that proposed above, i. e. the opening centuries of the Christian era. No. 257^{c}, discussed before, mentions the pale complexion of Śaka maidens; less easy to date would be the hermaphrodite Śiva of 224^{a}, and the ten

* This section condenses the views expressed in two articles of mine: 1] *J. Oriental Research* [Madras] XV, 1946 pp. 64-77; 2] *Bhāratīya Vidyā* VII, 1946, pp. 49-62.

incarnations of Viṣṇu in 285[b]. Unfortunately, all three stanzas belong to the second group, so that their dates need not coincide with that of Bhartṛhari.

It might have been easier to attack the problem had anything been known with certainty about other works by the samo author, or any reference to him by early poets But we have already seen that Kṣemendra, Śrīdharadāsa and Bhīmārjunasoma know the name but not the stanzas of Bhartṛhari. The earliest known reference to a great poet Bhartṛhari is by Somadeva in his *Yaśastilakacampū* [959 A. D.], though nothing is said there of any of the *śatakas;* but Somadeva gives stanza 3 as by Vararuci-Kātyāyana, while its philosophy was familiar to Buddhists from *Dīgha-nikāya* 26. 21-22. Similarly for Merutuṅga, who givos a Bhartṛhari legend at the end of his *Prabandha-cintāmaṇi* [1304 A. D.], only to report our stanza 50 as by Bhartṛhari's teacher (with our 400 as Bhartṛhari's rejoinder)! As for other writings, we have disposed of the apocryphal *Viṭavṛtta* and *Vijñānaśataka.* Occasionally, one hears of some other work by our Bhartṛhari, but it has been impossible to run any such effort to earth. Among them may be mentioned the *Rāhaṭakāvya* to which Nāthūrāma Premī refers (without being able to find it now) on p. 4 of tho preface to his edition of Śubhacandra's *Jñānārṇava* [Bombay, NSP, 1907]; and a 22-stanza Rāmāyaṇa. We have, therefore, only general tradition to guide us as to the authorship of the *śatakas.*

5. 2. The traditions. There are four major candidates for the honour. The best known is the grammarian Bhartṛhari who wrote the *Vākyapadīya*, and whose death, according to I-tsing, occurred about A. D. 652. There is nothing in common to the two except the name, and as the *Vākyapadīya* is the last work in the great tradition of classical Sanskrit grammar, the solecisms we have noted earlier would seem to exclude the possibility of identification. Moreover, the author of our group I stanzas could not have lived so late as the 7th century. Finally, that Bhartṛhari, on reading I-tsing closely, is seen to be an ardent Buddhist [not the voluptuary that Max Müller, J. J. Meyer and others have mistaken him to be], but there is nothing in our collection that could be traced to such an author.

A king Bharthari is mentioned in Tāranātha's history of Buddhism [A. Schiefner: *T.' s. Geschichte d. Buddhismus*, p. 195] as ruler of Mālavā and descended from a long line of Mālava kings; the epoch is ambiguously stated as at the time of Dharmakīrti's death. If the Buddhist logician Dharmakīrti is meant, we have again to solve another problem of date, but it would be difficult to push the time back beyond the 7th century. However, this king seems to be intimately linked to another even more legendary figure, the Nātha-panthīya *siddha* Bhartṛhari. In Tāranātha's history, the name of Jālandhara, another Nātha pontiff, occurs soon after that of the king, so that the association is not modern. But confusion has put Bhartṛhari as the brother-in fact or by adoption-of a king Vikrama, who is in turn identified with a supposed founder of the Vikrama era of B. C. 57. There is, in any case, nothing whatsoever to show that this double Bhartṛhari ever wrote any Sanskrit poetry, though many of our Rajasthānī MSS have Nātha dedications so that the scribes seem to have made up their minds about the

identification. For the renunciation of the king, there is the *Gorakṣa Kimiyāgar* legend dramatized in Hariharopādhyāya's *Bhartṛharinirveda*, while another reason is given in the rather doubtful explanation of the stanza *yāṃ cintayāmi* [311]. The former states that Bhartṛhari's favourite queen Piṅgalā committed suicide on hearing false news of her husband's death; while he mourned her, inconsolable, at the crematory the *siddha* Gorakṣanātha restored twenty five Piṅgalās indistinguishable from each other, thus converting the king to asceticism. The other is even sillier, stanza 311 being uttered by the king in disgust when he finds the fruit of immortality he gives his queen passed on to her paramour; the legend associates Bhartṛhari with Vikrama in some versions of the Vetālapañcaviṃśatī and the Siṃhāsanadvātriṃśikā. Both stanza and explanation are very late additions to the *śatakatraya* complex.

The story given by Merutuṅga as to Bhartṛhari's being the son of a Brāhmin grammarian by a Śūdra mother seems plausible, for that would qualify our poet to write his verse while excluding him from many of the Brahmanical privileges. Unfortunately, this can be traced in parallel forms such as the *Patañjalicaritam* [KM 51], to show that the grammarian Bhartṛhari is meant, the whole story being a saga of the grammarians through Patañjali and Candragomin. One may point to the two sections of the *Sarvadarśanasaṃgraha* named after Pāṇini and Patañjali. The identification of the grammarian Patañjali with the author of the Yogasūtras is known though unquestionably false. For our purpose, it suffices to refute the general tradition.

5. 3. **Thes stanzas.** We are driven by all this to draw our conclusion from the stanzas themselves. I should have done this at the very start but for an opinion current among otherwise respectable scholars [which included the late V. S. Sukthankar] that all Sanskrit literature is anonymous. Nothing would, on this basis, be deducible from such verses. Others go further, to maintain that the author identifies himself in turn with various types of people, in order to demonstrate the futility of all walks of life, and to induce renunciation. The last view, I hope, has been completely exploded by such text-criticism as has been brought to bear on the MS apparatus, for the *vairāgyaśataka* has unquestionably the thinnest support; the vairāgya stanzas seem to be among the last added to the collection. As for impersonation every author must, if he achieves literary greatness, have convinced his reader of the truth of some such penetration into other minds, but there is nothing in our nuclear stanzas to show a deliberate identification by turn. No author can disguise his fundamental training any more than he can write in a language which he was never learned. Looked at from this point of view, the unity of the stanzas is seen to rest essentially upon their tone. What strikes the reader is an acute observation of human nature, along with the distress experienced by a man of letters without secure means of livelihood. The unplaced stanza 4, as well as most of the contempt shown for the rich in V stanzas clearly reflect this sort of helplessness. The literary physiognomy of Bhartṛhari is then the physiognomy of a whole class which knew Sanskrit and experienced the same type of frustration. Even the Śṛṅgāra shows

nothing but unsatisfied desire, pleasure frankly expressed as prerogative of the rich, forming, like so much of the rest, literature of escape. Good fortune alone can relieve this kind of suffering if patronage of the insolent rich be not available. The renunciation is, therefore, a hankering to be realized in the vague future, with growing disgust. The popularity of these lines derives from the growth of a miserable class which was in this anomalous position of possessing knowledge of Sanskrit, but no certainty of employment.

One further proof of this contention may be seen in the remarkable fact that, in spite of the extraordinary variation from version to version, the total impression produced by any of them is about the same. A certain type of stanza came to be attracted to the collection. On the other hand, the seeds must necessarily have been present in the original collection to permit such growth. As noted earlier, none of the heavy Vedanta survives, but the *maṅgalācaraṇa* 1 seems to be quite genuine, along with 185, so that a Śaiva tendency [slight, because of 20] was present for later intensification. The latter of these two also shows the leaning towards renunciation in a safely distant future.

There is nothing to prove that the poet was other than what he seems to have been, a hungry Brahmin in distress [152]. The most convincing figures of speech are Brahmanical, while control of the medium, ability to twist syntax and grammar at will, compression, and power show a mastery that can only be acquired by long practice in Sanskrit. No king who had renounced would have advised his soul to renounce if it could not taste the pleasures of royalty [183]. Nos. 163 and 166 could only have been written by one proud of being nothing but a poet, conscious of the immortality of his calling as expressed in 55. In expressing lack of trust in kings, 60* utilizes a completely Brahmanical metaphor; only a Brahmin would speak of begging, even after renunciation, by preference from the pious fire-sacrificing twice-born, as in 179.

For all that, we still do not know who he was. The life he led could not have been happy, though posterity has compensated him by posthumous glory as steadily inflated as his text.

करकृतमपराधं क्षन्तुमर्हन्तु सन्तः ।

An edition of the Commentary on Bhartṛhari's
Epigrams by the famous Jain scholar
DHANASĀRA GAṆI
will appear as a companion volume
to the present work.

भर्तृहरि - विरचितः

शतकत्रयादि - सुभाषितसंग्रहः ।

(महाकवि-भर्तृहरिप्रणीतत्वेन नीति - शृङ्गार - वैराग्यादिनाम्ना समाख्यातानां सुभाषितानां सुपरिष्कृतसंग्रहः ।)

भर्तृहरिसुभाषितसंग्रहः

Group I

(Stanzas generally found in all versions)

UNPLACED (1-7)

चूडोत्तंसितचारुचन्द्रकलिकाचञ्चच्छिखाभास्वरो
लीलादग्धविलोलकामशलभः श्रेयोदशाग्रे स्फुरन् ।
अन्तःस्फूर्जदपारमोहतिमिरप्राग्भारमुच्छेदयंश्
चेतःसद्मनि योगिनां विजयते ज्ञानप्रदीपो हरः ॥ १ ॥

कृशः काणः खञ्जः श्रवणरहितः पुच्छविकलो
व्रणी पूयक्लिन्नः कृमिकुलशतैरावृततनुः ।

---

1 Generally Ś.1 in **N** (except H2, but N.1 also in H); V.1 in **S**. Omitted in RASB 9510, Mysore 582. — [a]) T3 मारोत्तंसित-; M3 चोडोत्तंसित-. A3 D J1 Y4.7 T1 G1.2 (sec. m.) M8 -चंद्रचारुकलिका- (M3 °तं). A3 B F3.4 H1 (Ś. only) J2 W Y1.2.5–8 T2.8 G2.3.5 M1–3 -चंचच्छिखाभासुरो; C -चंचुःक्षमाभास्वरो; E (except E3) H2 -चंचच्छिखा. भास्करो; Y3 -बिभ्रच्छिरोभासुरो. — [b]) F2.5 W4 श्रेयोदशाग्रे (F5 °ग्रेः). — [c]) J1t अंतःस्फूर्जितदपार-; X अंतः(X1 °तेः)स्फूर्जिदपार-. E4 I उद्भेदयन्; F1.4 उन्मूलयन्; H2 उत्सेदयन्; W Y7.8 T1 G1–3.4 (t.v. as in text).5 M1–3 उच्चाटयन् (for उच्छेदयन्). — [d]) Y8 श्रोतः- (for चेतः-). H2 योगिनो. F4t.v. कामप्रदीपो; T3 ज्ञानं प्रदीपो- H1t (Ś. orig.) W2 (orig.).4 हरिः (for हरः).

BIS. 2303 (919) Bhartṛ. ed. Bohl. Haeb. lith. ed. I and Galan **3**. 1; SKM. **1**. 6 (var.); SHV. f. 3b (Indrakavi); SSD. **1**. f. 2b.

2 V. in **N**. Ś. in **S**. In NS3. V. 45, Ś. 105 (106, extra). Y2 missing. — [a]) F2 खाणः; X2 क्राणः; G5 कोणः (for काणः). A2 खेजः; J1.2c कंजः; X2 खंडः; Y8 कुंजः (for खञ्जः). F3 शूलविकलो; X पुच्छविकटो. — [b]) G1 वृणी. A B2 E पूतिक्लिन्नः; F2 पूयच्छिन्नः. B1 कृमिशतकुलैर्; C F1–3 J W2–4 X2 T (except T1B) G4 क्रिमिकुलशतैर्; D G3t क्रमिकुल°. Y3 आहततनुः; G4 आचिततनुः. — [c]) B1 -क्रांतो (for -क्षामो). F2 म्लानः (for जीर्णः). A3 E पिठरज-; C पिठिरक-; F1.4 (m.v. as in text) पृथुतर-; W2–4 मृण्मय-; G1 पिठरित- (for पिठरक-). C D -कपालार्दित-; F1 -पिठारार्दित-; F4 (m.v. as in text) -पिठारार्पित-; T1 -कसालार्पित-. Y6 -गुणः (for -गलः). — [d]) B1 Y3 अभ्येति (for अन्वेति). D तमपि च; F2 हृतमपि (for हतमपि). A3 B1 (by corr.).2 H I Y3 च हंत्येष; C W निहंत्येव; D वहत्येव; F5 न हंत्येव; J3 X1 Y1 च हंतेव (for च हन्त्येव). [Y1 com. घातुक इव].

क्षुधाक्षामो जीर्णः पिठरककपालार्पितगलः
शुनीमन्वेति श्वा हतमपि च हन्त्येव मदनः ॥ २ ॥

प्राणाघातान् निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं
काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामूकभावः परेषाम् ।
तृष्णास्रोतोविभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा
सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष पन्थाः ॥ ३ ॥

बोद्धारो मत्सरग्रस्ताः प्रभवः स्मयदूषिताः ।
अबोधोपहताश् चान्ये जीर्णमङ्गे सुभाषितम् ॥ ४ ॥

BIS. 1895 (729) Bhartṛ. ed. Bohl. **1.** 63. Haeb. **1.** 66, **3.** 95. Śatakāv. 70 and 110; SRB. p. 371. 132; SBH. 3390. Kṣemendra's Aucityavicāracarcā (KM. 1, p. 129, Candraka); Namisādhu in Rudraṭa's Kāvyālaṁkāra; SN. 251.

3 V. in **N** (but J1 N. 101) and N. in **S**. Omitted in I. O. (Keith) 7207. NS 3. V. 62, N. 111 (extra). ISM Kaḷaṁkar 195. N. 103 (105) and V. 80 (82). — [a]) B1.2 (orig.) F2 H Y7 T2.3 M1–3 प्राण्याघातान्; F5 प्राणाघाते; W2 प्राणीघातान्; M4 प्राणाघाता. B परधनहरणात्. T2 संयतं (for संयमः). M1.2.4 वाचि सत्यं (for सत्यवाक्यं). — [b]) T3 सत्या (for शक्त्या). A2 -मुग्धभावः (for -मूकभावः). — [c]) A0–2 B E F5 H1 I W1.3 X2 (orig.) तृष्णाश्रोतोविभंगो; A3 तृष्णोस्रोतो°; D तृष्णारामाभंगो; F3 Y7 तृष्णास्रोतोविभागो; X1 Y1 (except printed text) तृष्णाशांतोर्मिभंगो; G1 °स्रोतोविषंगो; M2 °स्रोतोवभंगो; M4 °स्रोतोनिभंगो; M5 °स्रोतोतिभंगो. F5 विनतिः (for विनयः). — [d]) E सामान्या; E4 (orig.) Y1 सामान्ये; J X Y2.3.7.8 T G4.5 M2.5 सामान्यं; G1 M1.3.4 प्रामाण्यं (for सामान्यः). B H1c.2 M4 अनुपहतगतिः; C F2.5 X Y1.8 °हतमतिः; D °मतविधिः; J °हतधियां (for °हतविधिः). I एक-; W2.3.4 (orig.) Y7 एव (for एष).

BIS. 4310 (1891) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 60. lith. ed. I. 25, II and Galan. 26; SRB. p. 180. 1056; SRH. **7.** 19 (Bh.); SRK. p. 99. 2; Yaśastilakacampū of Somadeva (KM. 70, part II, p. 99, Vararuci; com. Vararuci = Kātyāyana); SA. **24.** 89; SSD. **2.** f. 95a; SKG. f. 17b.

4 V. in **N** and W; N.2 in X Y. — [a]) B1 बौद्धारो; M3 बोधारो. F2 मत्सरप्रासाः; It मच्छरग्रस्ताः; J1 मस्तर°; M3 मतर°. — [b]) F4 (marg.) स्मय = गर्व. — [c]) B1 E0.2.3c.5 H I X1 Y3 अज्ञानोप°; J1 अवबोधोप°. E5 मन्ये, perhaps अन्ये in com. (for चान्ये). — [d]) M3 अंके (for अङ्गे).

BIS. 4488 (1988) Bhartṛ. ed. Bohl. Haeb. lith. ed. I, II and Galan **3. 2.** ŚKDr. under बोद्धृ; SRB. p. 39. 18; SBH. 139; SRH. **1.** 6. (Bh.); SRK. p. **1. 9** (Sphuṭaśloka); SK. **2.** 24; SSD. **1.** f. 81b.

यदा किंचिज्ज्ञोऽहं गज इव मदान्धः समभवं
तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभवदवलिप्तं मम मनः ।
यदा किंचित् किंचिद् बुधजनसकाशादवगतं
तदा मूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः ॥ ५ ॥

यदासीदज्ञानं स्मरतिमिरसंस्कारजनितं
तदा दृष्टं नारीमयमिदमशेषं जगदपि ।
इदानीमस्माकं पटुतरविवेकाञ्जनजुषां
समीभूता दृष्टिस् त्रिभुवनमपि ब्रह्म तनुते ॥ ६ ॥

शुभ्रं सद्म सविभ्रमा युवतयः श्वेतातपत्रोज्ज्वला
लक्ष्मीरित्यनुभूयते स्थिरमिव स्फीते शुभे कर्मणि ।

---

5 V. in **N** and N. in **S**. NS 3. V. 49, N. 103 (extra). — a) F_5 किंचिद्गोहं; W_4 (orig.) किंचित्सोहं. A_3 C D $Eo._{2.5}$ F (except F_3) W (W_4 orig.) X_2 Y_3 द्विप (for गज). $J_{2.3}$ सविभवस् (for समभवं). — b) G_2 [इ]त्यभवम् (for [इ]त्यभवद्). W_{2-4} अनुलिप्तं (for अव°). — c) M_4 बुधवर° (for बुधजन°). C D $F_{4.5}$ X अधिगतं; J_1 T_8 M_3 अपगतं; $J_{2t.3}$ अनुगतं (for अव°). — d) G_5 मूढो (for मूर्खो). J_{2t} G_1 M_3 [ऽ]प्यपगतः; X_1 विगलितः (for व्यप°).

BIS. 5188 (2347) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. II. **2**. 8. Haeb. **3**. 100. lith. ed. I. **2**. 7. Galan 10. Subhāsh. 311; Sp. 4177 (Bh.); SRB. p. 41. 58 (Bh.); SBH. 3456 (Bh.); SRK. p. 34. 5 (Bh.); SK. **6**. 37; SU. 1051; SSD. **4**. f. 28b; SSV. 760; BPS. 157.

6 V. in **N** and X; Ś. in W Y; NS3. V. 98, Ś. 110 (111, extra). — a) F_2 अज्ञान-; I G_4 $M_{4.5}$ अस्माकं (for अज्ञानं). $J_{2.3}$ संसारजनितं; **S** (except X G_1) °संचा(Y_7 °भा)रजनितं (Y_3 °निरतं; G_4 °जडितं). — b) J_{2t} M_3 यदा (for तदा). $F_{1.2}$ हृष्टं; F_3 दृष्टं; J_{2c} दृष्ट्वा; W सर्वं; X मन्ये (for दृष्टं). D नारीनरमयम्; Y_6 नारीजनमिदम्. F_2 om. इदम्. B C $F_{2.3.4}$(orig.)$._5$ $J_{2.3}$ X $Y_{1.3-8}$ T G (except G_4) $M_{1.2}$ जगदिति; W जगद्भूत्; Y_2 जगादिदं. — c) F_2 प्रकटित- (for पटुतर-). J_1 -विशेषांजन-; M_4 -विलोकांजन-. W -दृशां; Y_1; (except printed text) -जुषा; M_4 -जुषीं (for -जुषां). — d) G_4 तमीभूता; M_4 तपी°; M_5 नवी° (for समी°). J_1 त्रिभवनम्. J_1 X G_4 इदं (for अपि). F_2 ब्रह्मैव (for ब्रह्म). A_3 B C F H I $J_{2.3}$ W (except W_{3t}) Y T $G_{1-3.5}$ M_{1-3} मनुते; G_4 कुरुते (for तनुते).

BIS. 5202 (2357) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 98. Haeb. 101, and **3**. 88. lith. ed. II. **1**. 102, and **3**. 77. Subhāsh. 315. Śāntiśataka **4**. 14 (Haeb. p. 427). Kāvyakal. 33. Śatakāv 38; SRB. p. 375. 246; SDK. **5**. 63. 3 (p. 319); Sarasvatīkaṇṭhābharaṇa **5**. 115 (KM. 94, p. 609); SK. **7**. 23; SSD. **4**. f. 28b; JSV. **304**. 12.

7 Ś. in **N** and W; N. in X Y T G M. — a) H_2 धाम; W_4 सद्म (for सद्म). F_5 I W_{3t} सुविभ्रमा; Y_7 शशिभ्रमा. E_5 F_3 °पत्रोज्वलाः. — b) F_4 °भूतये (for °भूयते). A_3 स्थितमिव; C थिरमिव; $Eo._{1.4.5}$ स्थिरमति- ($Eo._5$ °तिः); E_3 स्फिरमिव; Y_2 G_1 M

विच्छिन्ने नितरामनङ्गकलहक्रीडात्रुटत्तन्तुकं
  मुक्ताजालमिव प्रयाति झटिति भ्रश्यद्दृशो दृश्यताम् ॥ ७ ॥

NĪTI (8–76)

अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ।
ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥ ८ ॥

प्रसह्य मणिमुद्धरेन् मकरवक्रदंष्ट्राङ्कुरात्
  समुद्रमपि संतरेत् प्रचलदूर्मिमालाकुलम् ।
भुजंगमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद् धारयेन्
  न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ९ ॥

स्थिरमनु-; Y_6 T G_4 चिरमनु-; Y_8 स्थिरतरं (for स्थिरमिव). F_2 स्फारे; J $Y_{2.4-8}$ T G_{3-5} M -स्यूते (for स्फीते). — [c]) B E_{2t} छिन्नेस्मिन्; C विच्छिन्नं; Y_6 संछिन्ने. F_2 W_{2t} $Y_{1.3}$ [ऽ]तितराम् (for नितराम्). D J X_1 -तृटत्तंतुकं; F_5 G_1 M_3 -त्रु(F_5 -तृ)टत्कंचुकं; $W_{2.3}$ -त्रुट्यत्तंतुकं; Y_2 -महत्कंतुकं; Y_4 M_2 -त्रुटत्कंदुकं; $G_{2.5}$ -त्रुटत्तंतुके; G_4 -त्रुटत्कंतुकं (for -त्रुटत्तन्तुकं). — [d]) X_{2t} मुक्ताज्वालम्; G_1 मुक्ताहारम्. G_2 प्रयांति. E_3 I झटति; E_5 त्रुटिति; F_2 झडति; F_5 भ्रकुटि-; J_1 झडिति; Y_2 सततं; Y_7 सकलं (for झटिति). B E_3 H_1 भ्रस्यद्दिशो; C भ्राम्यन्नवं; D $E_{0.1.4}$ F_{1-4} H_2 I J_1 W $Y_{3-6.8}$ T G_2 (by corr.).$_{3-5}$ भ्रश्यद्दिशो ($W_{2t.3t}$ °द्दस्यो); E_2 भ्रस्यद्दृशो; F_5 भ्रश्यद्दृशा; Y_2 भ्रश्यन्दशौ; Y_7 भ्रंशाद्वृथा (for भ्रश्यद्दृशो). $A_{0.1}$ Y_{1C} [ऽ]दृश्यतां; C यौवनं; J_1 दृश्यते; Y_7 भ्रश्यतां; T_3 विश्वसा (for दृश्यताम्). [The correct reading may be अदृश्यताम् as in $A_{0.1}$ Y_{1C}.].

BIS. 6495 (3003) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 95. Haeb. 98. lith. ed. II. **2**. Kāvyas. 97; SSD. **2**. f. 120a; SLP. **4**. 52 (Bh.).

8 A_0 E_3 fol. missing. — [a]) Y_3 सुखतरम् (for सुखम्). $M_{4.5}$ अवबोध्यः (for आराध्यः). — [b]) $M_{4.5}$ अवबोध्यते (for आराध्यते). — [d]) B_1 Y_8 तं; D $F_{2.3.5}$ W (W_4 orig.) X तं नरं; Y_1 (c.v. as in text) [न] तं नरं (for नरं). $M_{4.5}$ बोधयति (for रञ्ज°).

BIS. 105 (39) Bhartṛ. ed. Bohl. lith. ed. II and Galan **2**. **3**. Haeb 2. Hit. ed. Schl. IV. 99. ed. Johns 104. Subhāsh. 302; Śp. 208 (Bh.); SRB. p. **40**. 25 (Bh); SBH. 393 (Bh.); SRH. **29**. 23 (Bh.); SRK. p. 34. 1 (Bh.). SA. **33**. **2**; SHV. f. 36a (Bh.); SN. 695; SSD. **2**. f. 132a; SSV. 759.

9 A_0 E_3 fol. missing. Om. in $J_{2.3}$. Combined with no. 319 लभेत सिकतासु in Rāṇā Pratāp's metrical translation. — [a]) C °घोरदंष्ट्रांकुरात्; Y $T_{1.2}$ G M_{1-4} °वक्रदंष्ट्रांतरात् (Y_{1A} and printed ed. °ष्ट्रालयात्). — [b]) J_1 संचरेत्; $Y_{4.5}$ T_1c.v. लंघयेत् (for संतरेत्). A B H_2 I Y_3 प्रसरद्-; $W_{2.3}$ प्रचरद्-; W_4 प्रचुरद्- (t.v. चपलम्) (for प्रचलद्-). [प्रचरद्- may be the original reading]. F_3 मालाकुलान्. — [c]) E_1 पुप्फवद्; M_5 पुष्पमिव (for पुष्पवद्). X_2 धारयन् (for धारयेन्).

BIS. 4283 (1876) Bhartṛ. ed. Bohl. Haeb. lith. ed. II and Galan **2**. **4**. lith ed. I. 3. Subhāsh. 302; Śp. 416 (Bh.); SRB. p. **40**. **56** (Bh.); SBH. **446** (Bh.); SRK. p. 34. 2 (Bh.); SSD. **2**. f. 131b.

शशी दिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी
सरो विगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः ।
प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो
नृपाङ्गणगतः खलो मनसि सप्त शल्यानि मे ॥ १० ॥

मणिः शाणोल्लीढः समरविजयी हेतिनिहतो
मदक्षीणो नागः शरदि सरितः श्यानपुलिनाः ।
कलाशेषश् चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता
तनिम्ना शोभन्ते गलितविभवाश् चार्थिषु नराः ॥ ११ ॥

---

10 A_0 E_3 fol. missing. Y_4 $G_{2.3.5}$ read the latter portions of each pāda (i. e. after caesura) in *cabd* order (with v.l.). — [b]) F_5 विगतपंकजं. — [c]) A_2 D E_1(orig.).$_2$ F_4 $J_{1.3}$ Y_{1A}(orig.).$_{2.4.6.8}$ T G (except G_2) M सततदुर्गतिः. — [d]) G नृपांकणगतः. A_2 सल्यानि मे; F_4 G_1 M_3 शल्या इमे.

BIS. 6434 (2973) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 46. Haeb. 5. lith. ed. I. 55, II. 56. Galan 59. Aṣṭaratna 7 (Haeb. p. 8). Sāhityadarpaṇa **10** (p. 334). Subhāsh 303; Śp. 1530 (Bh.); SRB. p. 177. 993; SBH. 3458 (Bhaṭṭavṛddhi); SDK. **5.** 36. 5 (p. 302, Śilhaṇa); SRH. **181.** 59 (Bh.); SRK. p. 240. 94 (Bh.); com. on Chadrāloka **5.** 97; Kāvyaprakāśa **10**; Kāvyapradīpa (KM. 24, p. 428); Kāvyānuśāsana of Hemacandra **6** (KM. 71, p. 285); Alaṁkārasarvasva (KM. 35, p. 204). Udāharaṇacandrikā; AMD. 914 (Bh.) [This stanza is the most generally cited of Bhartṛhari's in Alaṁkāra texts]; SHV. app. I. f. 10a. 49; SK. **2.** 104; SSD. **2.** f. 153b; SMV. **10.** 16; JSV. **301.** 3; SKG. f. 11a.

11 Fol. missing in E_3. — [a]) W_2 मणी. D शाढोल्लिढः; J_2 श्याणोल्लीढः. A_3 हेतिनिहितो; B_1 E_1m.v. $F_{1.4}$ J X_1 (by corr.) Y (except Y_3) T G M हेतिदलितो; B_2 हेतुनिहितो; E_0 हेतुनिहतो (for हेतिनिहतो). — [b]) $A_{0.1.3}$ सरदि सरितः; B_2 C $J_{1.3}$ **S** (except X_1 $Y_{1.3}$) शरदि स(B_2 श)रिदा-; D °दि च सरिच्; F_1 °दि सरतः; E_2 शरदसरितः; $F_{1.4}$ सुरतमृदिता. B W Y_{4-8} T G M श्यानपुलिना(W_1 °नः); D छामपुलिना; E_2 क्षामपुलिनाः; F_1 बालवनिताः; F_3 Y_1 श्यामपुलिनाः; F_4 वारवनिता; J_1 Y_2 स्यानपुलिना; X_1 Y_3 स्यानपुलिनाः [E_1 (marg.) शुष्ककंठः; E_0 शुष्कतटा]. — [c]) H_1t कलालेशश्. $F_{1.4}$ शरदि सरिदा- (F_4 शरदा-); J_1 सुरतद्दतिता; $W_{2.3}$ G_1 M_4 सुरतमुदिता. $A_{0.1.3}$ E_2 F_5 H_1 बालवनितास्; B C $E_{0.1.5}$ W_1 बालललना (B_1 °नास्); F_1 श्यानपुलिनास्; F_4 स्यानपुलिना (for बालवनिता). — [d]) B_2 I $W_{3.4}$ X_2 न निम्ना; $E_{0.1.5}$ न निम्नाः (for तनिम्ना). F_4 राजंते (for शोभन्ते). C व्ययित° (for गलित°). A_3 F_1 $Y_{2.7}$ $M_{1.3}$ नृपाः; B D $E_{0.1.5}$ F_5 H I W Y_1t G_4 (by corr.) जनाः; J_1 नरः; T_3 नताः (for नराः). J_2 lacuna (for श्चार्थिषु नराः); J_3 विभवश्चार्थिषु नृपः.

BIS. 4657 (2087) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 36. Haeb. 6. lith. ed. I. 43, II. 44. Galan 47. Subhāsh. 303; Śp. 1529 (Bh.); SRB. p. 177. 983; SBH. 3457; SRH. **170.** 12 (Bh.); Kuvalayānanda 60; Com. on Dhvanyāloka; Com. on Vākyapadīya. II. 89; SHV. app. I. f. 10a. 48.

परिक्षीणः कश्चित् स्पृहयति यवानां प्रसृतये
स पश्चात् संपूर्णो गणयति धरित्रीं तृणसमाम् ।
अतश् चानेकान्ता गुरुलघुतयार्थेषु धनिनाम्
अवस्था वस्तूनि प्रथयति च संकोचयति च ॥ १२ ॥

शास्त्रोपस्कृतशब्दसुन्दरगिरः शिष्यप्रदेयागमा
विख्याताः कवयो वसन्ति विषये यस्य प्रभोर्निर्धनाः ।
तज् जाड्यं वसुधाधिपस्य सुधियो ह्यर्थं विनापीश्वराः
कुत्स्याः स्युः कुपरीक्षकैर्न मणयो यैरर्घतः पातिताः ॥ १३ ॥

विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।

---

12 GVS 2387. N. 7, 22. — [a]) W2 परिक्षीणं. F2 यवानी- (for यवानां). (W4 com. तुषाय). W4 प्रसृजये; Y2 प्रसृतिकां (for प्रसृतये). — [b]) A0-2 तत्पूर्णो; J2 संपूर्णे; M5 संपूर्ण (for संपूर्णो). F1 J S (except Wc Y1.3) कलयति (for गण°). D तृणसमं. — [c]) C अतश्चानेकार्त्या; D F1 °श्चानेकांतां; E0.1.5 °श्चानेकांतं; F2 J2 W1-3 °श्चानेकांत्याद्; F5 X1 Y1 °श्चानेकांत्यं; H X2 °श्चानैकांत्याद्; I °श्चानेकांते; J1 G5 °श्चानेकांतो; W4 °श्चानेकांत्या; Y2 °श्चानेकांतर् (for °श्चानेकान्ता). [In most N MSS. तयार्थेषु is indistinguishable from तयार्घेषु.] — [d]) A2 अवस्थां. C प्रकटयति; Y2 प्रचयति च (for प्रथयति च).

BIS. 3955 (1713) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 37. Haeb. 7. lith. ed. I. 44, II. 45. Galan 48. Subhāsh. 303; SRB. p. 65. 15; SSD. 2. f. 105b.

13 GVS 2387. N. 9, 23. — [a]) It शास्त्रोपप्लुत-; Ic शास्त्रौघप्लुत- (for शास्त्रोपस्कृत-). D °शाब्द° (for °शब्द°). F4t.v. शिष्योपदेशागमा. — [b]) E2 विष्याताः; T3 प्रख्याताः (for विख्याताः). A3 विशंति; Y6.7 T3 भवंति (for वसन्ति). D तस्य (for यस्य). Aot B Eot J1.3 W1.2 X2 Y1A प्रभो (for प्रभोर्). — [c]) F1.4 Wt (W4t.v. as in text) कवयो (for सुधियो). B1 F3 J2.3 Y4.5 [ऽ]प्यर्थं; C Y6-8 T1.3 G1.4.5 M त्वर्थं; F2 ह्यर्थैर्; W4(t.v. as in text) येर्थं; X2 स्वार्थं (corrupt); Y2 T2 चार्थं [orig. may have been *अर्थं (with hiatus) after caesura.] Y3 विनाधीश्वराः. — [d]) A2.3 B E0 F4.5 W2 Y1A कुत्साः; E1.5 F2 J3 कुत्सा; E1t.v. निंद्या; G1-3 कुत्स्या (for कुत्स्याः). B2 D F1-4 H W4 (by corr.) Y1A (and printed text).4.5 कुपरीक्षका न; C Y7 कुपरीक्षणे न; W (W4 orig.) कुपरीक्षका हि (W3.4 both c.v. °क्षकैः); X1 कुपरीक्षकाश्च (for कुपरीक्षकैर्न). X2 कुपरीक्षकाश्चमणयो. C मनयो; X1 (orig.) मृगयो; X1 (by corr.) मृणयो (for मणयो). A2 B I H Y7 अर्थतः; D E0 अर्धतः; F1 J2 W1.3.4 (orig.) X Y3 अर्घ्यतः; F5 अर्च्चितः; G5 (orig.) अर्थितः (for अर्घतः). [It is difficult to distinguish between थ and घ in most N MSS.].

BIS. 6452 (2980) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 12. Haeb. 8. lith. ed. I. 14, II and Galan 15. Śatakāv. 78. Subhāsh. 303; SRB. p. 39. 27; SRK. p. 32. 2 (Bh.); SK. 6. 428; SG. f. 33a; SSV. 750; SMV. 11. 4.

14 [a]) A1.3 H2 क्षमाः (for क्षमा). — [c]) D E2 F2.4.5 H1 I J2 X Y1A.3 चाभिरुचिर् (for °रतिर्). Y7 विनयः (for व्यसनं). I श्रुते (for श्रुतौ).

यशसि चाभिरतिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥१४॥

हर्तुर्याति न गोचरं किमपि शं पुष्णाति यत् सर्वदा
*अर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् ।
कल्पान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनं
येषां तान् प्रति मानमुज्झत नृपाः कस् तैः सह स्पर्धते ॥ १५ ॥

अधिगतपरमार्थान् पण्डितान् मावमंस्थास्
तृणमिव लघु लक्ष्मीर्नैव तान् संरुणद्धि ।
अभिनवमदलेखाश्यामगण्डस्थलानां
न भवति बिसतन्तुर्वारणं वारणानाम् ॥ १६ ॥

BIS. 6147 (2825) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 53. Haeb. 9. lith. ed. I. and III. 62, II. 63. Galan 66. Hit. ed. Schl. I. 28. ed. Johns. 32. Subhāsh. 61. Saṁskṛt Pāthop. 61. Carr. 463; Śp. 209 (Bh.); SRB. p. 50. 188 (Bh.); SBH. 267 (Mendhaka); SKM. 6. 23 (Bhartṛmentha); SRH. 168. 30 (Bh.); SRK. p. 17. 62 (Bh.); SA. 24. 97; SHV. f. 46a; SK. 2. 66; PT. 1. 2; SSD. 2. f. 94b; SSV. 416; SKG. f. 17a.

15 [a]) X2 T1c.v. हर्तुं याति न; M5 हर्तुश्चानति-. E2t F4 (orig.) किमपि सं-; M4 किमचिरं (for किमपि शं). C F2 पुष्पाति; X1 पुष्णंति. Eo.5 सर्वात्मना; Y4.5 यत्सर्वथा; G4 तत्सर्वदा. — [b]) A C चार्थिभ्यः; B D Eo.1.2c.3.5 F1.4 I X Y1.4–6.8 T1.2 G6 M1.2 [अ]प्यर्थिभ्यः; E2t F2.3 H J W Y2.3.7 T3 G2–4 M4.5 ह्यर्थिभ्यः; F5 त्वर्थिभ्यः; G1 M3 प्रार्थिभ्यः (for *अर्थिभ्यः). E3.5 प्रतिपद्यमानम्. Eo–2.5 वृद्धिं परां गच्छति. X2 परं (for पराम्). — [c]) Y2 नोपयाति (for न प्रयाति). Y7 पद्याख्यम्. M1.3 एकं (M8 °तं) धनं (for अन्तर्धनं). — [d]) E5 तान्मति-; J1 तान्प्रतिपाद्य- (for तान्प्रति). E5 मानमुद्गत-; F5 (orig.) मानमुद्यत-; W4 X1 Y1c.v.2 मानमुज्झति. A जनाः; X1 Y1c.v.2 नृपः (for नृपाः). Y2 कस्मै; M8 किं तैः (for कस्तैः). Eo.1 F5 समं स्पर्धते; Y2 न स स्पर्धते (for सह स्प°).

BIS. 7371 (3346) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 13. Haeb. 11. lith. ed. I. 15, II and Galan 16. Prasaṅgābh. 9. Subhāsh. 304; Śp. 203 (Bh.); SRB. p. 39. 28 (Bh.); SBH. 3459 (Bh.); SRK. p. 32. 4 (Bh.); SHV. f. 30a (Bh.); SU. 1430 (Bh.); SN. 693; SSV. 751; SMV. 11. 5; SKG. f. 11b.

16 F1.4 order *cdab*. — [a]) Eo अतिगत-; G1 M3 अवगत- (for अधिगत-). J1 मानमंस्थान्; W2 नावमंस्थास्; X2 भावमंस्था; Y2 मा(t.v. ना)गमंस्थास्. — [b]) F2 तनु; J1 मनु; J2 Y2.6 G2.3 ननु (for लघु). M3 सा रुणद्धि. — [c]) E1 (before corr. in t. and c.) -मदलेख-; It -मदशोभा-; J2.3 Y2.4–8 T G1.4 M मदरेखा- (M3 °रेख्या-); G2.3 -मदधारा- (for -मदलेखा-). E2 -स्याम-; G2.3 -धौत-; M3 -ध्यान- (for -श्याम-). C J W1t.2t.4 (before corr.) X1 Y1B T2 G5 -गंडस्थलीनां; F2 -गंडस्थलाभां; H1c I -गण्डस्थलानां. — [d]) A B1 E H I Y2.3 बिशतंतुर्; W3t विषतंतुर् (for बिसतन्तुर्).

BIS. 227 (82) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 14. Haeb. 12. Galan 17. Pañc. I. 79. Subhāsh. 304; Śp. 197; SRB. p. 39. 26; SBH. 2933; SRK. p. 32. 5 (Bh.); Kāvyālaṁkāra of Rudraṭa 1; Padyaracanā (KM. 89, p. 115. 67, Bh.); SK. 2. 57; SU. 1429 (Bh.); SSD. 2. f. 109a.

क्षुत्क्षामोऽपि जराकृशोऽपि शिथिलप्रायोऽपि कष्टां दशाम्
आपन्नोऽपि विपन्नदीधितिरपि प्राणेषु गच्छत्स्वपि ।
मत्तेभेन्द्रविभिन्नकुम्भकवलग्रासैकबद्धस्पृहः
किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केसरी ॥ १७ ॥

प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गेऽप्यसुकरम्
असन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यः कृशधनः ।
विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयं च महतां
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ १८ ॥

मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णास्
त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः ।

---

17 [a]) C जरार्दितोपि; F1.2.4 (the last two t.v. as in text) X Y4–6 G4 M1.3–5 जरान्वितोपि (for °कृशोऽपि). A3 Eo.2.3c.5 F1.4 X शिथिलप्राणोपि; F5 W1.20 विगत- (F5 °तः)प्रायोपि; Y3 शिथिलाः प्राप्तोपि (for शिथिलप्रायोपि). F2 X दीनां (for कष्टां). — [b]) H1t.2 Wc विभिन्न- (for विपन्न-). B2 C E3t F2.3 J W Y2.4–8 T G M नश्यत्स्वपि; Y3 शामत्स्वपि (for गच्छत्स्वपि). — [c]) B C D Y3 उन्मत्तेभ- (for मत्तेभेन्द्र-). B2 T3 -पलल-; D F3 W1t -दलन-; F2 J1.3 W3t X Y (except Y3) T1.2 G M -पिशित-; J2 -विशिखा-; T3t.v. -फलल- (for -कवल-). W4 -बद्धास्पृहः; T3 -बद्धः स्पृहः; M5 -बंधस्पृहः. — [d]) G1 M3 जीवन्; M5 जीर्णस् (for जीर्णं). Aot.1t.3 Eo–2.5 J1 X1 T2.3 केशरी (for केसरी).

BIS. 2027 (791) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 22. Haeb. 13. lith. ed. I, II and Galan 29. Subhāsh. 304; Śp. 907 (Bh.); SRB. p. 230. 40 (Ratisena); SBH. 614 (Ratisena); SRK. p. 174. 1 (Śp.); ST. **16.** 1; Kāvyānuśāsana of Vāgbhaṭa **3** (KM. 43, p. 36); Padyaracanā (KM. 89, p. 102. 60, Bh.); SS. **54.** 5; SK. **3.** 206; SU. 1220 (Bh.); SSD. **2.** f. 35b.

18 Om. in ISM Kaḷaṁkar 195, and Mysore 582. Order *bacd* (to avoid sandhi across *ab*) in A3 B E I; *cabd* in H. — [a]) C J1.3 Y1A न्यायया; Y6 वन्या (for न्याय्या). Y8 वृत्तेर् (for वृत्तिर्). Y7 M1.3–5 असुभंगेषु (for °भङ्गेऽपि). — [b]) D F3 J W X Y4–8 T G M त्वसंतो; F1 Y1.3 ह्य संतो; Y2 क्व संतो (for असन्तो). G2 न ह्यर्थ्याः; M3 [ऽ]सामर्थ्याः (for नाभ्यर्थ्याः). Y1 सकृदपि (for सुहृदपि). J1 याच्य-; G4 (t.v. as in text) वाच्यः; M3 याञ्चः (for याच्यः). C Y7 कृशधनैः; It तनुधनः; J1 कृशधनं; Y2 कृतधनः (for कृशधनः). — [c]) F2 J1.3 X2 Y1–6 T2.3 G2–4 M1.2.4.5 स्थैर्यं; F3 Y7.8 T1B G1.5 M3 धैर्यं (for स्थेयं). — [d]) A3 °धारामृतम् (for °धाराव्रतम्).

BIS. 4354 (1922) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 61. Haeb. 14. lith. ed. I. and III. 27. Galan 28. Subhāsh. 304; SRB. p. 52. 248 (Jayāditya); SBH. 280 (Jayāditya); SDK. **5.** 35. 4 (p. 301, Dharmakīrti); SRK. p. 14. 39 (Bh.); PT. **1.** 56; SSD. **2.** f. 93b; SSV. 417 (*bacd*); JSV. **182.** **3** (*bacd*).

19 Om. in Mysore KB 340. — [b]) X परहितम् (for त्रिभुवनम्). C H1t.v. पूरयंतः (for प्रीण°). — [d]) C Y1 (printed ed. only) विलसंतः (for विक°). Y7 संति ये ते; T3 ख्यापयंतः (for सन्ति सन्तः). A2 कियंतं (for कियन्तः).

परगुणपरमाणून् पर्वतीकृत्य नित्यं
निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥ १९ ॥

इतः स्वपिति केशवः कुलमितस् तदीयद्विषाम्
इतश् च शरणार्थिनः शिखरिपत्रिणः शेरते ।
इतोऽपि वडवानलः सह समस्तसंवर्तकैर्
अहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः ॥ २० ॥

क्वचिद् भूमौ शय्या क्वचिदपि च पर्यङ्कशयनं
क्वचिच् छाकाहारः क्वचिदपि च शाल्योदनरुचिः ।
क्वचित् कन्थाधारी क्वचिदपि च दिव्याम्बरधरो
मनस्वी कार्यार्थी गणयति न दुःखं न च सुखम् ॥२१॥

BIS. 4691 (2106) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 71. Haeb. 15. lith. ed. I. 77, II and Galan 79. Prasaṅgābh. 9. Subhāsh. 304; SRB. p. 51. 221; SRK. p. 18. 76 (ST.); SS. **26.** 10; PT. **1.** 60; SG. f. 10b (Bh.); SSD. **2.** f. 93b; SSV. 426; JS. 71; SKG. f. 20b, 22a.

20 [a]) Aot D इति (for इतः). D Est J_1 W $Y_{3.7}$ G_3 स्वपति (for स्वपिति). — [b]) $Y_{2.5.6.8}$ T_1 शरणार्थिनां (for °र्थिनः). C D F_2 J_3 **S** (except W_1 X_1) शिखरि(Y_8 °र)णां गणाः (G_4 °णः परा-); J_1 शिखरिपत्रिगाः. — [c]) A B_2 E H_{1c} I X_1 इतश्च (for इतोऽपि). G_1 M_3 सह समस्तकैवर्तकैर्; G_4 सकलभूतसंवर्तकस्. — [d]) G_4 त्वहो (for अहो). F_1 विभवमूर्जितं; $H_{1c.v.}$ विततमूर्छितं; J_1 विरतमूर्जितं; J_2 त्रिदितमूर्जितं. G_4 M_5 परसहं; M_4 वरसहं (for भरसहं). Y_7 हि (for च).

BIS. 1095 (419) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 68. Haeb. 16. lith. ed. I. 75. Galan 77. Subhāsh. 305; Śp. 1093 (Bh.); SRB. p. 216. 25 (Bh.); SBH. 886; SRH. **168.** 41; SRK. p. 195. 9 (Bh.); Com. on Sarasvatīkaṇṭhābharaṇa **4.** 49; AMD. 818; SSD. **2.** f. 80a.

21 [a]) Ec भूमौ शय्याः; J_1 G_1 M भूमौ शायी; $Y_{4.5.7}$ T पृथ्वीशय्यः (T_3 य्या); Y_6 $G_{2.8}$ भूमौ शेते (for भूमौ शय्या). B Eo (and Ec) F_2 $J_{1.3}$ X $Y_{2.4-7}$ T_3 G M पर्यंकशयनः; W_2 °शयने. — [b]) F_3 J_2 G_3 शाखाहारः; J_1 W $Y_{2.3}$ G_1 M_{1-3} शाकाहारी; X_2 शोकाहारः (for शाकाहारः). F_3 शाल्यौदनरुचिः; F_4 मिष्टाशनरुचिः. — [c]) $H_{1t.2}$ J_1 कंथामाली; J_2 कंधापूरी; X कंथाधारः; G_3 M_{1-3} कंधाधारी. C W_{2-4} चित्रांबरधरो; Y_2 दिव्यांबरधनो (for °धरो). — [d]) B_1 गणयति च; D F_{2-5} I $J_{2.3}$ **S** (except X_2) न गणयति; E_3 न गयति (for गणयति न). W_2 transp. दुःखं and सुखम्.

BIS. 1987 (772) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 79. Haeb. 18. lith. ed. I. 80. Galan 82. Śatakāv. 80. Subhāsh. 305; Śp. 4098 (Bh.); SRB. p. 369. 39 (Bh.); SBH. 2940 SKM. **7.** 10; SRH. **168.** 40; VS. 350 (Bh.); SHV. f. 71a (Bh.), 87a; SS. **64.** 1; SK. **7.** 32; SMV. **8.** 12; JSV. **168.** 5 (*var, bacd.*).

नमस्यामो देवान् ननु हतविधेस् तेऽपि वशगा
　विधिर्वन्द्यः सोऽपि प्रतिनियतकर्मैकफलदः ।
फलं कर्मायत्तं यदि किमपरैः किं च विधिना
　नमस् तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥ २२ ॥

दौर्मन्त्र्यान् नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात् सुतो लालनाद्
　विप्रोऽनध्ययनात् कुलं कुतनयाच् छीलं खलोपासनात् ।
ह्रीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रयान्
　मैत्री चाप्रणयात् समृद्धिरनयात् त्यागात् प्रमादाद् धनम् ॥२३॥

जाड्यं ह्रीमति गण्यते व्रतरुचौ दम्भः शुचौ कैतवं
　शूरे निर्घृणता ऋजौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ।

---

22 [a]) B2 E3c F5 M4.5 देवान्न तु; D Y1c.v.3 देवाननु; E3t देवा न तु; X2 दवोः मनु; M3 दैवान्न तु (for देवान्ननु). (Y1 com. देवान् + अनु = अन्विति पश्चात्). W2–4 Y2 हित-; X Y1 G1 M बत (for हत-). Y2 तेपि वशजाः; G1 M1–3 सत्त्वविवशा. — [b]) Y7 विधिर्मध्यः. C -कर्मात्त-; G1 M3 -रत्तैक- (for -कर्मैक-). — [c]) J1 M5 कर्मायुक्तं (for °यत्तं). B1 यदि****; B2 C E F1.3.4 H I J1.2 X Y1.3 G2.3 यदि किममरैः; D तदपि किममरैः; W किममरगणैः; G1 M1–4 यदिदमपरैः (for यदि किमपरैः). J2 च न विना; Y2 हि विधिना; G4 नु विधिनो (for च विधिना). — [d]) D E0.2t.3 I J3 G3 M5 तत्कर्मेभ्यो; M3 स्तात्कर्मेभ्यो; G4 कर्मभ्यो (for तत्कर्मभ्यो).

BIS. 3367 (1431) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. I. **2**. 92, II. 94, III. 93. **Haeb.** 20. Galan 96. Subhāsh. 305. Śāntiśataka **1**. 1 (Haeb. p. 410); Śp. 436 (Bh.); SRB. p. 93. 88 (Bh.); SBH. 3079; SRH. **34**. 24. (Kāvyaprakāśa); SRK. p. 71. 11 (Bh.); Yaśastilakacampū of Somadeva (KM. 70, II. p. 256); SHV. f. 62a, 78**a**; SN. 798; SSD. **4**. f. 5a; SSV. 22; JSV. **262**. 3.

23 Om. in Punjab 2885. — [a]) F4 It दुर्मंत्रान् (for दौर्मन्त्र्यान्). W2.3 सती (for यतिः). — Portions before caesura of third and fourth quarters are transposed in D E F1.3.5 I Y3. — [c]) B1 C F5m.v. I स्त्री मद्याद्; E (E1t.v. and c.) स्त्री गर्वाद् (for ह्रीर्मद्याद्). C अनवीक्षणाद्; Y7 M2.4 अनपेक्षणाद्. E1t.v. विदेशांतरान् (for प्रवासाश्रयान्). — [d]) E1.2t वा (for च). B2 E1 H1t T3 अनयात्त्याग-; Y1B अनयात्त्यागा-; G3 अनयत्यागात्. Y2 प्रत्रासाद् (for प्रमादाद्).

BIS. 2991 (1260) Bhartṛ. ed. Bohl. **2**. 34. Haeb. 21. lith. ed. I. 41, II. 42. Galan 46. Pañc. ed. Koseg. I. 185. ed. Orn. 135. ed. Bomb. 169. Kavitāmṛtak. 51. Prasaṅgābh. 16. Subhāsh. 107; Śp. 1533; SRB. p. 178. 1010; SBH. 2945; SRH. 181. 55 (Bh.); SRK. p. 240. 92 (Bh.); SHV. f. 96a. 71–72; PT. **9**. 131; SSD. **2**. f. 153b.

24 [a]) Y4.6.8 T G4 व्रतशुचौ; M4.5 व्रतपरे (for °रुचौ). J1.3 Y2 G1.4 M डंभः; G2 (orig.) दर्भः (for दम्भः). T3 कुचौ (for शुचौ). — [b]) E0.1.2t सूरे (for शूरे). E0 °निर्घृणिता. (E3 com. निर्घृणता = निर्दयिता). [To avoid hiatus] B D E2 F3 H I J1c.2.3 X [आ]र्जवे; J1t जडे; W Y1.2.4.5.7.8 T G1.2.5 M1–3 मुनौ; Y3 रुजे; Y6 गुरौ; G4

तेजस्विन्यवलिप्तता मुखरता वक्तर्यशक्तिः स्थिरे
तत् को नाम गुणो भवेत् स गुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥२४॥

जातिर्यातु रसातलं गुणगणस् तस्याप्यधो गच्छतां
शीलं शैलतटात् पतत्वभिजनः संदह्यतां वह्निना।
शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु निपतत्वर्थोऽस्तु नः केवलं
येनैकेन विना गुणास् तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥ २५ ॥

भग्नाशस्य करण्डपिण्डिततनोर्ग्लानेन्द्रियस्य क्षुधा
कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुखे भोगिनः।

मतौ (for ऋजौ). X कुमतिता (for विम°). — [c]) C Eo J3 X2 Y2.7.8 T1 G4.5 M1-4 वक्तव्यशक्तिः; D वक्तर्यशस्तिः; X1 वक्तिमशक्तिः (for वक्तर्य°). J1 Y7.8 स्थिते; G4 स्थितौ (for स्थिरे). — [d]) X2 तत्कर्मानु- (for तत्को नाम). B1 G3t गुणोभवत्; G4 गुणी भवेत्; M3 भवेद्गुणः (for गुणो भवेत्). C समस्त- (for भवेत्स). B Eo.1.5 F2 J3 W X2 Y1.3.7 G1.4 M सुगुणिनां; F3 स गुणो सर्वगुणिनां (for स गुणिनां). W4 दुर्जयैर्नाकितः; Y2 M2 दुर्जने नांकितः; G1 M1.3 दुर्जनानां मतः; G4 दुर्जने नांचितः; M4.5 दुर्जनानां गुणः (for दुर्जनैर्नाङ्कितः).

BIS. 2375 (954) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 44. Haeb. 23. lith. ed. I. 53, II 54. Galan 58. Śatakāv. 80. Subhāsh. 306; SRB. p. 61. 263 (Bh.); SBH. 464 (Bh.); SKM. **8**. 34; SRK. p. 26. 54 (ST.); SK. **2**. 113; SG. f. 21b; SSD. **2**. f. 131b; SSV. 525; SMV. **10**. 28.

25 [a]) F1 जातु; Y7 याति (for यातु). Ec G1t.v. गुणगणास्. X1 गुणगुणस्. B H तस्मादधो; F3 J Y2.4-8 T G3-5 तत्राप्यधो (for तस्याप्यधो). A3 B E2t I गच्छतु; F1 नीयतां; H J Y4-8 T3 G2 M4.5 गच्छताच्; G5 गच्छतः (for गच्छतां). — [b]) Y7 शैलतटं; M4.5 शैलतटीं (for °तटात्). D पतत्यभिजनैः; G4 पतत्वभिजनाः. — For 25[ab], C reads:

शीलं शैलतटात्पतत्वभिजनो निर्दह्यतां वह्निना
मा श्रौषं जगति श्रुतस्य विफले क्लेशस्य नामाप्यहम्।

— [c]) F1 G4 शौर्यं (for शौर्ये). F1 वारिणि (for वैरिणि). A3 निपतितत्वर्थोस्तु; B1 पतताद‍र्थोस्तु (for निपतत्वर्थोऽस्तु). C मे सर्वदा (for नः केवलं). — [d]) T3 ह्येकेनैव (for येनैकेन). C -बुस-; G1 M3 -लघु- (for -लव-). D F3 J Y (except Y3) G2-5 M1.2.4.5 अमी; G1 M3 अपि (for इमे).

BIS. 2388 (965) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 32. Haeb. 24. lith. ed. I. 38, II. 39. Galan 42. Śatakāv. 81. Subhāsh. 65; Śp. 332 (Bh.); SRB. p. 64. 15 (Bh.); SBH. 3073 (var. Māgha); SKM. **125**. 9 (Bh.); SRK. p. 44. 9 (Bh.); ST. **41**.11; Padyaracanā (KM. 89, p. 111. 40, Bh.); VS. 299 (Bh.); SHV. f. 66b (Bh.) and 82a; SS. **39**. 12; SK. **2**. 174; SU. 1515; SSD. **2**. f. 105a; SMV. **4**. 6.

26 [a]) Y2 भग्नायस्य. A2.3 B1 D E5 F4 H2 (m.v. as in text) W X Y1.3 पीडिततनोर् (X °नुर्). [Ao.1 com. पिंडिततनोः कहतां सरीर संकुडाणौ छइ]. B1 E3t F1-4 H J **S** म्ला (M3 मा)नेन्द्रियस्य (for ग्लाने°). — [c]) C वक्त्रे सुखं (for नक्तं मुखे). — [c]) W4 तृप्तस्यात्पिपिसितेन. F1 M3.4 तत्क्षणमसौ (M3 °हो) (for सत्वरमसौ). F2 तथा (for पथा). — [d]) F5 सुस्थास्तिष्ठत; W (Wc as in text) लोकाः पश्यत; Y1

तृप्तस्तत्पिशितेन सत्वरमसौ तेनैव यातः पथा
स्वस्थास् तिष्ठत दैवमेव हि नृणां वृद्धौ क्षये चाकुलम् ॥२६॥

दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालंकृतोऽपि सन् ।
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥ २७ ॥

क्षीरेणात्मगतोदकाय हि गुणा दत्ताः पुरा तेऽखिलाः
क्षीरे तापमवेक्ष्य तेन पयसा स्वात्मा कृशानौ हुतः ।
गन्तुं पावकमुन्मनस् तदभवद् दृष्ट्वा तु मित्रापदं
युक्तं तेन जलेन शाम्यति सतां मैत्री पुनस् त्वीदृशी ॥ २८ ॥

स्वस्थस्तिष्ठति; M5 स्वस्थं तिष्ठत. I शरणं; J Y1.4–8 T G (except G4) M1.2.4.5 हि परं; M3 जगतां (for हि नृणां). C वृद्धौ परं; J1 G2 वृद्धिक्षये; J2 वृद्धौ क्षणे; W4 वृद्धक्षये. C D F J S (except Y6) कारणं (for चाकुलम्). I (c.v. as in text) धिग्धिग्वृथा पौरुषं.

BIS. 4528 (2012) Bhartr. ed. Bohl. 2. 92. Haeb. 25. lith. ed. I. 83, II. 85. Galan 88. Pañc. ed. Koseg. II. 88. Śuk. 6 (Pet. Ms. 13b). Subhāsh. 107 and 306. Vikramacaritra 177; SRB. p. 94. 109; SBH. 3143; SDK. 5. 71. 2 (p. 324); SRK. p. 71. 12 (Bh.); SHV. f. 64a (Bh.) and 80a; SN. 802; SSD. 4. f. 2b; SSV. 284; SMV. 8. 15; JSV. 264. 8.

27 [b]) B D E F2 H I W भूषितोपि सन्; F4.5 [अ]लंकृतो यदि; X1 °कृतोप्यसन्. J1 lacuna for यालंकृतोऽपि सन्. — [c]) F5 नागः (for सर्पः).

BIS. 2850 (1180) Bhartr. ed. Bohl. 2. 43. Haeb. 30. lith. ed. I. 52. Galan 56. Galan var. 82. Hit. ed. Schl. I. 75. ed. Johns. 90. Subhāsh. 89, 306. Cāṇ. (Haeb. p. 25, Hoefer 314. Troyer 73). Rājataraṅgiṇī I. 324. Saṁskṛtapāṭhop. 55; Śp. 354; SRB. p. 55. 70 (var. Cāṇakya); SBH. 355 (Vālmīki); SRH. 32. 24 (Sarasvatīkaṇṭhābharaṇa); ST. 3. 30; SA. 27. 51; VS. 378 (Cāṇakya); SK. 2. 118; SU. 1577; PT. 8. 1; SSD. 2. f. 129a; SSV. 517; SMV. 10. 7; JSV. 198. 8.

28 [a]) J1 क्षीरेणात्मगतो****; Y3–5 G2.3.5 -गतोदके (Y3 °को) ननु (for -गतोदकाय हि). C T2 हि पुरा; E2 H सकला (for हि गुणा). C T2 गुणास्तेखिलाः; E3 H1t (com. as in text).2 निजा ये गुणाः; J1 निजास्ते किल; Y2 T3 G5 निजास्तेखिलाः; G1 M पुरा स्वे (M4.5 ये) खिलाः. — [b]) C F5 J1.3 X2 Y2.6–8 T1 G1.2.4 M1–4 क्षीरो (M4 °रा) तापम्; E3t क्षीरं तापम्; Y4 क्षारे तापम्. E2t अवेत्य; X अवीक्ष्य; T3 अपेक्ष्य (for अवेक्ष्य). B1 E F3.5 H J W Y2.7 G2.3 M4.5 ह्यात्मा; C I [अ]प्यात्मा (for स्वात्मा) [Original may have been *आत्मा (with hiatus) after caesura]. Y3 हृतः (for हुतः). — [c]) C Y7 G4t.v. उन्मुखं; E2.3 Y3 G1t.v. M3–5 उन्मनास्; G1 उन्मुखास्; G4 उन्मुनस् (for उन्मनस्). E3 समभवद् (for तद°). A E0t.1.2 F5 G2t दृष्ट्वा नु; E3 दृष्ट्वात्म-; I दृष्ट्वा स्व- (for दृष्ट्वा तु). — [d]) X1 मुक्तं; M3 यत्तं (for युक्तं). X Y1 तच्च (for तेन). J2 तास्यति (for शाम्यति). B1 पुनर्; B3 पयो; Ec -तमां (for सतां). A C E2 W पुनस्तादृशी; B सतामीदृशी; D पुनस्त्वादृशी; F5 Y5 G2.3 -गुणस्त्वीदृशः; J1 ***दृशी; X Y3 -गुणास्त्वीदृशः; Y2 G1.4 M3 -गुणास्त्वीदृशाः; Y4 पुनस्त्वीदृशः; G5 पुरा त्वीदृशी; M2 -गुणस्त्वीदृशी.

BIS. 2026 (790) Bhartr. ed. Bohl. 2. 67. Haeb. 31. lith. ed. I. 74, II and Galan 76. Subhāsh. 306; SRB. p. 88. 20; SRK. p. 55. 11 (Bh.); SHV. f. 73a. 810 (Bh.); SS. 42. 2; SSD. 2. f. 113a; SMV. 13. 20; SKG. f. 17a.

या साधूंश् च खलान् करोति विदुषो मूर्खान् हितान् द्वेषिणः
प्रत्यक्षं कुरुते परोक्षममृतं हालाहलं तत्क्षणात् ।
तामाराधय चक्रिकां भगवतीं भोक्तुं फलं वाञ्छितं
हे साधो त्वमतो गुणेषु विपुलेष्वास्थां वृथा मा कृथाः ॥२९॥

कृमिकुलचितं लालाक्लिन्नं विगन्धि जुगुप्सितं
निरुपमरसप्रीत्या खादन् नरास्थि निरामिषम् ।
सुरपतिमपि श्वा पार्श्वस्थं विलोक्य न शङ्कते
न हि गणयति क्षुद्रो जन्तुः परिग्रहफल्गुताम् ॥ ३० ॥

29 Om. in BORI 326. — [a]) Y8 बंधूंश् (for साधूंश्). Ao–2 खलवत्; C I प्रखलान्; F3.4 हि खलान्; J3 च बलात्; W1t स खलान्; W4t शकलान्. J1 या या साधुश्च बलात्करोति; J2 या *** खलान्करोतु. D विदिशो; Y7 विदुषां (for विदुषो). J2 मुख्यान् (for मूर्खान्). — [b]) X2 प्रत्यक्षे (for प्रत्यक्षं). — [c]) C D F3.5 (orig.) Y3 चंडिकां; F1.2 शांकरीं; F4 वक्रतां; F5 (by corr.) वक्त्रिकां; J2 भक्रतां; W X Y1.2.4–8 T G M सत्क्रियां (for चक्रिकां). [Ao.1 com. चक्रिकां भगवतीं = कालचक्ररूपिणीं प्रकृतिरूपभवानीं; B com. चक्रिका = राजमण्डली; E com. चक्रिकां = चक्रेश्वरीं; F5 (marg.) वक्त्रेव वक्त्रिका = सरस्वती; H com. and I com. चक्रिकां = चक्रेश्वरीं सरस्वतीं; J1 com. चक्रिकां = समस्तफलसमूहवल्लुल्कंथा; W com. also gives अथ वा विपरीतं अस्मिन्मोहाब्धौ गुणेषु आस्था मा कृथा मा कुरु च[व]क्रियां भगवतीमाराधय च[व]क्रेण विना अस्मिन्गुणे फलं न भवति] Y4.5 भोक्तुः (for भोक्तुं). — [d]) F5 मोहाब्धौ (for हे साधो). B F5 G2.4 व्यसने; D त्वमृतो; E3 F3.4 J W Y2.4–8 T G1.3.5 M व्यसनैर् (for त्वमतो). A3 F2 विकलेषु; C D Eo–2.5 F1.4 J3 X Y1.8 G3t M1–4 विफलेषु (for विपुलेषु). J1 विफलैः प्वास्थां; M5 विपुलैष्वास्थां. [पु = फ in older Devanāgarī] E3 H2 W1.4 X2 Y7 [आ]स्था (for [आ]स्थां). J2 वृथां.

BIS. 5499 (2487) Bhartṛ ed. Bohl. and lith ed. I. 2. 96. Haeb. 32. lith. ed. II. 98. Galan 100. Subhāsh. 307; SRB. p. 93. 97; SBH. 3074 (Śrīvardhana); SRK. p. 76. 8 (ST.).

30 [a]) C F1–3 J1.3 W2–4 X2 Y1t.2.3.7 T1A.2.3 G4 क्रिमि- (for कृमि-). B1 -दितं; J2 -बिडं; G1 M3 -शतं (for -चितं). C लालापूर्णं. J3 Y2 T3 M1 कुगंधि; W1–3 विगर्हितं (for विगन्धि). — [b]) D E3t F3 J2 W (W4 orig. and c) Y3 G1–3 M1–3 निरुपमरसं; J1 विरुपमरस-; X Y1 अनुपमरस-. B2 F3.4 H J Y3 स्वा(H1c आस्वा)दन्; F5 [आ]स्वाद्य (for खादन्). I (by corr.) Y3 निरास्थि; W4t X Y1.6.7 T1.2 G5 खरास्थि (for नरास्थि). — [c]) J3 M5 पार्श्वस्तं. Ao–2 F1.2.4 J1.3 च शंकते; E3t न शंसते; H1 (c.v. as in text).2 Y4.5 G2.3 विशंकते; J2 lacuna (for न शङ्कते). — [d]) B1 J1.3 न हि गुणयति; Eo–2.5 Y1 गणयति न हि; W4 X2 न हि गणपति; G3 विगणयति न (for न हि गण°). F5 सुद्रो (for क्षुद्रो). A1.2 B2 F4 H X1 मैत्री- (for जन्तुः).

BIS. 1894 (728) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 9. Haeb. 33. lith. ed. I. 8. Galan 11. Śatakāv. 82. Nītisaṁk. 65. Subhāsh. 307. Śāntiś. 2. 8; SRB. p. 177. 997; SDK. 5. 68. 5 (p. 322, Śūla); SRK. p. 34. 6 (Bh.); SSD. 2. f. 132b.

पापान् निवारयति योजयते हिताय
गुह्यं निगूहति गुणान् प्रकटीकरोति ।
आपद्गतं च न जहाति ददाति काले
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥ ३१ ॥

मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम् ।
लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणो जगति ॥ ३२ ॥

संतप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न ज्ञायते
मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ।

31 [a]) B2 H2 W1 Y2 पापं (for पापान्). G1 (t.v. as in text) यो यतते (for योजयते). Y7 विहाय; M2 हितानि; M4 हितं ये (for हिताय). — [b]) B1 C F5 H J W X2 Y3–6 गुह्यं च गूहति; D दोषं च गूहति; F2 गुह्यत्वगुह्यति; F3 दोषांश्च गूहति; X1 गुह्यं च गुह्यति; Y1.2 G1 M4.5 गुह्यानि गूहति; G3t गुह्यं च गूहयति; M3 गुह्यान्निगूहति. — [c]) W3.4 आपद्गते. T8 om. च. W2 [ऽ]पि पुरुषे न; Y3 च निजहाति; Y4.5 G2.3 न विजहाति (for च न जहाति). A2 om. ददाति. E1 (orig.) तथापि; W2.4 जहाति; Y1 तदाति (Y1A ददाति as in text). — [d]) B2 J1t Y8 तन्मित्र- (for सन्मित्र-).

BIS. 4060 (1771) Bhartṛ. ed. Bohl. **2**. 64. Haeb. 35. lith. ed. I and III. 71. Kavitāmṛtak. 25. Prasaṅgābh. 13. Subhāsh. 307; SRB. p. 88. 18; SK. **6**. 9; SSD. **2**. f. 113a; JSV. **214**. 11.

32 [b]) E5 °विहीत°; F2 J2 °निहित°; T3 °निहीन° (for °विहित°). — [c]) D F5 X2 T1A G3.4 M1–4 °पिशुनानां; W2.4 °पिशुनो (for °पिशुना). — [d]) A0–2 B1 E0–3 F3 I J1 निःकारण(F3 °णं)वैरिणो; E5 F2 J3 **S** (except W3 X Y3.4.6) निष्कारणमेव वैरिणो; F5 निष्कारणं वैरिणो. G4 भवंति (for जगति).

BIS. 4931 (2234) Bhartṛ. ed. Bohl. **2**. 51. Haeb. 36. lith. ed. I and II. 60. Galan 64. Subhāsh. 307; SRB. p. 57. 136 (Bh.); SBH. 422 (Bh.); SRK. p. 27. 56 (Bh.); Sūktāvalī; Alaṁkārakaustubha (KM. 66, p. 314, second half only). Kāvyānuśāsana of Vāgbhaṭa **3** (KM. 43, p. 41); SA. **26**. 60; VS. 884 (Bh.); SS. **27**. 9; SK. f. 146b; SSD. **2**. f. 159b; SSV. 518.

33 Order in A3 is *acbd*. — [a]) D F3 J **S** (except W) श्रूयते (for ज्ञायते). — [b]) M5 बिसिनी° (for नलिनी°). D J Y2.4–8 T G1–3.5 M1.2 दृश्यते; G4 जायते; M3–5 लक्ष्यते (for राजते). — [c]) D F W X Y1.3 G4t.v. स्वात्यां; J Y2.4–8 T G M अंतः- (for स्वातौ). A3 °सूक्तिसंपुटगतं; C D F I J3 W Y2.3.6.7 T G3t.4.5 M4 °शुक्तिमध्यपतितं; J1.2 Y4.5 G1.2.3c M1–3.5 °शुक्तिकुक्षिपतितं (for °शुक्तिसंपुटगतं). C D F3 J W1t.4t Y2–8 T G M तन्मौक्तिकं जायते; F5 Wc मुक्ताफलं जायते; W2.3 तन्मौक्ति संजायते (for तज्जायते मौक्तिकं). — [d]) A C D E0.1.2t.5 F1.3 W2 -गुणः (for -गुणाः). A3 C D F1–4 W (com. gloss or reading) X Y1 संसर्गतो (for संवासतो). E3 संवासतो (gloss संसर्गतो). H X Y1 देहिनां; W1 ज्ञायते (for जायते). F5 I प्रायेणोत्तममध्यमाधमगुणाः (I °णः) संसर्गतो भूयते (I संवासतो जायते); J Y2–8 T G M प्रायेणाधममध्यमोत्तमजुषामेवंविधा वृत्तयः.

स्वातौ सागरशुक्तिसंपुटगतं तज् जायते मौक्तिकं
प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणाः संवासतो जायते ॥ ३३ ॥

कुसुमस्तबकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः।
मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥ ३४ ॥

मौनान् मूकः प्रवचनपटुर्वातलो जल्पको वा
धृष्टः पार्श्वे भवति च तथा दूरतोऽप्यप्रगल्भः।
क्षान्त्या भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नाभिजातः
सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ ३५ ॥

BIS. 6781 (3152) Bhartṛ. ed. Bohl. **2**. 57. Haeb. 37. lith. ed. I. 66, II. 67. Galan 69. Pañc. ed. Koseg. I. 280. ed. Bomb. 250. Subhāsh. 105; Śp. 330 (Viṣṇuśarman); SRB. p. 87. 33; SA. **24**. 17; Padyaracanā (KM. 89, p. 111. 38, Bh.); SS. **29**. 2; SK. **2**. 187; SU. 1464; SSD. **2**. f. 125b; SSV. 654; SMV. **9**. 51; JSV. **177**. 6; SKG. f. 13a.

34 F_5 substitutes मालतीकुसुमस्येव. — [a]) B_2 X G_3 M_4 [ए]व (for [इ]व). — [b]) C $T_{1c.v.}$ M_1 द्वे गती हि; J Y_3 T_2 M_{3-5} द्वे गती तु; W_2 Y_2 द्वे गती च; X_1 द्वे गती सु- (or तु); Y_1 द्वे गती स्तो; T_3 द्वेधा वृत्तिर्; G_1 द्वे हि वृत्तिर्; M_2 द्वे हि वृत्ती (for द्वयी वृत्तिर्). X_1 Y_1 मनस्विनां (for °स्विनः). — [c]) $W_{2.3}$ मूर्धनि (for मूर्ध्नि वा). E_{3t} F_3 -लोकानां (for -लोकस्य). — [d]) E_{ot} H_2 शीयते; E_{3t} स्थीयते; $G_{2.3.5}$ जीर्यते (for शीर्यते). J_2 F_4 W_1 (by corr.)$_{.3}$ विशीर्येत वनेथ वा; W_1 (orig.)$_{.2.4}$ (orig.) विशीर्येत वने यथा.

BIS. 1845 (708) Bhartṛ. ed. Bohl. **2**. 25. Haeb. 39. lith. ed. I. 33, 102, II and Galan 33. Hit. ed. Schl. I. 126. ed. Johns 141. Subhāsh. 308; Śp. 264 (Bh.); SRB. p. 79. 4 (Bh.); SBH. 201 (Ravigupta), and 509; SKM. **7**. 2 (Bh.); SRH. **102**. 2; SRK. p. 48. 9 (Śp.); SA. **24**. 46; ST. **43**. 22 (Bh.); Garuḍamahāpurāṇa **110**. 13; SHV. f. 71a (Bh.), 87a; SM. 1572; SSV. 1544; JSV. **168**. 2; SKG. f. 17a.

35 Order in A C, is *acbd*. W_3 reads st. 35 twice. — [a]) J_3 मंदान्मूकः. A_3 H_{1c} It वातकी; B_1 $F_{1.2.5}$ W वातुलो; D वातुकी; E_2 F_4 जल्पको; F_3 $Y_{3.6.8}$ T $G_{1.4}$ M वाचको; $H_{1t.2}$ Ic वातको; $J_{1.2}$ पित्तको; X Y_1 चाटुलो; $Y_{2.4.5.7}$ वादको; $G_{2.3.5}$ वातिको (for वातलो). E_2 वातलो; F_4 वातुलो (for जल्पको). — [b]) $H_{1m.v.}$ J_3 Y_7 T_3 M_2 दृष्टः; J_1 दुष्टः; W_4 घृष्टः; $Y_{4.5}$ $G_{2.3}$ धृष्णुः (for धृष्टः). B $Y_{1.7.8}$ G_1 M_{1-3} वसति च; C भवति न; W_{1-3} प्रभवति (for भवति च). G_4 निवसन् (for च तथा). W_{1-3} J_3 तदा; Y_1 सदा; $Y_{2.4-6.8}$ T $G_{2.3.5}$ $M_{4.5}$ वसन् (for तथा). B C D E_3 F_5 H W Y_3 दूरतश्चाप्रगल्भः; $E_{o-2.5}$ दूरतश्च प्रमादी; I X (X_2 lacuna) दूरतश्चाप्रमादी; M_4 दूरतस्य प्रगल्भः; M_5 दूरगोप्यप्रगल्भः. (E com. प्रगल्भः कथ्यते वा प्रमादी कथ्यते). — J_1 lacuna for 35^{cd}. — [c]) $A_{o.1}$ $E_{o.1.3}$ प्रायसो. E_3 नातिजातः; T_3 नाभिजाने (for °जातः).

BIS. 4987 (2257) Bhartṛ. ed. Bohl. **2**. 48. Haeb. 40. lith. ed. I. 57, II. 58. Galan 61. Hit. ed. Schl. II. 26. ed. Johns. 25. Vet. in LA (III) 29. Subhāsh. 308. Pañc. I. 285; SRB. p. 97. 15; SDK. **5**. 42. 1 (p. 305); SRK. p. 109. 11 (Bh.); SL. f. 55b; SM. 1663; SN. 871; SSD. **2**. f. 146a; SSV. 1622; SMV. **20**. 5; JS. 513.

नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणकथनैः स्वान् गुणान् ख्यापयन्तः
स्वार्थान् संपादयन्तो विततपृथुतरारम्भयत्नाः परार्थे ।
क्षान्त्यैवाक्षेपरूक्षाक्षरमुखरमुखान् दुर्मुखान् दूषयन्तः
सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्चनीयाः॥३६॥

लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः
सत्यं चेत् तपसा च किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् ।
सौजन्यं यदि किं जनैः स्वमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः
सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥ ३७ ॥

---

36 Om. in NS2. — a) B F1.2.4 (t.v. as in text) J M4.5 नुतिभिः (for कथनैः). Y1B स्वागुणान्. F3 W3t ज्यापयंतः; W2.3c.4 स्थाप°; Y1c वाच° (for ख्याप°). — b) B कुर्वंतः स्वीयमर्थं; F1.2.4 (t.v. as in text) G1 M पु(F2 मु)ष्णंतः स्वीयमर्थं; H It स्वार्थं संपादयंतो. B Y7.8 G1 M सतत-; F2 विवृत-; Y3 वितथ-; G4 विविध- (for वितत-). A8 X Y1 -बहुतरा°; B Y8 G1 M1–3 -कृतमहा°; E3t F5t.v. -पृथुफला°; W2.4 -प्रियतरा°; G2t -परधना°; M4.5 -कृतसमा° (for -पृथुतरा°). F4 -रंभयत्नैः; It -रंभयित्वा (for -रम्भयत्नाः). F5 J1 परार्थैः; I परार्थान्. — c) A2 क्षांतौवाक्षेप-; B C D E5t H क्षांत्यैवोपेक्ष्य (E5 °क्ष); Eot.1t क्षांत्यैवापेक्ष्य-; F4 W3.4 क्षांत्यैवक्षेप- (F4m.v. °वानेक-); J1 क्षांत्येवाक्षेप- (for क्षान्त्यैवाक्षेप-). W1.3.4 -रूक्षाक्षर-; J1 -रूपाक्षर- (for -रूक्षाक्षर-). W4 om.; M3–5- परुष- (for -मुखर-). D F3 Y (except Y1c.3) T G M दुर्जनान् (for दुर्मुखान्). Ao–2 दूषयंतः कियंतः; W2–4 दूषयंतः समंतात् (for दुर्मुखान्दूषयन्तः). B धर्षयंतः; C D F4t.v. I J2.3 Y2.4.5.7.8 T G M1–3 दुःखयंतः; J1 दुर्जयंतः; Y6 दूरयंतः; M4.5 पीडयंतः (for दूषयन्तः). — d) E3 F2.3 G2 चाश्चर्य-; H1c स्वाश्चर्य-; W2t.3t.4t [ऽ]प्याश्चर्य-; G4 त्वाश्चर्य- (for साश्चर्य-). B2 Eo.3t W4c X2 -वर्याः; F4m.v. -भूताः (for -चर्याः). (E com. generally चर्य (Eoc.3c वर्य) = सौंदर्य). X बहुमतो. C It J1.3 Y7 T3 G1 M2.3 नाभ्यर्थनीयाः. B त्रिभुवनभवने वंदनीया जयंति; M4.5 सदसि बहुमताः के(M5 क)स्य न स्युर्नमस्याः (for जगति बहु° etc.).

BIS. 3379 (1434) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 59. Haeb. 41. lith. ed. I. 68, II. 70. Galan 71. Prasaṅgābh. 11. Subhāsh. 308; SRB. p. 53. 277; SBH. 286; SRK. p. 18. 75 (Śp.); SSD. 2. f. 92b; SSV. 430.

37 A3 order *bacd*; F5 *bcad*. — a) Ao–2 स्नेहगुणेन; G1 चेत्सुगुणेन (for चेदगुणेन). J1 पिसुनता. F3 पावकैः (for पातकैः). C लोभश्चेति गुणेन किं सुखशतैर्यद्यस्त्यनायत्तता. — b) E1 तपसापि. I Y3 तीर्थैश्च. — c) Omitted in W3. A3 B E (E5c) F5 H I J X1.2 (by corr.) Y1c.v.4.5 T3 G2c.3 निजैः; C हितैः; D F1.2.4 Y1.6.8 M4.5 गुणैः; Y7 बलैः; G2t चनै (sic); M3 धनैः (for जनैः). A3 तु; C E5t F5 H J2 W (W3 om.) Y3.6.8 T3 G1 M1–3 सु-; I श्व- (for स्व-). Y2 सौजन्यं स्वजनेन किं सुमहिमा; T1.2 सौजन्यं यदि किं बले(T2 जने)न महिमा (before caesura). — d) H2m.v. धनैपरयशो. X यद्यस्तु (for °स्ति).

BIS. 5881 (2686) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 45. Haeb. 42. lith. ed. I 54, II. 55. Galan 57. Ṣaḍratna 6 (Haeb. p. 5). Kāvyakal. 6. Kāvyas. 3. Nītisaṃk. 26. Prasaṅgābh. 10. Subhāsh. 221; Śp. 1553; SRB. p. 178. 1015 (Amaruka); SRK. p. 240. 93 (Bh.); Cāṇakyanītidarpaṇa 17. 4; SA. 27. 44; SHV. app. I. f. 9a. 38; SS. 35. 6; PT. 9. 158; SSD. 2. f. 156b; SSV. f. 85b. 84 (*bacd*); JS. 644.

अम्भोजिनीवनविलासनिवासमेव
हंसस्य हन्ति नितरां कुपितो विधाता ।
न त्वस्य दुग्धजलभेदविधौ प्रसिद्धां
वैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥ ३८ ॥

खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापितो मस्तके
वाञ्छन् देशमनातपं विधिवशाद् बिल्वस्य मूलं गतः ।
तत्राप्यस्य महाफलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः
प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस् तत्रैव यान्त्यापदः ॥ ३९ ॥

38* Om. in NS2. Extra in NS1. Punjab 2101 on margin of f. 5a as N44. — a) F2 J1 W X Y2 अंभोजनी-. A3 -विलासविनोदमेव; B C D E F1-3 H I J2.3 W (W4 orig.) X Y1-3 -निवासविलासमेव (D °ससौख्यं); F5 -विलासनमेव हंत; W4 (by corr.) Y6.8 T1.2 -विहारविलासमेव; G5 -विलासविहासमेव: M5 -विलासिनिवासमेव. — b) W4 हंतस्य (for हंसस्य). E1t (and Ec) हंत; G1 हंतु (for हन्ति). C सुतरां (for नितरां). Y3 बलवान्; M3 कवितो (for कुपितो). Y1A [ऽ]पि धाता (for विधाता). — c) A0-2 नैवास्य; A3 नैतस्य; E5 न न्वस्य; M3 नान्यस्य (for न त्वस्य). F4 °भेदविधि-; J1 °भेदविध- (for °भेदविधौ). B प्रगल्भां; C प्रसिद्धं; D प्रदिग्धां (for प्रसिद्धां). — d) A2 B1 D E1.2t (and Ec generally) F5 I J3 W2.3 Y2 T3 (orig.) वैदग्ध-; C वैगंध्य- (for वैदग्ध्य-). C अपहातुम्; G2 M1.4.5 अपहंतुम् (for °हर्तुम्).

BIS. 544 (201) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 15. Haeb. 43. Galan 18; Śp. 797 (Bh.); SRB. p. 221. 15 (Bh.); SKM. 15. 2; SRK. p. 183. 2 (Bh.); ST. 12. 2; VS. 22; SK. 3. 136; SU. 1149 (Bh.); SKG. f. 16a.

39 a) F2 खल्वाटे; T1A G1-4 M खु(M3 खा)वांटो. C J2 G1 M2.4 संताडितो; E0 °संतापतो; J1.3 Y4-8 T G2-5 संतापिते (for °पितो). — b) J Y4-8 T G2-5 M1.2 गच्छन्; G1 भ्राम्यन् (for वाञ्छन्). C J Y4-8 T G M2 द्रुतगतिः; Y2 द्रुतमसौ (for विधिवशाद्). I छायार्थी समुपेत्य सत्वरमसौ. D F1.3 J S ताल(W1-3 °ड)स्य (for बिल्वस्य). E3 T2 मूले. T2 स्थितः (for गतः). — c) W तत्राप्याशु (for °प्यस्य). J1 पततस्. A3 I तत्रोच्चैर्महता फलेन पतता; T3 तत्रस्थेपि महत्फलं निपतितं; G1 तत्रस्थस्य च तत्फलेन पतता; M3 तत्रस्थस्य तु तत्फलैर्निपतितैर्. T2.3 भिन्नं (for भग्नं). C M1.3.5 समस्तं; X सशब्दः (for सशब्दं). J1 तालस्य भग्नं शिरः. — d) F1-3 दैवरहितस्; J1.3 X Y1.4-8 T G M1.2.4.5 दैवहतकस्; J2 दैवकृतकस् (for भाग्यरहितस्). M3 यत्रायांति हि मंदभाग्यनिवहस्. A0.1 तत्रैव यात्यापदः (com. आपदो याति probably acc. plural); A3 C E3t F1.2.5 H1 (c.v. as in text).3 I W तत्रापदां भाजनं; X2 G2t तत्रैव यंत्यापदः.

BIS. 2048 (802) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 86. Haeb. 44. lith. ed. I. and III. 89. Galan 91. Subhāsh. 308; Śp. 437 (Bh.); SRB. p. 94. 114 (Dibiradevāditya); SBH. 3141 (Diviradevāditya); SRH. 36. 7 (Pañc.); SRK. p. 71. 13 (Bh.); VS. 959 (Devāditya); SHV. f. 65a (Bh.) and 80b; SS. 46. 8; SG. f. 34a; SSD. 4. f. 4b; SMV. 8. 5.

नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं
विद्यापि नैव न च यत्नकृतापि सेवा ।
भाग्यानि पूर्वतपसा किल संचितानि
काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ ४० ॥

ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो
ज्ञानस्योपशमः शमस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः
अक्रोधस् तपसः क्षमा प्रभवितुर्धर्मस्य निर्व्याजता
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥ ४१ ॥

जाड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं
मानोन्नतिं दिशति पापमपाकरोति ।

---

40 [a]) X_2 भवति (for फलति). W_4 om.; X_1 च शीलं (for न शीलं). — [b]) A F_{1-4} H J न चापि; W_3 Y_3 च नैव; Y_8 M_5 न चैव (for [अ]पि नैव). F_1 नव-; T_2 च न (for न च). C यत्नकृता च सेवा; F_1 यौवनकृतापि सेवा. — [c]) G_1 M_{1-3} पुण्यानि (for भाग्यानि). B_1 पूर्वजनुषा; Y_2 पूर्वतपसां. C E_{3t} J_3 $W_{1.2}$ Y_{3-8} T G M खलु; D बहु; $J_{1.2}$ [अ]खिल-; Y_2 फल- (for किल). W_1 सेवितानि (for संचि°). — [d]) X_1 पुरणस्य (for पुरुषस्य). E_2 यथेह; J_1 च दैव-; Y_7 यदैव; $M_{4.5}$ यथा हि (for यथैव).

BIS. 3825 (1648) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. I. **2.** 94. Haeb. 45. lith. ed. II. 96. Galan 98. Subhāsh. 108. Vikramacaritra 173, 263; SRB. p. 92. 72 (Aśvaghoṣa); SBH. 3100 (Aśyaghoṣa); SRH. **34.** 50 (var. Vidagdhajana-vallabhā); SRK. p. 76. 6 (ST.); Tantrākhyāyikā II. 115; cf. Garuḍamahāpurāṇa **113.** 52 (paraphrase in Upajāti metre); Prabandhacintāmaṇi **3.** 170; SHV. f. 63b, 79b; SS. **46.** 14; SL. f. 27a; SSD. **4.** f. 4a; SMV. **8.** 24; JSV. **262.** 5, f. 299b (*marg.*).

41 Om. in Jodhpur 1, Mysore 582. — [a]) G_3 सुभूषणं (for विभू°). B_2 E_{2t} स्वजनता (for सुजनता). E_3 J_1 सौर्यस्य; X Y_1 शूरस्य (for शौर्यस्य). — [b]) $J_{1.3}$ ज्ञानस्योपशमं; G_1 M ज्ञानस्योपरमः (M_3 °तिः). A H कुलस्य; B C D F_3 **S** (except G_1 M_3) श्रुतस्य; E_{3c} समस्य (for शमस्य). E_5 विभवस्य (for वित्तस्य). C पात्रेर्पणं (for पात्रे व्ययः). — [c]) Eot. 1t. 2 तपसां (for तपसः). W_4 प्रभवितुं. J_1 निर्वाजिता. — [d]) C सर्वेषामिह; X_2 सर्वस्यामपि (for सर्वेषामपि). C कारणं परमिदं; X $G_{4t.v.}$ सर्वभूषणमिदं.

BIS. 1487 (581) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 80. Haeb. 46. lith ed. I and III. 81. Galan 83. Prasaṅgābh. 3. Subhāsh. 180; SRB. p. 84. 20; SBH. 3054; SRH. 180. 11 (Sarasvatīkaṇṭhābharaṇa); SRK. p. 14. 34, and p. 231. 6 (Bh.); Sūktāvali 1; SA. **8.** 48; ST. **1.** 51; SHV. app. I. f. 9b. 43; SM. 1353; SSD. **2.** f. 116b; SSV. 1335; JS. 370.

42 [a]) F_5 आंध्यं (for जाड्यं). A_{0-2} शंसति; A_3 यच्छति; W_3 सिंचत; T_3 (orig.) सीदति (for सिञ्चति). W_3 सत्यमानो (for वाचि सत्यं). — E_{3t} transp. पापमपाकरोति (in [b]) and दिक्षु तनोति कीर्तिं (in [c]). — G_{3t} चित्तं (for चेतः). Y_3 प्रसारयति (for प्रसाद°). M_3 करोति (for तनोति). F_4 कीर्तिः. — [d]) J_{1t} सत्संगमः (for °तिः).

चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्तिं
सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥ ४२ ॥

वाञ्छा सज्जनसंगमे परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता
विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद् भयम् ।
भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले
एते येषु वसन्ति निर्मलगुणास् तेभ्यो*ऽपरेभ्यो नमः ॥४३॥

तृष्णां छिन्धि भज क्षमां जहि मदं पापे मतिं मा कृथाः
सत्यं ब्रूह्यनुयाहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनान् ।
मान्यान् मानय विद्विषोऽप्यनुनय प्रच्छादय स्वान् गुणान्
कीर्तिं पालय दुःखिते कुरु दयामेतत् सतां चेष्टितम् ॥४४॥

BIS. 2376 (955) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 20. Haeb. 48. lith. ed. I. 22. Galan 23. Saṁskṛtapāṭhop. 62. Subhāsh. 309; SRB. p. 87. 29; SRK. p. 88. 1 (Bh.); SA. **24.** 81; SS. **29.** 5; SK. **2.** 191; PT. **1.** 58; SSD. **2.** f. 114b; SMV. **9.** 60.

43 a) J3 Y2.4–8 T G2.3.5 °संगतौ (for °संगमे). A1.2 J2 (t.v. as in text) बुधजने (for परगुणे). — c) B1 E0.1.5 (and Ec) I चार्हति; J3 Y6 M चक्रिणि (for शूलिनि). J2 भक्तिर् (for शक्तिर्). E3t °पदने (for °दमने). B1 Y4 G3.4 खलेषु; J Y5–8 T G1.2.5 M1.3–5 खलैर् (for खले). — d) J1 Y7 ये ते; X Y1.2 ह्येते (for एते). Y1 यत्र (for येषु). C E5 W1.3 M येष्वेते निवसंति; D ये तेषु वसंति; W2.4 येष्वेतेषु नरेषु (for एते येषु वसन्ति). A0–2 तेभ्यः परेभ्यो नमः; A3 B C D E F1.3–5 H I W X Y1.3.8 M1.2.4.5 तेभ्यो नरेभ्यो नमः; F2 J3 Y2.4–7 T G तेभ्यो महद्भ्यो नमः; J1.2 T1c.v. तैरेव भूर्भूषिता; M2 तेष्वेव लोकस्थितिः.

BIS. 6031 (2773) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 52. Haeb. 49. lith. ed. I and III. 61, II. 62. Galan 65. Saptaratna 1 (Haeb. p. 51). Kāvyakal. and Kāvyas. Prasaṅgābh. 8. Subhāsh. 159, 309; SRB. p. 53. 259; SBH. 2944; SRK. p. 18. 71 (Bh.); Mahānāṭaka **3.** 37; VS. 345 (Bh.); SHV. app. I f. 9b. 42; SS. **6.** 27; SK. **2.** 63; PT. **1.** 59; SSD. **2.** f. 92b; SSV. 31; JS. 12.

44 a) C भिंधि (for छिन्धि). E3t जभ (by metathesis); W2(orig.).4 मज; W2m.v. त्यज (for भज). B F1.4 त्यज (for जहि). W2 पदं (for मदं). W4 पापैर् (for पापे). **N** (except A C I) **S** (except W2–4 M4.5) रतिं (Y4 कृतिं) (for मतिं). — b) W2.3 स्वल्पं (for सत्यं). X साधुपदवी; G1 M2.3 साधुचरितं. F1 सर्वस्व (for सेवस्व). B2 C F5 Y6.8 T G1.2.5 M विद्वज्जनं. — c) T3 वाक्यान्; G2.3 M4.5 मान्यं (for मान्यान्). C [अ]नुनयन्; H1c.v. I G4 [अ]पनय; Y7 व्यपनय (for [अ]नुनय). W1.2.4 Y3–8 T G1–4 M1.3 प्रख्यापय; W3 प्रक्षापय; Y1 (A and B) प्रच्छादयन्. Y3–7 T1.3 G2–4 M1 प्रश्रयं; Y3 स्वं शुभं (for स्वान्गुणान्). — d) F1 कीर्तीः; W4 X1 कीर्तिः. F3.4t.v. J1.2 W M1.2 लक्षणं; Y1 चेष्टितः; M4.5 भूषणं (for चेष्टितम्).

BIS. 2597 (1051) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 70. Haeb. 51. lith. ed. I and III. 76, II and Galan 78; SRB. p. 53. 273; SRK. p. 37. 1 (Śp.); SS. **26.** 9; SU. 1441; JSV. **13.** 23.

गुणवदगुणवद् वा कुर्वता कार्यजातं
परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन ।
अतिरभसकृतानां कर्मणामा विपत्तेर्
भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥ ४५ ॥

वने रणे शत्रुजलाग्निमध्ये महार्णवे पर्वतमस्तके वा ।
सुप्तं प्रमत्तं विषमस्थितं वा रक्षन्ति पुण्यानि पुराकृतानि ॥४६॥

भीमं वनं भवति तस्य पुरं प्रधानं
सर्वो जनः स्वजनतामुपयाति तस्य ।
कृत्स्ना च भूर्भवति सन्निधिरत्नपूर्णा
यस्यास्ति पूर्वसुकृतं विपुलं नरस्य ॥ ४७ ॥

---

45 [a]) B2 H सगुणमपगुणं वा; C Y1c उचितमनुचितं वा; J2 गुणवदगुणजाता; W2.4 गुणवदगुणबद्धा. X कुर्वतो. A0-2 C E1t F5 W कार्यमादौ; A3 कार्यजाता; E3t °यातं; J3 T3 °जालं. — [c]) B1t अतिरसभ°. X विपत्तौ (for °त्तेर्). — [d]) Y6 हृदयदावा; M4.5 °तापी (for °दाही). A2 शीलतुल्यो; J2 तुल्यकुल्यो (for शल्यतुल्यो).

BIS. 2122 (843) Bhartr̥. ed. Bohl. and lith. ed. I. 2. 97. Haeb. 52. Galan 103; Śp. 1391; SRB. p. 93. 82 and p. 176. 973; SBH. 2394; SRK. p. 77. 9 and p. 243. 13 (Bh.); SHV. f. 94b. 45; SS. 52. 2; SN. 747; SSD. 2. f. 133b; SSV. 364; BPB. 24; SKG. f. 5b.

46 [a]) M1.2 वने जने; M3 परे वने (for वने रणे). W4 °जलाग्निमलाग्निमध्ये. — [b]) E0 F4 W Y2 °संकटे वा; X G2.3 M3.4 °मस्तके च (M4 °केव); T3 °कंदरायां (for °मस्तके वा). — [c]) C प्रबुद्धं (for प्रमत्तं). E0.2.3 (orig.) विषमं स्थितं वा; X विषमस्थितं च; G4 °स्थले च. — [d]) C कर्माणि (for पुण्यानि). J1t पूर्वकृतानि; M2 पुरातनानि (for °कृतानि).

BIS. 5933 (2720) Bhartr̥. ed. Bohl. and lith. ed. I. 2. 95, II. 97, III. 96. Haeb. 54. Galan 99. Subhāsh. 110. Vikramacaritra 42; SRB. p. 92. 56; SRK. p. 76. 7 (ST.); SA. 24. 63; SHV. f. 61a; SSD. 2. f. 120a; SMV. 25. 5; JS. 26.

47 [a]) F3 जगति; J2 om.; Y4.5 विशतु (for भवति). A3 J1 Y4-6.8 T1 G5 यस्य (for तस्य). C परं; F5 T2 पुर- (for पुरं). D F2.5 J1t X Y2.3.7 T3 G4 सर्वे जनाः; W1 सर्वो (com. °र्वे) जनाः (for सर्वो जनः). W3 om. hapl. जनः स्व-. B C E2.3 W X Y1 G1 M3.5 सुजनताम्. (A0.1 com. सज्जनभाव [perhaps from सुजनताम्]). D F2.5 W1 X Y2.3.7 T3 G4 उपयांति; J2.3 समुपैति. J G2.5 सद्यः; Y1B यस्य (for तस्य). — [c]) C कृत्स्नापि; J1 कृच्छ्रा च; W1t वांछा च; Y6 कृत्या च (for कृत्स्ना च). D भूर्भवतु; J1 भूर्भवन-; M5 भूमिवति (for भूर्भवति). F4 संचित-; H J1 Y7.8 संनिधि- (for सन्निधि-). [J1 com. कृच्छ्रा च भूः = यच्छा (= कृत्स्ना) भूमियु]. — [d]) E0t विफलं (for विपुलं).

BIS. 4594 (2051) Bhartr̥. ed. Bohl. 2. 99. Haeb. 55. lith. ed. I. 100. Galan 101. Subhāsh. 41; SRB. p. 92. 74; SHV. f. 61a; SS. 10. 20; SSD. 2. f. 120a.

मज्जत्वम्भसि यातु मेरुशिखरं शत्रून्जयत्वाहवे
वाणिज्यं कृषिसेवनादि सकला विद्याः कलाः शिक्षतु ।
आकाशं विपुलं प्रयातु खगवत् कृत्वा प्रयत्नं परं
नाभाव्यं भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ॥४८॥

नेता यस्य बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सैनिकाः
स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः खलु हरेरैरावणो वारणः ।
इत्याश्चर्यबलान्वितोऽपि बलभिद् भग्नः परैः संगरे
तद् युक्तं ननु दैवमेव शरणं धिग् धिग् वृथा पौरुषम् ॥४९॥

---

48 a) $W_{2.3}$ मज्जति (for मज्जतु). A C F_2 मेरुशिखरे. B C $E_{1-3.5c}$ $F_{2.4}$ I $J_{1t.3}$ X Y_1 (printed text) M_4 शत्रुं; Y_2 शूरं; $Y_{4.5}$ $G_{2.3}$ शक्त्या (for शत्रून्). J_{1t} X_2 जयति; M_3 जहीतु (for जयतु). — b) A Ic Wc वाणिज्या; Y_2 वाणिज्जं. F_4 कृतसेवनादि; W_{3c} कृशसेवनादि; X G_1 M कृषिसेवनं च; Y_6 T °सेवने च; Y_8 कृषिमप्युपैतु (for °सेवनादि). J_3 Y_2 G_4 M_3 सकलं (for सकला). C F_4 I Y_2 विद्याकलाः; X_1 विद्याः खलाः. D सिक्षतु; $W_{1.3t.4}$ शिक्षिताः; $M_{3.4}$ शिक्षितु. A विद्याः समभ्यस्यतु; J_1 विद्याकलाशिक्षितं (com. °तु). [Grammatically and metrically correct form शिक्षतां is nowhere found.] — c) J_1 transp. विपुलं and खगवत्. A_1 प्रयाति. M_2 त्यक्त्वा (for कृत्वा). W_1 प्रयत्नो. E_{o-3} (and Ec) पुनर्; E_{5t} पुमान्; J_1 परा; $W_{1.4}$ महान्; $W_{2.3t}$ महत्; M_2 परान्; M_5 वरं (for परं). — d) J_3 नाभर्व्यं. C भव्यस्य; F_2 J_1 W_4 Y_7 भावस्य (for भाव्यस्य). E_{3t} नाशो न तु; J_2 नाशं कुतः; J_3 नाशः कृतः; Y_7 नाशं कृतः. [$A_{o.1}$ वाणिज्याकृषिसेवनादिसकला is treated as a compound word; com. करसणसेवा प्रमुष समस्त विद्या. In E कृषिसेवनादि is a separate word.]

BIS. 4654 (2085) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 91. Haeb. 57. lith. ed. I. 99, II. 101. Galan 95, Śatakāv. 86; Śp. 438 (Bh.); SRB. p. 94. 116; SRK. p. 72. 20 (Bh.); SHV. f. 63b, 79b; SS. 46. 20; SSD. 4. f. 5a; SKG. f. 18a.

49 a) X_2 नैता (for नेता). B $E_{o.1t.2-4.5t}$ F I J $W_{3.4}$ Y_7 यत्र (for यस्य). X_2 सुरा. E_{3t} किंकराः (for सैनिकाः). — b) Y_7 G_4 स्वर्गं. $W_{2.3}$ अनिग्रहः; Y_6 असंग्रहः; G_4 अनुग्रहं. W किल (for खलु). D E_5 F_{3-5} W Y (except $Y_{1.7}$) T_{1B} G_{1-4} M ऐरावतो (for °वणो). Aot E_{2t} वारुणः; E_{3t} F_4 (by corr.) J_1 W_1 G_1 M_3 वाहनः; $F_{3.4}$ (orig.) $J_{2.3}$ $Y_{1A.7}$ T_3 रावणः; X $Y_{2.6}$ G_4 $M_{1.2.4.5}$ वाहनं (for वारणः). — c) B E W_1 (by corr.).3 X Y_1 इत्यैश्वर्यबला(E_{3t} °सम)न्वितो; F_5 इत्यैश्वर्यवभान्वितो; It इत्याश्चर्यसमन्वितो; M_3 उच्चैरश्वबलान्वितो. M_5 सुरविराड् (for ऽपि बलभिद्). A E_2 W_{2-4} बलिभिद्; B_1 D E_{5t} F_{2-5} Io W_1 X मघवा; B_2 $E_{o.1c.5c}$ मघवान्; $E_{ot.1t}$ बलवान्; It J_1 बलिभिद्; M_4 सुरराड् (for बलभिद्). A_3 भग्नं. — d) B $E_{o.1.3.5}$ (and Ec) F_5 H I W X_1 Y (except Y_2) T G_{3-5} तद्युक्तं; M_2 तद्युक्तं (for तद्युक्तं). C मम; G_4 बत (for ननु). W व(W_4 प)रमेव दैव- (for ननु दैवमेव). D $M_{4.5}$ हि परं; Y_3 *नृणां (for श णं). E_5 om. the first धिग्. Y_8 वृद्धौ क्षये कारणं (for धिग् धिग् वृथा पौरुषम्).

BIS. 3815 (1643) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 85. Haeb. 59. lith. ed. I. 87, II. 88. Galan 89. Vikramacaritra 172; SRB. p. 93. 100; SBH. 3151; SRK. p. 71. 10 (Śp.); Ātmānuśāsana Kāvya; SN. 803; SSD. 4. f. 3a; SSV. 293; SL. f. 36b.

दानं भोगो नाशस् तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥ ५० ॥

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः ।
स एव वक्ता स च दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥ ५१ ॥

रत्नैर्महार्घैस् तुतुषुर्न देवा न भेजिरे भीमविषेण भीतिम् ।
सुधां विना न प्रययुर्विरामं न निश्चितार्थाद् विरमन्ति धीराः ॥ ५२ ॥

सन्त्यन्येऽपि बृहस्पतिप्रभृतयः संभाविताः पञ्चषास्
तान् प्रत्येष विशेषविक्रमरुची राहुर्न वैरायते ।

---

50 [a]) H2 X विनाशस्; W2–4 नाशश्च; G4 नाशास् (for नाशस्). — [b]) J2 हि तस्य (for वित्तस्य). — [c]) J3 यो; T3 यन्न (for यो न). [यन्न is the grammatically correct form, unless one takes तस्य = तस्य वित्तस्य (in [d])] D भुंक्ते; E3 न भुक्ते; X1 न हि भुंक्ते (for न भुङ्क्ते). F5 यो न दाति न च भुंक्ते. — [d]) J1 तस्यापि (for तस्य). J2 त्रितया (for तृतीया). X1 भवंति.

BIS. 2757 (1134) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 35. Haeb. 63. lith. ed. I. 42. Galan 45. Pañc. ed. koseg. II. 159. ed. Bomb. 148. Hit. ed. Johns. I. 172. Prasaṅgābh. 7; Śp. 390; SRB. p. 69. 15; SBH. 478; SRK. p. 63. 4 (Bh.); Vikramacaritra 72; ST. 42. 5; Prabandhacintāmaṇi 5. 264; cf. Tantrākhyāyikā 110 and SA. 18. 5; SHV. f. 70b, 86a; SS. 17. 14; SK. 2. 154; SU. 1498; PT. 6. 8; SN. 463; SSD. 2. f. 135a; JSV. 146. 7; SKG. f. 12a.

51 [a]) E3t यस्यास्थि (for °स्ति). Y7 पित्तं (for वित्तं), and तु लीनः (for कुलीनः). E3t F4 (t.v. as in text) श्रुतिमान् (for श्रुतवान्). F4t.v. विनीतः (for गुणज्ञः). — [c]) E3t युक्ता (for वक्ता). — [d]) E0t Y7 T2 G1.4 जनाः (for गुणाः). F1.2 G1.4 M1.2 आश्रयंते; Y7 आहरंति.

BIS. 5414 (2447) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 33. Haeb. 64. lith. ed. I. 40, II. 41. Galan 44. Prasaṅgābh. 12. Subhāsh. 32. Carr. 452. Vikramacaritra 152; Śp. 333 (Bh.); SRB. p. 64. 9 (Bh.); SRK. p. 44. 6 (Bh.); SA. 114. 3; ST. 41. 7; Padyaracanā (KM 89, p. 111. 41, Bh.); VS. 306 (Bh.); SHV. f. 67a (Bh.) and 82a; SS. 39. 1; SK. 2. 169; PT. 5. 1; SM. 1155; SSD. 2. f. 105a; SSV. 1141; SMV. 4. 12.

52 [a]) B I महार्घ्यैस्; D F2 W Y1 (printed text) महार्हैस्; E0.2t.5 X2t महार्थैस्; F3 महद्भिस्; J Y2–8 T G M महाऽर्धेस् (for महार्घैस्). J तु न तुषुर् (sic) (for तुतुषुर्). — [b]) F2 J3 G4 भीमविशेष- (for °विषेण). M2 भीतिः. — [c]) W8 स्वधां (for सुधां). Y1 नैव ययुर्; G3t संप्रययुर् (for न प्रययुर्). Y5 विकारं (for विरामं). — [d]) C न निश्चयार्थाद्; E3t F5 J1c विनिश्चितार्थाद्; J3 M1.4.5 सु(J3 M1 न)निश्चितार्थां; Y7 सनिश्चितार्थाद् (for न निश्चितार्थाद्). F4 संतः (for धीराः).

BIS. 5707 (2585) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 72. Haeb. 65. lith. ed. I and III. 79, II and Galan 81; SRB. p. 77. 10; PT. 7. 14; SSD. 2. f. 99a.

53* Om. in BORI 329 and Ujjain 6414. — [a]) C संत्यन्ये च; J सत्यं नैव; G4 संत्येवात्र (for सन्त्यन्येऽपि). Y1B -प्रभृतिभिः (for °तयः). E0.1.5 [अ]संभाविनः; F2 [अ]संभाविताः (for संभा°). D पंचशस्; J2.8 पंचषस्; Y2 (m.v. as in text) मिश्रेरास्; T2

द्वावेव ग्रसते दिनेश्वरनिशाप्राणेश्वरौ भास्वरौ
भ्रातः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषीकृतः ॥ ५३ ॥

श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन ।
विभाति कायः करुणापराणां परोपकारेण न चन्दनेन ॥ ५४ ॥

जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः ।
नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजन्मभीः ॥ ५५ ॥

यद् धात्रा निजभालपट्टलिखितं स्तोकं महद् वा धनं
तत् प्राप्नोति मरुस्थलेऽपि नितरां मेरौ च नातोऽधिकम् ।

(orig.) पंचधास् (for पञ्चषास्). — [b]) F2 स्वान् (for तान्). A C J प्रत्येक- (for प्रत्येष). J2 दिनेषु विक्रमरुचे. — [c]) Y1 T दिवाकर° (for दिनेश्वर°). Ao भाश्वरौ; B2 C Eo–2.5 F2.5 W1t Y1(A as in text).3 भास्करौ; F4 W1c.2 भासुरौ; I भ्रातरौ; J2.3 भास्वतौ (for भास्वरौ). — [d]) D प्रातः; W1c.2–4 X1c.2 Y3 T3 M4 भ्रांतः; G1 M1–3.5 प्रीतः (for भ्रातः). F3 यस्य; G4 सोपि (for पश्य). Y2 दैत्यरिपुणा (for दानवपतिः). D E F3 I W1t Y8 T G2.3 M1.2.4.5 शीर्षावशेषाकृतिः (D °तः); J1t Y7 शिष्या(Y7 °क्षा)वशेषीकृतः; J2 शीर्षा च शेषां कृतिः; W1c शीर्षावशेषः कृतः.

BIS. 6803 (3159) Bhartr̥. ed. Bohl. 2. 27. Haeb. 66. lith. ed. I and II. 34. Galan 37; SRB. p. 249. 99; SSD. 2. f. 7b.

54 Order in B F5 Y2 is *bacd*. — [a]) E3t श्रुतं (for श्रोत्रं). F4 श्रुतं नैव (for श्रुतेनैव). E3 च; E5 न च; F6 तु (for न). — [b]) E3t दाने च (for दानेन). E3 H I M1 च (for तु). E3t कंकरेण; Y1B कुंडलेन (for कङ्कणेन). — [c]) B1 Eo–2.3c.5 F2 X Y1 आभाति (for विभाति). D करुणापरायणा; F2–4 Y1B.2.4–6 G1t.v.4 करुणाकराणां; F4m.v. J1.3 Y3.7.8 T G1 M करुणाकुलानां; J2 G3t.v. करुणालयानां. — [d]) W1–3 परोपकारैर्न (for °कारेण). D च; F1 W1–3 तु; F5 न तु (for न). G1 M2.3 मंडनेन; M4.5 भूषणेन (for चन्दनेन).

BIS. 6856 (3052) Bhartr̥. ed. Bohl. 2. 63. Haeb. 68. lith. ed. I. 70, II. 72. Galan 73. Prasaṅgābh. 11. Subhāsh. 100; SRB. p. 75. 12; SRK. p. 103. 5 (Hit.); cf. Cāṇakyanītidarpaṇa 17. 2; Alaṁkārakaustubha (KM 66, p. 360); SK. 6. 91; SSD. 2. f. 93b; SMV. 5. 21; SKG. f. 11a.

55 Om. in BORI 329. NS3 N71, N109 (extra). — [a]) Ao जयंतु. — [b]) Y2 गुणयुक्ताः; Y7 रससिद्ध- (for रससिद्धाः). — [c]) A3 F1 J2 Y1B.4–6 T1.2 G3.4(t.v. as in text).5 तेषां (for येषां). F2 वचःकाये. Y3 कवित्वे विकृतिर्नैषां. — [d]) C D F1.2.4 J1.3 S जरामरणजं भयं; F3 जरामरणजन्म च; J2 जरामरणजं शुचं.

BIS. 2343 (940) Bhartr̥. ed. Bohl. 2. 21. Haeb. 69. lith. I. 23. Galan 24; Śp. 166 (Bh.); SRB. p. 32. 1 (Bh.); SRK. p. 39. 1 (Śp.); SSD. 1. f. 87b.

56 Om. in BORI 329. — [a]) E3 निजलाभपट्ट°; F1–3 J2.3 Y7 T1A G1–4 M निजफालपट्ट°; J1 निजबालपट्ट°. F2 स्वल्पं (for स्तोकं). Y6 वा फलं; M3 यद्धनं (for वा धनं). — [b]) B1 Eo.1.5 H1c.2 तत्प्राप्नोषि; F2 सिध्यंत्येव (for तत्प्राप्नोति). F2 हिमगिरौ; G1 M [ऽ]पि नियतं (for ऽपि नितरां). A3 B2 Y1 न चातोधिकं; F2 च तन्नाधिकं; F4 वनांतेपि वा;

तद् धीरो भव वित्तवत्सु कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः
कूपे पश्य पयोनिधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥ ५६ ॥

लाङ्गूलचालनमधश् चरणावपातं
भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च ।
श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुंगवस् तु
धीरं विलोकयति चाटुशतैश् च भुङ्क्ते ॥ ५७ ॥

राजन् दुधुक्षसि यदि क्षितिधेनुमेनां
तेनाद्य वत्समिव लोकमिमं पुषाण ।
तस्मिंश् च सम्यगनिशं परिपोष्यमाणे
नानाफलैः फलति कल्पलतेव भूमिः ॥ ५८ ॥

सत्यानृता च परुषा प्रियवादिनी च
हिंस्रा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या ।

F5 I W ततो नाधिकं (for च नातोऽधिकम्). — [c]) W2–4 त्वं (for तद्). F6 बहु- (for भव). A I चि(A2 वि)त्तवृत्तिकृपणां; F2 वित्तवत्सु कृपणीं. Ao.1.3 चित्ते व्यथां; A2 चित्ते वृथा (for वृत्तिं वृथा). — [d]) W3t पयः (for जलम्).

BIS. 5267 (2386) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 41. Haeb. 70. lith. ed. I and III. 48, II. 49. Galan 52; SRB. p. 93. 99; SRK. p. 71. 9 (ST.); SHV. f. 63b, 79a; SN. 806; SL. f. 37a; SSV. 335; SKG. f. 18a.

57 Om. in. BORI 329. — [a]) Y7 चरणोपपातं; T1.2 G5 चरणावघातं (for चरणावपातं). — [b]) M3 निपात्य. C चरणोदर°; D वदनोपर°. — [c]) C गजवस्तुभिश्च; M4 मदवारणस्तु (for गजपुंगवस्तु). — [d]) A1c धीरौ or धीरो (for धीरं). F5 चाटु शनैश्च; J2 बाहुशतेन (for चाटुशतैश्च). A1t भुक्ते; M3 भुक्तैः.

BIS. 5845 (2663) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 26. Haeb. 71. lith. ed. I, II and Galan 31. Pañc. ed. orn. I. 14. Hit. II. 40. ed. Cal. p. 188. ed. Rodr. p. 161; SRB. p. 231. 71; SBH. 641; SRK. p. 78. 8 (Bh.); Tantrākhyāyikā I. 8; Edgerton I. 10; SL. f. 42a; SSD. 2. f. 42a.

58 [a]) F5 बुभुक्षसि; J1 दुधक्षसि. A3 B D E3.5 F1.2.4 H1c I Y1–8 G2.4 एतां (for एनां). — [b]) Eo.1.5 तेनोद्य; Ao.3 Eo.1.3c.5 X Y1.3–6 T1.2 अमुं; J1t इहं (for इमं). — [c]) Eo.1.5 I X Y1.4.5 तस्मिंस्तु; F1 यस्मिंश्च. A3 J1.3 Y2.4.8 T G5 M1.2.4 परिपुष्यमाणे; D F1 परिपाल्यमाने; F4 (m.v. as in text) Y1t.5.6 °तोष्यमाणे; J2 °घस्यमाणे; Wt °तुष्यमाणे. — [d]) B Eo.1.5 (and Ec) F2.3 J1.2 G2 -फला; D J3 Y (except Y1) T G1.3–5 M -फलं (for -फलैः). E2t कामलदेव (perhaps mispronunciation of कामलतेव (for कल्पलतेव). J1t भूमौ.

BIS. 5740 (2602) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 38. Haeb. 72. lith. ed. I and III. 45, II. 46. Galan 49; SRB. p. 152. 405; SRK. p. 122. 9 (ST.).

59 [a]) G4 lacuna for रुषा to दयालु (in [b]). E2t F3 J1t X1 G2t पुरुषा°; W4 परुष- (for परुषा). D प्रीयवादिनी च; F5 मृदुवादिनीव; T1A प्रियभाषिणी च; G1 M3 °वदिता च. — [b]) C I Y7 हिंसा (for हिंस्रा). J1t वधन्यः; J1c वदान्यः (for वदान्या). — [c]) A2 B1t

नित्यव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च
वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा ॥ ५९ ॥

न कश्चिच् चण्डकोपानामात्मीयो नाम भूभुजाम् ।
होतारमपि जुह्वन्तं स्पृष्टो दहति पावकः ॥ ६० ॥

अकरुणत्वमकारणविग्रहः परधनापहृतिः परयोषितः ।
स्वजनबन्धुजनेष्वसहिष्णुता प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् ॥ ६१ ॥

आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण लघ्वी पुरा वृद्धिमती च पश्चात् ।

नित्याव्यया; C M_3 नित्यव्यथा; J_1 G_3t नित्यंव्यया (for नित्यव्यया). E_3t I प्रचुरनित्यसमागमा; F_4 °मिश्रधनागमा; M_3 °दिव्यधनागमा. — [d]) A_{0-2} F_1 W_1t वेश्यांगनेव (for वाराङ्ग°). F_2 नृपवृत्तिर् (for नृपनीतिर्).

BIS. 6739 (3132) Bhartṛ. ed. Bohl. **2**. 39. Haeb. 73. lith. ed. I. 46, II. 47. Galan 50. Pañc. ed. Koseg. I. 473. ed. Bomb. 425. Hit. ed. Schl. II. 174. ed. Johns. 182. Prasaṅgābh. 7; SRB. p. 152. 404; SRK. p. 122. 10 (Hit.); Tantrākhyāyikā 1. 185; Edgerton 1. 177; SMV. **20**. 16; JSV. **119**. 4.

60 Om. in J_3. — [a]) F_2 न कोपि; G_2t न कश्चिच्. F_4t.v. चंडरूपाणाम्; F_5 दंडकोपानाम्; J_1 चंडकोपान; J_2 चंडकोपो (for चण्डकोपानाम्). — [b]) J_1 नात्मियो; J_2 नातियो (for आत्मीयो). J_2 न च; Y_6 [ऽ]न्यो न (for नाम). H_2 Y_3 भूभृतां (for भूभुजाम्). — [c]) G_2t हेतारम्. B C D $F_{1-3.5}$ H J_1 W $Y_{1.3-8}$ T $G_{1-3.5}$ M जुह्वानं; F_4 जुह्वानां; J_2 जुष्टान्नं; Y_2 जिह्वानां; G_4 जुह्वाभि- (for जुह्वन्तं). [H_1 com. जुह्वानमपि = जुह्वंतमपि] $E_{0.1.5}$ होतारं जुह्वतमपि; X Y_1c.v. जुह्वंतमपि होतारं. — [d]) D स्पृष्ट्वा (for स्पृष्टो). A_8 स्पृष्टो न दहति पावकः (hypermetric and wrong meaning); $F_{1.2}$ दहत्येव हि पावकः.

BIS. 3184 (1343) Bhartṛ. ed. Bohl. **2**. 47. Haeb. 74. lith. ed. I and III. 56. Galan 60; Śp. 1376 (Bh.); SRB. p. 146. 160; SBH. 2799 (Pañc.); SRH. **59**. 1 (Vallabhadeva); SRK. p. 123. 12 (Bh.); SHV. f. 104b. 41; SK. f. 145a; SM. 1553; SMV. **20**. 17; SSV. 1526; JS. 463.

61 Om. in BORI 329 and Māgadi Krishna Sastri's Kanarese Edn. Bangalore (1924). D order *cdab*. — [a]) G_2 कारणत्वम् (for अकरुणत्वम्). J_2 Y_3 -निग्रहः (for -विग्रहः). — [b]) F_5 परधनोपहृतिः. A परदोषिता (for °योषितः). B E (except E_2) F_1 H I परधनाय (F_1 °ने च) रतिः परयोषिति; C परधने स्पृहते परदोषतः; D परधनापरतिः परयोषितां; F_2 W X $Y_{1.2.4-7}$ T G M परधने परयोषिति च स्पृहा; $F_{3.4}$ J Y_8 परधनस्य हृतिः (J_2 रतिः; J_3 हृतः; Y_3 भृतिः) परयोषितां. [Text as in E_3 Y_3 only.] — [c]) C F_{1-3} $J_{1.2}$ **S** (except G_4 M_5) सु- (for स्व-). C $W_{2.3}$ -जनेपि (for -जनेषु). — [d]) B_2 E_2 प्रकृतसिद्धम्. B_1 ह्यमहात्मनां.

BIS. 3 (1) Bhartṛ. ed. Bohl. **2**. 42. Haeb. 76. lith. ed. I. 51, II. 52. Galan 55. Saṁskṛtapāṭhop. 62; SRB. p. 59. 217; SRK. p. 26. 53 (Bh.); SSD. **2**. f. 126b.

62 [a]) A_8 C J Y_1 प्रारंभ°. A_2 D F_4 I J_1 W X Y_2 G_1 M_3 क्षयणी (for क्षयिणी). — [b]) A_{0-2} तन्वी; M_5 लघूः (for लघ्वी). $Y_{5.6}$ पुरो- (for पुरा). B_1 J_2 W_{2-4} Y_1A वृद्धिमतीव; W_1 $Y_{4.8}$ T_1 $G_{1.5}$ $M_{1.3}$ वृद्धिमुपैति; Y_2 वृद्धिमयी च (for °मती च). — [c]) E_5t

दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥ ६२ ॥

भवन्ति नम्रास् तरवः फलोद्गमैर्नवाम्बुभिर्भूरिविलम्बिनो घनाः ।
अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥ ६३ ॥

पद्माकरं दिनकरो विकचं करोति
चन्द्रो विकाशयति कैरवचक्रवालम् ।
नाभ्यर्थितो जलधरोऽपि जलं ददाति
सन्तः स्वयं परहितेषु कृताभियोगाः ॥ ६४ ॥

यदचेतनोऽपि पादैः स्पृष्टः प्रज्वलति सवितुरिनकान्तः ।

G2t दीनस्य; J नरस्य; M5 इनस्य (for दिनस्य). J2 °जीर्णांश; Y2 °भागा (for °भिन्ना). — d) Eo I G4 छायैव. B1t C Eot F2.4 J W3 X1 Y2.7.8 G2 (orig. as in text) 4.5 खलु (for खल-).

BIS. 1004 (382) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 50. Haeb 78. Galan 63. Pañc. ed. Koseg. II. 38. Subhāsh. 62; SRB. p. 172. 826; SDK. **5.** 37. 5 (p. 303, Vācaspati); ST. **3.** 38; VS. 362 (Bh.); SU. 1557; SS. **27.** 3; SL. f. 26a; SSD. **2.** f. 125b; SMV. **13.** 8; JSV. **217.** 5; SKG. f. 17a.

63 a) Eo–2.5 फलोद्गमे; G4 फलोदकैर्; G4t.v. फलोदयैर् (for °द्गमैर्). — b) Ec न वा अंबुभिर्; A B D E3t F2 X Y8 भूमि-; C Y1 (printed text). 4–8 T G M1–4 दूर-; F3 भूति-; Y1A मूल्य-; Y1B भूम्य- (for भूरि-). — c) J3 W2 अनुद्धृताः (for °द्धताः). — d) X2 एषो हि (for एवैष).

BIS. 4556 (2029) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 62. Haeb. 81. lith. ed. I. 69, II. 71. Galan 72. Śākuntala 109 (V. 13 in Pischel's HOS. ed.); SRB. p. 75. 11; SDK. **5.** 39. 3 (p. 303, Kālidāsa); SRH. **31.** 33 (Kālidāsa); SRK. p. 103. 4 (ST.); SSD **2.** f. 95b; BPS. 127.

64 a) T2 पद्माकरो दिनकरं. C (emendation as in text) D E2 F2.4 W1.3.4 X Y1 विकची- (for विकचं). — b) C D F1–3 J2.3 W1–3 X2 Y (except Y1) T G M1.3–5 विकासयति; W4 विकातपति; M2 [ऽ]पि कासयति (for विकाश°). — c) X नाभ्यर्थितं. A C E3t H I °तोपि जलदः स(A श)लिलं ददाति. — d) Y8 स्वतः (for स्वयं). F2 परहिते सुकृता; तियोगाः; F4 J Y2.4–8 T G M2.3 परहिते वि(J2 नि)हिताभि(T3 °तानु-; G1 M3 °तोप)योगाः- W2t.3t.4t परहिताभिहिताभियोगाः; X °हितेषु कृताभियोगः; Y8 °हितेषु कृतप्रयत्नाः; M1 °हिते विहितप्रयत्नाः; M4.5 °हिते विहिताभिलाषाः.

BIS. 3909 (1692) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 65. Haeb. 84. lith. ed. I and III. 72. Galan 74; SRB. p. 75. 13; SRK. p. 103. 6 (ST.); SS. **24.** 1; PT. **1.** 62; SSD. **2.** f. 97a.

65 a) missing in J1. B2 Eot.1.2t यदि चेतनो. J2 वाद्रि-; X2 G4 पाद- (for पादैः). — b) G4 -स्पर्शैः (for स्पृष्टः). E2t [अ]पि ज्वलति; Y1A प्रज्वलतु. C D F3 I J2 सवितुरिव कांतः; E5t सवितुसूर्यकांतः; W (W4 orig.) सवितुरविकांतः; X1 सवितरिनकांतः; X2 सवितुरीनकांताः; M4 सवितुरिनकांतं; M5 सवितरि*कांतं. — c) E3 I यस्तेजस्वी; J2 तेचेजसि. पुरुषः om. in X1AB. — d) B1 Y7 प्रकृत-; C J2 G5 परकृति-; F3 G4 प्रकृति- (for परकृत-).

तत् तेजस्वी पुरुषः परकृतनिकृतिं कथं सहते ॥ ६५ ॥

आज्ञा कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानां दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च ।
येषामेते षड् गुणा न प्रवृत्ताः कोऽर्थस् तेषां पार्थिवोपाश्रयेण ॥ ६६ ॥

व्यालं बालमृणालतन्तुभिरसौ रोद्धुं समुज्जृम्भते
भेत्तुं वज्रमणीञ् शिरीषकुसुमप्रान्तेन संनह्यते ।
माधुर्यं मधुबिन्दुना रचयितुं क्षाराम्बुधेरीहते
नेतुं वाञ्छति यः सतां पथि खलान् सूक्तैः सुधास्यन्दिभिः ॥ ६७ ॥

स्वायत्तमेकान्तहितं विधात्रा विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः ।
विशेषतः सर्वविदां समाजे विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥ ६८ ॥

A_{0-2} -निकर्षं; C om.; E_{1}m.v. $G_{2t.4}$ -निकृतं; $F_{2.5}$ $J_{2.3}$ W_{1-3} M_{3} -विकृतिं; J_{1} -निजकृतं; X_{1} -निह्वतिं (for -निकृतिं). W_{4} (sec. m.) G_{1} $M_{1-3.5}$ कथं नु; T_{3} कथं तु (for कथं). B $E_{0-2.5}$ $F_{4.5}$ H J_{2} Y_{3} सहतां; J_{1} broken (for सहते).

BIS. 5173 (2336) Bhartr̥. ed. Bohl. 2. 30. Haeb. 88. lith. ed. I and II. 37. Galan 40; SRB. p. 79. 15; SRK. p. 49. 6 (Bh.); SK. 2. 168; SSD. 2. f. 103a; SMV. 28. 20.

66 [a]) A_{3} E I X सज्जनानां; B पुण्यभाजां (for ब्राह्मणानां). — [b]) G_{3} भोगो मित्रः (for दानं भोगो). Y_{2} मित्रसंतर्पणं; G_{3} पुण्यसंरक्षणं; G_{4} नित्य° (for मित्र°). — [c]) F_{2} J_{3} T_{3} G_{2t} $M_{3.4}$ एषाम् (for येषाम्). B F_{5} सद्गुणा (for षड्गुणा). X संप्रवृत्ताः; $M_{1.2.4}$ न प्रसिद्धाः (for न प्रवृत्ताः). — [d]) I पार्थिवोपासनेन. [T_{1} com. takes पार्थिव as vocative]

BIS. 876 (318) Bhartr̥. ed. Bohl. 2. 40. Haeb. 89. Galan 51; Śatakāv. 90; SRB. p. 152. 394; SBH. 3229; SRK. p. 122. 11. (Bh.); SL. f. 48b; SKG. f. 22a.

67 [a]) Y_{2} नागं (for व्यालं). B_{1} अलं (for असौ). X Y_{1} समुत्कंठते (for °ज्जृम्भते). — [b]) J_{2} Y_{8} छेत्तुं (for भेत्तुं). F_{4} X Y (except $Y_{3.7}$) T_{1} $G_{2.4}$ वज्रमणिं. C संबध्यते; E_{3t} F I $Y_{1.3.5-8}$ T $G_{1.2c.3.5}$ M_{1-3} संनह्यति. — 67^{cd} is missing in X_{1}. — [c]) $A_{0.1.3}$ मधुबिंदुनो. D रचयतुं. E_{1t} F_{4} क्षीरांबुधेर्. T_{3} ईह्यते. — [d]) A_{2} येतुं (for नेतुं). A_{3} $W_{1-3.4}$ (orig.) transp. सतां and खलान्. F_{2} यस्तु सत्पथि; J_{2} यस्य तान्प्रति (for यः सतां पथि). J_{1} (corrupt, apparently) स तान्प्रति खलान्. W_{4} (by corr.) $Y_{2.4-8}$ T G_{8}(orig.)$._{4}$ $M_{3.5}$ मूर्खान्यः ($Y_{4.5.7}$ °र्खं यः) प्रतिनेतुमिच्छति; Y_{1} $G_{1-2.3}$ (by corr.)$._{5}$ $M_{1.2.4}$ मूर्खान्यः पथि (G_{5} परि-) नेतुमिच्छति (for नेतुं—पथि). F_{5} मुक्तान्; W_{4} (by corr.) $Y_{2.4-8}$ T $G_{1.5}$ $M_{3.5}$ बलात्; Y_{1} $G_{2.3}$ $M_{1.2.4}$ सतां; G_{4} नरः (for खलान्). F_{5} सदा साधुभिः; Y_{1} (c.v. as in text) सुधास्पर्धिभिः.

BIS. 6330 (2920) Bhartr̥. ed. Bohl. and lith. ed. II. 2. 6. Haeb. 90. lith. ed. I. 5. Galan 8; SRB. p. 41. 67; SRK. p. 34. 4 (Bh.); Vairāgyaśataka of Padmānanda; SSD. 2. f. 131b.

68 [a]) F_{5} $W_{1-3.4}$ (orig. as in text) °गुणं; T_{1c}.v. °कृतं (for °हितं). — [b]) E_{3t} I_{t} भूषणम्; Y_{8} छादयम् (for छादनम्). J_{1c} अभिज्ञतायाः (for अज्ञ°). — [c]) C सर्गविदां; J_{1t} सर्वमिदं (for °विदां). — [d]) W_{4} (orig.) भौमम् (for मौनम्).

BIS. 7352 (3340) Bhartr̥. ed. Bohl. and lith. ed. II. 2. 7. Haeb. 91. lith. ed. I. 6. Galan 9. Śatakāv. 91; SRB. p. 86. 3; SBH. 2382; SRK. p. 79. 2 (Bh.); SSD. 2. f. 132b; SKG. f. 5b.

उद्भासिताखिलखलस्य विशृङ्खलस्य
प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्मवृत्तेः ।
दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विषोऽस्य
नीचस्य गोचरगतैः सुखमास्यते कैः ॥ ६९ ॥

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं
विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं देवता
विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥ ७० ॥

दाक्षिण्यं स्वजने दया परजने शाठ्यं जने दुर्जने
प्रीतिः साधुजने स्मयः खलजने विद्वज्जने *आर्जवम् ।

69 Om. in J3 and BORI 329. — [a]) D उद्घाटिता- (for उद्भासिता-). Y8 °जनस्य; G1 M3 °बलस्य (for °खलस्य). B2 M4 विजृंभितस्य (for विशृङ्खलस्य). — [b]) J वाग्जात-; Y2 T1c.v. प्रागेच; Y4.5 प्रोद्राथ-; Y8 T1.2 G5 प्रोद्राढ-; M4.5 प्राग्जाति- (for प्राग्जात-). J2 W1t.2t.4t Y1 T1c.v.2 -विस्तृत-; Y2 G5 -विस्मृति- (for -विस्मृत-). G5 -निजाखिल-. W2 Y7 -कर्मवृत्तैः. — [c]) D देवाद्; F3 तीव्राद् (for दैवाद्). Y8 उपात्त- (for अवाप्त-). F4 °विषयस्य (for °विभवस्य). B2 Y2 गुणिद्विषोस्य; F2 T2 गुणाद्विषोस्य; F4 X1 गुणद्विषस्य; F5 °द्रुयस्य; J1 रुणद्विषोस्य; J2 ऋणं विशोष्यं; G4 गुणद्विषश्च. — [d]) E3 गोचरगतेः. F2.4 I X G1 M3 आप्यते; J1 corrupt; J2 अश्नुते; M4.5 आप्स्यते (for आस्यते). M4.5 किं (for कैः).

BIS. 1241 (466) Bhartr. ed. Bohl. 2. 49. Haeb. 92. lith. ed. II. 59, III. 58. Galan 62; SRB. p. 60. 238; SBH. 444; SRK. p. 27. 55 (Kalpataru); SSD. 2. f. 144a.

70 Wrongly om. in B2 text. — [a]) M3 गुप्तं धनं विद्यया (for प्रच्छन्नगुप्तं धनं). — [b]) X भाग्य° (for भोग°). — [c]) I X1 Y1AB बंधुजने; W3 बंधुजना. F1.2 J3 X Y2.4–8 T G M परा (for परं). N (except A1 F1.2 It J3) W Y1.3 दैवतं (for देवता). (A1 com. विद्या उत्कृष्ट इष्टदेवता छे). [परं देवता is found only in Ao.1 It]. — [d]) D पूजितं; E2 F1.5 W1.2 X G4 M4.5 पूजिता; F3 J1 Y7 पूजिते; Y2 पूजते (for पूज्यते). D प्रतिदिनं; F1.2t.v.4 (t.v. as in text) [ऽ]शुचि धनं; Y1(B as in text) न तु धनं; G1 M3 च सततं; M4 वरधनं; M5 परधनो (for न हि धनं).

BIS. 6089 (2797) Bhartr. ed. Bohl. 2. 17. Haeb. 93. lith. ed. I. 19, II and Galan 20. Guṇaratna 3 (Haeb. p. 523). Kāvyakal. and Kāvyas. Hit. ed. Schl. ad. pr. 48. Vikramacaritra. 125. Prasaṅgābh. 12. Subhāsh. 8; SRB. p. 30. 15; SRK. p. 42. 1 (Prasaṅgaratnāvali); SA. 7. 9; Sūktāvali 4; SHV. f. 36b (Bh.); SS. 14. 5; SK. 6. 114; SN. 692; SSD. 2. f. 110a; SSV. 749; SMV. 11. 3; JSV. 67. 2; SKG. f. 12a.

71 Om. in BORI 329. — [a]) J1 दाक्षन्यं; X1 दाक्षग्यं; X2 दाक्ष्यण्यं. F1 सुजने (for स्वजने). C F1–4 I J1.2 X Y1B.4–8 T G M परिजने (for पर°). B2 F2.5 H J W X2 Y2.4–8 T G1.4 M सदा; D F1.4 X1 Y1 G2.3.5 तथा (for जने). C om. (hapl.) शाठ्यं जने दुर्जने. — A H transpose (with their var.) स्मयः खल°—*आर्जवं (in [b]) and क्षमा गुरु°—धूर्तता (in [c]). — [b]) E2t शमः (for स्मयः). F2.3.5 S (except Y3.8) नयो नृपजने (for

शौर्यं शत्रुजने क्षमा गुरुजने नारीजने धूर्तता
ये चैवं पुरुषाः कलासु कुशलास् तेष्वेव लोकस्थितिः ॥ ७१ ॥

करे श्लाघ्यस् त्यागः शिरसि गुरुपादप्रणमता
मुखे सत्या वाणी विजयि भुजयोर्वीर्यमतुलम् ।
हृदि स्वच्छा वृत्तिः श्रुतमधिगतं च श्रवणयोर्
विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम् ॥ ७२ ॥

वहति भुवनश्रेणीं शेषः फणाफलकस्थितां
कमठपतिना मध्येपृष्ठं सदा स च धार्यते ।

स्मयः खल°). B1 J1 खलु (for खल-). A E I W4 X Y2.7.8 T1.3 G4.5 M3 चार्जवं; B1 F2.3.5 H J W1-3 Y1.4-6 G1-3 M1.2.4.5 -त्वार्जवं; B2 त्वार्जवं; C F1.4 T2 Y3 [ऽ]प्यार्जवं; D -स्यार्जवं (for *आर्जवम्). — c) T1 G5 कांता- (for नारी-). Y1c.v. T1 G4.5 M4.5 धृष्टता (for धूर्तता). — d) F1 ये त्वेवं; F3 एवं ये; J1.3 येत्येवं; J2 येप्येवं; Y2 यद्येवं; Y8 येप्वेवं (for ये चैवं). Y2 कलासु निपुणास्; M4.5 कलौ सुकुशलास्. G1 M2.3 ये चैवं कुशला भवंति पुरुषास्; G2c.3.5 यैश्चैवं पुरुषैः कलासु कुशलैस् (up to caesura). H तेषां हि लोके स्थितिः; J3 तैरेव भूर्भूषिताः; Y7 तेष्वेव लोकः स्थितः; G1 M2.3 तेष्वेव लोकज्ञता.

BIS. 2738 (1125) Bhartr. ed. Bohl. 2. 19. Haeb. 94. lith. ed. I. and III. 21, II and Galan 22. Śatakāv. 91. Subhāsh. 212. Prasaṅgābh. 5; SRB. p. 179. 1039; SBH. 2946; SRK. p. 14. 36 (Bh.); SA. 24. 44; Cāṇakyanītidarpaṇa 12. 3; VS. 343 (Bh.); SHV. f. 100b. 44; SS. 6. 37; SSD. 2. f. 94a; SMV. 28. 21.

72* Om. in I and BORI 329. — a) E2t Y2 श्लाघस्त्यागः; F2 श्लाघ्यं दानं. Eot F3 गुरुपदे (for -पाद-). A B2 E2.3 F3.5 H G4t.v. -प्रणमनं; B1 D -प्रणयनं; C Eo.1.5 F1.2.4 J W X Y1-5.7.8 T G2-5 M1 -प्रणयिता; Y6 -प्रवणता; G1 M2.3 -प्रणतिता (for प्रणमता found only in M4.5). — The portions after caesura in 72b and 72c are transposed (with var.) in E2. — b) B Eo.1.5 J1 W1-3 X2 विजय-; Y2 जयति (for विजयि). C पौरुषमपि; E2 H पौरुषमहो; J2 शौर्यमतुलं (for वीर्यमतुलम्). — c) A1 (orig.).2 B1 C F1 (t.v. as in text).2.3 W1-3 X1 Y1A.3 स्वस्था; W4 स्वान्या (for स्वच्छा). [A1 com. स्वस्था वृत्तिः कहतां संतोषवृत्तिः]. E2 श्रुतिम्; J1 शृतिम् (for श्रुतम्). F5 अवगतं च श्रवणयोर्; W अधिगतैकव्रतफलं. — d) A1 प्रकृत (com. स्वभाव) महतां. C मंदनम्; W3 मंडितम् (for मण्डनम्).

BIS. 1543 (601) Bhartr. ed. Bohl. 2. 55. Haeb. 95. lith. ed. I. 64, II. 65. Subhāsh. 56, 315; SRB. p. 52. 240; SRK. p. 18. 72 (Bh.); PT. 1. 63; SSD. 2. f. 93a; SSV. 16; JSV. 13. 12, 182. 9.

73* Om. in BORI 329 and NS2. — a) E5 भवनश्रेणीं; J2 W1 Y2.4-8 T1 G5 M4 भुवनश्रेणिं. C -फलकास्थितां; W1.2.3c.4 -फणकस्थितां; M4.5 -फलकस्थिता. — b) T3 कमथ°; M5 कमल° (for कमठ°). C Y3 G1 मध्ये पृष्ठे; Eo.1.2c.3c.5 मध्ये कष्टं; X doubtful (X1 probably by corr. मध्ये पृष्ठे and X2 मध्ये पृष्ठ); Y2 मध्येतोयं. E2 सदेव च धीयते; E3 तदेव हि धार्यते; It तदेव च धार्यते; W1.2 सदा स विधार्यते; X1 स चा (marg. सदा)-प्यवधीयते; X2 स च स धार्यते (corrupt). — c) B1 तदपि; J तमथ (for तमपि). F2 क्रोडो धीरं; J2 क्रीडाधीनं; Y3 क्रोडोड्डीनं; M4.5 क्रोधाल्लीनं (for क्रोडाधीनं). C पयोधिरना-**द्; F2.5 J पयोनिधिरादराद्; W1.3 पयोनिधिरनादराद्; M4.5 पयोनिधिमनादराद्. — d) D सतां (for महतां). Y3 निःसीमास्ताश् (for °मानश्).

तमपि कुरुते क्रोडाधीनं पयोधिरनादराद्
अह ह महतां निःसीमानश् चरित्रविभूतयः ॥ ७३ ॥

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ॥ ७४ ॥

सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु ।
प्रकृतिरियं सत्त्ववतां न खलु वयस् तेजसो हेतुः ॥ ७५ ॥

केयूरा न विभूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला
न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालंकृता मूर्धजाः ।

BIS. 6012 (2763) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 28. Haeb. 96. lith. ed. I and II. 35. Galan 38. Subhāsh. 315; BPB. 207 (Sīmantakavi); SRB. p. 51. 226; BPS. 122; JSV. 184. 6.

74* Om. in Wai 2, and Adyar XXIX E. 2; not found in Rāṇā Pratāp's trans. F5 X order *cdab*. — a) I Y1A परिवर्त्तनि; J1 °वृत्तिनि; Y3 °वर्त्मनि. — b) B2 F4 H I मर्त्यः; F3 श्रुतः; Y7 नरः; M4 मदः (for मृतः). E2 F5 कोपि; M4 कोपान् (for को वा). F1 जनायते; F3 om.; G2 (orig.) न जायति. — c) F3 J2 न (for स). B1t यातेन (for जातेन). — d) A2 जातिवंशः; J2 यति मग्नः; J8 W1 X1 याति वंश-; T3 वंशो याति; M4 याति मानः. X1 -समुन्नतीः; M5 समुन्नतीं.

BIS. 6681 (3107) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 24. lith. ed. I, II and Galan 32. Hit. ed. Schl. Pr. 13. Johns 14. Pañc. ed. koseg. I. 33. ed. Bomb. 27. Subhāsh. 63; SRB. p. 98. 7; SBH. 500; SRH. 168. 10; SRK. p. 120. 5 (Hit.); SM. 1676; SSD. 2. f. 113a; SSV. 1660.

75 Om. in D. — a) G5 पतति (for निपतति). — b) E3t मदमद- (for मदमलिन-). C -भित्ति- (for -भित्तिषु). A0-2 G2 (t.v. as in text) गजानां. — d) A C F2 Y8 T G5 तेजसां (for तेजसो).

BIS. 7040 (3251) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 31. Haeb. 100. lith. ed. I. 37, II. 38. Galan 41. Subhāsh. 316; Śp. 283; SRB. p. 79. 14; SBH. 593 (Śrī vajrāyudha); SRK. p. 174. 3 and p. 49. 2 (Bh.); ST. 16. 3 and 40. 6; Padyaracanā (KM. 89, p. 102. 61, Bh.); SHV. f. 72a, 88b; SK. 3. 201; SU. 1578; SSD. 2. f. 103a; JSV. 172. 7, 287. 3.

76 a) C S (except W1. 2 orig. 3. 4 orig. Y1AC) केयूराणि न (C °राणि वि-; Y8 °रा न हि) भू°. D सततं (for पुरुषं). F4 X1 Y3 हारो न चंद्रोज्ज्वलो. — b) B2 कुसुमैर्नालंकृताः Y3 कुसुमैश्चालं°. — c) F3 M3-5 वागेका (M4 °काः); J2 सा वाणी (for वाण्येका). M4 तम् (for सम्-). B1 Y2 नितरां; F4 कृतिनं; Y4-6 G2. 3. 5 विमला; T3 सततं (for पुरुषं). A H1 (gloss) T3 पठ्यते (for धार्यते). — d) J W2-4 Y8 T1 (c.v. as in text). 2 G5 [ऽ]खिल- (for खलु). A H J1 न कश्चित् (for भूषणम्). M3 सा वाग्वैव हि भूषणं भुवि नृणां वाग्भूषणं भूषणं.

BIS. 1910 (735) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 16. Haeb. 106. lith. ed. I. 18, II and Galan 19. Saṃskṛtapāthop. 62. Śatakāv. 93. Prasaṅgābh. 6. Subhāsh. 287; SRB.

वाण्येका समलंकरोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते
क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥ ७६ ॥

S'ṚNGĀRA

तावदेव कृतिनामपि स्फुरत्येष निर्मलविवेकदीपकः ।
यावदेव न कुरङ्गचक्षुषां ताड्यते चटुललोचनाञ्चलैः ॥ ७७ ॥

धन्यास् त एव चपलायतलोचनानां
तारुण्यदर्पघनपीनपयोधराणाम् ।
क्षामोदरोपरिलसत्त्रिवलीलतानां
दृष्ट्वाकृतिं विकृतिमेति मनो न येषाम् ॥ ७८ ॥

स्मितेन भावेन च लज्जया धिया पराङ्मुखैरर्धकटाक्षवीक्षितैः ।
वचोभिरीर्ष्याकलहेन लीलया समस्तभावैः खलु बन्धनं स्त्रियः ॥७९॥

p. 85. 14; SRK. p. 110. 1 (Bh.); Sūktāvalī 25; SA. **7**. 35; SHV. f. 36b; SS. **57**. 1; SK. **6**. 115; SU. 1412; PT. **3**. 27; SL. f. 53b; SSD. **2**. f. 110a; SMV. **11**. 1; JSV. **67**. 1.

77 [a]) G1 M1.2 महताम् (for कृतिनाम्). Eo.1.4 and Ec अयं; E2 F2 Y2.7.8 M1.2 हृदि; F3 परि-; M4 अवि- (for अपि). Y7 स्फुरतु. C तावदेव हि विवेकिनां स्फुरन्. — [b]) C भाति; M2 एव (for एष). G1 M2 -दीपिका; G2t -दीपिकः; G5 -दीपकं (for -दीपकः). — [c]) A यावदेष. B F1.2.4 W1–3 M3.4 °चक्षुषा (for °चक्षुषां). — [d]) C ताडितश्च; F3 नाव्यते; Y4.5 G2.3 ताम्यते (for ताड्यते). E5t F5 W1.2.4 Y1A.3. चपल-; G4 तरल-. C J1t -लोचनांचनैः.

BIS. 2545 (1026) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 55. Haeb. 58. Subhāsh. 14; SRB. p. 255. 33; SKM. **131**. 30 (Indrakavi); SRK. p. 276. 4 (Śp.); SK. **5**. 134; SM. 1383; SN. 254; SSV. 1368; SLP. **4**. 53 (Bh.).

78 Om. in Mysore 582. E5 order *adbc*. — [a]) I धन्यः स (for धन्यास्त). C H W Y7 G1.4 M तरलायत- (H1 com. तरले = चपले); I चपलायित-; J Y2 (orig.) 4–6.8 T G2c.3.5 धवलायत-; G2t धवलायित-. X1 -लोचनीनां. — [b]) W1 -पूर्ण-; W2.3 -पुण्य-; W4 -पुण्यं-; G4 -दृप्त- (for -दर्प-). T3 -घट- (for -घन-). X1 Y1 -पयोधरीणां. — [c]) Ec.v. क्षामोदरे परि°; F5 क्षामोदरप्रविलसत्-. D F2 -युतानां; F3 -कृतानां; M5 -रसानां (for -लतानां). — [d]) G1 विकृतिमेव. J1t विकृतिमनो न येषां; W4 विकृतिमनो म येषां. I यस्य; Y3 एषां (for येषाम्).

BIS. 3081 (1310) Bhartṛ. ed. Bohl. lith ed. III. **1**. 92. Haeb. 95; Sāhityamīmāṁsā **6** (p. 88); SS. **45**. 5; SLP. **4**. 55 (Bh.).

79 E1 repeats this śl. on margin. — [a]) C T1c.v. हावेन; G4 हासेन (for भावेन). A8 B D F1.2.4 H I W X Y1–5.8 T1.2 G2–5 M1.4.5 भिया; C T3 om.; J [अ]पि वा; Y6.7 T1c.v. G1 M2.3 गुणैः (for धिया). — [b]) D F5 H J S (except W1 and Wc X Y1) °वीक्षणैः (for °वीक्षितैः). — [d]) X1 स्त्रिया (for स्त्रियः).

BIS. 7261 (3319) Bhartṛ. ed. Bohl. and Haeb. **1**. **2**. lith. ed. II. 8; SRB. p. **251**. 37; SBH. 3383; SRK. p. 271. 9 (Bh.); SM. 1391; SN. 258; SSV. 1376; JS. 393; JSV. **241**. 12; SLP. **4**. 58 (Bh.).

एताश् चलद्वलयसंहतिमेखलोत्थ-
झंकारनूपुररवाहृतराजहंस्यः ।
कुर्वन्ति कस्य न मनो विवशं तरुण्यो
वित्रस्तमुग्धहरिणीसदृशाक्षिपातैः ॥ ८० ॥

सत्यं जना वच्मि न पक्षपाताल् लोकेषु सप्तस्वपि तथ्यमेतत् ।
नान्यन् मनोहारि नितम्बिनीभ्यो दुःखैकहेतुर्न च कश्चिदन्यः ॥ ८१ ॥

लीलावतीनां सहजा विलासास् त एव मूढस्य हृदि स्फुरन्ति ।
रागो नलिन्या हि निसर्गसिद्धस् तत्र भ्रमत्येव मुधा षडङ्घ्रिः ॥ ८२ ॥

---

80 [a]) M_4 एकाश् (for एताश्). W स्खलद्- (for चलद्-). C -झांकृति-; H -संतति- (for -संहति-). F_3 °मेखलोद्यज्-; J_1 W_4 Y_{1A} and printed ed. °मेखलोत्थं; $T_{2.3}$ °मेघलोत्थ-. — [b]) C -शृंगार-; F_5 -झांकार-; W_1 -झंकारि-; Y_3 -झुंकार- (for -झंकार-). C F_5 G_5 -रवाहत-; D $F_{1.2.4}$ H T $M_{4.5}$ -पराजित-; E_4t °रवाकृत-; X Y_1 -रवाजित-; Y_7 G_3t -रवामृत-; Y_8 -पराहत-; M_3 -वराहत- (for -रवाहृत-). A_3 B D $E_{2t.\,3t.\,4t}$ $F_{1.2.4}$ W $Y_{1.2.5.7}$ G_4 $M_{1.2}$ -राजहंसाः; X -राजहंसा; G_2t -राजहंस्याः; G_3t राजहंस्युः. — [c]) J_1t कुर्वंतु. J_1 विवसं; X Y_1 विकचं; Y_7 [ऽ]पि वशं; G_2t [ऽ]धिवशं (for विवशं). F_2 तरुस्थो; X तरुण्याः (for तरुण्यो). — [d]) C वित्रस्त-; E_3t चित्रस्य; $E_{3c.4}$ चित्रस्थ-; J_1t विशस्त्र-; J_1c विश्रस्त- (for वित्रस्त-). A_2 F_1 X Y_1 -सदृशाक्षपातैः; D F_3 W Y_{2-8} T G_{1-4} M -सदृशैः कटाक्षैः; F_5 -सदृशेक्षणांतैः.

BIS. 1456 (573) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 8. Haeb. 10. lith. ed. II. 9; SRB. p. 253. 25; SHV. app. II. f. 1b. 3 (Bh.); SLP. **4**. 59 (Bh.).

81 [a]) A सत्यं वचो; X Y_1 सत्यं जनान्; $M_{1.5}$ भो सज्जना (for सत्यं जना). Y_8 श्रूयत (for वच्मि न). F_2 पक्षपाता; F_4 J G_1 $M_{4.5}$ °पातो; $M_{1.3}$ °पातं (for °पाताल्). — [b]) $E_{0.1}$ यत्सप्तस्वपि; D $F_{3.4}$ सर्वेष्वपि; E_5t F_5 W सर्वेषु च (for सप्तस्वपि). D तथ्यमेव; $F_{2.4}$ X $G_{1.2t.4}$ $M_{1.2}$ सत्यमेतत्; $M_{4.5}$ मध्य° (for तथ्य°). — [c]) J X_2 M_{3-5} नान्यं (for नान्यन्). Y_8 विलासिनीभ्यो (for नितम्बि°). — [d]) G_2t दुःखस्य; G_4 न दुःख- (for दुःखैक-). E_{0-2} Y_1 हि (for च). C G_4 किंचिदस्ति; $E_{2c.3.4}$ I M_1 किंचिदन्यत्; M_2 किंचिदन्यः; M_3 कश्चिदन्यत्; $M_{4.5}$ कश्चिदेव.

BIS. 6720 (3127) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 54. Haeb. 57. lith. ed. II. 10. Kāvyas. 46; SBH. 2231; SLP. **4**. 60 (Bh.).

82 Generally found in Ś, but C. N60 (61) and Ś11; F_1 and BORI. 326, N62; F_2 N64 (65); Ujjain 6414, N64. M_3 order *cdab*. — [a]) M_3 विलासिनीनां (for लीलावतीनां). X_2 महजा; G_3t सहसा (for सहजा). $J_{1t.\,2t}$ X_2 विलासः. — [b]) J_1 स एव; W_{2-4} तवैव; J_2t T_2 ता एव (for त एव). A_{0-2} $E_{0t.\,1t}$ स्मरंति (for स्फुरन्ति). [But A_1 com. स्मरंति कहतां चीता आवै] — [c]) X [अ]थ; $G_{1.4}$ $M_{1.2.4}$ च (for हि). E_0t H_2 J निसर्गसिद्धिस्. — [d]) E_2 $F_{4.5}$ X_2 Y_1t भ्रमत्येष. J_1 $W_{1.2}$ X_1 $Y_{3.7}$ $T_{2.3}$ G_3t M_{1-3} मुदा; Y_{4-6} T_1 वृथा (for मुधा).

BIS. 5857 (2673) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 78. Haeb. 81. lith. ed. II. 11. Subhāsh. 212; SRK. p. 271. 10 (Śphuṭaśloka); SN. 268; JSV. **302**. 5; SLP. **4**. 61 (Bh.).

असाराः सन्त्येते विरतिविरसा वाथ विषया
जुगुप्सन्तां यद् वा ननु सकलदोषास्पदमिति।
तथाप्यन्तस्तत्त्वप्रणिहितधियामप्यतिबलस्
तदीयोऽनाख्येयः स्फुरति हृदये कोऽपि महिमा ॥ ८३ ॥

मात्सर्यमुत्सार्य विचार्य कार्यमार्याः समर्यादमिदं वदन्तु।
सेव्या नितम्बाः किमु भूधराणामुत स्मरस्मेरविलासिनीनाम् ॥ ८४ ॥

किमिह बहुभिरुक्तैर्युक्तिशून्यैः प्रलापैर्
द्वयमिह पुरुषाणां सर्वदा सेवनीयम्।

---

83 Om. in Kṛṣṇa Śāstri Mahābaḷ's ed. (NSP). — [a]) G$_4$ उपायाः (for असाराः). B E$_2$t F$_{1.2.4.5}$ H I J W X Y$_{1-3.5}$ G$_{1-4}$ M$_{1.2.4.5}$ संत्वेते; Y$_4$ T G$_5$ सर्वे ते; Y$_{6.8}$ संसारा (for सन्त्येते). F$_{1.2}$ H °विषमा; Y$_6$ °विषयाः (for °विरसा). A बाह्य-; D E$_3$ F$_{3-5}$ I$_c$ W- [आ]यास-; E$_{0.1.5}$ I$_t$ ये च; E$_{3.4}$ चापि; J$_1$t Y$_{1.2.8}$ G$_{2.3}$ वाद्-; X$_1$ यच्च; X$_2$ याश्च; Y$_3$- [आ]स्वाद-; Y$_4$ पापि-; Y$_{5.6}$ T G$_5$ पाप-; G$_4$ [अ]पायि-; M$_3$ वादि- (for वाथ). F$_4$ -विषमा (for विषया). — [b]) B$_1$ E$_3$t Y$_3$ M$_4$ जुगुप्संतं; D F$_3$ H$_1$c J Y$_{4-6}$ T G$_{1-3.5}$ M$_{1.2}$ °प्स्यंतां; F$_2$ °प्संती; I °प्स्यंतो; X$_1$ Y$_{2.7}$ जिगुप्संतां. B$_2$ Y$_3$ न तु (for ननु). E$_2$t शकल° (for सकल°). A E$_{3.4}$ H T$_3$ G$_4$ अपि; F$_2$ इदं (for इति). — [c]) F$_2$ °तत्वाप्रणि°; W °तत्त्वे प्रणि° (for °तत्त्वप्रणि°). A$_2$ W$_4$ अतिबलास्; E$_{0.2}$ अतिबलं (for °बलस्). — [d]) W$_3$t [ऽ]नाक्षेपः (for ऽनाख्येयः). E$_2$ कोप्यमहिमा. — For 83[cd], F$_{3.5}$ H I **S** (except W) subst. (i. e. all Mss. of archetype β δ by haplography with st. भवन्तो वेदान्त°):

तथाप्येतद्भूमो न हि परहितात्पुण्यमधिकं
न चास्मिन्संसारे कुवलयदृशो रम्यमपरम्।

[(L. 1) G$_4$ अथा° (for तथा°). F$_5$ X Y$_{1.4-8}$ T G$_{4.5}$ भूमौ (for भूमो). — (L. 2) F$_5$ वा (for च). J$_1$t परमं (but gloss for अपरं); J$_1$c Y$_{3-5.7.8}$ G$_5$ M$_{4.5}$ अधिकं; G$_4$ lacuna (for अपरम्).]

BIS. 776 (289) Bhartṛ. ed. Bohl. lith. ed. III. **1**. 51, II. 14. Haeb. 54. Śatakāv. 68; SLP. **4**. 64 (Bh.).

84 [a]) X$_1$ मात्सर्यमात्सार्य. X$_2$ विशर्य (for विचार्य). — [b]) A$_2$ समार्योदम्. C उदाहरंतु; F$_2$ Y$_3$ इदं वदंति. — [c]) G$_4$ सेवा (for सेव्या). F$_{2.3}$ G$_4$ खलु; J$_1$t किल (for किमु). — [d]) M$_3$ कुतः (for उत). F$_2$ M$_4$ स्मित-; M$_5$ ततः (for स्मर-). G$_2$t- स्मैर- (for -स्मेर-). C -विलोकिनीनां; H$_1$t W$_2$t -विलासनीनां; H$_1$c -विलासीनीनां.

BIS. 4811 (2177) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. **1**. 18. Haeb. 20. lith. ed. II. 16. Daśarūpāvaloka p. 162; SRB. p. 251. 36; SBH. 2229; Udāharaṇacandrikā; Kāvyānuśāsana of Vāgbhaṭa 2 (KM. 43, p. 28); AMD. 278; com. on Candrāloka **7**. 2 (p. 113); Alaṁkāraratnākara 266; Kāvyaprakāśa **5** (133), **7** (262); Kāvyapradīpa (KM. 24, p. 188 and p. 280); com. on Kāvyādarśa of Daṇḍin **3**. 139 (Govt. Or. Ser. A$_4$, p. 382); SLP. **4**. 66 (Bh.).

85 Om. in NS2. — [a]) F$_{1.2}$ किमिव; J$_1$ इह हि (for किमिह). E$_2$t अर्थशून्यैः; E$_{0.1.5}$ and E$_c$ वस्तु° (gloss युक्ति°); J$_1$t G$_2$t युक्त° (for युक्ति°). H$_1$t, $_2$ Y$_1$ (AB and

अभिनवमदलीलालालसं सुन्दरीणां
स्तनभरपरिखिन्नं यौवनं वा वनं वा ॥ ८५ ॥

राजंस् तृष्णाम्बुराशेर्न हि जगति गतः कश्चिदेवावसानं
को वा *अर्थैः प्रभूतैः स्ववपुषि गलिते यौवने सानुरागः ।
गच्छामः सद्म यावद् विकसितकुमुदेन्दीवरालोकिनीनाम्
आक्रम्याक्रम्य रूपं झटिति न जरया लुट्यते प्रेयसीनाम् ॥८६॥

उपरि घनं घनपटलं तिर्यग् गिरयोऽपि नर्तितमयूराः ।
क्षितिरपि कन्दलधवला दृष्टिं पथिकः क्व पातयतु ॥ ८७ ॥

---

c.v.)2.4.5 G2.3 वचोभिर् (for प्रलापैर्). B किमिह (B2 °ति) बहुविकल्पैर्जल्पितैर्युक्तिशून्यैर्. — *b*) C Y2 (orig.) द्वयमिव; E1.3t.4.5 I °मपि. — *c*) X2t °मल्ली° (for °लीला°). W3t °लालसत्-; Wc °सुंदरं (for °लालसं). — *d*) F4 °परिपूर्णं; W1t °परिखिन्नैर् (for °खिन्नं). C घनं (for वनं).

BIS. 1771 (685) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 53. Haeb. 56. lith. ed. II. 17; SRB. p. 252. 52 (Bhaṭṭodbhaṭa); SBH. 3453 (Bhaṭṭodbhaṭa); SLP. **3**. 5.

86 *a*) E3 W4 °राशे (for °राशेर्). G4 ततः (for गतः). G4 किंचिद्. W2t. 3t Y3 [अ]वसाने. — *b*) A B E I X को वाप्यर्थैः; C F5 J1c. 2 W Y T G2. 3. 5 M1. 4. 6 को वार्थोथैः; D को वाप्यर्थः; F1. 2 H (but H1c differs and not clear) लोकोप्यर्थैः; F3 को वाचार्थैः; F4 को वाथोर्थैः; J1t को वार्थो ते; G1 M2 को वार्थोर्थ-; G4 को वार्थैस्ते; M3 को वार्थैस्तैः (for को वा *अर्थैः). D प्रभूते; G1 M2 -प्रभावैः; G4 lacuna (for प्रभूतैः). D वपुषि च; G4 वपुषि (for स्ववपुषि). B1 गलितैः; C गलितैर् (for गलिते). Y3 यौवनं. C F4 J2 **S** (except X) सानुरागे; F5 °रागं; H [ऽ]सानुरागः?; J1 Y1c.v. °रागाः (for °रागः). — *c*) D सद्मवायद्; H Y8 T G4 सद्म तावद्; J1 सद्म यामद्; Y3 सस यावद्. G4 मुकुलित- (for विकसित-). A °कुसुमेंदी°; B2 C D F5 Wc X Y1 G4 °नयनेंदी°; J2 °कमलेंदी°; Y3 कुमुदैंदी° (for °कुमुदेन्दी°). E3 It W2t °लोकनीनां. — *d*) C आलोक्यालोक्य; W2t. 3t. 4t यावन्माक्रम्य. B J1 झटिति च; X2 सटिति न; Y3 झटति न; Y7 T2. 3 झडिति न; G5 न झटिति. F5 जरसा; Y6 रजसा (for जरया). Ao. 3 E3t. 4t H I (by corr.) J लुंब्यते; A2 C D F1. 2. 4. 5 I (orig.) W Y T G2. 3. 5 M1-3 लुप्यते; B ग्रस्यते; Eot. 5t लुंचते; E1. 2. 4 (and Ec) लुंच्यते (gloss लुंब्यते); F3 भुज्यते; G1 लुप्यसे; G4 M4. 5 लुब्यते (for लुट्यते). B H कामिनीनां (for प्रेयसीनाम्).

BIS. 5739 (2601) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 69. Haeb. 72. lith. ed. II. 21; SLP. **4**. 68 (Bh.).

87 Y2 fol. missing. — *a*) J2 घन- (for घनं). G4 उपवनं घनपटलं. — *b*) Y8 G4 तरवोपि; M1 -गतयोपि; M3 गिरयो वि- (for गिरयोऽपि). H1c वल्गित- (for नर्तित-). G4 -मयूरः. — *c*) F5 वसुका; W वसुधा (for क्षितिरपि). Y3 कंदनधवला. — *d*) J1t दृष्टि; W तुष्टिं (for दृष्टिं). X पथि क्व; Y8 पथिकः कं; G2. 3 पथि नः क्व; G4 पथिकस्य (for पथिकः क्व). C E1 F4 J1t X Y1. 3-6. 8 T1. 2 G1. 2c. 3. 5 M पातयति; J2 W4 पातयत्; Y7 G4 पादयति; T3 G2t पातयंति.

BIS. 1290 (491) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 43. Haeb. 46. lith. ed. II. 22; Śp. 3886; SRB. p. 342. 82 (Bh.); SBH. 1744 (Bh.); SKM. **61**. 33 (Bh.); Sarasvatīkaṇṭhābharaṇa **3**. 87 (KM. 94, p. 353); SK. **3**. 323; SU. 857; SG. f. 77b; SLP. **4**. 67 (Bh.).

संसारेऽस्मिन्नसारे परिणतितरले द्वे गती पण्डितानां
तत्त्वज्ञानामृताम्भःप्लुतललितधियां यातु कालः कदाचित् ।
नो चेन् मुग्धाङ्गनानां स्तनजघनघनाभोगसंभोगिनीनां
स्थूलोपस्थस्थलीषु स्थगितकरतलस्पर्शलोलोद्यतानाम् ॥ ८८ ॥

क्वचित् सुभ्रूभङ्गैः क्वचिदपि च लज्जापरिगतैः
क्वचिद् भीतित्रस्तैः क्वचिदपि च लीलाविलसितैः ।
कुमारीणामेतैर्वदनसुभगैर्नेत्रवलितैः
स्फुरल्लीलाब्जानां प्रकरपरिकीर्णा इव दिशः ॥ ८९ ॥

---

88 ᵃ) F3 J Y2.3.6 G1 M स्वल्पसारे; Y2m.v. खल्वसारे; Y4.5.7.8 T G2–5 स्वप्नसारे (for ऽस्मिन्नसारे). A2 परणति-. X Y1 G2t.5 M1–3 -विरसे (for -तरले). J1 G2t गतिः (for गती). — ᵇ) A3 -ग्रामामृतांभः-; F2 -ज्ञानामृतीनः-; X Y1 -ज्ञानाम्बुराशौ; G1 -ज्ञानाद्भांभः- (for -ज्ञानामृताम्भः:). B2 Eo.2–5 F4 It X Y1 -प्लुतलुलित-; C F5 Y2.4.6–8 T G1 -प्लवललित-; E1 -लुत(E com. लुता = भिन्ना)लुलित-; H Ic -प्लुतिललित-; J G2.3.5 M -प्लवलुलित-; W -पुलकित-; Y5 G4 प्लवतुलित- (for -प्लुतललित-). Y1 -धिया. C H I याति; D संतु (for यातु). G2t M3 कालाः; G4 कामः (for कालः). F1 Y7.8 T G1.3 (t.v. as in text).5 M1.2.4 कथंचित्. — ᶜ) G2t नो चोन्मुग्धा°. D F3 W Y3 -जघनभरा-; X1.2c Y4–6 T G5 -घनजघना-; M3 -भरजघना- (for -जघनघना-). B Y3 -संसर्गिणीनां; C H -संयोगिनीनां; F1.2.4.5 W1 -संसंगिनीनां; I -संसर्गितानां; J -संसंधिनीनां (for -संभोगिनीनां). — ᵈ) C स्थाने राजं (for स्थूलोपस्थ-). B C F1.2.4 H -स्थलाग्र-; X Y1 G2.3 -स्थलेषु; Y2 -स्थलांतः-; Y4.5 -स्थलांत-; G1 om.; G5 -[अं]तराल-; M1.2 -त्रिकोण- (for -स्थलीषु). G4 त्रुटित- (for -स्थगित-). B C D F4 H1c.2 X Y1.4–6 G2c.3 -लोलोद्यमानां; F1–3 Y7.8 T G1 M3–5 -लीलोद्यमानां; F5 Y2 -लोलोड्यमानां; H1t -लोलोयमानां; J1 -लोलुद्यतानां; Y3 -संमीलितानां; G4 M1.2 -लीलोद्यतानां (for -लोलोद्यतानाम्).

BIS. 6642 (3081) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 19. lith. ed. II. 23. Śatakāv. 64; SRB. p. 252. 60; SLP. 4. 69 (Bh.).

89 C transp. with order *abcd* the portions after caesura of 89ᵃ and 89ᵇ. — ᵃ) B C E3t.4t F1–4 H I J Y2.4–6.8 T G M1–3 सभ्रूभंगैः. B2 तु (for च). C F5 Wt -लज्जापरिणतैः; Wc लज्जाविलसितैः. — ᵇ) B1 भीतिभ्रस्तैः; B2 H भीवित्रस्तैः; C भ्रांतस्वच्छैः; F1.2 वीतत्रासैः; F3 भ्रांतित्रस्तैः; F5 गीतित्रस्तैः; J विर्वित्रस्तैः; Y1 (Y1B as in text).3.7 T G1.4 M1–3 भूरित्रस्तैः; Y2.4.5.8 G2.3.5 भूरित्रासैः; Y6 भ्रूविन्यासैः; M4.5 त्रस्तापांगैः (for भीतित्रस्तैः). — ᶜ) C क्व नारीणाम्; W नवोढानाम् (for कुमारीणाम्). F5 W एभिर् (for एतैर्). B1 वलन-; X Y1A.7 G4 M3 नयन-; Y1 (B and printed text).4–6.8 T G1–3.5 M1.2 मदन- (for वदन-). F5 W -कमलैर् (for -सुभगैर्). B C D -कमलैः; Eo.2.3 F35– H1c (also as in text).2 W -चलितैः; Y6 -विभवैः; Y8 -पतितैः (for -वलितैः). — ᵈ) B C F1–3.5 I Y2–7 T G M स्फुरन्नीलाब्जानां; Eo.1t.2.5 क्वचिल्लीलाब्जानां; X Y1 स्फुरल्लोलाब्जानां; W स्फुरल्ली(W1 °ल्ली)लालीनां (for स्फुरल्लीलाब्जानां). D F3.4 I J प्रकरसमकीर्णा; F5 °रमिव कीर्णा; W M3 °रपरिपूर्णा. M3 इति (for इव). J1t W1 (by corr.).2–4 X2 Y1–3.6 इशः.

BIS. 1986 (771) Bhartṛ. ed. Bohl. and Haeb. 1. 4. lith. ed. II. 25. Śatakāv. 61; SRB. p. 253. 29; SLP. 4. 70 (Bh.).

वक्त्रं चन्द्रविडम्बि पङ्कजपरीहासक्षमे लोचने
वर्णः स्वर्णमपाकरिष्णुरलिनीजिष्णुः कचानां चयः ।
वक्षोजाविभकुम्भविभ्रमहरौ गुर्वी नितम्बस्थली
वाचां हारि च मार्दवं युवतिषु स्वाभाविकं मण्डनम् ॥ ९० ॥

नामृतं न विषं किंचिदेकां मुक्त्वा नितम्बिनीम् ।
सैवामृतलता रक्ता विरक्ता विषवल्लरी ॥ ९१ ॥

भ्रूचातुर्याकुञ्चिताक्षाः कटाक्षाः स्निग्धा वाचो लज्जितान्ताश्च हासाः ।
लीलामन्दं प्रस्थितं च स्थितं च स्त्रीणामेतद् भूषणं चायुधं च ॥ ९२ ॥

---

90 [a]) W4 वक्रं (for वक्त्रं). B1 C F4.5 H Y6.8 G2.3.5 M1.2 -विलासि; D F3.4t.v. J2 W Y3–5.7 T G1.4 M3–5 -विकासि; E3t -विडंब-; J1 -विकाशि; Y2 -विलास- (for -विडम्बि); G4 वारिज- (for पङ्कज-). J X1 Y7 °हासाक्षमे. — [b]) C W4 G1 M3 वर्ण (for वर्णः). C G1 M3 °ष्णुरजनी-; D F3.4 J Y2 °ष्णुरलिनां; E1 F5 °ष्णुरलिनीं; E2 om.; Y1 °ष्णुरलिनीर्; G4 °ष्णुरलिनो (for °ष्णुरलिनी-). — [c]) F5 [द्वु]ह (for [द्वु]भ-). B E5c M1–3 -विभ्रमकरौ; F4 (t.v. as in text) -विभ्रमधरौ; W1c. 2–4 -संभ्रमहरौ (for -विभ्रमहरौ). After °हरौ, J2t lacuna to the end of Śloka. J1t M3 गर्वी (for गुर्वी). — [d]) A H1t.2 I वाचो; C चेतो-; X वाचा; M3 द्राचां (for वाचां). E हारिषु (E com. युवतिषु हारिषु मनोहारिणीषु); F5 मार्दवम्; I हारित- (for हारि च). F5 उज्वलं; J1t मार्द्दवं; J1c आर्द्रवः (for मार्दवं).

BIS. 5896 (2696) Bhartṛ. ed. Bohl. and Haeb. 1. 5. lith. ed. II. 26; SRB. p. 254. 43; SRK. p. 271. 17 (Prasaṅgaratnāvalī); SLP. 4. 71 (Bh.).

91 G1 om. [perhaps haplographically with similar variant reading of तावदेवामृत which precedes] — [a]) W4 नामनं न विषं; X1 G2t नामृतं नाविषं; Y3 विनामृतं विषं; Y4 नामृतं न मृषं. — [b]) A3 J1.2t एकां मुक्ता; C एकैव तु; F5 Y7.8 एका मुक्त्वा; W एका मुक्ता; X1 एकां मुक्तां; X2 विना मुक्तां; Y2.4 G3.4 एतां मुक्त्वा; Y3 विना मुग्धा; G5 M4.5 एनां मुक्त्वा; M1 विना मुग्धां; M3 एकमुक्ता (for एकां मुक्त्वा). (J2 com. मुक्ता = बिट्टु for मुक्त्वा). B C E3.5 I J1t W M3 नितंबिनी. — [c]) B D E0–2.4c.5 F1.2 G4 सैवामृतमयी; W4 शैवामृतलता. G2t सैवामृतरसालक्ता. — [d]) Y6 वियुक्ता (for विरक्ता).

BIS. 3608 (1549) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 75. Haeb. 78. Pañc. ed. koseg. IV. 34. ed. Bomb. 32. Subhāsh. 12; SRB. p. 251. 10 (var.); SRK. p. 114. 11 (Bh.); SU. 565; JSV. 241. 17 (var.); SLP. 4. 72 (Bh.).

92 Om. in I. — [a]) A2 B1 D F4 H J Y T G भ्रूचातुर्यात्; F5 W1 M4.5 भ्रूचातुर्य (W1 °र्ये-). F5 कुंचिताक्ष्या; G4 कुंचितांताः; M5 कुंचिताघोः (for -कुञ्चिताक्षाः). C भ्रूचातुर्यं कुंचिताकुंचिताक्ष्याः. — [b]) B F1.2 H J1t.2 भावा; J1c भावः; Y7 वाचा (for वाचो). C E3t M3 लज्जितास्ते च; F5 W लज्जिता (W2 °जया) श्चैव; J1t लज्जितालाश्च; G4 लक्षितांताश्च. — [c]) B1 G4 लीलामंद-. D वा स्थितं; E3.4t सुस्थितं; F2 W4 (orig.) चास्थितं (for च स्थितं). E1 X1 om. (hapl.) स्थितं च. — [d]) A0.1.3 एते (for एतद्). F5m.v. तूषणं (for चायुधं). E0t वा (for च).

BIS. 4646 (2081) Bhartṛ. ed. Bohl. and Haeb. 1. 3; Śp. 3954 (Bh.); SRB. p. 251, 41 (Bh.); SBH. 2227 (Kaviputrau); SRK. p. 270. 6 (Bh.); SLP. 4. 73 (Bh.).

स्मितं किंचिद्वक्त्रं सरलतरलो दृष्टिविभवः
परिस्पन्दो वाचामभिनवविलासोक्तिसरसः ।
गतीनामारम्भः किशलयितलीलापरिकरः
स्पृशन्त्यास् तारुण्यं किमिव न हि रम्यं मृगदृशः ॥ ९३ ॥

आवर्तः संशयानामविनयभवनं पत्तनं साहसानां
दोषाणां संनिधानं कपटशतमयं क्षेत्रमप्रत्ययानाम् ।
स्वर्गद्वारस्य विघ्नं नरकपुरमुखं सर्वमायाकरण्डं
स्त्रीयन्त्रं केन सृष्टं विषममृतमयं प्राणिलोकस्य पाशः ॥ ९४ ॥

---

93 Om. in I. J1 text omits this stanza but traces are found in com. — a) F5 स्थितं (for स्मितं). B J1c.2 Y2.4–8 T1.3 G M किंचिन्मुग्धं; C F5 W3 Y1 (printed text; but A and B as in text) किंचिद्वक्त्रे; W1.2.4 किंचिद्वक्रे; T2 मुग्धं किंचित् (for किंचिद्वक्त्रं). [Ao.1 com. किंचित्स्मितं. E com. वक्त्रं किंचित्स्मितं हास्ययुक्तं. H1 com. किंचित्स्मितं = ईषद्विकसितं]. E2t सरलतरला; F5 सरततरलो; Y8 G1 M तरलतरलो. D °विशिखः; E2t °विशिखा (for °विभवः). — b) E2t W3t परिस्फंदो. E2t अभिमति- (for अभिनव-). A C F3 X -विलासोक्तिसुरसः; D Y3 °सोक्तिरसिकः; F4 °सोक्तिः सरभसं; H °रसोक्तिः सरभ(H2 om. भ)सं; T3 °विलासोपि सरसः; G4 °सैकचतुरः; M1.2 °सैकनिलयः; M4 °सोक्तिकरसा (for °सोक्तिसरसः). — c) J2 Y2–6.8 T G2–5 M4.5 गतानाम्; G1 M1–3 रतानाम् (for गतीनाम्). C प्रारंभः (for आरम्भः). C D F1.2 J2 W X2 Y1.2.4–8 T G2–5 M1.2 किसलयित-; E3.4 F3 H2 (orig.) किश(E4 F3 °स)लयति; Y3 किसलयस-; G1 M3 कलयितसु-; M4.5 करिकलभ- (for किशलयित-). — d) C स्पृशंत्यां; W3t हसंत्या (for स्पृशन्त्यास्). E1.2 F5 W Y3 T2 G1 किमिह. C J2 Y2.7 G2.3.5 हि न रम्यं; X1c.2 Y1 न हिरण्यं [Y1 com. एवं तरुण्याः किं तद्धिरण्यमिव प्रियकरं न स्यात्]; Y3 न हि न रम्यं (for न हि रम्यं). C मृगदृशि; E3 मृगदिशः (com. °दसः); X1 मृगिदृशः; Y2 मृगदृशां.

BIS. 7260 (3318) Bhartṛ. ed. Bohl. Haeb. and lith. ed. III. 1. 6. lith. ed. II. 29; SRB. p. 255. 9; SBH. 2236; SRK. p. 285. 2 (Bh.). Dhvanyāloka 4 (KM. 25, p. 294); AMD. 152; Sāhityamīmāṁsā 6 (p. 100; cf. p. 109); Kāvyānuśāsana of Hemacandra 7 (KM. 71, p. 310); JSV. 218. 2; SLP. 4. 74 (Bh.).

94 Ao.1.2 N 51, Ś 29; A3 N 51 only. — a) M3 आवासः (for आवर्तः). B Ic संसयानां; X1 शंसयानां (for संश°). A (except A2 Nīti) C E3 Y4–6.8 T1 G5 अविनयभुवनं (Ao.1 com. भुवनं कहतां घर); Y1 (printed text) अभिनवभवनं; G3t अविनयभवं. F2 (t.v. as in text) J **S** (except Y1 G5) पट्टणं (M4.5 मंडपं). — b) X1 देवानां (for दोषाणां). A D It कपटशतगृ(D °ग्र)हं; Y7 शतकपटमय-; G1 कृमिशतनिलयं (for कपटशतमयं). F1 क्षत्रम् (for क्षेत्रम्). — c) B F1.2 J Y1.2.4–8 T G2–5 M1–3.5 विघ्नो; X2t विप्रं (for विघ्नं). M3 सर्वमायाकराणां. — d W com. केन = ब्रह्मणा. B1 E3t स्पृष्टं; G4 दृष्टं (for सृष्टं). A (Śr.) E2t °निभं (for °मयं). A (except Ao Nīti) सर्वलोकस्य पाशः; E2t W प्राणिनां मोहपाशः (W2.3 °शं); E3 G4 प्राणिलोकस्य पाशं; F1.2 Y1 (B and printed text) प्राणिनामेकपाशः; F4m.v. प्राणिनां ग्रीवपाशः; Y1A जीवलोकस्य पाशः; G1 M2 सर्वलोकैकपाशः (G1 °शं); M4.5 प्राणिनां प्राणहारी (M5 °रि) (for सर्वलोकस्य पाशः).

सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति हि नरस् तावदेवेन्द्रियाणां
लज्जां तावद् विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव ।
भ्रूचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथजुषो नीलपक्ष्माण एते
यावल् लीलावतीनां न हृदि धृतिमुषो दृष्टिबाणाः पतन्ति ॥९५॥

यदेतत् पूर्णेन्दुद्युतिहरमुदाराकृतिधरं
मुखाब्जं तन्वङ्ग्याः किल वसति यत्राधरमधु ।
इदं तत् किंपाकद्रुमफलमिवातीव विरसं
व्यतीतेऽस्मिन्काले विषमिव भविष्यत्यसुखदम् ॥ ९६ ॥

BIS. 1038 (392) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. **1**. 76. Haeb. 79. Śāntiśātaka **2**. 3. Pañc. ed. Koseg. I. 204. ed. Orn. 152. ed. Bomb. 191; SRB. p. 350. 83; SM. 1397; SN. 262; SSD. **4**. f. 19a; SSV. 1382; JS. 397.

95 Om. in I. Folio missing in Y_2. — [a]) C सन्मार्गस्. $J_{1c.2}$ तावदस्ति (for तावदास्ते). C J_2 **S** ($W_{2.3}$ om.) च (for हि). B D F_5 Y_7 पुरुषस्; F_3 हि जये (for हि नरस्). A_3 तावदेवेंद्रियाणि; J_{1t} यावदेहेंद्रियाणां; Y_7 संयमश्चेंद्रियाणां. — [b]) C समालंभते; E_{5t} सदालंबते. — [c]) F_2 भ्रूचापात् (for भ्रूचापा-) C वदन- (for श्रवण-). B_1 -पटु- (for -पथ-). A_3 -युषो; C D $E_{3t.4t}$ F H J **S** (except X Y_1) -गता (G_1 -गतान्) (for -जुषो). X °पक्ष्माणमेते; Y_8 °पक्ष्मापताका. — [d]) F_2 om. न. Y_{3-8} T G_{1-4} M हृदि न (by transp.). A_2 B_1 $E_{2.5}$ $F_{4.5}$ $W_{2.8}$ धृतिमुखो; E_1 °मुषा; $E_{3.4}$ °मुखा (for °मुषो). A_2 दृष्टबाणाः; G_4 दृष्टिपाताः. Y_3 पठंति; T_3 पतंते.

BIS. 6824 (3168) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 59. Haeb. 62. lith. ed. II. 33. Kāvyas. 51. Hit. ed. Schl. on **39**. 20. Johns. I. 207. ed. cal. (1830) p. 138. ed. Rodr. p. 119. Śuk. Pet. Ms. 26. Subhāsh. 93; Śp. 3300 (Bāṇabhaṭṭa); SRB. p. 260. 112 (Dharmakīrti); SBH. 2246; SKM. **53**. 12 (Bāṇa); SRK. p. 276. 3 (Sphuṭaśloka); SHV. app. II. fol. 4a. 33; SK. **5**. 135; SU. 256; SM. 1384; SN. 255; SSV. 1369; SLP. **4**. 12.

96 [a]) C पूर्णेंदो द्युति°; W_{3t} पूर्ण दुष्कृति° (for पूर्णेन्दुद्युति°). W_{3t} °हरद्-; X G_{3t} °धरम्; G_1 $M_{1.2.4.5}$ °भरम् (for °हरम्). C °धरे; W_{1-3} $Y_{6.7}$ $M_{4.5}$ °वरं; W_4 $Y_{3.4.8}$ T °परं; M_3 °रसं (for °धरं). — [b]) C मुखाज्वे; E_{3t} मुषाब्जं; F_5 मुखांतं (for मुखाब्जं). C तत्त्वज्ञः; E_{2t} तत्त्वज्ञाः; J_1 तवंग्याः (for तन्वङ्ग्याः). C वमति (for वसति). C पत्राधरमया; $E_{0t.1t.3t.4t}$ F_2 W_{3t} यत्राधरमधुः; $F_{4.5}$ W_4 (and Wc) $Y_{1t.2.4.5}$ $G_{2.3}$ तत्राधरमधु. — [c]) C किं तत्पाकं; D तत्किं पक्कं; F_2 तत्किंपाकं; W तावत्पाकं; G_1 तत्किं पतद्-. G_4 °भ्रम° (for °द्रुम°). C E_{2t} $F_{3.4}$ H J Y T G M इदानीमति(Y_6 °वि)रसं; X इवास्तां च विरसं. — [d]) B_2 भवत्याश्च सुखदं; D विषत्येव सुखदं; E_{3t} भविष्यति सुखदं; J भवत्यसुखदं; G_4 विपर्यैंदुसुखदः; $M_{4.5}$ भविष्यत्यनुपमं (M_5 °दं).

BIS. 5255 (2379) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 79. Haeb. 82. lith. ed. II. **34**. Śatakāv. 73; SLP. **4**. 77 (Bh.).

संसारेऽस्मिन्नसारे कुनृपतिभवनद्वारसेवाकलङ्क-
व्यासङ्गव्यस्तधैर्यं कथममलधियो मानसं संविदध्युः ।
यद्येताः प्रोद्यदिन्दुद्युतिनिचयभृतो न स्युरम्भोजनेत्राः
प्रेङ्खत्काञ्चीकलापाः स्तनभरविनमन्मध्यभागास्तरुण्यः ॥ ९७ ॥

अच्छाच्छचन्दनरसार्द्रकरा मृगाक्ष्यो
धारागृहाणि कुसुमानि च कौमुदी च ।
मन्दो मरुत् सुमनसः शुचि हर्म्यपृष्ठं
ग्रीष्मे मदं च मदनं च विवर्धयन्ति ॥ ९८ ॥

परिमलभृतो वाताः शाखा नवाङ्कुरकोटयो
मधुपविरुतोत्कण्ठाभाजः प्रियाः पिकपक्षिणाम् ।

97 [a]) J1t स्वल्पसारे; Y8 [ऽ]स्मिन्विसारे; G4 खिन्नसारे; M4.5 [ऽ]स्मिन्नपारे. Y7 क्व नृपति-. Ao X2 -भुवन-; W2.3 -भवने; X1t -सदन- (for -भवन-). Y7 -देशे (for -सेवा-). Eo -कलंके; E3.4 -कलंकं; E5 -कलंको; W -वलंब- (W1 °बो). — [b]) A3 °व्यस्तधैर्याः; E3t.4t °त्यक्तधैर्यं; M4.5 °व्यस्तधैर्ये. A3 H J Y2 G4 M4.5 संनिदध्युः (J2 °ध्युः); B E X वा विदध्युः; I वा विदध्याः; W2t संविदग्धुः. — [c]) F4m.v. °वदन° (for °निचय°). F5 °भृतां; G1 °धृता (for °भृतो). F5 स्फुटांभोजनेत्राः. — [d]) A1c E3 प्रेंषत्-; F3 प्रायः (for -प्रेङ्खत्-). F3 J1 X Y1.3 °कलाप- (for °कलापाः). D °विरमन्-; W1 °विनता (for °विनमन्-). F4 J2 Y2 (orig.).3–6 T G2.3.5 M1–3.5 -मध्यभाजस्.

BIS. 6641 (3080) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 66. Haeb. 69. lith. ed. II. 35. Kāvyas. 58; SRB. p. 252. 61; SBH. 2245; SDK. 5. 57. 5 (p. 315); SLP. 4. 79 (Bh.).

98 [a]) A1c E3c Y7 अच्छाच्छ-; B1 अच्छोच्छ-; C आर्द्रोच्छ-; E5 आच्छाद्य; Y3 अच्छाल- (for अच्छाच्छ-). Y6 T G4 M5 °रसार्द्रतरा; G1 °रसप्रकरा; M1–3 °रसार्द्रकुचा (for °रसार्द्रकरा). Eo.1 (orig.) 3c.4 (orig.) मृगाक्ष्याः; E1 (by corr.). 2t. 3t. 4 (by corr.). मृगाक्षा; X Y7 मृगाक्षो (for मृगाक्ष्यो). — [b]) C M1–3 धारागृहाश्च; J1t दारागृहाणि. B1 corrupt; H2 कुसुमाणि; J1 कुसुमेषु; Y1.3 कुमुदानि. Ao चंदनानि; A1.2 चंदनं च (for कौमुदी च). — [c]) A B1 F1.2 H मधुरसः; F4t.v. च मनसः; I X सुमनसां; Y7 सुमनसं; G2.3.5 च सुमनः- (for सुमनसः). D कुसुमवासित- (for सुमनसः शुचि). E3t J1 हर्म्यपृष्ठे. — [d]) B2 D H Y3 मुदं (for मदं). B1 परिवर्धयंति; C F1.2 च विबोधयंति; G3t च विवर्धयंती.

BIS. 93 (31) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 38. Haeb. 41. lith. ed. II. 37; SLP. 4. 81 (Bh.).

99* Om. in C. Y2 missing up to प्रसरति (in [d]). — [a]) F1 बालाः (for वाताः). Y3 °कोटया; M4.5 °पल्लवा (for °कोटयो). — [b]) A3 मधुपविरतोत्कंठा; B1 E3t F3 H Ic J1 Y1c (and printed text) G2.3.5 मधुरविरुतो°; B2 F4 J2 W X Y1t. AB. 4. 5 मधुरविरतोत्कंठा (W1 °ठं); D मधुपरवरतो°; Eo. 1. 2c. 3c. 4c. 5 मधुपतिरतो°; E3t मधुपति-विरतो°; E4t मधुपतिविरुतो°; F1.2 मधुपरचितो°; Y8 विरलवितते°; Y6.8 T G1 M मधुरविधुरो°

विरलसुरतस्वेदोद्गारा वधूवदनेन्दवः
प्रसरति धनाढ्यानां ग्रीष्मे कुतोऽपि गुणोदयः ॥ ९९ ॥

शास्त्रज्ञोऽपि प्रगुणितनयोऽप्यात्मबोधोऽपि गाढं
संसारेऽस्मिन्भवति विरलो भाजनं सद्गतीनाम् ।
येनैतस्मिन् निरयनगरद्वारमुद्घाटयन्ती
वामाक्षीणां भवति कुटिला भ्रूलता कुञ्चिकेव ॥ १०० ॥

उन्मीलत्त्रिवलीतरङ्गवलया प्रोत्तुङ्गपीनस्तन-
द्वंद्वेनोद्यतचक्रवाकमिथुना वक्त्राम्बुजोद्भासिनी ।

(M3 °विरुदो°) (for मधुपविरुतोत्कण्ठा-). F5 W M1–4 वाचः (for -भाजः). E I प्रिया; X om. D E I पिकभाषिणी; F1.2.4.5 H1c.2 J Y5 G2.3.5 M3–5 पिकपक्षिणः; G4 अपि पक्षिणां.- — c) B2 D H J X Y1.5.7.8 T G1.4.5 M1–3 विरलविरल- (G4 °ला); F3 विरलविरलैः; F4 G2.3 विमलविरल- (G2 °ला); Y3 विरलविरस-; M4.5 तरलविरल- (for विरलसुरत-). J -स्वेदोदारा; W -स्वेदोद्गमां [metrically defective; W com. संभोगेन स्वेदस्तस्मादुद्गमाः उद्गमस्वेदाः] — d) F1.2 गुणाढ्यानां; E com. धन्यानां (for धनाढ्यानां). E3 ग्रीष्मेपि कुतोपि; E5 ग्रीष्मे कुपितोपि. B D F3–5 H J S प्रसरति मधौ धाऽयां (F3.5 W Y7 G1 M3 राऽयां) जातो (D Y8 यातो; X Y1 जाते) न कस्य गुणोदयः.

BIS. 3964 (1719) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 33. Haeb. 35. lith. ed. II. 36. Śatakāv. 65; SLP. 4. 80 (Bh.).

100 Fol. missing in Y2. — a) G4 शास्त्रज्ञान- (for शास्त्रज्ञोपि). A C F5 W प्रथितविनयो; F4m.v. प्रगुणमनयो; Y8 प्रगुणितगुणो (for °णितनयो). B2 [ऽ]प्यात्तबोधादि; C [ऽ]ध्यात्मबोधेपि; D J2 [ऽ]प्यासबोधोपि; Eot.2t ह्यात्मबोधोपि; F1 [ऽ]प्यात्मबोधेपि; J1 व्यासबोधोपि; Y (Y2 missing) T G M1–3 [ऽ]प्यात्तबोधोपि; M4.5 [ऽ]प्यात्तसारोपि (for ऽप्यात्मबोधोऽपि). D H Ic प्रगुणमतिरप्यात्मबोधोपि (for प्रगुणितनयोऽप्या°). B1 E (except E3t) F1.2.4 (by corr.).5 H J S (except Y3 M4; Y2 missing) बाढं (W1.2.4 °टं; T3 °धं) (for गाढं). — b) F2 न भवति; H1t विरति- (for भवति). Y7 विरतो; T3 विरणा; G4 तरलो (for विरलो). E1t भोजनं (for भाजनं). — c) A F1.2 यत्रैतस्मिन्; B2 येनैकस्मिन्; C Y3 यद्येतस्मिन्; G4 यद्येकस्मिन्. B1 It X Y1c.3 नरकनगर-; G4 नगरनिरय- (for निरयनगर-). Y3 -द्वारमुग्धापयंती; G1 -द्वारमुद्घाटयंते. — d) F4 भ्रमति; J भ्रमर-; Y8 कुटिल- (for भवति). F4 H Y7 T2.3 G1.3t (by corr.).4 M2.4.5 कुटिल-; Y8 -बहुला (for कुटिला). G1 भ्रूलतं (for भ्रूलता). E5t F5 J1t.2 X Y1 -कुंचितेव; W4 कुंचितेन; G1 कंचुकेव (for कुञ्चिकेव).

BIS. 6445 (2978) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 62. Haeb. 65. lith. ed. II. 38. Kāvyas. 54. Śatakāv. 70; SRB. p. 350. 73; SLP. 4. 82 (Bh.).

101 a) W X2t Y4.6–8 T G1 M3 °निलया; G4 M1.2 °निचया; G5 °वलय- (for °वलया). D I प्रोत्तंग-. — b) D F1.2.4 H Y4.5 T M3 -द्वंद्वेनोद्गत-; Y1.3 -द्वंद्वेनोद्धृत-; Y2 G2.3 M1.2 -द्वंद्वेनोद्धत-; Y6 -द्वंद्वेनोपरि; Y7 -द्वंद्वामोदित-; Y8 -द्वंद्वेनोन्नत-; G1 -द्वंद्वोन्मादिनि (for -द्वंद्वेनोद्यत-). M4–चक्रवाल- (for °वाक-). F4 H J Y1 (printed text).2.4–8 T G1.2c.3–5 M -युगला; Y1AB -युगुला; G2t -युगली (for -मिथुना). C वक्त्रांबुजाभासिनी; G4 M4.5 धैर्यद्रुमध्वंसिनी. — c) J1 °कार (om. धरा); J2 Y8 °कारधरा; Y6 °कांस्युदका; M3

कान्ताकारधरा नदीयमभितः क्रूराशया नेष्यते
संसारार्णवमज्जनं यदि ततो दूरेण संत्यज्यताम् ॥ १०१ ॥

इह हि मधुरगीतं रूपमेतद् रसोऽयं
स्फुरति परिमलोऽसौ स्पर्श एष स्तनानाम् ।
इति हृतपरमार्थैरिन्द्रियैर्भ्राम्यमाणः
स्वहितकरणधूर्तैः पञ्चभिर्वञ्चितोऽस्मि ॥ १०२ ॥

संसार तव पर्यन्तपदवी न दवीयसी ।
अन्तरा दुस्तरा न स्युर्यदि रे मदिरेक्षणाः ॥ १०३ ॥

°कारमहा- (for °कारधरा). J2 नदी ह्यभिमत-; W2t. 3t. 4t नदीमभिगतः (for °यमभितः). C कूपेत्र नापेक्ष्यते; F3 कूलत्रपोवेक्ष्यते; J1t क्रूरास्ति नापेक्षते; J1c. 2 Y4–6. 8 T1 G5 क्रूरात्र नापेक्ष(J2 °वीक्ष्य)ते; X Y1 क्रूराशया नेक्ष(Y1 °क्ष्य)ते; Y1c.v. 2. 3 T2. 3 G1–3 क्रूरात्र नापेक्ष्यते. Y7 क्रूरात्र नावेक्ष्यते; G4 क्रूरात्रि नावेक्षते; M1. 2 क्रूरात्र सं(M2 सा)लक्ष्यते; M3 क्रूराननापेक्षते; M4. 5 क्रूरोत्तरा लक्ष्यते (for क्रूराशया नेष्यते). — d) E1 °मर्ज्जनं; Y6 °लंघनं (for °मज्जनं); Y6 T तदा (for ततो). Y7 G1 M1–3 संसारार्णवलंघनक्षमधिया.

BIS. 1269 (477) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 80. Haeb. 83; Śatakāv. 73; SLP. 4. 83 (Bh.).

102 a) Y1. 2 इह तु; G2t इह ह; M3 इति हि. B F3–5 H J2c W Y8 T3 नृत्यम्; J1. 2t Y2. 4–8 T1. 2 G M नृत्तम् (for रूपम्). C भ्रमो (for रसो). J2 यः (for ऽयं). — b) D स्फुटति; J2 स्फुरित- (for स्फुरति). A E4t I Y3 G4 परिमलोयं; E3t परमलोयं; G1 परिमलोध-. — c) B C D E3t F1. 2. 4m.v. 5 It J1 S इति हत- (Y3 इति वद-; Y7 अधिगत-) (for इति हृत-). F5 भ्राम्यमानः; M4 भ्राम्यमाणैः. — d) W ह्य(W1 अ)हित-; Y1c.v. 2 G2. 3 स्वहित- (for स्वहित-). F3 G4 -भूतैः; F5 W -दक्षैः; J1 -वृत्तैः; J2t -दूतैः; J2c -दूरैः (for -धूर्तैः). A2 B1 E F5 I W1–3 X [ऽ]स्मि; J1 [ऽ]स्मिन्; W4 [ऽ]पि (for ऽस्मि).

BIS. 1147 (434) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 87. Haeb. 90. lith. ed. II. 40; SLP. 4. 84 (Bh.).

103 Om. in BORI 326. — a) F1. 2 संसारे; X संसारस्. A B1 W1c. 2–4 तव मिस्तार-; C तव निःसार-; F5 W1t तव विस्तार-; Y2 (by corr.) -तटपर्यंत-; Y8 M3. 5 -तापपर्यंत- (M3 °तं); G1 M2 -दावपर्यंत-; M1 सारपर्यंत-; M4 -तापपर्यस्त- (for तव पर्यन्त-). [E com. पर्यन्तपदवी = निस्तारमार्गता]. — c) J2t अन्तरादुत्तरा. — d) C J1 Y7. 8 T G5 यदि ते; Y2 यदीमा; Y4. 5 G2. 3 यदिमा; G1 M1–4 यदि चेन्; G4 M5 यदि मे (for यदि रे). A0–2 मुदिरेक्षणाः (A0. 1 com. मुदिरेक्षणाः कहतां चकोरलोचनी स्त्री); B1 E3t M3 मदिरेक्षणा; W4 Y3 °क्षणः; X1 मंदिरेक्षणा.

BIS. 6643 (3082) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 68. Haeb. 71. lith. ed. II. 41. Kāvyas. 60. Subhāsh. 37; Śp. 4193; SRB. p. 88. 1; SRK. p. 99. 1 (Bh.); SM. 1390; SSV. 1372; JS. 392; SLP. 4. 85 (Bh.).

कामिनीकायकान्तारे कुचपर्वतदुर्गमे ।
मा संचर मनःपान्थ तत्रास्ते स्मरतस्करः ॥ १०४ ॥

शृङ्गारद्रुमनीरदे प्रसृमरक्रीडारसश्रोतसि
प्रद्युम्नप्रियबान्धवे चतुरतामुक्ताफलोदन्वति ।
तन्वीनेत्रचकोरपार्वणविधौ सौभाग्यलक्ष्मीनिधौ
धन्यः कोऽपि न विक्रियां कलयति प्राप्ते नवे यौवने ॥१०५॥

रागस्यागारमेकं नरकशतमहादुःखसंप्राप्तिहेतुर्
मोहस्योत्पत्तिबीजं जलधरपटलं ज्ञानताराधिपस्य ।
कन्दर्पस्यैकमित्रं प्रकटितविविधस्पष्टदोषप्रबन्धं
लोकेऽस्मिन् न ह्यनर्थव्रजकुसुमवनं यौवनादन्यदस्ति ॥१०६॥

---

104 Om. in NS1. Order in M3 *cdab*. — [b]) B1 H2 M1.2 स्तन- (for कुच-). A2 °दुर्गमः; F4 °संकटे; J2t (orig.) °मंडले (for °दुर्गमे). — [c]) F5 Y7 नो (for मा). J1t मनःपन्था; W2.4 मनःपांथस्. — [d]) C Y7 तत्रास्ति; Eot. 2t. 3t. 5t H यत्रास्ते (for तत्रास्ते). C कामतस्करः.

BIS. 1660 (642) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 85. Haeb. 88. Subhāsh. 14, 245; SBH. 1256; SRK. p. 127. 3; JSV. 134. 5; SLP. 3. 37.

105 [a]) B1 Y1.2 G2.3.5 संसार-; M4 शृंगारे (for शृङ्गार-). M4.5 -नीरसे. W प्रचुरत- (W1 °ता-); M4 प्रसृमरे (for °मर-). C -चल-; F4t.v. -जल-; Y4–7 G4 M3 -सर- (for -रस-). B1 C D E5 F H3 J S (except W2–4) -स्रोतसि (for -श्रोतसि). — [b]) F4 प्रच्छन्न°; M4.5 प्रद्योत° (for प्रद्युम्न°). F3–5 J Y2–6.8 T G5 M1–3 चतुरवाङ्-; Y7 G1–3 चतुरवान्; G4 चपलता-; M4.5 पितुरवाङ्- (for चतुरता-). M3 °फलोदंचति. — [c]) B1 C D H1c.v. W Y7 G4 M3.5 °पारणविधौ; J1 °पर्वणविधौ. A E3t. 4t G4 सौरभ्य-; B1 लावण्य-; Y7 om. (for सौभाग्य-). E3 G1 -लक्ष्मीविधौ. — [d]) F3 नतिक्रियां; I न विक्रयां; Y7 न विक्रयं (for न विक्रियां). X Y8 T1 G4.5 कलयते (for °यति).

BIS. 6518 (3018) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 71. Haeb. 74. lith. ed. II. 43. Kāvyas. 63. Śatakāv. 72. Vairāgyaśataka of Padmānanda 17; SLP. 4. 86 (Bh.).

106 [a]) C रोगस्यागारम्; F5 G1.3t.5 M2–4 रागस्याकारम्. A भृशविवशमहा-; F4t.v. नरकपुरमुखं (for नरकशतमहा-). F1.3 J2 Y7 M5 -संप्राप्तिहेतुं (F3 °तु); Y1AB G5 -संप्राप्त-हेतुर्. — [b]) C °हेतुर् (for °बीजं). Y8 मोक्षताराधिपस्य; G4 ज्ञानतारापथस्य. — [c]) G4 -विभव- (for -विविध-). X1 G2t -स्पृष्ट-; G1 -स्पर्श- (for -स्पष्ट-). H2 -प्रबंधो; J1 -[अ]प्रबंधं; Y7 -प्रबद्धं; G1 M1.2 -प्रवृद्धं; G4 M4.5 -प्रसंगं (for -प्रबन्धं). — [d]) C ह्यनर्थं; F5 J1t W1.2.4 X2 ह्यनर्थं; G1 M1.2 [अ]प्यनर्थ- (for ह्यनर्थ-). C व्रत-; F5 W निज-; X -स्सर- (for -व्रज-). D F1–4 J Y2–8 T G M °कुलभवनं; F5 W °कुलदहनं (for °कुसुमवनं). J1t अन्यनास्ति; G1 M1.2 अस्ति नान्यत्.

BIS. 5728 (2595) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 70. Haeb. 73. lith. ed. II. 45; SN. 568; SLP. 4. 88 (Bh.).

द्रष्टव्येषु किमुत्तमं मृगदृशः प्रेमप्रसन्नं मुखं
घ्रातव्येष्वपि किं तदास्यपवनः श्राव्येषु किं तद्वचः ।
किं स्वाद्येषु तदोष्ठपल्लवरसः स्पर्शेषु किं तत्तनुर्
ध्येयं किं नवयौवने सुहृदयः सर्वत्र तद्विभ्रमाः ॥ १०७ ॥

नो सत्येन मृगाङ्क एष वदनीभूतो न चेन्दीवर-
द्वंद्वं लोचनतां गतं न कनकैरप्यङ्गयष्टिः कृता ।
किं त्वेवं कविभिः प्रतारितमनास् तत्त्वं विजानन्नपि
त्वङ्मांसास्थिमयं वपुर्मृगदृशां मत्वा जनः सेवते ॥ १०८ ॥

जात्यन्धाय च दुर्मुखाय च जराजीर्णाखिलाङ्गाय च
ग्रामीणाय च दुःकुलाय च गलत्कुष्ठाभिभूताय च ।

107 [a]) B1 E5t It W2t. 3t. 4t Y1. 3 दृष्टव्येषु; J1t द्रुष्टव्येषु. C F3–5 W Y3 मृगदृशां (for °दृशः). — [b]) D X Y1 M4. 5 घ्रातव्येषु च; G1 corrupt; M3 धूतं वेष्वपि [sic]. F5 च तस्य पवनः; W4 T3 तदास्यपवनं; Y8 तदास्यकमलं. Ao C Eo–2 F4 It J1 Y7 श्रव्येषु. J1t तद्वपुः; M3 तद्वयः (for तद्वचः). — [c]) B1 किं श्वाद्येषु; E5 किं स्वादेषु; W किं खाद्येषु; X Y1 G4 आस्वाद्येषु; Y2. 3. 5. 7 G2. 3 कः स्वाद्येषु. B1 तदोष-; Y7 यदोष्ठ-. B1 C D F3–5 H J2 **S** (except W) स्पृ(Y3 प)श्येषु (for स्पर्शेषु). B1 D E2t J2 **S** (except W X) तद्वपुर्. — [d]) E3. 4 किं ध्येयं (by transp.). D F J2 **S** (except G2. 3) नवयौवनं. A3 B2 C Eo. 2 (and E com.) F Y1 (printed text). 2. 4–6. 8 T G2–5 M1. 2. 5 सहृदयैः; D मृगदृशां; J स्वहृदये; Y8 किमपरं; G1 M3 च हृदये; M4 सहृदये (for सुहृदयैः) C Eo. 1. 5 (and Ec) F2t. v. 3. 5 J1 W X Y1. 3–6. 8 G5 -विभ्रमः; G1 -विभ्रमं (for -विभ्रमाः). B1 सर्वत्र तैर्विभ्रमः; M4. 5 स्त्रीणां विलासान्वितं (for सर्वत्र तद्विभ्रमाः).

BIS. 2999 (1265) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 7. Haeb. 8. Prasaṅgābh. 14. SRB. p. 252. 55; SRK. p. 271. 12 (Bh.); SHV. app. II. f. 2a. 4 (Bh.); Sabhyālaṅkaraṇa f. 2a; SL. f. 7a; SLP. **4**. 89 (Bh.).

108 [a]) B2 नो सत्येष; C नो मन्ये न; Eot. 2 W1t M3 नासत्येन; W2. 4 नासत्येव; W3 नासत्वे च; W com. सत्यत्वे न; Y3 नो सत्येव; G4 नो सत्येषु (for नो सत्येन). W शशांक (for मृगाङ्क). B2 एक-; E2–4 F3 H I W2–4 Y1A G2. 3c. 4 एव (for एष). C वदने भूते; W1 वदनान्भूतो. D E4t F5 चेंदीवरं. — [b]) F5 W -द्वंद्वे. Y3 लोचनता-. F5 W गते (for गतं). C H च; G1 om. (for न). Y3 कुसुमैर् (for कनकैर्). F3 रम्यांगयष्टिः; J1 Y8 अप्यंगयष्टी-; G4 अस्यांगयष्टिः. F2 स्मृता; W2 कृताः (for कृता). — [c]) C नेयं; I Y7 त्वेकं; J1 तेवं; Y3 त्वैवं (for त्वेवं). E1t (t.v. as in text) प्रतारितमृतास्; J1 प्रसारितमनास्; Y1 प्रतारितमतस्; G1 प्रतारिरगुणं. X न- (for वि-). — [d]) B C D E2t F3. 5 H I J **S** मंदो; Eot. 1t F1. 2. 4 अंधो (for मत्वा). T2 सेव्यते (for सेवते).

BIS. 3838 (1654) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. **1**. 77. Haeb. 80. lith. ed. II. 32; SLP. **4**. 76 (Bh.).

109 [a]) G4 दुष्कुलाय; M4 दुर्बलाय (for दुर्मुखाय). F5 G3t °कीर्णा° (for °जीर्णा°). — [b]) F6 भ्रामीणाय; Y1A. 2 ग्रामीण्याय; G1 ग्रामिण्याय. C D F1–3 Y T G1–3. 5 M1–3

यच्छन्तीषु मनोहरं निजवपुर्लक्ष्मीलवश्रद्धया
पण्यस्त्रीषु विवेककल्पलतिकाशस्त्रीषु रज्येत कः ॥ १०९ ॥

वेश्यासौ मदनज्वाला रूपेन्धनसमेधिता ।
कामिभिर्यत्र हूयन्ते यौवनानि धनानि च ॥ ११० ॥

मधुरयं मधुरैरपि कोकिलाकलकलैर्मलयस्य च वायुभिः ।
विरहिणः प्रणिहन्ति शरीरिणो विपदि हन्त सुधापि विषायते॥१११॥

शंभुस्वयंभुहरयो हरिणेक्षणानां
येनाक्रियन्त सततं गृहकुम्भदासाः ।

च दुष्कुलाय; H2 च दुःकलाय; X च दुष्कलाय (com. निःप्रभाप्रति); G4 च दुर्मुखाय; M4.5 गलद्द्विजाय (for च दुःकुलाय). C च चलत्-; M4.5 च तथा (for च गलत्-). M3 °जाताय (for °भूताय). W2.3 ते (for च). — c) F3 G2t गच्छंतीषु; H संदत्ते सु-; Y3 यच्छंतीह; T3 यच्छंतेषु. Y3 मनोरमं (for °हरं). Eot.1.5 लक्ष्मीलवस्पर्धया; F2 °लवः श्रद्धया; J1t °लैव-श्रद्धया. — d) J1 (but J1 com. पुण्यस्त्रीषु=वेशयरह्लि) Y7 G2.3 (orig.) पुण्यस्त्रीषु. F3 °लतिकां; F4 °कलिका- (for -लतिका). A2 °शस्त्रीषु राज्येत कः; F3 स्वस्त्रीषु लक्ष्येत कः; J1t °शास्त्रेषु रक्तेत कः; X °सुस्त्रीषु सजेत कः; Y2 °शास्त्रेषु सज्येत कः; Y2m.v.7 T2·G2.4 M1 °शास्त्रेषु रज्येत कः; Y5 G3t °शस्त्रीषु लज्जेत कः; G1 न स्त्रीषु लज्जा कुतः; M2 °शास्त्रेषु लज्जा कुतः; M3 °शस्त्रीषु लज्जा कुतः; M4 °शास्त्रेषु रम्येत कः; M5 °शास्त्रेषु रंजेत कः.

BIS. 2391 (967) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. **1**. 89. Haeb. 92. lith. ed. II. 47. SRB. p. 335. 9; SRK. p. 105. 4; SHV. app. I. f. 3a; SM. 1433; SN. 284; SSV. 1418; JS. 415; SLP. **4**. 90 (Bh.).

110 W3 (wrongly) om. this stanza and number. — a) E5t वेश्यास्ते; G1 वेश्या सा; M4.5 वेश्याग्नौ. M4.5 मदनज्वाले. G4 वेश्या नाम मदज्वाला. — b) G4 रागेंधन-. Ao–2 -समन्विता; B1 -समिद्धुता; B2 -समर्धिता; E4t -समृद्धुता; I -समिद्धिता; J -समर्थिता; Y1.2.4–8 T G M1.3 -विवर्धिता; Y3 -समृद्धिता; M2 -विवर्जिता; M4.5 -विवर्धिनी (for -समेधिता). — c) C तत्र (for यत्र). G1 हूयेत (for हूयन्ते).

BIS. 6280 (2897) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 90. Haeb. 93 lith. ed. II. 49; SRB. p. 355. 1; SRK. p. 104. 1 (Bh.); SM. 1436; SSV. 1420; SLP. **4**. 92 (Bh.).

111 Punjab 2101, V extra 4. — a) J1c समधुरं; J1t मधुरं; M3 मधुरयन् (for °रयं). D मधुरैरति-; G1 M3 कोकिलाः (for कोकिला-). X सुमधुरं मधुरं च (X2 °रेपि च) कोकिला-; M4.5 मधुरयं मधुरैः पिककूजितैः. — b) D F2 J X2t Y1.6.8 T G1.2.3c.4.5 M1–3.5 -कलरवैर्; M4 अभिनवैर् (for-कलकलैर्). Y1A मधुरस्य च; G2t मधुरैरपि; G3t मलयैरपि; G4 मलयोत्थित- (for मलयस्य च). F4 मारुतैः (for वायुभिः). — c) Eo.1.2c.4c.5 विरहितान्; It Y2 G2–4 विरहिणां; Wc विहारिणः (for विरहिणः). C विनिहंति; D Y1.3.6 G4 M3–5 प्रहिणोति; F3 प्रणिहिताः; J1 प्रहिणंति; J2 प्रहिनस्ति; W1.2c.3c.4 प्रणहंति; W2t.3t प्रणयंति; Y2.4.5.7.8 T G1–3.5 M1.2 प्रहिणस्ति (for प्रणिहन्ति). F4.5 W2t.3.4 Y2.4.5 G1.2c.3.4 M1–3 शरीरिणां; G2t शरीरिणीं. — d) E2t It W X Y3 हंति (for हन्त). J1t सुधामपि; Y3 सुखं हि (for सुधापि).

BIS. 4680 (2099) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. **1**. 3. Haeb. 36. lith ed. II. 51; SLP. 4. 93 (Bh.).

112 Om. in Y6 & Harilal's lith. ed. Benares 1850 (I. O. H 12a and 13). — a) B1 ब्रह्मेंदुमौलि-; H1 शंभुस्वयंभू- (for शंभुस्वयंभु-). C Eo.4t F2 हरिणीक्षणानां; D मदिरे-

वाचामगोचरचरित्रपवित्रिताय
तस्मै नमो भगवते मकरध्वजाय ॥ ११२ ॥

स्त्रीमुद्रां झषकेतनस्य जयनीं सर्वार्थसंपत्करीं
ये मूढाः प्रविहाय यान्ति कुधियो मिथ्याफलान्वेषिणः ।
ते तेनैव निहत्य निर्दयतरं नग्नीकृता मुण्डिताः
केचित् पञ्चशिखीकृताश् च जटिलाः कापालिकाश् चापरे ११३

विस्तारितं मकरकेतनधीवरेण
स्त्रीसंज्ञितं बडिशमत्र भवाम्बुराशौ ।

क्षणानां; X हरिणेक्षणीनां. — [b]) Y7 येनाश्रयंत. A3 B Eo.1.2c.3–5 F4.5 H W X1.2c Y1 M4.5 गृहकर्मदासा:; C गृहकुंभदास्ये; T3 °वासा:. — [c]) F1.2 J2 -पवित्र-; M4.5 -विचित्र- (for -चरित्र-). F1.2 -चरित्रभाजे; F4 -पवित्रकाय; J2 M4.5 -चरित्रकाय; W X Y1.5 T -विचित्रिताय (for -पवित्रिताय). — [d]) B1 मदनेश्वराय; B2 C E2t F3–5 J W Y2.8 M4.5 कुसुमायुधाय (for मकरध्वजाय).

BIS. 6408 (2957) Bhartr̥. ed. Bohl. and Haeb. **1.** 1. Śatakāv. 61; SRB. p. 250. 12; SRK. p. 125. 1 (Bh.); SM. 1380 (Bh.); SSD. **1.** f. 19a; SSV. 1365 (Bh.); SLP. **4.** 95 (Bh.).

113 In Y2, this stanza lost on missing folio. — [a]) X2 स्त्रीमुद्रा; Y3 स्त्रीमुद्रा:. Eo–3.4 (orig. as in text).5c मकरध्वजस्य; E5t J2 **S** (except W Y8; Y2 missing) कुसुमायुधस्य (for झषकेतनस्य). A D E H1 परमां (E4 orig. नृपते:); B1 F1.2 I विकसत्-; B2 विषये; C F5 विवृतां; F3 विषयां; F4 W2t.3t.4t विलसत्-; H2 वसतिं; J विकटां; W1.2c.3c.4c Y6 G1 M2 जननीं; X2 Y4.5.7.8 T G2–5 M1.3–5 जयिनीं; Y3 जयनी (for जयनीं found in X1 Y1 only) [Y1 com. जयत्यनया जयनी तां कामजये साधनभूतां । करणे ल्युट् ।] A निर्वाण- (for सर्वार्थ-). — [b]) E5c ते मूढा:; D एतां ये; H एनां ये (for ये मूढा:). X1t सहसा विधाय; X1c.2 Y1 (B orig. as in text) सहसा विहाय; G2t प्रविहाय यंति. Y3 कुधिया. C मिथ्यावनांतैषिण:; E स्वर्गादिलोभेच्छया; It मिथ्याबलान्वेषिग:; Wt मिथ्याकलान्वेषिण:. — [c]) D H2 (before corr.) Y1 तत्तेनव; Y3 ये तेनैव; G4 एतेनैव (for ते तेनैव). F2 निहस्य; F5 G3t विहत्य (for निहत्य). X निर्दयतया; G1 निर्दयपरं. G4 रागीकृता (for नग्नी°). D मुंद्रिता: (for मुण्डिता:). — [d]) Y7 किंचित् (for केचित्). C लुंछशिखा:; W2t पंचशिखा; G2t पंचजटी- (for पञ्चशिखी-). B1t कुटिला: (for जटिला:).

BIS. 7610 (3305) Bhartr̥. ed. Bohl. **1.** 64. Haeb. 67. lith. ed. II. 53. Pañc. ed. Koseg. IV. 36. ed. Bomb. 34; Śp. 3082 (Bh.); SRB. p. 252. 54 (Bh.); SKM. **78.** 19 (var.); Yaśastilakacampū of Somadeva (KM. 70, part II, p. 252); Kāvyānuśāsana of Vāgbhaṭa **1.** (KM. 42, p. 11); SHV. app. II. f. 2b. 6 (10, Bh.); SN. 249; SLP. **4.** 97 (Bh.).

114 [a]) W4 विस्तारिता. — [b]) A B1 C F4 Y3 स्त्रीसंज्ञकं; D योषिन्मयं (for स्त्रीसंज्ञितं). Ao.1c B H I बिडिशम्; A1t.2 Y3 विडिशम्; Eot.3 F4 W3 वडिशम्; T3 बरिशम्; G1–3 M बळिशम्. Y7 युवांबुराशै. — [c]) Eo.1 (orig.).2.5 येनाविशत्तद्-; E1 (by corr.) येनोच्चरत्तद्-; X येनानिशं तद्-; Y3 येनात्तचित्तम् (for येनाचिरात्तद्-). J अवरामिष-; Y2 (m.v. as in text) अवरामिव; Y4.5 G4 M3 अधरामृत-. C -लोलमत्स्यं; Eot

येनाचिरात् तदधरामिषलोलमर्त्य-
मत्स्यान् विकृष्य स पचत्यनुरागवह्नौ ॥ ११४ ॥

उन्मत्तप्रेमसंरम्भादारम्भन्ते यदङ्गनाः ।
तत्र प्रत्यूहमाधातुं ब्रह्मापि खलु कातरः ॥ ११५ ॥

मालती शिरसि जृम्भणोन्मुखी चन्दनं वपुषि कुङ्कुमाविलम् ।
वक्षसि प्रियतमा मदालसा स्वर्ग एष परिशिष्ट आगतः ॥ ११६ ॥

कुङ्कुमपङ्ककलङ्कितदेहा गौरपयोधरकम्पितहारा ।
नूपुरहंसरणत्पदपद्मा कं न वशीकुरुते भुवि रामा ॥ ११७ ॥

-लोलमृत्युर्; F3.4 W1c.2.3c.4c -लोभमर्त्य-. — d) C मत्स्यान्विवेक-; Eoc F3 -मत्स्यान्निकृष्य; H -मीनान्विकृष्य; Y2 -मच्छान्विकृष्य. C निपतति; W पचतीति; Y4–8 T G2–5 M विपचति (for स पचति).

BIS. 6237 (2877) Bhartr. ed. Bohl. **1**. 84. Haeb. 87. lith. ed. II. 54. Śatakāv. 74; SS **44**. 2 (*bacd*); SN. 264.

115 In Y2, this stanza lost on missing folio. — a) C उन्मत्तः; F4 Y1.4.5 G2.3.5 उद्गाढ-; Y3 उन्मीलत्-; M1.4 उन्मत्ताः (for उन्मत्त-). Y7 -प्रिय- (for -प्रेम-). H2 -सारंभाद्; Y3 -संबंधाद्; Y8 -संभोगान्; G1 M2 -सरसम्; G4 M4.5 -संचारा; M1 * रसम्; M3 -संसर्गाद् (for -संरम्भाद्). Ao.3 E2 F Y1.4–6 T G (except G3t) M (except M2) आरभंते [the grammatically correct reading]; E3 आरंभेते; Y8 [आ]रंभते; Y7 आरंभंति (for आरम्भन्ते). X यदांगनाः. Y8 भजते यदलीगणः. — c) Y1t (A and printed text) तं च (for तत्र). F5 प्रासमहाधातुं; J G1 प्रत्यूहमादातुं. — d) E3 दैवोपि (for ब्रह्मापि).

BIS. 1266 (476) Bhartr. ed. Bohl. **1**. 60. Haeb. 63. lith. ed. II. 55; SM. 1405; SSV. 1390; SLP. **4**. 96 (Bh.).

116 Stanzas 116–118 are omitted in E3, probably due to a missing fol. in exemplar (but com. of 118 found). — a) D जृंभितोन्मुखी; I ज्रंभिणोन्मुखी; Y4–6.8 T G5 जृंभणं मुखे; G4 M2 जृंभणोन्मुखा (M2 -ख); M5 भृंगिणोन्मुखी. — b) F1 कुंकुमार्पितं (t.v. °र्चितं); F2 °माचितं; W2.3 °मान्वितं (W com. कुंकुमेन युक्तं); G1.3t.v.4 M °मारुणं (for °माविलम्). — c) X1 वक्ष्यसि (for वक्षसि). B2 F5 W मनोहरा; C Eo.4.5 F2 मदालसाः; G1 मदालस-; M4.5 रसालसा (for मदा°). — d) F2.4 Y7 G1.2.4 M1–3 एव (for एष). B2 परिपूर्णम्; D परिसृष्ट; F2 °मृष्ट; X Y1 °तुष्ट; Y6 परसिद्धिर् (for परिशिष्ट). F4 (t.v. as in text) J Y4–8 T G आगमः (for आगतः). C स्वर्ग एष परिखिद्यते कथं.

BIS. 4842 (2192) Bhartr. ed. Bohl. **1**. 24. Haeb. 26. lith. ed. II. 57. Prasaṅgābh. 14; SBH. 2228; SLP. **3**. 29.

117 J2c calls this चित्रपदवृत्त. — a) A2 °कलिंकितदेहा. — b) B1 G4 पीन-; G1t.v. M3 तुंग- (for गौर-). C Y2.4.5 G2.3 (by corr.) -लंबित-; G5 -चंचल- (for -कम्पित-). J1 W1 -हाराः. H1c.v. विकसितजातीपुष्पसुगंधिः. — b) A2 नूपर-. B1 -रावरणत्-; G1t.v. M3 -हंसलसत्-; M4.5 -रत्नरणत्- (for -हंसरणत्-). — d) A3 E (E2 om.) F5 वशं (for वशी-). J1 रामाः.

BIS. 1787 (691) Bhartr. ed. Bohl. and lith. ed. III. **1**. 9. Haeb. 11; SRB. p. 253. 13; SBH. 1275; SRK. p. 271. 11 (Bh.); SM. 1385; SSV. 1370; JS. 386; SLP. **2**. 103.

नूनं हि ते कविवरा विपरीतबोधा
ये नित्यमाहुरबला इति कामिनीनाम् ।
याभिर्विलोलतरतारकदृष्टिपातैः
शक्रादयोऽपि विजिता अबलाः कथं ताः ॥ ११८ ॥

उद्वृत्तस्तनभार एष तरले नेत्रे चले भ्रूलते
रागाधिक्यतमोष्ठपल्लवदलं कुर्वन्तु नाम व्यथाम् ।
सौभाग्याक्षरपङ्क्तिकेव लिखिता पुष्पायुधेन स्वयं
मध्यस्था हि करोति तापमधिकं रोमावली केन सा ॥११९॥

स्वपरप्रतारकोऽसौ निन्दति योऽलीकपण्डितो युवतीः ।

118 [a]) I [ऽ]पि कवयो; M2 सुकवयो (for कविवरा). C Y (except Y1) T G1–8 M1–3 °वाचो (for °बोधा). — [b]) A कामिनीभ्यः; D Y4.5 G2.3 कामिनीर्याः; H J Y2.7.8 T G1.4.5 M कामिनीस्ताः; Y1 कामिनीर्हि; Y6 कामिनीति. — [c]) C G1 M3 यासां; G2 (by corr.) ताभिर् (for याभिर्). G4 M4 °कातर° (for °तारक°). — [d]) D इंद्रादयो; Eo.2.3c.4 रुद्रादयो; Y7 चक्रादयो; M2 ईशादयो (for शक्रा°). D E2.4 F I J S (except X) त्व(Y8 ह्य)बलाः (for अबलाः, to aviod hiatus).

BIS. 3804 (1635) Bhartṛ. ed. Bohl. **1.** 10. Haeb. 12. lith. ed. II. 59; SRB. p. 252. 42; SBH. 1287; SRK. p. 272. 20. (Bh.); SMV. **16.** 11; SLP. **4.** 99 (Bh.).

119 [a]) Aoc B1 D H J2c Y (except Y3.7) T1 G5 M उद्वृत्तः; W4 यद्वृत्त- (for उद्वृत्त-). A2 एक (for एष). Y6 चंचच्- (for नेत्रे). J1 Y6 चलद्-; Y7 च ते; G1 M3 च तद्- (for चले). — [b]) B C D E2t F H I J X Y1.3.6–8 T G1.4.5 M रागाधिष्ठितमो-(X1 °दो)ष्ठ-; Eot.1t.4t.5 रेकाधिक्यतमोष्ठ-; Eoc.1c रैकाधिक्य°; E2c.3t एकाधिक्य-; E3c.4c ऐकाधिक्य° (Eo.3.4 coms. एकेन = रागेण; E1.5 coms. रेकेन = रागेण); W रागांधेषु तदोष्ठ-; Y2.4.5 G2.3 रागावेष्टितमोष्ठ-. [A com. रागाधिक्यतम = रक्तिमारि (Ao com. ललाईरि). अत्यंत अधिकाई. E com. on 28 ends तमां = अधिकतरां. Both A1 com. and E1 com. °तमोष्ठ° = °तम + उष्ठ°.] A3 °पल्लवतमं; B C D E2t F H I J **S** (except Y2) -पल्लवमिदं. Y2 कामं; Y4.5 G2.3 M5 काम- (for नाम). — [c]) Y4.5 सौभाग्याधर-. C F3.4 J2 W Y1.2.4.5 G2.3 M1–4 -पंक्तिरे(Y2 °रै)व); F1.2 H J1 X Y8 T G4.5 M5 -मालिकेव. J1 लिखितं (for लिखिता). — [d]) All MSS. (except A B E1–4) मध्यस्था(J1 °स्थो)पि (for °स्था हि). B1 X2t अनिशं (for अधिकं). Y4–6.8 T रोमावलिः. J1 Y1.4–8 T1 G M1–3 वा; X2 Y2 मे; T2 ता (for सा).

BIS. 1259 (472) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. **1.** 15. Haeb. 17. lith. ed. II. 60. Śatakāv. 63. SBH. 1354; SDK. **2.** 77. 4 (p. 119); SLP. **4.** 100 (Bh.).

120 [a]) X स्वपरः; Y4.5 T स पर-; G1 स वर-; M4 स्ववर-. C -प्रतापको; D -प्रलापको; J1t -प्रताहको; J1c.2 -प्रतापका; G1 -परब्रताको. I [ऽ]यं (for [ऽ]सौ). — [b]) F3 योलीकः; Y8 यो यो न; G1 योषिक-; M4.5 यो जगति (for योऽलीक-). Eo.1.3–5 X1 M4.5 युवतीं; E2 X2 Y1.2.4.5 G4 युवतिं; J G1 युवतिः. — [c]) Eot.1t.2.5t तस्मात् (for यस्मात्). — [d]) Y2 (by corr.) स्वर्गे; G4 स्वर्ग (for स्वर्गः). M4 स्वर्गो (for स्वर्गे). J1t चाप्सरः (for चाप्सरसः).

यस्मात् तपसोऽपि फलं स्वर्गः स्वर्गेऽपि चाप्सरसः ॥ १२० ॥

विश्रम्य विश्रम्य वनद्रुमाणां छायासु तन्वी विचचार काचित् ।
स्तनोत्तरीयेण करोद्धृतेन निवारयन्ती शशिनो मयूखान् ॥१२१॥

अदर्शने दर्शनमात्रकामा दृष्टौ परिष्वङ्गरसैकलोला ।
आलिङ्गितायां पुनरायताक्ष्यामाशास्महे विग्रहयोरभेदम् ॥ १२२ ॥

उरसि निपतितानां स्रस्तधम्मिल्लकानां
मुकुलितनयनानां किंचिदुन्मीलितानाम् ।
उपरिसुरतखेदस्विन्नगण्डस्थलीनाम्
अधरमधु वधूनां भाग्यवन्तः पिबन्ति ॥ १२३ ॥

B_2 E. H स्वर्गः स्वर्गेपि युवतयः सरसाः (B_2 E_5 H °तयोप्सरसः); C स्वर्गः स्वर्गेप्सरस एव; D स्वर्गः स्वर्गेपि भवतिश्चाप्सरसः; F_2 स्वर्गः स्वर्गोपि परं चाप्सरसः; F_5 W स्वर्गस्यापि (F_5 स्वर्गः स्वर्गस्य; W_1 स्वर्गः स्वर्गस्यापि) फलं तथाप्सरसः; X Y_1 स्वर्गः स्वर्गेपि च स्त्रियोप्सरसः; Y_3 स्वर्गः स्वर्गपिताश्चाप्सरसः.

BIS. 7285 (3328) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 57. Haeb. 60. lith. ed. II. 62. Kāvyas. 49; SRB. p. 251. 27; SHV. app. II. f. 2b. 5 (Bh.); SK. **5**. 280; SLP. **4**. 78 (Bh.).

121 a) F_4 M_4 विश्राम्य विश्राम्य. D वनस्थलीनां; $E_{o.1c.2t}$ H_2 W_c नवद्रुमाणां (for वन°). — b) A_{o-2} $E_{3.4}$ transp. तन्वी and काचित्. C विरराम (for विचचार). — c) F_4 (m.v. as in text) H I_c तनूत्तरीयेण; F_5 $W_{2t.3t.4t}$ $G_{1t.v.}$ स्तनोत्तरीयेन; I_t स्वेनोत्तरीयेण. E G_{3t} करोद्धृतेन (E com. दक्षिणकरचालितेन); F_5 करोद्धुतेन; J_1 निवारयंती; W_{3t} नरोद्धृतेन; X करोन्नतेन. — d) E_3 W_3 निवारयंति; J_1 करोद्धृतेनैव (for निवारयन्ती). A_3 E_{3t} F_4 मयूषान्.

BIS. 6199 (2852) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 22. Haeb. 24. lith. ed. II. 63; Śp. 3399; SRB. p. 275. 16; SLP. **5**. 1 (Bh.).

122 a) $J_{1t.2}$ अदर्शना (for °र्शने). — b) $F_{1.2}$ X $Y_{3.7}$ G_1 M_{2-5} दृष्टे; $F_{3.5}$ J $W_{2t.3t.4t}$ $Y_{1.4-6.8}$ T G_5 M_1 दृष्ट्वा; $W_{1.2c.3c.4c}$ Y_2 $G_{2.4}$ दृष्टा; G_3 दृष्टाः (for दृष्टौ). $F_{2.3}$ X Y_7 T M_1 -सुखैक- (for -रसैक-). A_{ot} B_1 C E_5 $F_{2.5}$ X $Y_{1.3.7}$ G_3 $M_{1.5}$ -लोलाः; G_1 M_3 -कामा (for -लोला). — c) B_1 $E_{ot.1c.4c}$ आलिंगतायां; D आलोकितायां; E_{3t} अलिंगितायां; X आलिंगितायाः. — d) B_2 अध्यास्महे; $E_{o.2t}$ नाशास्महे. C अभेदात्. (W com. विग्रहयोः = कलहयोः!).

BIS. 190 (71) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 23. Haeb. 25. lith. II. 64; SL. f. 7b; SLP. **5**. 2 (Bh.).

123 a) A_3 B C D E $F_{2.3.5}$ H_{1c} I J X उपरि (for उरसि). D त्रस्त-; $E_{o.1.3.4}$ F_4 H I J_1 श्रस्त- (for स्रस्त-). — b) A_2 B_1 उन्मीलतानां. — c) A_3 B $E_{3c.5}$ $F_{1.2.5}$ H I W X सुरतजनित-; C सुरतसमर- (for उपरिसुरत-). B_2 $F_{3t.v.}$ -खेदस्निग्ध-; C Y_4 -खेदस्वेद-; D $E_{o.2.5}$ X -खेदखिन्न-; $E_{1.4}$ खेदा(E_4 °दात्)खिन्न-; E_{3t} -खेदाक्लिन्न-; W -खेदस्वार्द्र-; Y_7 -भेदास्विन्न-; G_1 -वेगास्विन्न-; G_5 -खिन्नस्वेद-; M_3 -तांतस्विन्न (for -खेदस्विन्न-). B $E_{o.1.4t.5}$ I -गल्ल- (for -गण्ड-). A_3 B_2 E_3 H Y_4 T G_5 -स्थलानाम्. — d) D H_2 I_t X_2 (orig.) मधुरमधु (for अधरमधु). A_{o-2} B $E_{o-2.4c.5}$ F_1 I J_2 पुण्यवंतः; J_{1t} भार्यवंतः (for भाग्यवन्तः).

प्राङ् मा मेति मनोरमागतगुणं जाताभिलाषं ततः
सव्रीडं तदनु श्लथीकृततनु प्रत्यस्तधैर्यं पुनः ।
प्रेमार्द्रस्पृहणीयनिर्भररतक्रीडाप्रगल्भं ततो
निःसङ्गाङ्गविकर्षणाधिकसुखं रम्यं कुलस्त्रीरतम् ॥ १२४ ॥

तावदेवामृतमयी यावल् लोचनगोचरा ।
चक्षुःपथादपेता तु विषादप्यतिरिच्यते ॥ १२५ ॥

BIS. 1315 (492) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 26. lith. ed. II. and Śatakāv. 65. Prasaṅgābh. 8; SBH. 2137; SK. 5. 106; SU. 713; SLP. 3. 28.

124 [a]) B2 आयातेति; F3 प्रागजाताल्प-; H प्राक्प्रासेति; X प्रागवामेति; G1 M3 प्रज्ञामेति (for प्राङ्मामेति). B2 मनोरमं गतगुणं; E2t मनागनागतसुखं; F3. 4 मनागना(F3 °ता)गतगुणं; F5 W मनागमानित(W2t °नि स)गुणं; H मनोरथागतगुणं; J1t मनागनागतरुणा; J1c. 2 मनागनागतरु(J2 °तरु)णं; Y T G2-5 M1. 2 मनागनागतरसं; G1 M3 मनागनारतरतं; M4. 5 मनागसंगतरसं (for मनोरमागतगुणं). C अन्योन्यातिरसेन संस्तुतगुणं. Y1 (printed text) जाताभिलाषा. — [b]) C सक्रीडं (for सव्रीडं). G1 M2. 3 तदथो (for तदनु). C श्लथोद्यतमनः-; D E2t श्लथोद्यमतनु-; F3 श्लथांशुकमतः; F4 J2 Y1-3 G3 M1-3 श्लथोद्यममनु-; F5 W श्लथोद्यतमनु-; J1t श्लथरोद्यमनु-; J1c शतोद्यमतनु-; Y4-6 T G5 श्लथोद्यममथ; Y7 श्लोथोरसमनु-; Y8 श्रमोद्यममथ; G1 मिथोद्यममनु-; G2 श्लथोद्यमनतु; G4 श्लथोद्गतमनः-; M4. 5 श्लथमक(M5 °स्क)चभरं (for श्लथीकृततनु). B2 C D Y3. 6. 8 T G5 M4. 5 प्रध्वस्त- (Y8 °स्थ-); G1 M2. 3 -स्त्यस्त- (for -प्रत्यस्त-). H ततः (for पुनः). — [c]) B2 Y6. 8 T G1. 2. 5 M प्रेमार्द्रं; E0. 1. 2c. 3-5 प्रेमार्द्रे-; W3t.v. Y4. 5 प्रेमार्द्रैः (for प्रेमार्द्र-). E2 -निह्नर-; G2t -गर्भर-; M4. 5 -मन्मथ- (for -निर्भर-). B C D F1. 2. 5 J1c. 2 Wc Y1. 2. 4-7 T G2-5 M1. 2. 5 -रहःक्रीडा-; E2t F3 H X -रसक्रीडा-; J1t Y3 -रहक्रीडा-; Wt -हरःक्रीडा-; Y8 -रसःक्रीडा-; G1 M3 -रहःप्रौढ-; M4 -रणक्रीडा- (for -रतक्रीडा-). W -प्रगल्भा. — [d]) F4 निःसीमांग-; F5 J W Y1 निःशंकांग-; X निःशंकांक- (for निःसङ्गाङ्ग-). E2t G2. 3. 5 -निकर्षणाधिक-; F4 Y1B -विवर्षणाधिक-; G1 M1-3 -विकर्षणोदित-. C निःशंकं कचकर्षणादिकरसं; M4. 5 निःसंगादिव कर्षणाधिकसुखं. M3 रम्यं च कुस्त्रीवृतं.

BIS. 4299 (1885) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 25. lith. ed. II. 68. Śatakāv. 64. Prasaṅgābh. 9; SRB. p. 317. 7; SBH. 2242; SLP. 5. 4 (Bh.).

125 In E4 and others of the type, this st. occurs twice by confusion with तावन्महत्वं. — [b]) B1 D E0. 1. 4 (second time by corr.). 5 °गोचरे; E4 (first time) °गोचराः; W4 °गोचर. — [c]) C F4 X Y1A (and printed text). 2-7 T1A. 2. 3 G1. 4 चक्षुष्पथाद्; F5 चक्षुःसंगाद्; Y1B चतुष्पथाद्. B1 D अपेता सा; C Y2. 4-8 T G M अतीता तु; J1 अपेतासि; W अपगता (for अपेता तु). B2 वक्षःसंपादने सा तु; E2. 4c चक्षुःसंपातविरहे. — [d]) E2t विषादपरिरिच्यते; G1 सा नारी विषवल्लरी.

BIS. 2546 (1028) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 74. Haeb. 77. lith. ed. II. 69; SBH. 1244; SLP. 5. 5 (Bh.).

न गम्यो मन्त्राणां न च भवति भैषज्यविषयो
न चापि प्रध्वंसं व्रजति विविधैः शान्तिकशतैः ।
भ्रमावेशादङ्गे किमपि विदधद् भङ्गमसमं
स्मरापस्मारोऽयं भ्रमयति दृशं घूर्णयति च ॥ १२६ ॥

नूनमाज्ञाकरस् तस्याः सुभ्रुवो मकरध्वजः ।
यद् भुग्ननेत्रसंचारसूचितेऽपि प्रवर्तते ॥ १२७ ॥

इदमनुचितमक्रमश् च पुंसां यदिह जरस्यपि मान्मथो विकारः ।

126 a) M4.5 अगम्यो (for न गम्यो). A0-2 मंत्रीणां (for मन्त्राणां). T2 न भवति च (for न च भवति). D Y3 G4 °विषया; F1.2 °विषये. — b) Y4.5 चाति- (for चापि). J1t T2 प्रध्वस्तं (for प्रध्वंसं). B1 विहितैः (for विविधैः). C शांतिकरसैः; J Xt M1.2.4.5 शांतिशतकैः; Y7 G4 शांतिकरणैः; M3 शांतिकतमैः. — c) A Y7 भ्रमादेशादंगे; C भ्रमावेशादंगं; D समावेशारंगे; W3t.4t भ्रमावेषादंगे; Y2.4.5 G3t.4 भ्रमावेशादंगैः. C किमिव; Y4-8 T कमपि (for किमपि). W2t.4 Y7 विविधद्; W3t विविधाद्; Y1 च विपत्-; G1 विविदद्; G4 विविध-; M4 विपदद् (for विदधद्). B2 Y2 भंगमनसं; C F3 X Y4-6.8 T G5 M1.3 भंगमसकृत्; D भंगमधिकं; E3 भंगमषमं; F5 भंगमसिसं; W भव्यमसमत्; Y1 संगमनकृत्; Y7 भागमपरं; G1 M4.5 भंगुरसमं; G4 ध्वंसमसकृत्. — d) W2-4 X स्मरोप°. A3 Eot दृशां; B दृशो; C G1.2t M2.4.5 भृशं; H1 दृशौ; X मनो; M3 दिशं (for दृशं). E5t M3 पूर्णयति; F5 चूर्णयति (for घूर्ण°).

BIS. 3217 (1365) Bhartr. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 88. Haeb. 91. lith. ed. II. 70. Śatakāv. 74; SRB. p. 250. 18; SKM. 70. 5 (Trivikramabhaṭṭa); SRK. p. 126. 3 (Śp.); SLP. 5. 6 (Bh.).

127 a) F2 न्यूनम् (for नूनम्). D सोस्याः (for तस्याः). — b) G1 M1-4 सुदृशो (for सुभ्रुवो). — c) B1 यद्भग्ने नेत्र-; B2 F1.2.4.5 H I J W Y1c.v.2.4.5.7.8 T G M यतस्तन्नेत्र-; C यतस्तन्मैत्र-; D भृद्भुग्ननेत्र-; F3 यत्र तन्नेत्र-; X यस्तद्भ्रूभंग-; Y1 यस्तद्भ्रूभंग-; Y8 यद्भंगनेत्र-; Y6 यन्नेत्र- (for यद्भुग्ननेत्र-). B2 -विस्तार-; C -संवास-; W3 Y3 -संचारः; X Y1 -संचारैः (for -संचार-). — d) A1 (orig.) B1 E (except Eot) -सूचितोपि; A3 -स्वचितेपि; B2 D F H I J S -सूचितेषु; C -चिसनाशं; F4m.v. -स्वचितेषु (for -सूचितेपि).

BIS. 3807 (1637) Bhartr. ed. Bohl. 1. 11. Haeb. 13. lith. ed. II. 71; Śp. 3298; SRB. p. 259. 60; SBH. 2227; SKM. 53. 10; SRK. p. 275. 1 and p. 126. 2; SK. 5. 133; SLP. 5. 7 (Bh.).

128 a) D अशरश्च; F5 अक्रमं हि; Y1 आश्रमस्थ-; G4 M4.5 अक्रमं च (for °मश्च). — b) जरस्यपि is found only in A1.2 E1-4 It; C जरत्स्वपि; Y1A and B जरासु; all the rest जरास्वपि. A3 B C D E F1.3.4 H I Y1B.3-8 T G1.2c.3-5 M3-5 मान्मथा; J1 मन्मथ-; J2 मान्मथ-; Y1A G2t मन्मथा (for मान्मथो). All MSS. (except A1.2 F2.5 G2t M1.2) विकाराः. — c) A3 B2 D E3t F1.3.5 S (except G1.4 M5) तदपि च; B1 F4 H J इदमपि; C इयमिव (for यदपि च). A0-2 न हृतं; C विकृतिर्; Y4 M1.2.4 विकृतं; Y6.7 G2.3.5 M3.5 निकृतं; G1 निकृतिर् (for न कृतं). E5 यश्चितंबिनीनां. — d) E2t omits स्तनपतनावधि. B1 स्तनपतनाविधि; F3 कुचपतनावधि; G2t स्तनपतनादधि. B2 वरं वा; E3 तरं वा; F2 रतानां; Y7 रसं वा (for रतं वा).

यदपि च न कृतं नितम्बिनीनां स्तनपतनावधि जीवितं रतं वा॥१२८

व्यादीर्घेण चलेन वक्रगतिना तेजस्विना भोगिना
नीलाब्जद्युतिनाहिना वरमहं दष्टो न तच्चक्षुषा ।
दष्टे सन्ति चिकित्सका दिशि दिशि प्रायेण धर्मार्थिनो
मुग्धाक्षीक्षणवीक्षितस्य न हि मे मन्त्रो न चाप्यौषधम् ॥१२९॥

सति प्रदीपे सत्यग्नौ सत्सु तारामणीन्दुषु ।
विना मे मृगशावाक्ष्या तमोभूतमिदं जगत् ॥ १३० ॥

मुखेन चन्द्रकान्तेन महानीलैः शिरोरुहैः ।

BIS. 1103 (422) Bhartr̥. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 28. lith. ed. II. 78; Śp. 564 (Śīlabhaṭṭa + Bhojarāja); SRB. p. 205. 7 (Śīlabhaṭṭāraka + Bhojarāja); Kāvyaprakāśa. 7. 222; Kāvyapradīpa (KM. 24, p. 251); AMD. 341; Udāharaṇacandrikā; SHV. app. I. f. 8a. 21 (Bhoja?); SLP. 5. 14 (Bh.).

129 C om. this stanza (but Ś82 in C2). — a) A B D X ज्यादीर्घेण; F4t.v M4.5 व्याकीर्णेन; W1.2c.3c.4c आदीर्घेण; Y6 भ्रूदीर्घेण; G1 व्यादीर्णेन (for व्यादीर्घेण). F5 I बलेन; M खलेन (for चलेन). E5 Ic W2 X1 G2t वक्रगतिना; G4 वक्रशशिना. — b) A0 -परं; A1.2 J2 om. -हिना. X2 °द्युतिनाहिमा. D E2t.3t F3–5 I वरमहो; J1t.2 Y1 (printed text).4–6.8 T G M परमहं (G4 M3 °हो) (for वरमहं). Y3 नीलाब्जद्युतिनापि सादरमहो. E5t F1.2 X2 दष्टो न; J1 दष्टो हि; W1c.2–4 दश्यो न; Y1 (printed text).2.4–6 G2.3.5 M1.2.4.5 दष्टोस्मि; M3 दोषोस्ति (for दष्टो न). G4 मच्चक्षुषा; M3 तच्चक्षुषां. — c) D E5t F2 H1t X दष्टे; J1 Y4–6.8 T1 दष्टः; W1t दष्टाः; W2t.3t.4 दष्टाः (for दष्टे). B2 E6t H1t It चिकित्सिका. J2t G1.4 M धर्मात्मनो (for °र्थिनो). — d) B1 G3t मुग्धाक्षिक्षणवीक्षितस्य; It °क्षीक्षणविक्षतस्य; M1.2 °क्षीक्षणमीक्षितस्य; M4.5 °क्षीक्षणवेधितस्य. [A B Y1 T1 G2.3 coms. मुग्धाक्षी + क्षण; E H1 I W coms. मुग्धाक्षी + ईक्षण]. Y3 न च मे. A3 B2 F2–5 H J S (except X) वैद्यो (for मन्त्रो). F2 चाप्यौषधी; Y1 G1 चान्यौषधं; M4.5 चान्यौषधः (for चाप्यौषधम्).

BIS. 935 (342) Bhartr̥. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 86. Haeb. 89. lith. ed. II. 79. Śatakāv. 74; SLP. 5. 15 (Bh.).

130 Om. in NS1. — a) B1 सत्यग्न्यौ; S (except W T [T1. c. v. as in text]) सत्यर्के (for सत्यग्नौ). — b) B1 I नानामणीष्वपि; E °मणीषु च; F1.2 °महस्स्वपि; W तारारवींदुषु; X तारासु चंद्रमा; Y7 ताराधिपेंदुषु. — c) F4 विना नो (m.v. °नापि); T2 विना तन्-; M4.5 विना तु (for विना मे). A F4 I Y2.3 G1.2 मृगशावाक्ष्यास्; E5t मृतसावाक्ष्या. — d) F2 मनोभूतम्.

BIS. 6700 (3118) Bhartr̥. ed. Bohl. 1. 14. Haeb. 16. lith. ed. II. 72. Kāvyas. 15; SRB. p. 277. 9 (Amaruka); SBH. 1235; Amaruśataka (NSP. ed.) 153; SLP. 5. 8 (Bh.).

131 b) A2 E5t Y1 (A and B) सरोरुहैः (for शिरो°). — c) H ओष्ठाभ्यां; Y4 T1 कराभ्यां (for पाणिभ्यां). H1t विद्रुमाभाभ्यां; H2 विद्रुमाभ्यां च; W1.3 om. (hapl.) (for पद्मरागाभ्यां). — d) D It मणिमयीव; Y8 रत्नमयैव.

प्राणिभ्यां पद्मरागाभ्यां रेजे रत्नमयीव सा ॥ १३१ ॥

गुरुणा स्तनभारेण मुखचन्द्रेण भास्वता ।
शनैश्चराभ्यां पादाभ्यां रेजे ग्रहमयीव सा ॥ १३२ ॥

मुग्धे धानुष्कता केयमपूर्वा तव दृश्यते ।
यया विध्यसि चेतांसि गुणैरेव न सायकैः ॥ १३३ ॥

सुधाशुभ्रं धाम स्फुरदमलरश्मिः शशधरः
प्रियावक्त्राम्भोजं मलयजरजश्च् चातिसुरभिः ।
स्रजो हृद्यामोदास् तदिदमखिलं रागिणि जने
करोत्यन्तःक्षोभं न तु विषयसंसर्गविमुखे ॥ १३४ ॥

BIS. 4885 (2211) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 20. Haeb. 22; Śp. 3371; SRB. p. 270. 2; SBH. 1236; SKM. 53. 97 (Śakavṛddhi); SRK. p. 272. 19 (Bh.); SHV. app. II. f. 18a (Bh.); SLP. 5. 9 (Bh.).

132* Om. in Y6 (?), G4, Punjab 2885, Telugu ed. 1848 and Mysore KB. 340. — [b]) T8 मुखे (for मुख-). J1 भास्वर; G1 भासता. — [c]) B2 Y7 T8 शनैश्चराभ्यां. — [d]) C ग्रहवतीव; E2t F1 It G1 गृहमयीव; X1t ग्राहमयीव.

BIS. 2169 (865) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 16. Haeb. 18; SRB. p. 270. 3 (Śaṅkhaka); SBH. 1233; SKM. 53. 93; SRK. p. 271. 18; Mandāramarandacampū of Kṛṣṇakavi 10. 178 (KM. 52, p. 144); Kavīndravacanasamuccaya 255 (?); SHV. app. II. f. 18a. 7; SLP. 5. 10 (Bh.).

133 Om. in N81. — [a]) F4 धनुष्कता; H2 W2. 3 धानुष्मता; W1 धानुष्यता. F2 सेयम् (for केयम्). F5 मुग्धे केयं धनुष्मंती. — [b]) F5 ह्यपूर्वा; J2 अपूर्वं; G1 M3 पूर्वता (for अपूर्वा). B2 D F3. 5 H1c S (except X Y8) त्वयि (W4t.v. [अ]पि च; T1 दृशि) (for तव). H1c विद्यते. — [c]) B1 Eo F3 H2 W यथा; C यतो (for यया). D Y2 विंध्यसि; Eo. 1. 5 (and Ec) F2 H2 M1. 3 विध्यति; W1 विंधसि; W2–4 हविषि (W4t.v. वध्वंसि; Y7 विध्वंसि (for विध्यसि). J1t वित्तांसि. — [d]) Y6 गणैरेव.

BIS. 4892 (2214) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 13. Haeb. 15. lith. ed. II. 76. Śatakāv. 63. Subhāsh. 13; Śp. 3654; SRB. p. 312. 1; SBH. 2025; SKM. 74. 18; Sabhyālaṅkaraṇa f. 3a; SLP. 5. 12 (Bh.).

134 Om. in C (but C2 Ś88). — [a]) T8 स्फुलदमल-. A2 Eo. 1. 3–5 Y7 शशिधरः; F5 lacuna; G4 च शयनं (for शशधरः). — [b]) B1 H -रजश्चारु-; D Y4. 7 G2–4 -रसश्चाति-; E1. 2 T8 -रजसश्चाति-; F3 -रसः कांति-; It -रसश्चापि; J1 -रसश्चारु- (for -रजश्चाति-). E1 F4. 5 Y1c.v. 2. 4–6. 8 T1. 2 G1 M1. 2. 5 -सुरभि. — [c]) A D हृद्यामोदस्; J1t मृद्यामोदास्. F3 संगिनि (for रागिणि). — [d]) J1 Y7 करोत्यंतक्षोभं. D E5t F2 ननु; G2t नव- (for न तु). H2 पुनः (for विषय-). A1c -संवर्ग- (for -संसर्ग-). Eo -विमुषैः; J1 -विमुखेः; X1 -विमुखा.

BIS. 7106 (3268) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 40. Haeb. 43. lith. ed. II. 87; SLP. 5. 25 (Bh.).

आवासः क्रियतां गाङ्गे पापवारिणि वारिणि।
स्तनमध्ये तरुण्या वा मनोहारिणि हारिणि ॥ १३५ ॥

तस्याः स्तनौ यदि घनौ जघनं च हारि
वक्त्रं च चारु तव चित्त किमाकुलत्वम्।
पुण्यं कुरुष्व यदि तेषु तवास्ति वाञ्छा
पुण्यैर्विना न हि भवन्ति समीहितार्थाः ॥ १३६ ॥

इतो विद्युद्वल्लीविलसितमितः केतकतरु-
स्फुरद्गन्धः प्रोद्यज्जलदनिनदस्फूर्जितमितः।
इतः केकिक्रीडाकलकलरवः पक्ष्मलदृशां
कथं यास्यन्त्येते विरहदिवसाः संभृतरसाः ॥ १३७ ॥

135* Om. in C. — a) F5 प्रीयतां; W क्रियते (for क्रियतां). F5 गांगो. — b) Eot पापतारिणि; E5t F2.5 J S (except X1 Y1.2 [by corr.] .6.7) पापहारिणि. A2 lacuna; E3 पारिणि (for वारिणि). — c) F1.2.4 H I J S (except W) स्तनद्वये; F3 कुचद्वंद्वे (for स्तनमध्ये). E3t.4t I मृगाक्ष्या वा; F2 तरुण्याद्या; F5 तरुण्याश्च; J तरुण्यानां; G2.3 [ऽ]थ नारीणां (for तरुण्या वा). — d) F3 lacuna; G1 वारिणि (for हारिणि).

BIS. 1040 (394) Bhartr. ed. Bohl. 1. 31. lith. ed. II. 88; SRB. p. 159. 293; SBH. 3425; SHV. app. I. f. 6a. 81; SLP. 5. 19. (Bh.).

136 ab) F2 अस्याः; J1 स्त्रीणां; W2 तत्तस्याः; M4.5 यस्याः (for तस्याः). J1 यदि (for स्तनौ). C यदि घनं; J1 स्तनतटा; J2 सुविपुलौ (for यदि घनौ). F5 W1-3 विहारि; G1 M3 च भारि (for च हारि). Y1 इहाकुलं किं (for किमाकुलत्वम्). For 136ab, X Y1c.v. subst.: पीनस्तनौ कनककुम्भमयौ सुचारु वक्त्रं तथैव जघनं रुचिराखिलाङ्गम्।
— c) Y3 पुण्यां. Y3 कुरु; G4 कृतं तु (for कुरुष्व). C यतितेषु; F5 यदि तत्र; X2 यदि तासु. C तवापि; F4 तवाभि- (for तवास्ति). — d) A पुण्यं (for पुण्यैर्). M2.4.5 फलंति (for भवन्ति). X1 समेहितार्थाः; M4.5 समीहितानि.

BIS. 2529 (1016) Bhartr. ed. Bohl. 1. 17. Haeb. 19. Śatakāv. 63; JSV. 302. 3; SLP. 5. 18 (Bh.).

137 Y2 folio missing. — a) Y3 ततो (for इतो). H2 विद्युल्लक्ष्मी- (for विद्युद्वल्ली-). W4 -विलशितम्. A F1 H2 केतकतरुः; B E2t F3.5 J X Y3.7.8 T G4 M1.2.4.5 केतकितरोः; C W केतकतरोः; D E2c.4t केतकितरुः; Eo.3.5 केतकितरु-; Y1 केतकरजः; Y4.5 G2.3 केतकिरजः-; Y6 G5 कैतकरजः-; G1 केतकतनोः; M3 स्निग्धकतरोः (for केतकतरु-). — b) F2 -स्फुरद्गंध-; Y6 स्फुरद्गंडः; T G3t स्फुरन्गंधः; M3 स्फुरद्दंडः; M5 स्फुरच्छरयाः. J2 प्रोद्यज्वलद्-. E1.3-5 °निनदत्स्फूर्जितमितः; W2t °निलस्फूर्जितमितः; Y3 °निनदस्फूर्जितयितः; G1 M1.2 °स्योर्जितमितः; M5 °स्फूर्तिकमितः. Eot इव (for इतः). — c) A3 E5 F5 I W4 X Y1A.2-8 T1.2 G (except G3t orig.) M केकी-; J2 केका- (for केकि-). A Eo.1.2c.3-5 -कलकलरवाः; E2t F2.3.5 -कलकल इतः; F4t.v. -कलखरवः; J1 -कलकलयितः; J2 -कलकलकलः; X -कलकलमितः (for कलकलरवः). E2t पक्ष्मलदृशः; M3 °दृशो. — d) D यास्यत्यंतं; E2 (c by corr.) X T3 यास्यंते ते; Y8 ते यास्यंते; G3t वा यास्यंते; M4.5 वा धार्यंते (for यास्यन्त्येते). G4 विरहदिवसं. E3t संभ्रमरसाः; F1 संभृतिरसाः; G2t संभृतरसः.

आवासः किलकिञ्चितस्य दयिता पार्श्वे विलासालसा
कर्णे कोकिलकामिनीकलरवः स्मेरो लतामण्डपः ।
गोष्ठी सत्कविभिः समं कतिपयैर्मुग्धाः सितांशोः कराः
केषांचित् सुखयन्ति चात्र हृदयं चैत्रे विचित्राः स्रजः ॥ १३८ ॥

केशाः संयमिनः श्रुतेरपि परं पारं गते लोचने
अन्तर्वक्त्रमपि स्वभावशुचिभिः कीर्णं द्विजानां गणैः ।
मुक्तानां सतताधिवासरुचिरं वक्षोजकुम्भद्वयम्
इत्थं तन्वि वपुः प्रशान्तमपि ते रागं करोत्येव नः ॥ १३९ ॥

BIS. 1098 (421) Bhartṛ. ed. Bohl. **1.** 44. Haeb. 47. lith. ed. II. 84. Śatakāv. 67; SRB. p. 276. 36; SU. 856; SLP. **5.** 21 (Bh.).

138 [a]) C $M_{4.5}$ आवासाः; F_2 आवाराः; Y_7 आवासं (for आवासः). $E_{0t.1t.2t}$ J_2 X किलकिंचिदस्य; $F_{1.3}$ किलकिंचितश्च; F_5 W किल(F_5 om.) किंचिदेव; Y_1(c.v as in text).$_{2.4.5}$ $G_{2.3.5}$ च सुधालयेषु; T_3 G_1 किलिकिंचितस्य; Y_7 किलिकंचितस्य. C J_2 $Y_{4-6.8}$ T G_5 $M_{4.5}$ दयिताः. A_2 विलासालया; B_1 $E_{0.1t.3.4}$ $Y_{4-6.8}$ T G_5 विलासालसाः; F_5 W I °सालसः; J_1 °सा(c °स)रसा; X Y_1 °सास्पदं. — [b]) B_2 प्रांते; C वर्णे; G_1 कंठे; G_4 कंठः (for कर्णे). W -काकली-; G_4 -भामिनी- (for -कामिनी-). G_4 -कलरवैः. C E_2 स्मेरा; Y_8 स्मेरोल्ल; Y_6 एला- (for स्मेरो). C $E_{1.2}$ W लतामंडपाः; $F_{1.3}$ J Y_2 T_2 $G_{3.4}$ °मंटपः; Y_6 °मंडपे; T_3 °मंटपं; G_1 °मंटपाः; M_4 °मंडपं. — [c]) $M_{4.5}$ कृता (for समं). B_1 कतिपये; C गुणिगणैः (for कतिपयैर्). B_2 C D E_2 $F_{2.3.5}$ $W_{1c.2-4}$ Y_8 सेव्याः; J_2 $M_{4.5}$ स्निग्धाः; W_{1t} शेषः (for मुग्धाः). A B_2 $F_{1.5}$ (by corr.) J_{2c} W_1 Y_1 T_3 शितांशोः; B_1 H $M_{4.5}$ सुधांशोः; C D F_2 हिमांशोः; E_{2t} हितांशोः (for सितांशोः). F_3 गिरिः शेखराः (for सितांशोः कराः). D F_5 कलाः (for कराः). — [d]) X केषां न; Y_1 केषां नो (for केषांचित्). E_2 सुखदान-; X स्पृहयंति; G_4 प्रथयंति (for सुख°). B_2 E_3 वात्र हृदयं; D F_5 नेत्रहृदयं; E_2 चित्तहृदयं; F_3 तत्र हृदयं; W नेत्रहृदये; M_4 हात्र हृदयं (for चात्र हृदयं). B_2 F_2 चित्रा विचित्राः स्रजः; C चित्रैर्विचित्रैरपि; E_{2t} चेष्टं विचित्राः स्रजः; F_5 W चैत्रे विचित्राः क्षपाः; X_2 T_3 चैत्रे विचित्रस्रजः; G_1 चैत्रे विचित्रस्रजां.

BIS. 1039 (393) Bhartṛ. ed. Bohl. **1.** 35. Haeb. 37. lith. ed. I. 86. Śatakāv. 66; SK. **3.** 359; SLP. **5.** 23 (Bh.).

139* Om. in C. B_1 order *acbd* (to avoid hiatus). — [a]) A $E_{0-2.5}$ संयमिताः (for °मिनः). — [b]) $Y_{1.8}$ [ऽ]प्यंतर्; Y_8 $G_{1.5}$ M_{1-3} चांतर्; Y_7 ह्यंतर्; G_4 स्वंतर् (for अन्तर्). F_5 कीर्णा; $Y_{2.4-6}$ $G_{2.3}$ पूर्णं (for कीर्णं). F_5 Y_2 गुणैः; Y_8 गणौ (for गणैः). — [c]) F_2 सुतनाधिकास- (for सतताधिवास-). Y (except Y_1) T G M_{1-3} सतताधिवासरुचिरौ वक्षोजकुंभाविमौ. — [d]) F_1 हृद्यं; J_1 चेत्थं; X Y_1 हीत्थं; $M_{4.5}$ चित्रं (for इत्थं). H रक्तिं; W क्षोभं; $Y_{2.4.5}$ G_{2-4} तापं (for रागं). B_1 करोत्युच्चकैः.

BIS. 1916 (739) Bhartṛ. ed. Bohl. **1.** 12. Haeb. 14. lith. ed. II. 90; **SRB. p. 314, 69; SRK. p. 285. 3 (Bh.); SHV. app. II. f. 17a. 97 (Bh.); Sabhyālaṅkaraṇa f. 28a; SLP. 5. 27 (Bh.).**

वियदुपरि समेघं भूमयः कन्दलिन्यो
नवकुटजकदम्बामोदिनो गन्धवाहाः।
शिखिकुलकलकेकारावरम्या वनान्ताः
सुखिनमसुखिनं वा सर्वमुत्कण्ठयन्ति ॥ १४० ॥

तरुणीवेषा दीपितकामा विकसितजातीपुष्पसुगन्धिः।
उन्नतपीनपयोधरभारा प्रावृट् तनुते कस्य न हर्षम् ॥ १४१ ॥

आसारेण न हर्म्यतः प्रियतमैर्यातुं बहिः शक्यते
शीतोत्कम्पनिमित्तमायतदृशा गाढं समालिङ्ग्यते।

140 In F5, this stanza is missing or omitted probably from lacuna in original. — a) B2 C D F2-4 H J S विय(Y3 विपय)दुपचितमेघं (T2 °घा). C कुंड° (for कन्द°). — b) X Y7 -कुसुम-; M -कुटच- (for -कुटज-). In Y2, the portion of the text from म्बा up to the end of this stanza is lost on a missing folio. E5t F2 -मोदितो; G2t M3 -मोहिनो; G4 -मोदनो (for -मोदिनो). F2 X गंधवाहः. — c) B2 शिखिपिककुल-केका-; C शिखरिकुलकेका-. F2 -रागरम्या; G1 -रम्यमाणा; M3 -रावकांता (for -रावरम्या). F2 वनीतात्; J1 T3 G1 वनांता (for वनान्ताः). — d) C सम्- (for सर्वम्).

BIS. 6171 (2832) Bhartr. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 42. Haeb. 45, lith. ed. II. 94. Śatakāv. 67; SLP. 5. 30 (Bh.).

141 [None of our commentators gives the metre of this stanza, which is a मात्रासमवृत्त and may be denoted by उपचित्रा] F5 om. this stanza due to lacuna. — a) Y6 करिणी- (for तरुणी-). B1 H1c.v. -वैषा; C H1t.2 चैषा; E2 -भेषा; E5 -रेषा; J1 G1 -वेषो; W1 Y1.2.4-8 T G2-5 M -वेषोद्- (for -वेषा). E1 दीप्सितकामा. — b) J W1 X Y1.2.4-8 T G1-3.5 M विकसज्-; G4 विलसज्- (for विकसित-). W2 -जातिः. W पुण्य- (for पुष्प-). A0 E0t J1 T3 -सुगंधि; E2t F2 G2t -सुगंधी; H1t -सुगंधिनः; G4 -सुगंधः. — c) B1 ओम्मत-; I1 उत्पन्नत-; W1-3 उन्मत्त- (for उन्नत-). J1 -भारं; G4 -हारा (for -भारा). — d) A0-2 E3.4 (and E0) F3 H I प्रावृषि (for प्रावृट्). C D F3.4 H1t.2 W Y6.8 कुरुते (for तनुते).

BIS. 2503 (1005) Bhartr. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 41. Haeb. 44. lith. ed. II. 95; SLP. 5. 31 (Bh.).

142 Y2 folio missing. F5 is lost up to ला (in c) due to lacuna. — a) J1 lacuna; W1t आसारेषु; W4 आश्यारेण; Y3 असारेण. F3 न हम्मितः; J1 न हर्म्यतं; X हि हर्म्यतः; T1o.v G4 न धामतः; G3t सहर्म्यतः (for न हर्म्यतः). A2 यातुर्; B1 गंतुं (for यातुं). W Y3 यदा (for बहिः). J1 शख्यते; X2t शंकते (for शक्यते). — b) D E3.4 W1 X2 Y3 T3 °दृशां; E1 G1 M1-4 °दृशो (for °दृशा). E2t ममालिंग्यते; E0.2c G2t समालिंगते; Y3 समाश्लिष्यते (for समालिङ्ग्यते). — c) F4 J2 जाले; J1 बाले; S जाताः (Y8 धाराः; G1 M1.2 वाताः; G4 धारा-) (for जालैः). W Y3 G1 शीतलशीकराश्च. Y8 सततं; M1.2 मधुरा (for मरुतो). D E2t F3 M3 [ऽ]प्त्यंत°; E1t.v. ह्यत्यंत°; E3.4 I J2 चात्यंत°; F5 W वात्यंत°; X अत्यंत° (for रत्यन्त°). [E com. is ambiguous मरुतः पवना जालैर्गवाक्षै-रत्यन्तखेदच्छिदः] It °खेदापहा. — d) F4 च न; F5 च नु (for बत). G4 दुर्निनं (for दुर्दिनं). F8 (t.v. as in text) यांति. C प्रियासंगमात्; G1 M2 प्रियायागमे (for °संगमे).

जालैः शीकरशीतलाश् च मरुतो रत्यन्तखेदच्छिदो
धन्यानां बत दुर्दिनं सुदिनतां याति प्रियासंगमे ॥१४२॥

अर्धं नीत्वा निशायाः सरभससुरतायाससंश्लेषयोगैः
प्रोद्भूतासह्यतृष्णो मधुमदनिरतो हर्म्यपृष्ठे विविक्ते ।
संभोगक्लान्तकान्ताशिथिलभुजलतावर्जितं कर्करीतो
ज्योत्स्नाभिन्नाच्छधारं न पिबति सलिलं शारदं मन्दभाग्यः ॥१४३॥

हेमन्ते दधिदुग्धसर्पिरशना माञ्जिष्ठवासोभृतः
काश्मीरद्रवसान्द्रदिग्धवपुषः खिन्ना विचित्रै रतैः ।

BIS 1067 (405) Bhartr. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 46. Haeb. 49. lith. ed. II. 96. Śatakāv. 68; SRB. p. 342. 67; SBH. 1784; SU. 863; SLP. 5. 32 (Bh.).

143 Wrongly om. in B2. Y2 folio missing. — a) J1t अर्धः; W4 अर्धे. D J1 सुप्ता; E2t F3.4m.v. H1c.v. I J2 Y1.3–8 T G M सुप्त्वा (G3 °सं) (for नीत्वा). D F3 Y7 निशायां; J1 निशाया. W1t शरभस-. C °ताया*; M3 °तावास- (for °तायास-). C सर्वश्लथांगा; F3.4t.v. H1c.v. Y1.3–6.8 T G2–5 M5 -सन्नश्लथांगः; F4 Y7 G1 M1.2.4 -संगश्लथांगः; F5 W X -खिन्नश्लथांगः; J1t -सन्नश्लगंधा; J1c.2 -सन्नश्लगंधी (J2 °धि); M3 -संविश्लथांगं (for -संश्लेषयोगैः). — b) C श्लेषत्प्रोद्भूतमद्यो; D J1 W G1 M1.2 प्रोद्भूतासह्यतृष्णा- (G1 °ष्णुर; M1.2 °ष्णं); Y1 (printed text) प्रोद्भूतासह्यतृष्णो (in com. प्रोद्भूता = समुत्पन्ना); Y3 प्रोद्भूतासह्यवर्षे; G4 प्रोद्भातासह्यतृषे; M4 प्राग्भूतासन्नतृष्णा-. Y4 G4 -विरतो; M5 -सरतो (for -निरतो). W2t विवेके (for विविक्ते). — c) Y3 सं[स]गं- (for संभोग-). F5 -वर्जितां; W1.2.4 -तर्जितं; W3c -तर्जितां; G4 -वर्धितुं; M5 -विह्लितं (for [आ]वर्जितं). B1 शर्कराभं; C (but lacuna in C1) कः करोति; F1.2 कर्करीतं; F3 I कर्करांते; F4 क(m.v. श)र्करांभो; F5 कर्कटीतो; W2.4 कंकरांतो; X1 कुर्कुरीतं; X2 कुर्वरीतं; Y8 शार्वरीशो; T8 कर्करीशो; M4.5 °रीभ्यो (for °रीतो). [Ao.1 com. कर्करीतः कहतां कोरी गागरी]. — d) C lacuna; E5 याज्योत्स्ना; M3.4 ज्योत्स्नो-. C F5 भिन्नात्सुधारं; D -भिन्नांधकारं; F2 -भिन्नाष्टधारं; F4 -भिस्वाच्छधारं; J1 -भिन्नासदार; J2 -भिन्नास्सदारं; W -भिन्नाधरासं; Y3 -भिर्नाच्छधारं; Y8 G4 -भिन्नांबुधारं; G1 M1.2 -च्छायाभिरामं; M4 -भिन्नात्तसारं; M5 -च्छायात्तसारं (for -भिन्नाच्छधारं). D E2 J2 W X Y3 G1 पिबति न (by transp.); M1.2.5 पिबति च. A C E1.2t.4 F Y7 शलिलं; G1 स विलिं (for सलिलं). F1.4t.v. J Y4–8 T G M1.2 मंदपुण्यः; M3 °पुण्याः (for °भाग्यः).

BIS. 622 (229) Bhartr. ed. Bohl. 1. 47. Haeb. 50. lith. ed. II. 97, III. 47; Śatakāv. 68; Śp. 3908 (Bh.); SRB. p. 345. 46; SBH. 1824; SLP. 5. 33 (Bh.).

144 Y2 folio missing. — a) Y7 दधिमुग्ध-. B2 C E3t F3 H3 I J1 W1 X2 °सर्पिरसना; E2t °सर्परसनं (for °सर्पिरशना). Y4–6 G1 मंजिष्ठवासोभृतः; M3 मांजिष्ठवासो ह्यतं. — b) F2 काश्मीरकुम-; F5 काश्मीरोद्भव-; X कस्तूरीद्रव-. D °सांद्रदग्ध-; E3t F2 °सांद्रदिग्ध-; Y7 °सांद्रदुग्ध-; M4.5 °दिग्धसांद्र- (for -सान्द्रदिग्ध-). C क्षीणां; J2 Y6 T1 G5 छिन्ना (for खिन्ना). G2t विचित्रैरणिः. — c) B1 C E2 F3.4 J1 Y7 G5 पीनोरुस्तन-; F5 W पीनोरःस्थल-; X2 विस्तोरुस्तन-; Y8 वृत्तोरःस्तन-. F8 (orig.) -मालिनी- (for -कामिनी-). D -घनकृता-; F8 -निजकृता-; X2 -जनकृती- (for -जनकृता-). C -श्लेषप्रजाभ्यंतरे; W -श्लेषा गृहाभ्यंतरं; G4 -श्लेषा ग्रहाभ्यंतरे. — d) F5 °पूरितसुखा; J1 °पूरितसुखं. J1 धन्यं. F5 सुखाः (for सुखं). D शेरते (for शेरते).

वृत्तोरुस्तनकामिनीजनकृताश्लेषा गृहाभ्यन्तरे
ताम्बूलीदलपूगपूरितमुखा धन्याः सुखं शेरते ॥ १४४ ॥

केशानाकुलयन् दृशो मुकुलयन् वासो बलादाक्षिपन्
आतन्वन् पुलकोद्गमं प्रकटयन्नावेगकम्पं गतेः ।
वारं वारमुदारसीत्कृतिकृतो दन्तच्छदान् पीडयन्
प्रायः शैशिर एष संप्रति मरुत् कान्तासु कान्तायते ॥१४५॥

सदा योगाभ्यासव्यसनवशयोरात्ममनसोर्
अविच्छिन्ना मैत्री स्फुरति कृतिनस् तस्य किमिमैः ।

BIS. 7417 (3359) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 48. Haeb. 51. lith. ed. II. 98. Kāvyas, 40; SRB. p. 346. 31; SU. 888; SLP. 5. 35 (Bh.).

145* C om. this stanza. Y2 folio missing. G3 leaves blank space in MS. — a) E3t कोशानाकुलयन्; J1t केशयांकुरयान्; J1c केशानाकुरयन्; It W Y3 केशानाकलयन्. B1 F3.4 H दृशौ (for दृशो). Y1A (t and c) कुमुल° (for मुकुल°). F4 वस्त्रं (for वासो). B2 बलादाच्छिदन्; F2.5 बलादक्षिपन्; F4 स्तनादाक्षिपन्. — b) J1t गात्रन्वन्; X सर्वांगे (for आतन्वन्). A3 पुलकोद्गमैः; X °कोद्गमान्; Y3 °कोह्मं; G4 अलकोद्यमं (for पुलकोद्गमं). Eot.1c Y3.7 प्रगटयन्. D Y3 अं(Y3 ए)गेषु कंपोद्गमं; Eo.1.5 J2 आवेगकंपं गतौ; E2 स्तोकं प्रकंपं गतेः; E3.4 F1 H1 आवेगकंपं गते (but E1.4 coms. गते = गमने; H1.3 com. गते = गमनस्य). F2 °कंपं गतः; F8 J1 °कंपं गतैः; F5 अंगेषु कंपं गतैः; W आलिंग्य कंपं शनैः; X Y1.4–8 T G1.2.5 M आवेग(Y6 °श-; G1 °ष)कंपं शनैः; G4 आवेगतां कंपनैः (for आवेगकम्पं गतेः). — c) Ao–2 E2 X °शीत्कृतिकृतो; A3 E3.4t I W1–3 °शीत्कृतकृतो; D F1–3.5 H W4 Y3–8 T1 G4.5 M1–3 °सीत्कृतकृतो (D °कृते; F2 °वतो); Eo.1.5 °शीत्कृतमुखो; E4c °सीत्कृतिमुखो; M4.5 °सीत्कृतिभृतो. A3 दंतच्छटान्; D दंतच्छदं. B2 पातयन्; M4.5 भिंद(M4 भिन्न)यन् (for पीडयन्). — d) J1 प्रायं; Y3 प्राग्यः (for प्रायः). E3t शौशिर. D W3 एव (for एष). G1 मरुत्कांतः स कांतायते.

BIS. 1915 (738) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 50. Haeb. 53. lith. ed. II. 99; Śp. 3944; SRB. p. 348. 18; SBH. 1854; SKM. 64. 8 (Baṅkalāvartaka); SU. 821; Sabhyālaṅkaraṇa f. 27a; SLP. 5. 36 (Bh.).

146 This stanza and the next occur at the beginning of Śṛṅgāra in N MSS. except A and therefore may be later additions. — a) Y3.6–8 T G1.4.5 M1–3 यदा (for सदा). E F3 I (t by corr.) योगाभ्यासे (for °भ्यास-). E I (t by corr.) नवनववधू-(E4m.v. °प्रिया)संगमरसैः (E4 °मनसोर्); J -व्यसनविषयोरात्ममनसोर्; X -व्यसनवसिनो(X2 °तो)रात्म°; Y8 M1.2 -व्यसनदशयोरात्म°; Y6–8 T G1.3–5 M3–5 -व्यसनकृशयोरात्म°. — b) M3 अविच्छिन्नं. C सुधियामेभिर्; W यमिनस्तस्य; X1 कृतनस्तस्य; G2 कृतकृत्यस्य; G4 न कृतिस्तस्य (for कृतिनस्तस्य). C अथ किं; D E2.4 (orig.) F1.2.5 I S किमु तैः (W2t.3.4 ते); F4t.v. सुकृतैः (for किमिमैः). — c) G3t क्रियाणाम्; M3 प्रियानाम-. B1 आलोपैर्; F3 आत्वापैर् (for आलापैर्). E3.4 I X अधरमधुरैर्. B वक्त्रकमलैः; C स्वादुनिवहैः; D E3 F H I (t by corr.) J S वक्त्रविधुभिः (W1t.2t °निधुभिः; W1c °विधिभिः; Y7 चातिमधुरैः); Eo–2.3c.4c.5 वक्त्रमधुरैः (for °मधुभिः [found only in A E4t It orig.]). — d) F1.2.4 J2

प्रियाणामालापैरधरमधुभिर्वक्त्रमधुभिः
सनिःश्वासामोदैः सुकुचकलशाश्लेषसुरतैः ॥ १४६ ॥

वचसि भवति सङ्गत्यागमुद्दिश्य वार्ता
श्रुतमुखरमुखानां केवलं पण्डितानाम् ।
जघनमरुणरत्नग्रन्थिकाञ्चीकलापं
कुवलयनयनानां को विहातुं समर्थः ॥ १४७ ॥

VAIRĀGYA

भ्रान्त्वा देशमनेकदुर्गविषमं प्राप्तं न किंचित् फलं
त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचितं सेवा कृता निष्फला ।
भुक्तं मानविवर्जितं परगृहे *आशङ्कया काकवत्
तृष्णे जृम्भणि पापकर्मनिरते नाद्यापि संतुष्यसि ॥ १४८ ॥

Y_1 विनिःश्वासामोदैः; Y_2 नवैः श्वासा°; $Y_{4.5.7}$ G_{3t} न निःश्वासा°; $T_{1.2}$ सनि(T_2 स्वनिः)श्वासा°; G_5 ध्वनिश्वासा° (for सनिःश्वासा°). सुकुच is found in A X_2 G_{2t} M_4 only; $Y_{2.4.5}$ स्वकुच-; Y_7 न कुच-; G_1 स च कुच-; G_5 निकुच-; the rest सकुच-.

BIS. 6759 (3143) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. **1**. 96. Haeb. 99. lith. ed. II. 5. Kāvyas. 98. Śatakāv. 75; SLP. **4**. 54 (Bh.).

147 [a]) $E_{0-2.5}$ X Y_1 भवति वचसि. $E_{0.4}$ संगभ्यासम्. Y_8 पाठः (for वार्ता). — [b]) $A_{0t.3}$ C $F_{3.5}$ I_t J **S** श्रु(T_2 प्र)ति°; D H I_c स्मृति°; $F_{1.2}$ स्मित° (for श्रुत°). B_2 (orig.) °रसानां (m.v. °मुखानां as in text). — [c]) A_3 X °मरुणरत्नं ग्रंथि-; C °मरुणरत्नग्रंथ-; D Y_{1B} °तरुणरत्नग्रंथि-. F_{1-4} °सनाथं; X_2 °कलावं (for °कलापं). — [d]) F_4 °बलयानां (for °नयनानां). G_4 विधातुं. X_1 समर्थाः.

BIS. 5904 (2701) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 56. Haeb. 59. lith. ed. II. 6; SRB. p. 252. 51; SHV. app. II. f. 1b. 2 (Bh.); SLP. **4**. 56 (Bh.).

148 [a]) A_3 $F_{2.4.5}$ I J_3 W X Y T $G_{1.2t.4}$ M_{1-4} भ्रांतं (Y_7 °ता); B_2 E_5 भ्रांत्या. E_{5t} धनं (for फलं). — [b]) A_3 F_2 त्यक्ता. $F_{1.4}$ H शील° (for जाति°). $E_{0t.5}$ Y_6 उचिता. A_{0-2} B C $E_{0.2t}$ F_4 H I X_1 निःफला; D निःष्फला; $E_{1.2c.3t.4.5}$ $F_{2.3t.4.5}$ निप्फला; M_3 निष्फलं. — [c]) J_{1t} भक्त्वा; W_{3t} उक्तं; W_{3c} भुंक्ते; Y_2 भुंक्तं. $A_{0.1.3}$ D $E_{0.3c.4c.5}$ $F_{1.5}$ I W_{1t} परगृहे साशं(A_{0t} E_0 °सं)कया; A_2 E_2 परिगृ(E_2 °प्र)हे साशं-(E_{2t} शाशं-; E_{2c} सासं)कया; B $H_{1c.v.}$ परगृहे स्वाशं(B_2 °सं)कया; C परगृहे साशंक्मा:; $E_{3t.4t}$ परगृहेष्वाशंकितं; $F_{2.4}$ H J $W_{1c.2-4}$ X Y T G M पर(J_{1t} °रि)गृहेष्वाशंकया; F_3 परगृहे साशंकितं. — [d]) $A_{0t.1c}$ (by corr.).$_2$ B_2 $E_{0.4t.5}$ F_1 जृंभिणि; B_1 जृंम्भृणि; C D E_{2t} F_{2-5} J **S** जृंभसि; H वैरिणि; I दुर्मति (for जृम्भणि found only in $A_{0c.1c}$ (orig.).$_3$ $E_{2c.3.4c}$). A_3 °कर्मदुरिते; C F_4 J Y_1 (Y_{1B} by corr.)$_{3-7}$ T G M °कर्मपिशुने; E_{3t} W_4 °कर्मनिरतो; F_1 °कर्मणि रते; Y_2 °रूपपिशुने; A_2 संतुष्यते; B_1 $E_{0t.2t.3}$ H_2 J_3 Y_7 G_3 (orig.) संतुष्यति.

BIS. 4645 (2080) Bhartṛ. ed. Bohl. Haeb. lith. ed. I and Galan **3**. **4**. lith. ed. II. 5. Śatakāv. 94. Subhāsh. 70; SRB. p. 77. 54; SBH. 3262; SRH. **175**. 31 (Bh.); SS. **35**. 7; SK. **2**. 196; SU. 1039. (Bh.); SL. f. 40 a; SN. 332.

उत्खातं निधिशङ्कया क्षितितलं ध्माता गिरेर्धातवो
निस्तीर्णः सरितां पतिर्नृपतयो यत्नेन संसेविताः ।
मन्त्राराधनतत्परेण मनसा नीताः श्मशाने निशाः
प्राप्तः काणवराटकोऽपि न मया तृष्णेऽधुना मा भव ॥ १४९ ॥

खलोल्लापाः सोढाः कथमपि तदाराधनपरैर्
निगृह्यान्तर्बाष्पं हसितमपि शून्येन मनसा ।
कृतो वित्तस्तम्भप्रतिहतधियामञ्जलिरपि
त्वमाशे मोघाशे किमपरमतो नर्तयसि माम् ॥ १५० ॥

आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते जीवितं
व्यापारैर्बहुकार्यभारगुरुभिः कालो न विज्ञायते ।

149 a) W2.4 X2 क्षितितले. A2 B1 W2 X1t ध्याता; Y7 धौता (for ध्माता). — b) J1c.3 विस्तीर्णः. A3 B2 युद्धेन संतोषिताः; C D Eo.2–4.5c F1.2 (orig.) 3.4 (m.v. as in text) H I J1t W X Y1B.4–6.8 T G यत्नेन (J1t यांतेन) संतोषिताः; J1c.2.3 युद्धे समाराधिताः. — c) J1t G3t नीता. Eo.3.5t H2.3 W1.2 X Y2.3 T3 स्मशाने. B1 E5t F4m.v. क्षपाः; J1t X2 G3t निशा; J1c निशां; X1 निषा; T3 वने. — d) A3 B2 प्राप्तः काणकपर्दकोपि; C संप्राप्तो वराटको हि; Eot.2t लब्धः काणवराटकोपि; X प्राप्तं काण°. J3 तया (for मया). A B D E5t F4.5 J1c.2.3 X [ऽ]धुना मुंच मां; C E3t.4t. F1 H I J1t W Y2–8 T G M सकामा भव; Eo.2 (and Ec) F8 [ऽ]धुना मां त्यज; F2 [ऽ]धुना मुंचति; Y1 ह्यकामा भव (for ऽधुना मा भव).

BIS. 1170 (439) Bhartṛ. ed. Bohl. Haeb. and Galan 3. 5. lith. ed. II. 4. Yates Skt. Gram. p. 397. Halhed in Bohl. Subhāsh. 287; SRB. p. 77. 49; SRH. 175. 28 (Bh.); SRK. p. 66. 4 (Bh.); SHV. f. 76b. 861 (Bh.); SS. 35. 4; SK. 2. 201, 7. 24; SU. 1040 (Bh.); SN. 334; SSD. 4. f. 7a; SSV. 1094; JSV. 140. 2.

150. a) E5t Y3 खलोल्लासाः; F3 X Y1.2 T G4 M खलालापाः; W3 खलाल्लापाः; G2t खलोल्लोपाः. — b) D निगृह्यांतर्बाह्यं; F2 °ह्येतद्बाष्पं; W2.4 °ह्यांते बाष्पं; W3 °ह्यं तद्बाष्पं. — c) A E2 F3.4m.v. X Y3 कृतश्चित्त-; E4.5 F5 W1 कृतोचित्त-. E (except E4t) F3.5 J2.3 X1 -स्तंभः. (E com. चित्तस्तंभः कृतः). B1 W2–4 Y2 (by corr.) -प्रणिहित-. — d) Eo.4 (and Ec) मोघासि; G2.3 [ऽ]मोघाशे (com. अमोघाशे = अप्रतिहतोद्योगे). I X2 T2.3 किमपरमितो; J2 किमपि रमतो; J3 W1 किमु परमतो. J [ऽ]नर्थयसि. F2 om. माम्.

BIS. 2047 (801) Bhartṛ. ed. Bohl. Haeb. lith. ed. I, II, III and Galan 3. 6; SRB. p. 77. 43 (Bh.); SBH. 3261 (Bh.); SRH. 175. 25 (Bh.); SRK. p. 67. 9 (Śp.); SHV. f. 76b. 860 (Bh.); SL. f. 40a; SSD. 4. f. 7b.

151 a) E3t.4t यौवनं; F4 J1 W3 X2 जीवनं (for जीवितं). — b) J2 गुरु- (for बहु-). A3 B2 D F3 -कर्मभार-; X1 Y3 -कार्यभाग-; G1.2t M1–3 -भारकार्य- (for -कार्यभार-). J1t -गुरुणा. D F3 J X2 Y2.4–8 T G2–5 M5 कालोपि न ज्ञायते. — c) Eo.5 (and Ec) -वियोग- (for -विपत्ति-). E5 त्रासस्तु. F2 नोदीयते. — d) H1t मोहमयं. W1 प्रसाद- (for प्रमाद-). [H1.3 com. उन्मत्तेन मदाविष्टेन भूतं समं अस्ति । उन्मत्ततुल्यमित्यर्थः; T1 com. उन्मत्तभूतं = क्षीबकल्पं.]

दृष्ट्वा जन्मजराविपत्तिमरणं त्रासश् च नोत्पद्यते
पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ॥ १५१ ॥

दीना दीनमुखैः सदैव शिशुकैराकृष्टजीर्णाम्बरा
क्रोशद्भिः क्षुधितैर्नरैर्न विधुरा दृश्येत चेद् गेहिनी ।
याच्ञाभङ्गभयेन गद्गदगलत्रुट्यद्विलीनाक्षरं
को देहीति वदेत् स्वदग्धजठरस्यार्थे मनस्वी पुमान् ॥ १५२ ॥

निवृत्ता भोगेच्छा पुरुषबहुमानो विगलितः
समानाः स्वर्याताः सपदि सुहृदो जीवितसमाः ।
शनैर्यष्ट्युत्थानं घनतिमिररुद्धे च नयने
अहो धृष्टः कायस् तदपि मरणापायचकितः ॥ १५३ ॥

BIS. 931 (339) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 44. Haeb. and Galan 40. lith. ed. I. 32 (41), II. 7. Subhāsh. 78. Śāntiś. 4. 24 (Haeb. p. 429); SRB. p. 369. 80; SBH. 3327; SRH. 196. 25 (Bh.); SN. 298; PMT. 292 (Bh.); SSD. 4. f. 21b; SSV. 164; JSV. 131. 2.

152 [a]) B2 F1 दीनाद्दीन-; C E5 दीनां दीन-. [E com. दीनादीन=दीनानि च अदीनानि च]. J W X2 Y2.3.6 G1.3.5 M स्वकीय- (for सदैव). J3 आकुप्य- (for आकृष्ट-). C F3 W4 -जीर्णांबरां. — [b]) A3 क्षुधितैर्जनैर्न विधुरा; B1 विधुरैः क्षुधातिविधुरा; B2 क्षुधितैर्नितांतविधुरा; C विधुरैः क्षुधार्तिविधुरां; D F3.5 I J Wc X Y1.2.4–8 T G1.4 M1.2.4.5 क्षुधितैर्निरन्नविधुरा (F5 Wc °धुरां; J °दुरा); F2 विधुरैर्नरैर्न विधुरा; F4 क्षुधितानरैर्न विधुरा. Wt M3 क्षुधितैर्निरन्नजठरैर्; Y3 G2.3 क्षुधितैर्निरन्नजठरा; G5 क्षुभितैर्निरन्नजठरो. B1 F4m.v. Y1.2.4–8 T G2–5 M4.5 दृश्या न; C पश्येत; F5 दृष्ट्वैव; G1 M1.2 दृष्टा न (for दृश्येत). B चेद्गृहनी; C W1 चेद्गेहिनीं; F5 तां गेहिनीं. — [c]) Y3 यत्नाभंग-. Eo.3 (and Ec?) H2 गलत्रुट्यद्-; W1.4 X1 -गलत्तद्वद्; Y8 -गलं तद्वद्; T3 °गलस्तृप्यद्. J -विलीनाक्षरः; Y1Bt -विलीनाक्षरा; G1 -विहीनाक्षरं. — [d]) B2 च दग्ध-; F4 (m.v. as in text) स्वदेह-; Y3 स्वकीय-; M4 सुदग्ध-. C जठरस्यार्थौ. A3 C जनः (for पुमान्).

BIS. 2813 (1163) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 22. Haeb. and Galan 19. lith. ed. I, III. 20, II. 8. Śatakāv. 97; SRB. p. 97. 12 (Bh.); SBH. 3196 (Bh.); SRK. p. 77. 1 (Bh.); Tantrākhyāyikā II. 76; SHV. app. I. f. 1a. 1 (Bh.); SSD. 2. f. 137b.

153 [a]) M5 वपुषि (for पुरुष-). A J1c -बहुमानं; W1.2.4 °मानैर्. A विगलितं; F1.3 Y3–6.8 T G M2–4 [ऽ]पि गलितः. — [b]) A2 स्वपदि; F4m.v. संगति- (for सपदि). — [c]) Ao–2 E2–4 (and Ec) H1t X यद्युत्थानं; D F5 Y1 H3t यष्ट्योत्थानं; E5t यस्योत्थानं; E5c यस्य स्थानं; F2 यात्युत्थानं; J3 यष्ट्युत्तानं. C -बद्धे; Y7 -दुग्धे; G1 -विद्धे (for -रुद्धे). — [d]) [To avoid hiatus] G1 M1–3 [ऽ]प्यहो; G4 त्वहो. A2 E1t H2 I दृष्टः; C भ्रष्टः; D F5 J W Y2.4–7 G2.3 M4.5 दुष्टः; X हृष्टः; Y8 दक्षः; T G5 मूढः; G1 कष्टं; G4 M1–3 कष्टः (for धृष्टः). E4 com. धृष्टः=निर्लज्जः. Eot Y8 मरणोपाय°; F4m.v. मरणोपाय°.

BIS. 3772 (1615) Bhartṛ. ed. Bohl. lith. ed. I Galan 3. 10. Haeb. 10 and 93. lith. ed. II. 9; SRB. p. 77. 44; SBH. 3398; SRH. 196. 23 (Bh.); SRK. p. 67. 7 (Rasikajīvana); SU. 1013; SM. 1484; PMT. 288 (Bh.); SSD. 4. f. 8b; SSV. 1467.

न ध्यातं पदमीश्वरस्य विधिवत् संसारविच्छित्तये
स्वर्गद्वारकपाटपाटनपटुर्धर्मोऽपि नोपार्जितः ।
नारीपीनपयोधरोरुयुगलं स्वप्नेऽपि नालिङ्गितं
मातुः केवलमेव यौवनवनच्छेदे कुठारा वयम् ॥ १५४ ॥

भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्तास् तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः ।
कालो न यातो वयमेव यातास् तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ॥ १५५ ॥

वलिभिर्मुखमाक्रान्तं पलितैरङ्कितं शिरः ।
गात्राणि शिथिलायन्ते तृष्णैका तरुणायते ॥ १५६ ॥

अवश्यं यातारश् चिरतरमुषित्वापि विषया
वियोगे को भेदस् त्यजति न जनो यत् स्वयममून् ।

154 B_2 order *bacd*. — [a]) D युगपत् (for विधिवत्). X संसारमुच्छित्तये. B_2 लोके दोषहरं गुणोन्नतिकरं वित्तं च नोपार्जितं. — [b]) J $Y_{2.4-6}$ T G M -कवाट- (for -कपाट-). B_1 नो मार्जितः. — [c]) H रामा- (for नारी-). D E_5 X_2 Y_3 -युगुलं; $M_{1.3}$ -युगळी; M_4 -युगळे; M_5 -युगळौ. $M_{1.3}$ नालिंगिता; M_5 नालिंगितौ. — [d]) E_2 मातः. F_4m.v. केवलमध्य-. B_1 नराः (for वयम्).

BIS. 3318 (1405) Bhartṛ. ed. Bohl. **3.** 46. Haeb. and Galan 42. lith. ed. I. 34; Śp. 4152 (Bh.); SRB. p. 374. 218 (Bh.); SRK. p. 94. 8 (Sphuṭaśloka); Cāṇakyanītidarpaṇa **16.** 1; SHV. app. I. f. 1a. 3 (Bh.); SSD. **4.** f. 6b.

155 Om. in BU. 114/7. B_2 order *dbac*; D, *abdc*; I, *acbd*. — [a]) X_1 भोगा न भुंक्ता; $T_{2.3}$ भुक्ता न भोगा. X_1 वयमेव भुंक्ता; T_3 वयमेव भोक्ता. — [c]) A_3 जातास्; B_2 जातस् (for यातास्).

BIS. 4631 (2070) Bhartṛ. ed. Bohl. Haeb. Galan. lith. ed. I and III. **3.** **8.** Subhāsh. 117; Śp. 4150 (Bh.); SRB. p. 374. 209 (Bh.); SBH. 3396; Kṣemendra's Aucityavicāracarcā (KM.1, p. 154, Parivrājaka); SSD. **4.** f. 6b; SSV. 1109; JSV. **304.** 4.

156 [a]) A_2 विलिभिर्; E_3 W_{2-4} X_2 बलिभिर्; $H_{1.2.3}$t Y_3 वलीभिर्. — [b]) J_1 पलितैरंकितः; J_3 फलितैरंकितं; X_2 पतितैरंकितं; $Y_{3-5.8}$ T_1 पलितेनांकितं; G_1 M_2 पतितैः कंपितं; M_1 वलितैरंकितं. X_2 शिराः. — [c]) J_3 शिथिलं यांति. — [d]) E_3t तृष्णैक-; J_2t श्रुणिका; J_2c तृष्णिका.

BIS. 5993 (1948) Bhartṛ. ed. Bohl. Haeb. lith. ed. I and Galan. **3.** 9; Śp. 419 (Bh.); SRB. p. 76. 4; SBH. 3242 (Vyāsamuni); SRK. p. 67. 6 (Prasaṅgaratnāvali); SA. **38.** 71; ST. **33.** 3 (Bh.); SK. **2.** 195; SU. 1537; SL. f. 40b (Bh.); PMT. 291 (Bh.); SSV. 1091.

157 Om. in NS2. — [a]) C चिरपरिचिताश्चापि; J X Y_2 चिरपरिगृहीताश्च; F_2 चिरतरमुषित्वा च. E_3t.$_4$t विषयान्. — [b]) B_2 वेदस्; G_1 हेतुस् (for भेदस्). F_4t.v. न मनो; W_{2-4} च जनो (for न जनो). A_3 D W_4 यस्त्वयममून्; C F_3 यत्स्वयमसून्; F_2 यत्स्वयमभूत्; F_4 (m.v. as in text) यत्स्वयमपि. — [c]) F_2 व्रजेतं; G_5 व्रजंत्यः. M_5 मनसां. — [d]) X सुखं (for स्वयं). D $E_{1.5}$ $F_{3.5}$ J_1 $W_{1.2.4}$ T_3 G_3t.$_4$ त्यक्त्वा. W_2 चेदेते; W_3 चेत्ते; W_4 चेते (for ह्येते). B_1 शिवसुखम्; B_2 शममुषम्; I [ऽ?]समसुखम्; G_5 श्रमसुखम्. H_1t, $_{2.3}$t M_3 विदधते.

व्रजन्तः स्वातन्त्र्यादतुलपरितापाय मनसः
स्वयं त्यक्ता ह्येते शमसुखमनन्तं विदधति ॥ १५७ ॥

भिक्षाशनं तदपि नीरसमेकवारं
शय्या च भूः परिजनो निजदेहमात्रम् ।
वस्त्रं च जीर्णशतखण्डमयी च कन्था
हा हा तथापि विषया न परित्यजन्ति ॥ १५८ ॥

स्तनौ मांसग्रन्थी कनककलशावित्युपमितौ
मुखं श्लेष्मागारं तदपि च शशाङ्केन तुलितम् ।
स्रवन्मूत्रक्लिन्नं करिवरकरस्पर्धि जघनम्
अहो निन्द्यं रूपं कविजनविशेषैर्गुरु कृतम् ॥ १५९ ॥

अजानन् माहात्म्यं पतति शलभस् तीव्रदहने
स मीनोऽप्यज्ञानाद् बडिशयुतमश्नातु पिशितम् ।

BIS. 668 (243) Bhartr. ed. Bohl. 3. 13. Haeb. and Galan. 12. SRB. p. 368. 42 (Jayāditya); SBH. 3386 (Jayāditya); SDK. 5. 62. 5 (p. 318, Hari). Śāntiś. 3. 3; SS. 45. 11; SM. 1444; SN. 308; SSD. 4. f. 23a; SSV. 1429; JSV. 239. 2.

158 Om. in GVS 2387 probably on a missing fol. in original. — [a]) Aot B2 Eo.4 H3 X1t भिक्षासनं; Y7 भिक्षादशनं; G2t भिक्षाटनं. — [b]) J3 M4.5 मही (for च भूः). — [c]) F1 H Y6.8 T1.2 G4.5 विशीर्ण- (for च जीर्ण-). B1 (m.v. as in text) F1 H -पटखंड-; M4.5 -शतरंध्र- (for -शतखण्ड-). C °मयी हि; J1t W1.4 M4.5 °मलीन- (for °मयी च). A2 कांथा; M2 कंथा. — [d]) J2t तदापि. H2 W4 X2 M5 विषयास्तु.

BIS. 4583 (2043) Bhartr. ed. Bohl. and Haeb. 3. 16. lith. ed. I and Galan 15. Subhāsh. 309; SRB. p. 76. 37; SDK. 5. 57. 2 (p. 315, Bilhaṇa, var.); SRH. 196. 21; SRK. p. 91. 8 (Bh.); SS. 45. 1; SM. 1440; SSD. 4. f. 7b; SSV. 1425; JS. 417.

159 Wrongly om. in B2. B D F1 I X M3–5 order *bacd*. — [a]) G1 [उ]पमितं. — [b]) F1.2 X2 (orig.) G3t M2–5 श्लेष्माकारं. B1 G2.3 om. च. — [c]) B1 Eo.2.4.5 I J1 श्रवन्-. E5 -कट-; F2.3 J2.3 Y3–8 T G M -शिरः- (for -कर-). X °क्लिन्नं तदपि च वरांगं निगदितं. — [d]) C F1.3–5 H1t.2 I J W X Y1.4–8 T G M मुहुर्; Y2 परं (for अहो). B1 C D E5 F2 J3 W Y1c G4t.v. कविवर°; E3.4 कुकवि°; M4 कविनुत°; M5 कविनुति°. A2 °निशेषैर्; D °जनैस्तद्; E3.4 I Y8 °विकल्पैर्; F4m.v. °पिशाचैर्; X G4t.v. M1.2.4.5 °वचोभिर्. G1 उरु कृतं.

BIS. 7186 (3927) Bhartr. ed. Bohl. 3. 17. Haeb. 15. lith. ed. I and Galan 16. lith. ed. II. 19. Subhāsh. 309; Śp. 4147 (Bh.); SRB. p. 371. 130; SK. 7. 35; SU. 1031 (Bh.); PMT. 287 (Bh.); SSD. 4. f. 19b; SMV. 26. 3 (*bacd*).

160 Om. in Ujjain 6414. — [a]) C X1 महात्म्यं; F1 H I J Y4–6.8 T G M3–5 दाहात्म्यं; F2 अप्येषः; F3.4m.v. दाहार्तिं (for माहात्म्यं). B Eo.2.4c.5 F1.2.4 H Ic Y2 (by corr.).4–8 T G M3 पततु. E3.4 J2.3 G2.3 तत्र; F3.4m.v. दीप- (for तीव्र-). F4

विजानन्तोऽप्येते वयमिह विपज्जालजटिलान्
न मुञ्चामः कामानहह गहनो मोहमहिमा ॥ १६० ॥

फलमलमशनाय स्वादु पानाय तोयं
शयनमवनिपृष्ठं वल्कले वाससी च ।
लवधनमधुपानभ्रान्तसर्वेन्द्रियाणाम्
अविनयमनुमन्तुं नोत्सहे दुर्जनानाम् ॥ १६१ ॥

विपुलहृदयैर्धन्यैः कैश्चिज् जगज् जनितं पुरा
विधृतमपरैर्दत्तं चान्यैर्विजित्य तृणं यथा ।

(second m.v.) °दहनं. — [b]) $G_{2.3}$ न (for स). C विज्ञानाद्; $E_{ot.5t}$ [ऽ]पि ज्ञानाद्; E_3 [ऽ]पज्ञानाद्; F_4m.v. [ऽ]पि ज्ञात्वा. $A_{o.1c.2}$ D H I Y_3 ब्रिडिशयुतम्; B बिडिशगतम्; F_4 $M_{4.5}$ बलिशधृत(F_4t.v. °वृत)म्; Y_7 भडिशयुतम्; G_1 $M_{1.2}$ बळिशगतम्; M_3 बळिशयुतम्. A_3 C D $E_{3t.4t}$ $F_{2.3.5}$ J Wc X Y_1 $M_{1.2.4.5}$ अश्नाति; Wt अश्नंति. — [c]) F_2 [ऽ]प्यंते; W ह्येते. J_3 वयमिव. F_3 विषज्जाल-. A X Y_1 -जटिला; W -पटलान्; T_3 -जटिलो.

BIS. 100 (36) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 19. Haeb. and Galan 17. lith. ed. I. 18; II. 20; Śp. 4156 (Bh.); SRB. 374. 214 (Bh.); SKM. 131. 73 (Gobhaṭṭa); SRK. p. 295. 12; Śāntiś. 1. 8; SU. 1034 (Bilhaṇa); SM. 1445; SN. 407; PMT. 289 (Bh.), SSD. 4. f. 7b; SSV. 1430.

161 Om. in BU. 114/7. — [a]) D $E_{3.5t}$ विषमलम्; $E_{o.2.5c}$ विशमलम्; E_4 विसमलम्; Ec बिशमलम्; J_3 वनफलम्; Y_3 फळमुळम्; G_1 M_2 सिलमलम्. Y_3 [अ]लं च (for स्वादु). A_3 पानाय वारि; J_1 पानीयतोयं. — [b]) B C D Et F_{2-5} I J W X Y_{1-3} $G_{1-3.5}$ M_{1-3} शयनमवनिपृष्ठे; $Y_{7.8}$ T G_4 $M_{4.5}$ क्षितिरपि (Y_7 °धर-) शयनार्थं ($M_{4.5}$ °र्थो). B C D $E_{3.4}$ F I J W Y_{1-7} G_{1-3} M वाससी वल्कले; Ec वाससे वल्कली; Y_8 T $G_{4.5}$ वाससे वल्कलं. H_{1t} नु; $H_{1c.3c}$ ननु (?); $H_{2.3t}$ तु (for च). — [c]) A निधुवन-; B E F_3 H I J W_{1t} Xt $Y_{1.4-8}$ T G_{2-5} $M_{4.5}$ नवधन-; C $F_{1.4.5}$ $W_{1c.3c.4}$ Y_3 धनलव-; D Xc धनमद-; F_2 नधतल-; Y_2 धननव-; G_1 $M_{2.3}$ परधन-; M_1 वरधन- (for लवधन- found only in $W_{2.3t.4t}$). E_{5t} -मधुपानां; E_{5c} (also as in text) W Y_2 मधूपानं. A -भ्रांत-; Eot भ्राति-; Wt -भ्रामि-; Y_8 -क्रांत-; G_{3t} -भ्राम्य- (for -भ्रान्त-). — [d]) C सविनयम्; X Y_1 (c.v. as in text) अनुनयम्; G_{3t} अपि नयम्. C उपसर्तुं; F_2 अपनेतुं; J_1 अनुमंत्रं; J_3 अनुमत्ये; W अनुमर्तुं; X अनुगंतुं; Y_1c.v. G_1 अभिनेतुं; G_1 अभिमंतुं. D [ऽ]पंडितानां (for दुर्जनानाम्).

BIS. 4372 (1934) Bhartṛ. ed. Bohl. and Haeb. 3. 55. lith. ed. I. 46, II. 21. Galan 51; SSD. 4. f. 9a.

162 Om. in D; BORI 328. V1 (hence probably a later addition). — [a]) F_5 -मतिभिः (for -हृदयैर्). F_5 कैरप्येतज्; J अन्यैरेतज्; W Y_8 M_3 ईशैः (W_4 °शाः) कैचिज्; Y_3 G_{2t} धन्यैः कश्चिज्; Y_{4-6} धन्यैरेतज्; Y_7 T $G_{3t.4}$ ईशैरेतज्; $M_{4.5}$ एकैरेतज् (for धन्यैः कैश्चिज्). M_3 जयितुं (for जनितं). — [b]) J_3 विवृतम्; Y_2 G_{2t} विजितम् (for विधृतम्). J_3 चान्ये; G_5 यान्यैर् (for चान्यैर्). Y_2 विचिंत्य. Aot Eot तृणां; E_{3t} It X_2 $M_{4.5}$ नृणां (for तृणं). $W_{2t.4}$ पुरा (for यथा). — [c]) Y_1 इह च; Y_7 इति हि; T_2 अह हि; G_{2t} इह वा. F_1 भुवनानन्ये; J_1 भुवनान्येव. J नृपाश्; X $Y_{1.3}$ वीराश्. — [d]) It कति कति (for कतिपय-). $E_{o.5}$ -पुरः-; It -पुरं. G_4 -स्वाम्यैः. C [ऽ]प्येषां (for पुंसां). F_1 $W_{2t.3t.4}$ क एव; J_3 य एष. W_1 मदनज्वरः.

इह हि भुवनान्यन्ये धीराश् चतुर्दश भुञ्जते
कतिपयपुरस्वाम्ये पुंसां क एष मदज्वरः ॥ १६२ ॥

त्वं राजा वयमप्युपासितगुरुप्रज्ञाभिमानोन्नताः
ख्यातस् त्वं विभवैर्यशांसि कवयो दिक्षु प्रतन्वन्ति नः ।
इत्थं मानद नातिदूरमुभयोरप्यावयोरन्तरं
यद्यस्मासु पराङ्मुखोऽसि वयमप्येकान्ततो निःस्पृहाः ॥ १६३ ॥

अभुक्तायां यस्यां क्षणमपि न यातं नृपशतैर्
भुवस् तस्या लाभे क इव बहुमानः क्षितिभुजाम् ।
तदंशस्याप्यंशे तदवयवलेशेऽपि पतयो
विषादे कर्तव्ये विदधति जडाः प्रत्युत मुदम् ॥ १६४ ॥

BIS. 6155 (2829) Bhartṛ. ed. Bohl. and Haeb. 3. 58. lith. ed. I. 49, II. 22, III. 42. Galan 53. Śāntiś. 2.13 (Haeb. 417). Subhāsh. 310; SRB. p. 80. 37; SBH. 532 (Bh.); SDK. 5. 39. 1 (p. 303, Bh.); SRH. 167. 22; Suvṛttatilaka of Kṣemendra (KM. 2, p. 52, Bh.); Namisādhu.

163 Om. in. J_1. — [a]) F_4m.v. अहम् (for वयम्). B_2 E_2 W_4 [उ]पाशितगुरु-; D [उ]पासिगुरवः; Y_8 [अ]पासितगुरु-; $M_{3.4}$ [उ]पासितगुरुः. D W_4 M_4 °मानोन्नतः; J_8 °धानोन्नताः; G_1 M_2 °मानौजसः. — [b]) $W_{2t.3t.4t}$ च (for नः). — [c]) D मानवतोपि; F_{1-3} I (orig.) $J_{2.3}$ W_3 $Y_{1.4-8}$ T G $M_{1-3.5}$ °धनाति-; H_8 °व नाति-; $W_{1.2.4}$ °धनानि; X M_4 °धनादि-; $Y_{2.3}$ °धनावि-. [$A_{0.1}$ coms. मा + नद = मत गूंजि; E com. मानं ददाति and मानखंडन; H_1 com. मानद = महन्]. $W_{2.3}$ -दूरगतयोर्. — [d]) G_{3t} यद्यस्मात्स. $W_{2t.4}$ M_4 [ऽ]पि (for ऽसि). B_1 D $E_{3.4c.5}$ $F_{1-3.5}$ $J_{2.3}$ X_1 G_4 M निस्पृहाः (F_5 °हाहाः); X_2 Y_8 निःस्पृहः·

BIS. 2654 (1078) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 52. Haeb. 49. lith. ed. I. 41, II. 23. Galan 48. Subhāsh. 310; Śp. 204 (Bh.); SRB. p. 80. 42; SBH. 3473; SDK. 5. 40. 5 (p. 304).

164 Missing in J_1 but traces survive in com. on विपुलहृदयैः. Om. in GVS 2387, probably on missing fol. in original. NS2. V22 (21), and V97 (95). — [a]) E_{5t} अभुक्तानां· B यातं; $J_{2.3}$ क्ष्मायां (for यस्यां). $Y_{4.5}$ G_4 क्षणमिव. B यस्यां; C $J_{2.3}$ S (except W_{1c}) जातं; F_2 नीतं (for यातं). — [b]) I Y_1 (printed text only) G_2 (orig.) लोभे (for लाभे). C F_4m.v. W Y_7 G_5 $M_{4.5}$ क इह; T_3 कैव. B $W_{2t.3.4}$ X $Y_{1.3-8}$ T $G_{1.4.5}$ M_{1-3} क्षितिभृतां. — [c]) Y_3 यदंशस्य· D [अं]ते (for [अं]शे). Y_8 यदवयव°. X -लेशे नृ-; $Y_{1.4.5}$ G_5 -लेशाधि-; Y_2 -लेशस्य; Y_7 G_4 -देशेपि (for -लेशेऽपि). — [d]) C F_3 M_5 जनाः; J_8 निजः; Y_3 जहाः; M_3 मृडाः (for जडाः). J_{2t} M_4 प्रत्युतमिदं; Y_3 प्रस्तुतमुदां.

BIS. 507 (193) Bhartṛ. ed. Bohl. and Haeb. 3. 59. lith. ed. I. 50, II. 24. Galan 54. Subhāsh. 310; SRB. p. 80. 34 (Bh.); SBH. 533 (Bh.).

न नटा न विटा न गायना न परद्रोहनिबद्धबुद्धयः ।
नृपसद्मनि नाम के वयं स्तनभारानमिता न योषितः ॥ १६५ ॥

अर्थानामीशिषे त्वं वयमपि च गिरामीश्महे यावदित्थं
शूरस् त्वं वाग्मिदर्पज्वरशमनविधावक्षयं पाटवं नः ।
सेवन्ते त्वां धनान्धा मतिमलहतये मामपि श्रोतुकामा
मय्यप्यास्था न ते चेत् त्वयि मम सुतरामेष राजन् गतोऽस्मि॥१६६॥

परेषां चेतांसि प्रतिदिवसमाराध्य बहुधा
प्रसादं किं नेतुं विशसि हृदय क्लेशकलिलम् ।

165 Om. in F_1. H order *abdc*. — [a]) Y_2 न विटा न नटा. B D E_5 F_2 J **S** न गायका (Y_7 °को); F_3 न च गायका; $H_{1t.2(orig.).3t}$ न विगायना. — [b]) D F_5 -विरुद्ध-; H -कृतैक-; X -निविष्ट- (for -निबद्ध-). X -चेतसः (for -बुद्धयः). C F_3 न च सभ्येतरपक्षपातिनः; $F_{2.4}$ J W Y T G M (generally) न च (G_{2t} हि) सभ्येतरवाद($W_{1.2.4}$ सभ्येतरवादि-; Y_3 सभ्यांतरवाद)चुंचवः ($F_{2.4}$ J_3 W_{2c} $Y_{2.3}$ $G_{1.4}$ -चंचवः; W_1 -चंचुवः; $W_{2t.3}$ -चंचलः). — [c]) A_3 C F_{2-4} J **S** नृपमीक्षि(Y_2 °प वीक्ष-; $G_{2t.4}$ °प वीक्षि)तुमत्र; F_5 नृपसंसदि नाम; H नृपसद्मसु नाम; I_t नृपसद्मनि गंतुं. W_{1t} केवलं (for के वयं). — [d]) E कुच- (for स्तन-). B D F_2 I -भारोन्नमिता; G_{2t} -भारानुमिता. F_3 न च (for न). H_1 योषिता; X_2 योषिताः.

BIS. 3319 (1406) Bhartr. ed. Bohl. and Haeb. **3.** 57. lith. ed. I. 48, II. 26. Galan 52. Śatakāv. 103. Subhāsh. 311; SRB. p. 80. 30; SRH. **40.** 37 (Bh.); SRK. p. 246. 43 (Sphuṭaśloka, var.); SK. **6.** 257; SM. 913; SSV. 895.

166 Om. in. NS2, GVS 2387 (probably on missing fol. in original). — [a]) D आर्थानाम्. W_3 ईशसे; X ईश्वरस्. $Y_{4.5}$ अतुल- (for अपि च). X गिरामीश्वरा. B $J_{2t.3}$ $Y_{1.4-6}$ $G_{2.3.5}$ $M_{1.2}$ °दिच्छं; W $Y_{2.7.8}$ T G_4 M_{3-5} °दर्थं; G_1 °दिधीः (corrupt). [इत्थं and इच्छं are difficult to distinguish in most **N** MSS.]. — [b]) I त्वं शूरो; $J_{1.2t}$ शूर त्वं; W_4 सूरस्त्वं. B C F_{3-5} I J **S** (except W_4) वादिदर्प-; D वाङ्मयसर्प-; F_2 वाददर्प-. B_1 $J_{1.2}$ $Y_{7.8}$ -ज्वरदमन-; C F_4 T -व्युपशमन-; E_5 -ज्वरमतुल-; J_3 -ज्वरमदन-; M_5 -ज्वरमथन- (for -ज्वरशमन-). E_5 [अ]क्षवं; J_3 [अ]क्षया; X [अ]क्षयः. $W_{2t.3.4}$ पाटवं ते; X_1 पाटवान्नः. — [c]) H मदांधा; W $Y_{2.4-8}$ T $G_{4.5}$ धनाढ्या; $M_{4.5}$ धनार्थाः. Y_3 अतिविमलधियो; G_1 मतिमलगतये; M_1 गतमलमतयो; M_2 मतिमलगतयो; $M_{4.5}$ सुविमलर(M_5 °म)तयो. A $E_{3t.4t}$ I मामिह; J_{1c} मां प्रति; X [ऽ]स्मानपि (for मामिह). F_3 श्रोतुकामं. — [d]) C मय्यस्त्यास्था; G_1 $M_{1.2}$ मय्यप्याशा. C $F_{2.3}$ X $Y_{2.3}$ न चेत्ते; F_1 न तत्त्वे; G_{3t} न ते च. E मय्य(E_o मान-; E_2 माना-; E_5 माम)प्यास्थानमेतत्; H_3 मय्यास्थानं न ते चेत्. **S** (except Y_3) नि(T_3 न)तराम् (for सुतराम्). A_3 नैष; W $Y_{2.4-8}$ T_{1t} G M_{2-5} एव; Y_3 M_1 नास्ति (for एष). B_2 M_2 राजन्गतोस्मिन्; $E_{o.2.3c.5}$ राजन्गतोसि; J राजानतोस्मि; W_t राजन्गतासीत्; W_c राजन्'''आगतोस्मि; Y_3 M_1 चिंतापि राजन्; $Y_{6.8}$ T_{1t} M_3 राजन्ननास्था; $M_{4.5}$ राजन्गताः स्मः.

BIS. 606 (220) Bhartr. od. Bohl. Haeb. lith. ed. III. **3.** 53. lith. ed. I. 44, II. 30. Galan 49. Śatakāv. 103. Subhāsh. 311; SRB. p. 81. 48; SBH. 3474.

167 [a]) A विधिवत्; $E_{o.2}$ (and E_c) बहु हा; E_{5t} बहुधा हा; F_2 च मुधा; F_4 (m.v. as in text) विधिना (for बहुधा). J_3 दिवसमारा बहुविधा. — [b]) F_3 किंचिन्नेतुं. Aot X_{2t}

प्रसन्ने त्वय्यन्तः स्वयमुदितचिन्तामणिगुणे
विमुक्तेः संकल्पः किमभिलषितं पुष्यति न ते ॥ १६७ ॥

अमीषां प्राणानां तुलितबिसिनीपत्रपयसां
कृते किं नास्माभिर्विगलितविवेकैर्व्यवसितम् ।
यदाढ्यानामग्रे द्रविणमदनिःसंज्ञमनसां
कृतं वीतव्रीडैर्निजगुणकथापातकमपि ॥ १६८ ॥

भ्रातः कष्टमहो महान् स नृपतिः सामन्तचक्रं च तत्
पार्श्वे तस्य च सापि राजपरिषत् ताश् चन्द्रबिम्बाननाः ।

विशशि; E4 दिशसि; F3 विशदयसि; F4 (m.v. as in text) विशति; M4 वहसि (for विशसि). B2 D F1. 5 I (orig.) Y1B हृंदये; Eo. 2 W3 Y3 हृदयं. D -कलिले; E F4 H3 I J1 Y3 T -कलितं; F2 -किलिलं; W1. 2c. 3. 4c -विफलं; W2t. 4t Y1B. 7 G4 -विकलं; M3 -सलिलं. — c) C F2. 5 त्वय्येव; G1 M1. 2 त्वय्यर्थे. G3t M1-3 उचित- (for उदित-). A2 I (orig.) X1t Y2 -गणे; C -गुणैर्; F2 -मणौ; F3. 5 I (by corr.) J2 W1 Y1. 3 M4. 5 -गुणो; J1. 3 X2t Y4-8 T G M1-3 -गणो (for -गुणे). B यदाढ्यानामग्रे द्रविणमदनिःसंज्ञमनसां [apparently from the next śloka]. — d) A (A1 by corr.) विमुक्ते; B C F1. 2 J S विविक्तः (G2c विचित्तः; G4 विभक्तः); D Eo. 2. 4. 5 F4 m.v. H विमुक्तः; F3-5 विवेकः (for विमुक्तेः). [E3 com. विमुक्तेः =मोक्षस्य संकल्पः]. A संकल्पे; F3 W2 संकल्पं; It संकल्पात्. A2 H3t °लखितं; F3 °लिखितं; G2t °लष्यति (for °लषितं). F1 पुष्यति न तैः; J3 पोष्यति न ते; Y2 पुष्यतनुते; Y5 G2t पुष्यतु न ते.

BIS. 3975 (1726) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 62. Haeb. 60. lith. ed. I. 51, II. 32. Subhāsh. 312; SRB. p. 368. 45 (Śaṁkuka); SBH. 534 (Śaṁkuka) and 3410; SSD. 4. f. 31a.

168 Om. in C. — a) Aot. 1 B1 E2. 5 F3. 5 H -बिशिनी-; Aoc. 2 B2 E3 -बिशनी-; A3 -विशिनी-; W3t X2 -विसिनी-; W3c -विषनी-; X1 -विसनी- (for -बिसिनी-). — b) D W X कृतं (for कृते). J1 वास्माभिर्. J1c. 2. 3 -विशेषैर् (for -विवेकैर्). — c) Ao-2 यदीशानाम्; E5t F5 यदंधानाम्; F3. 4m.v. यदज्ञानाम्; F4 मदाढ्यानाम्; Y2 धनाढ्यानाम्. Ao-2 D I -मोहांध-; F1. 4 (m.v. as in text) J -निःसंग-; X -निःसीम- (for -निःसंज्ञ-). M1. 2 -मनसा. — d) W1 G1-3 कृत- (for कृतं). B मुक्त-; F2. 3 J1c. 2 Y3 T1 G4. 5 मान-; J1t Wt X Y2-7 T2. 3 G1-3 M म्लान-; J3 मानं (for वीत-). Aot J -व्रीडं; G1 M व्रीळैर्. F5 °कथाख्यानमपि; J3 °कथापातकमिति.

BIS. 526 (197) Bhartṛ. ed. Bohl. Haeb. lith. ed. I. Galan 3. 7. lith. ed. II. 35; SRB. p. 77. 45; SDK. 5. 43. 3 (p. 306, Dharmakīrti); SRK. p. 67. 10 (Bh.). Śāntiś. 1. 19; SSD. 4. f. 9a.

169 Om. in GVS 2387, probably on a missing fol. in original. ISM. Kalaṁkar 195. V38 (सा रम्या), V89 (भ्रातः कष्ट-). NS3. V31 (सा रम्या), V111 (extra, भ्रातः कष्ट-). — a) A F3 भ्रातः कुत्र गतो; F1. 2 भ्रांतं कष्टमहो; J3 भ्रांतः कष्टमहो; S सा रम्या नगरी (for भ्रातः कष्टमहो). C गतः (for महान्). M4 -चक्रश् (for -चक्रं). Y3 यत् (for तत्). — b) D F3 Y3 यस्य (for तस्य). B C D F3. 4 (m. v. as in text). 5 Ic J S सा विदग्धप-

उद्रिक्तः स च राजपुत्रनिवहस् ते बन्दिनस् ताः कथाः
सर्वं यस्य वशादगात् स्मृतिपदं कालाय तस्मै नमः ॥ १६९ ॥

वयं येभ्यो जाताश् चिरपरिगता एव खलु ते
समं यैः संवृद्धाः स्मृतिविषयतां तेऽपि गमिताः ।
इदानीमेते स्मः प्रतिदिवसमासन्नपतना
गतास् तुल्यावस्थां सिकतिलनदीतीरतरुभिः ॥ १७० ॥

यत्रानेकः क्वचिदपि गृहे तत्र तिष्ठत्यथैको
यत्राप्येकस तदनु बहवस् तत्र चान्ते न चैकः ।

रिषत् (M3 °परिषस्; M4 °परुषा); E4 It सा च राजपरिषत्; F2 ते विदग्धवनितास् (for सापि राजपरिषत्). D ते मंत्रिणस्ताः कथाः. — *c*) E5 उद्भिक्तः; F1.2.4 X उत्सिक्तः; F5 सद्वृत्तः; W1.3 उन्मत्तः; W2.4 उन्मत्ता; Y T G M उद्वृत्तः. M3 चरंतु (for च राज-). F3 -निचयस्; W4 -निवहास्; M3 -निवहैस् (for -निवहस्). Several MSS. वंदिनस्. D ताश्चंद्रबिंबाननाः (interchanged with v.l. between *b* and *c*). — *d*) B2 E2 F2 X सर्वे; G1 सर्वा (for सर्वं). F2.3 वशात्स्मृतेः; G4 वशादभूत्. C F4t.v. W (except w1c) Y1(printed text). 2.4–8 T G3.4t.v.5 M4.5 स्मृतिपथं; E3t.4t G1 श्रुतिपदं; F2 पदमगात्; F3 पथमगात्; M1–3 श्रुतिपथं. C दैवाय (for कालाय). X2 तुभ्यं (for तस्मै).

BIS. 7025 (3246) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 42. Haeb. and Galan 38. lith. ed. I. 39, II. 36; Śp. 4164 (Bh.); SRB. p. 374. 200 (Bh.); SBH. 3328 (Śrīkamalāyudha); SRH. 35. 57 (हा धिक्कष्टमहो, Bh.); SRK. p. 100. 2 (Bh.); SSD. 4. f. 5b.

170 F3 order *abdc*. — *a*) F5 तेभ्यो (for येभ्यो). A3 याताश् (for जाताश्). A F1 चिरमपि गता; B चिरतरगता; D H चिरमपगता; X चिरमथ गता; Y2.6.8 T G5 चिरपरिचिता. Y7 ये च (for एव). — *b*) B समग्रैः; F2 समं यः; W2–4 X समं ये (for समं यैः). J2.3 Y1.7 T3 संवृत्ताः; W2–4 ते वृद्धाः (for संवृद्धाः). B D F1.4 स्मरणपदवीं; F2 J1 श्रुतिविषयतां (for स्मृति°). C तेपि हि गताः; G4 ते च गलिताः. — *c*) A2 F5 J2.3 W1.3.4 X2 Y1B G1–4 एते स्म (W1 -स्मत्); F3.4 (m.v. as in text) एतैः स्मः (F3 स्म); J1t एतस्मिन्; J1c Y7 M4.5 एतेस्मिन्. Y1 (printed text) एतेपि. Eot W1.2 Y5.6 प्रतिदिवसमापन्न-; X2 M2 प्रतिदिनसमासन्न-. Eo.2c.3–5 J2.3 °पतनाद्; M3 °पतनं; M4 °पतनां. — *d*) W1 J1t गता (for गतास्). A शिकतिल-; E4 I J1 Y3 सिकतल-; F2 इव किल; J3 सिकततिल-; W सिकत(W1 सिति)सम-; G4 विकसित-; M5 असिकतल- (for सिकतिल-).

BIS. 5939 (2721) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 49. Haeb. 46. lith. ed. I and II. 37. Galan 45. Śatakāv. 102; Śp. 4113 (Bh.); SRB. p. 373. 177 (Bh.); Subhāṣitaratnasaṁdoha of Amitagati (KM. 82) 337. SSD. 4. f. 8a.

171 Om. in GVS 2387, probably on missing fol. in original. — *a*) A H1c.3c I यत्रानेके; C D E4c F4 H1t.2 यत्रानेकाः; E3t.4t J1.3 यत्रानेका. T3 यत्र (for तत्र). F1 तिष्ठन्नथैको; W2–4 तिष्ठत्यनैको. — *b*) Y2 तेपु (for तत्र). A2 चान्त्ये न चैकः; C चांतेपि चैकः; F1 जातेन चैकः; F2 नैकोपि चांतः; F3.5 W Y1.2.4–8 T G2.3.4t.v.5 M1.4.5 नैकोपि चांते; F4 (first m.v. as in text) नैकोस्मि (second m.v. °स्ति) चांते; X नैकोपि चास्ते; Y3 चास्ते न चैकः; G1 चैकोपि चास्ते; G4 नैको विभाति; M2.3 चैकोपि चांते. — *c*) F3 J

इत्थं चेमौ रजनिदिवसौ दोलयन् द्वाविवाक्षौ
   कालः काल्या सह बहुकलः क्रीडति प्राणिसारैः ॥ १७१ ॥

तपस्यन्तः सन्तः किमधिनिवसामः सुरनदीं
   गुणोदारान् दारानुत परिचरामः सविनयम् ।
पिबामः शास्त्रौघानुत विविधकाव्यामृतरसान्
   न विद्मः किं कुर्मः कतिपयनिमेषायुषि जने ॥ १७२ ॥

आशा नाम नदी मनोरथजला तृष्णातरङ्गाकुला
   रागग्राहवती वितर्कविहगा धैर्यद्रुमध्वंसिनी ।
मोहावर्तसुदुस्तरातिगहना प्रोत्तुङ्गचिन्तातटी
   तस्याः पारगता विशुद्धमनसो नन्दन्तु योगीश्वराः ॥ १७३ ॥

Y1.2.4–8 T3 G M नेयौ; Y3 चोभौ; T1.2 नेयै (for चेमौ). J Y1.3–8 T G2–5 M1.5 लोलयन्द्वाविवाक्षौ; G1 लोलयंत्राविविक्षौ; M2.3 लोलयंत्राविवाक्षौ; M4 लोलयद्वाविवाक्षौ. — [d]) D Y2.4–6.8 T G1.2t.4.5 M1 कल्यो; E5 F4 (m.v. as in text) Y3 G2c.3 कल्या; F2.3 कल्यैः; Y7 काल्यो. [G2.3 com. कल्या = स्वपत्न्या]. **S** (except G2c.3c. M2–5) भुवनफलके (G3t °कैः) (for सह बहुकलः). W2t.3.4 क्रीडते. A1 (t orig.).2.3 E2 I J8 प्राणसारैः; B1 प्राणशारैः; B2 C W1 X Y1.2.4–6.8 T1.2 G2–5 M1.4 प्राणिशारैः; Eot M3.5 प्राणिसारे; Y7 प्राणिजालैः; T3 प्रा * शांतैः; G1 M2 प्राणिनाशैः.

BIS. 5077 (2294) Bhartṛ. ed. Bohl. **3.** 43. Haeb. and Galan 39. lith. ed. I. 40. II. 38; SRB. p. 374. 199; SKM. 131. 54 (Candraka); SRH. **35.** 50 (Bh.); SRK. p. 100. 3 (Bh.); Kāvyānuśāsana of Vāgbhaṭa **1** (KM. 46, p. 6); Kavikaṇṭhābharaṇa **4** (KM. 4, p. 137, Candraka); SN. 811; SSD. **4.** f. 5b.

172 Om. in GVS2387, probably missing fol. in original. — [a]) C इह; D उत; E3t.4t I M1 अपि; Ec [?] G1 M2 इति (for अधि-). E3t न वसामः. — [b]) J2 Y2 धारान् (for दारान्). F3 परिचरयामः; Y2 परिचयामः; M4.5 परिसरामः. F2 सविनयी; Wt Y2 स्वविषयान्; M4.5 सकुतुकं. — [c]) Aot Eot शास्त्रौथान्; B शास्त्रोत्थान्; Eoc शस्त्रौवान्; E3t शस्त्रौवाश्रान्; F5 Y1.4–6 शास्त्रार्थान्; J M4.5 शास्त्रांबूनि. Eo.2.5 (and Ec) द्रुत- E3t.4t om. (for उत). [E com. द्रुत = श्रुत for स्रुत?] E3t.4t विविधतम-; G1 उत वदत (for उत विविध-). H1t -क्रायामृत-. J3 -रसं (for -रसान्). — [d]) D X2t न विद्मः. W3 निमेषायुधि.

BIS. 2493 (1001) Bhartṛ. ed. Bohl. **3.** 77. Haeb. and lith. ed. III. 74. lith. ed. II. 41, I. 76. Galan 70; SHV. app. I. f. 1a. 4 (Bh.).

173 Punjab 2101, V extra **2.** 4. — [b]) D विकर्त-; Y3 विकर्क-. J1c -गहना; W -विग्रहा (for -विहगा). W धर्मद्रुम-. — [c]) X1 [अ]पि; M5 सु- (for [अ]ति-). I प्रोत्तंग-; W1.8 उत्तुंग-. C -चिंतातटा; H2 -चिंताटवी. — [d]) B पारमिता; E2t तीरगता. H2 °मनसा. A3 D E2t F (except F4) H J1t.2 **S** नंदंति.

BIS. 1047 (397) Bhartṛ. ed. Bohl. Haeb. lith. ed. I and Galan **3.** 11. lith. ed. II. 45. Subhāsh. 7 and 97; Śp. 4103 (Bh.); SRB. p. 367. 76 (Bh.); SRH. **200.** 33 (Bh.); SRK. p. 67. 8 (Bh.); Śāntiś. **4.** 26; SK. **7.** 16; SV. 1010; SL. f. 40b; SN. 347; SSD. **4.** f. 25b.

ये वर्धन्ते धनपतिपुरःप्रार्थनादुःखदीर्घा
ये चाल्पत्वं दधति विषयाक्षेपपर्यस्तबुद्धेः ।
तेषामन्तःस्फुरितहसितं वासराणां स्मरेयं
ध्यानच्छेदे शिखरिकुहरग्रावशय्यानिषण्णः ॥ १७४ ॥

विद्या नाधिगता कलङ्करहिता वित्तं च नोपार्जितं
शुश्रूषापि समाहितेन मनसा पित्रोर्न संपादिता ।
आलोलायतलोचना युवतयः स्वप्नेऽपि नालिङ्गिताः
कालोऽयं परपिण्डलोलुपतया काकैरिव प्रेरितः ॥ १७५ ॥

आसंसारं त्रिभुवनमिदं चिन्वतां तात तादृङ्
नैवास्माकं नयनपदवीं श्रोत्रवर्त्मागतो वा ।

174* Om. in I. Punjab 2101. V extra **2.** 5; BORI 329. V 107 (final śloka perhaps later addition). — a) D E2 (t.v. as in text) F2 H J3 Y4, 6–8 T M1, 3–5 वर्तते. J2t G2, 3 -पुर- (for -पुरः-). B C E2t, 3t, 4t F2, 3, 5 J2 **S** °भाजो; D °दीना; J1, 3 °भाजा (for °दीर्घा). — b) A Eo °ये चाज्ञत्वं; E5t ये चान्यत्वं; F5 ये बाल्यत्वं; X यश्चाल्पत्वं; J1 Y2 ये वाल्पत्वं; M4, 5 ये चाक्षेपं. J1t स्पदति (corrupt); J1c T3 ददति. X1 विषयाक्षेम-; Y3 विषयापेक्ष-; M3 विषयः केन. X2 -पर्यास्त-; Y2, 4–7 T G4t.v. M3 -पर्यास-. C -बोधाः; D -बुद्ध्या [?]; F4 (orig.) W -बुद्धिः (for -बुद्धेः). — c) E3, 4 F2, 3 Y7 M4 स्फुरति (for -स्फुरित-). D F1, 4 -हसितैर्; G1 -सहितं; M1, 2 -हसितो; M3, 5 -हरितं; M4 -चरितं. Y4, 6–8 T G5 M3 वासराणि; M4, 5 भूसुराणां. X1 स्मरोयं; G1 स्मरेयुर्. — d) W1 ध्यानच्छेदे. F2 शिखर-. M1, 2 -कुहरे. Y7 ग्राहशय्या-. A1, 2 Eo -निषिण्णः; D F5 J1 Y2 G1, 3t, 4, 5 -निषण्णाः; F1 -निविष्टाः.

BIS. 5560 (2519) Bhartṛ. ed. Bohl. **3.** 29. Haeb. and Galan 26. lith. ed. I. and III. 27, II. 47; SRB. p. 97. 10; SRK. p. 78. 6 (Kalpataru); SSD. **4.** f. 30a.

175* Om. in I (but traces in commentary), BORI 329 and Punjab 2101. Om. or missing in Adyar XXII–B–10. — a) D नाधिकता; E3 नाधिगताः; G1 नाधिकृता. E4t कलंकविरहिता; J3 कलंकरहितं. C न चोपार्जितं. — b) A D E2 Y2 G2, 3, 5 शुश्रूषा च; Y7 शुश्रूषादि. T2 समीहितेन. A3 E2t, 4, 5 J1 संपादिताः. — c) G2t आलोलाचल-. Y8 T G1, 4t.v., 5 प्रियतमाः. — d) W2 परिपिंड-; M3 पितृपिंड-. C -लोलुभतया; D -लोलमतिभिः. E3t H1t, 2, 3t W1 प्रेषितः; W2–4 [आ]पोषितः; Y2, 4, 5, 7, 8 T G1, 4 M1, 3–5 प्रेर्यते; Y3 प्रोह्यता; G2t प्रेरिताः; M2 प्रेरसे. X व्यर्थं जन्म गतं मदीयमधुना शंभो प्रसीद प्रभो.

BIS. 6088 (2796) Bhartṛ. ed. Bohl. **3.** 48. Haeb. 44. lith. ed. I. 36, II. 48, III. 45. Galan 44; SRB. p. 375. 225; SRK. p. 94. 1 (Sphuṭaśloka); SSD. **4.** f. 6b.

176* Om. in Jodhpur 1 and BVB 5. Y7 misssing. — a) C Y3, 8 T1, 3 G2, 3, 5 M2, 5 आ संसारात्. F2t.v. विधृतां (for चिन्वतां). D X तात तावन्; W2t, 3t, 4t वा च तादृङ्; G4 M4, 5 तादृशानां; M3 चान्वितादृङ्क् (for तात तादृङ्). — b) G2, 3 मैवास्माकं. F2 श्रोत्रवर्गा-; F5 W Y (Y7 missing) T G2t, 3t, 4, 5 M3 श्रोत्रमार्गं; J2t श्रोत्रवार्ता-; X2 गोत्रवर्त्मा. — c) J3 दत्ते. G1 M1, 2 विषम-; M3 विनय- (for विषय-). E2 F2 -करगी-.

योऽयं धत्ते विषयकरिणीगाढरूढाभिमान-
क्षीबस्यान्तःकरणकरिणः संयमालानलीलाम् ॥ १७६ ॥

वयमिह परितुष्टा वल्कलैस् त्वं च लक्ष्म्या
सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः ।
स तु भवतु दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला
मनसि च परितुष्टे कोऽर्थवान् को दरिद्रः ॥ १७७ ॥

भोगा मेघवितानमध्यविलसत्सौदामिनीचञ्चला
आयुर्वायुविघट्टिताभ्रपटलीलीनाम्बुवद् भङ्गुरम् ।
लोला यौवनलालना तनुभृतामित्याकलय्य द्रुतं
योगे धैर्यसमाधिसिद्धिसुलभे बुद्धिं विदध्वं बुधाः ॥ १७८ ॥

B D F_5 I_c J W $Y_{1.2.4-6}$ T $G_{1-3.5}$ $M_{1.2.4}$ -गाढगूढा-; Y_3 G_4 -गूढगाढा-. $E_{o.2-4}$ W Y_1 -[अ]भिमानः; F_5 X_2 -[अ]भिमानं; H_{1t} $J_{1.3}$ -[अ]भिमाना. — [d]) F_2 -क्षीबश्शांतः-; F_5 -क्षीबस्वांतः-; J M_5 -क्षीणस्यांतः-; G_{3t} -क्लीबस्यांतः-; M_3 -क्रीडस्यंतः-. A_2 W_{1t} G_{2t} -करण-किरणः; D -कनककरिणः; F_5 -करणकरिणं; X -करणकरिणां. J_1 संयमालानि-; Y_3 T_1 (c.v. as in text). $_{2.3}$ संयमानाय-. F_5 X G_5 -लीनं; J_3 M_5 -लीला (for -लीलाम्)..

BIS. 1060 (401) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 82. Haeb. 77. lith. ed. I. 80, II. 46, III. 78. Galan 76; Śp. 4105 (Bh.); SRB. p. 369. 61.

177 [a]) $Y_{7.8}$ अपि (for इह). Y_2 परितृप्ता. F_3 W X $Y_{1-3.7.8}$ T $G_{1.4.5}$ M दुकूलैः (for च लक्ष्म्या). — [b]) B_2 समम्. C D F_1 $J_{1.2}$ $Y_{1B.4-6}$ T G_5 इव; Y_8 इति; M_4 -हित (for इह). M_3 परितोषे. E निर्विशेषा($E_{ot.2}$ °षो)वशेषः; X_1 निर्विशोको विशेषः; G_4 निर्विकल्पो विशेषः. — [c]) F_2 स च; T_3 सति. C H $W_{2.3.4c}$ $Y_{1.8-6}$ T_3 G_{1-3} M_2 भवति. W दरिद्री. — [d]) $E_{o.3.4}$ (and E_c) I तु (for च). F_1 दरिद्री.

BIS. 5941 (2722) Bhartṛ. ed. Bohl. and Haeb. 3. 54. lith. ed. I. 45, II. and Galan 50. lith. ed. III. 55. Daśarūpāvaloka 4. 12. (ज्ञानाद्यथा भर्तृहरिशतके); Śp. 308 (Bh); SRB. p. 75. 17 (Bh.); SBH. 3475; SDK. 5. 64. 4 (p. 320, Kṛṣṇamiśra); SRK. p. 53. 2 (Bh.). Rasaratnahāra; Rasaratnapradīpikā; SHV. f. 76a. 846; SK. 2. 230; SU. 1596.

178 [a]) J_3 रोगवितान-. F_1 -विभ्रमलसत्- (for -मध्यविलसत्-). T_2 -सौदामनी-. J_3 -संचरा. — [b]) Y_3 [to avoid hiatus] चायुर्. B °ताब्द-; C F_1 I_c T °ताम्र- (for °ताभ्र-). B F_5 -पटलच्-. B F_5 W_c -छिन्ना°; C F_4 W_t Y_2 -लीला°; E_{ot} -नीला-; F_4 m.v. -लंबा°; Y_7 -कीर्णा° (for -लीना°). — [c]) B D G_1 -लालनास्; E_5 F_2 $G_{2.3}$ $M_{4.5}$ -लालसा; F_{3-5} I $J_{2.3}$ W X Y T $G_{4.5}$ -लालसास्. G_{3t} स्तनभृताम्. C इत्याकलय्य श्रुतं; I इत्याकलय्याद्भुतं; $J_{2.3}$ इत्याकलय्य ध्रुवं; X इत्याकुलैर्यत्परं; Y_3 आलोक्य सर्वं द्रुतं. — [d]) F_5 योगि-. A_2 धेय-; C $F_{2.5}$ ध्येय-; F_4 ध्यान- (for धैर्य-). A -राशि- (A_1 -रासि-); X Y_{4-6}(?) G_4 M_{1-3} -सिद्ध-; Y_3 -चित्त- (for -सिद्धि-). A_3 -सुभले; C D $E_{3.4}$ F_1 X -सुभगे; F_2 -सुलभा; I_t -सुभदे; $J_{2.3}$ °सुलभां. F_2 बुद्धिर्. A विदध्याद्; F_1 कुरुध्वं; F_2 विदध्य; Y_{4-6}(?) T_{1B} G_5(?) विधध्वं. $T_{2.3}$ ददध्वं. A बुधः.

पुण्ये ग्रामे वने वा महति सितपटच्छन्नपालीं कपालीम्
आदाय न्यायगर्भद्विजहुतहुतभुग्धूमधूम्रोपकण्ठम्।
द्वारं द्वारं प्रवृत्तो वरमुदरदरीपूरणाय क्षुधार्तो
मानी प्राणी स धन्यो न पुनरनुदिनं तुल्यकुल्येषु दीनः ॥१७९॥

एतस्माद् विरमेन्द्रियार्थगहनादायासकादाश्रयाच्
छ्रेयोमार्गमशेषदुःखशमनव्यापारदक्षं क्षणात्।
शान्तं भावमुपैहि संत्यज निजां कल्लोललोलां गतिं
मा भूयो भज भङ्गुरां भवरतिं चेतः प्रसीदाधुना ॥ १८० ॥

BIS. 4633 (2072) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 36. Haeb. and Galan 32. lith. ed. I. and III. 33, II. 52. Śatakāv. 99; SRB. p. 373. 186; SRK. p. 93. 5 (Sphuṭaśloka); SSD. 4. f. 18a.

179* Om. in BORI 329 and Punjab 2101. — [a]) J1 W1.2c.3c.4 X2 Y2 पुण्यग्रामे; M4 पूर्णे ग्रामे. Y2 पुरे (for वने). F2 वहति (for महति). F2 शत-; J X T3 शित- (for सित-). B F1.2.5 I W2.3 X M5 -छन्नपाली-; Eot -च्छिन्नपाली-; E2.4c -छिन्नपालीं; J Y1.2.4–8 T G2.6 -छन्नपालिं; W4 -छत्रपाली-; G4 -छन्नमौलिं (for -छन्नपालीं). Y4–6.8 T1 कपालिं. — [b]) J3 आधाय; Y4–6.8 T1 ह्यादाय. A ज्ञानगर्भ; D न्यायगर्भं; E5 F3 J2.3 W न्यायगर्भं; F2 न्यायवर्म-; H1t.2.3t ज्ञानगर्भ-; Y1 न्यायगत्या; Y3 न्यायगर्भा; G1 M1–3 [आ]म्नाय-गर्भ-. E3.4 (and Ec) -भूम-; W4 -धूम्र-; X1 -धाम- (for -धूम-) [E com. भूम = प्रचुर.] F1 -पूत- (for -धूम्र-). E3t.4t [उ]पकंतं; X Y6.8 T G1.4.5 M1.3 -[उ]पकंठे. — [c]) B प्रनृत्यन्; C J प्रयातो; W X1 Y1.2.4–8 T G M प्रविष्टो (M3 °ष्टः); X2 प्रतिष्ठो (for प्रवृत्तो). G1 M3.4 -परम् (for वरम्). A B I F2 J प्रवृत्तो (for क्षुधार्तो). — [d]) Y1.4–8 T G5 प्राणैः (for प्राणी). C वराकी; E5c सुधन्यो; F2.3.5 J S (except Y3) सनाथो (for स धन्यो). W1.2.4 च (for न). E2 पुनरिदं; E5 पुनरमुदिते; F5 पुनरनुदितं; G4 M5 वरमनुदिनं. W4 **तुल्येषु; Y2 तूलतुल्येषु. F2 दीनाः; Y8 लीनः.

BIS. 4102 (1785) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 24. Haeb. and Galan 21. lith. ed. I. and III. 22, II. 53. Śatakāv. 97; Śp. 254 (Bh.); SRB. p. 81. 47 (Bh.); SRH. 102. 20; SRK. p. 47. 2 (Śp.); Kṣemendra's Aucityavicāracarcā (KM. 1, p. 149, Dīpaka); SHV. f. 71a. 778 (Bh.), 87a. 74; SSD. 2. f. 139b.

180* Om. in BORI 329, Punjab 2101 and BU. 114/7. — [a]) M2.3 एकस्माद्. (B2t.v. as in text) C F1.4.5 H I J1.3 W Y1.4–8 T1.3 G1–3.5 M1.3–5 आयासका(M5 °की)दाश्रय (F4 °यं; H3t Y7 °यः; J3 °यन्; G1 °ये); D आयासकष्टाश्रयाच्; F2 आयासकाद्धंति नः; F3 आयासकालाश्रयाच्; X आयासभोगाश्रयाच्; Y3 आयासखेदाश्रयाच्; T2 आयासकादायस. Y3 छ्रेणेमार्गम्; Y7 छ्रेयोदुर्गम्. J1t.2t M5 -विशेष-; Y4.5 G1–3 M1–4 अनेक- (for अशेष-). B1 Y8 -दुःखशमनं; B2 H1 I -दुःखसमन-; B2 t.v. -दुष्टदमनं; C -दुःखदहन-; F1 -दुःखसहन-; T2 -दुःखमशन-. Y4.5 -व्यापात-. B1 दुः*; B2 (t.v. as in text) -दुर्गे; F4 Y3 W1t -दक्ष-; J1 M4 -दक्षः (for -दक्षं). F5 क्षणं. — [c]) A शीतं; B शांत्या; C स्वास्थ्यं; F2.3.5 J W1c.2c X Y T G3–5 M1.3–5 स्वात्मी- (Y7 °त्मा-); F4 शांती-; F4 m.v. शांत्यै; I W1t.2t.3.4 G1 M2 स्वामी-; G2t सात्मी- (for शान्तं). C तावद् (for भावम्). F2.5 H X2 T2 G1 उपेहि. J संतत- (for संत्यज). A3 निशां (for निजां). Ao °लोलिं; Y7 °लीलां (for °लोलां). D F2

पुष्पैर्मूलफलैः प्रिये प्रणयिनि प्रीतिं कुरुष्वाधुना
भूशय्या नववल्कलैरकरुणैरुत्तिष्ठ यामो वनम् ।
क्षुद्राणामविवेकमूढमनसां यत्रेश्वराणां सदा
वित्तव्याधिविवेकविह्वलगिरां नामापि न श्रूयते ॥ १८१ ॥

मोहं मार्जय तामुपार्जय रतिं चन्द्रार्धचूडामणौ
चेतः स्वर्गतरङ्गिणीतटभुवामासङ्गमङ्गीकुरु ।

W_c Y_3 मतिं (for गतिं). — [d]) F_2 भूयो मा; $W_{2.3}$ मा भूया. F_3 I Y_8 भव-; T_3 भुज- (for भज). F_5 -भंगुरीं. F_1 भवगतिं; J_3 भररतिं; Y_7 धवरतिं; Y_8 भज रतिं. J_3 प्रसिद्धाधुना.

BIS. 1450 (571) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. 3. 64. Haeb. 62. Galan. 58. lith. ed. II. 55; SRK. p. 92. 11 (Bh.); SSD. 4. f. 30b.

181* Om. in BORI 329. Punjab 2101, V extra 2. 6. — [a]) B C $E_{o.2.5}$ F_2 H J W X Y T G_{2-5} M_3 पुण्यैर्; E_{3t} पुप्फैर्; E_{4t} पुष्फैर्; $M_{4.5}$ पुण्या-. [ष्पै and ण्यै are virtually indistinguishable in Devanāgarī MSS.]. C प्रियां; $F_{2.3.5}$ H G_1 M_{1-3} प्रियैः; J_1 प्रिया; $J_{2.3}$ W Y_1 (printed text). 2. 3. 6. 8 $T_{c.v.}$ $G_{2.3c.4}$ $M_{4.5}$ प्रिय; $Y_{4.5}$ T_1 G_5 तथा; Y_7 प्रियः; $T_{2.3}$ तदा (for प्रिये). B_1 C $F_{3.5}$ H J **S** (except X_1) प्रणयिनीं; B_2 D प्रणयिनी; F_2 फलयिनीं. $B_{1.2t.v.}$ C D $F_{2.3.5}$ H J **S** (except W_t) वृत्तिं (for प्रीतिं). — [b]) C भूप्राय्या; F_3 भूयःशय्या; W Y T G_{2-5} M_{1-3} भूशय्यां. B $H_{1c.3c}$ तरुवल्कलैर्; C D $F_{1.2.4.5}$ $H_{1t.2.3t}$ तृणवल्कलैर्; F_3 I_c वनवल्कलैर्; W_{1t} Y_1 (printed text) वनपल्लवैर्; $W_{1c.2-4}$ X $Y_{1B.2-5.7.8}$ T $G_{4.5}$ $M_{4.5}$ नवपल्लवैर्; G_1 M_{1-3} तृणपल्लवैर्. A अवरुणैर्; $B_{2m.v.}$ D $F_{2.3.5}$ J **S** (except W_t) अकृपणैर्; C अपमलैर्; E अकरणैर्. [E com. अकरणैः =करणक्रियारहितैः.] Y_3 तत्तिष्ठ. $Y_{6.8}$ $T_{1.2}$ G_5 यावो [T_1 com. यामो वनम् इति न साधीयान्पाठः]. C D Y_1 वयं (for वनम्). — [c]) $Y_{4.5}$ -गूढ- (for -मूढ-). $Y_{5.6}$ वित्तेश्वराणां. D तथा (for सदा). — [d]) In most Devanāgarī MSS. the reading may be चित्तव्याधि [$A_{o.1}$ com. चित्तचिंता]. All MSS. except A $E_{2.5}$ (and E_c) F_2 W read -विकार- (for -विवेक-). I_t W_t -व्याकुल- (for -विह्वल-). C D F_2 Y_2 -धियां (for -गिरां). F_4 नो श्रूयते.

BIS. 4103 (4544) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 27. Haeb. and Galan 24. lith. ed. I and III. 25, II. 56. Śatakāv. 98; SRB. p. 370. 85; SRK. p. 78. 5 (Sphuṭaśloka); SSD. 2. f. 138a.

182* Om. in BORI 329. Punjab 2101, Vextra 2. 7. — [a]) E com. मोहं मार्जयताम्. F_1 तत्त्वतः कुरु; W G_{2t} तामुपाश्रय (for तामुपार्जय). $E_{o.3}$ I_t चंद्रार्क-; J_3 चंद्रोर्ध-. — [b]) A E_o -तटभुजाम्; J_3 -तटभवाम्. C संसर्गम्; Y_8 आसंसम् (for आसङ्गम्). — [c]) A एको वीचिषु; G_1 M_4 को वीचीषु च; $G_{4t.v.}$ को वा विद्विषु. F_5 बुद्धिदेषु (for बुद्बुदेषु). E_{ot} $F_{1.2}$ J_3 M_1 तटिल्लेखासु च स्त्रीषु च; $J_{1.2}$ W_1 Y_{3-8} $T_{1.2}$ $G_{4.5}$ M_3 तडि- (J_2 $Y_{2.7}$ G_4 M_3 °टि)ल्लेखासु च श्रीषु च; X तडिल्लेखासु वल्लीषु च; Y_2 तटिल्लेखासु योषित्सु च; G_1 M_2 तटिल्लोला(M_2 तडिल्लेखा)मतल्लीषु च; G_{2t} तटिल्लोलासु च श्रीषु च; G_3 $M_{4.5}$ तटि(G_3 °डि)द्वल्लीषु च श्रीषु च (M_4 om. first च). — [d]) A_2 D ज्वालायेषु; T_3 ज्वालाशेषु. X Y_1 सरीसृपेषु (for च पन्नगेषु). Y_6 T G_5 सुहृद्- (for सरिद्-). C F_5 -दुर्गेषु; $F_{1.3}$ -भंगेषु; F_2 J $W_{1.2}$ $Y_{4-6.8}$ T $G_{1.4.5}$ M_{1-3} -वर्गेषु; X Y_7 G_{3t} -पूरेषु; $M_{4.5}$ -पूगेषु (for -वेगेषु). A $E_{o.2t.5}$ (orig.) and E_c नः; D E_{3-5} $H_{2.3}$ X कः (for the last च).

को वा वीचिषु बुद्बुदेषु च तडिल्लेखासु च स्त्रीषु च
ज्वालाग्रेषु च पन्नगेषु च सरिद्वेगेषु च प्रत्ययः ॥ १८२ ॥

अग्रे गीतं सरसकवयः पार्श्वतो दाक्षिणात्याः
पृष्ठे लीलावलयरणितं चामरग्राहिणीनाम् ।
यद्यस्त्येवं कुरु भवरसास्वादने लम्पटत्वं
नो चेच् चेतः प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ ॥ १८३ ॥

किं कन्दाः कन्दरेभ्यः प्रलयमुपगता निर्झरा वा गिरिभ्यः
प्रध्वस्ता वा तरुभ्यः सरसफलभृतो वल्कलिन्यश् च शाखाः ।
वीक्ष्यन्ते यन् मुखानि प्रसभमुपगतप्रश्रयाणां खलानां
दुःखोपात्ताल्पवित्तस्मयवशपवनानर्तितभ्रूलतानि ॥ १८४ ॥

BIS. 4982 (2256) Bhartṛ. ed. Bohl. **3.** 65. Haeb. 63. lith. ed. I. 67, II. 57. Galan 59; SK. **7.** 17; SSD. **4.** f. 30b.

183 [a]) **S** पार्श्व(G_1 M_2 पक्ष)योर् (for पार्श्वतो). F_3 दाक्षिणात्यः; F_5 दाक्षिणांत्यः; J दक्षिणात्यः (J_2 °ख्यः). — [b]) Eot कष्टे; $J_{2.3}$ **S** (except X Y_3) पश्चाल (for पृष्ठे). — [c]) A_2 $F_{2.5}$ Y_2 °स्त्वेवं; $F_{1.3}$ Y_{4-6} M_1 °प्येवं; J_1 Y_3 °स्येवं (for °स्त्येवं). C लंपटत्वे; $W_{2.3}$ लंपटस्त्वं.

BIS. 77 (23) Bhartṛ. ed. Bohl. III.67. Haeb. 65. lith. ed. I. 63. Galan 61; Śp. 4176 (Bh.); SRB. p. 375. 245 (Bh.); SBH. 3467; SDK. **5.** 55. 5 (p. 316, Utpalarāja); SRK. p. 92. 10 (Bh.); Alaṁkāraratnākara 474; SK. **7.** 18; SU. 1054 (Bh.).

184* Om. in BORI 326. F_2 substitutes किं दाराः. — [a]) D वासाः (for कन्दाः). B_2 किंकरेभ्यः; $M_{4.5}$ काननेभ्यः (for कन्दरेभ्यः). $E_{3.5}$ It J_1 निर्जरा; W_4 निर्धरा (for निर्झरा). C गुहाभ्यः; $J_{2.3}$ X दरिभ्यः (for गिरिभ्यः). — [b]) F_1 प्रक्रांता; F_3 प्रभ्रष्टा (for प्रध्वस्ता). Y_3 गिरिभ्यः (for तरुभ्यः). E वल्कले(E_5 °लि)भ्यश्च शाखाः. J_1 वल्कलिंन्यस्तशाखाः; T_2 वल्कलिन्यः शशांकाः. — [c]) C F_5 I J_1 G_5 M_4 वीक्षंते यन्; $H_{1c.3c}$ ईक्ष्यंते यन्; W वीक्ष्यं(W_2 °क्षं)त्येवं (W_1t वीक्षन्नेवं). B_1 $F_{4.5}$ $H_{1c.3}$ W $Y_{2.7.8}$ T $G_{1.5}$ $M_{1.3}$ °भमपगत-; C °भमुपह*; $J_{2.3}$ °भमुपहताः; X_2 °भमुखगत-; $Y_{1.4-6}$ $G_{2.3}$ °भमुपरत-; Y_3 °भसमगत-; M_2 °भमवगत-; M_4 °भमुपगता-. J_2 Y_2 प्रस्रयाणां. — [d]) A C $F_{3.5}$ दुःखोपांताल्प- [$A_{0.1}$ com. दुःषै जिणरौ अंत आवै]; $Y_{4.5}$ T दुःखाप्त(Y_4 °त्त)स्वल्प-; Y_7 दुःखेनोपात्त-. Eot F_4 -चित्त- (for -वित्त-). E_5t -विषपवना-; F_5 -वशपवनोन्-; J -गतपवना-; $W_{1.2.4}$ $Y_{1.4-8}$ T G_5 M_3 -पवनवशा-; W_3 $Y_{2.3}$ $G_{1.4}$ $M_{1.2.5}$ -पवनवशान्; G_2t -परपवना-; M_4 -परवशता- (for -वशपवना-). $B_{1.2}$ (orig.) F_4 -भ्रूलतानां; Y_3 -भ्रूतलानि.

BIS. 1725 (665) Bhartṛ. ed. Bohl. **3.** 26. Haeb. and Galan 23. lith. ed. I. 24, II. 62; SRB. p. 97. 14; SRK. p. 78. 4; SSD. **2.** f. 138a. Cf. Śāntiśataka **4. 3.**

एकाकी निःस्पृहः शान्तः पाणिपात्रो दिगम्बरः ।
कदा शंभो भविष्यामि कर्मनिर्मूलनक्षमः ॥ १८५ ॥

प्राप्ताः श्रियः सकलकामदुघास् ततः किं
दत्तं पदं शिरसि विद्विषतां ततः किम् ।
सन्मानिताः प्रणयिनो विभवैस् ततः किं
कल्पं स्थितं तनुभृतां तनुभिस् ततः किम् ॥ १८६ ॥

भक्तिर्भवे मरणजन्मभयं हृदिस्थं
स्नेहो न बन्धुषु न मन्मथजा विकाराः ।
संसर्गदोषरहिता विजना वनान्ता
वैराग्यमस्ति किमतः परमर्थनीयम् ॥ १८७ ॥

---

185 Om. in Jodhpur 3; missing in Y_7. — [a]) B D $F_{1.2.5}$ I J_3 X Y_1 $G_{3t.4}$ M निस्पृहः; G_5 निर्ममः; $F_{2.3.5}$ X शांतो. — [b]) F_2 हविष्याशी (for पाणिपात्रो). B_2 C I संभो; E_{4t} F_2 शंभुर्. — [d]) H_{3t} -निर्मूलने. F_3 °क्षमं; J_{1t} °क्षपः.

BIS. 1399 (541) Bhartṛ. ed. Bohl. **3.** 90. Haeb. 51. Galan 83. Subhāsh. 314; SBH. 3404; SU. 1012; SM. 912; SSV. 894. cf. Pañc. **5.** 15.

186 Om. in Ujjain 6414. B H order *adbc*; Y_8 *acbd*. — [a]) J_3 प्राप्तश्रियः; G_1 प्राप्ताः श्रियं; M_2 प्राप्ताश्रयः. B_2 शकल- (for सकल-). C -कामजुषस्; J_{1t} -काम्यदुघास्; G_1 M_2 -कामदुघां. — [b]) B F_3 H J_1 **S** न्यस्तं (for दत्तं). F_2 सकल- (for शिरसि). — [c]) A_3 B E_3 F H $G_{2c.4}$ M_5 संमानिताः; C J_1 संतर्पिताः; D संप्रीणिताः; W $Y_{3-5.7.8}$ T G_5 $M_{1.3}$ संपादिताः; X Y_1 संतोषिताः; Y_6 $G_{1.2t.3}$ M_2 संभाविताः ($G_{2.3}$ com. संभाविताः = संमानिताः) (for सन्मानिताः). W विभवास्. — [d]) C X_2 कल्पैः; D F_{1-3} I J W_{2-4} X_1 $Y_{1.2.4-8}$ T $G_{1.3t.4.5}$ M कल्प-. W X_2 $Y_{1.2.6-8}$ T $G_{1.3t.4}$ M -स्थितास्; X_1 $G_{2.3c}$ -स्थितां; G_5 -स्थिरं. W तनुभृतस्. W (W_3 lacuna) X $Y_{1.2.4-8}$ T $G_{1.4.5}$ $M_{1.2.4.5}$ तनवस्; M_3 असवस् (for तनुभिस्).

BIS. 4327 (1903) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. I. **3.** 68. **Haeb.** and lith. ed. III. 66. Galan 62. Nītisaṃk. 81. Śatakāv. 105. Subhāsh. 314; Śp. 4112 (Bh.); SRB. p. 176. 949 (Bh.); SBH. 3451 (Bh.). Śāntiś. **4.** 2; com. on Candrāloka **2.** 34–35; Kāvyaprakāśa **7.** 271; Kāvyapradipa (KM. 24, p. 281); Daśarūpāvaloka on **4.** 9; Udāharaṇacandrikā; Rasaratnahāra; AMD. 404. Rasaratnapradīpikā, f. 24; SS. **55.** 4; SU. 1018; SM. 1083; SSV. 1068; JSV. **304.** 5.

187 [a]) Y_7 G_1 M_2 भक्तिर्भवेन्. $W_{2t.3t}$ °भयं हृदिस्थो; W_4 °मयं हृदिस्थं; G_4 °विनाशिनी स्यात् (for °भयं हृदिस्थं). — [b]) J_{1t} स्नेहो नु; Y_7 स्नेहेन; M_8 देहो न (for स्नेहो न). F_2 वस्तुषु (for बन्धुषु). W च (for the second न). C F_4 J_1 $G_{1.4}$ M_{1-4} मन्मथजो विकारः (J_1 °राः); X Y_8 मान्मथजा विकाराः. — [c]) D -राग- (for -दोष-). J_3 M_8 °रहितं; X_1 °रहितो; Y_2 °रहिते. Y_2 M_3 विजने. J_3 वनान्तां; X_2 वन्मेता (sic); Y_2 G_1 M_3 वनांते. — [d]) Aot $Y_{4-6.8}$ T_{1B} G_5 किमितः. $E_{0.3-5}$ F_4 (orig.) J W परमा(W_{1c} °मं)र्थनीयं (W_4 °या); F_2 प्ररमार्तयंति.

तस्मादनन्तमजरं परमं विकासि
तद् ब्रह्म वाञ्छत जना यदि चेतनास्थाः ।
यस्यानुषङ्गिण इमे भुवनाधिपत्य-
भोगादयः कृपणलोकमता भवन्ति ॥ १८८ ॥

पातालमाविशसि यासि नभो विलङ्घ्य
दिङ्मण्डलं भ्रमसि मानस चापलेन ।
भ्रान्त्यापि जातु विमलं कथमात्मनीनं
तद् ब्रह्म न स्मरसि निर्वृतिमेषि येन ॥ १८९ ॥

महीशय्या शय्या विपुलमुपधानं भुजलता
वितानं चाकाशं व्यजनमनुकूलोऽयमनिलः ।

BIS. 4520 (2006) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. I. 3. 69. Haeb. and lith. ed. III. 67. Galan 63. Subhāsh. 314.

188* Om. in Jodhpur 1. BVB 5 V105 (extra). First quarter missing in E3. — a) Y7 यस्माद्. J3 W3.4 परमा. A E5 F5 H1c.2.3 I J1 W1c.3 Y1.3 विकाशि; B प्रकाशं; E2t X विशोकं; F2 निकाशि; M4.5 विभाति (for विकासि). — b) A2 वांछित-. D बुधा (for जना). A3 Ea.3.5 (and Ec) चेतनस्था:; D It चेतनास्ति. B C E2t F2–5 H J S generally तद्ब्रह्म चिंतय किमेभिरसद्विकल्पैः [but Y3 रे ब्रह्म; G1 M1–3 तच्चित्त (for तद्ब्रह्म). G1 M2 किमस्त्यसकृद्- (for किमेभिरसद्-). F2.3 Y3 असिद्धकल्पैः; W2–4 अविद्ध-कल्पैः (for असद्विकल्पैः).] — c) A0.1 com. and H1.3 com. alternatively gloss अनुषङ्गिणः as gen. sing. others nom. pl. E0.2.5 J1 भवनाधिपत्य- (J1t °त्यं); F2.3 W1 G2t M4.5 भुवनाधिपत्यं. — d) Y1.4–6 -राज्यादयः; Y7 T2.3 G4 -लोकादयः (for -भोगादयः). E -लोकरता; F2 -लोकतमा.

BIS. 2522 (1012) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. I. 3. 70. Haeb. 68. lith. ed. II. 69. Galan 64. Śatakāv. 35. Nītisaṁk. 81. Kāvyakal. Subhāsh. 314; SBH. 3452 (Bh.); Śāntiś. 3. 24 (Haeb. p. 424); SSD. 4. f. 28a; JSV. 304. 6.

189* Om. in BORI 329, and Śṛṅgeri 309. — a) A3 याहि; Y3 वासि (for यासि). A3 विलंघ्य. — b) A0.1 B E H I X2 Y7.8 दिग्मंडलं; G2t दङ्मंडलं. Y7 विशसि (for भ्रमसि). B2 Y3 मानसि. E com. मानसचापलेन = मानस + चापलेन. — c) C G2.3 Y7 भ्रांत्वापि. B -चिदहो; X2 Y1 विमले (for विमलं). F3 कृतम् (for कथम्). C F4t.v. आत्मनिष्ठं; F2.3 J W X Y1.2.4–6 G2–5 M आत्मलीनं; F5m.v. आत्मनोयं. — d) C F3 J S (except X Y3) न (for तद्). B C J1 G5 संस्पृशसि; D F3 W Y1.2.4–8 T G M संस्मरसि; J2.3 चिंतयसि; Y3 न स्पृशसि. F1 एधि; Y3 M3 एष (for एषि). W केन.

BIS. 4026 (1756) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. I. 3. 71. Haeb. 69. Galan 65. lith. ed. II. 70. Nītisaṁk. 79. Śatakāv. 35 and 105. Subhāsh. 314; SBH. 3447 (Argaṭa); SA. 38. 2 (a only, rest var.); SSD. 4. f. 31a.

190* F3.5 BU Substitute the paraphrase भूः पर्यङ्को; missing in Y7. — a) Eot.2t मही रम्या; F2 मही मृद्वी; H1c.2.3c मही शक्ता; X1 मही गुर्वी; Y4–6.8 T महाशय्या (for महीशय्या). B2t.v. H1t.3t शक्ता; C शायी; D E3t.4t रम्या; Ec (gloss or reading) Y4–6.8

स्फुरद्दीपश् चन्द्रो विरतिवनितासङ्गमुदितः
सुखं शान्तः शेते मुनिरतनुभूतिर्नृप इव ॥ १९० ॥

किं वेदैः स्मृतिभिः पुराणपठनैः शास्त्रैर्महाविस्तरैः
स्वर्गग्रामकुटीनिवासफलदैः कर्मक्रियाविभ्रमैः ।
मुक्त्वैकं भवभारदुःखरचनाविध्वंसकालानलं
स्वात्मानन्दपदप्रवेशकलनं शेषा वणिग्वृत्तयः ॥ १९१ ॥

आयुः कल्लोललोलं कतिपयदिवसस्थायिनी यौवनश्रीर्
अर्थाः संकल्पकल्पा घनसमयतडिद्विभ्रमा भोगपूराः ।

T पृथ्वी; I X2 वर्या; Y1 G2-4 गुर्वी; Y2 स्वीया; Y3 शिष्टा (for शय्या). F1 विपुल-; F2 J M विततम्; Y3 G1 मृदुलम् (for विपुलम्). F1 -परिधानं. G4 भुजतलं. — [b]) E4 वा; G4 M1. 2. 4. 5 तु (for च). B C Y1 G5 [आ]काशो. I विजनमनु°; Y3 व्यजनयम°. A2 अलिनः (for अनिलः). — [c]) J1t स्फुरज्ज्योतिश्चंद्रो; J1c X1t स्फुरद्दीपश्चंद्रो; Y6. 8 T शरच्चंद्रो दीपो. A2 विरतवनिता-. A F4 -संगमुदितं. [A com. उदितं कहतां उत्कट; E com. संगं प्रति उदितः]. — [d]) F4 सुखः; Y3-6 T G5 सुखी; Y8 सुखे. E2t F2 H2. 3t शांतं शेते; X2 शांतश्चेतो. F2 मुनितनतुभूतिर्; J मुनिरतनुवृतिर्; X2 मुनिरतनुभूतो; Y3 M3 यति(Y3 युति)रतनुभूतिर्; M1. 2. 4. 5 तनुविभवभूमिर्.

BIS. 4772 (2156) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 89. Haeb. 84. lith. ed. I. 87, II. 72, III. 85. Nītisaṁk. 84. Śatakāv. 36. Subhāsh. 314. Śāntiś. 4. 8 (Haeb. p. 426); SRB. p. 368. 54; SDK. 5. 62. 4 (p. 318, Bhavabhūta); SRK. p. 296. 17 (BIS); SM. 907; SSD. 4. f. 25a; SSV. 888.

191 [a]) M3 पुराणकथनैः. — [b]) M3 स्वर्गद्वार-. A -पुरीनिवास-; J1 -कुटीरवास-. M3 -फलकैः. C यज्ञक्रिया-; M1 धर्मक्रिया-. J -विस्तरैः (J1t.v. as in text). — [c]) A3 B2 D E0. 2 W1t X मुक्तैकं; C भुक्त्वैकं; W1c. 2t. 3. 4 भुक्तैः किं; Y1 G2. 3 मुक्त्वैवं. A2 भयभारदुःख-; A3 भुवि भारदुःख-; E2 F1 भवबंधदुःख-; E3 भुवभारदुःख-; E4 (orig.) भवदारदुःख-; F2 भवसार-दुःख-; F3. 5 J S भवदुःखभार- (X1 °भाव com. सृष्टि-). J -भरण- (for -रचना- D Y3). -विध्वंसि-; J -प्रध्वंस- (J1t °सि-). A -कालानल-; Y7 -कल्पानलं. — [d]) C -पदं प्रवेश-; J X -सुखप्रवेश-; Wt -पद(W4t °य)प्रकाश-; T2 -पथप्रवेश- (for -पदप्रवेश-). C -कठिनैः; F4 G2. 3. 5 -कथनं; J -कमलं (for -कलनं). B C F2-5 J Y2. 3. 8 T1 G4. 6 M1. 3-5 शेषैर्वणिग्वृत्तिभिः (F4 t.v. as in text); Y1. 4-7 G4t.v. शेषैर्वणिग्वर्तनैः.

BIS. 1721 (664) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. I. 3. 72. Haeb. 70. lith. ed. II. 74. Galan 66. Subhāsh. 234; SN. 410.

192 Om. in Y7. NS3 V 117 (extra). — [a]) J1 -दिवसास्थायिनी. T3 -स्त्रीर् (for -श्रीर्). — [b]) F1. 3 Y2 T1A. 2. 3 G1-3 M -तटिद्विभ्रमा; F4 -तडिद्भंगुरो; F5 तडिद्विभ्रमो; J °तटिद्भं(J3 °टीभं)गुरा. C भोगभंगाः; F1. 2 I (orig.) J1 S (except W1 T3; Y7 om.) भोगपूगाः (T1 °गः). F3 भोगवर्गाः; F4 भोगवर्गः; F4m.v. भ्रूविलासः; F5 भोगपूरः; J2 भक्तिपूगाः; J3 भुक्तिपूगाः. — [c]) M5 कंठाश्लेषोपगूहस्. A3 B Y3 न रुचिरं; H न हि चिरं; I (by corr.) च न वरं (for च न चिरं). B प्रयुक्तं (for प्रणीतं). — [d]) A2 B1 [आ]शक्त-; J1t [आ]शक्ति-. E2c -वित्ता; Y3 °चित्तो (for °चित्ता). D E0t. 2t. 4. 5t F2. 4 X2 भवतु;

कण्ठाश्लेषोपगूढं तदपि च न चिरं यत् प्रियाभिः प्रणीतं
ब्रह्मण्यासक्तचित्ता भवत भवभयाम्भोधिपारं तरीतुम् ॥ १९२ ॥

रम्याश् चन्द्रमरीचयस् तृणवती रम्या वनान्तस्थली
रम्यं साधुसमागमागमसुखं काव्येषु रम्याः कथाः ।
कोपोपाहितबाष्पबिन्दुतरलं रम्यं प्रियाया मुखं
सर्वं रम्यमनित्यतामुपगते चित्ते न किंचित् पुनः ॥ १९३ ॥

यावत् स्वस्थमिदं शरीरमरुजं यावज्जरा दूरतो
यावच् चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत् क्षयो नायुषः ।

E2c.3 भवंतु; J1t T3 भवति; J10 भवतः. X भवमहा-. Y4 -पूरं; M1.4.5 -तीरं (for -पारं). F3 च तर्तुं; W तरंतु (for तरीतुम्).

BIS. 993 (376) Bhartṛ. ed. Bohl. **3. 37.** Haeb. and Galan 33. lith. ed. II. 75. Yate's Skt. Gram. p. 397. Śatakāv. 99. Subhāsh. 314; SRB. p. 373. 188; SRK. p. 93. 6 (Bh.); SK. **7.** 19; SSD. **4.** f. 18a.

193 [a]) D F5m.v. X कुसुमिता (for तृणवती). — [b]) D E F1–4 Y3 G2.3 M1 रम्यः (F1 °म्यां:). W तच्च (for साधु-). A F4 It -समागमे श(A2 F4 स)मसुखं; B H -सुहृत्समागमसुखं; C J1 -सभासमागमसुखं; D -समागमश्च रसिकः; E -समागमः श(E3c.4 स)मसुखं: F1–3.4t.v. Ic -समागमः (F1 °माः) प्रणयिनां (F1 °नी); F5 -समागमोद्भवसुखं; J3 Y2.6–8 T G1 M2 -समागमागतसुखं; W1–3 -समानमागमसुखं; W4 -सभासमागमसुखं; Y3–5 M1 -समागमोत्स(Y3 °द्भ)वरसः; G2.3 -समागमः सुखतरं; G5 M3 -समागमोचि(M3 °न्न)तसुखं (for -समागमागमसुखं found in X Y1 G4 M4.5). A2 J1t Y7 काव्येषु रम्या कथा; F1–3.4t.v. Ic रम्या मनोज्ञा गिरः; W Y2 काले(Y2 °ल्ये)षु रम्याः (W1 °म्या) कथाः (W1 °था); X काव्येषु रम्या गिरः. — [c]) A कोपोत्पादित-; G1 कोपाल्लोहित-; M1–4 कोपोदाहित-. B2 -वाक्यबिंदुतरलं; W -बाष्पवृत्तितरलं; M3 -बाष्पबिंदुकलितं. W3 सुखं (for मुखं). — [d]) C Y2 रम्यं सर्वम्. A It अनित्यतापरिगते; C F1.3 अनित्यतामधिगते; F4 (t.v as in text) H1t.2.3t अरम्यतामुपगते; J Y1.7 G2–4 अनित्यताभ्युपगते (G4 °मे); Y2 अनित्यतां उपगतं; M2 अनित्यताप्युपगते. [Original may have been अनित्यता-उपगते with hiatus in compound]. B M3 वित्ते; F2 चिंते; X नित्यं; Y2 चित्रं; Y3 सर्वं; Y7 स्वस्थे (for चित्ते).

BIS. 5717 (2590) Bhartṛ. ed. Bohl. **3. 80.** Haeb. 89. lith. ed. I. and II. 78. Galan 73. Subhāsh. 315; SK. **7.** 25; JSV. **266.** 12.

194 Wrongly om. in A3. Lacuna for third quarter in D. — [a]) E3 F2.3 स्वास्थ्यमिदं; Y2 स्वस्तमिदं. E I कलेवरगृहं (for शरीरमरुजं). E I M4.5 [secondary **N S** correspondence] यावच्च दूरे जरा. — [b]) F2 नेंद्रिय-; J3 च प्रिय-. M4.5 -वृत्तिर् (for -शक्तिर्). D अप्रविहता. — [c]) X2 स्वात्म-; T3 अत्र (for आत्म-). J2t G5 M2.5 विदुषां. — [d]) B C F2–5 H J **S** (except M4.5) संदीप्ते (J2 °प्ये); E2t प्रोद्दीप्ते; E2c.5 उद्दीप्ते; E3c.4c उद्दीपिते (E gloss. प्रदीप्ते). A E3c.4c.5 भुवने; W4 न वने. D W2–4 प्र-; Eo ह; E2 च; E3 न; F2 X1 हि (for तु). B C E5 F2.5 °खनने; J1 X2 G4 °खनन-; T3 -घननं. J2.3 प्रत्युद्यतः.

आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान्
आदीप्ते भवने तु कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ॥ १९४ ॥

नाभ्यस्ता भुवि वादिवृन्ददमनी विद्या विनीतोचिता
खड्गाग्रैः करिकुम्भपीठदलनैर्नाकं न नीतं यशः ।
कान्ताकोमलपल्लवाधररसः पीतो न चन्द्रोदये
तारुण्यं गतमेव निष्फलमहो शून्यालये दीपवत् ॥ १९५ ॥

धन्यानां गिरिकन्दरे निवसतां ज्योतिः परं ध्यायताम्
आनन्दाश्रुजलं पिबन्ति शकुना निःशङ्कमङ्केशयाः ।
अस्माकं तु मनोरथोपरि-चितप्रासादवापीतट-
क्रीडाकाननकेलिकौतुकजुषामायुः परं क्षीयते ॥ १९६ ॥

BIS. 5479 (2483) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 76. Haeb. 73. lith. ed. I. 75, II. 81. Galan 69. Subhāsh. 128. Vikramacarita 218; Śp. 679 (Bh.); SRB. p. 178. 1007; SKM. 98. 40; SRK. p. 37. 2 (Sphuṭaśloka); SA. 15. 2; SS. 23. 20; SU. 1071; SN. 38; SSD. 4. f. 28a; SSV. 124; JSV. 13. 18.

195 [a]) Y4–8 T G1.4 M1.2.4.5 प्रति- (for भुवि). C E0 J3 W2 T2 G5 M2.4.5 वाद- (for वादि-). A Y7 -वृंददमने; B -दंतदलिनी (B2t.v. °दमनी); C -दर्पदमनी; D -वृंददलिनी; E5t F3 G5 -दंतिदमनी; J3 -वृंदमननी; G4 -वृंदशमनी. A3 E2c J3 W1 विनीतोचिताः; W2–4 विनीतोचितः; G1 M2.3 -महासंगरे. — [b]) Y3 खड्गाग्रैः. B (B2t.v. as in text) C E5t -दंत-; F1.2 H -कूट-; F3 G2t -कुट्ट-; W2.3 -पीड-; Y7 -वार- (for -पीठ-). A0 -दलिनैर्; D -दलनान्; W1–3 Y3 -दमनैर्; W4 -मथनैर्; Y7 -दुलनैर् (for -दलनैर्). E3.4 I नीतं न नाकं. — [c]) T3 प्रीतो (for पीतो). — [d]) A0–2 B E2–4 F3.4 H I निःफलमहो; C निष्फलतया. T3 द्वैपवत्.

BIS. 3603 (1545) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 47. Haeb. and Galan 43. lith. ed. I. 35; II. 82. Subhāsh. 168; Śp. 4151 (Bh.); SRB. p. 374. 217. (Bh.); SBH. 3400; SDK. 5. 54. 3 (p. 313); SRK. p. 94. 7 (Bh.); SHV. app. I. f. 3b; SSD. 4. f. 6b.

196* Om. in F1 and NS1. — [a]) C ध्यानानां; F4 धन्यास्ते. B C F3t.v. W Y1.2.5–8 T G1.4 M -कंदरेषु वसतां; J1 -कंदरेषु निवसातां; Y4 -गह्वरेषु वसतां. Y3 परे (for परं). — [b]) W X Y1.2.4–8 T G1.4.5 M1.2.4.5 -कणान्; M3 -गणान् (for -जलं). F2 अंके स्थिताः. — [c]) W1 सु- (for तु). A I c मनोरथाः परिचित-; B E0.3–5 मनोरथैः परिचित-; C F3 H J2.3 S मनोरथो(G3t °थे)परचित- (J3 °तं); It मनोरथोपरिचय (I com. मनोरथे उपरि चित). [The difficulty seems to have arisen by taking परिचित as a unit.] J1t -वापीतटं; Y7 -वापीतटात्. — [d]) F4 -क्रीडाकंदुक-. A0–2 परिक्षीयतां; A3 E2–4.5c G1 परिक्षीयते.

BIS. 3077 (1307) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 15. Haeb. lith. ed. I and Galan 14; Śp. 4155 (Bh.); SRB. p. 374. 220 (Bh.); SKM. 126. 7 (Bh.); SDK. 5. 58. 3 (p. 315, Satyabodha); Śantiś. 1. 5 (Haeb. p. 411). Padyaveṇī 814 (Jagajjīvanavrajyā); PMT. 290 (Bh.); SSD. 4. f. 9a.

आघ्रातं मरणेन जन्म जरया यात्युज्ज्वलं यौवनं
संतोषो धनलिप्सया शमसुखं प्रौढाङ्गनाविभ्रमैः।
लोकैर्मत्सरिभिर्गुणा वनभुवो व्यालैर्नृपा दुर्जनैर्
अस्थैर्येण विभूतिरप्यपहृता ग्रस्तं न किं केन वा ॥ १९७ ॥

आधिव्याधिशतैर्वयस्यतितरामारोग्यमुन्मूल्यते
लक्ष्मीर्यत्र पतत्रिवच्च च विवृतद्वारा इव व्यापदः।
जातं जातमवश्यमाशु विवशं मृत्युः करोत्यात्मसात्
तत् किं नाम निरङ्कुशेन विधिना यन् निर्मितं सुस्थिरम् ॥ १९८ ॥

197* Om. in F1 and NS1. — [a]) C D S (except G2.3) आक्रांतं. W1.2.4 Y1.2.4–6.8 T G2.3.5 जरसा (for जरया). B कांत्युज्वलं; B Eo.3–5 F2.3 H I J3 W1 [अ]प्यत्युज्वलं; C E2 विद्युच्चलं; F4 J1.2 प्रत्युज्वलं; F5 प्रत्युद्गतं; Y2–6.8 T G2.3c.4 M1.2.4.5 चात्युज्वलं; W2.4 यात्युत्तमं; W3 यात्युन्नतं; Y7 G3t (orig.) जात्युज्वलं; G1 जात्युत्पलं; M3 जात्युज्वलाद्; (for यात्युज्वलं found only in D X Y1 G3t). M3 येन वा. — [b]) J2t धनंनिप्सया; X2 जनलिप्सया; Y3 जनविप्सया; Y7 धनवीप्सया. J3 [आ]श्रमसुखं. — [c]) Eot H1t.3 J X Y1.3 लोके. X2 मात्सरिभिर्. B F3–5 J गुणास्तु पवनो; Y6 G2.3 गुणाश्च पवनो; G1 M1 गुणा धनभुवो. E2t F2.4 नृपो. — [d]) B C F3.4 विभूतिरप्युपहृता; E2 घृतिर्जगत्यपहृता; J3 विभूतिरप्युपहृता; W X Y T G1.5 M4.5 विभूतयोप्यु(Y2 by corr. °प्य)पहृता; G1 विभूतयोप्युपहृतो; M1–3 विभूतयोप्य(M1 °यो व्य)पहृता. Eo.3–5 के जनाः; F5 केन मां; M4.5 तेन वा (for केन वा). F2 आश्चर्येण घृतिर्जगत्युपहतं स्पृष्टं न केनापि किं.

BIS. 855. (311) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 33. Haeb. and Galan 29. lith. ed. I. 30, II. 92; SRB. p. 373. 183; SRH. 181. 56 (Pratāparudrīya); SRK. p. 92. 2 (Bh.); SSD. 4. f. 18b.

198* Om. or missing in J1. Om. in NS1. 2. C substitutes for second half of this stanza *cd* of st. 293. — [a]) B E2t F2.4.5 H Ic J2.3 W Y T G M जनस्य विविधैर्; C F3 X नरस्य विविधैर्; It वयस्य नितरां [which may have been original. E com. वयसि = शरीरे] D E2t.3.4t J2t Y2 G2t उन्मीलयते. — [b]) B C D E2t F2.4.5 H I J2.3 S पतंति तत्र (for पतत्रिवच्च). F2.5 G1 विविध-; F4 वि**-; T3 विवित-; M विविधा (for विवृत-). G1 [-आ]चारा; M चोरा. F1 Y7 इव व्याधयः; W इव प्रापदः; X इवासंपदः; Y2.3 M3–5 इव ह्यापदः. — [c]) F2 यातं यातम्; M2 जाताजातम्. E5 अपश्यम्; X अवश्य-; G1 M1.2 अजातम् (for अवश्यम्). F2 आधिविवशं; F3 आशुदिवसं; X -भूतविवशं. — [d]) B तत्किं येन; J3 यत्किं नाम; W1.2.4 Y3 G1.2.3c.4 M2 तत्किं केन; W3 X Y1.4–6.8 T M3 तत्किं तेन; Y2 किं नामाद्य; G3t तत्केनापि (for तत्किं नाम). Aot.3 Eot.2t.3c.5 F1.3.5 H Ic Y6 G2.3.5 सुस्थितं; F2 निश्चलं; F4 स्वस्थितं (for सुस्थिरम्).

BIS. 945 (349) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 34. Haeb. and Galan 30. lith. ed. I. 31, II. 93. Śatakāv. 99; SRB. p. 373. 184; SRK. p. 93. 3 (Bh.); SSD. 4. f. 18b.

कृच्छ्रेणामेध्यमध्ये नियमिततनुभिः स्थीयते गर्भमध्ये
कान्ताविश्लेषदुःखव्यतिकरविषमे यौवने विप्रयोगः ।
नारीणामप्यवज्ञाविलसितनियतं वृद्धभावोऽप्यसाधुः
संसारे रे मनुष्या वदत यदि सुखं स्वल्पमप्यस्ति किंचित् ॥ १९९ ॥

आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं रात्रौ तदर्धं गतं
तस्यार्धस्य परस्य चार्धमपरं बालत्ववृद्धत्वयोः ।
शेषं व्याधिवियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते
जीवे वारितरङ्गचञ्चलतरे सौख्यं कुतः प्राणिनाम् ॥ २०० ॥

---

199 Om. in NS1. — ^{a}) $H_{1c.3c}$ विण्मूत्रा° (for कृच्छ्रेणा°). Wt निपतित- (for नियमित-). X $Y_{1.6}$ $G_{4.5}$ नीयते; Y_3 नश्यते (for स्थीयते). B C D $F_{4.5}$ J W Y_{2-8} T $G_{1-3.5}$ M गर्भवासे; $F_{1.2}$ H गर्भगर्ते; X Y_1 G_4 गर्भवासः. — ^{b}) B D E_2t F_{3-5} I J $Y_{1.3-8}$ T G_{2-5} $M_{1.3-5}$ -विषमो; C W -विषये; X -विषमैर्. $F_{3.5}$ (orig.) यौवनो. E_2c F_1 J_1t बिप्रयोगाः; S (except $G_{2.8}$) चोपभोगः (M °गाः). — ^{c}) B $E_{0.5}$ (and Ec) $F_{1.3.5}$ H I विलसति (for -विलसित-). C -वचने; D E_2t F_5 J -वसतिर्; F_4 -वपुषो (for -नियतं). C F_4 H वृद्धभावे. B D [अ]सारः; F_3 [अ]सारे (for [अ]साधुः). S वामाक्षीणामवज्ञाविहसित (Y_1 $G_{2.8}$ °विलसित-; Y_2 °विनहत-; G_4 -पहसति; D_5 -पहसित)वसतिर्; (T_2 -वनर्तिर्; G_3t -वसती) वृद्ध(G_3t °त्त)भावोप्यसाधुः. — ^{d}) X $Y_{1.4.5.7}$ M_2 संसारेस्मिन्; G_1 संसारे सन्-; M_3 संसारे सा. E_0t बनन (?); E_0c वदंतु (=कथयंतु); F_4 J_3 X_2 वदति; M_3 भवत (for वदत). B सुखलवोप्यस्ति किं क्वापि (for यदि—°प्यस्ति). $E_{2t.3t}$ X_1 स्वल्पमल्पस्ति.

BIS. 1851 (711) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 38. Haeb. and Galan 34. lith. ed. I and III. 35, II. 94; SRB. p. 89. 6; SRK. p. 93. 7 and p. 99. 6 (Bh.); SU. 1069; SSD. 4. f. 23a.

200 Om. in NS1. Ś108 (7) extra in BORI 381 of 1884-87. — ^{a}) C रात्र्या ततोर्धं हृतं; E_5t रात्रौ तदर्धं कृतं; I रात्रौ तदर्धीकृतं. — ^{b}) F_2 तस्यार्धं च; G_1 तस्याप्यर्ध-. $E_{2c.3.4.5c}$ It कदाचिद्; Y_3 परः स (for परस्य). A F_3 शेषमपरं; $E_{2c.3.4.5c}$ It अर्धमधिकं; X चार्धमधिकं. A E_3t Ic $J_{1.2}$ W_{2-4} G_3 (orig.) बाल्यत्ववृद्धत्वयोः; E_4t It वृद्धत्वबाल्ये गतं [बालत्व- is grammatically correct; but original may have been बाल्यत्व-]. — ^{c}) $E_{0t.5t}$ -विदेश- (for -वियोग-). A -दुःखसहितैः; B_1 -भोगसहितं; B_2 -रोगसहितं; C दुःखकलहैर्; E -शोकसहितं; $H_{1c.8c}$ -दुःखबहुलं; I रोगजनतैर्. B कामादिभिर्नीयते; C भूपालसेवारसैः; $H_{1t.2}$ क्लेशादिभिर्नीयते; I दुःखादिभिर्नीयते. — ^{d}) E_0t F_4 जीवेद्वारि-. C F_5 X -बुद्बुदसमे; F_4 -बुद्बुदसमं; $H_{1c.8c}$ -बुद्बुदचले; W_1 -चंचलतले; Y_8 -भंगचपले (for -चञ्चलतरे). E_4t धर्मः (for सौख्यं).

BIS. 996 (378) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 50. Haeb. 47. Galan 46. lith. ed. II. 95. Subhāsh. 82; SRB. p. 373. 180; SRK. p. 94. 9 (Bh.); SA. 38. 6; SS. 50. 12; SSV. 125; SMV. 30. 8.

GROUP II

(Stanzas there is reason to suspect; in alphabetical order.)

अतिक्रान्तः कालो लटभललनाभोगसुभगो
भ्रमन्तः श्रान्ताः स्मः सुचिरमिह संसारसरणौ ।
इदानीं स्वःसिन्धोस् तटभुवि समाक्रन्दनगिरः
सुतारैः पूत्कारैः शिव शिव शिवेति प्रतनुमः ॥ २०१ ॥

अद्यापि नोज्झति हरः किल कालकूटं
कूर्मो बिभर्ति धरणीं निजपृष्ठभागे ।
अम्भोनिधिर्वहति दुःसहवाडवाग्निम्
अङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ॥ २०२ ॥

अनाघ्रातं पुष्पं किशलयमलूनं कररुहैर्
अनाविद्धं रत्नं मधु नवमनास्वादितरसम् ।

---

201 {V} Collated A C D E F4. [Also BORI 329 V34; Punjab 2101 V33; Punjab 697 V32; Jodhpur3 V35; NS1 V39; NS2 V28 (27); NS3 V108 (extra).] — a) A E3.4t F4 ललित- (for लटभ-). E5t °भोगसुलभो. — b) D श्रान्तं. Eot.5 स्म (for स्मः). A2 E °सरणि (E5 °र्णी); D °सरणं; F4 °सरसि (for °सरणौ). — c) D समाक्रांतन-; F4 स(marg. श)मास्पन्दन-. A1t (before corr.) -गिराः; E5t -गिरे. — d) D सुरारैः (for सुतारैः). D स्फुत्कारैः; F4 फूत्कारैः. Ao-2 D प्रलपतः (for प्रतनुमः).

BIS. 127 (3401) Bhartṛ. lith. ed. I. 3. 101, III. 98. Subhāsh. 311; SRB. p. 368. 53; SRK. p. 294. 5 (Bh.).

202 {N} Collated A (A8 om.) F5 I [Also E3 N110 (111, extra); BORI 329 N94 (89); Punjab 2101 N110; RASB G 7747 N108 (106); Jodhpur 1 N108 (extra); NS1 N109 (112).] — b) I वसुधां (for धरणीं). F5 खलु (for निज-). A1t. 2. 8 F5 -पृष्टि-.

BIS. 203 (77). Caurapañcāśikā ed. Bohl. 50. Haeb. 49. ŚUK. in LA (III). p. 37. Prasaṅgābh. 10. Subhāsh. 187; Śp. 246; SRB. p. 50. 200; SRK. p. 17. 60 (Śp.); SK. 6. 82; SU. 1442; PT. 1. 65; SG. f. 20b; SL. f. 29a; SSD. 2. f. 99a; SSV. 386; SMV. 9. 41; JSV. 175. 5; SKG. f. 17b.

203 {Ś} Collated A C E [Also ISM Kalamkar 195 Ś18; BU Ś26; Ujjain 6414 Ś21; Ujjain 711 Ś18; NS1 Ś24; NS2 Ś28 (29); NS3 Ś19; GVS 2387 Ś19; BVB2 Ś19 (18).] — a) Eo पुल्फं. — b) Ao-2 अनाभुक्तं (for °विद्धं). C E2.8 मधुवनम्; Eo.1.4.5 निधुवनम् (for मधु नवम्). — c) A इह (for इव). — d) Ao-2 कमिह; A8 किमिह. A °स्यास्यति भुवि. C कथमपि समुपस्थत इति.

BIS. 271 (94) Śākuntala ed. Böhtl. 43. ed. Will. 44. Daśarūpāvaloka on 2. 34. (Bib. Ind. p. 98, Śākuntala). Bhartṛ. lith. ed. II. 1. 20; Schiefner and

अखण्डं पुण्यानां फलमिव भवद् रूपमनघं
न जाने भोक्तारं क इह समुपस्थास्यत इति ॥ २०३ ॥

अनावर्ती कालो व्रजति स वृथा तन् न गणितं
दशास् तास् ताः सोढा व्यसनशतसंपातविधुराः ।
कियद् वा वक्ष्यामः किमिव बत नात्मन्युपकृतं
वयं यावत् तावत् पुनरपि तदेव व्यवसितम् ॥ २०४ ॥

अपसर सखे दूरादस्मात् कटाक्षविषानलात्
प्रकृतिविषमाद् योषित्सर्पाद् विलासफणाभृतः ।
इतरफणिना दष्टः शक्यश् चिकित्सितुमौषधैश्
चटुलवनिताभोगिग्रस्तं त्यजन्ति हि मन्त्रिणः ॥ २०५ ॥

अप्रियवचनदरिद्रैः प्रियवचनाढ्यैः स्वदारपरितुष्टैः ।

Weber p. 22; Śp. 3271 (Kālidāsa); SRB. p. 255. 25 (Kālidāsa); SBH. 1332 (Kālidāsa); SRK. p. 286. 8 (Śākuntala); AMD. 713; Sarasvatīkaṇṭhābharaṇa (KM. 94, p. 246) 4. 44; SK. 5. 317; SU. 742 (Kālidāsa); Sabhyālaṅkaraṇa of Govindajit. f. 8a (Kālidāsa).

204 {V} Collated A D E F4 H [Also BORI 329 V37; Punjab 2101 V36; Punjab 697 V35; BORI 328 V39; Jodhpur3 V39; NS1 V42; NS3 V109 (extra).] — In F4, this stanza runs into दुराराध्यः स्वामी. E is generally corrupt. — a) D जनावर्ती कल्ये; F4 अनावर्तः कालो. D सहसा (for स वृथा). A3 गदितं; E3t गुणितं (for गणितं). — b) D दशस् (for दशास्). H1t. 2. 3t -संताप- (for -संपात-). — c) Eo. 2. 5 चक्षामः; E3 वक्षामः (for वक्ष्यामः). D Eo. 2. 5 F4 (orig.) H अपकृतं (for उप°). — d) H त्वया (for वयं).

BIS. 284. Bhartṛ. lith. ed. I. 3. 99, II. 34. IV. 96. Subhāsh. 312.

205 {Ś} Om. in C (but C2 Ś83) X Tanjore 4920. Y1 com. calls this *Kṣepaka*. — a) Wt अपसर वै (W1 अथ सर सवै) (for अपसर सखे). Y1. 2 खेदाद् (for दूराद्). F3 °विषमानलात्; F5 W G1 °विशिखानलात्; M4. 5 °विषोल्बणात् (for °विषानलात्). — b) A1 प्रकृत- (for प्रकृति-). W2-4 (all text only) °विलाभृतः; M4. 5 °फणानिलात् (for °फणाभृतः). — c) F3 इति च (for इतर-). T3 -भणिना (for -फणिना). D दष्टः; F5 दष्टाः; W दष्टाः; Y7 दष्टं (for दष्टः). E2t साक्षाच; F5 W शक्याश्; J Y7 कश्चिच् (for शक्यश्). E2 औषधं; E3t ओषधैश्; J ईहते (for औषधैश्). — d) S (except Y2m.v. 8 G5 M4. 5) चतुर- (for चटुल-). C2 F4 W -भोगग्रस्तं. D मंत्रिणी; M1. 2. 4. 5 मंत्रिकाः.

BIS. 410 (142) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 83, I. 84. Haeb. 86. Śatakāv. 73; SRB. p. 350. 74; SLP. 5. 17 (Bh.).

206 {N} Om. in E S (except W; Śṛṅgeri 309 N85) Jodhpur 1 and 3. — b) A1c D F3 I W °नाद्यैः; F5 and Śṛṅgeri 309 °नाथैः (for °नाढ्यैः). A8 B F4 H I J1 °संतुष्टैः (for °परितुष्टैः). — c) B1 F2 W1 (by corr.) पराप° (for परपरि°). F4 J1

परपरिवादनिवृत्तैः क्वचित् क्वचिन् मण्डिता वसुधा ॥ २०६ ॥

अभिमतमहामानग्रन्थिप्रभेदपटीयसी
गुरुतरगुणग्रामाम्भोजस्फुटोज्ज्वलचन्द्रिका ।
विपुलविलसल्लज्जावल्लीविदारकुठारिका
जठरपिठरी दुःपूरेयं करोति विडम्बनाम् ॥ २०७ ॥

अभिमुखनिहतस्य सतस् तिष्ठतु तावज् जयोऽथ वा स्वर्गः ।
उभयबलसाधुवादः श्रवणसुखोऽस्त्येव चात्यर्थम् ॥ २०८ ॥

अयममृतनिधानं नायकोऽप्योषधीनां
शतभिषगनुयातः शंभुमूर्धावतंसः ।

°वादि° (for °वाद°). — [d]) $F_{2.4}$ (t.v. as in text) कैश्चिदियं (for क्वचित्क्वचिन्). B_1 भूमिः; J_1 वसुधाः; J_2 पृथिवी.

BIS. 470 (174) Bhartṛ. ed. Bohl. extra 11. Haeb. 2. 83. lith. ed. I. 103; Galan 106; SRB. p. 47. 91; SRK. p. 15. 44 (Bh.); SSD. 2. f. 94a.

207 { V } Om. in C E ($E_{3.4}$ extra) NS1.2 Rāṇā Pratāp's trans. and Harilāl's lith. ed. — [a]) D अभिनवमहामान°; F_3 °नवमहामोह°; G_{2t} °मतमहानाम°. X -ग्रन्थिः; M_4 -ग्रन्थी (for -ग्रन्थि-). T_3 -घटीयसी. — [b]) A स्फुटतर-; B वरतर-; F_2 $W_{2t.4t}$ गुणतर-; J_3 [इ]तरगुण-. B_2 -ग्रामाम्भोजम-; G_1 $M_{1.2}$ -ग्रामाम्भोजे. $E_{3.4}$ Y_8 -स्फुटोदय°; G_1 $M_{1.2}$ सदोज्वल°. — [c]) X घिमल° (for विपुल°). E_3 -लज्जाजीव-; F_4 -लज्जावस्ति-. F_{3-5} -विदारि-; W X Y (except Y_5) T $G_{1.5}$ M_{1-3} -वितान-; Y_{7}t. v. T_{1}c. v. $M_{4.5}$ -कठोर- (for -विदार-). G_4 (t. v. as in text) -कुमारिका. — [d]) T_3 जठरिपिठरी. $F_{1.3}$ J (J_1 corrupt) **S** (except Y_3) दुष्पूरे(T_3 °री)यं. F_3 J_1 X_1 $W_{1.2.4}$ विडं(E_3 °टं)बना; E_{4t} J_2 X_2 $Y_{4-6.8}$ T_1 M_8 विडंबनं; G_1 विडंबनाः.

BIS. 494 (188) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 23. Haeb and Galan 20. lith. ed. I. 21; SRB. p. 97. 9; SRK. p. 78. 2 (Bh.); SHV. app. 1. f. 1a. 5 (Bh.); SSD. 2. f. 138b.

208 { N } Om. in C **S**, found in most **N** MSS. — [a]) F_2 अरिमुख-; F_3 अभिमुखं. E_{3c} F_4 I -निहितस्य; F_2 -निपतितस्य. J_{1t} शूरस् (for सतस्). — [b]) F_2 तज्जयो (for तावज्जयो). F_1 सर्गाः (for स्वर्गः). — [c]) B_1 उभयकर-; B_2 उभयभव-; D F_2 उभयत्र; F_1 उभयकुल-. — [d]) B $F_{1-3.5}$ °सुखस्यैव; D °मुखस्येव; E $H_{1.2.3c}$ I °सुखोसौ; F_4 $J_{1.3}$ °सुखस्येव; J_2 °सुखस्य. B F_3 नास्त्यर्थः; D नात्यन्तः; $E_{0.3-5}$ बलात्यर्थं; E_{1t} (orig.) बलात्यर्थे; E_{1t} (by corr.) °त्यत्यर्थं [E com. अत्यर्थं बलाति बलं बध्नाति]; F_2 चास्त्यर्थः; F_4 तात्पर्यः; F_5 नास्त्यन्तः; $H_{1.3c}$ I बतात्यर्थं; H_2 बतात्यर्थः; J नास्त्यर्घः.

BIS. 499 (190). Bhartṛ. ed. Bohl. extra 19. Haeb. 2. 104; SRB. p. 151. 368 (Bhāskara); SBH. 2272 (Śrī Bhāskara).

209 { N } Found only in X and Y T G M (except Y_1 $G_{2.3.5}$ and Śṛngeri 309. Y_8 प्रक्षिप्तः) X readings are confused with those of उडुगणपरिवारो. — [a]) Y_8 G_4 $M_{1.2}$ स्वयम् (for अयम्). $Y_{2.8}$ $T_{2.3}$ G_1 औषधीनां. — [b]) Y_6 -मूर्ध्नोवतंसः. X Y_3 अमृतमयशरीरः

विरहयति न चैनं राजयक्ष्मा शशाङ्कं
हतविधिपरिपाकः केन वा लङ्घनीयः ॥ २०९ ॥

अशीमहि वयं भिक्षामाशावासो वसीमहि ।
शयीमहि महीपृष्ठे कुर्वीमहि किमीश्वरैः ॥ २१० ॥

असितात्मा सुसंनद्धः समाविष्कृतचापलः ।
भुजंगकुटिलस् तस्या भ्रूविक्षेपः खलायते ॥ २११ ॥

असूचीसंचारे तमसि नभसि प्रौढजलद-
ध्वनिप्राज्ञंमन्ये पतति पृषतानां च निचये ।

(X_1 °री) कान्तियुक्तोपि चन्द्रः. — c) Y_2 विहरयति; Y_3 तदपि च; Y_7 $M_{4.5}$ विसृजति न; G_1 M_3 ग्लपयति च; $M_{1.2}$ परिहरति. Y_2 G_4 यदेनं; Y_3 वियुक्ते; Y_7 $M_{4.5}$ हि चैनं; G_1 M_3 तथैनं. X भवत विगतरश्मिर्मण्डलं प्राप्य भानोः परसदननिविष्टः को लघुत्वं न याति (for *cd*).

BIS. 551. Cāṇakyanītidarpaṇa **15.** 14; SRB. p. 93. 84; SSD. **4.** f. 3a.

210 {V} Om. in A E J NS1 and Adyar XXIX-E-2 ($E_{2.4}$ Punjab 2101 extra). — a) B भुंजीमहे; F_4 $H_{1c.3}$ $Y_{1.4}$ $G_{2c.3-5}$ अश्नीमहि; X आसे(X_2 °शे)महे; W_{1t} Y_2 आशीमहि; G_{2t} अश्मीमहि. — b) B_1 वासावासो; B_2 पासावासो; T_3 यशोवासो; M_3 आशावासं. $F_{2.5}$ W (except W_1) X_1 वशीमहि. — c) X शयीमहे; Y_7 शयामहि; G_5 शय्यामहि. E_4 महीपीठे. — d) X_1 कुर्वेमहि; G_{2t} कुर्मीमहि. D किमैश्वरैः; $M_{4.5}$ महीश्वरैः.

BIS. 726 (270). Bhartṛ. ed. Bohl. lith. ed. III. and Haeb. **3.** 56. lith. ed. I. 47, II. 29. Subhāsh. 319. Śp. 4104 (Bh.); SRB. p. 367. 7; Prabandhacintāmaṇi **4.** 180; commentary on Candrāloka **6.** 13; SS. **36.** 14. (var); SK. **7.** 15; SU. 1008 (Bh.); SSD. **2.** f. 111b; JSV. **144.** 4.

211 {Ś} Om. in **S.** Found generally in **N.** — a) A अस्थिरात्मा; E_3 असितात्म-. A $F_{3.5}$ J समुन्नद्धः; $E_{0.2t.4t}$ सुसंबंधः; $E_{1.3.5}$ (and Ec) F_1 सुसंबद्धः. — b) A समाकर्षित-; B $E_{0.1}$ F_1 H_2 समाविःकृत-; F_3 समाधिकृत-; J_{1t} समाविश्रुत-. I -चापलं. — c) F_5 भ्रूभङ्गः (for भुजंग-). B_1 तथाः; E ($E_{3t.4t}$ as in text) $F_{3.4}$ J तन्व्या (for तस्या). — d) C केशपाशः (for भ्रूविक्षेपः).

BIS. 781 (292) Bhartṛ. in Schiefner and Weber p. 22. lith. ed. II. **1.** 75; SRB. p. 258. 53 (Ūrjita); SBH. 1490 (Ūrjita); SLP. **5.** 11 (Bh.).

212 {Ś} Om. in C D. Y_2 fol. missing. — a) A_{0-2} B_2 $E_{2.3}$ अश्रूची-; F_1 अशुची; $F_{2.3}$ अशुभ्रे; Y_3 असूचिः; $Y_{4.5}$ प्रसूते; G_2 असूचेः; G_3 आसूचेः; G_4 प्रसक्ते; G_5 असुर्ये (for असूची-). $E_{2t.3.5}$ $F_{1.2.5}$ H_{1t} It W $Y_{1B.4.5}$ G_4 संसारे; $M_{4.5}$ -संपाते. (E_{5c} gloss संसार=संचार). G_1 किमसि; G_4 मनसि (for तमसि). F_1 नमभि-; Y_8 विपुल-; G_1 नहसि (for नभसि). F_4 प्रौढजलदे; J_1 प्रौढजलदः; Y_7 व्यूढजलद-. — b) A E X -ध्वनिप्रादुर्भावे; B -ध्वनिप्राज्ञे मन्ये; $F_{1.3.5}$ -ध्वनिप्रायं (F_5 °ये) मन्ये; F_2 -ध्वनिः प्राज्ञे मन्ये; H -ध्वनिप्रोंछन्मध्ये; J_2 -ध्वनिप्राज्ञे पुण्ये; $Y_{1.5}$ G_{2c} -ध्वनिप्रज्ञंमन्ये; W -ध्वनिप्रासे तस्मिन् (for -ध्वनिप्राज्ञं मन्ये). J_2 पतित-. B_2 पृषतां चैव; $E_{0.2.5}$ पृषतां भाव-; $E_{3.4}$ पृषतां नीर-; F_3 पृषतां चापि; F_5 दृषदां नीर-; W दृषदानीर-; X दृषदानां च; $M_{1.2.4}$ पृषितानां च (for पृषतानां च). G_4 पृषतये (for च निचये). — c) Y_{4-8} T_1 G_5 सौदामन्याः. A_3 विलसतं; Y_8 विकसितं; G_4 विकसिता. — d)

इदं सौदामिन्याः कनकमनीयं विलसितं
मुदं च म्लानिं च प्रथयति पथि स्वैरसुदृशाम् ॥ २१२ ॥
अहौ वा हारे वा बलवति रिपौ वा सुहृदि वा
मणौ वा लोष्टे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा ।
तृणे वा स्त्रैणे वा मम समदृशो यान्तु दिवसाः
क्वचित् पुण्येऽरण्ये शिव शिव शिवेति प्रलपतः ॥ २१३ ॥
आघ्राय पुस्तकं धन्याः सर्वं विद्म इति स्थिताः ।
शतकृत्वोऽपि शृण्वन्तो हा न विद्मो जडा वयम् ॥ २१४ ॥
आमीलितनयनानां यत् सुरतरसोऽनुसंविदं कुरुते ।

B2 मदं (for मुदं). F8 W1 च ग्लानिं; J तन्मानिं; Y7 G1.2t.4 च म्लानं (for च म्लानिं). Y6.8 प्रथयति. F om. पथि. H -तरां (for पथि). J1 पथे स्वैरसदृशां; W पथिष्वेव सुदृशां; G4 पथि स्वैरिणिदृशां.

BIS. 785 (294) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 45. Haeb. 48. lith. ed. II. 89. Śatakāv. 67; SDK. 2. 66. 2 (p. 112, Subhaṭa); SLP. 5. 26. (Bh.).

213 { V } Om. in E (extra in E2) F1.2 X Y T G M1-3 (but V IX-2 in Y2) BORI 326 and NSI. F4 repeats as V45, V102 (101). C J Y2 बलवति etc. (in [a]) and कुसुम etc. (in [b]) are interchanged. — [b]) F4 J8 Y2 लोष्ठे. — [c]) E2 त्रैणे; F4 (first time) स्त्रैण्ये (for स्त्रैणे). E2 I समदृशो; J2 सदृशो; J8 समो. F2 W यांति; J याति. J1.2 दिवसः; M4 दिवसान्. — [d]) C J कदा (for क्वचित्). A2 B F3-5 I (orig.) J Y2 पुण्यारण्ये. W4 om. अरण्ये. A2 प्रणपतः; J3 प्रलपति; W4 प्रलयतः.

BIS. 844 (309) Bhartṛ. ed. Bohl. extra 24. lith. II. 3. Haeb. 50. Galan 55. Vet. in LA (III) 5; Śp. 4102 (Bh.); SRB. p. 368. 40 (Bh.); SBH. 3413 (Śrīharṣadevātmajavākpati); SDK. 5. 60. 5 (p. 317, Muñja); Aucityavicāracarcā of Kṣemendra (KM. 1, p. 131, Utpalarāja); Udāharaṇacandrikā; com. to Kāvyādarśa of Daṇḍin on 2. 291 (Bomb. Govt. Or. Series A4, p. 270); Alaṁkāraśekhara 20 (KM. 50, p. 75); Kāvyapradīpa (KM. 24, p. 105); Kāvyaprakāśa 4. 44; Rasaratnapradīpikā; Kāvyānuśāsana of Vāgbhaṭa 5 (KM. 43, p. 57); Padyaracanā (KM. 89, p. 92. 62, Bh.); SK. 7.26; SU. 1009, Padyaveṇī 811 (Jagajjīvanavrajyā); PMT. 180 (Kāvyaprakāśa); SM. 911; BPS. f. 24b. 153; SSD. 4. f. 30a; SSV. 893.

214 { V } Collated A D F1.2 and BVB5 V116 (extra) [Also BORI 329 V97; Punjab 2101 V97; Punjab 697 V119; BORI 328 V131 (29); NS2 V87 (86); GVS 2387 V112]. — [a]) BVB5 आदाय. — [d]) F1.2 हीनविद्या (for हा न विद्मो).
BIS. 868. Subhāsh. 318.

215 { Ś } Om. in H M4.5 Mysore 582 (the last three subst. स्थगयति तमः etc.) Śṛṅgeri 309 and BORI 326. — [a]) A2 C अमीलित°; F4 उन्मीलित°; X2 अमिलित° (for आमीलित°). — [b]) B2 Eo2.3c.5 F3-5 J W Y (Y1AB om.) T G2.3.5 यः; G4 अधः- (for यत्). A E3t F1.2 J1 °रतो न; B C D F3.5 °रसो न; W4 °रसानु- (for °रसोऽनु-).

मिथुनैर्मिथोऽवधारितमर्चितमिदमेव कामनिर्वहणम् ॥ २१५ ॥

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महारिपुः ।
नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति ॥ २१६ ॥

इमे तारुण्यश्रीनवपरिमलाः प्रौढसुरत-
प्रतापप्रारम्भाः स्मरविजयदानप्रतिभुवः ।
चिरं चेतश्चौरा अभिनवविकारैकगुरवो
विलासव्यापाराः किमपि विजयन्ते मृगदृशाम् ॥ २१७ ॥

इयं बाला मां प्रत्यनवरतमिन्दीवरदल-
प्रभाचौरं चक्षुः क्षिपति किमभिप्रेतमनया ।

I -संविदां; J -संविदा-; Y2.4.5 G2.3.5 -संपदं; Y3.7 -संविदो. J Y3-6 T G4.5 भाति; Y2.7 G2.3 M3 भवति. G1 सुरतरसानुभवसंविदां भाति; M1.2 यत्सुरतमहोत्सवात्सुखं भवति. — c) C मिथोवतारितम्; G1 मिथोपधारित-; G4 मिथो विभाति. — d) B1 F1.2 अर्थितम्; B2 F3-5 I J2 W Y T G2.3.5 M1 अवितथम्; C om.; G1 M2 विततम्; M3 वितथम् (for अर्चितम्). F2.5 इदमेक-; X अपि (for इदमेव). A3 F2.3 W कामनि(W1t °वि)वर्हणं; C कामनिवर्हणं च; D कामनिर्वाणं; E20 J1 G2.3 कामिनिर्वहणं; F5 कामनिर्घहनं; Y1-4 कामनिर्हरणं; M3 कामिनीवहनं. G4 मीलितनयनकामिनिर्वाणं.

BIS. 977. (365) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 27. lith. ed. II. 67; SLP. 5. 3 (Bh.).

216 { N } Om. in C X Y T G M but Y3 and Tanjore 4916, N X-12 [generally found in all N MSS. Adyar XXIX-E. 2 N III-4]. — a) Eot.2 F3 आलस्यो (for °स्यं). — b) D देहे संस्थो. D F1.2.5 H J2.3 W2-4 Y3 महारिपुः. — c) Eot.2t F1.5 नास्त्युद्य(F1 °द्या)मपरो; Eoc.1.2c.5 नास्त्युद्यमात्परो; W2 नात्युद्यमसमो. — d) Ao-2 F2.3 J2.3 कृत्वा यन्; Eo-2.5 I यं कृत्वा; W कुर्वाणो; Y3 यत्कृत्वा (for कृत्वा यं). J1 नावसिद्धति; J2 नावसिध्यति.

BIS. 1030 (389) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 74. Haeb. 61. lith. ed. III. 85. Galan 86. Saṁskṛtapāṭhopa. 62. Galan (var.) 230; SRB. p. 83. 15; SRK. p. 74. 7 (Bh.); SHV. f. 102b. 88; PT. 7. 15; JSV. f. 303a (marg.); SKG. f. 17b.

217 { Ś } Om. in W. — a) C J2 तारुण्यस्त्री-. A3 D E2t J1 X Y1 G4 -नवपरिमल-; Y7 -धवपरिमलाः. — b) F5 -प्रतान-; M1.5 -प्रदोष- (for -प्रताप-). J1 G4 -प्रारंभ-. F3 स्मरविजयि-. G1 -मान- (for -दान-). — c) D F3.4 J S °श्चोराः (for °श्चौराः). Y2.3.7 G3 -स्त्वभिनव-. J G4 M2.3 -विलासैक-. — d) G1 M2.3 विशाल-. A G2t.4 किमिव विज°; C किमपि मृग°; Y7 क्षणमपि ज° (for किमपि विज°). B1 G1 M3 मृगदृशः.

BIS. 1123 (3752) Bhartṛ. lith. ed. II. 1. 85. in Schiefner and Weber p. 23; SRB. p. 255. 30; SLP. 5. 22 (Bh.).

218 { Ś, V } Om. in F2 H I ISM Kalamkar 195 NS2 and Harilāl's lith. ed. V (extra 2) in Punjab 2101; NS3 Ś108 (109, extra). Punjab 2885 on margin only of fol. 15a. Repeated in D Ś19, V71; in F4 V73 (72), Ś20 [also repeated in GVS 2387. V2, V54; Punjab 697 Ś19 (20), V69]. — a) C संप्रत्य°. W -दलं. — b) B1 D E1-4 F4 (Ś) J S (except X) °चोरं (for °चौरं). A किमभिप्रेत्य विनयात्; Eot J1

गतो मोहोऽस्माकं स्मरशबरबाणव्यतिकर-
ज्वरज्वाला शान्ता तदपि न वराकी विरमति ॥ २१८ ॥

उदन्वच्छन्ना भूः स च निधिरपां योजनशतं
सदा पान्थः पूषा गगनपरिमाणं कलयति ।
इति प्रायो भावाः स्फुरदवधिमुद्रामुकुलिताः
सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयते ॥ २१९ ॥

एकेनापि हि शूरेण पादाक्रान्तं महीतलम् ।
क्रियते भास्करेणैव स्फारस्फुरिततेजसा ॥ २२० ॥

एके सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये
सामान्यास् तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ।

X किमभिप्रेत(X °त्य)मनसा (X_1 °या); $J_{2.3}$ किमभिप्रेति मनसा; F_1 सहसाह्लादनपरा. — [c]) D (Ś) गतोस्माकं मोहः; G_4 गते मोहेस्माकं. B D (V) E F_1 स्मरकुसुम-; C स्मरविशिख-; D (Ś) स्मरनिशित-; F_4 (V) चलकुसुम- (but m.v. as in text). — [d]) A_1 (orig.) D F_1 $W_{2.3}$ Y_3 G_3 M -ज्वलज्वाला; F_5 Y_1 -ज्वरज्वालाः. F_5 W X_2 Y_1 शांतास्. J_1t G_4 च (for न). G_4 न पारे; M_3 पताकी; M_4 वरागी; M_5 वियोगी (for वराकी). G_4 विरमते.

BIS. 1130 (429) Bhartṛ. ed. Bohl. lith. ed. III. **1**. 94. Haeb. 97. Śatakāv. **75**; SDK. **5**. 63. 2 (p. 319, Jñānaśiva); JSV. **304**. 13.

219 { N } Collated B C E F_1 H [Also found in BORI 326 N18; BORI 329, N17; Punjab 2101 N17 (18); Jodhpur 1.3 N17; Punjab 697 N17; NS1 N17 (18); NS2 N16; NS3 N19; GVS 2387 N18]. — [a]) C तदन्तच्छन्ना; E_2 B_2 उदन्वच्छिन्ना; F_1 उदञ्चन्ना (for उदन्वच्छन्ना). H °शतैः (for °शतं). — [b]) E_2t -परिणामं; E_3 -परमाणं. — [c]) C °दवनिमुद्रामुकुलितः. — [d]) C $E_{0-2.5}$ F_1 H_1t (orig.). 2. 3t प्राज्ञोन्मेषः (C °षैः).

BIS. **1229** (461) Bhartṛ. ed. Bohl. **3**. 20. Haeb. **2**. **17**. Śatakāv. 79. Subhāsh. 305; SRB. p. 51. 233 (Rājaśekhara); SBH. 322 (Rājaśekhara); **SDK**. **5**. **25**. **3** (p. 295, Rājaśekhara); Sāhityadarpaṇa **7**; AMD. 310; Bālarāmāyaṇa **1**. 8; Hemacandra's Kāvyānuśāsana **3** (KM. 71, p. 151); JSV. **109**. 1.

220 { N } Om. in X Y T G M. Generally found in **N** and W MSS. — [a]) J_3 न (for हि). A_2 $E_{1.3c}$ सूरेण. — [b]) C F_5 H_2 J_2 पदाक्रांतं; E_3 J_3 पादाक्रांता. B C E_2t F_1 $H_{1c.3c}$ J_1 क्षमातलं; F_4 रसातलं. — [c]) A E_3 F_4 क्रियंते. B_2 C Ec F_{2-4} $H_{1c.3c}$ W_{2-4} भास्करेणेव; W_1 भास्करस्येव. — [d]) $E_{0.1.2c.5}$ स्फुटं; E_2t $J_{1.2}$ F_3 स्फुरत्-; J_3 स्फुर-; W_{2-4} फरः (for स्फार-). Eo W_3 स्फुरति; $J_{1.3}$ -स्फारित-; J_2 -स्फूरित-; $W_{2.4}$ स्फूरति. E_1 -तेजसां; W_{2-4} -तेजसि. A स्फार(A_2 °रं)स्फारितलोचनाः.

BIS. **1419** (552) Bhartṛ. ed. Bohl. Extra 12. Haeb. **2**. 85. lith. ed. **I**. **106**, **II**. **108**; SRB. p. 78. 1; SRK. p. **51**. 3 (ST.); SSV. 1655.

221 { N } Om. in X. — [a]) B_2 E $F_{1.5}$ H $J_{1.3}$ $W_{3.4}$ Y_{2-8} **T** G M एते; F_3 J_2 W_2 ये ते; W_1 ये के (for एके). D $F_{2.5}$ $Y_{1.2.4-8}$ $T_{1.2}$ G (G_2c) M स्वार्थान्. A_3 B_1 $E_{0.5}t$ Y_3 W_1 ते; J_1t रे (for ये). — [b]) Y_3 G_2t परार्थ उद्यम°. A_3 स्वार्थाव°; J_1 स्वार्थानि°; $M_{4.5}$

तेऽमी मानुषराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये
ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥ २२१ ॥

एकैव काचिन् महतामवस्था सूक्ष्माणि वस्त्राण्यथ वा च कन्था ।
कराग्रलग्नाभिनवा च बाला गङ्गातरङ्गेष्वथ वाक्षमाला ॥ २२२ ॥

एको देवः केशवो वा शिवो वा एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा ।
एको वासः पत्तने वा वने वा एका भार्या सुन्दरी वा दरी वा ॥२२३॥

एको रागिषु राजते प्रियतमादेहार्धहारी हरो
नीरागेषु जिनो विमुक्तललनासङ्गो न यस्मात् परः ।

स्वार्थानु° (for स्वार्थावि°). — ^{c}) Y6 ते वै (for तेऽमी). Y7 मानस-. M4 परधनं (for °हितं). E3t F4 t.v. ये (F4 यैः) स्वार्थतो हन्यते. — ^{d}) Y3 ते (for ये). J1.2 W G1.2.3c.5 M निघ्नंति; T2 ते हंति (for तु घ्नन्ति). B1 निरर्थकः; M3.5 -रनर्थकं. A3 ये के न; J1.2 लोके न (for ते के न).

BIS. 1460 (576) Bhartr. ed. Bohl. 2. 66. Haeb. 47. lith. ed. II and Galan 75. lith. ed. III. 73. Śatakāv. 84. Saṁskṛtapāṭhopa. 47. Subhāsh. 309; VS. 348 (Bh.); SHV. f. 57a. 536 (ते तावत्कृतिनः Bh.) ŚKDr. under मध्यस्थः (Prāñcas); Śp. 465 (Bh.); SRB. p. 61. 266; SKM. 8. 33 (ते तावत्कृतिनः); SDK. 5. 68. 3 (p. 322, Bh. ते तावत्कृतिनः); SSD. 2. f. 128a; SSV. 556 (ते ताव°); ŚKG f. 17'a.

222 {Ś} Collated A B D E F1 [Also found in BU Ś102; Jodhpur 1 Ś100; Jodhpur 3 Ś97; BORI 329 Ś49 (50); Punjab 2101 Ś50 (52); NS2 Ś99; BVB5 Ś105]. — ^{a}) B1 एकेव. — ^{b}) A सूक्ष्माणि [Ao com. सूक्ष्माणि वस्त्राणि कहतां झीणा कपडा). A2 B2 °ण्यथ वापि; D °ण्यपि वा च. — ^{c}) A3 °ग्नाविषया; B2 °ग्ना युवतिश्. D रामा (for बाला). — ^{d}) E3t °ष्वपि चाक्ष°.

BIS. 1422 (555) Bhartr. in Schiefner and Weber. p. 23; SM. 1462; SSV. 1445; SLP. 3. 4.

223 {N} Collated D E F1–4 J Adyar XXVIII-M-56 (N79); BVB5 f. 3a. marg. order *abdc*. [Also found in F5 N53; BORI 326 N52 and V99 (98); BORI 329 N55 (52); Punjab 2101 N53 (54); Jodhpur 1 N53; Jodhpur 3 N52 (53); ISM Kaḷamkar 195 N57 (58); Punjab 2885 Ś105 (100); Punjab 697 N53; NS1 N53 (54); NS2 N51.]. Order in Eo.5 *adbc*, in E2 and Adyar *cdba*, in E3 *cdab*, in J1 *abdc*. — ^{a}) Eo जिनो (for शिवो). E2.3 एको देवो भुक्तिदो मुक्तिदो वा. — ^{b}) F1.4 मित्रं चैकं; J1.3 ये को मित्रं. — ^{c}) D पट्टणे; F2 पट्टने; J1 Adyar पट्टणं; J2.3 पत्तनं. J Adyar वनं (for वने). — ^{d}) F1 भार्या चैका; F4 रामा चैका (for एका भार्या). F3 J Adyar वंशजा वा प्रिया वा (for सुन्द° etc.).

BIS. 1425 (557). Bhartr. ed. Bohl. 3. 30. Haeb. 2. 53. lith. ed. II. 69; SRB. p. 172. 814; SRH. 181. 61 (Mbh. Var.); Prabandhacintāmaṇi 4. 181 (Var.).

224 {Ś, V} Om. in W and C (but C2 Ś80). — ^{a}) F4 m.v. राजिषु (for रागिषु). D G4 जायते; G1 M1.3 विश्रुतः (for राजते). F1–3 X G3 (orig.). 4 M4.5 °धारी; F5 lacuna; J1 °दायी (for °हारी). — ^{b}) D यते; E5 (by corr.) F1.2.4 (orig.) J2 X Y T G4.5 M4 जनो वि-; F3 m.v. [अ]जितो वि-; F5 पुमवि-; G1 M1–3.5 स एव

दुर्वारस्मरबाणपन्नगविषव्यासङ्गमुग्धो जनः
शेषः कामविडम्बितो हि विषयान् भोक्तुं न मोक्तुं क्षमः ॥२२४॥

एतत् कामफलं लोके यद् द्वयोरेकचित्तता ।
अन्यचित्तकृते कामे शवयोरिव संगमः ॥ २२५ ॥

कदर्थितस्यापि हि धैर्यवृत्तेर्न शक्यते धैर्यगुणः प्रमार्ष्टुम् ।
अधोमुखस्यापि कृतस्य वह्नेर्नाधः शिखा याति कदाचिदेव ॥ २२६ ॥

कदा वाराणस्याममरतटिनीरोधसि वसन्
वसानः कौपीनं शिरसि निदधानोऽञ्जलिपुटम् ।

(for जिनो वि-). F1 -वनिता- (for -ललना-). G4 -संगोस्ति; M4.5 -संगोपि (for -सङ्गो न). D यस्यात्परः; F2 यस्मात्पुरः; F4 J1.2t G1–3 यस्यापरः; J2c Y7 M3 यस्याः परः (M3 °रं); Y1 तस्यापरः; G4 M4.5 यः सोपरः (for यस्मात्परः). F3 Ic J1t नीरागो जि(J1t ज)न एक एव भुवने (J1t जननो) संगो न यस्या(F3 °स्मात्)परः. — c) F5 -पन्नगाधिक-; I -घस्मरोरग- (for -बाणपन्नग-). A F5 X -व्यासक्त-; Eo.1.5 F2 -व्यासक्ति-; Y2.3.8 T G1.4 M3.5 -व्याविद्ध- (for -व्यासङ्ग-). A E1.5 Y8 -मूढो; F3.4t.v. -दग्धो; J1 -दग्धा; X -मध्यो; G1 M3 -बोधो; G2 -मूर्तो; G3.5 -मुक्तो (for -मुग्धो). F5 J1t जनाः; G2t जिनः. — d) F5 J1t शेषाः; Y3 कान्ता- (for शेषः). B1 स्त्रीषु (for काम-). A2 -विजंबितो; B1 -विमोहितो; E3.4 -विटंबितो; F3.5 X -विडंबिनो; Y1.4–6.8 T G M1–3 -विडंबितान्; M4.5 -विडंबनान्. D J1 X Y2.7 [ऽ]पि; E2 [ऽ]स्ति; I J2 Y1.3–6.8 T G M न (for हि). J1 भोक्तुं विमुक्तं; X M4.5 त्यक्तुं न भोक्तुं; Y1 मोक्तुं न भोक्तुं. F5 J1.2t G4 क्षमाः.

BIS. 1436 (3842) Bhartṛ. lith. ed. II. 1. 77. Schiefner and Weber p. 22. Subhāsh. 142; SM. 1463; SN. 413; SSD. 4. f. 8a; SSV. 1446; SLP. 5. 13 (Bh.).

225 {Ś} Collated E F5 W [Also BU Ś49; Punjab 2885 Ś38; NS3 Ś103 (104, extra)]. — b) Eo(gloss).3.4t स्त्रीपुंसोर् (for यद्द्वयोर्). — cd) E1 संगमे (for संगमः). E3.4 अन्योन्यरागरहितः संगमः शवयोरिव.

BIS. 1444 (567) Bhartṛ. ed. Bohl. lith. ed. III. 1. 29.

226* {N} Found in all versions; but belongs to no paddhati and apparently a later addition in W. — a) Eo W ह; T2 च; T3 न (for हि). D धैर्यवृत्तैर्; Y3 M4 °वृत्ते. — b) A3 B (B2 orig.) E2t.3t F5 I X Y1.3 G1–3 M1–4 धैर्यगुणं; C धैर्यगुणान्; J1 धैर्यगुण-; J2.3 सत्त्वगुणान्. — c) Y1 तनूनपातो; Y2 हुताशनस्य; G4 कृशस्य वह्नेः. X अधःकृतस्यापि तनूनपातो. — d) J3 om. न. B2 C D E F1–3 I J X Y1.6.7 T G1–3.5 M यांति. B Eo.1.5 I कथंचिदेव.

BIS. 1519 (591) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 75. Haeb. 12. lith. ed. I. 104, II. 106. Galan 107. Pañc. ed. Orn. I. 62. Hit. ed. Schl. II. 66. ed. Johns. 67; Śp. 227 (Bh.); SRB. p. 77. 8 (Bh., Bhadanta Aśvaghoṣa etc.); SBH. 528 (Aśvaghoṣa), 316 (anon.); SRH. 101. 7 (Pañc.); SRK. p. 51. 4 (Śp.); Tantrākhyāyikā and Edgerton I. 31; Garuḍamahāpurāṇa 110. 16; SHV. f. 47a. 343; SK. 2. 88; SU. 1448; SSD. 2. f. 99b; SSV. 389; JSV. 173. 1.

227 {V} Found only in S (Y7-missing) [Also Punjab 2885 V86 (87)]. — a) G5 मरतक- (for अमर-). M5 °नीतीरनिवसन्. — b) W1c.2c.3 G1 विदधानो; M3 विनिधाय. — c) G3t त्रिणयन. — d) W X Y3.8 T1B [आ]क्रोशन्.

अये गौरीनाथ त्रिपुरहर शंभो त्रिनयन
प्रसीदेति क्रोशन् निमिषमिव नेष्यामि दिवसान् ॥ २२७ ॥

कर्मायत्तं फलं पुंसां बुद्धिः कर्मानुसारिणी ।
तथापि सुधिया भाव्यं सुविचार्यैव कुर्वता ॥ २२८ ॥

कश्चुम्बति कुलपुरुषो वेश्याधरपल्लवं मनोज्ञमपि ।
चारभटचौरचेटकनटविटनिष्ठीवनशरावम् ॥ २२९ ॥

कान्ताकटाक्षविशिखा न खनन्ति यस्य
चित्तं न निर्दहति कोपकृशानुतापः ।

BIS. 1525 (594) Bhartṛ. ed. Bohl. **3.** 87. Haeb. 82. lith. ed. I. 85. Galan 81, Sāhityadarpaṇa 93; Kuvalayānanda 189; SRB. p. 369. 59; SDK. **5.** 60. 4 (p. 317; Viśveśvara); SRK. p. 297. 98 (Bh.); SK. **7.** 21; SSD. **4.** f. 30a.

228 {N} om. in X Y T G M (but in Y_3 and Tanjore 4916 N X–11) and BORI 326. — a) D बलं (for फलं). — c) C सुधियां; J_1 सुधियो. — d) B_2 सुविचार्येव; J सुविचार्य च. C सीदति; J_1t कुर्वतः (for कुर्वता).

BIS. 1568 (611) Bhartṛ. ed. Bohl. extra 9. Haeb. **2.** 60. lith. ed. I. 88. Galan 90. Vṛddhacāṇ. **13.** 18; SRB. p. 161. 375; SA. **15.** 8 (धर्मायत्तं); SN. 749; SSV. 367; SKG. f. 4a.

229* {Ś} Om. in M_1, Adyar XXVIII-M-56 and XXII-B-10. — a) B_2t सत्-; J खल- (for कुल-). — b) H_3t वैश्याधर-. J_1t मनोज्ञा च; J_2t मनोज्ञेति; J_2c $Y_{7.8}$ °ज्ञमिति. — c) Y_8 M_3 जार-; G_5 राज- (for चार-). A_2 E_2t J_1t -भट्ट-; Y_8 -विट- (for -भट-). D E_1 (t. by corr.).3.4 F_{1-4} H_1t.2.3 J W_1 X Y T G M -चोर-; W_2t.3t -केर-; W_4 -कीर- (for -चौर-). J_1 -खेटक- [J_1 com. खेटक = हरिगेय हिडिदवनु]; G_1 X_1 $M_{2.4}$ -चेट- (for -चेटक-). — d) C $Y_{2.4-8}$ T $G_{3.5}$ M_2 -विटनट-; E_2t -नटभट- (for -नटविट-). C -*ष्ठीवन-; F_4 J_1 -निष्ठीव-; W_4 -विनिष्ठीवन-; X_1 -निष्ठीमन-; X_2 -नष्टीचमन-; Y_1A -विष्ठीवन- (for -निष्ठीवन-). C -सराग; J_1 -शरावेवं; J_2 -शरावेदं.

BIS. 1593 (620) Bhartṛ. ed. Bohl. lith. ed. III. **1.** 91. Haeb. 94. lith. ed. II. 48. Subhāsh. 294; SM. 1431; SN. 282; SSV. 1416; JS. 413; SLP. **4.** 91 (Bh.).

230* {N} Om. in Y_3; belongs to no paddhati, and apparently a later addition in W. — a) C लुनर्ति; D $F_{2.3}$ $Y_{2.4-8}$ T G_{2-5} M_4 लुनन्ति; F_5 W दहन्ति; J लुयन्ति; G_1 $M_{1.2.5}$ दळन्ति (for खनन्ति). M_4 नुदक्रंति (for न खनन्ति). — b) X काम-; T_3 चोप- (for कोप-). D -दशानुतापः; E_2t -कृतः कृशानुः; E_2c F_5 -कृतानुतापः; $J_{1.3}$ X_1 -कृशानुतापाः. — c) H_3t वर्षन्ति; Y_6 T_1 (c. v. as in text) तर्षन्ति; T_3 कुर्वन्ति; G_1 M_{1-3} नह्यन्ति (for कर्षन्ति). F_3 भूमि- (for भूरि-). C F_2 X Y_1 (t. v. as in text) G_1 M_{1-3} -विषयांश्च. H_3c J_2 W G_4 लोभपाशैर्; F_5 $M_{4.5}$ °पाशाल. — d) C लोके श्रयो; X_1 लोकत्रये; Y_8 एतत्रयं. J_3 Y_7 जगति (for जयति). I कृष्णमिदं. B_2 G_1 हि धीरः; $J_{1.3}$ शरीरं; X_1 स धीराः (for स धीरः).

कर्षन्ति भूरिविषयाश्च न लोभपाशा
लोकत्रयं जयति कृत्स्नमिदं स धीरः ॥ २३० ॥

कान्तेत्युत्पललोचनेति विपुलश्रोणीभरेत्युन्नम-
त्पीनोत्तुङ्गपयोधरेति सुमुखाम्भोजेति सुभ्रूरिति ।
दृष्ट्वा माद्यति मोदतेऽभिरमते प्रस्तौति विद्वानपि
प्रत्यक्षाशुचिपुत्रिकां स्त्रियमहो मोहस्य दुश्चेष्टितम् ॥ २३१ ॥

किं कूर्मस्य भरव्यथा न वपुषि क्ष्मां न क्षिपत्येष यत्
किं वा नास्ति परिश्रमो दिनपतेरास्ते न यन् निश्चलः ।
किं चाङ्गीकृतमुत्सृजन्न् जन इव श्लाघ्यो जनो लज्जते
निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुनि सतामेतद् हि गोत्रव्रतम् ॥ २३२ ॥

BIS. 1626 (633) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 76. Haeb. 77. lith. ed. I. 105, II. 107. Galan 108; SRB. p. 78. 12; SRK. p. 15. 47 (Prasaṅgaratnāvalī); SK. 2. 81; SSD. 2. f. 99b; JSV. 173. 5.

231 {Ś} Om. in B I F1.2 M4.5 Mysore 582 Jodhpur 1.3 NS2 BORI 329; extra in Punjab 2101. — a) H पृथुल° (for विपुल°). E1 (orig.) F5 Y3 -श्रेणी- (for -श्रोणी-). C उज्वलत्-; F3.4t.v.5 W उत्सुकः (for उन्नमत्-). — b) F4t.v. सुमुखाभोगेति. — c) E3t मद्यति मोद्यते. H3t J W2-4 [ऽ]ति; W1 Y6 च (for [ऽ]भि-). J1 प्रस्तौतु. W जानन् (for विद्वान्). — d) F3 °पूतिकां; W4 °पूत्रिकां; Y1 (printed text only). 4-6.8 T1 (c.v. as in text).2 G (G2.3c.v. as in text) M1-3 °भस्त्रि(G1 °स्त्र)कां; T3 °पुत्रिभ- (for °पुत्रिकां). J1 W2-4 मोहश्च; Y3 होमस्य (for मोहस्य). [E com. कान्ते etc. as vocative and reads अत्युत्पल° etc. up to अतिसुभ्रू°].

BIS. 1633 (635) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 72. Haeb. 75. Prabodhacandrodaya 4. 8; SRB. p. 250. 19; SSD. 4. f. 21b; SMV. 26. 5; JSV. 131. 3.

232 {N} Om. in S (but Y3 N71) BORI 329 NS3 and Harilāl's lith. ed. — a) Y3 उत्क्षिपत्येष (for न क्षिपत्येष). E0.1.3.5 I एव (for एष). E0.1.5 F3 Y3 यः (for यत्). — b) D E (except E3t) यो; Y3 वै (for यन्). J2 निश्चयः; J3 निश्चलं. — c) B D J F तु (for च). J3 अर्थी- (for [अ]ङ्गी-). J2.3 -कृतवान् (for -कृतमुत्-). C om.; D F5 -सृजेन्; J2.3 -स्रजं (for -सृजन्). A2 om.; B सुमनसः; C न मनसां; D E0.1.3.5 I न मनसा; E1t.v. तु मनसा; E2 सुमनसा; F2 जन इतः; F3 च मनसा; F4 जनवर-; F5 न सहसा; Hc.v. समनसा; J2 जनमनं; J3 जनमनः-; Y3 स्वमनसा (for जन इव). J2.3 श्लाघ्यं (for श्लाघ्यो). C E3t लज्जतां; F2 J1 लज्यते. — d) C निर्वाहं; F3 नैवं हि. B1 °वस्तुनि स तान्; F1.4 Y3 °वस्तुषु सताम्; J1t °वस्तुविनताम्. F1 एकं हि गोत्रव्रतं; F3 एतत्सतां चेष्टितं; J3 एतद्धि गोत्रं.

BIS. 1737 (672) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 69. Haeb. 101. Śatakāv. 92. Subhāsh. 316; SRB. p. 53. 269; Mudrārakṣasa II. 18; SKG. f. 17b.

किं गतेन यदि सा न जीवति प्राणिति प्रियतमा तथापि किम् ।
इत्युदीक्ष्य नवमेघमालिकां न प्रयाति पथिकः स्वमन्दिरम् ॥ २३३ ॥

कौपीनं शतखण्डजर्जरतरं कन्था पुनस् तादृशी
निश्चिन्तं सुखसाध्यभैक्ष्यमशनं शय्या श्मशाने वने ।
मित्रामित्रसमानतातिविमला चिन्ताथ शून्यालये
ध्वस्ताशेषमदप्रमोदमुदितो योगी सुखं तिष्ठति ॥ २३४ ॥

क्षणं बालो भूत्वा क्षणमपि युवा कामरसिकः
क्षणं वित्तैर्हीनः क्षणमपि च संपूर्णविभवः ।

---

233 { Ś } Om. in W Punjab 2885. Missing in J1, but traces found in com. of उरसि निपतितानां. — a) G4 वा; M4 सोऽनु- (for सा न). — b) A3 जीवति; E3 I X Y2 प्राणति; M3 प्रादणि (for प्राणिति). Y8 प्रियतमे. M3 तदापि; M4.5 स्थितेन (for तथापि). — c) D G1 इत्यवेक्ष्य; E0–2.5 इत्यवीक्ष्य [E com. simply वीक्ष्य]; Y7 इत्यपेक्ष्य; G4 इत्युदीर्य. — d) C नैव याति; G2t न प्रियाति; G4 संप्रयाति (for न प्र°). A0 स्वमंदिरां; F5 स्वमालयं.

BIS. 1740 (3928) Bhartṛ. lith. ed. II. 1. 66. Schiefner and Weber. p. 22; Śp. 3885 (Bh.); SRB. p. 342. 83 (Ratimitra); SBH. 1748 (Ratimitra); SU. 541.

234 { V } Om. in F1 H I J BORI 326 Jodhpurl NS1; extra in NS2. Missing in Y7. — a) B E2 कोपीनं. E0 -जर्जरतरा; E2 F2.3 X2 Y2 G2.4.5 -जर्झरतरं; W1c.2–4 -जर्जरजरं; T2.3 G3 -झर्झरतरं. — b) D नैश्चिंतं; E3 निश्चिंत्यं; F3 निश्चिन्तः; W T3 G2t नैश्चित्यं; X Y (Y7 missing) T1.2 G1.4 M1–3 नैश्चिंत्यं; M4.5 संशुद्धं (for निश्चिन्तं). A3 निजसाध्य-; C S निरपेक्ष- (W1 Y3 G2t °क्ष्य-); F3.5 सुखसाधु-. A2 D F4.5 X1 Y1.2.4–6.8 T G3–5 M -भैक्षम्; G1 om. C S (Y7 missing) निद्रा (for शय्या). D E5 W1 X Y1–3 स्मशाने; E2 ससाने. — c) A0.3 -समानता च; B -समानभाव-; F2 -समागताति-; F3 -समानकान्ति-; F5 -समानकारि- (for -समानताति-). B F2.3.5 -विरला (for -विमला). A3 च; B [अ]पि (for [अ]थ). — d) B -तमाः; E3 (E3c also as in text) -मुद-; F3 -तमः- (for -मद-). E0.2.4.5 -प्रमाद-. B योगीश्वरस्. Aot तिष्ठते. — For cd, C subst: ब्रह्माण्डोदरमन्दिरं सुविपुलं भक्तिश्च गुर्वी शिवे योगाभ्यासरतिर्महोत्सवसुखं त्रैलोक्यराज्येन किम् । On the other hand, S subst. for cd: स्वातन्त्र्येण निरङ्कुशं विहरणं स्वान्तं प्रशान्तं सदा स्थैर्यं योगमहोत्सवेऽपि च यदि त्रैलोक्यराज्येन किम् । [— c) W1 Y2.3 स्वातन्त्रेण. W3 विरहणं. W शान्तं (for स्वान्तं). M3 यदा. — d) G1 M धैर्यं (for स्थैर्यं). G4t.v. °महोत्सवेन; G5 °त्सवेषु; M4 °त्सवे च. X च यता; M4.5 यदिदं (for च यदि).

BIS. 1956 (757, follow S reading in cd) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 92. Haeb. 85. lith. ed. I. 88. Galan 86. Prasaṅgābh. 9; SRB. p. 371. 111.

235 { V } Om. in A F5 Jodhpurl NS1.2 and BU. Extra in most E. — a) X भूते (for भूत्वा). E3.4 H1t.2 G1.4 क्षणमपि च; F1.2 क्षणमथ (for क्षणमपि). I सदा (for युवा). Y3 -निरतः (for -रसिकः). — c) J1 W1.2 बली-. W2 -पण्डित-; M4 -मुण्डित- (for -मण्डित-). — d) F4 मरः (for नरः). F2 संसारोके; F4 (m.v. as in text) -संसारेके; J1c.2.3 S (except Y3 G2.3) संसारान्ते. F2 विशसि; H2 दिशति; G2.3 निविशति.

जराजीर्णैरङ्गैर्नट इव वलीमण्डिततनुर्
नरः संसाराङ्के विशति यमधानीजवनिकाम् ॥ २३५ ॥

क्षान्तं न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न संतोषतः
सोढा दुःसहशीतवाततपनक्लेशा न तप्तं तपः ।
ध्यातं वित्तमहर्निशं नियमितप्राणैर्न शंभोः पदं
तत् तत् कर्म कृतं यदेव मुनिभिस् तैस् तैः फलैर्वञ्चिताः ॥२३६॥

क्षान्तिश् चेत् कवचेन किं किमरिभिः क्रोधोऽस्ति चेद् देहिनां
ज्ञातिश् चेदनलेन किं यदि सुहृद् दिव्यौषधैः किं फलम् ।
किं सर्पैर्यदि दुर्जनाः किमु धनैर्विद्यानवद्या यदि
व्रीडा चेत् किमु भूषणैः सुकविता यद्यस्ति राज्येन किम् ॥२३७॥

D Y_7 यमधानिं; J_1 $W_{2.4}$ X_1 Y_3 T_2 $G_{1-3.5}$ $M_{4.5}$ यमधानीं (G_1 °यानीं). B_1 -जवनिका; E_{2-4} F_1 Ic (also as in text) J **S** (except X $Y_{1.3}$) -यवनिकां (T_3 °निका); F_3 -यमिनिकां; F_4 -यमनिकां.

BIS. 2004 (779) Bhartṛ. ed. Bohl. **3**. 51. Haeb. and lith. ed. III. 48. lith. ed. I. 39, II. 99. Galan. 47. Subhāsh. 317; Śp. 4094 (Bh.); SRB. p. 368. 38; SBH. 3319 (Bh.); SRH. **196**. 22; SRK. p. 95. 10 (Bh.).

236 {V} Om. in W. — [a]) H_{3c} I (orig.) G_1 संतोषितः. — [b]) X_2 सोढुं (for सोढा). D °शीतलाश्च; $J_{1.3}$ °वातशीत- (for °शीतवात-). D -पवनाः; Eot -पवनात्; E_2 (and Ec) -तपनाः; E_4t -तपनात्; J_1 -पवनः; X -पवन- (for -तपन-). D E_5 -क्लेशान्; X -क्लेशैर्; G_1 -क्षोभा; M_3 -क्लेशं (for -क्लेशा). J_3 ततः (for तपः). — [c]) E_3 ध्यानं. D $E_{o.3.4}$ F_2 चित्तम्; G_1 नित्यम् (for वित्तम्). A_3 CX नियमितैः; $E_{o.2.3.4}$ (orig.).$_5$c J_3 नियमतः; E_4 (by corr.).$_5$t J_1 नियमितः; G_2t निशमित-. J_3 प्राप्तं न विष्णोः पदं. — [d]) A_3 यद्यत्कर्म कृतं; B_1 तत्कर्म क्रियते; J यत्तत्कर्म कृतं. A_3 $E_{o.2.5}$ J तदेव. C वञ्चितान्; F_1 X वञ्चितः; Y_7 वाञ्छिताः.

BIS. 2015 (784) Bhartṛ. Schiefner and Weber. p. 23. lith. ed. II. **3**. 13; Śp. 4153 (Bh.); SRB. p. 374. 219 (Bh.); SBH. 3178; SDK. **5**. 53. 1 (p. 312, Bh.); Śāntiś. **1**. 9; SU. 1035 (Bilhaṇa?); SSD. **2**. f. 141b, **4**. f. 6b; JSV. **296**. 5.

237 {N} Found only in **S** [Also Punjab 2885 N21 (17); NS3 N108 (extra)]. — [a]) W_{1-3} वचनेन (for कवचेन). — [b]) X_1 ज्ञातिश्चेच्च दलेन. W_3t मुहुर् (for सुहृद्). — [c]) X विद्यास्ति वंद्या यदि. — [d]) Y_7 क्रीडा (for व्रीडा). Y_8 यदि (for किमु).

BIS. 2016 (785) Bhartṛ. ed. Bohl. **2**. 18. lith. ed. I and III. 20. Galan 21. Nītisaṁk. 27. Pañcaratna 4. in Haeb. p. 4. Kavitāmṛtak 50; SRB. p. 178. 1019; SRH. **181**. 64 (Bh.); VS. 882 (Bh.); SSD. **2**. f. 157a.

गङ्गातरङ्गकणशीकरशीतलानि
विद्याधराध्युषितचारुशिलातलानि ।
स्थानानि किं हिमवतः प्रलयं गतानि
यत् सावमानपरपिण्डरता मनुष्याः ॥ २३८ ॥

गङ्गातीरे हिमगिरिशिलाबद्धपद्मासनस्य
ब्रह्मध्यानाभ्यसनविधिना योगनिद्रां गतस्य ।
किं तैर्भाव्यं मम सुदिवसैर्यत्र ते निर्विशङ्काः
संप्राप्स्यन्ते जरठहरिणाः शृङ्गमङ्गे मदीये ॥ २३९ ॥

गजभुजंगविहंगमबन्धनं शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनम् ।
मतिमतां च समीक्ष्य दरिद्रतां विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥ २४० ॥

238 {V} Om. in BORI 326, BORI 329 and Punjab 2101. — a) C -कर-; X_{1}t -गण-; Y_{1} -भव-; Y_{2} T_{1}c.v. -घन-; G_{1} $M_{1.2}$ -हिम- (for -कण-). A_{2} om. wrongly the second pāda. — c) A सानूनि (for स्थानानि). — d) B येनापमान-; C F_{2} येनावमान-; F_{1} यच्छोचमान-; It यत्सावधान-; Ic यत्सेव्यमान-; J_{1} यत्साधुमान-. J_{1} M_{4} -तरा (for -रता).

BIS. 2053 (807) Bhartṛ. ed. Bohl. **3.** 25. Haeb. and Galan. 22. lith. ed. I. 23, II. 63; SRB. p. 97.8; SRK. p. 78. 3 (ST.).

239 {V} Om. in W. — a) G_{1} M_{1-4} गांगे तीरे. Ao हिमगिर-. A_{2} $F_{2.4}$ -पद्मासनस्थ- (A_{2} °स्थो). — b) C $F_{1.2.4}$ X Y_{1}t.3 °ज्ञाना° (for °ध्याना°). J_{3} -[अ]ध्यसन-. E_{2}t.4t -रभसा (for -विधिना). F_{2} J_{1} °निद्रा-; M_{3} °मुद्रां (for °निद्रां). — c) F_{3} ते (for तैर्). G_{3} साध्यं (for भाव्यं). Y_{1B} हृदि (for मम). J Y_{1} T G_{1-3} M येषु ते (J_{1} तैर्; J_{3} ये); $T_{2.3}$ एषु ते (for यत्र ते). B_{1} F_{2} निर्विशंकं. — d) A_{2} $E_{0.3.5}$ (and Ec) $F_{2.3}$ संप्राप्यंते; C $F_{1.4}$ H I J **S** (W om.) कंडूयंते (for संप्राप्स्यन्ते). B_{2} D $E_{0.2.5}$ X_{2} $Y_{1B.3}$ G_{1} $M_{1.3-5}$ जठर-; C $G_{2.3}$ M_{2} जरढ-. A B D E $F_{2.3.5}$ शृंगकंडूविनोदं (E_{5}t °दाः; F_{3} °दैः); X $Y_{2.4-6}$ T $G_{1.4.5}$ M स्वांगमंगे (G_{5} °के) मदीये.

BIS. 2054 (808) Bhartṛ. lith. ed. I. **3.** 92. Schiefner and Weber p. **24.** Śāntiś. **4.** 17. Haeb. p. 428; SRB. p. 369. 65; SDK. **5.** 60. 2 (p. 317, Kṛṣṇa); AMD. 130; Hemacandra's Kāvyānuśāsana **2** (KM. 71, p. 80); SM. 909; SSD. **4.** f. 30a; SSV. 891.

240 {N} Found in **S** [Also ISM Kaḷamkar 195 N99 (101); Punjab 2885 N94 (85); NS3 N117 (extra).] Order in Y_{8}, *bacd.* — a) W गजभुजंगमयोरपि; G_{3}t गजविहंगभुजंगम-. — b) Y_{2} गृह- (for ग्रह-). — c) W Y_{8} T_{1} विलोक्य; Y_{8} T_{3} निरीक्ष्य.

BIS. 2060 (811) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 87. lith. ed. I. 89. Galan 92. Nītiprad. **4.** in Haeb. 526. Pañc. ed. Koseg. II. 20. ed. Bomb. 19. Hit. ed. Schl. I. 45. ed. Johns. 52. Vikramaca. 262; Śp. 443; SRB. p. 92. 68; SBH. 3125; SRK. p. 171. 14; Tantrākhyāyikā II. 8; SHV. f. 64b. 671, 80a. **66**; SSD. **4.** f. 2b; JSV. **263.** 1 (*bacd*).

गर्भावासे शयित्वा कलिमलनिलये पूतिमध्ये जघन्ये
स्त्रीकुक्षौ पीडिताङ्गः कथमपि विवरान् निर्गतः क्लेदलिप्तः ।
भूयस् तत्रैव रागप्रकृतिरिह नरो मन्दबुद्धिर्दुरात्मा
सोऽयं संसारचक्रे भ्रमति शठमतिर्लोकमध्ये यथान्धः ॥ २४१ ॥

गात्रं संकुचितं गतिर्विगलिता दन्ताश् च नाशं गता
दृष्टिर्नश्यति रूपमेव हसितं वक्त्रं च लालायते ।
वाक्यं नैव करोति बान्धवजनो भार्या न शुश्रूषते
हा कष्टं जरयाभिभूतपुरुषः पुत्रैरवज्ञायते ॥ २४२ ॥

चण्डालः किमयं द्विजातिरथ वा शूद्रोऽथ किं तापसः
किं वा तत्त्वनिवेशपेशलमतिर्योगीश्वरः कोऽपि किम् ।

---

241 {V} Found in A D E3 (extra).4 (extra) F1.2 SVP159 V (extra 15); Punjab 2101 V100 [Also BORI 328 V140 (33); BORI 329 V100; RASB G 7747 (extra); Punjab 697 V120; NS2 V88 (87), 102 (190)]. — [a]) D वसित्वा (for शयित्वा). F1 किल मल-; F2 विमल-; SVP159. Punjab2101 किममल- (for कलिमल-). F2 पूतमध्ये जघन्येः. — [b]) F2 पिंडितांगः. D क्लेशलिप्तः. — [c]) E3.4 रागः (for राग-). F2 -प्रकृतिहिनरो. — [d]) D E3.4 शवमये; F1.2 SVP159. Punjab 2101 शठमये.

242 {V,N} Om. in B C E (E3.4 extra) F5 H I BORI 326. 327 Baroda 1781 BU Wai2 Jodhpur1.3 NS1.2 and 3. In F2 N51, V112. — [a]) M4 विलुलिता; M5 विदलिता (for विग°). S (except Y3 M4.5) भ्रष्टा च दंतावली (Y1-6 T G2.3. 5 °लिर्; Y7 °लीर्). — [b]) Y3 दृष्टिर् (for दृष्टिर्). A भ्राम्यति; E3 X Y3 नस्यति. S वर्धते बधिरता (G5 °ते च बधिरं) (for रूपमेव हसितं). D E3.4 F1.2 (Vai.) हसितं; F2 (Niti) J1.3 हसते; F3 हरते; F4 J2 हसते (for हसितं). — [c]) S (except M4.5) नाद्रियते च (for नैव करोति.) M1.2 -जनैर् (for -जनो). T2 [अ]पि (for न). J3 Y2 शिश्रूषते; W1 शुश्रूयते. — [d]) D E4 J M4.5 जरसा. E3 विभूत- (for [अ]भिभूत-). D F2-4 J X °पुरुषं; M4.5 °वपुषः. D F2 (Niti).3.4 J M4.5 पुत्रोप्यवज्ञायते; X पुत्रोप्यमित्रायते. W Y T G M1-3 हा कष्टं पुरुषस्य जीर्णवयसः (W1 °पुषः) पुत्रोप्यमित्रायते.

BIS. 2103 (831) Bhartr. ed. Bohl. 3. 74. Haeb. and lith. ed. III. 71. lith. ed. I. 73. Galan 67. Pañc. ed. Koseg. III. 195. ed. Bomb. IV. 78. Prasaṅgābh. 17; Sp. 4161; SRB. p. 96. 16; SRK. p. 97. 5; SA. 38. 67; SS. 62. 1; SU. 1038 (Bh.); SM. 1129; SN. 572; SSD. 4. f. 11b; SSV. 1115; JSV. 81. 3.

243 {V} Om. in W. Y7 missing. — [a]) A1t.2 B2 E0.5 I F4.5 Y3 चांडालः; J3 जंडालः. B1 G3t किमथ. B2 शूरोथ; F4 J2 शूद्रोपि; Y3 शूद्रो न. B2 F2 X Y2 G1-3 M1.2.4.5 वा (for किं). G5 वा कोपि वा; M3 वैश्योथ वा (for किं तापसः). — [b]) G5 कं (for किं). B -निविष्ट-; C -विशेष-; Y (Y7 missing) T1B -विवेक- (for -निवेश-). B H3t -निर्मल- (for -पेशल-). Y1Bt -पटुर् (for -मतिर्). B कोप्यहो; E5 J2 M3.5 कोपि वा; G1 M1.2 कश्चन (for कोऽपि किम्). — [c]) F3 -विवेक- (for -विकल्प-). A0-2 -जाल-; D -मोह-; G2t

इत्युत्पन्नविकल्पजल्पमुखरैः संभाष्यमाणा जनैर्
न क्रुद्धाः पथि नैव तुष्टमनसो यान्ति स्वयं योगिनः ॥ २४३ ॥
चुम्बन्तो गण्डभित्तीरलकवति मुखे सीत्कृतान्यादधाना
वक्षःसूत्कञ्चुकेषु स्तनभरपुलकोद्भेदमापादयन्तः ।
ऊरूनाकम्पयन्तः पृथुजघनतटाच्छ्रंसयन्तोऽशुकानि
व्यक्तं कान्ताजनानां विटचरितभृतः शैशिरा वान्ति वाताः॥२४४॥
चेतश् चिन्तय मा रमां सकृदिमामस्थायिनीमास्थया
भूपालभ्रुकुटीकुटीविहरणव्यापारपण्याङ्गनाम् ।
कन्थाकञ्चुकिनः प्रविश्य भवनद्वाराणि वाराणसी-
रथ्यापङ्क्तिषु पाणिपात्रपतितां भिक्षामपेक्षामहे ॥ २४५ ॥

-पक्ष- (for -जल्प-). A_{0-2} $F_{1.4}$ I H संभाव्यमाना ($H_{1c.v.3c.v.}$ as in text); D F_2 J X $Y_{1.3-6.8}$ T $G_{2.3.5}$ M_3 आभाव्यमाणा (F_2 Y_3 T_2 °णो; J_3 °णैर्; T_3 °णं); $E_{3.4}$ F_3 $M_{1.2}$ संभाव्यमाणो ($E_{3.4}$ °नो); Y_2 आकीर्यमाणो; G_4 आकृष्यमाणा. F_2 J_1 जनो (for जनैर्). — [d]) $F_{2.5}$ Y_2 नो; Y_3 सं- (for न). F_2 क्रुद्धो; X_2 क्रुद्धः. D पथि चैव; M_4 पथिकैः सु-. C हृष्ट- (for तुष्ट-). A_3 गच्छंति ते; E_0 (m.v. as in text).5 and E_c यास्यंति ते.

BIS. 2225 (889) Bhartṛ. lith. ed. I. **3**. 98, II. 54. Galan 91, Schiefner and Weber. p. 24. Subhāsh. 284; SM. 910; SSV. 892; SSD. **4**. f. 26a.

244 {Ś} Om. in B_2 (wrongly) C D $M_{1.5}$ Mysore 582 and Harilāl's lith. ed. Y_2 lost on missing fol. — [a]) A E_c I Y_3 गल्लभित्तीर्; F_3 गंडभित्तीन्. A $E_{1.4.5}$ X °शीत्कृतान्या° (A_3 °ना); $F_{4t.v.}$ सीत्कृतं ह्या°; Y_{1A} स्वीत्कृतान्या°; Y_3 संसीत्कृतान्या°. F_2 I_c X Y_7 [आ]ददाना. — [b]) A_3 $E_{0.5t}$ वक्षस्यूत्-; B_1 G_{3t} वक्षस्तत्-; $E_{1.3.4}$ Y_7 वक्षस्युत्-; $F_{2.3}$ वक्षःसत्-; F_5 वक्षःस्वा-. A_3 -कंचनेषु; B_1 -कुंकुमांक-; Y_3 -कंचुकीषु. G_4 स्तनपुट-. X -[उ]द्रंडम् (for -[उ]द्भेदम्). F_1 Y_3 आसादयंतः. — [c]) A_2 W_1 ऊरूणां; F_1 हस्ताना-; F_2 ऊरूनोत्-; $F_{4t.v.}$ गात्राण्युत्-. G_1 -तटी-. A_2 I_t संश्रयंतो (A_2 °तं); A_3 श्रंसयंतं; **S** ($M_{4.5}$ om.) स्रंसयंतो (G_{3t} भ्रंश°; G_4 स्रंसयन्). $A_{2.3}$ शुकानि; B_1 अंशुकांति-; Y_{1AB} अंकुशानि. — [d]) G_4 वृत्तं (for व्यक्तं). F_5 W विटचरितकृतः; G_1 $M_{1.2}$ विदितरतिकृतः (G_1 °ताः). E_{3t} वांतवाताः; G_3 वंतिपातः.

BIS. 2302 (918) Bhartṛ. ed. Bohl. lith. ed. III. **1**. 49. Haeb. 52. Śatakāv. 68; Śp. 3945; SRB. p. 348. 19; SBH. 1855; SKM. **64**. 9 (Baṅkalāvarta); Sabhyālaṅkaraṇa of Govindajit f. 27a; SLP. **5**. 37 (Bh.).

245 {V} Found only in **S**. — [a]) X G_4 श्रियं; Y_4 रसां; T_3 रमा (for रमां). W_2 $Y_{2.7}$ $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ M_3 आस्थायिनीम्. Y_3 आश्रय. — [b]) $W_{1c.2c.3}$ G_1 -भ्रकुटी-; W_4 $Y_{3.7}$ $T_{2.3}$ -भृकुटी-. W -कुटीरविहर-; Y_7 -पटीरपणन-; G_{3t} -कुटीवितरण-; M_4 -कुटीविरहिण- (for -कुटीविहरण-). W_{2t} -रण्यांगनां. — [c]) Y_3 कंथां. W -कंचुकितः. X_2 Y_3 भुवन-. — [d]) Y_3 °वीथिषु (for °पङ्क्तिषु). X_2 वाणिपात्र-; Y_7 पाणिमात्र-. M_2 अवेक्षामहे.

BIS. 2304 (920) Bhartṛ. ed. Bohl. **3**. 66. Haeb. 64. lith. ed. I. **53**. Galan 60, Śatakāv. 105; SSD. **4**. f. 31b.

छिन्नोऽपि रोहति तरुः क्षीणोऽप्युपचीयते पुनश् चन्द्रः।
इति विमृशन्तः सन्तः संतप्यन्ते न विधुरेषु ॥ २४६ ॥

जल्पन्ति सार्धमन्यने पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमाः।
हृदये चिन्तयन्त्यन्यं प्रियः को नाम योषिताम् ॥ २४७ ॥

जातः कूर्मः स एकः पृथुभुवनभरायार्पितं येन पृष्ठं
श्लाघ्यं जन्म ध्रुवस्य भ्रमति नियमितं यत्र तेजस्विचक्रम्।
संजातव्यर्थपक्षाः परहितकरणे नोपरिष्टान् न चाधो
ब्रह्माण्डोदुम्बरान्तर्मशकवदपरे जन्तवो जातनष्टाः ॥ २४८ ॥

246 {N} Om. in J_3 X $Y_{1.2.7.8}$ T_3 G M Śṛṅgeri 309 Mysore 1642 and Jodhpur 1. — [b]) F_2 अपचीयते. F_5 चंद्रः; J शनैश्चंद्रः; $W_{3.4}$ लोके (for पुनश् चन्द्रः). — [c]) C विमृषंतः. — [d]) B_1 संतप्येरन्. C D $E_{0.1.3.5}$ I W_1 ते विपदा (W_1 °दि); E_2 H विधुरेपि; F_2 च विपदा; J_1 सत्सु विदुरेषु; J_2 विधुरेषु सत्सु; W_{2-4} विप्लुता लोके; Y_3 विपदि लोकेषु; $Y_{4.6}$ लोकेषु; Y_5 विधिरेषः; $T_{1.2}$ विश्लथेषु लोकेषु (for विधुरेषु).

BIS. 2314 (925) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 84. Haeb. 80. lith. ed. I and III. 86, II. 87. Galan 85. Saṁskṛtapāṭhopa. 62. cf. Galan varr. 60; SRB. p. 47. 93; SRK. p. 19. 80; SSD. 2. f. 99b.

247 {S} Om. in E NS 1 Adyar XXVIII-M-56. — [a]) X_1 जप्लंती; X_2 जल्पलंती; $T_{2.3}$ ज्वलंति (for जल्पन्ति). $Y_{3.7}$ सार्थम्. — [b]) W_4 पश्यंसत्यं; Y_{1AB} पश्यत्यन्यं; $M_{4.5}$ विशंत्यन्यं. $W_{2.4}$ सविभ्रमः; Y_1 (pr. text) M_3 सविभ्रमा; G_4 ससंभ्रमाः. — [c]) B_2 C H I_0 J F_{3-5} Y T G हृद्गतं (F_4 °ता); M हृद्गदं. D F_5 It X_2 Y_{1-3} चिंतयत्यन्यं. — [d]) C प्रयः; J_1 स्त्रियः. Y_1 योषितः.

BIS. 2371 (951) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 81. Haeb 84. lith. ed. II. 61. Vṛddhacāṇ. 16. 2. Pañc. ed. Koseg. I. 151. ed. Orn. 111. ed. Bomb. 135. Vikramaca. 34. Subhāsh. 23; Śp. 1497; SRB. p. 348. 5 (Vyāsa); SBH. 2771 (Śrī Vyāsamuni); SRH. 54. 2 (Pratāparudrīya); SRK. p. 115. 13 (Sphuṭaśloka); SU. 404; SSD 4. f. 20a; SSV. 1401; SLP. 4. 101 (Bh.).

248 {V, N} Om. in A C E ($E_{0.2.5}$ extra) F_5 W BORI 329 Punjab 2101 BU Jodhpur 1 NS1–3 Adyar XXII-B-10 and Mysore 1642. — [a]) E_2 एषः; Y_7 एवः (for एकः). F_1 °भरोत्सर्पिनं; M_1 °भरायार्पितो. I कष्टं; M_1 पृष्टः. — [b]) Y_{1A} भवति (for भ्रमति). D Y_{1B} G_4 येन (for यत्र). — [c]) F_4 संयाता; It उत्पन्न-; X संजाता (for संजात-). G_1 M_3 °करणं (for °करणे). Y_3 नोपरिष्टादधो वा. Y_1 °रिष्टान्न; Y_2 °रिष्टान; $M_{4.5}$ °दिष्टान (for °रिष्टान्न). $M_{4.5}$ पंथाः; M_3 -याधो. — [d]) $J_{1.3}$ Y_8 G_{2t} ब्रह्मांडौदुम्बरांतर् (Y_8 °ते); X °डोदुबरांते. J_1 इव ऽर (for -वदपरे). E_2 $Y_{1.3}$ प्राणिनो जातनष्टाः (E_2 °निष्टाः); X प्राणिनः संचरंति.

BIS. 2377 (956) Bhartṛ. lith. ed. 1. 3. 94, II. 98, III. 91. Schiefner and Weber p. 25; Śp. 4154 (Bh.); SRB. p. 98. 11; SBH. 1033; SSV. 554.

जीर्णा एव मनोरथाः स्वहृदये यातं च तद् यौवनं
हन्ताङ्गेषु गुणाश् च वन्ध्यफलतां याता गुणज्ञैर्विना ।
किं युक्तं सहसाभ्युपैति बलवान् कालः कृतान्तोऽक्षमी
आ ज्ञातं मदनान्तकाङ्घ्रियुगलं मुक्त्वास्ति नान्या गतिः ॥२४९॥

ज्ञानं सतां मानमदादिनाशनं केषांचिदेतन् मदमानकारणम् ।
स्थानं विविक्तं यमिनां विमुक्तये कामातुराणामतिकामकारणम् ॥२५०॥

तावन् महत्त्वं पाण्डित्यं कुलीनत्वं विवेकिता ।
यावज् ज्वलति नाङ्गेषु हतः पञ्चेषुपावकः ॥ २५१ ॥

---

249 {V} Om. in A F1 GVS2387 BORI329 Punjab2101 and NS2. Missing in Y7. — [a]) J जीर्णान्येव. C S (except X Y3; Y7 missing) मनोरथाश्च; Eot.v.2 °रथाः सु-; J °रथानि (for °रथाः स्व-). E3t.4t.5t F4 I जातं; Ec व्याप्तं (for यातं). E2 H जरां; Eo.3–5 H3t जरा; I तथा; J1 न तद्; G1 M1.2 तु तद् (for च तद्). — [b]) F4 हीनांगेषु. H1c.3 विंध्यफलतां; J2.3 वंद्यफलतां; X G1 M1–4 मे विफलतां. E3.4 I जाता; F2.4 प्राप्ता; J3 यात्रा- (for याता). D गुणैर्यैर्. — [c]) 1c किं युक्तिं; X व्यक्तं तत्; G5 युक्तं तत् (for किं युक्तं). H2 Y3 G3t M2 [अ]भ्युपैति; M3 [अ]प्युपैति. J2t.3 बलवत्-. E3t कामः; F2 काले (for कालः). F2 हि सर्वं कृतं; F5 हि सर्वांतकृद्; X कृतेर्थेक्षमी; Y3 हि लोकांतकृत् (for कृतान्तोऽक्षमी). — [d]) B (B2 by corr.) J1t X2 Y1–6.8 T G1.4.5 M1–3 हा ज्ञातं (B2 m.v. न ज्ञातं); C मुक्त्वैकं; D नाज्ञातं; Eo.2.4 ह्याज्ञानं; E3 W2t.3.4 ह्यज्ञानं; F2 तज्ज्ञानं; F3 W1.2c न ध्यातं; F4 यज्ज्ञानं; F5 अज्ञातं; H I (orig.) J2 Y2 ह्याज्ञातं; I (by corr.) नो ज्ञातं; X1 हा: सातं; Y1 G3 ह्यज्ञातं; Y3 भो ज्ञातं; G2 ह्यज्ञानान्; M4.5 हा ध्यातं (for आ ज्ञातं which is found in H1c.3c J1c.3). B C D F3.4m.v.5 H I मधुसूदना°; E F2.4 H1c.v.3c.v. J Y8 त्रिपुरांतका°. D E5 Y1.3 -युगुलं; H J1 -कमलं. C दीनस्य; D Eo.2 J3 मुक्तास्ति; F2 मुक्तेस्तु; J1t मुक्तासि; Y3 त्यक्त्वास्ति (for मुक्त्वास्ति). C कान्या (for नान्या).

BIS. 2425 (976) Bhartr. ed. Bohl. 3. 83. Haeb. 78. lith. ed. II. 84, III. 79. Galan 81.

250 {V} Found in A C D E F4; BVB5 V107 (extra). [Also GVS2387 V82; BORI326 Ś79; BORI329 and Punjab2101 V73; BORI328 V97 (95); Jodhpur3 V95 (94); Punjab697 V90; Ujjain6414 Ś84; NS1 V98; NS2 V76 (75); NS3 V118 (extra).] — [a]) F4 (m.v. as in text) यातं (for ज्ञानं). D ज्ञान- (for मान-). C -मदादिवारणं; F4t.v. -मदाविनाशनं; BVB5 °मदस्य नाशनं. — [b]) C अंतरं (for एतन्). — [d]) C D F4 अपि (for अति-).

BIS. 2450 (4089) Bhartr. lith. ed. II. 3. 83; SS. 14. 16.

251* {Ś} Om. in BORI329 GVS2387 and Adyar XXIX-E-2. Y2 missing. — [b]) B1 F2 कुलिनत्वं; Eo.1.5 X1.2c Y1 विवेकत्वं; G4 विवेकित्वं (for कुलीनत्वं). A2 B2 D E3 F2 H3t I J1c W1.2 X2t G1.5 M4 विवेकता; Eo.1.5 X1.2c Y1 G4 कुलीनता; J1t विवेकिनां; M3 विपाकता (for विवेकिता). — [c]) A2 कुलति (for ज्वलति). Eo X1t Y8 नागेषु (for नाङ्गेषु). — [d]) Ao.1 (by corr.).2.3c B2 D F1.3 H I X Y1 हृतं; B1 F4 Y8 हुतः; F5 हुत-; W1 स्वतः; M3 हताः; M4.5 ततः (for हतः). A3 M4.5 -सायकः; M3 -पावकाः (for -पावकः).

तुङ्गं वेश्म सुताः सताममिमताः संख्यातिगाः संपदः
कल्याणी दयिता वयश् च नवमित्यज्ञानमूढो जनः ।
मत्वा विश्वमनश्वरं निविशते संसारकारागृहे
संदृश्य क्षणभङ्गुरं तदखिलं धन्यस् तु संन्यस्यति ॥२५२॥
तृषा शुष्यत्यास्ये पिबति सलिलं स्वादु सुरभि
क्षुधार्तः सञ् शालीन् कवलयति मांसादिवलितान् ।
प्रदीप्ते रागाग्नौ सुदृढतरमाश्लिष्यति वधूं
प्रतीकारो व्याधेः सुखमिति विपर्यस्यति जनः ॥ २५३ ॥
त्रैलोक्याधिपतित्वमेव विरसं यस्मिन् महाशासने
तल् लब्ध्वाशनवस्त्रमानघटने भोगे रतिं मा कृथाः ।

BIS. 2553 (1030) Bhartṛ. ed. Bohl. **1**. 61. Haeb. 64. lith. ed. II. 52. Śatakāv. 70; SRB. p. 166. 594; SHV. app. I. f. 11b. 22; SM. 1376; SN. 246; SLP. **4**. 94 (Bh.).

252 {V} Found in **S** [Also ISM Kaḷamkar 195 V 19; Punjab 2885 V 19; NS 3 V 20.] — [a]) G_4 M_4 संख्याधिकाः; $M_{3.5}$ संख्याधिगाः. — [b]) Y_3 वनिता (for दयिता). X G_4 $M_{4.5}$ वपुश्च; Y_7 पयश्च (for वयश्च). — [c]) W_{3t} $Y_{2.3}$ अनीश्वरं. X_2 Y_1 $G_{2.3}$ निवसते. — [d]) W_4 संदृश्यं. $W_{1.2}$ त्वदखिलं; $Y_{1.5.6}$ $G_{2.3}$ सुखमिदं; Y_2 तदितरं (for तदखिलं). X_2 धन्यास्तु; Y_3 धीरस्तु. X T_3 संन्यस्यते; Y_3 स न्यस्यति.

BIS. 2578 (1039) Bhartṛ. ed. Bohl. **3**. 21. Haeb. and Galan 18. lith. ed. I. 19; SSD. **4**. f. 23a.

253 {V} Om. in F_1 W NS 1.2. — [a]) D तृष्णा तुष्य (om. from त्यास्ये up to सञ्शा in [b]); F_5 तृषार्तः सन्प्राणी; J_1 तृष्णा शुष्यत्यास्ये; X पिपासुश्चेत्कश्चित्; G_5 मृषा शुष्यत्यास्ये (for तृषा शुष्य°). $A_{1.2}$ C $E_{o.5}$ शलिलं. Aot B_2 E_3 स्वादु सुरभिः; C $F_{4t.v.}$ J $M_{4.5}$ शीतसुरभि (J_1 °भिः); X Y T G M_{1-3} शीतमधुरं. — [b]) J_{1t} क्षुधार्थं; $J_{1c.2t}$ क्षुधार्थः. D F_5 $Y_{1.5}$ $T_{2.3}$ $M_{3.4}$ सञ्शालिं; $J_{1.2c}$ $Y_{2.6.8}$ T_1 $G_{4.5}$ $M_{1.2}$ शाल्यन्नं; $J_{2t.3}$ सः शाल्यं; Y_3 $G_{1.2}$ सञ्शालीं. Y_4 सञ्शाकं; Y_7 सन्खारिं. E_{5t} कुवलयति. A E H $F_{4t.v.}$ I J_1 शाकादिवलितान्; B मांसाकव°; C मांसेन कलितान्; D साम्राज्यकलितान्; F_2 सस्यादिफलितान्; F_3 शाकादिफलतः; F_5 X_1 $Y_{1.4-8}$ T G_{2-5} M_3 मांसादिकलितं (X_1 °तान्); $J_{2.3}$ चान्नं कवलितं; X_2 सूपादिकलितान्; Y_2 माषादिकलितं; Y_3 मांसाज्यकलितां; G_1 $M_{1.2.4}$ शाकादिकलितं; M_5 शाकाद्यनुगतान्. — [c]) D $F_{4t.v.5}$ **S** (except G_5; W om.) कामाग्नौ; J_1 माराग्नौ (com. माराग्नौ = कामरोगाग्नि). C घननिबिडम्; Eot सुहृदतरम्. **S** (except X_1 Y_3 G_5; W om.) आलिंगति (for आश्लिष्यति). C वधूः; X_1 वधुं. — [d]) H J $G_{2.3}$ प्रतीकारे; F_4 Y T $G_{1.4.5}$ M °कारं. $E_{o.3-5}$ $F_{2.3.5}$ I J_1 X $Y_{1.2.4.6.7}$ $G_{2.3}$ सुखमिव. E_5 विपर्यस्यति बुधः; G_1 $M_{1-3.5}$ विपर्येति कुजनः.

BIS. 2596 (1050) Bhartṛ. lith. ed. I. **3**. 95, II. 85. Schiefner and Weber p. 25; Śp. 4148; SRB. p. 371. 131; SBH. 3387; SKM. **131**. 72 (Bhaṭṭajayanta); SM. 1446; SSD. **4**. f. 18a; SSV. 1431.

254 {V} Found generally in **N**; omitted in **S** (but Sṛngeri 309 V 70) BORI 329, Punjab 2101, and NS 2; NS 3 V 116 (extra). This is often taken

भोगः कोऽपि स एक एव परमो नित्योदितो जृम्भते
यत्स्वादाद् विरसा भवन्ति विभवास् त्रैलोक्यराज्यादयः॥२५४॥

ददतु ददतु गालीर्गालिवन्तो भवन्तो
वयमपि तदभावाद् गालिदानेऽप्यशक्ताः ।
जगति विदितमेतद् दीयते विद्यमानं
ददतु शशविषाणं ये महात्यागिनोऽपि ॥ २५५ ॥

दिक्कालाद्यनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये ।
स्वानुभूत्यैकमानाय नमः शान्ताय तेजसे ॥ २५६ ॥

as an alternative to ब्रह्मेन्द्रादि (286). — a) F1 °पतिस्त्वमेव. J1 निरसं. J2t °शासके; F2 °शोभने (for °शासने). — b) B2 तं लब्ध्वा; Eo.5 F1.2 H1c.3c J1 तल्लब्धा; J2 तल्लब्धो. C नववस्तुमात्रघटने; F5 परितोषमेपि च मनो (for [अ]शन...घटने). D E F2 H1 I J [आ]सन- (for [अ]शन-). — c) F3.4 भोगैः (for भोगः). F2 कायिक (for कोऽपि स). A E5 एष; F1 एव (for एक). F3 भुवने (for परमो). D J1 नित्योदिते; F4 नित्योर्दिनो. Ao-2 जृंभितो; A3 जृंभतो; Ec उज्जृंभते. — d) J2t यत्सादाद्. Ao.3 विषधा (for विरसा). Ao.3 विरसास्; A1.2 Eo.3c.4c.5 विषयास्; E3t.4t वशगास्; F2 भवतस् (for विभवास्). E3 -राजादयः; F2 J1t -राज्योदयः.

BIS. Cf. ब्रह्मेन्द्रादि.

255 {V} Found in A B C D; F1 V 113 (extra); F4 V 29; F5 V 28. [Also BORI 326 V 29 (28); BORI 329 and Punjab 2101 V 29; BORI 328 V 30; BU V 34; Jodhpur 3 V 29; Punjab 697 V 26; NS 1 V 34; NS 2 V 24 (23)]. — a) B ददत ददत. A2 B2 गालिर्; F5 गालीं. C गालिमंतो. — b) B D F4m.v. वयमिह. C [ऽ]समर्थाः; F1.5 [ऽ]प्यसक्ताः (for ऽप्यशक्ताः). — d) A ददति (for ददतु). Aot शशिविषाणां. A किं (for ये).

BIS. 2702 (1102) Bhartr. ed. Bohl. 3. 99. Haeb. 97. Śatakāv. 110. Subhāsh. 311; SM 1566; SN. 557; BPS. f. 25a. 155; SSV. 1538.

256 {V, N} Om. in D F3, Punjab 697 and Punjab 2885. Added by later hand without number in Adyar XXIX-E-2. In J1 and Ujjain 6414 N 1 and V 1. Generally in V in **N** MSS., and in N in **S** MSS. In T1 and other southernmost sources, this often appears as Niti 0. — a) Ao-2 E5c F4 Y3 दिक्पालाद्यनव- (Ao.1 com.: दिक्पालादि कहतां लोकपालप्रमुखे); E2 दिक्कालादिनव-; Y1 दिक्कालयैनव-; M4 दिक्कालाद्यपरि-. J3 Y2 -छन्ना-. Ao-2 Eo.2.4c.5 [अ]नन्तविज्ञान°; F2 Y2 T1cv. G1 M2.3 [आ]नंदचिन्मात्र°; J1 (Nīti) -चिन्मात्रानंद°. — c) Ao.2 B C Eo.2t F1 H J2 Y1.4-6.8 T G4.5 M1.3 स्वानुभूत्येक-; It सानुभूत्यैक; Y3 स्वानभूत्यैक-. F4 m.v. -गम्याय; H2 -नाथाय; W -साराय (W4t -रूपाय); G3t -बोधाय (for -मानाय). — d) F4 चेतसे; G1 M3 शंभवे (for तेजसे). Y6 नमः सोमार्धमूर्तये.

BIS. 2789 (1152) Bhartr. ed. Bohl. lith. ed. I and Galan 2. 1; SBH. (Bh.); Laghuyogavāsiṣṭhasāra 1. 1 (with com. of Mahīdhara); cf. Laghuyogavāsiṣṭha of Abhinanda 6. 1; also Yogavāsiṣṭha VI A. 13. 12; SSD. 1. f. 2b.

दिश वनहरिणीभ्यो वंशकाण्डस्थलीनां
कवलमुपलकोटिच्छिन्नमूलं कुशानाम् ।
शकयुवतिकपोलापाण्डुताम्बूलवल्ली-
दलमरुणनखाग्रैः पाटितं वा वधूभ्यः ॥ २५७ ॥

दुराराध्यः स्वामी तुरगचलचित्ताः क्षितिभुजो
वयं तु स्थूलेच्छा महति च पदे बद्धमनसः ।
जरा देहं मृत्युर्हरति सकलं जीवितमिदं
सखे नान्यच्छ्रेयो जगति विदुषोऽन्यत्र तपसः ॥ २५८ ॥

दुर्ग्राह्यं हृदयं यथैव वदनं यद्दर्पणान्तर्गतं
भावः पर्वतसूक्ष्ममार्गविषमः स्त्रीणां न विज्ञायते ।

257 {Ś} Om. in I W. — [a]) B_2 D $F_{1.2.4}$t.v. -यदिवन-; E_4t -दिनवन-; X_1 दिशि वन-; X_2 दिशि दिशि; Y_2 दशवदन-; Y_7 विशवन-. Y_{4-8} T_1 $M_{1.2}$ -हरिणेभ्यो; M_3 -करिणीभ्यो, . H_2 वांशकांड-; X शंसुशुक्ति-; Y_3 वंशकंड-. B_2 -स्थलानां; C $F_{4.5}$ H J X_2 $Y_{1.2.4-8}$ T G M -च्छवीनां; X_1 -छ्वीनां; Y_3 -स्थवीनां. — [b]) J_1t कुशलम्; Y_8 पटलम् (for कवलम्). D $F_{1.2.4}$tv. -लभेयं (for -लकोटि-). F_4 X छन्न- (for -च्छिन्न-). — [c]) A B_2t C D E F H X Y_7 G_4 शुकयुवति-; J युवतिजन-; Y_1 वरयुवति-; Y_2 शरयुवति-; X_8 उत युवति-; $M_{4.5}$ अपि मधुर- (for शकयुवति-). [B com. शक जे यवन तेहनि स्त्री]. $M_{4.6}$ -मुखीभ्यः (for -कपोला-). — [d]) F_1 -नखाग्रे. J_1 स्फाटितं. F_2 व्यावधूभ्यः.

BIS. 2809 (1161). Bhartr̥. in Schiefner and Weber p. 22. Cf. Sāhityamīmāṁsā (p. 141) 7. quoting "शकयुवतिकपोलापाण्डुने." Also Kṣemendra's Aucityavicāra-carcā (KM 1, p. 142) "कीरीकपोलतलकान्ततनुः शशाङ्कः." Also Kāvyānuśāsana of Vāgbhaṭa (KM 43, p. 5) "किं चेदानीं यवनतरुणीपाण्डुगण्डस्थलीभ्यः कान्तिः स्तोकं रचयति पदं नागवल्लीदलेषु ॥"; SLP. 4. 63 (Bh.).

258 {V} Om. in J. — [a]) C $W_{1c.2c.3c.4}$ X Y T G M दुराराध्याश्वामी. F_2 -बल- (for -चल-). W_1t क्षितिभृता; X Y_7 क्षितिभृतो. — [b]) C **S** च (for तु). C $F_{2.3.5}$ H W_{1-8} X $Y_{1.3-8}$ (Y_7 om.) T G M सुमहति (for महति च). $Y_{2.4-6.8}$ $T_{1.3}$ $G_{2.3.5}$ M_8 फले; T_2 भवे (for पदे). C F_5 Wc Y_3 दत्त-; $F_{1.8}$ ब्रह्म- (for बद्ध-). — [c]) W_1t Y_3 देहे. C $F_{1.8.4}$ H W_1t X Y (except Y_2) T G M दयितं; E_2t शकलं; F_2 यदिदं. A_3 Wc अपि; F_2 इयं (for इदं). — [d]) E_2 शखे; G_4 सुखे (for सखे). G_2t जयति (for जगति). F_1 विदुषो नात्र; F_2 विदुषो यत्र; $W_{2t.3t.4t}$ विदुषामत्र. F_5 तपसा.

BIS. 2389 (1175) Bhartr̥. ed. Bohl. 3. 78. Haeb. and lith. ed. III. 75, lith. ed. I. 77. Galan 71; SSD. 4. f. 26b.

259 {N} Found generally in **N**; F_4 N49 and 77. Om. in **S**. — [a]) C E Ic अग्राह्यं; It आग्राह्यं. J_2 वदनं (for हृदयं). B_2 C E_3t F (F_4 second time) तथैव; J_1 तदेव (for यथैव). B_1 H I सद्-; $F_{1.2}$ तद्- (for यद्-). E_3t F_{1-4} -स्थितं (for -गतं). — [b]) F_{1-4} J_1 -दुर्गमार्ग-; $J_{2.3}$ -मार्गदुर्ग- (for -सूक्ष्ममार्ग-). — [c]) J_2 ज्ञातं दुष्कर-. B C

चित्तं पुष्करपत्रतोयतरलं विद्वद्भिराशङ्कितं
नारी नाम विषाङ्कुरैरिव लता दोषैः समं वर्धिता ॥ २५९ ॥
दूरादर्थं घटयति नवं दूरतश् चापशब्दं
त्यक्त्वा भूयो भवति निरतः सत्कथापादनेषु ।
मन्दं मन्दं रचयति पदं लोकचित्तानुवृत्त्या
कामं मन्त्री कविरिव सदा खेदभारैरमुक्तः ॥ २६० ॥
दैवेन प्रभुणा स्वयं जगति यद् यस्य प्रमाणीकृतं
तत् तस्योपनयेन् मनागपि महान् नैवाश्रयः कारणम् ।
सर्वाशापरिपूरके जलधरे वर्षत्यपि प्रत्यहं
सूक्ष्मा एव पतन्ति चातकमुखे द्वित्राः पयोबिन्दवः ॥२६१॥
धिक् तस्य मन्दमनसः कुकवेः कवित्वं
यः स्त्रीमुखं च शशिनं च समीकरोति ।

Eo.2.4.5 -चपलं (for -तरलं). B C E F H1 आशंसितं (C °शंसिता; E2 °शंशितं; E3 °संशितं). — [d]) J3 विषलतां and वर्धितां. F1.2 नारी नाम नरस्य मोहनलता स्वर्गाग्रमार्गार्गला.

BIS. 75 (21) Bhartṛ. ed. Bohl. extra 15. Haeb. 2. 50; SRB. p. 350. 76; SN. 269.

260 {N} Found generally in **N** (J2 corrupt) and om. in **S**. — [a]) J2 दूरादनमर्थं. A2 नवां; E5t भवं; F3 च परं; F4 न वा; F5 न तं; J2 om. (for नवं). F3 -शब्दः; F4 -शब्दांस् (for -शब्दं). — [b]) A3 J2 त्यक्ता; E (except E3t) कृत्वा. C संमतापादनेषु; D सत्सभारंजनेपु; E F3.4 I सत्सभापादनेपु; F1 सत्पथापादनेपु; F2.5 सत्यभारं जनेषु; J1.3 सत्त्वभावो धनेपु; J2 सत्त्वं चाभावोदयेपु. — [c]) F5 चरयति (for रचयति). C °चित्तेनु° (for °चित्तानु°). — [d]) F3 कामं कामं; J कार्ये मंत्री (for कामं मन्त्री). A3 कविरपि. C स्वेदयुक्तैरयुक्तः; D खेदभावैरमुक्तः; J3 भेदभावैरमुक्तः.

BIS. 2911 (1215) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 18. Haeb. 2. 102. Subhāsh. 316; SRB. p. 142. 31; SN. 844.

261 {N} Om. in W M2, NS3. — [a]) J H3 देवेन. A H सदा; G4 [अ]न्वहं (for स्वयं). F3 जयति यद्; G1 M3 जगदिदं (for जगति यद्). Y7 प्रमाणे कृतं. — [b]) F5 G2t °शमेन्; X2 Y3 °नयन्; Y2.7 °गमेन्; Y4-6.8 T G1.2c.3.5 °नमेन्; G4 M4.5 गमे; M3 °रमेन् (for °नयेन्). E (except E3) मदान्; J1 महा; G1 M3 तथा; G4 महन् (for महान्). C नैवात्र यत्; J3 एवाश्रमः; Y2.7 नैवाश्रयं; M4 नेवाश्रयः. — [c]) E3 °पूजके; F4 °पूरिते; J2 °हारके; Y2 °पूर्तके (for °पूरके).

BIS. 2980 (1255) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 90. Haeb. 103. Subhāsh. 316; SRB. p. 95. 123; SN. 805; SSD. 4. f. 3b.

262 {Ś} Found in A E2 (Ś 106, 108 extra) H. [Also C2 Ś62; E3 and Baroda 1781 (Ś106, 108 extra); BVB2 Ś59 (58); Ujjain 6414 Ś60; NS3

भ्रूभङ्गवीक्षणकटाक्षविलोकितानि
कोपप्रसादहसितानि कुतः शशाङ्के ॥ २६२ ॥

न संसारोत्पन्नं चरितमनुपश्यामि कुशलं
विपाकः पुण्यानां जनयति भयं मे विमृशतः ।
महद्भिः पुण्यौघैश् चिरपरिगृहीताश् च विषया
महान्तो जायन्ते व्यसनमिव दातुं विषयिणाम् ॥ २६३ ॥

नायं ते समयो रहस्यमधुना निद्राति नाथो यदि
स्थित्वा द्रक्ष्यति कुप्यति प्रभुरिति द्वारेषु येषां वचः ।
चेतस् तानपहाय याहि भवनं देवस्य विश्वेशितुर्
निर्दौवारिक निर्दयोक्त्यपरुषं निःसीमशर्मप्रदम् ॥ २६४ ॥

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ।

Ś58 (59).] — [b]) E2 यत् (for यः). A0–2 शशिनश्च. A समं करोति. — [c]) E2 भ्रूक्षेपसस्मित-; H भ्रूक्षेपविस्मित-. E2 H3 -निरीक्षितानि; H1. 2 -निरीक्षणानि (for -विलोकितानि). — [d]) E2 °हसितं च (for °तानि). H1. 2 कुतश्च चंद्रे.

BIS. 3149. Subhāsh. 14; Śp. 3323 (Śrīdhanadadeva); SRB. p. 262. 188; SBH. 1977; SRK. p. 278. 4 (Sphuṭaśloka); Kavīndravacanasamuccaya 246; SHV. app. II. f. 8b. 85 (Dhanada); SK. 5. 155; ℨU. 276; SL. f. 3b; SLP. 4. 14.

263 {V} Om. in C X. GVS 2387 Ś extra 3, and V6. — [c]) B2 D E2 I पुण्योघैश्. W चिरमपि (for चिरपरि-). G1 M1. 2. 4 °ता हि; I (by corr.) °तार्थ° (for °ताश्च). — [d]) G1 Y7 महन्तो. Y2. 3 इह; G1 M अपि (for इव). A हातुं; F3 जेतुं; J2t धातुं; G3t दातुर्. E3t. 4 (m.v. as in text) व्यसनिनां; Y3 विषविनां.

BIS. 3476 (1484) Bhartṛ. ed. Bohl. Haeb. lith. ed, I and II, and Galan 3. 3; SRB. p. 368. 43; SBH. 3455 (Bh.); SSD. 4. f. 8b.

264 {V} Found in C D E F3–5; BU V 41 [Also ISM Kaḷaṃkar 195 V 63 (65); BORI 328 V 108 (106); Wai 2 V 34; Jodhpur 3 V 103 (102); NS 3 V 52 and V 97]. — [a]) C नायातः (for नायं ते). C निद्राति नाद्यापि हि; F3 निद्रा न बाधो न हि; F5 BU निद्राति नाथो न हि. — [b]) D E2. 4. 5 द्रक्षति; F3 दृप्यति; F4 BU द्रक्ष्यसि (for द्रक्ष्यति). F5 पाल्यति; BU पाल्यसि (for कुप्यति). F5 ये मां (for येषां). — [c]) E5 ते च स्थानपहाय. E2 पाहि (for याहि). C पदवीं (for भवनं). F3 वै सेवितुं; F4 विश्वप्रभोर् (for विश्वेशितुर्). — [d]) F5 BU नो दौवारिक-. C -निर्भयोक्ति-; D F3–5 BU -निर्दयोक्ति- (for -निर्दयोक्त्य-). F4 -पुरुषं (for -परुषं). C °संवित्पदं; E0 °शर्मप्रदः; F3 °संपत्प्रदं.

BIS. 3612 (1550) Bhartṛ. in Schiefner and Weber p. 23. lith. ed. II. 3. 40.

265 {N} Om. in X Y1 G2. 3. 5, Goa, Adyar XXII-B-10, and Mysore 1642. Found in GVS 2387 twice as N 11 and N 24. — [a]) F3 निंदंति. C अथ (for यदि).

अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥ २६५ ॥

नो चिन्तामणयो न कल्पतरवो नाष्टौ महासिद्धयस्
तावद् देहवशाः परोपकृतये नास्माभिरप्यर्जिताः ।
नेदं मज्जति मानसं च चपलं ब्रह्मामृताम्भोनिधौ
धिग् धिक् कर्मकुटीमिमां तदपि न त्यक्तुं वयं शक्नुमः ॥ २६६ ॥

परिभ्रमसि किं वृथा क्वचन चित्त विश्राम्यतां
स्वयं भवति यद् यथा भवति तत् तथा नान्यथा ।
अतीतमननुस्मरन्नपि च भाव्यसंकल्पयन्
अतर्कितगमागमाननुभवामि भोगानहम् ॥ २६७ ॥

J1t स्तुवंति. — [b]) A3 Y3 लक्ष्मी. C परापततु; Y7 समादिशतु. B3 E0–2.5 Ic M1.3.5 यथेच्छं. — [c]) W2–4 मरणमेव. — [d]) A2 B C E5 F4 J2.3 M3 न्यायात्पथः; J1t न्यायात्पदं; M5 नार्यास्त्वतः (for न्याय्यात् पथः). A2 E1t प्रतिचलंति; J3 (by corr.) G1 M1.2 प्रचलयंति. C न धीरसत्त्वाः; G4 पदान्न धीराः.

BIS. 3723 (1581) Bhartr. ed. Bohl. 2. 81. Haeb. 10. lith. ed. I and III. 82. Galan 87. Saṁskṛtapaṭhopa. 62. Subhāsh. 61, 303; Śp. 225 (Bh.); SRB. p. 78. 11 (Bh.); SBH. 278; SRH. 28. 12 (Bh.); SRK. p. 50. 2 (Prasaṅgaratnāvali); Alaṁkāraratnākara 471; ST 2. 1 (Bh.); SA. 24. 119; SHV. f. 47a. 342 (Bh.); SU. 1447; PT. 1. 39; SSD. 2. f. 99a; SMV. 28. 22; JSV. 173. 4; SKG. f. 17b.

266 {V} Found in A D E3 (V extra 5); E4 (V114=113, extra); F1.2 (V113); BVB5 V 175 (extra). [Also BORI 329 and Punjab 2101 V 96; GVS 2387 V 111; BORI 328 V 125 (128); RASB G 7747 V 110 (113); Punjab 697 V118]. — [a]) F1.2 नोष्टौ (for नाष्टौ). — [b]) D F1.2 °वशात्. D E3.4 F1.2 °कृतयो (for °कृतये). D अभ्युज्झिताः; F1.2 अप्यार्जिताः. — [c]) F1.2 परम- (for चपलं). — [d]) BVB5 कूर्मकुटीम्. D त्यक्तुं न शक्ता वयं.

SRB. p. 214. 75.

267 {V} Found only in S. — [a]) X1 Y7 मुदा; X2 Y1.2.4–6.8 T G2–5 मुधा; Y3 युधा. X2 विश्राम्यतां; Y7 M1–3.5 विश्रम्यतां. — [b]) G1 M1.2 यदा; M3 यथा (for स्वयं). Y1B (by corr.) भ्रमति (for the first भवति). Y7 तत्तदा (for तत्तथा). — [c]) W Y2 (orig.) अपि न स्मरन्; X G4 अनुविस्मरन्; G1 अपि संस्मरन्. W2.4 भाग्यसंकल्पयन्; X बाध्यसंकल्पवत्. — [d]) X कुतर्कगमना- (for अतर्कितगमा-). Y4–6.8 T G4.5 -समागमान् (for -गमागमान्). W अनुभव स्वभोगानिह. Y3 भोगाननं.

BIS. 3963 (1718) Bhartr. ed. Bohl. 3. 63. Haeb. and lith. ed. III. 61. lith. ed. I. 52. Galan 57; SBH. 3153 (Kṣemendra); SRK. p. 92. 9 (Sphuṭaśloka); SSD. 4. f. 30a.

पाणिं पात्रयतां निसर्गशुचिना भैक्षेण संतुष्यतां
यत्र क्वापि निषीदतां बहुतृणं विश्वं मुहुः पश्यताम् ।
अत्यागेऽपि तनोरखण्डपरमानन्दावबोधस्पृशाम्
अध्वा कोऽपि शिवप्रसादसुलभः संपत्स्यते योगिनाम् ॥ २६८ ॥

पाणिः पात्रं पवित्रं भ्रमणपरिगतं भैक्ष्यमक्षय्यमन्नं
विस्तीर्णं वस्त्रमाशादशकमपमलं तल्पमस्वल्पमुर्वी ।
येषां निःसङ्गताङ्गीकरणपरिणतिः स्वात्मसंतोषिणस् ते
धन्याः संन्यस्तदैन्यव्यतिकरनिकराः कर्म निर्मूलयन्ति ॥ २६९ ॥

पातितोऽपि कराघातैरुत्पतत्येव कन्दुकः ।
प्रायेण साधुवृत्तानामस्थायिन्यो विपत्तयः ॥ २७० ॥

268 { V } Found only in S (missing in Y7) [Also Punjab 2885 V89 (90).] — a) X2 G3t पाणिः; M5 पाणी. Y2.3 शुचिनां. W2t.3t X2 Y1–3 T2.3 G1.2 भैक्ष्येण. — b) X1 निषादतां; Y3 निषेचतां. — c) X1 आत्यागेपि; Y3 आयोगेपि. W Y2–5 G3.5 -स्पृहां (G6 °हा); T3 -स्पृशो. — d) W मर्त्यः; X1 लब्ध्वा; X2 लब्धा; Y1 मध्ये; Y3 G2.3.5 मत्वा; T3 मद्वा; G1 अद्धा. W1 °सुलभां; W2–4 G1.2t °सुलभाः; X °सुलभे. X संपत्सते; G2t संपश्यते.

BIS. 2021 (1754) Bhartr. ed. Bohl. 3. 91. Haeb. 52. lith. ed. I. 43. Galan 85; SDK. 5. 67.1 (p. 321, Nagnācārya); SSD. 4. f. 25b.

269 { V } Om. in I J W and Harilal's lith. ed. Missing in Y7. — a) X2 पाणेः. M3 भ्रमणपतगता. B2 D E0.2.4t F2.4 X1 Y1.4–6.8 T G3.4 M भैक्षम्; H3t लब्ध- (for भैक्ष्यम्). H3t भैषय्यम्; X1 अप्येक्षम् (for अक्षय्यम्). M3 अंगं (for अन्नं). — b) A -दशकमविकलं; F2 [उ]दकमपि विमलं; X दशकमपतुलं; Y6.8 T1 G4 -दशकमचपलं; T2.3 °दशकमपरुषं; G5 -धवलमपमलं; M4.5 -दशकमलमलं. Y3 तव्यम् (for तल्पम्). Y2 आकल्पमुर्वी; M3 अल्पं स्वमुर्वी. — c) X Y1B T3 M3 एषां; Y3 योषा- (for येषां). X1 निःसंगिता- (for निःसङ्गता-). F2 -[अं]तःकरणपरिणतिः F3.4 -[अं]गीकरणपरिणति-; X -[अं]गीकरणपरिणता (X2 °तान्); Y1.4–6.8 T G M1–3 -[अं]गीकरणपरिणत- (T2.3 G1.2 °तः); Y2 [अं]गीकरणपरिगत-; M4.5 -[आ]लिंगनसुखमतुलं. B F4m.v. H X2 Y1–6 T G M स्वांत- (for स्वात्म-). — d) B °निरताः (B2t.v. as in text). Y3 कर्मसन्मूलयंति; T2 क्रर्मं निर्मूलयंतः; T3 कर्म निर्मूलयंती; M3 कर्ममुन्मूलयंति.

BIS. 4019 (1753) Bhartr. Galan 3. 84. Nītisaṁk. 83. Śāntiś. 4. 7; SRB p. 371. 113; SSD. 4. f. 25a.

270 { V } Cf. 276. Om. in X Y T G M (but Y3 N IX–4) and Harilal's lith. ed. — a) J1 W1 पतितोपि. B1 पराघातैर्. — b) B1 हत्यनत्येव; E5 उत्पतत्यैव; W1 (by corr:) उत्पतत्तैव. W2 कंदुकः. — c) D साधुवृत्तीनां; E3t F1–4 H1t.2.3t हि सुवृत्तानाम्. — d) C E0t F5 J1 W4 आस्थायिन्यो. C I विभूतयः.

BIS. 3886 (1685) Bhartr. ed. Bohl. 2. 83. Haeb. 26. lith. ed. I and Galan 84. Subhāsh. 195; Śp. 486; SRB. p. 45. 30; SBH. 222; SA. 24. 117; SHV. app.

पान्थस्त्रीविरहानलाहुतिकथामातन्वती मञ्जरी
माकन्देषु पिकाङ्गनाभिरधुना सोत्कण्ठमालोक्यते ।
अप्येते नवपाटलापरिमलप्राग्भारपाटच्चरा
वान्ति क्लान्तिवितानतानवकृतः श्रीखण्डशैलानिलाः ॥ २७१ ॥

पुरा विद्वत्तासीदुपशमवतां क्लेशहतये
गता कालेनासौ विषयसुखसिद्ध्यै विषयिणाम् ।
इदानीं तु प्रेक्ष्य क्षितितलभुजः शास्त्रविमुखान्
अहो कष्टं सापि प्रतिदिनमधोऽधः प्रविशति ॥ २७२ ॥

प्रणयमधुराः प्रेमोद्गाढा रसादलसास् तथा
भणितिमधुरा मुग्धप्रायाः प्रकाशितसंमदाः ।

I. fol. 8a. 24 (Śīlabhaṭṭārikā?); PT. **1.** 8; SSD. **2.** f. 126a; SSV.406; SKG. f. 17b.

271 {Ś} Om, in C J_1 and ISM Kalamkar 195. — [a]) D I नलद्युतिकथाम्; $F_{3.4}$ J_2 **S** (except X_1 G_4) °नलाहुतिकलाम् (X_2 °नलीहुतिकथाम्; Y_3 °नलावतिकलाम्); B_2 F_4m.v. H °नलद्युतिकलाम्. J_2 मंजरीं. — [b]) F_3 सा कंदेपु. B_1 हि कोकिलाभिरधुना; W_1 M_5 पिकांगनाभि(M_5 °नापि)मधुना. B_1 $E_{3.4}$t $H_{1.3}$ (c.v. as in text) Y_1c.v. आलिंग्यते (for आलोक्यते). — [c]) T_1 अल्पास्ते; G_1 अस्येते; M_1 अ*ते (for अप्येते). $F_{2.3}$ X M_{3-5} नवपाटली-. W -परिमला; G_2 -परिमलाः; G_3 -परिमले (for -परिमल-). D -प्राग्भारपादाचरा; T_2 -प्राग्भारपाटश्वरा; G_1 प्रागज्ञपापाटवा; G_3t -प्रोद्गारपाटच्चरा. — [d]) F_5 वाति (for वान्ति). $M_{2.4.5}$ श्रांति- (for क्लान्ति-). G_4 -वितानतानच-. B_2 F_3 G_4 -भृतः; W G_1 -कृताः (for कृतः). A श्रेखंड-; Y_3 $G_{1.2t.4}$ श्रीकंठ-. F_2 X_2 $M_{3.5}$ -शैलानिलः; F_3 -शैलानिला; Y_2 -शैलानलाः; G_1 -कंठानिलाः; G_2t शैलानिभाः.

BIS. 4050 (1769) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. **1.** 36. Haeb. 39. lith. ed. II. 83; SLP. **5.** 20 (Bh.).

272 {V} Found in A C D E $F_{1.4}$ [Also Jodhpur 3, BORI 329, and Punjab 2101 V30; BORI 326 V35 (34); Punjab 697 V27; NS1 V35; NS2 V25 (24); NS3 V107 (extra)]. — [a]) C अमलिनधियां; D अपशमवतां; F_1 उपशमयतां. F_4 केशहृदये. — [b]) C F_4 (orig.) विषयिनां; F_4 (by corr.) विषयिना. — [c]) C सं-; E_5 सा (for तु). A -विषमाम् (for -विमुखान्). — [d]) D कष्टं (for सापि).

BIS. 4143 (1802) Bhartṛ. ed. Bohl. **3.** 100. Haeb. 98. lith. ed. II. 27. Subhāsh. 311.

273 {Ś} Om. in D $M_{4.5}$, Mysore 582 (last three substitute मधुरमधुर) Adyar XXII-B-10. Wrongly om. in E_3. — [a]) B_2 Eot (by corr.) It Y_7 °मधुरा; Eot(orig.)$_{1.2}$ F_3 °मधुर-; H_{3c} Ic °विधुरा (for °मधुराः) [H com. gloss विह्वलाः]. A प्रेमप्रौढाः; B_1 E (E_3 missing) It X $Y_{1.2.6}$ प्रेमोद्गारा; $F_{3.5}$ W प्रेमोद्गाढ-; $Y_{5.3}$ T $G_{4.5}$ प्रेमोदारा; Y_7 प्रेमोद्गाडा. A प्रसादवशास्तथा; E_2t रसातलसस्तथा; F_4 रसाय यथा तथा; $H_{1t.2.3t}$ प्रसादपदास्तथा; $H_{1c.3c}$ प्रसन्नपदास्तथा; J_1t रसायनरसोदय वा तदा; $J_{1c.2}$ रसो-(J_2 °सा°)दय वा तथा; $Y_{2.5}$ G_2 रसार्द्रयुतास्तथा (Y_2 °दा); Y_3 M_1 रसार्द्रत(M_1 °क)राः सुधा-;

प्रकृतिसुभगा विस्रम्भार्हाः स्मरोदयदायिनो
रहसि किमपि स्वैरालापा हरन्ति मृगीदृशाम् ॥ २७३ ॥
प्रथितः प्रणयवतीनां तावत् पदमातनोतु हृदि मानः ।
भवति न यावच् चन्दनतरुसुरभिर्मलयपवमानः ॥ २७४ ॥
प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधिः
प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं चाप्युपकृतेः ।

$Y_{4.6}$ T रसाश्रयतां गताः; Y_7 रसाश्च यथा तथा; Y_8 रसोदयनिर्भरा; G_1 रसार्द्रं यथा तथा; G_3 रसैः कृतनिर्भरा; G_4 रसादयो यथा; G_5 रसाश्रयतां तथा; M_2 रसोदयधातवो; M_3 रसार्द्रतया तथा (for रसादलसास् तथा). — b) A B_2 C E (except E_{ot}; E_3 missing) I F_3 X Y_1 भणित-; E_{ot} W_{2-4} भणति-; $F_{1.2}$ रणित-; J_{1t} प्राणिति-; J_{1c} G_2 प्रणित-; W_1 Y_2 G_4 प्रणति-; Y_{4-7} $T_{2.3}$ फणिति-; T_1 पणिति- (for भणिति-). B_1 F_4 -चतुग; M_3 -मधुना (for -मधुरा). C मुग्धाः प्रायः; E_2 F_3 J_{1t} Y_7 G_3 मुग्धा(G_3 ग्धाः)प्रायाः. B $H_{1c.3c}$ प्रकासित-. A $Y_{2.4}$ $G_{2.3}$ -मन्मथाः; Y_7 -नर्मदाः; W -प्रमदाः (W_{1t} °मुदाः); $G_{1.4}$ $M_{2.3}$ -संमताः (for -संमदाः). — c) F_3 -सुलभा; J_{1t} -शुभगा; G_{2t} -स्वभगा. A Y_7 विश्रंभार्याः; B_1 E I_t विश्रंभार्हाः; B_2 विख्यातार्थाः; C विस्रंभावर्थाः; F_3 विश्वंभार्याः (t.v. विस्रंभार्याः); F_4 विश्रब्धार्थाः; F_5 विश्रंभार्द्राः; H विश्रंभार्थाः (H_{1t}: विष्टं°); $H_{1c.v.3c.v.}$ I_c -[आ]विर्भूतार्थाः; J_1 विस्रंभार्द्र-; J_2 $Y_{2.4-6.8}$ T G M_{1-3} विस्रं(Y_2 °श्रं°)भार्द्राः; Y_3 विश्वंभार्द्राः (for विस्रम्भार्हाः). C °यायिनो (for दायिनो). — d) M_3 हरसि (for रहसि). B_1 न खलु; Y_1 M_3 कमपि (for किमपि). A B_2 I_c J_1 (gloss) स्वेच्छालापा; B_1 कंठालापा; H_2 $Y_{2.4.6}$ $G_{2.3}$ स्मेरालापा; W_1 स्वैरालापान्. C हरंत; F_5 रचंति; Y_7 दहंति; G_4 जयंति (for हरन्ति). H_1 W_{2-4} मृगदृशां; J_{1t} M_3 मृगीदृशः.

BIS. 4218 (1836) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 30. lith. ed. II. 56. Śatakāv. 65; SLP. 4. 98 (Bh.).

274 {Ś} Om. in C J_1, Wai 2, Ujjain 6414, Nagpur 1087, BORI 326. *cd* missing in F_5. — a) D प्रथय-; $E_{ot.1t}$ I Y_7 T_3 प्रथित-; E_{2t} प्रायः; F_2 प्रथिताः; F_3 X प्रयतः; F_4 प्रथयति; J_2 पतितः; Y_6 दयितः; M_5 प्रथितं (for प्रथितः). G_1 प्रणयवनितानां. B_2 F_5 W प्रियपुरतो(B_2 °पुरुषो)युवतीनां; H प्रिये प्रणयकुपितानां. — b) $F_{1.3}$ तां तां (for तावत्). A_3 B E_{3t} F_4 (by corr.) $H_{1t.2.3t}$ X $Y_{1.3}$ पदमातनोति; $F_{1.3}$ मुदमातनोतु; $M_{4.5}$ स्थानं तनोति (for पदमातनोतु). M_5 मानं (for मानः). — c) E_5 न भवति; Y_3 वहति न (for भवति न). M_3 स्त्रीणां (for चन्दन-). X यावद्भवति न चंपा-. — d) M_3 चंदनतरु- (for तरु-). E_{ot} -सुरति-; F_2 W_1 G_1 M_3 -सुरभि-. E_{ot} -निर्मलयपवमानः; E_2 G_1 -मलयपवनः; F_2 -मल्यपवनः. W_1 -मधुरनिर्मलः पवनाः; W_{2-4} -मधुनिर्मलः पवनः (W com. यावन्मलयानिलो न भवति).

BIS. 4347 (1916) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 32. lith. ed. II. 91. Śatakāv. 65; SLP. 5. 24 (Bh.).

275 {N} Om. in X Y_7. A later addition on a new fol. in Adyar XXIX-E-2. J_3 Y_2 order *acbd*. — a) E_o प्रधानं; J_1 प्रसादं (gloss = प्रसन्नत्ववु). Y_{1A} गृहमपगते. — b) J_3 कदनं. C F_4 W (W_1 doubtful) G_1 M_3 न (for च). F_2 [अ]प्यपकृतेः; $J_{1.3}$ [अ]प्युपकृते; Y_6 [अ]भ्युपगतेः. — c) B_1 अनुत्स्येको; E_3 F_4 अनुत्सेका; E_{5c} अनुच्छेदो; I Y_1 अनुच्छेको; Y_2 निरुत्सेको; G_1 $M_{2.3}$ अनुद्वेगो. A लक्ष्मीभिरनुभवसाराः; D लक्ष्म्या निरभिभवसागराः; E_2 F_4 लक्ष्मानि(F_4 °र्नि)रभिभवनीयाः; E_{3t} लक्ष्मणविभवसाराः; E_{3o} लक्ष्म्या निरभिभवनीयाः; F_3 लक्ष्म्या अतिविभव°; F_5 I_t लक्ष्म्यां(F_5 °क्ष्म्याः)चिरविभवसाराः(I_t °रा-); I_c लक्ष्म्या न रतिभवसारा-; J_2 Y_8 $T_{1.3}$ G_5 $M_{4.5}$ लक्ष्म्यां निरभिभवसाराः;

अनुत्सेको लक्ष्म्या निरभिभवसाराः परकथाः
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ २७५ ॥

प्रायः कन्दुकपातेनोत्पतत्यार्यः पतन्नपि ।
तथा त्वनार्यः पतति मृत्पिण्डपतनं यथा ॥ २७६ ॥

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः
प्रारभ्य उत्तमगुणा न परित्यजन्ति ॥ २७७ ॥

$W_{1.2.4}$ लक्ष्म्यां(W_4 °क्ष्म्या)निरवधिभव°; W_3 लक्ष्म्यां विरतिभव°; $Y_{2.4.5}$ $G_{1.4}$ M_{1-3} लक्ष्म्यामनभिभवगंधाः ($G_{1.4}$ $M_{1.3}$ °वसाराः). $E_{1.5}$ G_3 -सारा; J_1 -सारः (for -साराः). E_1 I G_3 पर(I ऽपर)कथा. — [d]) J_1 केनोद्दिष्टं. D °रावृत्तमिदं; E_2 J_3 रावृतमिदं. $Y_{2.4.6}$ श्रुतेत्यंतासक्तिः पुरुषमभिजातं कथयति (Y_5 °स्ति).

BIS. 4253 (1859) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 54. Haeb. 79. lith. ed. I. 63, II. 64; Galan 67. Kuvalayānanda 140; SRB. p. 52. 249; SBH. 281; SRH. **168.** 39. SRK. p. 15. 40 and p. 21. 102 (ST.); PT. **1.** 55; SSD. **2.** f. 93a.

276 } N { Cf. 270. Om. in W, Punjab 2885, BORI 326. — [a]) F_1 $Y_{3.7}$ G_2 दैवात्; $T_{1.2}$ G_1 M यथा (for प्रायः). X_1 G_2 M_2 कंतुक-. B_2 -घातेन (for -पातेन). J_1 रयात्कंतुकतः पाताद्; J_2 रयात्तु कंदुकः पाताद्; J_3 रयात्कंतुकवत्तूर्णं; $Y_{2.4.5.8}$ T_3 $G_{3.5}$ दैवात्कंदु(Y_2 $G_{3.5}$ °तु)कवत्तूर्नं; Y_6 G_4 दैवात्कंदुकवत्तूर्णम्. — [b]) D Eot. 1t. 5t F_1 X Y_7 M_2 पतति; J $Y_{2.4-6.8}$ T_3 $G_{4.5}$ उद्देति; Y_1 $G_{2.3}$ न स्थायी (for [उ]त्पतति). — [c]) $A_{1.3}$ B_2 तथा नु; F_2 यथा तु; X_2 तत्वार्थ-. J_2 X_2 नार्यः (for [अ]नार्यः). — [d]) $A_{0.1.3}$ मृत्पिंडे; X_1. मृत्पिंडं. E3t -गुडिका; H1t -गुटिका (for -पतनं).

BIS. 4333 (1906) Bhartṛ. ed. Bohl. extra 14. Haeb. **2.** 27. Pañc. ed. Koseg II. 170. cf. BIS. 5090. Subhāsh. 195 (varr.) SA. **24.** 117 (var.); SKG. f. 17b.

277 { N } Found only in **S** [Also Punjab 2885, N27; NS3 V112 (extra).] — [a]) M_3 आरभ्यते. X नीचा. — [b]) T_3 M_3 आरभ्य. W_2 X_1 Y_{1A} -विहिता; W_4 (by corr.) -चरिता; X_2 -पिहिता; Y_2 G_3 -निहिता; Y_3 -निरता; $Y_{4-6.8}$ T_1 $G_{2.4.5}$ M_3 -निहता (for -विहता). Y_7 [अ]पि रमंति. — [c]) X $Y_{1AB.2.3.8}$ T $G_{1.4}$ M_{1-3} मुहुर्मुहुर् (for पुनः पुनर्). Y_3 प्रविहन्यमानाः; $M_{4.5}$ प्रतिहन्यमानं. — [d]) X_2 Y T G M प्रार(Y_{1B} °ल)ब्धम् (for प्रारभ्य). W Y_1 (printed ed.) °जना (for °गुणा). M_3 परित्यजंते.

BIS. 4342 (1913) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 73. lith. ed. I. 26, lith. ed. II and Galan 27. Daśarūpāvaloka on **2.** 1 (यथा वा भर्तृहरिशतके). Mudrārākṣasa 48 (II. 17). Pañc. III. 255. ed. Bomb. 177. Vet. in LA (III) 1; SBH. 544; SRH. **168.** 32 (Mudrārākṣasa); SS. **54.** 6; PT. **7.** 6; SSD. **2.** f. 99a; SSV. 383; JSV. **175.** 9.

प्रियसखि विपद्दण्डव्रातप्रपातपरंपरा-
　परिचयचले चिन्ताचक्रे निधाय विधिः खलः ।
मृदमिव बलात् पिण्डीकृत्य प्रगल्भकुलालवद्
　भ्रमयति मनो नो जानीमः किमत्र विधास्यति ॥ २७८ ॥

प्रीणाति यः सुचरितैः पितरं स पुत्रो
　यद् भर्तुरेव हितमिच्छति तत् कलत्रम् ।
तन् मित्रमापदि सुखे च समक्रियं यद्
　एतत् त्रयं जगति पुण्यकृतो लभन्ते ॥ २७९ ॥

प्रोद्यत्प्रौढप्रियङ्गुद्युतिभृति विदलत्कुन्दमाद्यद्द्विरेफे
　काले प्रालेयवातप्रबलविकसितोद्दाममन्दारदाम्नि ।

278 { V, N } Om. in C F_1 H W I $Y_{2.3}$, and BVB2, Jodhpur1, BORI 326, NS1. 2, Adyar XXVIII-M-56. NS3 V122 (extra), Śṛṅgeri 309 V99. — ^{a}) E_2 $J_{2.3}$ X Y_{4-8} $T_{1.2}$ $G_{1-3.5}$ M_{2-5} प्रियसख; T_3 प्रियनिज-. B $F_{1.5}$ -दंडप्रांत-; $E_{0.2.4c.5}$ -दंड-; F_2 X $Y_{1.4-8}$ T G M -दंडाघात- (X °वाताद्; G_1 °खात-) (for -दण्डव्रात-). B Y_8 M_5 -प्रभाव-; $E_{1c.5t}$ J_3 -प्रताप-; X -विघात-; Y_6 T_1 G_5 -प्रवात-; G_1 M_{1-3} -प्रवात-; G_4 -प्रतप्त- (for -प्रपात-). — ^{b}) G_{3t} -परिचल- (for -परिचय-). F_2 $Y_{1.5.8}$ T $G_{1.5}$ M -बले; F_5 -वते; X_2 -चलच्-; Y_7 -जले (for -चले). F_3 चिंतावक्रे. F_2 Y_{1t} विधाय; F_4 [ऽ]भिधाय; J_1 निराय३ (for निधाय). J_1 -सविधिः; J_{2t} निधिः (for विधिः). E_{3t} F_3 Y_8 खलु; F_2 J_1 किल; G_4 खलं. — ^{c}) F_3 च बलात् (for बलात्). G_4 बंधीकृत्य. T_3 प्रचंड- (for प्रगल्भ-). — ^{d}) D भ्रमयसि. B F_2 जनं; F_5 तनो (for मनो). A_2 G_4 विधास्यते; J_3 विधिनास्यति.

BIS. 4353 (1921) Bhartṛ. in Schiefner and Weber p. 25; Śp. 451 (Vijjakā); SRB. p. 93. 86 (Vijjakā); SBH. 3137. SHV. f. 64a. 667, 79b. 63 (Vijjakā).

279 { N } Om. in X. — ^{a}) $F_{1.3}$ J W Y_{6-8} T $G_{1.4}$ M यः प्रीणयेत्; Y_2 यः प्रीतयेत्. I Y_2 स्वचरितैः; I_t (by corr.) स धन्यो; J_3 सुपुत्रो (for स पुत्रो). — ^{b}) Y_2 सुखम् (for हितम्). — ^{c}) J_3 Y_8 यन्मित्रम्. $W_{2.4}$ सुखं च; T_2 सुखेपि. $A_{2.3}$ (both doubtful); B_1 समक्रियं स्याद्; $E_{0t.1t}$ समं क्रियं यद्; $H_{1t.2.3t}$ यदेकरूपं; J_3 G_1 M_3 समप्रियं यद् (J- तद्). Y_7 समक्रियं यदि; Y_8 G_{3t} समक्रियं तद्. — ^{d}) W_4 तत्त्त्रयं.

BIS. 4363 (1926) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 58. lith. ed. I. 67, II. 68. Galan 70, Subhāsh. 306; SRB. p. 50. 92; SBH. 2929; SRH. 163. 160. (Vallabha); SRK. p. 18. 74 (ST.) ST. 36. 5; SA. 36. 11 (order *cabd*). VS. 811; SHV. app. I. f. 11a. 13; SSD. 2. f. 119b.

280 { Ś } Om. in W, and Harilal's lith. ed. Y_2 lost on missing fol. — ^{a}) E_{3t} प्रौद्यत्प्रौढ-; J_1 प्रौढप्रोद्य-; $G_{2.3}$ प्रोद्यद्गाढ-. F_2 -द्युतिध्वति-. B_2 सुरसं; D विगलत्-; F_2 J Y_7 G_1 $M_{1.2}$ विलसत्-; X $Y_{1.3-6.8}$ T G_{2-4} M_{3-5} विकसत्-. B_1 कुंकुमोद्यद्-; F_2 -कुंकुमाद्यं; $F_{3t.v.}$ -कुंकुमाढ्य-; F_4 -कुंकुमाद्यन्. F_2 द्विरेफं; X -द्विरेफा; G_{2t} -द्युरेफे. — ^{b}) D कालप्रालेय-. T_2 -वाता- (for -वात-). Y_8 प्रचलितललित-. A_{0-2} -प्रचुर-; $E_{0.1}$ (orig.). $_{2c.5}$ $F_{1.4}$ H J $Y_{1.4-6}$ T G M प्रचल-; F_5 -प्रचय- (for प्रबल-). J X $Y_{1.4-7}$ $T_{1.3}$ G M -विलसित-. C

येषां नो कण्ठलग्ना क्षणमपि तुहिनक्षोदरक्षा मृगाक्षी

तेषामायामयामा यमसदनसमा यामिनी याति यूनाम् ॥२८०॥

फलं स्वेच्छालभ्यं प्रतिवनमखेदं क्षितिरुहां

पयः स्थाने स्थाने शिशिरमधुरं पुण्यसरिताम् ।

मृदुस्पर्शा शय्या सुललितलतापल्लवमयी

सहन्ते संतापं तदपि धनिनां द्वारि कृपणाः ॥ २८१ ॥

बाले लीलामुकुलितममी मन्थरा दृष्टिपाताः

किं क्षिप्यन्ते विरम विरम व्यर्थ एष श्रमस् ते ।

lacuna; D $F_{1.3}$ J_1 X_1 -[उ]द्दार-; F_4 J_2 X_2 Y_{4-6} T G_5 M_5 -[उ]दार-. C -वाते; J_2 Y_{4-8} T $G_{1.2.4}$ M_{1-3} °धाम्नि; X_2 °दम्नि; G_{3t} °दाम्ना. — c) E_5 J_2 Y_3 T_3 G_2 एषां. F_2 नौ; T_2 नः (for नो). C D $E_{0.1}$ $F_{4.5}$ I Y_3 $G_{4.5}$ [उ]त्कंठलग्ना; Y_1 G_2 कंठलग्नाः; M_3 कर्णलग्न-. D तुहिनं. A_3 -क्षोदशक्ता; B_1 D $E_{2.3}$ H X $Y_{1Bc.4-6.8}$ T $G_{2.3.5}$ $M_{4.5}$ क्षोददक्षा; B_2 -क्षोदराक्षा; C -क्षोदरक्ता; F_3 -क्षोददाक्षा; F_5 -[उ]त्कंपिवक्षो; J_1 -क्षोदलक्षा; J_2 -क्षोदलक्ष्मा; Y_{1A} -क्षोददक्ष्या; Y_3 -क्षोदवक्षा; Y_7 -क्षोदरक्षी; G_1 -क्षोभदक्षा; M_1 -क्षोभरक्षा; M_3 क्षोदराक्षो. Y_1 $G_{2.3}$ मृगाक्ष्यस्; M_3 मृगाक्ष्या. — d) A_{0-2} मायामयीमा ($A_{0.1}$ com. मायामयी + इमा, इमा कहृतां आ); A_3 आयातयामा; B_2 C आयातियामो; D F_{1-3} H I J_2 $Y_{3.7}$ T_2 G_{1-3} M आयामियामा; E_{2t} आयातियामा; F_4 आयातमाया; F_5 आयामनीयं; J_1 आयानियामा; X आयातयामैर्; Y_1 आयामि यामैर्. A_{0t} यमसदनगता; $A_{0c.1.2}$ °निभा. J_2 G_1 M_{1-4} यातु. B_1 D G_1 $M_{1.2}$ नूनं (for यूनाम्).

BIS. 4366 (1928) Bhartṛ. Schiefner and Weber p. 23; Śp. 3924; SBH. 1843; SDK. 2. 172. 3 (p. 181); SU. 889; SLP. 5. 34 (Bh.).

281 {V} Found in S (except Śṛṅgeri 309). — a) W_4 श्वेच्छालभ्यं; M_5 चेच्छालभ्यं. $W_{3t.4c}$ प्रतिवचनखेदं; W_{3c} प्रतिवचममखेदं; Y_7 प्रतिभवमखेदं. — b) G_4 $M_{4.5}$ लभ्यं (for the second स्थाने). M_4 भाति शिशिरः; M_5 भवति शिशिरः (for शिशिरमधुरं). — c) Y_3 -तरा; G_4 M_5 -तला (for -लता-). Y_2 चंपकमयी. — d) Y_2 संलापं (for संतापं). W_{1t} ध्वनिनां (for धनिनां). X_1 कृपणः.

BIS. 4368 (1930) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 28. Haeb. and Galan 25. lith. ed, I. 26; SRB. p. 72. 54; SKM. 128. 3 (Kṛṣṇamiśra); SRK. p. 62. 9 (Bh.). Prabodhacandrodaya IV. 19; SHV. f. 77a. 871 (Kṛṣṇamiśra); BPB. 270; SSD. 2. f. 137b.

282 {Ś, V} Om. in F_2 H I, ISM Kaḷamkar 195 and Mysore 582. NS3 Ś107 (108, extra). Occurs twice in D E; F_4 V̇72 (71), Ś19; GVS 2387 V3, 53; Punjab 697 Ś18 (19), V68. — a) A_0 -मुकिलितममी; B_1 X -विलसितममी; B_2 -विलसितमिमं; J_{1t} -मुकुलितमिमं; Y_7 G_1 मुकुलितवली. F_3 G_4 मंधरा; F_5 सुंदरी-; J Y_7 G_1 मंदरा-; $W_{1.3.4}$ सुंदरा. — b) B विरम विरस-. B_2 एक-; C एव (for एष). $W_{2t.4}$ समस्ते (for श्रमस् ते). — c) B C D E (Vai) $F_{13.5}$ J S (except X $M_{4.5}$) संप्रत्यन्ये; F_4 संप्रत्यंते. C वरम् (for वयम्). B अपगतं; C E_2 (Vai) उपगता; Eot (Śr.) अपिरतं; Eoc.(Śr) and Vai. 1, 2(Śr.).5 (Śr. and Vai c) अपरतं; X उपरता; G_4 अपि गतं; M_3 उपरतो (for उपरतं).

संप्रत्येते वयमुपरतं बाल्यमास्था वनान्ते
क्षीणो मोहस् तृणमिव जगज्जालमालोकयामः ॥ २८२ ॥

ब्रह्मज्ञानविवेकिनोऽमलधियः कुर्वन्त्यहो दुष्करं
यन् मुञ्चन्त्युपभोगभाञ्ज्यपि धनान्येकान्ततो निःस्पृहाः।
न प्राप्तानि पुरा न संप्रति न च प्राप्तौ दृढप्रत्ययो
वाञ्छामात्रपरिग्रहाण्यपि परं त्यक्तुं न शक्ता वयम् ॥ २८३ ॥

ब्रह्माण्डमण्डलीमात्रं किं लोभाय मनस्विनः।
शफरीस्फुरितेनाब्धेः क्षुब्धता जातु जायते ॥ २८४ ॥

Y_3 अस्था वनांते; M_3 आस्थापनं ते. — d) B ध्वस्तो; W_1t क्षिप्तो; Y_3 नष्टो; G_4 क्षीणा- (for क्षीणो). G_4 -मोदास् (for मोहस्). C जराजालाम्; G_2t जगज्जातम्. C $W_{2.3t.4}$ आलोकयामि; E_2t (Śr.) आलोकयाम; F_1 आलोचयामः.

BIS. 4444 (1966) Bhartṛ. ed. Bohl. **1.** 93. Haeb. 96. Śatakāv. 75. SK. **7.** 1; JSV. **304.** 14.

283 {V} Om. in A E (E_0 V111, extra; E_2 and Baroda 1781 V110, extra), NS1.2. NS3 V14 and V109 (extra). — a) G_1 $M_{1.2}$ तत्त्वज्ञान-. J_1t °क्निो जडधियः; S °कनिर्मलधियः. J_1 कुर्वंत हे. B $E_{0.2}$ $H_{1.2.3c}$ I दुःकरं. — b) Y_2 उरुभोग- (for उपभोग-). D -भांजि विविधानि; E_2 -कांचनधनान्; W_1t -जान्यपि धनानि; X_1 -भ्रांत्यपि धनानि (sic); X_2 -भात्यपि धनानि. D निस्पृहः; $F_{1-3.5}$ $J_{2.3}$ X $Y_{1.7}$ $G_{3.4}$ M निस्पृहाः. — c) D न प्राप्नोति; J_2 W $G_{2.3}$ संप्राप्तानि; J_3 न प्राप्तं*; $Y_{1.4-6.8}$ T $G_{1.1.5}$ $M_{1.2}$ संप्राप्तान्न; Y_2 संप्राप्ता न; $Y_{3.7}$ M_{3-5} संप्राप्तं न. $W_{1.2}$ नव- (for न च). C प्राप्तं; Y_3 प्राप्ते; G_1 प्राप्त्यां; $M_{1.4}$ प्राप्यान्; M_2 प्राप्यं; M_5 प्राप्ता (for प्राप्तौ). B_1 $J_{2.3}$ $W_{3.4}$ Y_{1-3} M_5 दृढप्रत्यया; B_2 Y_{4-8} T $G_{4.5}$ $M_{1.2.4}$ दृढप्रत्ययान्; C न च प्रत्ययं; E_2 दृढः प्रत्यया; H F_4 दृढः प्रत्ययो; G_1 दृढप्रत्ययाद्. X संप्राप्तं न परित्यजंति न च कांक्षन्ति दृढप्रत्ययाः. — d) Y_7 वांछाभृत्र- (sic). H_2 G_3 -परिग्रहान्यपि; X_2 $Y_{1-6.8}$ T G M परिग्रहानपि; X_1 -परिग्रहार्थनपि Y_7 -परिग्रहापि न. J W $Y_{1-5.7}$ G_{1-4} M परि-; X कथं (for परं).

BIS. 4491 (1991) Bhartṛ. ed. Bohl. **3.** 14. Haeb. lith. ed. I. III and Galan 13, lith. ed. II. 96. Subhāsh. 317. Śāntiś. **1.** 4 (Haeb. p. 410). SRB. p. 375. 224; SKM. **126.** 17; SRK. p. 94. 2 (Kalpataru); SHV. f. 77b· 872; SU. 1033 (Bilhaṇa?); SM. 1095; SN. 291; SSD. **4.** f. 7b; SSV. 1081.

284 {V} Om. in A F_3 W, BORI 329, Punjab 2101, Punjab 697, Śṛngeri 309, NS2, BU114/7. Y_7 missing. — a) I $Y_{4-6.8}$ T G_5 $M_{1.4}$ ब्रह्मांडं; $M_{3.5}$ ब्रह्मंड-. $T_1c.v.$ मंडलीभूतं. — b) C F_5 X $Y_{2.3}$ M_3 किं भोगाय; F_2 भोगाय च; H J_3 Y_1 किं लाभाय; G_3t किं लोकाय. $M_{3.4}$ मनस्विनां (M_3 °ना). — c) E_3t शबरी-. E_3c X_1 -स्फुरतेन; G_3 $M_{1.2.5}$ -क्षुभितेन; G_2t -स्फुरितैर् (for -स्फुरितेन). F_1 [अ]ब्धः; $Y_{1.2.4-6.8}$ T G_{2-5} M_1 [अ]ब्धिः; $M_{4.5}$ [अ]ब्धौ. — d) F_2 क्षुब्धमायातु; F_4 क्षुब्धता किं प्र-; X_1 क्षुब्धतां जातु; $Y_{1.2.4-6.8}$ T G_4 M_3 क्षुब्धो न खलु; Y_3 G_5 क्षुब्धता नैव; G_1 क्षुब्धता किं न; $G_{2.3}$ क्षुब्धो जातु न; $M_{1.2}$ क्षुब्धता किं नु.

ब्रह्मा येन कुलालवन् नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे
विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तो महासंकटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः
सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ २८५ ॥

ब्रह्मेन्द्रादिमरुद्गणांस् तृणगणान् यत्र स्थितो मन्यते
यत्स्वादाद् विरसा भवन्ति विभवास् त्रैलोक्यराज्यादयः ।
बोधः कोऽपि स एक एव परमो नित्योदितो जम्भते
भो साधो क्षणभङ्गुरे तदितरे भोगे रतिं मा कृथाः ॥ २८६ ॥

भवन्तो वेदान्तप्रणिहितधियामत्र गुरवो
विदग्धालापानां वयमपि कवीनामनुचराः ।

BIS. 4496 (1993) Bhartr. ed. Bohl. 3. 91. Haeb. and Galan 87. lith. ed. II. 76; Śp. 263 (Bh.); SRB. p. 79. 3 (Bh.); SBH. 495 (Bh.); SKM. 7. 1 (Bh.); ST. 43. 22 (Bh.); SK. 7. 22.

285 {N} Om. in X. — [b]) W_3 -गहन- (for -गहने). E $F_{1.2.4}$ Ic H_2 $W_{2.3}$ सदा; It तथा (for महा-). — [c]) Y_1 शंभुर् (for रुद्रो). A °पाणिपिटके; C °पाणिरनिशं; G_2t °पात्रपुटके. C भिक्षाटने; $J_{1.2}$ M_4 भिक्षाश(J_2 °स)नं; Y_2 भिक्षाटणं. $J_{1.3}$ $Y_{2.4-6}$ T G_4 $M_{4.5}$ सेवते; J_2 Y_7 सेवितः; G_1t.v. कुर्वते; G_2t कार्यतः (for कारितः). — [d]) E_1t भ्रामति; M_5 भ्रम्यति. C यद्दृशेन (for नित्यमेव). $Y_{6.7}$ गहने (for गगने).

BIS. 4497 (1994) Bhartr. ed. Bohl. and lith. ed. I. 2. 93. Haeb. 38. Galan 97. lith. ed. II. 95, III. 94. Aṣṭaratna 4 in Haeb. p. 8. Vikramacarita 261; Śp. 435 (Bh.); SRB. p. 93. 98 (Bh.); SBH. 3102; SRK. p. 76. 1 (Śp.); Garuḍamahāpurāṇa 113. 15; SS. 46. 7; SL. f. 39a; SN. 799; SSD. 4. f. 5a; SSV. 298; JSV. 262. 2.

286 {V} Cf. 254. Generally om. in N, found in S [Also NS3 V30; Punjab 2885 V39; ISM Kalamkar 195 V37]. — [a]) X Y_1 G_5 °लवान्; $Y_{2.3}$ °समान्; $Y_{4-6.8}$ T $G_{2.3}$ $M_{1-3.5}$ °कणान्; Y_7 °कृतान् (for °गणान्). X_1 Y_3 मन्यसे. — [b]) W यच्छापाद्; X ये साक्षात्; Y_2 यत्स्वादौ; Y_3 यद्भोगाद्; Y_7 यत्स्वाराड्; G_1 यत्सांक्षात्- (for यत्स्वादाद्). X करुणोद्-; Y_7 विरसी-; G_4 -करणाद् (for विरसा). X_1 वितथा; X_2 वितपा; G_4 विरसास् (for विभवास). — [c]) W बोधे; Y T $G_{2.3.5}$ $M_{1.2.4.5}$ भोगः (for बोधः). Y_3 एष (for एक). — [d]) Y_1 G_1 $M_{1.2}$ हे (for भो). Y_1 वृत्तिं वृथा; G_1 $M_{1.2}$ भोगे मातिं; M_5 भोगे शयी (for भोगे रतिं). Y_2 मा कृधाः.

BIS. 4498 (1995) Bhartr. ed. Bohl. 3. 41. Haeb. and Galan 37. lith. ed. I. 38, II. 73; SSD. 4. f. 17b.

287* {Ś} This may be genuine. Cf. अमाराः सन्त्वेते and discussion in Introduction. Om. in F_3 H I J X Y, ISM Kalamkar 195, Ujjain 6414, and Wai 2. NS3 Ś104 (105, extra). F_5 order *cdab*. — [a]) B_1 वेदांते. A_2 D Eo प्रणहित-. B_1 -धिया (for -धियाम्). F_6 W आस- (for अत्र). $F_{1.2}$ मुखरा (for गुरवो).

तथाप्येतद् ब्रूमो न हि परहितात् पुण्यमधिकं
न चास्मिन् संसारे कुवलयदृशो रम्यमपरम् ॥ २८७ ॥

भव्यं भुक्तं ततः किं कदशनमथ वा वासरान्ते ततः किं
कौपीनं वा ततः किं सितममलपटं पट्टवस्त्रं ततः किम् ।
एका भार्या ततः किं शतगुणगुणिता कोटिरेका ततः किम्
एको भ्रान्तस् ततः किं गजतुरगशतैर्वेष्टितो वा ततः किम्॥२८८॥

भिक्षाशी जनमध्यसङ्गरहितः स्वायत्तचेष्टः सदा
हानादानविविक्तमार्गनिरतः कश्चित् तपस्वी स्थितः ।

— [b]) C E विचित्रा- (for विदग्धा-). C इह (for अपि). — [c]) D F2 W1-3 भूमौ (for ब्रूमो). — [d]) C कुवलयदृशां. D रम्यमधिकम्. For [cd], F5 reads तथाप्यन्तस्तत्त्वप्रणिहित-धियामप्यतिबलस्तदीयोनाख्येयः स्फुरति हृदये कोपि महिमा.

BIS. 4559 (2031) Bhartr. ed. Bohl. 1. 52. Haeb. 55. lith. ed. II. 15; SRB. p. 252. 48; Suvrttatilaka of Kşemendra (KM2, p. 52, Bh.); SHV. app. II. fol. 1b. 1 (Bh.); SLP. 4. 65 (Bh.).

288 { V } Found in E (order *bdac* except in E5; E5 V extra 1) F1.2 V94; F3 (order *abdc*) V67, H and I. [Also GVS 2387 V116 (var.); BVB 2 V107; ISM Kalamkar195 V96 (99); BU V110 (108); Wai 2 V100; Jodhpur1 V64; Jodhpur3 V72; Punjab 697 V108; Ujjain 6414 V95 (96); BORI 328 V126 (20); NS3 V115]. — [a]) D भव्यं भूतं; Eo भुक्तं भुक्तं; E2-4 भक्तं भुक्तं; H भव्यं भक्तं. H कदशितम्. F3 I अशनं (for अथ वा). — [b]) Eo.2-4 जीर्णा कंथा; I कोपीनं वा. D शितममलतरं; E5 सितममलपरं; F1.2 सितममलतरं; F3 सितममलमलं; H किमथ सितमहच; I सितममयममलं (for सितममलपटं). D E5 F3 पट्टकूलं; Eo.2-4 पट्टसूत्रं; H चांबरं वा; I अंबरं वा. — [c]) Eo त्वेका; E5 एषा (for एका). Eo करितुरगगणैर्; E2-4 हयकरिसुगणैर्; F3 शतगुणमणिता; H1 शतगुणगणिता. Eo.2-4 आवृतो वा (for कोटिरेका). — [d]) E5 एकं; H1 त्वेको (for एको). D भ्रातास्; F1.3 भ्रातस्; F2 भ्राता. H Ic करि- (for गज-). F3 I -रथैर् (for -शतैर्). Eo.2-4 व्यक्तं ज्योतिर्न चांतर्(E4 वांतं) मथितभवभयं वैभवं वा ततः किं.

BIS. 2426 (4079) Bhartr. Schiefner and Weber p. 24. lith. ed. II. 3. 67; SS. 55. 3. SSD. 4. f. 29b.

289 { V } Om. in A W, BORI329, Punjab2101 and NS2. Y7 missing. — [a]) B1 J1 X2 भिक्षासी. D -संगमेक-; F4 H -संगमध्य- (for -मध्यसङ्ग-). F5 G2.3 °वेषः सदा; J1 °चेष्टसदा; Y3 °चित्तस्पृहा- (for °चेष्टः सदा). — [b]) D lacuna; E F2.5 H2 I दानादान-; F1 हीनादान-; X T1 हानाहान-; Y3 M1.3 नानारूप-; M4 हारादान- (for हानादान-). E F4 I Y2.5.6.8 T1 G5 -विरक्त-; F1 Y1 (Y1B by corr.) -विरक्ति-; Y3 -विवक्त- (for -विविक्त-). C -वर्णरहितः; F2 -मार्गविरतः; J X Y2 -मार्गरहितः; Y3 -मार्गनिहतः. F2 मनस्वी (for तपस्वी). B कृती; F2 कृतः; X Y2.3 M3 जनः (for स्थितः). — [c]) F5 रम्या- (for रथ्या-). C X Y (Y7 missing) T G1.4.5 M -कीर्ण-; D -शीर्ण-; F2.3 -जीर्ण- (for -क्षीण-). D I X Y1B (orig.).2 G1.3 M4.5 -विकीर्ण-; E2 -विस्तीर्ण-; F1 -किकीर्ण-; F3 J3 -वितीर्ण-; G2

रथ्याक्षीणविशीर्णजीर्णवसनैः संप्राप्तकन्थासखो
निर्मानो निरहंकृतिः शमसुखाभोगैकबद्धस्पृहः ॥ २८९ ॥

भिक्षाहारमदैन्यमप्रतिसुखं भीतिच्छिदं सर्वदा
दुर्मात्सर्यमदाभिमानमथनं दुःखौघविध्वंसनम् ।
सर्वत्रान्वहमप्रयत्नसुलभं साधुप्रियं पावनं
शंभोः सत्रमवार्यमक्षयनिधिं शंसन्ति योगीश्वराः ॥ २९० ॥

भूः पर्यङ्को निजभुजलता कन्दुकं खं वितानं
दीपश् चन्द्रः सुमतिवनितालब्धसङ्गप्रमोदः ।
दिक्कान्ताभिः पवनचमरैर्वीज्यमानः समन्ताद्
भिक्षुः शेते नृप इव भुवि त्यक्तसर्वस्पृहोऽपि ॥ २९१ ॥

-विजीर्ण- (for -विशीर्ण-). D -वस्त्र-; F2.3.5 J G2.3 -चीर-; H -कीर्ण- (for -जीर्ण-). F2 J Y1.4–6.8 T1.2 G1–4 M2.4.5 -वसनः; H -वसन-; T3 -वसनं. C संस्यूत-; D संप्रार्थ-; H -प्रान्तोत्थ- (for संप्राप्त-). B2t.v. C F2.3.4t.v. कंथाधरो; F4 H3t कंथासखे; F5 कंथाधनो; J X Y (Y7 missing) T G M -कंथासनो (for -कन्थासखो). — d) F2 निर्मायो; M3 निर्मानी (for निर्मानो). J3 निरहंकृतः. C शमसुधा-; F2 समसुखो; Eot J Y3 M3 शमसुखो; F4 समसुखा-; Y2 शमसुखे. F2 M3 -योगैकबद्धस्पृहः; X भोगैकदत्त°; G1 M1.2.4.5 भोगैकलब्ध°; G2t -भोगैरबद्ध°.

BIS. 4585 (2045) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 95. Haeb. 90. Galan. 89; SSD. 4. f. 26a.

290 {V} Om. generally in **N**. Found in **S** [Also ISM Kaḷamkar195 V29; Punjab 2885 V29; NS3 V27]. — a) W अप्रतिहतं. W X1 भीतिच्छदं; G1 M1–3 तापच्छिदं. Y6.8 T M4.5 सर्वतो (for सर्वदा). — b) X2 दुर्माच्छर्य-. Y4.5.7 °दमनं; G1 M1.2 °शमनं (for °मथनं). G1 M1.2 दुःखेषु (for दुःखौघ-). Y7 -विध्वंसिनं; Y8 G1 M1.2.5 -विध्वंसकं. — c) Y3 सर्वत्र क्रमता प्रयत्न.° X भावनं (for पावनं).

BIS. 4586 (2046) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 31. Haeb and Galan 27. lith. ed. I. 28. Śatakāv. 98; SRB p. 370. 101; SRK. p. 78. 7 (Bh.).

291 {V} A paraphrase of महीशय्या शय्या. Found in W (V86); also F3.5 V75; BVB2 V73 [Also Jodhpur1 V69; BU V80.] — a) BVB2 भूमिः शय्या (for भूः पर्यङ्को). F3 गल्लुकं; F5 गेंदुकः; BVB2 गंडुकं (for कन्दुकं). — b) F5 विरति- (for सुमति-) F5 -संगलब्धप्रबोधः; W2.4 -लब्धसंगः प्रमोदः. — c) F3.5 BVB2 दिक्कन्याभिः and वीज्यमानोनुकूलं. — d) BVB2 सुखं (for भुवि). F3 BVB2 त्यक्तसर्वैषणोपि.

BIS. 4601 (2054) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 93. Haeb. 16. lith. ed. I. 89, III. 87. Galan 90. Subhāsh. 146; Sp. 4097; SRB. p. 369. 60; SHV. f. 76a. 855 (Bh.); SS. 36. 9; SU. 1008; SM. 905; SSD. 4. f. 25b; SSV. 886.

भोगा भङ्गुरवृत्तयो बहुविधास् तैरेव चायं भवस्

तत् कस्यैव कृते परिभ्रमत रे लोकाः कृतं चेष्टितैः ।

आशापाशशतोपशान्तिविशदं चेतः समाधीयतां

कामोच्छित्तिवशे स्वधामनि यदि श्रद्धेयमस्मद्वचः ॥ २९२ ॥

भोगास् तुङ्गतरङ्गभङ्गचपलाः प्राणाः क्षणध्वंसिनः

स्तोकान्येव दिनानि यौवनसुखं प्रीतिः प्रियेष्वस्थिरा ।

292 {V} Om. in F1 NS1.2, and BU114/7. — a) F2 बहुविधैस्; W2t.3t [ऽ]पि बहुधा (for बहुविधास्). B2 lacuna from चायं up to शतोप in third pāda. W3 -विधस्; X G2.3 भवो; Y4–6 भ्रमस्; M4 हतस्; M5 हितः. — In M5, the whole second pāda is missing and third pāda is given twice. — b) B1 C D F5 H I J2.3 W1t X Y1.2.8 T G4.5 तत्कस्येह; E5 J1 M1 तत्कस्येव; F2 सत्तस्येह; F3 तस्यैवेह; W1c.2.3c.4c तत्कस्मै ह; W3t तत्कस्मै हि; Y4–6 तत्तस्यैव; G2.3 यत्तत्कस्य; G1 M2 चक्रस्येव (for तत् कस्यैव). F2 परिभ्रमलते; W1.2.3c X Y1.2 G2–4 परिभ्रमत हे; W3t परिमज हे; G1 परिभ्रमतटे; M1 परिभ्रमथरे; M2 परिभ्रमतदे; M4 वरभ्रततरो (for परिभ्रमत रे). F2 T3 M4 लोकः; F3 J1 लोका; Y7 G1 M2.3 लोकैः. B1 सुखं तिष्ठत; W1–3 X Y7 G1.3.4t.v. M2.3 कृतं चेष्टितं. — c) Y7 -हतोप-. J °शांतविश(J1 °ष)दं; W3 शांतिविषदं; Y7 M4.5 (second time) °शांतिविवशं; M5 (first time) शांतिविवरं. Y7 समाधीयते. — d) A कामोच्छित्तिविधौ; C तापोच्छित्तिवशे; D F3 Ic J W4t Y2 (orig.).5.6 G1.3 M1.2.4 कामोत्पत्तिवशे; F2 कामापत्तिवशे; F5 Y1 M5 कामोत्पत्तिवशं; W1.2.3t.4c G4 काम्योत्पत्तिवशे; W3c कामोत्पत्तिवशी; X काम्योत्पत्तिविश-; Y2 (by corr.).3 G2 कामोत्पत्त्यवशे (Y3 °श-); Y4.7.8 T G5 कामोत्पत्तिवशात्; M3 गम्योत्पत्ति **. F3 स्वधाम्नि च यदि; X स्वधामनियतं. G4 अस्मद्वशः. B क्वाप्यात्यंतिकसौख्यधामनि यदि श्रद्धेयमस्मद्वचः.

BIS. 4632 (2071) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 40. Haeb. and Galan 36. lith. ed. I. 37, II. 90; SRK. p. 93. 8 (Bh.); SSD. 4. f. 18a.

293 {V} Om. in A E (but E5 V115, extra), BORI 326, NS1.3, BU114/7, and Harilal's lith. ed. Benares 1860. — a) B C -चंचलतराः; F4 -लोलचपल-; J1 -भंगचपल-; Y1.3–8 T G M -भंग(G4 om. hapl. भंग)तरलाः. B1 Y3 क्षिणध्वंसिनः; W4 क्षणं ध्वंसिनः. — b) D °सुखा प्रीतिः; F4 °मुखं प्रीतिः; J G5 °सुखप्रीतिः; W Y4–8 T G1 M °सुखस्फूर्तिः; X1 °सुखं मिथ्यं; X2 °सुखां मित्थं; G4 °सुखं सूक्ति- (for °सुखं प्रीतिः). F1 प्रियेव स्थिरा; F4 नते सुस्थिरा; J G5 प्रियेषु स्थिता. (J1 °ताः); Y1.3.6.7 T G4 M1.5 प्रियासु स्थिता (M5 °रा); W (W1 doubtful) क्रियासु स्थिता (W4 °ताः); X प्रियासु स्थितं; Y4.5 सुखा सुस्थिता; Y8 प्रिया नस्थिरा; G1 तथा सुस्थिता; G2.3 स्थिता वस्तुषु; M2 तया सुस्थिता; M3 प्रियाय स्थिरा; M4 प्रियास्वस्थिरा (for प्रियेष्वस्थिरा). [The original reading may have been प्रिये अस्थिरा]. — C subst. the second half of 198* for cd. — c) D एवममलं; F4.5 G1 M1–4 एवमखिलं; Y3 एतदखिलं. H1t.2.3t मत्वा; J1 W1.2.4 बुद्धा; X2 Y4 बुद्धया (for बुद्ध्वा). D E5 M1.5 बुधान्; G4 बुधैर्; M2 बुधो. B F4 H यौवने; D E5 F1–3 I J Y3 G2.3 M1 बोधये; F5 बोधने; Y7 G1.4 M2 बोधको; G5 बोधितो; M3 जंतवो (for बोधका). — d) X2 लोकानिग्रह-; Y3 कालानुग्रह-. Y3 वरसा (sic) (for मनसा).

तत् संसारमसारमेव निखिलं बुद्ध्वा बुधा बोधका

लोकानुग्रहपेशलेन मनसा यत्नः समाधीयताम् ॥ २९३ ॥

भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद् भयं

माने दैन्यभयं बले रिपुभयं रूपे जराया भयम् ।

शास्त्रे वादिभयं गुणे खलभयं काये कृतान्ताद् भयं

सर्वं वस्तु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाभयम् ॥ २९४ ॥

भो मर्त्याः शृणुत स्फुटाक्षरमिदं वाक्यं शिवप्राप्तये

सन्तः क्रीडनमिन्द्रियैः सुखलवप्राप्त्यर्थमभ्युद्यताः ।

संसारे क्षणभङ्गभङ्गुरतरे लभ्यं न चात्यन्तिकं

स्वात्मन्यस्ति समाधिनिर्मितसुखं यत् तत् स्वयं चिन्त्यताम् ॥२९५॥

मत्तेभकुम्भदलने भुवि सन्ति शूराः

केचित् प्रचण्डमृगराजवधेऽपि दक्षाः ।

BIS. 4634 (2073) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 35. Haeb. and Galan 31. lith. ed. I and III. 32. Subhāsh. 317; SRB. p. 373. 185; SRK. p. 93. 4 (Bh.); SK. 6. 439, 7. 7; SSD. 4. f. 17b.

294 {V} Cf. the variant śloka in Group III. Om. generally in **N.** Found in D (var.) J1; F4 V124 (23, var.). [Also GVS 2387 V104 (var.); BORI 326 V96 (95); ISM Kaḷamkar 195 V122 (125); BORI 328 V148 (40); Wai 2 V105?; Punjab 2885 V30; Ujjain 6414 V106 (107, var.).] — [a]) X सुखेऽसुख°; G2t कुले च्युत° (for कुले च्युति°). G5 [s]पलापाद् (for नृपालाद्). — [b]) W तरुण्या (for जराया). — [c]) Y7 बल°; T3 कल° (for खल°). W2 कार्ये; Y1.4 काले (for काये). — [d]) Y3 खलु (for भुवि).

BIS. 4637 (2075) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 32. Haeb and Galan 28. lith. ed. I and III. 29, II. 101. Subhash. 88. Kāvyakal. 3. Aṣṭaratna 5 (Haeb. p. 8); SRB. p. 370. 90; SRK. p. 92. 1 (Bh.); SA. 38. 35 (var.). Kṣemendra claims this śloka (var.) as his own in Aucityavicāracarcā (KM. 1, p. 130) and Caturvargasaṁgraha 4. 7 (KM. 5, p. 98).

295 {V} Found in ACD F4 (V100=99) [Also BORI 329 and Punjab 2101, V75; BORI 328 V102 (100); Punjab 697 V93) — [a]) A3 शिवप्रीतये; C D Punjab 2885 शिवावाप्तये. — [b]) C क्रीडितुम् (for क्रीडनम्). A3 °लवप्राप्तयै °सम्; C °लवावाप्त्यर्थम्. — [c]) F4 -भंगुरतरं. C वाप्यंतिकं (for चात्यन्तिकं). — [d]) C स्वात्मन्यस्त-. C F4 -निर्मल- (for -निर्मित-). C चेतः समा-; D ये तत्समा-; F4 यत्नः स्वयं (for यत् तत् स्वयं).

296 {Ś} Om. in A. — [a]) B1 E0 I सूराः; D Y4 T धीराः; Y1A वीराः (for शूराः). — [b]) After के, Y2 lost on missing folio. G1 मृगजाति-. E2t °विधे; F1.2 °जये (for °वधे). D M5 विदग्धाः. (for ऽपि दक्षाः). — [c]) G1 नु (for तु). J प्रसंह्य. — [d]) G4 -मदने (for -दलने). F3 S विरला; Y7 विरता.

किंतु ब्रवीमि बलिनां पुरतः प्रसह्य
कन्दर्पदर्पदलने विरला मनुष्याः ॥ २९६ ॥

मत्तेभकुम्भपरिणाहिनि कुङ्कुमार्द्रे
कान्तापयोधरतटे रतिखेदखिन्नः।
वक्षो निधाय भुजपञ्जरमध्यवर्ती
धन्यः क्षपां क्षपयति क्षणलब्धनिद्रः ॥ २९७ ॥

मधु तिष्ठति वाचि योषितां हृदि हालाहलमेव केवलम्।
अत एव निपीयतेऽधरो हृदयं मुष्टिभिरेव ताड्यते ॥ २९८ ॥

महादेवो देवः सरिदपि च सैवामरसरिद्
गुहा एवागारं वसनमपि ता एव हरितः।

BIS. 4662 (2091) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 58. Haeb. 61. Subhāsh. 76; Sabhyāaṁkaraṇa of Govindajit f. 21a (Bh.); SM. 1381; SN. 252; SSV. 1366; JSV. 134. 6; SLP. 4. 57 (Bh.).

297 {Ś} Found in A C E, F_4 (Ś 18), H I [Also GVS 2387 and BVB2 Ś18, BORI 326 Ś17; BORI 329 Ś101 (102); Punjab 2101 V extra 1; ISM Kaḷamkar 195 Ś17; BU Ś20; Wai2 Ś17; NS1 Ś23; NS3 Ś18]. — [a]) It -परिहारिणि. $E_{0.1.4.5}$ कुंकुमाद्रे. — [b]) It रतरवेद°. — [c]) A Ec पिधाय (for निधाय). H °मंडल° (for °पञ्जर°). — [d]) A $E_{0.1.4.5}$ (by corr.) H_{1c} (orig) $_{2.3}$ क्षिपां; E_1 क्षणं. $E_{0.1.3c.4.5}$ क्षिपयति.

BIS. 4663 (2092) Bhartṛ. in Schiefner and Weber p. 22. Pañc. ed. Koseg. I. 224. ed. Om. 213; Śp. 3693 (Bh.), and 3951; SRB. p. 319. 27 (Bh.); SBH. 1292; Kavīndravacanasamuccaya 245; SU. 704 (Bh.); SLP. 3. 77.

298 {Ś} Om. generally in N. Found ln S [Also Punjab 2885 Ś61 (55)) T_1 and some Telugu MSS. transpose this to Ś60, though the general position is Ś51. — [a]) W_{2-4} योषितो. — [b]) Y_1 हालाहालम्; Y_3 हलाहलम्; M_2 हालहल (for हालाहलम्). — [c]) Y_7 M_4 ऽधरं (for ऽधरो). — [d]) W_3 हृदये.

BIS. 4677 (2097) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 82. Haeb. 85. Pañc. ed. orn. 151. ed. Bomb. 189. Hit. ed. Schl. 65.8. Subhāsh. 17; SBH. 3380 (Kālidāsa + Māgha); Śṛṅgārabindu; Kuvalayānanda; Saundarananda of Aśvaghoṣa 8. 35[cd] = मधु तिष्ठति वाचि योषितां हृदये हालहलं महद्विषम् (reference per Mr. P. M. Lad); VS. 615 (var., Vikramāditya + Kālidāsa); SMV. 17. 4; SLP. 3. 64.

299 {V} Found in A C E F_1 (V43) F_4 V48 [Also BORI 329 V105; Punjab 2101 V extra 2. 3; BORI 328 V49; Jodhpur 3 V49; NS1 V52; NS2 V40 (38); NS3 V112 (extra).] — [a]) C महादेहो. E_4 सैवासुरसरिद्. — [b]) C चैवागारं; F_4 (m.v. as in text) एवासारं. E_{5t} सरितः (for हरितः). — [c]) $A_{0.1.3}$ कायोयं. $E_{3.5}$ अदैन्यं $A_{0.1.3}$ इयत् (for इदं). — [d]) F_4 वक्ष्यामो वा (by transp.). A वनविटपिनः सन्तु; $E_{3.4}$ नटविटप एवास्तु. A दयिताः; C $F_{1.4}$ दयितः.

सुहृद् वा कालोऽयं व्रतमिदमदैन्यव्रतमिदं
कियद् वा वक्ष्यामो वटविटप एवास्तु दयिता ॥ २९९ ॥

महेश्वरे वा जगतां महेश्वरे जनार्दने वा जगदन्तरात्मनि ।
न भेदहेतुप्रतिपत्तिरस्ति मे तथापि भक्तिस् तरुणेन्दुशेखरे ॥ ३०० ॥

मातर्मेदिनि तात मारुत सखे तेजः सुबन्धो जल
भ्रातर्व्योम निबद्ध एष भवतामन्त्यः प्रणामाञ्जलिः ।
युष्मत्सङ्गवशोपजातसुकृतोद्रेकस्फुरन्निर्मल-
ज्ञानापास्तसमस्तमोहमहिमा लीये परब्रह्मणि ॥ ३०१ ॥

मातर्लक्ष्मि भजस्व कंचिदपरं मत्काङ्क्षिणी मा स्म भूर्
भोगेभ्यः स्पृहयालवस् तव वशे का निःस्पृहाणामसि ।

BIS. 4758 (4702) Bhartṛ. lith. ed. II. 3. 44. Subhāsh. 320.

300 {V} Om. in $F_{1.2}$ X $M_{4.5}$ Mysore 582 (subst. अहौ वा हारे वा) Jodhpur 3 NS1 and Ujjain 6414. Y_7 missing. — a) A_3 C E_{2t} $F_{3.5}$ J W $Y_{1-6.8}$ T G_{2-5} अधीश्वरे (for the second महेश्वरे). $G_{1.4tv.}$ M_{1-3} पिनाकिनि प्राणभृतां प्रणायके. — c) A_3 अभेदबुद्धि-; B $J_{2.3}$ $Y_{1-6.8}$ $W_{1c.2c.3c}$ T G M_{1-3} न वस्तुभेद-; C न वास्ति भेद-; $E_{0.4}$ m.v. °नो भेदहेतुः; $E_{2t.3.4t}$ $F_{3.5}$ तयोर्न भेद-; E_5 $H_{1.3}$ न भेदहेतुः; J_{1t} समस्तु भेद-; J_{1c} समस्तभेद-; W_{1-3} (all text) न वस्तुतो मे; W_4 नमस्तुतो मे. J_1 प्रतिपत्तिनास्ति; G_{2t} प्रतिपत्तिरस्तु. B_1 रे (for मे). W om. मे. — d) B_1 स्तिथापि (corrupt); $J_{1.2}$ तदापि (for तथापि). M_{1-3} विभावस् (for [अ]पि भक्तिस्). Y_{1-3} G_{1-4} भावस् (for भक्तिस्).

BIS. 4775 (2159) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 84. Haeb. 79. lith. ed. I. 82, II. 89 Prasaṅgābh. 9. Com. on Kāvyādarśa of Daṇḍin 1. 73; SHV. f. 28a (Bh.).

301 {V} Om. in A W, BORI 329 and NS2. Punjab 2101 V extra 2. 8. Y_7 missing. — a) B C Ic H J_1 $F_{3.5}$ -ज्योतिः (for तेजः). D च बंधो; Y_3 सुबंधौ. $E_{0.2.4}$ ज्वलः; F_4 जलं; J_1 T_2 ज्वल; G_5 -ज्वलं. — b) F_2 J_1 Y_8 T_1 G_{3-5} एव (for एष). $B_{2t.v.}$ I मार्गे; C F_5 अग्रे; $E_{0.3-5}$ $J_{1.3}$ अंत्य-; F_2 अंतः; F_3 मान्यः; X_1 आंत्य-; X_2 आंते; T_2 मर्त्यः; $G_{2.3}$ अंत्ये; M_3 अद्य (for अन्त्यः). E_{3c} $F_{1.3.5}$ M_2 प्रमाणांजलिः; $G_{2.3}$ भवत्यंजलिः. — c) F_3 °वशेन जात°; X °वशोपि जात°. X $Y_{1-6.8}$ T $G_{1.4.5}$ M °सुकृत(X_1 °ते; X_2 °तो)स्फार-. J_3 X -निर्मलः. — d) C -ज्वालापास्त-; D F_2 -ज्ञानोपास्त-; X -ज्ञानोपात्त-. H_3 लीयं. B D E_2 $F_{1.4.5}$ H I Y_2 परे (for पर-).

BIS. 4786 (2163) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 96. Haeb. 91. Galan 92. lith. ed. II. 80. Kāvyakal. 35. Prasaṅgābh. 7. Śāntiś. 4. 25 (Haeb. 429); Śp. 4095 (Bh.); SRB. p. 369. 75 (Bh.); SRH. 201, 3 (Bh.); SRK. p. 296. 16 (BIS.); SSD. 4. f. 29a.

302 {V} Om. in W. Y_7 missing. — a) G_1 M_2 लक्ष्मीरम्ब (for मातर्लक्ष्मि). E_2 J_{1c} लक्ष्मी. B_1 D I J_3 M_4 किंचिदपरं; Y_1 $T_{2.3}$ कं चिदपरं. B_2 E_{3t} Y_2 -कांक्षणी; C -प्रार्थिनी. J च (for स्म). — b) F_2 $Y_{1-6.8}$ T $G_{4.5}$ $M_{4.5}$ भोगेषु; F_5 भोगिभ्यः. B [अ]थ विनिर्वृता वयमहो; C D E F_4 (m.v. as in text) स्पृहयालवो न हि वयं; $Y_{1.4.5}$ G_{3-4}

सद्यःस्यूतपलाशपत्रपुटिकापात्रे पवित्रीकृते
भिक्षासक्तुभिरेव संप्रति वयं वृत्तिं समीहामहे ॥ ३०२ ॥

मानेम्लायिनि खण्डिते च वसुनि व्यर्थं प्रयातेऽर्थिनि
क्षीणे बन्धुजने गते परिजने नष्टे शनैर्यौवने ।
युक्तं केवलमेतदेव सुधियां यज् जह्नुकन्यापयः-
पूतग्रावगिरीन्द्रकन्दरदरीकुञ्जे निवासः क्वचित् ॥ ३०३ ॥

मृत्पिण्डो जलरेखया वलयितः सर्वोऽप्ययं नन्वणु
अंशीकृत्य स एव संयुगशतै राज्ञां गणैर्भुज्यते ।

स्पृहयालवस्तव वशाः. G4 के (for का). E3.5 F1.2.5 M निस्पृहाणाम्. F3 Y1 G4.5 अपि (for असि). — c) B J1t सद्यः सूत-; D F4 Y2 G4 सद्यश्रुत-; J3 सत्यं मति; T2 सत्यः स्यूत-; G2t यद्यः स्यूत-. J1t T3 -फलाश-. Y2 -पात्र- (for -पत्र-). A B F3.5 -पुटके; J3 -घटिका-; T2 -पुटका- (for -पुटिका-). F4 I -पत्रे-; T2 -पात्रैः; M4 -पत्री-. Y2-6.8 T G2.4.5 M -कृतैर्. — d) A2.3 C E3 °शक्तुभिर्; J1t शक्तिभिर्; Y4.6.8 T (T1c.v. as in text) G5 °वस्तुभिर् (for °सक्तुभिर्). Y3 समीहाम ये; M4 समीक्षामहे.

BIS. 4787 (2164) Bhartṛ. lith. ed. I. 3. 102, II. 60. Galan 88. Schiefner and Weber p. 24. Kāvyakal. 33. Nītisamk. 85. Subhāsh. 312. Śāntiś. 4. 11 (Haeb. 427); SRB. p. 370. 102; SRK, p. 87. 11 (Bh.); SSD. 4. f. 29a.

303 {V} Om. in W and GVS 2387 (Probably missing folio in original). — a) A3 F2 माने म्लायति; X2 म्लाने मानिनि. F3 वसुमति (for च वसुनि). C Ec J Y1.2.4-8 T G M व्यथं; F2 व्यर्थ- (for व्यर्थं). C om.; G1 प्रयासे (for प्रयाते). — b) B2 परजने; Y8 सखिजने (for परिजने). B F1 याते; X भ्रष्टे (for नष्टे). E2 X2 शनिर्; G2t पुनर्. — c) A3 युक्ते (for युक्तं). F2 सुधियो; Y1 (printed text) सुधिया; Y7 G4 विदुषां. J1.3 या जह्नु° — d) D F1.3 -पूतग्राम-; J3 पुत्रग्राव-; M4.5 -पूरे वाथ (for -पूतग्राव-). Y8 -करींद्र- (for -गिरीन्द्र-). M4.5 -मंदर- (for -कन्दर-). Y1 -कुटी-; Y2.4-8 T G1 M -तटी-; G4 -नदी- (for -दरी-). F3.5 -कुंजेषु वासः; X -कुक्षौ निवासः.

BIS. 4825 (2183) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 79. Haeb. 101; Galan 72. lith. ed. II. 31. Prasaṅgābh. 10. Subhāsh. 312; Śp, 4178 (Bh.); SRB. p. 376. 254 (Bh.); SK 7. 114; SU. 1053; SSD. 4. f. 28a; JSV. 304. 3.

304 {V} Om. in W, Jodhpur1, NS2, GVS 2387 (probably missing folio in original) and BVB. 5. — a) F2.3.5 (m.v. as in text) H1t.2.3 परिवृ (H3t °व्र)तः. A B2 D E5 F H I J2.3 Y T G1-3.5 M1-3.5 नन्वणुः; B1 Eo.2-4 न त्वणुः; J1t नन्वनु; X1 निर्गुणः; X2 दुर्गुणः; G4 नश्वरः; M4 नन्वणून् (for नन्वणु found only in C F2). — b) A F3-5 G1.2t तं स्वीकृत्य; B E5 F4m.v. H G3 M1-3.5 त्वंशीकृत्य; C X Y4-6.8 T1 G4.5 स्वांशीकृत्य; D It Y3 G2c भागीकृत्य; Eot त्वंसीकृत्य; Eoc.2 अंगीकृत्य; E3.4 त्वं स्वीकृत्य; F1 तत्स्वीकृत्य; F2 ये स्वीकृत्य; Y1.7 T2.3 येंशीकृत्य; Y2 त्वेकीकृत्य; M4 त्र्यंगीकृत्य; (for अंशीकृत्य found in only Hc Ic J [I com. ननु निश्चितं अणु त्वं अंशीकृत्य विभागीकृत्य]). B C F2.3 J Y T G M1-3.5 तमेव; F1 समं स; F5 स एष; M4 तदेव (for स एव). Y3-6 T1 G2 संगर- (for संयुग-). C F5 J Y T G M गणा; H शतैर्; F2.3 गुणा (for गणैर्). C

ते दद्युर्ददतेऽथ वा किमपि न क्षुद्रा दरिद्रा भृशं
धिग् धिक् तान् पुरुषाधमान् धनकणान् वाञ्छन्ति तेभ्योऽपि ये ॥

यथातुरः पथ्यमरोचमानं जिजीविषुर्भेषजमाददीत ।
तथा यियासुर्भुवि लोकयात्रां भुञ्जीत भोगानविषक्तचित्तः ॥ ३०५ ॥

यदा मेरुः श्रीमान् निपतति युगान्ताग्निनिहतः
समुद्राः शुष्यन्ति प्रचुरमकरग्राहनिलयाः ।
धरा गच्छत्यन्तं धरणिधरपादैरपि धृता
शरीरे का वार्ता करिकलभकर्णाग्रचपले ॥ ३०६ ॥

यदि नाम दैवगत्या जगदसरोजं कदाचिदपि जातम् ।

$F_{2.3.5}$ J S (W om.) भुंजते. — [c]) C दद्युस्ते; $F_{3.4}$ m.v.$_5$ $Y_{1.2}$ G_1 M_{1-4} नो दद्युर्. F_{2-4} X $Y_{1A.4-8}$ T (T_{1C}.v. as) in text) G_2 M_5 ददतोथ; Y_{1BC} ददतोपि; Y_3 दयतोथ; M_8 दधतेपि. B D E F_1 H X न किमपि; C $Y_{3.4.7.8}$ T G_4 $M_{1.3}$ किमपरं; $F_{2.3}$ I J $G_{1.3}$ $M_{2.4.5}$ किमपि तत्; F_4 किमपि बं; F_5 Y_1 किमपि ते; Y_2 कियदहो; $Y_{5.6}$ $G_{2.5}$ कियदपि (for किमपि न). C अमाद् (for भृशं). — [d]) A C D $F_{1.4}$ -लवं; E H X -कणं; G_3t -गणान् (for -कणान्). A तेभ्योपि वांछंति (by transp.). G_1 $M_{1.2}$ हि (for ऽपि).

BIS. 4952 (2245) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 60. Haeb. 96. lith. ed. I. 91, II. 25; Śatakav. 110. Subhāsh. 310; SRB. p. 80. 40; SSV. 1276.

305 {Ś} Found in B C F, $F_{1.2}$ (Ś39); F_4 (Ś44) [Also GVS 2387 Ś44; BORI 329 Ś96 (97); Punjab 2101 Ś97 (98); Jodhpur1 Ś41 (40); Jodhpur3 Ś40; NS1 Ś48; NS2 Ś40]. — [b]) C आदधाति; E_3t आददानः; F_4 आददाति. — [c]) B C धिया सुभ्रुवि; F_4 विधासुभ्रुवि. C F_4 लोकपात्रं. — [d]) E_2 अविषिक्त-; E_8 नविषक्त-; F_4 अविमुक्त-: B C F_4 -चेताः.

BIS. 5108 (2310) Bhartṛ. lith. ed. II. 1. 44. Schiefner and Weber p. 22; SLP. 4. 87 (Bh.).

306 {V} Om. in W, BORI 326. F_2 Y_7 order *acbd*- — [a]) E_5t सदा; X Y T G $M_{1.2}$ यतो; J_2 यथा. A_1t युगांगाग्नि-. C -विहितः; E_3c It -निहितः; $F_{2.3.4}$m.v. I_C J X $Y_{1-3.7}$ G M -दलितः; $Y_{4-6.8}$ T -वलितः (for -निहतः). — [b]) F_3 क्षुभ्यंति; X शुष्यंते (for शुष्यन्ति). E -निकर-; F_2 -सलिला; X_1 -नकर- (for -मकर-). Y_7 -व्यूह- (for -ग्राह-). C G_3t.v.$_5$ -कलिलाः; J_1 -सलिलं; $J_{2.3}$ Y_7 -सलिलाः; Y_3 -विलयाः; $G_{2.3}$ -कलिताः (for -निलयाः). — [c]) Y_3 धना (for धरा). B गच्छत्यस्तं; X_2 G_5 गच्छत्यंते; Y_1 गच्छत्यंतर्; $Y_{6.8}$ गच्छेत्यंतं. B °संबैर् (for °पादैर्). E_3 धृताः; $J_{1.2}$ भृता; J_3 धृतः; M_3 धृतं. — [d]) X_2 किरिकलभ-; Y_{10} करिकरभ. C -कर्णांत-; M_4 -कंठाग्र-. F_1 -चटुले (for -चपले).

BIS. 5197 (2355) Bhartṛ. lith. ed. II. 3. 64. Galan 75. Schiefner and Weber p. 24. Subhāsh. 313; SRH. 197. 34 (Bh.); SK. 7. 31; SSD. 4. f. 17a.

307 {N} Found in B C E F_4 (N106) H I Y_3 (N21) [Also GVS 2387 N109; BVB2 N102 (101); BORI 329 N 97 (92); Punjab 2101 N113 (114); BU N105 (103); Jodhpur1 N105 (106); Jodhpur3 N105 (107); NS1 N112 (115); NS2

अवकरनिकरं विकिरति तत् किं कृकवाकुरिव हंसः ॥ ३०७ ॥

यदेतत् स्वाच्छन्द्यं विहरणमकार्पण्यमशनं
सहार्यैः संवासः श्रुतमुपशमैकव्रतफलम् ।
मनो मन्दस्पन्दं बहिरतिचिरस्यापि विमृशन्
न जाने कस्यैषा परिणतिरुदारस्य तपसः ॥ ३०८ ॥

यद् यस्य नाभिरुचितं न तत्र तस्य स्पृहा मनोज्ञेऽपि ।
रमणीयेऽपि सुधांशौ न नाम कामः सरोजिन्याः ॥ ३०९ ॥

यन् नागा मदवारिभिन्नकरटास् तिष्ठन्ति निद्रालसा
द्वारे स्वर्णविभूषिताश् च तुरगा वल्गन्ति यद् दर्पिताः ।

N101]. — [b]) Y3 कदापि संजातं. E3t संजातं (for जातम्). — [c]) C अविकारं (for अवकरनिकरं). B1 Eo-2.5 Y3 विकरति. — [d]) F4 Y3 कृतवाकुरिव.

BIS. 5220. (2363) Bhartṛ. ed. Bohl. extra 21. Haeb. 2. 107. Śatakāv. 93; Śp. 811; SRB. p. 221. 9 (Bhaṭṭavāsudeva); SBH. 691 (Bhaṭṭavāsudeva); SRK. p. 184. 11 (Rasikajīvana); SSD. 2. f. 17b.

308 {V} Om. in W, Jodhpur 1, NS2 and BVB 5. Missing in Y7, Mysore 582. — [a]) J3 यदाहं. F1.2 J S (W om. X2 lacuna; Y7 missing); स्वच्छंदं. A विरमणम्; X2 विरहणम्. Y3 अपायस्य (for अकार्पण्यम्). H3t अशमं; Y3 G2t शमनं (for अशनं). — [b]) B2 C Eoc F2.3 Y1.2 M1.3-5 सहार्यैः; E3t G4 सहाय्यैः; E3c साहाय्यैः (E com. परिकरेण सह); F1 सहार्षैं; X साहाय्ये; G1 सहाय्यः; M2 सहायः (for सहार्यैः). X चारण्ये; M5 संवादः (for संवासः). F3 J1t T3 °समैक-; F4 °शमैर् (for °शमैक-). C -प्रतिफलं; F1 -वृतफलं. — [c]) E4 F3 मंदस्फंदं; F2 मंदं मंदं; I [s]मंदस्पंदं. B C E F2-5 H I J X Y (Y7 missing) T G2-5 M1.3-5 अपि (for अति- found only in A G1 M2) D विचरति; F1 बहिरिति. A B2 चरस्यापि; D विमृश्याथ; F2 विमृश्यस्त-; Y3 च कस्यापि (for चिरस्यापि). D सुचिरं; 1 -विरतं (for विमृशन्). J3 चिरःसाधितमृशन् (corrupt). — [d]) J3 परिणतम्.

BIS. 5256 (4821) Bhartṛ. lith. ed. II. 3. 51. Schiefner and Weber p. 24; SRB. p. 368. 46.

309 {Ś} Om. in A C D I X Y, BVB2, BORI 326, Ujjain 6414 and NS3. — [a]) F3 यद्यस्ति. B नातिरुचितं; F3 W नास्ति रुचिरं; F5 J नातिरुचिरं. — [b]) न तस्य तत्र. F2 corrupt; F3 स्पृहया (for स्पृहा). W तत्रास्य स्पृहाम (W3t न) भोग्येपि (W1.2c.3c.4c मनोज्ञेपि). — [c]) F4 अतिरुचिरेपि सुधांशौ. — [d]) F5 W न मनःकामः-सरोजिन्याः; H नलिनी नानुरागमाधत्ते.

BIS. 5288 (2291) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 103; SLP. 5. 39 (Bh.).

310 {N} Found in B D, E3 (N60 (59), not collated); F5 N52; and H [Also BORI 329 N 59 (54); Punjab 2101 (N55=56); BU N55 (53); Jodhpur 1 N 59; NS1 N55 (56); NS2 N55; NS3 N59]. — [a]) B2 मदभिन्नगलकरटास्. — [b]) B F5 हेम- (for स्वर्ण-). F5 -विमूर्छिताश्च (for -विभूषि°). B2 हेषंति (for वल्गन्ति). — [c]) B -निनदैः (for -पणवैः). B2 F5 सुसस्तु. — [d]) H -सिद्धि- (for -ऋद्धि-).

वीणावेणुमृदङ्गशङ्खपणवैः सुप्तश् च यद् बोध्यते
तत् सर्वं सुरलोकऋद्धिसदृशं धर्मस्य विस्फूर्जितम् ॥ ३१० ॥

यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता
साप्यन्यमिच्छति जनं स जनोऽन्यसक्तः ।
अस्मत्कृते च परितुष्यति काचिदन्या
धिक् तां च तं च मदनं च इमां च मां च ॥ ३११ ॥

यूयं वयं वयं यूयमित्यासीन् मतिरावयोः ।
किं जातमधुना येन यूयं यूयं वयं वयम् ॥ ३१२ ॥

येनैवाम्बरखण्डेन संवीतो निशि चन्द्रमाः ।
तेनैव च दिवा भानुरहो दौर्गत्यमेतयोः ॥ ३१३ ॥

BIS. 5302 (2399) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 73. Haeb. 2. 56. Subhāsh. 84; Śp. 681; SHV. f. 60a. 601; SS. 10. 17; SSD. 2. f. 119b; JSV. 32. 3.

311 {N, V} Found generally in **N**, but om. in Wai 2. Ao fol. missing. Om. in **S** (but N2 in W and Y1). F1 V3; F3 N1, V105; F4 V1; Jodhpur3 V1, N1; BORI 326 N2, V101 (100). — [a]) C [अ]नुदिनं (for सततं). F1.2.3 (Vai) H1.2.3c न रक्ता (for विरक्ता). — [b]) F3 (Niti).5 H1.2.3c सा चान्यम्. C नरं; Y1 जनः (for जनं). C स नरो; Y1B स्वजनो (for स जनो). — [c]) F3 (Vai) तत्कारणाय (for अस्मत्कृते च). A3 Y1B तु; B2 (by corr.) F2 H1.2.3c I [ऽ] पि (for च). Eo.1 F3 (Vai) परिशुष्यति; F1.4m.v. परिखिद्यति. — [d]) A3 B1 मदनं धिगिमां च मां च; C मदनं च कुसुमेइषुमिमां च मां च; F2 मदनं च हि मां त्विमां च.

BIS. 5438 (2461) Bhartṛ. ed. Bohl. lith. ed. II and Galan 2. 2. Haeb. and lith. ed. I. 1. Vet. in LA (III) 25. Siṁhāsanadvā. (after Gildemeister). Subhāsh. 302. ŚKDr. under विरक्ता; VS. 566 (Bh.); SU. 1005 (Bh.); SL. f. 18a; com. of Siṁhadevagaṇi on Vāgbhaṭālaṁkāra 1. 17 (KM. 48. p. 13).

312 {V} Found generally in **N**. Om. in B F2 J W X Y. NS3 V114 (extra). — [a]) H1t यूयं यूयं. — [b]) E3t.4t प्रीतिर् (for मतिर्). — [c]) E2 किमभूद्; F5 किं यातम् (for किं जातम्). F3 [अ]प्येतत् (for येन).

BIS. 2498. Bhartṛ. ed. Bohl. p. XI. lith. ed. II. 3. 61. Schiefner and Weber p. 24. Subhāsh. 173; SRH. 200. 17 (Bh.); SS. 42. 22.

313 {V, N} Om. in BU 114/7, W T1 (but interpolated in T1B), NS2 and Adyar XXII-B-10. Y8 *Prakṣiptaḥ*. — [b]) F2 सविता; F5 संचितो; Y3 सेवितो; Y7 संस्थितो; G4 संवृतो (for संवीतो). — [c]) X2 दिवसे (for च दिवा). — [d]) H पश्य (Hc अहो also). D दौर्भाग्यम्; Y2 दौर्गमम्; G5 दारिद्र्यम्. F2 एनयोः; X2 एवयोः.

BIS. 5544 (2510) Bhartṛ. lith. ed. II. 3. 15. Schiefner and Weber p. 23; SRB. p. 65. 5; SM. 1312; SSD. 2. f. 4a.

ये संतोषसुखप्रमोदमुदितास् तेषां न भिन्ना मुदो
ये त्वन्ये धनलुब्धसंकुलधियस् तेषां न तृष्णा हता ।
इत्थं कस्य कृते कृतः स विधिना तादृक् पदं संपदां
स्वात्मन्येव समाप्तहेममहिमा मेरुर्न मे रोचते ॥ ३१४ ॥

रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्रव्यं न गेयादिकं
किं वा प्राणसमासमागमसुखं नैवाधिकप्रीतये ।
किं तूद्भ्रान्तपतत्पतंगपवनव्यालोलदीपाङ्कुर-
च्छायाचञ्चलमाकलय्य सततं सन्तो वनान्तं गताः ॥ ३१५ ॥

314 { N, V } Om. in W, and Harilal lith. ed. Punjab 2885 V 28; NS 3 N21, V26; ISM Kalamkar 195 N18 (19), V28. — [a]) Y T G1.4.5 M -निरंतरप्र-; F1 -सुखप्रबुद्ध- (for -सुखप्रमोद-). J1.3 -मुदिता. A3 येषां (for तेषां). D भिन्नो मदो; F2 J भिन्ना मुदा. — [b]) F1.4 [ऽ]प्यन्ये; F2 चान्ये (for त्वन्ये). A F1.2 -लोभ-; Eo -लब्ध-; It -लब्धि- (for -लुब्ध-). Y8 -कातर- (for -संकुल-). B1 कृष्णा. A2.3 Eo.1.2.5 H1 हताः; B C E3 H3 F2-4 I J1c.2.3 T3 G2.3 हृता (I °ताः); J1t स्पृहा (for हता). — [c]) In many N *Mss.* इत्थं looks like इच्छं. J1 अप्येकस्य (for इत्थं कस्य). Eo तस्य; F4 m.v. यस्य (for कस्य). J2.3 G2t कृतं (for कृतः). J2 Y2 तु; J3 च; G2t सु- (for स). F4 तादृक्पतिः. Eot स्वापदां. — [d]) Y3 स्वात्मन्येवम्. F2 J1 Y7 G4 समस्त-; F3 समाम-; Y3 अवाप्त- (for समाप्त-).

BIS. 5579 (2526) Bhartr. ed. Bohl. 3. 12. Haeb. 2. 19. Śatakāv. 80. Subhāsh. 305; Śp. 1065 (Bh. in some Mss., Vidyāpati in others.); SRB. p. 215. 5 (Lalluputra Vidyādhara); SBH. 1027 (Lallusūnu Vidyādhara); SKM. 36. 14 (Vidyāpati); SRK. p. 196. 2 (Śp.); SM. 1203; SSD. 2. f. 53bs SSV. 1188.

315 { V } Om. in B, Jodhpur1, BORI 326, Śrngeri 309, BVB5 and Harilal' lith. ed. Ujjain 6414 V64 (60), 65 (61). — [a]) J3 वसति ये. D lacuna; E5 F2-4 J W Y1-5 G M श्राव्यं (for श्रव्यं). M2 गेयादि किं. — [b]) G2 नैवा (for किं वा). D E3.4 I G2t प्राणसमं (for °समा-). W3 -समागमसुखे; Y1Bt M1.4.5 -गमागमसुखं; Y2 (m.v. as in text) -गमागतसुखं; Y4 -गमोत्सवसुखं; T3 -समागमसुतं. C D E3.4 F2-5 H W X Y1-3 G1.3.4 M नैवाधिकं; J3 Y7 नैवाधिकः. F3 प्राप्तये; X1.2 (orig.) प्रीयते (for -प्रीतये). — [c]) D F5 J2t.3 W Y3-8 T G1.3c.5 M1.2.4.5 तु; F2.3 I G2t तद्-; Y2 भ्रू-; G3t -चिद्-; G4 नु. (for तूद्-). C S (except M4.5) -पतंगपक्ष- (for -पतत्पतंग). C Y7 G5 -व्याधूत- (for -व्यालोल-). C दीपानलच्-; Y7 -नीपांकुरच्-. — [d]) G1 M1.2 -ज्वाला (for -छाया). C Eo.2.5 F H J (J3 by corr.) S (except W Y7) सकलं; D वदनं (for सततं). X गतः.

BIS. 5714 (2589) Bhartr. ed. Bohl. 3. 81. Haeb. 76. lith. ed. I. 79, III. 77. Galan 74. Kāvyakal. 26 Nitisamk. 67; Śp. 4114 (Bh.); SRB. 373. 181; SBH. 3326; SKM. 131. 51 (Vijñānātman); SDK. 5. 65. 2 (p. 320, Vijñānātman); SRH. 197. 36½ (Bh.); Śāntiśataka 2. 14.

रात्रिः सैव पुनः स एव दिवसो मत्वाबुधा जन्तवो
धावन्त्युद्यमिनस् तथैव निभृतप्रारब्धतत्तत्क्रियाः ।
व्यापारैः पुनरुक्तमुक्तविषयैरेवंविधेनामुना
संसारेण कदर्थिताः कथमहो मोहान् न लज्जामहे ॥ ३१६ ॥

रे कन्दर्प करं कदर्थयसि किं कोदण्डटङ्कारवै
रे रे कोकिल कोमलैः कलरवैः किं त्वं वृथा जल्पसि ।
मुग्धे स्निग्धविदग्धमुग्धमधुरैर्लोलैः कटाक्षैरलं
चेतश् चुम्बितचन्द्रचूडचरणध्यानामृतं वर्तते ॥ ३१७ ॥

316 { V } Om. in BORI 329, Punjab 2101 and NS2. — a) B1 सेव; H8 सेव्य (for सैव). Y7 स एष; Y8 प्रसन्न (for स एव). Ao.1c.2.3 B C D F2.3.5 W1–3 X2 Y2.6–8 T1.2 G1 M मत्वा मुधा; E मत्वा बुधा; (E com. बुधाः = पण्डिताः); F1 यत्रासते. F4t.v. Ic W4 X1 Y1.3 T3 G4 मत्वा मुदा; J Y4.5 G2.3.5 मत्वा सदा. — b) Y1 [उ][illegible]; Y3 त एव (for तथैव). E3 G1 निभृताः; F2 निवृत-; F5 J2t.3 Y2.3 निभृतं; M2 निभृता (for निभृत-). Y5 G2.3t.v. -प्रारंभ- (for -प्रारब्ध-). D -तत्तत्प्रियाः; X -तंतुक्रियाः; G1 M2 -दत्तक्रियाः. — c) Ao–2 Y3 -भुक्तविरसैर्; C -दोषविषमैर्; I मुक्तविषयैर्; W X Y1.2.4–8 T G1.4.5 M -भूतविषयैर्; G3 -पक्षविषयैर्. C F3 J S इत्थं- (for एवं-). F4 (m.v. as in text) बुधेनामुना. — d) S वयम(Y3 °मि)हो (for कथमहो). J1t W Y7 मोहं न; M4 मोहो न. Wt Y3 M1 जानीमहे (for लज्जामहे).

BIS. 5778 (2626) Bhartr̥. ed. Bohl. 3. 45. Haeb. and Galan 41. lith. ed. I. 33, II. 71, III. 42; SRB. p. 375. 227; SSD. 4. f. 8b.

317 { V, Ś } Om. in A F1, Punjab 2101, BORI 329, ISM Kaḷamkar 195 and NS1. NS3 V95, Ś109 (110). — a) B C F2.3.5 J S किं (for रे). F3 X2 Y2.4.5 G2.3 कथं; J2 कळं; J3 दळं; X1 Y1.6.8 T G5 शरं; G1.4 M1.2.4.5 वृथा (for करं). B C F2.3.5 J X Y T G2.3.5 रे; G1.4 M1.2.4.5 मां; M3 ते (for किं). B1 °टंकारिते; B2 F5 X Y1AC.2.4.5 M1.4.5 °टंकारितैः; C °टांकारितैः; F2 Y1B °ठंकारितैः; F3 W °झंकारितैः; F4 टंकारकैः; J2.3 Y6.7 T G4 °टंकारितं; Y3 °कंकारितं; Y8 °टंकांकितं; G1 M2 °झंकारवैः; G2.3 °ठंकारितैः; G5 °टंकारवं; M3 °झंकारितं. — b) M3 ते रे (for रे रे). B C F2.3.5 I J S (except W4) कोमलं. B C F2.3.5 Ic J W1–3 Y1.2.4–8 T G M कलरवं; It कलिरवं; Y3 कलकलं. B2 किंचिद्; I X Y T G किं वा J2.3 किं तु (for किं त्वं). B मा कृथाः; C F2.3.5 H I J2 वल्गसि; D J3 W वल्गसे; G4 M3 जल्पसे. — c) Ic दुग्ध-; W1.4 मुग्धा-; W2.3 मुग्ध- (for मुग्धे). X Y1.6–8 T G4 -चारु-; G1 M4.5 -नर्म-; M2 -निर्म- (for -मुग्ध-). D F3 H -मधुराक्षेपैः; Ec F4 -मधुरक्षेपैः; F2 -मधुराक्षोभैः; M3 -हरिणीतुल्यैः; M4 -मधुरालोकैः; M5 -मधुरालोलैः (for -मधुरैर्लोलैः). W लोलैकपक्षैर् (for °लोलैः कटाक्षैर्). — d) C G1 M1.2.4.5 संप्रति; Eot.2t.3 (orig.) F2 H Ic J1 W X2 M3 चुंबति; X1 चुंबत (for चुम्बित-). I -ध्याने धृतं; W -ध्यानामृते. C सेवते; F2 सांप्रतं; H संप्रति; G1 M1.2.4.5 चुम्बति.

BIS. 5799 (2640) Bhartr̥. ed. Bohl. and lith. ed. III. 1. 97. Haeb. 100. lith. ed. II. 101. Śatakāv. 75; Śp. 4096 (Bh.); SRB. p. 369. 74 (Bh.); SK. 7. SSD. 4. f. 28b.

लज्जां गुणौघजननीं जननीमिवार्याम्
अत्यन्तशुद्धहृदया अनुवर्तमानाः ।
तेजस्विनः सुखमसूनपि संत्यजन्ति
सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥ ३१८ ॥

लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडयन्
पिबेच्च मृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासार्दितः ।
कदाचिदपि पर्यटञ् शशविषाणमासादयेन्
न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ३१९ ॥

वरं पर्वतदुर्गेषु भ्रान्तं वनचरैः सह ।
न मूर्खजनसंपर्कः सुरेन्द्रभवनेष्वपि ॥ ३२० ॥

---

318 {N} Om. in T1.2, ISM Kalamkar 195, Telugu ed. 1848, Mysore KB 340, and Adyar XXV-L-2. Extra in W. — a) Ao D E F1.4.5 J2.3 W1.2 लज्जा; G5 वर्जां (sic.). B1 गुणप्र- (for गुणौघ-). D F1.2 -जननी; M5 -जननीर् (for -जननीं). A3 C D E1.3.5 F5 I J W1.2.4 X Y G4 इव स्वाम्; B1 इवस्काम्; F1 M5 इवार्या; W3 इवस्याम् (for इवार्याम्). — b) A F3-5 H1t W Y2 -हृदयाम(Ao.1 °न)नुवर्तमानां; B Eo. 1.2c.3.5 F1.2 H2.3 I J1 Y3-8 T3 G M °हृदयामनुवर्तमानाः; C -हृदयामनुभूयमानाः; D -हृदयो ह्यनुवर्तमानां; E2t °हृदयाः परिवर्तमानाः; J2.3 -हृदितामनुवर्तमानाः (for हृदया अनु° found only in X Y1). — c) Y1A (orig.) सुखमसूनि च; Y1B (orig.) सुखमसूनिव. G4 हि त्यजंति. — d) B1 सत्यव्रतं; F1 सत्यव्रते. J2.3 घनः प्रतिज्ञां; W3 पुनस्त्यजंति; G1 परप्रतिज्ञां; G5 पुनः प्रतीक्षां; M3-5 पुनःप्रतिज्ञाः.

BIS. 5824 (2655) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 100. Haeb. 99, lith. ed. I. 108, II. 110' Subhāsh. 316; SRB. p. 50. 196; SRK. p. 240. 95. (Bh.); SSD. 2. f. 99a.

319 {N} Om. in A and BU. E3 folio missing. — a) E5m.v. F3 W2.3t.4 (also as in text) X1 Y2 लभेच्च. F5 तैलमिति. F4 पीडनात्. — b) Y1 लभेच्च (for पिबेच्च). H1.3 -जलमयं; G1 -सु जलं; G2.4 M1.3.5 -स्वपि जलं (for -सु सलिलं). — c) Eo.2t Y2 शशि- (for शश-). — d) X संबोधयेत्; Y4 आराधये; Y7 आकारयेत्.

BIS. 5837 (2661) Bhartṛ. ed. Bohl. lith. ed. II and Galan 2. 5. Haeb. 3. lith. ed. I. 4; Śp. 415 (Bh.); SRB. p. 41. 57 (Bh.); SBH. 447 (Bh.); SRH. 29. 35 (Bh.); SRK. p. 34. 3 (Bh.); Sāhityamīmāṁsā 7 (first pāda only, p. 129); SSD. 2. f. 131b.

320 {N} Found in B D E F3.5 W [Also many uncollated N *Mss*]. — c) D F5 नो; Eo-2.5 मा (for न). D -संसर्गो; Eo.3.5 F3 -संसर्गः; E2 -संसर्गा. — d) D [ऽ]सुरेंद्र-; W4 सुरेश-. D Eo.1t.3.5 F5 W3.4 °भुवनेष्वपि.

BIS. 4975 (2246) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 11. Haeb. 62. lith. ed. I. 13, II. 14. Galan 7. Saṁskṛtapāṭhopa. 62. Galan (var.) 235. Subhāsh. 118, 188; SRB. p. 39. 5; SRK. p. 35. 11 (Bh.); SA. 7. 29; PT. 8. 25; SSD. 2. f. 143b; SSV. 667.

वरं प्राणच्छेदः समदमघवन्मुक्तकुलिश-
प्रहारैरुद्गच्छद्बहनदहनोद्गारगुरुभिः ।
तुषाराद्रेः सूनोरह ह पितरि क्लेशविवशे
न चासौ संपातः पयसि पयसां पत्युरुचितः ॥ ३२१ ॥

वरं शृङ्गोत्तुङ्गाद् गुरुशिखरिणः क्वापि विषमे
पतित्वायं कायः कठिनदृषदन्तर्विदलितः ।
वरं न्यस्तो हस्तः फणिपतिमुखे तीक्ष्णदशने
वरं वह्नौ पातस् तदपि न कृतः शीलविलयः ॥ ३२२ ॥

वर्णं सितं झटिति वीक्ष्य शिरोरुहाणां
स्थानं परं परिभवस्य तदेव पुंसाम् ।

---

321 { N } Om. in Y2, BORI 329, Ujjain 6414 and NS2. — [a]) J3 Y4–8 T2.3 G2–5 M1.2 प्राणत्यागः; W X Y1 पक्षच्छेदः; T1 M3–5 प्राणोच्छेदः (for प्राणच्छेदः). D Y7 समर- (for समद-). A3 -मघवन्मुक्ति-; M1–3.5 -मघवोन्मुक्त-. M2 -कुशिल- (for -कुलिश-). — [b]) J1 G2 M4 उद्गच्छन्; G4 उद्गच्छद्भिर्. B D Eo.1.3.5 F2 I W4 X Y1.4–8 T1.2m.v.3 G1.5 M2 -बहुल-; C E2 F4.5 H W1–3 Y3 G4 M1.3–5 -बहल-; F3 -वदन-; J1 दहन-; T2 -गरळ- (for -गहन-). D F2.3 X Y1 -रुधिरोद्गार-; J3 -दहनोदार- T2 (m.v. as in text) गहनोद्गार-; G1 M2–4 -दहनोद्गारि-(M3 °गारि-). Y8 -हृतिभिः; G1 M1–3 -रुचिभिः. — [c]) J3 -तुषाराद्रिः; Wc तुहिनाद्रेः. J2 सानोर् (for सूनोर्). F1 lacuna; J1t.2 वडवाश्लेष-; J1c.3 वडवाश्लेष- (for पितरि क्लेश-). — [d]) F3 संवासः; Y1At संयंता (for संपातः). F5 W3t भर्तुर् (for पत्युर्). W4 यत्पुरचितः.

BIS. 5972 (2744) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 29. Haeb. 58. lith. ed. I and II. 36. Galan 39; SRB. p. 215. 11; SSD. 2. f. 54a.

322 { N } Om. in W. — [a]) Ao–2 शृंगे तुंगे; A3 शृंगे वासो; C J2.3 Y2 G2.3c शृंगात्तुंगाद्; Eo I Y8 शृंगोत्तंगाद्; F1.2.4 X Y1.7 T1.2 G1.3t.4.5 M1–3 शृंगोत्संगाद्. Eo–2.5 वर-; X Y1.4–8 G1–4 M हिम- (for गुरु-). F4 -शिखरिणां (for °रिणः). D F1.2 J2.3 Y1.8 G4 विषये. — [b]) J2.3 पतत्वायं; G1.2 M1–3 पतित्वाधः. J2 -द्रुमदंतै; T1.2 G5 -दृषदंते (for -दृषदन्तर्-). B2 F3.5 I J Y7 T1.2 G2–5 °विगलितः; M3 -निदलितः; M5 -विलिखितः. — [c]) F2 न्यस्तो हस्ते; F3 हस्तो न्यस्तः (by transp.). Ao.1 B2 Eo फणपति-; A2 फणमति-. — [d]) C कुतः; F2 कृता; Y4.5 G2t वरः; T3 ततः (for कृतः). F2 शीलस्वविषयः; T3 M4.5 शीलविषमः.

BIS. 5954 (2731) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 77. Haeb. 86; SSV. 1343; JS. 375.

323 { V, N } Om. in B C E (but E3 Vextra 6; E4 V115 [114, extra]) F5 H I M4.5 and Mysore 582. F1 V107; F2 N52, V107; F3.4 N52; BORI 327 and Punjab 2101 V99; BORI 328 V139 (132); RASB G7747 V111 (114); Punjab 2885 V73 (74); Ujjain 6414 N51; NS2 V90 (89). — [a]) D F2 (Nīti).4 X श्वेतं पदं; E4 Y3 वर्णं शितं; F4t.v. आरोहणं; Y6 वर्णान्वितं. D F4m.v. X Y1 शिरसि; F2 (Nīti).4 समभि-; J2 रुदति; J3 Y7 T3 झडिति; Y2.3 झटति; Y4.6 G2.3 जगति; W G1 om.

आरोपितास्थिशकलं परिहृत्य यान्ति
चण्डालकूपमिव दूरतरं तरुण्यः ॥ ३२३ ॥

वह्निस् तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणान्
मेरुः स्वल्पशिलायते मृगपतिः सद्यः कुरङ्गायते ।
व्यालो माल्यगुणायते विषरसः पीयूषवर्षायते
यस्याङ्गेऽखिललोकवल्लभतमं शीलं समुन्मीलति ॥ ३२४ ॥

वितीर्णे सर्वस्वे तरुणकरुणापूर्णहृदयाः
स्मरन्तः संसारे विगुणपरिणामा विधिगतीः ।

(for झटिति). F4t.v. शुष्क- (for वीक्ष्य). E4 सरोरुहाणां. — [b]) W Y T G1-4 M1-3 जरा- (for परं). Y1.4-8 T G1.6 M3 तदा पुमांसं; Y3 G2.3 M1.2 तथैव पुंसां; G4 तथा पुमांसं — [c]) G5 °तांड- (for °तास्थि-). E3 J1 -सकलं; W (except W4t) -कलशं; Y4-8 T (T10.v. as in text) M3 -शतकं. — [d]) E4 F3.4 W1.2 X Y1.2 चांडाल-. J2 Y7 -रूपम् (for -कूपम्). D दूततरं.

BIS. 6599 (3059) Bhartr. ed. Bohl. 3. 75. Haeb. 72. lith. ed. I. 74. Galan 86. Pañc. ed. Koseg. III. 193. ed. Bomb. IV. 77. Śatakāv. 106. Subhāsh. 318; Śp. 4146. (Bh.); SRB. p. 95. 14; SRK. p. 97. 6 (Bh.); SA. 38. 68; SSD. 4. f. 11b.

324* {N} Extra in W. om. in Adyar XXVIII-M-56. — [b]) H2 W3 °शिखायते; Y8 °तिलायते. C मृगरिपुः. — [c]) T3 स्वल्पमृगायते (for माल्यगुणायते). D F3 Y8 विषधरः; M5 विषरसं. C °पूरायते; F4 °वर्यायते; W °चर्यायते (for °वर्षायते). — [d]) J1 यस्मिन्वा; J3 यस्यान्वा (for यस्याङ्गे). W1 Y3 खलु (for ऽखिल-). C °रतं; F5m.v. °हृरिः; J1 °मतं; X Y1A G4 -मिदं; Y1BC.2.5.6.8 T1.2 G5 °तरं (for °तमं). It T3 M3 शीलं समुज्जृंभते; F5m.v. हृद्येव विस्फूर्जति; Y7 शीलं समुन्मीलितं. F4t.v. दुर्दावं नगरायतेस्ति सुकृतं यस्यादिकीर्णं महत्.

BIS. 6014 (2765) Bhartr. ed. Bohl. 2. 78. Haeb. 87. lith. ed. I. 107, II. 109. Galan 102. Prasangābh. 4; SRB. p. 84. 19; SRK. p. 102. 4 (Kalpataru); SK. 6. 513; SM. 1350 (Bh.); SSD. 2. f. 117a; SSV. 1332 (Bh.).

325 {V} Om. in A, BORI 329, Punjab 2101, Jodhpur 1, and BVB 5. Y7 missing. — [a]) E5 F3 W (except W4t) विस्तीर्णे; G1.4 M4.5 विशीर्णे; M2 दशार्णे (for वितीर्णे). M2.3 करुण- (for तरुण-). G1 M1.2 -करुणार्द्राद्रि-; M3 -तरुणापूर्ण-. — [b]) W G1 M2 तरंतः; T3 सरंतत् (for स्मरन्तः). C F2.5 W G1 M2 संसारं. F2.5 द्विगुण-; W विरस-; Y3 त्रिगुण- (for विगुण-). Y1-3.8 T G5 M3-5 -परिणामां. B1 E F1.4 I J2 -वधिगतीः; B3 D -वधिगतिः; C F5 J1t W1.2c -वधिगतं; F2 विधिगताः; F3 W2t.3.4 X G4 -वधिगातिं; J1c -वधिगतं; J3 Y1-3.8 T G5 M3-5 विधिगातिं; Y4-6 G2.3 -वधि वयं; G1 -वधिरिति; M2 विधिरिति (for विधिगतीः). — [c]) D W X Y1.3-6 G1-4 M कदा (for वयं). B1 C E5 F J W X Y (Y7 missing) T G5 पुण्यारण्ये. B2 Ic परिणित-; E0 °परिणिति-; E2-4.5t J1 परिणति-; W Y5.6 परिगत-. C F4m.v. J2 W Y (Y7 missing) T G2-4 -किरणास् (T3 °णः); F5 H X -किरणे; G1 M1.2.5 -वदनास; M3 -शिशिरास; M4 -वदनां (for -किरणैस्).

वयं पुण्येऽरण्ये परिणतशरच्चन्द्रकिरणैस्
त्रियामा नेष्यामो हरचरणचित्तैकशरणाः ॥ ३२५ ॥

विरमत बुधा योषित्सङ्गात् सुखात् क्षणभङ्गुरात्
कुरुत करुणामैत्रीप्रज्ञावधूजनसंगमम् ।
न खलु नरके हाराक्रान्तं घनस्तनमण्डलं
शरणमथ वा श्रोणीबिम्बं रणन्मणिमेखलम् ॥ ३२६ ॥

विरम विरमायासादस्माद् दुरध्यवसायतो
विपदि महतां धैर्यध्वंसं यदीक्षितुमीहसे ।
अयि जडविधे कल्पापाये व्यपेतनिजक्रमाः
कुलशिखरिणः क्षुद्रा नैते न वा जलराशयः ॥ ३२७ ॥

E_5 ग्रियामा-; $F_{2.3}$ G_4 $M_{4.5}$ त्रियामां. J सेष्यामो; X -न्ये स्त्रामो (for नेष्यामो). — [d]) $E_{2c.3.4}$ J_3 Y_2 G_1 M_3 हरि- (for हर-). B $Y_{1Bt.ct.3}$ -व्रित्तैक-; F_4 $J_{1.2}$ $Y_{2.8}$ T_1 G (except G_{3t}) M -चिंतैक-; J_3 चिंत्येक- (for -चित्तैक-). $F_{2.5}$ -शरणः.

BIS. 6068 (2789) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 86. Haeb. 81. lith. ed. I. 84, II. 49, III. 82. Galan 80; SK. 7. 20.

326 { V, Ś } Om. in A W, BORI 329 and Punjab 2101. — [a]) E_{ot} विरमित; E_{3c} T_2 विरमति. B प्रति-; F_4 (m.v. as in text) सुखं; Y_3 क्षणात्; G_4 सुतात् (for सुखात्). F_4 (m.v. as in text) °भंगुरं. — [b]) D $F_{1.4}$ भजत; G_1 कुरु तत्. E_2 कुरुत; J_3 तरुणा; T_3 करुणं (for करुणा-). C F_2 -प्रज्ञामैत्री-; J_3 -मैत्रप्रज्ञा-. D Y_3 -नव- (for जन-). — [c]) F_2 हाराक्रांतं; F_5 $G_{1.4}$ M_2 भाराक्रांतं; Y_3 T_2 हारक्रांतं; Y_6 दाराक्रांतं. E_5 Y_7 घनं; J_{1t} जघन- (for घन-). — [d]) F_3 भरणम्; J_2 तरुबिम्; J_3 तरुण-; Y_2 चरणम् (for शरणम्). J_8 रमते (for अथ वा). Eot F_5 X_2 G_1 श्रेणी- (for श्रोणी-). $J_{1c.2.3}$ G_4 क्वणन्; Y_8 स्फुरन् (for रणन्). $T_{2.3}$ °मेघलं.

BIS. 6173 (2833) Bhartṛ. lith. ed. II. 3. 58. Schiefner and Weber p. 24; ŚBH. 3385; JSV. 304. 16.

327 { N } Om. in C W Y_2 G_4 $M_{4.5}$, Mysore 582, BORI 329, Punjab 2885 and Ujjain 6414. — [a]) B D E $F_{1.2}$ $H_{1.2.3t}$ I Y_3 $G_{2.3}$ विरसा- (for विरमा-). A [अ]मुष्माश्रूनं (for [आ]यासादस्माद्). F_3 दुरवध्याव- X दुराध्यव-; Y_2 दुर्व्यव- (for दुरध्यव-). — [b]) F_5 कर्तुं च समीहसे; $J_{2.3}$ यदि क्षितिमी°; M_2 समीक्ष्य न लज्जसे. — [c]) D $E_{ot.1.2.5}$ F $Y_{1.6}$ अपि (for अयि). B_1 I X Y_1 G_3 जडविधेः; D J Y_7 जडमते; F_1 जडनिधेः; F_2 हतविधेः; F_4 जलनिधेः. $E_{o.1.5}$ कल्याणाय (for कल्पापाये). B_1 व्यत्येत-; F_4 व्यपैति; J_2 व्यवसित-; Y_8 निरस्त-; T_1 $G_{1.3.5}$ M_3 [ऽ]प्यपेत- (for व्यपेत-). E_{3t} I_t °पराक्रमाः; F_2 °निजालयाः; F_4 °निजक्षमा; J_3 °निजक्कमाः; X °निजक्रमः. — [d]) F_2 क्षुण्णा; J_2 क्षुमान् (for क्षुद्रा).

BIS. 6148 Bhartṛ. ed. Bohl. extra 17 (order *bacd*). Haeb. 2. 75.

विरहेऽपि संगमः खलु परस्परं संगतं मनो येषाम् ।
हृदयमपि विघटितं संगमेऽपि विरहं विशेषयति ॥ ३२८ ॥

विवेकव्याकोशे विकसति शमे शाम्यति तृषा
परिष्वङ्गे तुङ्गे प्रसरतितरां सा परिणतिः ।
जराजीर्णैश्वर्यग्रसनगहनाक्षेपकृपणः
कृपापात्रं यस्यां भवति मरुतामप्यधिपतिः ॥ ३२९ ॥

विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो वाताम्बुपर्णाशनास्
तेऽपि स्त्रीमुखपङ्कजं सुललितं दृष्ट्वैव मोहं गताः ।

---

328 {Ś} Om. in W, Mysore 582, Adyar XXII-B-10, and Śṛngeri 309. — a) B2 D E1 (by corr.) F H1t. 2. 3 X Y1–5. 7 J2 G3. 4 विरहोपि. D संगमाः; E3 M5 संगमं. M3 विरहिणः प्रहिणोति संगमं खलु. — b) F2 J2t Y3 G1 परस्पर-; M3 पर- (for परस्परं). F5 न संगतं; M3 -संगत- (for -संगतं). E2t. 5t F5 Y7 G1 M3 मनो न येषां. — c) A हृदये विघटिते; B2 हृदयेथ विघटिते; C D E2t F4 Ic G1 हृदयमति विघटि(C °ट्टि)तं; E3. 4 अपि हृदयं विघटि(E3c °ट्टि)तं; F1 हृदयमनु विघट्टित-; F5 हृदयमपि चेद्विघटितं; H अतिविघटितं हि हृदयं; J1 हृदयमघटितं च मे; X Y1 हृदयमसंगतमेषां; Y3–5. 8 T1A. 2. 3 G4 हृदयमपि (Y8 °मपि-)विघटितं चेत्; Y6 T1B हृदयं विघट्टितं चेत्; Y7 हृदयमिति विघटितं; G2 हृदयेपि [illegible]; G3 हृदयेपि विघटिते; G5 हृदये विघटिते सति; M1 हृदयमपि घट्टितं; M2 हृदयम[illegible]ट्टितं; M3 हृदयमपि विघट्टितं; M4. 5 न घटयति येषां हृदयं. — d) A3 B2 C D F4. 5 J1 X1 [illegible] संगमेपि; Eot संगम-; Eoc X2 संगमो; E2t संगतेपि; E5 सत्संगं; J2 मे संगमे; Y1. 4–6. 8 T G6 संगो; Y3 संगात्; G4 तत्संगो; M1 तत्संगाद्; M2 तत्संगे; M3 संगमे; M4. 5 संगे (for संगमेऽपि). J2 Y3 विरहो. C T3 विशेषयते; X1 विशेषयंति; M3 विशेषतः.

BIS. 6177 (5019) Bhartṛ. lith. ed. II. 1. 80; SLP. 5. 16 (Bh.).

329 {V} Found in A D E, F1 (V19) F4 (V18) [Also GVS 2387 V21; BORI 329, Punjab 2101 and Jodhpur 3 V18; BORI 328 V20; BU V22; NS1 V23; NS2 V15 (14); NS3 V106 (extra). — a) E3. 4 विवेके (for विवेक-). F1 -व्याकोचे. Eo. 2. 5 विदधति; Eom.v. विकशति (for विकसति). F1. 4 शनैः (for शमे). — c) D -जीर्णैरंगैर् (for -जीर्णैश्वर्य-). E5t -क्षपणः. — d) F1 महताम्; F4 स महता (for मरुताम्).

SRB. p. 77. 47.

330 {Ś} Found in E2 (Ś109 = 111, extra); F3 (Ś2), J; S [Also GVS 2387 Ś2; BORI 326 Ś101; ISM Kalamkar 195 Ś103; Punjab 2101 N102 (103); Punjab 2885 Ś81 (75); Ujjain 6414 Ś105; NS3 Ś106 (107, extra)]. Y2 folio missing. — a) E2 W2. 3t. 4 ये चांबु- (for वाताम्बु-). E2 W -पत्राशनास्; J X2 G1 M1. 3 -पर्णाशिवस्. — b) M3. 4 दिव्य- (for तेऽपि). E2 Y3. 7 दृष्ट्वा च; F3 G3 M4 दृष्ट्वा वि-; J G2. 4 M2. 5 दृष्ट्वापि; Y8 दृष्ट्वातु (for दृष्ट्वैव). X1 संमोहिताः. — c) E2 आहारं (for शाल्यन्नं). W1–4 घृतसंयुतं दधिपयो; Y4. 5 सुघृतं पयोदधियुतं; M5 सगुळं पयो दधियुतं. J1 ते भुंजते; J2 Y1BC. 4–6. 8 T G2–5 M1. 2. 5 ये(G2 हे) भुंजते (for भुञ्जन्ति ये). — d) E2 कथमहो; Wc बत भवेत् (for यदि भवेद्). E2 दंभः समालोक्यतां; W Y1 विंध्यस्तरेत्सागरं(W2 °रे).

शाल्यन्नं सघृतं पयोदधियुतं भुञ्जन्ति ये मानवास्
तेषामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेद् विन्ध्यः प्लवेत् सागरे ॥ ३३० ॥

वैराग्यं संश्रयत्येको नीतौ भ्रमति चापरः ।
शृङ्गारे रमते कश्चिद् रुचिभेदः परस्परम् ॥ ३३१ ॥

व्याघ्रीव तिष्ठति जरा परितर्जयन्ती
रोगाश् च शत्रव इव प्रहरन्ति देहम् ।
आयुः परिस्रवति भिन्नघटादिवाम्भो
लोकस् तथाप्यहितमाचरतीति चित्रम् ॥ ३३२ ॥

शय्या शैलशिला गृहं गिरिगुहा वस्त्रं तरूणां त्वचः
सारङ्गाः सुहृदो ननु क्षितिरुहां वृत्तिः फलैः कोमलैः ।

BIS. 6204 (2853) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 65. Haeb. 68. lith. ed. II. 100; SRB. p. 252. 57; SRK. p. 235. 47, p. 278. 7 (Bh.); Prabandhacintāmaṇi 4. 182 (Hemasūri). SHV. app. I. f. 2a; SS. 45. 3 (Hemasūri).

331 {Ś} Om. in C D Y (but Y3. Ś101, order *cbad*) T G M. — [a]) B1 वैराग्ये संचरंन् केके; F2-5 Ic J W वैराग्ये (F4 °ग्यं) संचरत्येको; Y3 वैराग्ये रमते कश्चित्. — [b]) Eo-2. 5 मीचो; F2 नीतो (for नीतौ). B1 F2-4 J Y3 कश्चन; F5 वापरः (for चापरः). — [c]) F2 भ्रमते; W1 रसते (for रमते). — [d]) B1 W भुवि भेदाः; E It दृष्टिभेदः; F2. 5 J1 Y3 रुचिभेदाः; F3. 4 H Ic J2 रुचिभेदात्.

BIS. 6292 (2903) Bhartṛ. ed. Bohl. 1. 99. lith. ed. II. 103; SLP. 5. 38 (Bh.).

332 {V} Om. or extra in E. Eo V112; E2 V111; E3 V extra 2; E4 V111 (110); E5 V114. Baroda 1781 V111 (109). Om. in NS1.2. — [a]) Ao-2 C Eo परितर्कयंती; E2 परितर्पयंती; J3 (by corr.) परितर्जनीव. — [b]) Eo रागाश्च; W2 रोमाश्च. W4 शात्रव. C प्रहरंति गात्रे; Eo प्रविशंति देहं; E5t प्रविशंति देहे; J1 प्रवहंति हवेशं. — [c]) Ao-2 B1 Eo. 2-4 I W1. 3. 4 परिश्रवति; J1t परिस्रयति; J1c परिस्रवंति; T3 परिश्रवंति. E2 नश्य (for भिन्न-). A2 -घटादि शंभो; C -घटादिवापो; J1 -घटादमंभो; G1 M2-घटादिवांबु. — [d]) C लोको न चारम-; F3 लोकस्तथा न; J3 लोकास्तथापि. E4 °पि हितम्; M3 व्यथितम् (for [अ]प्यहितम्). M4 आचरतीव. C कष्टं (for चित्रम्).

BIS. 6323 (2917) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 39. Haeb. and Galan 35. lith. ed. I and III. 36, II. 97. Subhāsh. 317; Śp. 4093 (Bh.); SRB. p. 367. 32 (Bh.); SRK. p. 97, 4 (Bh.); Garuḍamahāpurāṇa 111. 10; SSD. 4. f. 8a; JSV. 266. 11.

333 {V} Found in A B D E, F4 V104 (103); BVB5 V109 (extra). [Also GVS 2387 V89; BORI 329 and Punjab 2101 V87; BORI 328 V106 (154); BU V112 (110); Jodhpur 3 V108 (100); Punjab 697 V96; NS2 V78 (77); NS3 V119 (extra);]. — [c]) B1 E3-5 निर्झरम् (for नैर्झरम्). F4 उचितैरण्यैव. E रत्नै (E2. 4 °त्नै)व. — [d]) A D मन्यंते; B1 मनेते; B2 मेने ते.

येषां नैर्झरमम्बुपानमुचितं रत्यै च विद्याङ्गना
मन्ये ते परमेश्वराः शिरसि यैर्बद्धो न सेवाञ्जलिः ॥ ३३३ ॥

शिरः शार्वं स्वर्गात् पशुपतिशिरस्तः क्षितिधरं
गिरीन्द्रादुत्तुङ्गादवनिमवनेश्चापि जलधिम् ।
अधोधो गङ्गेयं पदमुपगता स्तोकमथ वा
विवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः ॥ ३३४ ॥

संपत्सु महतां चित्तं भवत्युत्पलकोमलम् ।
आपत्सु च महाशैलशिलासंघातकर्कशम् ॥ ३३५ ॥

संमोहयन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति
निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषादयन्ति ।
एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां
किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥ ३३६ ॥

BIS. 6411 (2959) Bhartṛ. lith. ed. II. 3. 87; SRH. **200.** 30 (Bh.).

334 {V, N} Om. in I, GVS 2387, BORI 329, Punjab 2101 Jodhpur 1 and BVB5, NS3 V57, N104 (extra). — [a]) J1 G2t शिवः. A3 E2.3t.4 सार्वं; F1 प्रासा; F2 सार्थं; J3 शर्वं, M5 शापं (for शार्वं). W1–3 स्वर्गं (for स्वर्गात्). W (W4 orig.) पतति शिरसस्तत्; F3 J1 Y7 G4 पशुपतिशिरस्तत्; M5 पशुपतिपुरस्तः. F2 किंतिभृतं; W3 क्षतिधरं (for क्षितिधरं). — [b]) B महीन्द्राद्; E2t F2.3.5 J S महीध्राद् (M4 महाद्रेर्); E4t महींध्राद् (for गिरीन्द्राद्). A0 E0 H1c.2.3t उत्तंगाद्. F5 अवधेश्चापि. B2 जलधीः; E2t.3t.4 जलधिः; W4 जलविधिं. — [c]) B E2–4 F2.3.5 J S (except X Y1) अधो (W3 Y4–6.8 T1B G1 M1.2.5 °थो) गंगा सेयं (M1.2 -क्षेपं; W4 orig. क्षेपा); C अधोधो गंगावत्; E0.5 अधोधो गांगेयं C वयमुपगता; E0 (and Ec) पदमुपगतं; Y2 पथमुपगता; Y3 पदमपगता. C नूनमथ वा; Y2.7 G4.5 M5 स्तो(G4 तो)कमधुना; M4 स्तोकमधुरा. — [d]) X2 विनिवातः. J3 Y7 M3.6 शतमखः.

BIS. 6456 (2982) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. II. **2.** 10. lith. ed. **I.** 9. **Galan 12**; SRB. p. 41. 59; SRK. p. 35. 7 (Bh.); **Alaṁkāraratnākara** 496. Alaṁkāravimarśinī. 27. 191; SSD. **2.** f. 132b; JSV. **208.** 3.

335 {N} Om. in A. — [b]) B1 E0.1.2c.5 J1 Y1.3 T1.2 G5 भवेदुत्पल°. — [c]) Y2 विपत्सु; E3 [अ]पि; G2 तु (for च). B1 महाघोल; E3t शिलाशैल-; F1.2 महाशैलं.

BIS. 6876 (3188) Bhartṛ. ed. Bohl. **2.** 56. Haeb. 29. lith. ed. I and III. 65, II. 66. Galan 68; Subhāsh. 306; SRB. p. 45. 27; SBH. 200 (Bh.); SRH. **168.** 9 (**Śṛṅgāra**); SRK. p. 18. 73 (Prasaṅgaratnāvalī); SK. **2.** 75; PT. **1.** 27; SSD. **1.** **f. 94a**; SMV. **28.** 14.

336 {V, Ś} Found in F3 V106; H I and W [Also BU V4; NS3 Ś111 (112, extra)].

BIS. 6893 (3194) Bhartṛ. ed. Bohl. and Kāvyas. **1.** 21. Haeb. 23. **Pañc. ed. Koseg.** I. 210. Prabodhacandrodaya **1.** 27. Subhāsh. 144; SRB. p. 350. **69**; **SRK. p. 114.** 10 (Bh.); SS **44.** 5; SM. 1392; SN. 257; SSV. 1377; JS. 394.

सखे धन्याः केचित् त्रुटितभवबन्धव्यतिकरा
वनान्ते चिन्वन्तो विषमविषयाशीविषगतीः ।
शरच्चन्द्रज्योत्स्ना धवलगगनाभोगसुभगां
नयन्ते ये रात्रिं सुकृतचयचित्तैकशरणाः ॥ ३३७ ॥

स जातः कोऽप्यासीन् मदनरिपुणा मूर्ध्नि धवलं
कपालं यस्योच्चैर्विनिहितमलंकारविधये ।
नृभिः प्राणत्राणप्रवणमतिभिः कैश्चिदधुना
नमद्भिः कः पुंसामयमतुलदर्पज्वरभरः ॥ ३३८ ॥

सत्यामेव त्रिलोकीसरिति हरशिरश्चुम्बिनीविच्छटायां
सद्वृत्तिं कल्पयन्त्यां वटविटपिभवैर्वल्कलैः सत्फलैश् च ।
कोऽयं विद्वान् विपत्तिज्वरजनितरुजातीव दुःखासिकानां
वक्त्रं वीक्षेत दुःस्थे यदि हि न बिभृयात् स्वे कुटुम्बेऽनुकम्पाम्॥३३९॥

सहकारकुसुमकेसरनिकरभवामोदमूर्च्छितदिगन्ते ।

---

337 {V} Found in A D E, F1 V57; F4 (V63=62). [Also GVS 2387 V43; BORI 328 V64 (63); Jodhpur 3 V63; NS1 V66; NS2 V53; NS3 V142 (extra).] — a) Many uncollated Mss. अहो (for सखे). — b) E चिन्वांतर (for चिन्वन्तो). F1 विषमविषपाश्री-; F4 विषयविषमाशी-. Aoc E F1 -विषगतीः; D -विषगतीः; F4 -विषगर्ति. Ec.v. विषमविषयाशीर्विगलिताः — c) F4 (m.v. as in text) शरज्ज्योत्स्ना चन्द्रा. — d). A3 E3t.4t नयंत्येते. A हरिचरणचित्तैक-; A1t (orig.) हरचरणचित्तैक-; F1 सुकृतमयमित्रैक; F4 सुकृतचरणैक; F4 m. v. हरचरणमो * * (for सुकृतचयचित्तैक-).

338 {V} Om. in A I W, GVS 2387, Punjab 2101, NS2. — a) Eo.3 F4 यातः (for जातः). X कोप्यस्मिन्. E2.4 -विजयिनो; E3 -जयिनो; E5 -रिपुणो; F2 -परिपूर्णो; J2 -रिपुबाणा (for -रिपुणा). B1 मूर्ध्नि पुरा; F3 मूर्ध्नि विधृतः. — b) E5t G2t विनिहतम् J1t -हृदये (for -विधये). — c) Eot X2 °त्राणप्रणव°; Y7 °त्राणाप्रवण°; H3 केचिदधुना. — d) X नमद्ग्रीवैः; Y2 महद्भिः कः; M3 नमद्भिः किं (for नमद्भिः कः). C को पूटोप्ययम् (for कः पुंसामयम्). Y7 अमल- (for अतुल-). G4 (t.v. as in text) -ज्वरमदः.

BIS. 6680 (3106) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 61. Haeb. 99. lith. ed. II. 28; SRB. p. 80. 36.

339 {V} Found in D E F4 V103 (102) [Also BORI 328 V105 (103); Jodhpur 3 V100 (99); NS3 V120 (extra).] — a) F4 -वीचि- (for -वीचि-). — b) D सद्वृत्तिः; Eot सद्वृत्तां; E5 सवृत्तं; Ec सद्वृत्ते; F4 सद्वृत्तिं. D E4 F5 तटविटप-; Eo तटविटपि°; E6 वटविटप-. — c) D F4 को विद्वान्वित्तपित्तज्वरजनितरुजा तीव्रदुःखाधिकानां (F4 °खासिकानां). — d) Eot.4 वीक्ष्येत दुःस्थो E2 वीक्ष्ये तदुत्थो. E4 F4 यदिह. D -चिंताम् (for -कम्पाम्).

340 {Ś} Om. in C. In F5, missing or omitted. Not identified in Rasa Pratāp. trans. — a) Ao Eo -कुषम-. A1.3 Eo केशर-; A2 °केगर- (for °केसर-). — b)

मधुरमधुविधुरमधुपे मधौ भवेत् कस्य नोत्कण्ठा ॥ ३४० ॥

सिद्धाध्यासितकन्दरे हरवृषस्कन्धावगाढद्रुमे
 गङ्गाधौतशिलातले हिमवतः स्थाने स्थितः श्रेयसि।
कः कुर्वीत परप्रणाममलिनं मानं मनस्वी जनो
 यद्युत्रस्तकुरङ्गशावनयना न स्युः स्मरास्त्रं स्त्रियः ॥ ३४१ ॥

सृजति तावदशेषगुणाकरं पुरुषरत्नमलंकरणं भुवः।
तदपि तत् क्षणभङ्गि करोति चेदहह हृ कष्टमपण्डितता विधेः ॥३४२॥

F3 H J1c.2 W Y T G3–5 M -भरामोद-; J1t G1 -भारामोद-; Xt -समूह- (but -भवामोद- in translation); G2 -भारमोद- (for -भवामोद-). — c) F1 °विधुरमधिपे; F4 °मत्तमधुपे; J1t °विधुरमधुसे; Xt °विबुध(but °निरत- in translation)मधुपे; M2.4.5 °मुखरमधुपे; (for °विधुरमधुपे). — d) Y3 भवति मधौ; Y4.5 मधुनि भवेत् (for मधौ भवेत्). Wt om. कस्य. E5t कस्यापि (for कस्य). Wt उत्कंठा; G1 नो कंठः (for नोत्कण्ठा).

BIS. 6965 (3224) Bhartr. ed. Bohl. 1. 37. Haeb. 40. lith. ed. II. 92. Kāvyas. 29. Śatakāv. 66; Śp. 3787 (Kapilarudra); SRB. p. 331. 9 (Kapilarudra); SBH. 1666 (Kapilarudraka); SLP. 5. 28 (Bh.).

341 {S} Om. in J. — a) A2 सिद्धाध्यासितकंदरे; X °ध्यासितकंधरे; Y3 °ध्यूषितकंदरे; E2 T2 हरि- (for हर-). G H S (except W) °स्कंधावरुग्ण(G2t° दावरुग्ण-; G1 °धादिरुग्ण-) द्रुमे. — b) [illegible] C E3.4t F H J W X Y1.2.4–6.8 T G2.5 M1–3 स्थिते; D वपः-; E0.1.3 स्थितिः; G1 शुभे; G4 सिते; M4.5 स्थित- (for स्थितः). C D F3–5 W X Y1.4.7.8T G3t.5 श्रेयसि; F1 निश्चले; Y3 स्थेयसे; Y5.6 G4 M4.6 प्रेयसि (for श्रेयसि). — c) H3t के कुर्वीत. B C D E F H I S (except M3) शिरः प्रणाम(F1 °माण)मलिनं(F1.2.4 [t.v. as in text] H -विगलन्); B1 मान्यो; B2 C मान्यं; D Y3 मानी; F3 Y4–6.8 T (T1c.v. as in text) म्लानं (for मानं). B1 om. मनस्वी. — d) D F3.4t.v.5 H I (by corr.) X Y1.3–8 T G1.4 M1–3 यद्वित्रस्त-; F1.2.4 सद्यस्त्रत्र-; W1–3 यद्यत्रस्त-; W4 यद्यस्तु; G3t यद्यत्रस्थ-; M4.5 यद्यात्रस्त- (for यद्युत्रस्त-). B1 F3.4t.v. -शावकदृशो. Some N Mss and Y7 T G M read -शाब° (for -शाव°). B1 स्मरार्ताः; M3 स्मरास्त्राः (for °स्त्रं).

BIS. 7047 (3254) Bhartr. ed. Bohl. 1. 67. Haeb. 70. lith. ed. II. 12. Kāvyas. 59; SBH. 2244; SDK. 5. 57. 4 (p. 315); SLP. 4. 62. (Bh.).

342 {V, N} Om. in E (but E0 V114, extra; E2 V112, extra; E5 V116, extra), Jodhpur 1, Ujjain 6414, NS1. Y8 प्रक्षिप्तः. NS3 N111 (extra); BVB5 V112 (extra); ISM Kalamkar 195 N100 (102), V121 (124). — a) X -गुणाकरः. — b) E5 F4 J Y8 तदनु; W3 सदपि. E2 Y1.4.6 G1–3 M1–3 च क्षण-; W4 तक्षण-. E2 J3 -भंग (for -भङ्गि). — d) It खेदम् (for कष्टम्). J1 अखण्डितता. J2.3 कष्टतरा जडता.

BIS. 7163 (3289) Bhartr. ed. Bohl. 2. 88. lith. ed. I. 2. 90, 3. 93, II. 2. 92. Galan 93. Subhāsh. 68. Śp. 4000; SRB. p. 92. 67; SBH. 3126 (Phalguhastinī); SKM. 131. 39 (Phalguhastinī); SRH. 36. 4 (Phalguhastinī); SRK. p. 71. 15 (Bh.). SK. 6. 269; SSD. 4. f. 2a; SSV. 270; SMV. 15. 11.

स्थाल्यां वैडूर्यमय्यां पचति तिलखलं चान्दनैरिन्धनोघैः
सौवर्णैर्लाङ्गलाग्रैर्विलिखति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः ।
छित्त्वा कर्पूरखण्डान् वृतिमिह कुरुते कोद्रवाणां समन्तात्
प्राप्येमां कर्मभूमिं न चरति मनुजो यस् तपो मन्दभाग्यः ॥ ३४३ ॥

स्थितिः पुण्येऽरण्ये सह परिचयो हन्त हरिणैः
फलैर्मेध्या वृत्तिः प्रतिनदि च तल्पानि दृषदः ।
इतीयं सामग्री भवति हरभक्तिं स्पृहयतां
वनं वा गेहं वा सदृशमुपशान्तैकमनसाम् ॥ ३४४ ॥

स्नात्वा गाङ्गैः पयोभिः शुचिकुसुमफलैरर्चयित्वा विभो त्वां
ध्येये ध्यानं निवेश्य क्षितिधरकुहरग्रावपर्यङ्कमूले ।

---

343 {N} Om. in A Y2 NS1; Punjab 2101 N extra 2. — a) C F2–5 H2 W1.3 X2 Y4–6.8 T वैदूर्यमयय्यां; X1 वैडुर्यमय्या. C W1 तिलकणांश्रू; Eo F5 X Y3.7 (by corr.) तिलखलिं; F4 W2.4 तिलखलीं; Y1A.4 तिलकणं; Y1BC च लशुनं; G1 M1–3 तिलगणं; G2t तिलखिलं; M4.5 तिलमलं (for तिलखलं). B D Eot. 1t.2.3.5 J W1 X G1.3 M चंदनैर्. B2 D F2.5 W1 X1 Y1 इन्धनाद्यैः; E F1.3 I J2 Y3–6 T1 G3–5 सौघैः; G2t इंदनोघैः. — b) B2 लिंगलाग्रैर्; H1 लांगलाग्र्यैर्; J2 लांगुलाग्रैर्; W1t लंगिकाग्रैर्; W2t लोंगलाग्रैर्. E H2 I J1 W2t X2 Y3 विलखति; T2 विलिखत. D E1t.3t.5t F1.2 H2.3 J Y1AC.4–6.7 (orig.) T G M अर्कतूलस्य; F5 अर्कमूल्यस्य; W3C.4 X2 Y1B कर्ममूलस्य. — c) C भित्त्वा. B श्रीखंड- (for कर्पूर-). C -वृक्षान्; Eot.3 -खंडं; Y4 G2.3 -षंडान् (for -खण्डान्). E2 वृतिहिम; J3 G5 वृतिमिव; X कृषिमिव; Y1 कृषिमिह; M3 वृतिरिह. C कोद्रवस्या-; J2 कोद्रवीणां; W1t कौद्रवाणां. — d) Eo–2.5 विचलति; J1t रचयति; J10 न चरितः; Y5.8 T G4 न भजति. J1 M3 मंदभाग्याः.

BIS. 7226 (3311) Bhartṛ. ed. Bohl. and lith. ed. I 2. 98. lith. ed. II. 100, III. 99. Galan 104; SRB. p. 95. 127; SBH. 3045; SRK. p. 77. 10 (Bh.) SSD. 4. f. 26b.

344 {V} Found in A D E, F4 V39 [Also BORI 329 V39; Punjab 2101 V38; BORI 328 and Jodhpur 3 V41; Punjab 697 V37; NS1 V44; NS2 V32 (31); NS3 V110 (extra).] — a) Eo.2–4 F4 स्थितः; E5t पुण्यारण्ये. F4 परिवृतो. A3 हि रणैः. — b) D मध्या; Eo.2 मेधा-; F4 मूलैर् (for मेध्या). F4 प्रतिदिनवदत्यापि दृढदः. — c) D हि विरक्तौ; F4 (m.v. as in text) हरशक्तिं (for हरभक्तिं). E5t स्पृहयति.

BIS. 7228 (5316) Bhartṛ. lith. ed. I. 3. 96, II. 33.

345 {V} Om. in A, F1, BORI 329, Punjab 2101 and NS1.2. Missing in Y7. — a) J3 गंधैः (for गाङ्गैः). B (B2 orig.) C -कुसुमजलैर्ः X -कुसुमचयैर्; Y8 -फलकुसुमैर्ः G4 -कुसुमशतैर्. D [अ]पि भो त्वां; F2 विभोस्त्वां; G1 निवेद्य; M4.5 निवेद्य (for विभो त्वां). — b) B H ध्यायन्निर्विश्य पश्यन्(H3t तस्य); C J2 ध्येयं ध्याने(J2 °नं) निवेश्य; D क्वापि ध्यानं निवेश्य; E2t.3t.4t F2 ध्येये (E3 °यं) ध्यानं नियोज्य (F2 ज्यं); F4

आत्मारामः फलाशी गुरुवचनरतस् त्वत्प्रसादात् स्मरारे
दुःखं मोक्ष्ये कदाहं समकरचरणे पुंसि सेवासमुत्थम् ॥ ३४५ ॥

स्पृहयति भुजयोरन्तरमायतकरवालकररुहविदीर्णम् ।
विजयश्रीर्वीराणां व्युत्पन्नप्रौढवनितेव ॥ ३४६ ॥

स्फुरत्स्फारज्योत्स्नाधवलिततले क्वापि पुलिने
सुखासीनाः शान्तध्वनिषु रजनीषु द्युसरितः ।
भवाभोगोद्विग्नाः शिव शिव शिवेत्यार्तवचसः
कदा स्यामानन्दोद्गतबहुलबाष्पप्लुतदृशः ॥ ३४७ ॥

ध्याये ध्याने निवेश्य; J3 धैर्यध्यानं निवेश्य; X ध्यायञ्चित्ते निवेश्य; Y1.2 G4 ध्याये ध्यानं निवे(Y2 °वि)श्य; Y3 ध्येये ध्यानं विशोध्य; M3 ध्येये ध्यानं निषेव्य; M4.5 ध्यायं ध्यायं भवंतं. F3 -कुहरे ग्राव-; Y8 M -कुहरग्राम-. F5 -पर्यंकमूलं; W -शय्यानिषण्णः. — c) B E2t X °रामोपलीनो; B2 m.v. G2.3 °रामोफलाशी; F3 °रामैकलाभो; F5 °रामोपि लीनो; I °रामे फलाशी; J °रामोपि लीला (for °रामः फलाशी). G5 -परस्; M3 -गतस् (for -रतस्). J1.2t.3 तत्प्रसादात्; X1 कृत्पुरस्तात्; X2 त्वत्पुरस्तात्. D I (orig.) Y4.5 मुरारे; Eo F5 J2t स्मरारेर्; X Y3 M3 पुरारे (for स्मरारे). — d) Ec दुःखान्. D E4 F3 G2t मोक्षे कदाहं; Eo.3t F2 मौक्षैक°; W2 मोक्ष्यें क°; X1 मोक्ष्ये कदा हे. F2.3 समचरणकरे; J2t.3 समकरचरणं; J2c करचरणसमं; X स्मरहरचरणे; G4 करचरणसमे [commentators factor समकर = स + मकर or सम + कर; W-com. मकरध्वजे पुंसि मदने सेवा.]. I5 -समर्थं; Y3 -समुत्थं; G1 -समर्थः. E दुःखं मोक्ष्ये (Eo.3t क्षे-; Ec दुःखान्मोक्ष्ये) कदाहं तव चरणरतो ध्यानमार्गैकप्रश्नः (Eo °कप्रश्नैः; E5 °कघस्तैः).

BIS. 7238 (3313) Bhartr. ed. Bohl. 3. 88. Haeb. 83. lith. ed. I and II. 86, III. 84. Galan 82.

346 {N} Om. in A C J1 S BORI 326. — b) B1 F5 -विदीर्णा; It -विकीर्णा; J2.3 विदीर्णा. — c) F1.3 J2 विजयश्री-. — d) Eo.3 व्युत्पन्ना; J2 वृक्षं न (for व्युत्पन्न-). J3 उत्पन्नवनिताविव.

BIS. 7251 (5327) Bhartr. ed. Bohl. extra 18. Haeb. 2. 97. Śatakāv. 92; SRB. p. 78. 5.

347 {V} Om. in I, BORI 329 and Punjab 2101. Y7 missing. — a) D शरच्चंद्र-; Eo.2–4 स्फुरत्स्फारा; F2 J3 स्फुरस्फार-; X स्फुरच्चंद्र-; G2t स्फुरत्स्फूर- (for स्फुरत्स्फार-). — b) Eo.2c.5 Y8 T3 M4 सुखासीनः; E3 सुखाशीनाः; F1.4 समासीनाः; J3 समासीनः. C श्रांत-; W2 T2 शांता- (for शान्त-). D क्व सरितः; F3 क्व परितः (for द्युसरितः). — c) Eo.3.5 °गोद्विग्नः; H1t.3t T3 J2 °गोद्विघ्नाः. B E3 H1c.2.3 M5 °स्यात्त-; F3 °त्यस्त-; J1 °त्यर्थ-; W X Y2.4–6.8 T1 (o.v. as in text) G1.4.5 M1.2 °त्युच्च-; Y1 °त्यच्छ-; M3 °त्युक्त- (for °त्यार्त-). A2 E3.4 -वचसा; A3 -वचनाः. — d) J3 कथं (for कदा). C E2 स्यामो हर्षोद्गत-; F2 स्यामो मोदोद्गत-; F3 स्यामो नंदोहत-; W Y4–6.8 T G4.5 यास्यामोंतर्गत-; X स्यामो नंदामृत-; G1 M1–3 नु (M3 om. नु) स्यामोंतर्गत-(for स्यामानन्दोद्गत-). C D E2.4 F2–5 W1 Y3 M -बहल-. C F2.3.5 J W X Y (Y7 missing) T G1.4.5 M1–3.5 -बाष्पाकुल-; E5t M4 -बाष्पाप्लुत-. A2 Eo.3–5 W4 -दृशा; Y4–6 T2 -दृशां; Y8 T1.3 -दृशां; T1cv. -दृशं (for -दृशः).

BIS. 7254 (3317) Bhartr. ed. Bohl. 3. 85. Haeb. 80. lith. ed. I. 83, II. 42, III. 81. Galan 79; SSD. 4. f. 30a.

स्मृता भवति तापाय दृष्टा चोन्मादवर्धिनी ।
स्पृष्टा भवति मोहाय सा नाम दयिता कथम् ॥ ३४८ ॥

स्रजो हृद्यामोदा व्यजनपवनश् चन्द्रकिरणाः
परागः कासारो मलयजरजः सीधु विशदम् ।
शुचिः सौधोत्सङ्गः प्रतनु वसनं पङ्कजदृशो
निदाघर्तावेतद् विलसति लभन्ते सुकृतिनः ॥ ३४९ ॥

स्वल्पस्नायुवसावशेषमलिनं निर्मांसमप्यस्थिकं
श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न च तत् तस्य क्षुधाशान्तये ।

348 {Ś} Om. in F5 I, BORI 326, BU and Punjab 697. E3 order *acbd*. — a) F4 J2 W1.4 Y2.3 G1.3.5 M3 श्रुता; J1 W2 Y6.7 श्रुत्वा W3 स्मृत्वा; G2 श्रुतं (for स्मृता). B2 (orig.) E2t Y1t पापाय; F2 तसाय; W4 तामाय. — b) A2 Eo. 2t. 3 J W X2 Y7 G4 M2.3 दृष्ट्वा. B E1 (and Ec) F1.2 H तु (for च). Eo.1 F4 °वर्धनी; F1-3 H Y1B 2.6.8 T G1-3.5 °कारिणी (for °वर्धिनी). — c) E3t दृष्टा; J W2-4 Y1B G4 स्पृष्ट्वा. Y1B भवतु. C G1 पापाय; J1c दोषाय (for मोहाय). D स्पृष्टा मोहाय जगतां. — d) J1 सा नामा; Y6 साधूनां; Y7 सा नारी (for सा नाम).

BIS 6565 (3320) Bhartr. ed. Bohl. 1. 73. Haeb. 76. lith. ed. II. 30. Subhāsh. 17, 133 and 293; SBH. 1225; SRH. 183. 3 (Vallabha); SS. 44. 26; SU. 566; SN. 275; SSV. 1393; JS. 404; SLP. 4. 75 (Bh.).

349 {Ś} Om. in C, Jodhpur 3 and Ujjain 6414. Omitted or missing in F5. Wrongly om. in B2. NS1 394, V3. — a) J G1 हृद्यामोद-; X हृद्यामोदी. F2.4 -पवनाश्; H -पवनं; G1 -किरणश् (for -पवनश्). B1 T3 G1.4 M1-4 चंद्रकिरणंः; H चंद्रकिरणान्; G2t चंद्रिकिरण. — b) H परागं; J1 प्रसन्नः; M5 वरांगः (for परागः). E2 कासारान्; F4 पुष्पाणां; H कासारं. B1 F2.4 It J Y7 M1-3 °रसाः; D G4 °रसाः; H °रसं. A2 E2c F1.2 Y3 G1.2t सिंधुविशदं (G1 °दः); D शीधुविशदं; E2t.3c J2 X2 Y4-8 T1.3 G3 शीधु विशदं; W4 सीधु विषदं; G3 M4.5 शीथु विशदं; G4 लोध्रविशदः; M1.2 शीथु विशदः; M3 शीतविशदः. — c) H शुचिं; G1 रुचिः. H सौधोत्संगं. A E3t.4t F3 वचनं; Y3 -वसनाः; G1 -तपनः; M3 -वचनाः (for वसनं). — d) D निदाघार्ते चैतद्; E J2 Y2 T2 M4.5 निदाघार्तावेतद्; F2 निदाघार्तश्चैता; W निदाघास्तू(W1 °त्त)र्णं तद्; X निदाघार्तावेते; Y3 निदाघांते चैतद्; G1 निदाघावर्तापिद्; G4 निदाघार्त्तौ केचिद्; M2 निदाघे तानेतान्; M3 निदाघार्तापेताद्. W X सुखमुप- (for विलसति). Y1B भवंते (for लभन्ते).

BIS. 7263 (3322) Bhartr. ed. Bohl. 1. 39. Haeb. 42. lith. ed. II. 93. Śatakāv. 67. SK. 3. 335; SLP. 5. 29 (Bh.).

350 {N} Om. in X. — a) A3 J2 स्वम-; B2 D F3-5 W H Y1 स्वल्पं; J1t अल्प-; Y3 स्वल्पः. A1 E3 J1t -वशावशेष-; B2 -वशाविशेष-; Eo-2.5 °-वशादशेष-; F1 W4 (by corr.) Y1.4-8 T G4.5 M -वसावसेक-; F2 G1 -वसावसैक-; F5 -वशावशेन; Ic -वसाविशेष-; G2.3 -वसावसेन. C F1.2 J W Y3-8 T G4 M4.5 अप्यस्थि गोः; M3 अप्यस्थितं. — b) B1 स्वा लब्ध्वा; B2 C D Eo-3.5t W1.2 Y3 श्वा लब्धा; Ic M3 कं लब्ध्वा; J2 श्वा लब्धो. F4 (m. v. as in text) नितरामात्म-; J1t लभतस्तस्य; W न तु तत्तस्य; Y1 श

सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं
सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥ ३५० ॥

स्वादिष्ठं मधुनो घृताच् च रसवद् यत् प्रस्रवत्यक्षरं
दैवी वागमृतात्मनो रसवतस् तेनैव तृप्ता वयम् ।
कुक्षौ यावदमी भवन्ति धृतये भिक्षाहृताः सक्तवस्
तावद् दास्यकृता जनैर्न हि धनैर्भोगान् समीहामहे ॥ ३५१ ॥

हिंसाशून्यमयत्नलभ्यमशनं धात्रा मरुत् कल्पितं
व्यालानां पशवस् तृणाङ्कुरभुजः सृष्टाः स्थलीशायिनः ।
संसारार्णवलङ्घनक्षमधियां वृत्तिः कृता सा नृणां
यामन्वेषयतां प्रयान्ति सततं सर्वे समाप्तिं गुणाः ॥ ३५२ ॥

पुनस्तत्स्यात्; Y_2 $M_{1.3-4}$ न पुनस्तस्य (for न च तत्तस्य). $W_{3.4}$ (by corr.) $G_{2.3}$ क्षुधः (for क्षुधा-). C आगतं गतमपि; Y_3 एकमागतमपि; T_2 अंकमागतवति; G_{3t} अंगमागतमपि. $A_{2.3}$ E_5 त्यक्ता. Y_2 [अ]धिहंति. — d) Y_3 सर्वं; $G_{1.4}$ $M_{2.3}$ प्रायः (for सर्वः). W_2 कृत्स्नगतोपि. Y_3 वांछित-. C स्वात्मानुरूपं; $G_{2.3}$ सत्त्वानुकूलं.

BIS. 7322 (3335) Bhartṛ. ed. Bohl. 2. 33. Haeb. 34. lith. ed. I, II and Galan 30, III. 18. Pañc. ed. Orn. 1. 12. Hit. II. 39. ed. Rodr. p. 160. Subhāsh. 307; SRB. p. 79. 22; SBH. 1025 (Pañc.); Tantrākhyāyika I. 7; Edgerton. I. 9; SSD. 2. f. 102b.

351 {V} Found in A B C D E, F_1 V12, ISM Gore 144 V194 [Also BORI 329, Punjab 2101 and Jodhpur 3 V7; GVS 2387 and NS1 V10; NS2 V8, V94 (93); BU V9; NS3 V105 (extra)]. — a) F_1 यन्मिष्टं (for स्वादिष्ठं). A रसाच्च; C F_1 घृताश्च; E घृतादि. $A_{1c.2}$ F_1 यत्प्रश्रवत्यक्षरं; B यद्यच्छ्रवत्यक्षयं; D यत्प्रत्यपद्याक्षरं; E_0 यत्प्रप्लवत्यक्षरं; E_2 प्लवत्यक्षरं; E_5 आप्रश्रवत्यक्षरं. — b) D E ISM Gore देवी. B C °तात्मना. B C रसवता; D रसवती. B_2 तृष्णा (for तृप्ता). — c) C रूक्षा (for कुक्षौ); E_5 भिक्षाहृतां. A_{1c} E_3 शक्तवस्. — d) B C $E_{0.3}$ F_1° कृतार्ज(Eo जु)नैर्न हि धनैर्; E_5 °कृतार्जनैव वसुभिर्. ISM Gore नि- (for हि). C वृत्तिं (for भोगान्). D समीहाम ते; E_2 समीहामहै.

BIS. 7337 (5374) Bhartṛ. ed Bohl. 3. 97. Haeb. 92. Śatakāv. 109. Missing in the MSS. compared by Bohl. and Weber.

352 {V} Om. in W. Missing in Y_7. — a) $Y_{1.2.4-6}$ $T_{2.3}$ °लब्धम्; Y_3 °लाभम् (for °लभ्यम्). F_2 Y_3 कल्पितो. — b) G_1 M_2 इतरे (for पशवस्). A_2 $E_{0.3t}$ $Y_{2.3}$ M_5 स्पृष्टाः; D पुष्टाः; J $Y_{4.6.8}$ T G_4 तुष्टाः; M_3 स्वस्थाः (for सृष्टाः). — c) Y_3 °लंघने. Y_1 -स्थिरधियां; M_4 -क्षमधिया. J_{2t} वृत्तिं; J_{2c} वृत्तः; $T_{2.3}$ युक्तिः (for वृत्तिः). — d) $J_{1.8}$ यावन्वेषयतां; $Y_{5.6.8}$ T_1 G_4 तामन्वेषयतां. $E_{3t.5t}$ F_1 Y_3 G_2 प्रयाति. C Y_3 सहसा (for सततं). G_1 गताः (for गुणाः).

BIS. 5437 (2460) Bhartṛ. ed. Bohl. 3. 98. Haeb. 94. lith ed. II. 10. Śāntiśataka 1. 13 (Haeb. 412). Kāvyakal. and Kāvyas. 23; SRB. p. 97. 13 (Bh.); SBH. 3139 (Bh.); SHV. f. 1a. 2 (Bh.); SU. 1052; SSD. 4. f. 2a.

GROUP III

[Stray verses from single versions, isolated Bhartr. MSS, and anthologies; in alphabetical order; only a few variants have been reported.]

अकिंचनस्य दान्तस्य शान्तस्य समचेतसः ।
मया संतुष्टमनसः सर्वाः सुखमया दिशः ॥ ३५३ ॥

अक्रोधवैराग्यजितेन्द्रियत्वं क्षमादयाशान्तिजनप्रियत्वम् ।
निर्लोभदाता भयशोकहारी ज्ञानस्य चिह्नं भयलक्षणानि ॥ ३५४ ॥

अङ्गुल्यः पञ्चमे मासे दृष्टिकुक्षौ च षष्ठमे ।
संचारः सप्तमे मासे अष्टमे नयनेषु च ॥ ३५५ ॥

अङ्गेन गात्रं नयनेन वक्त्रं न्यायेन राज्यं लवणेन भोज्यम् ।
धर्मेण हीनं खलु जीवितं च न राजते चन्द्रमसा विना निशा ॥ ३५६ ॥

अजातमृतमूर्खेभ्यो मृताजातौ सुतौ वरम् ।
यतस् तौ स्वल्पदुःखाय यावज्जीवं जडो दहेत् ॥ ३५७ ॥

अज्ञं कर्माणि लिम्पन्ति तज्ज्ञं कर्म न लिम्पति ।
लिप्यते रसनैवैका सर्पिषा करवद् यथा ॥ ३५८ ॥

अज्ञानामवनीभुजामहरहः स्वर्णाभिषेकोत्सवाज्
ज्ञातुः श्रीयुवरङ्गभूपरसिकश्लाघैव संमानना ।
सारासारविवेकशून्यरमणीसंभोगसाम्राज्यतः
सारङ्गेन्दुमुखीविलोककपटश्चातुर्ययूनां मुदे ॥ ३५९ ॥

अज्ञेष्वज्ञो गुणिषु गुणवान् पण्डिते पण्डितोऽसौ
दीने दीनः सुखिनि सुखवान् भोगिनो भोगिभावः ।
ज्ञाता ज्ञातुर्युवतिषु युवा वाग्मिनां तत्त्ववेत्ता
धन्यः सोऽयं भवति भुवने योऽवधूतेऽवधूतः ॥ ३६० ॥

अत्र यत् पतितं वर्णबिन्दुमात्राविसर्गकम् ।
भ्रमप्रमाददोषाद् हि क्षन्तव्यं तत् सुबुद्धिभिः ॥ ३६१ ॥

353 ISM Kalamkar195 V104 (107). — BIS. 26 (3372). Bhartr. lith. ed. I. 3. 100; SRB. p. 75. 10. 354 BORI 326 V106 (105). — SL. f. 57a. 355 Meh V147. 356 HU2145 N125 (107).

357 — SHV. f. 36a. 170 (Bh.); SS. 49 16; SN. 626; SSD. 2. f. 142a; SV. 522; JSV. 209. 2. 358 Y2 N96. 359 J3 extra 2. 360 HU632 f. 8a (marg.). — SRB. p. 178. 1000 (मौने मौनी). 361 ISM Gore144 V186.

अधरामृतेन पित्तं नश्यति वायुः पयोधरयुगेन ।
अनवरतरतेन कफं त्रिदोषशमनं वपुर्नार्याः ॥ ३६२ ॥

अधीत्य सकलं श्रुतं चिरमपास्य घोरं तपो
यदिच्छसि फलं तयोरह हि लाभपूजादिकम् ।
छिनत्सि तरुपल्लवप्रसरमेव शून्याशयः
कथं समुपलिप्सते सुरसमस्य पक्कं फलम् ॥ ३६३ ॥

अध्यात्मन्यवधीयतां भवरसे वैराग्यमानीयतां
विद्वद्भ्यः समधीयतां सुरसरित्तीरे सदा स्थीयताम् ।
भिक्षार्थं व्यवसीयतामनुदिनं सत्कर्म संचीयतां
विष्णुश् चेतसि धीयतां परतरे ब्रह्मण्यथो लीयताम् ॥ ३६४

अनन्तविभवभ्रष्टा दौर्भाग्यपरितापिनी ।
शोच्यति प्राप्य जीवत्वं भर्तृहीनेव नायिका ॥ ३६५ ॥

अनर्थमकरागारादस्मात् संसारसागरात् ।
उड्डीयते निरुद्वेगं सर्वत्यागेन पुत्रक ॥ ३६६ ॥

अनल्पं जल्पन्तः कति बत गता नो यमपुरं
पुरस्तादस्माकं विधृतवदना व्याप्तनयनाः ।
अतीता यद्येवं न हि निजहितं चेतसि वयं
वहामो हा मोहाद् विषयविषजातोदनशिनः (?) ॥ ३६७ ॥

---

362 [illegible] Ś100. — [a]) पीतं. — [b]) नश्यति ते पयोधराश्लोके. — [cd]) अनवरताश्लेषेण न च कम्पत्रिदोषं शमनीयति प्रथ्या ।; BORI 331 Ś105 (107); GVS2387 Ś101. — [a]) अधररसपानेन पित्तं. — [b]) नश्यति वातं पयोधरस्पर्शात्. — [d]) तस्याः (for नार्याः). BVB5 Ś104. — [b]) शमयति वातं (for नश्यति वायुः). — [c]) अविरलसुरतेन. — [d]) क्षीणां (for नार्याः); Nag1087 Ś99 (100). — SBH. 2340; SHV. App. II (f. 2a) 13; SLP. 2. 20. 363 BORI328 Ś103. — [c]) छिन्नसि सुतयस्तरो ।; BU Ś104. — [a]) चिरमुपास्य. — [b]) तयोरिह हि. — [c]) छिनासि...शून्याशया. — [d]) °लिप्स्यसे; Bik 3279 Ś93 (95); Bik 3280 Ś96.

364 HU468 V113; Ujj6414 V109 (110). — BIS. 3328 (1412) Bhartṛ. in Schiefner and Weber. p. 26. Śāntiśataka 3. 11. in Haeb. 422. Śatakāv. 32. Nītisaṃk. 75; SDK. 5. 68. 2 (p. 322, Bh.).

365 ISM Gore144 V176. 366 ISM Gore144 V183.

367 C V45. — [b]) विधृतनयनाः व्यात्तवदना. — [c]) प्रतीता. — [d]) मोहाद्विषयजालाद्-वसिताः; D V96. — [b]) व्यात्तनयनाः. — [c]) प्रतीना[ता?] येप्येवं. — [d]) महामोहादस्माद्विषय°; BORI328 V100 (98); IO 1151b V47; HU1387 V98; HU1376 V44; Bik 3279 V101 (98); Bik 3280 V99 (100).

अनृतं साहसं माया मूर्खत्वमतिलोभता ।
अशौचं निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ ३६८ ॥

अन्तर्विषमता ह्येता बहिरेव मनोहराः ।
गुञ्जाफलसमाकारा योषितः केन निर्मिताः ॥ ३६९ ॥

अपि सर्वविदो न राजते वचनं श्रोतरि बोधवर्जिते ।
अपि भर्तरि नष्टलोचने विफलः किं न कलत्रविभ्रमः ॥ ३७० ॥

अपूर्वो दृश्यते वह्निः कामिन्याः स्तनमण्डले ।
दूरतो दहते गात्रं गात्रलग्नः सुशीतलः ॥ ३७१ ॥

अपेक्षन्ते न पात्राणि न स्नेहं न दशान्तरम् ।
सदा लोकहितासक्ता रत्नदीपा इवोत्तमाः ॥ ३७२ ॥

अफलस्यापि वृक्षस्य छायां सर्वः समीहते ।
निर्गुणोऽपि वरं बन्धुर्यः परः पर एव सः ॥ ३७३ ॥

अभित्तावुत्थिते चित्रे दृश्यते भित्तिरातता ।
अहो विचित्रा मायेयं भ[म?]ग्नं तुण्डं शिला प्लुता ॥ ३७४ ॥

अमेध्यपूर्णं क्रिमिजन्तुसंकुलं स्वभावदुर्गन्धमशौचमध्रुवम् ।
कलेवरे मूत्रपुरीषभाजने रमेत मूढो न रमेत पण्डितः ॥ ३७५ ॥

368 D V150; Bik 3280 N39; BORI 326 V105 (104) — b) °लोभतः. — c) अशौच्यं. — BIS. 328 (109) Vṛddhacāṇ. 2. 1; Pañc. ed. orn. I. 149. ed. Bomb. 195; Hit. ed. Schl. ad. I. 189; Johns. I. 208; Vet. in LA p. 21 (III) 17. Galan. Varr. 49. Subhāsh. 219; SRB. p. 348. 1; SRK. p. 113 (Sphuṭaśloka); SM. 1398; SN. 270; SSD. 2. f. 165b; SSV. 1383; JS. 398.

369 D V149; BORI 326 V104 (103). — BIS. 346 (119). Pañc. ed. Koseg. I. 211. IV, 59. ed. Bomb. I. 196. IV. 87. ed. orn. I. 156; Subhāsh. 23. 294; SRB. p. 348. 22; SM. 1411; SSD. 4. f. 20a; SSV. 1396.

370 Bar5199 N5.

371 Wai2 extra 2 (corrupt). — BIS. 451 (161) Śṛṅgāratilaka 18. Subhāsh. 15; SRB. p. 277. 11; SLP. 3. 26.

372 Y1 N81 (80); Y4–6 G1–3. 5 and Goa N80. — c) G3. 5 Goa रक्ता (for -सक्ता). — BIS. 455 (165) Subhāsh. 147; ŚP. 235; SRB. p. 46. 42; SBH. 224; SRH. 31. 3; SA. 16. 1; Padyaracanā (KM. 89 p. 110. 30); SK. 2. 77; SU. 1483; PT. 1. 3; SN. 622; SSD. 2. f. 97a.

373 C N105 (106); BORI329 N103 (98); Bik 3280 N53; Bik 3279 N72. — SA. 37. 6. 374 ISM Gore144 V180. 375 Ady XXV-L-2 Ś41.

अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् ।
उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ ३७६ ॥

अये दिष्ट्या नष्टो मम गृहपिशाचीपरिचयः
परावृत्तं मोहात् स्फुरति च मनाग् ब्रह्मणि मनः ।
विकारोऽप्यक्षाणां गलित इव निर्भाति विषयात्
तथापि क्षेत्रज्ञः स्पृहयति वनाय प्रति मुहुः ॥ ३७७ ॥

अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितं सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति ।
जीवत्यनाथोऽपि वने विसर्जितः कृतप्रयत्नोऽपि गृहे न जीवति ॥३७८॥

अरण्यं सारङ्गैर्गिरिकुहरगेहाश्च हरिभिर्
दिगन्ता मातङ्गैर्वनमपि सरोजैरनुगतम् ।
त्वया चक्षुर्मध्यस्तनवदनसौन्दर्यविजितैः
सतां माने म्लाने मरणमथ वा दूरशरणम् ॥ ३७९ ॥

अरण्यरुदितं कृतं शवशरीरमुद्वर्तितं
स्थले कमलरोपणं सुचिरमूषरे वर्षणम् ।
श्वपुच्छमवनामितं बधिरकर्णजापः कृतस्
तदन्धमुखमण्डनं यदबुधे जने भाषितम् ॥ ३८० ॥

अरुणांशुरुचं नवोदितं कुचयुग्मप्रसृतां निभिनीम्(?) ।
घनकुङ्कुमरागशङ्किनी मुहुरक्षोयमूर्मिवारिभिः ॥ ३८१ ॥

---

376 — BIS. 550 (203) Bhartṛ. in ŚP. MS. Dānapraśaṁsā 6. 2. 35 in Galan. Hit. ed. Schl. I. 64 ed. Johns. 12; Vikramacaritra 67. Pañcatantra ed. Bomb. V. 38; Śp. 273 (*anon.*); SRB. p. 70. 9; SBH. 498 (Bhaṭṭodbhaṭa); SDK. 5. 35. 2 (p. 301, Keśaṭa); SRH. 168. 6 (Udātta); SA. 16. 13; ST. 5. 5; VS. 356 (Keśaṭa); SU. 1484; PT. 1. 4; SG. f. 15b; SSD. 2. f. 106b; SSV. 443.

377 — SDK. 5. 65. 1 (p. 320, Bh.).

378 C N103 (104) — [b]) देवहतं; BORI329 N100 (95); Bik 3279 N45; Bik 3280 N64. — BIS. 567 (208); Pañc. ed. Koseg. I. 24. ed. Bomb. I. 20. 323. V. 44. Hit. ed. Schl. II. 17. ed. Johns. 16; Śp. 446; SRB. p. 91. 47; SRK. p. 72. 26 (Prasaṅgaratnāvalī); SRH. 35. 55 (Itihāsa); SS. 23. 16; SSD. 4. f. 2b; SKG. f. 18b.

379 F4 Ś59. — SRB. p. 177. 990; SRK. p. 234. 39 (Sphuṭaśloka). Mahānāṭaka. 2. 46; SLP. 4. 42.

380 — BIS. 570 (209). Pañc. ed. orn. I. 255; Edgerton I. 104; Tantrākhyāyikā I. 105; SRB. p. 40. 55 (Bh.); SBH. 448 (Bh.); SRH. 124. 20; SRK. p. 37. 25; Kuvalayānanda 68a (53a); Alaṁkārasarvasva (KM. 35 p. 100); SK. 2. 106; PT. 8. 10; SSD. 2. f. 146a; JSV. 120. 2.

381 ASP1888 extra 2.

अर्था हसन्त्युचितदानविहीनचित्तं
भूमिर्नरं च मम भूमिरिति ब्रुवाणम् ।
जारा हसन्ति तनयानुपलालयन्तं
मृत्युर्हसत्यवनिपं रणरङ्गभीरुम् ॥ ३८२ ॥

अर्थाः पादरजःसमा गिरिनदीवेगोपमं यौवनं
मानुष्यं जलबिन्दुलोलचपलं फेनोपमं जीवितम् ।
धर्मं यो न करोति निश्चलमतिः स्वर्गार्गलोद्घाटनं
पश्चात्तापहतो जरापरिणतः शोकाग्निना दह्यते ॥ ३८३ ॥

अवचनं वचनं प्रियसंनिधावनवलोकनमेव विलोकनम् ।
अवयवावरणं च यदंशुकं व्यतिकरेण तरङ्गसमर्पणम् ॥ ३८४ ॥

अवज्ञानाद् राज्ञां भवति नृपहीनः परिचरं
जनस् तत्प्राधान्याद् भवति न समीपे बुधजनः ।
बुधैस् त्यक्ते राज्ञो भवति न च नीतिर्गुणवती
विनष्टायां नीत्यां सकलमपि शुष्येन् नृपकुलम् ॥ ३८५ ॥

अविदितशपसविशेषा वाणी निःसरति वक्त्रतो येषाम् ।
गुदवदनविवरभेदो रदनैरनुमीयते तेषाम् ॥ ३८६ ॥

अविरलमदजलनिवहं भ्रमरकुलानीकसेवितकपोलम् ।
अभिमतफलदातारं कामेशं गणपतिं वन्दे ॥ ३८७ ॥

अव्याधिगात्रमनुकूलतरं कलत्रं
वेश्म प्रसिद्धविभवं निशिता च विद्या ।
श्लाघ्यं कुलं चरमकालगतिः समर्था
मातुः कटाक्षपरिणामविभूतयस् ते ॥ ३८८ ॥

382 Y2 N40. — SRB. p. 176. 956; SRK. p. 226. 54 (Sphuṭaśloka); SL. f. 31a. 383 D V148; Meh V155; BORI 326 V97 (96); HU2144 V96 (92). — BIS. 599 (217). Hit. ed. Schl. I 149. ed. Johns. 163. Vikramaca. 272. Subhāsh. 172; SRK. p. 94. 5 (Bh.); SS. 23. 13; SN. 394.

384 Y3 Ś22. — SDK. 2. 8. 4 (p. 73, Kālidāsa); Kavīndravācanasamuccaya 250. 385 Bik 3280, Ben60-10 and Ben57-4 N13 — [b]) ततस्तत्प्राधान्या°; IO1854 f. 23a extra. — BIS. 653 (241). Hit. ed. Schl. II. 75. ed. Johns. 76. ed. Rodr. p. 177; SRB. p. 152. 412.

386 M3.5 N. I-11. — BIS. 682; Subhāsh. 258.

387 ISM Kaḷamkar 195 N1(0), perhaps not meant as a Bhartṛ. śloka.

388 Ady XXIX-E-2 N II, (final, without number).

असत्यमप्रत्ययमूलकारणं कुवासनासद्मसमृद्धिवारणम् ।
विपन्निदानं परवञ्चनोर्जितं कृतापराधं कृतिभिर्विवर्जितम् ॥ ३८९ ॥

असारः संसारः सरसकदलीसारसदृशो
लसद्विद्युल्लेखाचकितचपलं जीवितमिदम् ।
यदेतत् तारुण्यं नगगतनदीवेगसदृशम्
अहो धार्ष्ट्यं पुंसां तदपि विषयान् धावति मनः ॥ ३९० ॥

असारे खलु संसारे सुखभ्रान्तिः शरीरिणाम् ।
लालापानमिवाङ्गुष्ठे बालानां स्तन्यविभ्रमः ॥ ३९१ ॥

असीव्यद् देहे स्वे पशुपतिरुमाङ्कं समघनो
विगुप्तो गोपीभिर्दुहितरमयात् सा कमलभूः ।
यदादेशादेतज् जगदपि मृगीदृक्परवशं
स वश्यः कस्य स्यादहह विषमो मन्मथभरः ॥ ३९२ ॥

अहिरिव जनयोगं सर्वदा वर्जयेद् यः
कुणमिव वसु नारीं त्यक्तकामो विरागी ।
विषमिव विषयार्थान् मन्यमानो दुरन्तान्
जयति परमहंसो मुक्तिभावं समेति ॥ ३९३ ॥

अहो अहीनामपि लेहनं स्याद् दुःखानि नूनं नृपसेवनानि ।
एकोऽहिना दष्टमुपैति मृत्युं क्ष्मापेन दष्टस्तु सगोत्रमित्रः ॥ ३९४ ॥

आकाशमुत्पततु गच्छतु वा दिगन्तम्
अम्भोनिधिं विशतु तिष्ठतु वा यथेच्छम् ।
जन्मान्तरार्जितशुभाशुभकृन्नराणां
छायेव गच्छति * कर्म फलानुबन्धि ॥ ३९५ ॥

आत्मानं धर्मकृत्यं च पुत्रदारांश् च पीडयन् ।
देवतातिथिभृत्यांश् च स कदर्य इति स्मृतः ॥ ३९६ ॥

389 HU 2145 N45 (33). — SRB. p. 83. 2; SRK. p. 112. 2 (Kalpataru).

390 ISM Gore141 V193; GVS2387 V61 and BVB5 V104 (extra) — [d]) मतिः (for मनः).

391 Gujarati P. P. ed. p. 164 V107. — BPS. f. 42a. 25.

392 E2 Ś110 (extra). 393 X V69. 394 Bik 3279 V3.

395 BORI 328 V83 (82). — BIS. 849 (3675). Śantiś. 3. 21 in Haeb. p. 424. Nītisaṁk. 80; SRB. p. 92. 73. — [d]) छायेव न त्यजति कर्मफलानुबन्धः; SRK. p. 77. 12 (11) (PT.). 396 ISM Kalamkar195 V90 (93).

आदानस्य प्रदानस्य कर्तव्यस्य च कर्मणः ।
क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिबति तद्रसम् ॥ ३९७ ॥

*आदौ मज्जनचीरहारतिलकं नेत्राञ्जनं कुण्डलं
नासामौक्तिकमालतीविकरणं झंकारकं नूपुरम् ।
अङ्गे चन्दनचर्चितं मणिगणः क्षुद्रावलि[र्] घण्टिका
ताम्बूलं करकङ्कणं चतुरता शृङ्गारकाः षोडश ॥ ३९८ ॥

आपन्मूलं खलु युवतयस् तन्निमित्तोऽवमानस्
तासां यावत् सलिललहरीभङ्गुरः पक्षपातः ।
अप्येवं भो परिणतशरच्चन्द्रबिम्बाभिरामं
दूरीकर्तुं वदनकमलं नालमस्मत्प्रियायाः ॥ ३९९ ॥

आयासशतलब्धस्य प्राणेभ्योऽपि गरीयसः ।
गतिरेकैव वित्तस्य दानमन्या विपत्तयः ॥ ४०० ॥

आयुर्लेखा पवनचलना श्लिष्टदीपोपमेया
संपच् चैषा मदवशचलत्कामिनीदृष्टिलोला ।
तीव्रश् चान्तर्दहति हृदयं विप्रयोगः प्रियेभ्यस्
तस्मादेतत् सततममलं ब्रह्म शान्तं प्रपन्नाः ॥ ४०१ ॥

आलिङ्गत्यन्यमन्यं रमयति वचसा लीलया वीक्षतेऽन्यं
रोदित्यन्यस्य हेतोः कलयति शपथैरन्यमन्यं वृणोति ।
शेते चान्येन सार्धं शम[? य]नमुपगता चिन्तयत्यन्यमन्यं
स्त्रीमाया दुश्चरित्रा जगदहितकरी केन कष्टेन सृष्टा ॥ ४०२ ॥

आलोड्य सर्वशास्त्राणि विचार्यैवं पुनः पुनः ।
इदमेकं सुनिष्पन्नं ध्येयो नारायणः सदा ॥ ४०३ ॥

397 Āna1788 N101. — BIS. 938 (337). — [a]) आदेयस्य प्रदेयस्य. Hit. ed. Schl. IV. 94. ad. II, 138. ed. Johns. II. 144. IV. 98; SRB. p. 161. 354; SHV. f. 101b. 94; PT 9. 20; BPB. 11.

398 Bik 3275 Ś111. — SBH. 2137. 399 M3.5 Ś III-20.

400 BVB2 N59; BVB5 extra marg. f. 3b; Bik 3281 and 3278 N65; K. T. Telang's MS. F (Kāthavate) N65. — SRB. p. 69. 13; Tantrākhyāyikā II. 109; SRH. 13. 6. — [d]) शेषा (for अन्या). SS. 17. 15; SM. 1218; SSD. 2. f. 107a; SSV. 1203; SKG. f. 12a; Prabandhacintāmaṇi 265 (Bh.).

401 D V145; BORI 328 V165 (156) — [a]) आयुश्लेषा· — [b]) संपद्वेषा··· °दृष्टलोला. — [c]) तीव्रस्वान्त°; Bik. 3279 V159 (55).

402 F4 Ś62 — [b]) शृणोति (for वृणोति); Ujj6414 Ś62. — SS. 44. 3; SSD. 4. f. 20a. 403 ISM Kaḷamkar 692 V67.

आशया ये कृता दासास् ते दासाः सर्वदेहिनाम् ।
आशा दासीकृता येन तस्य दासायते जगत् ॥ ४०४ ॥

आशा नाम मनुष्याणां काश्चिदाश्चर्यशृङ्खला ।
यया [बद्धाः] प्रधावन्ति मुक्तास् तिष्ठन्ति कुत्रचित् ॥ ४०५ ॥

आस्तां सकण्टकमिदं वसुधाधिपत्यं त्रैलोक्यराज्यमपि देव तृणाय मन्ये ।
निःशङ्कसुप्तहरिणीकुलसंकुलासु चेतः परं वलति शैलवनस्थलीषु ॥ ४०६ ॥

आहारनिद्राभयमैथुनं च समानमेतत् पशुभिर्नराणाम् ।
ज्ञाने नराणामधिको विशेषो ज्ञानेन हीनाः पशुभिः समानाः ॥ ४०७ ॥

इदं नासीन् न चोत्पन्नं न चासीन् न भविष्यति ।
तत् तद् ब्रह्मैव सद्रूपमिदमित्थमवस्थितम् ॥ ४०८ ॥

इन्द्रं त्र्यक्षधरं अमन्थमुदधिं पञ्चाननं पद्मजं
सिन्धुं स्वादुजलं शिवं सितगलं कामं च सद्विग्रहम् ।
शैलानक्षधरांस् तथैव च हयान् लक्ष्मीपतिं पिङ्गलं
जाने सर्वमिदं * * रघुपते दत्त स्वयं हारिणा ॥ ४०९ ॥

इन्द्रः प्रधानं दिवि देवतेषु विप्रो मनुष्येषु नदीषु गङ्गा ।
गावः पशुष्वेषु धने च धान्यं सर्वत्र गात्रस्य शिरः प्रधानम् ॥ ४१० ॥

इयं पल्ली भिल्लैरनुचितसमारम्भरसिकैः
समन्तादाकीर्णा विषविषमबाणप्रणयिभिः ।
तरोरस्य स्कन्धे गमय समयं कीर निभृतं
न वाणी कल्याणी तदिह मुखमुद्रैव शरणम् ॥ ४११ ॥

404 V91 in Pt. Gaṅgāprasād's printed ed. Moradabad 1912.

405 Ady XXVIII-G-56 V11. — SRB. p. 76. 10 — [d]) पङ्कुवत् (for कुत्रचित्); SRH. 175. 17; SK. 6. 206; SSD. 4. f. 16a.

406 — BIS. 1070 (406). Śāntiś. 2. 15. Haeb. p. 418. Nītisaṁk. 68. Śatakāv. 28. RKB. f. 39a (Bh.); SDK. 5. 65. 3 (p. 320, Śālavāha); SRB. p. 368.34.

407 Ujj 6414 V108 (109); HU 468 V112. — BIS. 1077 (409) Bhartr. in Schiefner and Weber p. 25 ff. Hit ed. Schl. pr. 24. ed. Johns. 25. Daṁpatiśa. 25. Subhāsh. 139. Cāṇakyanītidarpaṇa 17. 17; SA. 7. 10. SS. 14. 15; SN. 175; SSV. 712. 408 ISM Gore 144 V174.

409 MS. Lele (Kolhapur). Extra 2 (corrupt). — SL. f. 31d.

410 C Ś84 — [d]) गात्रं शिरसः; [C2 Ś89].

411 — BIS. 1129 (3755) Bhartr. in Śp. Śukānyokti 7; Padyaracanā (KM. 89, p. 98. 39, Bh.); VS. 156; SK. 6. 511; SU 1201 (Bh.); SSD. 2. f. 24b.

इयत्येतस्मिन् वा निरवधिचमत्कृत्यतिशयो
वराहो वा राहुः प्रभवति चमत्कारविषयः ।
महीमेको मग्नां यदयमवहद् दन्तशल[क?]लैः
शिरः शेषः शत्रुं निगिलति परं संत्यजति च ॥ ४१२ ॥

इयमुच्चधियामलौकिकी महती कापि कठोरचित्तता ।
उपकृत्य भवन्ति निःस्पृहाः परतः प्रत्युपकारभीरवः ॥ ४१३ ॥

इयमुदरदरी दुरन्तपूरा यदि न भवेदभिमानभङ्गभूमिः ।
कथमिह सा दशा सहन्ते कुटिलकटाक्षनिरीक्षणं नृपाणाम् ॥ ४१४ ॥

इह किं कुरङ्गशावक केदारे कलममञ्जरीं त्यजसि ।
तृणबाणस् तृणधन्वा तृणघटितः कपटपुरुषोऽयम् ॥ ४१५ ॥

इह तुरगशतैः प्रयान्तु मूर्खा धनरहिता विबुधाः प्रयान्तु पद्भ्याम् ।
गिरिशिखरगतापि काकपङ्क्तिः पुलिनगतैर्न समत्वमेति हंसैः ॥ ४१६ ॥

उच्चैरेष तरुः फलं च पृथुलं दृष्ट्वैव हृष्टः शुकः
पक्वं शालिवनं विहाय जडधीस् तां नालिकेरीं गतः ।
तामारुह्य बुभुक्षितेन मनसा बुद्धिः कृता भेदने
आशा तस्य न केवलं विगलिता चञ्चुर्गता चूर्णताम् ॥ ४१७ ॥

उच्छिष्टं करखर्परं पथि गतं मूर्खैर्जडैर्धिक्कृतं
विप्रैस् तत्त्वविचिन्तकैर्मनसि तं स्वात्मप्रबोधे कृतम् ।

412 B N65. — [a]) °त्यतिशये. — [b]) वराहो राहुर्वा. — [c]) °वहद्धन्तसमये. — [d]) निगलितपरः; E4 N69; BU N66 (64); RASB G7747 N67 (66); NS1 and and Jod 1 N68 (69); Jod 3 N66 (67); Pun 2101 N68 (69); Pun 697 and Bik 3275 N68; Bar 5199 N71; HU 196 N66. — BIS. 1126 (3753) Bhartr. ed. Bohl. **extra** 16. Haeb. 2. 67. Śatakāv. 87; SRB. p. 248. 96.

413 F5 N107 (105); RASB G7747 N111; NS1 N115 (118). — **BIS. 1128** (3754) Śp — [a]) इयमुन्नतिसत्त्वशालिनां — [b]) महतां — [c]) दूरतः (for निःस्पृहा). — [d]) °शङ्कया (for °भीरवः); SA. 27. 63. — [a]) इयमुन्नतसत्त्वशालिनां — [b]) महतां — [c]) दूरतः (for निःस्पृहाः) — [d]) °संकटाः (for °भीरवः); SKG. f. 17b; SRB. p. 49. 157 (**Deveśvara**).

414 HU2145 V95 — SRB. p. 96. 6.

415 — BIS. 1134 (3757); Śp. 939; SRB. p. 233. 99; **SRK. p. 180. 6** (**Rasikajīvana**); SU. 1242 (Bh.).

416 — BIS. 1137 (431); Śp. 198; SRB. p. 39. 23; Padyaveṇi 770 (**Bh.**); PT. **8**. 38; BPS. f. 20a. 112; SSD. **2**. f. 109a.

417 Bik 3280 N48; Ben60-10 N47. — BIS. **1161**. **Subhāsh. 173. 257**; SRB. p. 241. 140.

418 F1. 2 V110 — [c]) युक्तं (for मुक्तं). — [d]) मिथस्तालिकाः; SVP159 V extra 20; Pun 697 V122 — [a]) संदिष्टं करकर्परं पथिगतं क्षुद्रैः कृतं निन्दनं. — [b]) न समितं चात्मप्रबोधैर्नु-

नृत्यन्तं च दिगम्बरं च जटिलं बालैश्च मुक्तं जडं
डिम्भाश्चोपहसन्ति चत्वरपथे दत्त्वा मुहुस्तालिकाः ॥ ४१८ ॥

उडुगणपरिवारो नायको यः सुधायाः
शतभिषगनुयातः शंभुमूर्धावतंसः ।
विरहयति न चैनं राजयक्ष्मा शशाङ्कं
हतविधिपरिपाकः केन वा लङ्घनीयः ॥ ४१९ ॥

उत्खातान् प्रतिरोपयन् कुसुमितांश्चिन्वन् लघून् वर्धयन्
कुञ्जात् कण्टकिनो बहिर्विरचयन् विश्लेषयन् संहतान् ।
अत्युच्चान् नमयञ्शनैरवनतान् संवर्धयन् भूतले
मालाकार इव प्रपञ्चचतुरो राजा चिरं नन्दति ॥ ४२० ॥

उत्तानोच्छूनमण्डूकपाटितोदरसंनिभे ।
क्लेदिनी स्त्रीसमासक्तिः किं मूढस्य न जायते ॥ ४२१ ॥

उत्तिष्ठ क्षणमेकमुद्वह सखे दारिद्र्यभारं मम
श्रान्तस्तावदहं क्षणान् मरणजं सेवे त्वदीयं सुखम् ।
इत्युक्तो धनवर्जितेन सहसा गत्वा श्मशाने शवो
दारिद्र्यान् मरणं वरं वरमिति ज्ञात्वैव तूष्णीं स्थितः ॥ ४२२ ॥

तम्. — [c]) युक्तं (for मुक्तं). — [d]) हत्वा मुहुश्चेटिकां; also HU 271 V133; Meh V152 (धिक् नष्टं); Bik 3278 and 3281 V131 चिन्नष्टं; VSP V132 विभ्रष्टं.

419 X N89. — BIS. 1168. Subhāsh. 130 — [cd]) भवति विकलरश्मिमण्डलं प्राप्य भानोः परसदनमुपेतः को न यातो लघुत्वम्; SRB. p. 96. 4 (in परगृहवासः); SBH. 576; SRK. p. 75. 1 (Kalpataru); SA. 31. 4; ST. 25. 6; SHV. App. I (f. 4a); VS. 249; SK. 3. 14; SN. 879; SSD. 2. f. 144a; SMV. 7. 9. [cf. 209].

420 Bik 3280, Ben60-10 and 57-4 N14; IO 1854. f. 23a (extra). — BIS. 1171 (440) Var. Bhartṛ. in Schiefner and Weber p. 26. Navaratna 7 in Haeb. p. 3 in Petrow. p. 38. Nītisaṁk. 34. Śp. 1294; SRB. p. 142. 15; SBH. 2947; SRK. p. 124. 24 (Śp.); SMV. 20. 13, also f. 45b (extra in 75); JSV. 119. 1; Hanūmannāṭaka 9. 34.

421 ISM Kaḷamkar846 Ś32; NS1 V1 (corrupt), probably extra Ś stanza displaced. — Śp. 4144; SRB. p. 371. 119; SBH. 3341; Jñānārṇava of Śubhacandra; AMD. 460.

422 BORI 326 V8 (7); HU271 V13; Bik 1027 V74. — BIS. 1190 (446). Pañc. ed. Koseg. V. 24. Vikramaca. 154b. Subhāsh. 25; Tantrākhāyikā II. 60; SRB. p. 67. 68; SBH. 3195; SDK. 5. 48. 2 (p. 309, Vasukalpa); SRK. p. 56. 6 (Kalpataru); ST. 43. 15; SHV. f. 65a. 682, f. 81a. 78; SSD. 2. f. 140b.

उत्पादिता स्वयमियं यदि तत्तनूजा
तातेन वा यदि तदा भगिनी खलु श्रीः ।
यद्यन्यसंगमवती च तदा परस्त्री
तत्त्यागबद्धमनसः सुधियो भवन्ति ॥ ४२३ ॥

उत्सवादपि नीचानां कलहोऽपि सुखायते ।
कपर्दकार्धलाभेन कुशलो बहु मन्यते ॥ ४२४ ॥

उदग्रा यौवनयोगाः कुरूपं रूपमाधत्ते ।
यथा तथाव्यये केलिंबा[?]अपि च माधुर्यम् ॥ ४२५ ॥

उदयति यदि भानुः पश्चिमे दिग्विभागे
प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निः ।
विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां
न भवति पुनरुक्तं भाषणं सज्जनानाम् ॥ ४२६ ॥

उदीरितोऽर्थः पशुनापि गृह्यते हयाश् च नागाश् च वहन्ति नोदिताः ।
अनुक्तमप्यूहति पण्डितो जनः परेङ्गितज्ञानफला हि बुद्धयः ॥ ४२७ ॥

उदेति घनमण्डली नटति नीलकण्ठावली
तडिद् वलति सर्वतो वहति केतकीमारुतः ।
तथापि यदि नागतः स सखि तत्र मन्येऽधुना
दधाति मकरध्वजस् त्रुटितसिञ्जिनीकं धनुः ॥ ४२८ ॥

उद्यमं कुर्वतां पुंसां फलं मार्जारकर्मवत् ।
जन्मप्रभृति गौर्नास्ति पयः पिबति नित्यशः ॥ ४२९ ॥

---

423 — SRB. p. 70. 36 (Bh.); SBH. 523 (Bh.); SS. 17. 42; SM. 1175; SN. 444; SSV. 1161. 424 ISM Gore144 V187.

425 BORI 329 N115 (110) corrupt.

426 Wai2 extra 5. — [d]) न चलद्विद्वशा भामिनि कर्मलेषा (corrupt); MS. Lele (Kolhapur) extra 1. — BIS. 1232 (462), Vikramaca. 249. Kavibhaṭṭa Padyasaṁgraha 6 in Haeb. 530. Prasaṅgābh. 15b. Subhāsh. 209; SRB. p. 51. 222, VS. 846; SS. 46. 4; SL. f. 28b; SN. 796; SSD. 2. f. 100a; SSV. 316.

427 — SHV. f. 31b. 99 (Bh.); SS. 14. 13; SK. f. 147b; PT. 3. 3; SN. 725; SSD. 2. f. 102a; SMV. 9. 15.

428 Wai2 Ś101 (corrupt). — SU. 513; SK. 3. 312; SRB. p. 341. 57; SG. f. 61b.

429 SVP159 V extra 21. — SRB. p. 82. 1 (Pañc.); SSV. 331; JS. 70; JSV. f. 303a (margin.).

उद्यानेषु विचित्रभोजनविधिस् तीव्रातितीव्रं तपः
कौपीनावरणं सुवस्त्रममितं भिक्षाटनं मण्डनम् ।
आसन्नं मरणं च मङ्गलसमं सत्यं समुत्पद्यते
तां काशीं परिहृत्य हन्त विबुधैरन्यत्र किं स्थीयते ॥ ४३० ॥
उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ।
पयःपानं भुजंगानां केवलं विषवर्धनम् ॥ ४३१ ॥
उरो मासद्वये जाते त्रिभिर्मासैस् तथोदरम् ।
चतुर्मासैर्नितम्बं च हस्तपादाविव स्थितः ॥ ४३२ ॥
एक एव खगो मानी चिरं जीवतु चातकः ।
पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरंदरम् ॥ ४३३ ॥
एक एव सतां दोषो द्वितीयो नोपपद्यते ।
यदेनं क्षमया युक्तमशक्तं मन्यते जनः ॥ ४३४ ॥
एकान्तशीलस्य दृढव्रतस्य पञ्चेन्द्रियप्रीतिनिवर्तकस्य ।
अध्यात्मचिन्तागतमानसस्य मोक्षो ध्रुवं तस्य सहंसकस्य ॥ ४३५ ॥
एतस्मात् कथमिन्द्रजालमपरं स्त्रीगर्भवासोऽस्थिरं
रेतः श्चे[श्च्यो?]तति मस्तमस्तकपदाविर्भूतनानाङ्कुरम् ।
पर्यायेण शिशुत्वयौवनजरावेषैरशेषैर्वृतं
पश्यत्यत्ति शृणोति जिघ्रति मुहुर्निद्राति जागर्ति च ॥ ४३६ ॥

430 E V98; F4 V105 (104); GVS 2387 V90; BORI 331 V123; BORI 381/1884-87 V99 Meh and Bik 3278 V102; Bik 3279 V109 (6); Bik 3280 V105 (106); Bik 3281 V101 (102); VSP V103; Harilal's lith. ed. V88. — BIS. 1253 (3791); Bhartr. lith. ed. II. 3. 88.

431 Wai2 extra 8. — BIS. 1287 (489). Pañc. I. 434. Hit. III. 4 (*cdab*). Galan Varr. 142 (*cdab*). Cāṇ. 73 in Weber. Subhāsh. 151; Śp. 418 (Cāṇakya); SRB. p. 39. 4 (Cāṇakya); SA. 27. 46. — [a]) उपकारोऽपि नीचानां; SU. 1532; PT. 8. 26; SSD. 2. f. 131b; SSV. 683; SMV. 23. 21; JSV. 209. 6. 432 Meh V146.

433 A N10. — BIS. 1340 (514). Cāt. 8 in Haeb. p. 239. 6 in Ewald Z. f. d. K. d. M. IV. 375. Subhāsh 298; Śp. 852; SBH. 674; SRB. p. 226. 148; SRK. p. 189. 2 (Śp.); SDK. 4. 66. 3 (p. 273); SRH. 102. 6 (Pañcatantra); ST. 6. 2; VS. 86; SK. 3. 147; SU. 1183; PT. 10. 43; PMT. 223; SG. f. 14a; SM. 1574; BPS. f. 35a. 225; SSV. 1546; SMV. 28. 4; JS. 474; JSV. 284. 3; SKG. f. 18a.

434 C V106 (107); BORI 329 N105 (100); Bik3280 N63; Bik3279 N44. — BIS. 1341 (3818, cf. also 520). Mbh. 5. 1018 (crit. ed. 5. 33. 47), 12. 5959; SA. 23. 5; SN. 555; SSV. 1533; JS. 468.

435 GVS. 2387 V68; ISM Gore144 V190.

436 BORI 328 V145 (137); GVS 2387 V150. — [a]) यद्गर्भवासस्थितं. — [b]) पाणिमस्तकपदाप्रोद्भूतभव्यांकुरम् । — °जराभेदैरनेकैर्भृतं. — [d]) वपुर् (for मुहुर्); Meh V144 संदेहा°; Bik 3279 V141 (37).

एतस्याः स्तनभारभङ्गुरमुरः कीर्णा नितम्बस्थली
मध्यं मध्यजनाभिगर्तपठितं नाशाचलं चुम्बति ।
धैर्यं धेहि मनःकुरङ्ग पुरतो रोमावलीवागुराम्
एतद्भ्रान्तिगतागतव्यसनिनः किं वा विधेयं विधे ॥ ४३७ ॥

एतानि तानि नवयौवनगर्हितानि मिष्टान्नपानशयनासनलालितानि ।
हारार्धहारमणिमण्डितभूषणानि भूमौ पतन्ति विलुठन्ति कलेवराणि ॥४३८॥

एता हसन्ति च रुदन्ति च कार्यहेतोर् विश्वासयन्ति च परं न च विश्वसन्ति ।
तस्मान् नरेण सु* शीलसमन्वितेन नार्यः श्मशानघटिका इव वर्जनीयाः ॥४३९॥

एते ते दिवसास् त एव तरवस् ताश् च प्रगल्भस्त्रियस्
तच् चैवाम्रवनं सकोकिलरुतं सेयं सचन्द्रा निशा ।
वातः सोऽपि च दक्षिणो धृतिहरः सोऽयं वसन्तानिलो
हा तारुण्य विना त्वयाद्य सकलं पालालभारायते ॥ ४४०

ॐकारे सत्प्रदीपे मृगय गृहपतिं सूक्ष्ममेकान्तरस्थं
संयम्य द्वारवाहं पवनमविरतं नायकं चेन्द्रियाणाम् ।
वाग्जालं कस्य हेतोर्वितरसि हि गिरां दृश्यते नैव किंचिद्
देहस्थं पश्य नाथं भ्रमसि किमपरे शास्त्रमोहान्धकारे ॥ ४४१ ॥

कदा भिक्षाभक्ष्यैः करगलितगङ्गाम्बुतरलैः
शरीरं मे स्थास्यत्युपरतसमस्तेन्द्रियसुखम् ।
कदा ब्रह्माभ्यासस्थिरतनुतयारण्यविहगाः
पतिष्यन्ति स्थाणुभ्रमहतधियः स्कन्धशिरसि ॥ ४४२ ॥

---

437 Meh Ś106. 438 BORI 326 V5 (4).

439 E5 V67 (66). — BIS. 1458 (575). Mṛcch. 62. 63. Paño. ed. Koseg. I. 206. ed. orn. 154. ed. Bomb. 192. Vikramac. 16; SRB. p. 355. 8; SRK. p. 105. 3 (BIS.).

440 D V132; F1.2 V109; BORI 331 V133; BORI 328 V142 (134); NS2 V89 (88); Pun697 V121; Pun. 2885 Ś102 (97); BVB5 V117 (extra); Bik3279 V138 (34); Bik3281 V129 (130); Bik3278 V130; GVS. 2387 V119. — a) कृतवस्ताश्चंद्रबिंबाननाः. — b) तद्दैवासवनं सकोकिलरवः…क्षिपा । — c) वायुर्वातसदक्षिणो मलयजः पंचेषु संदीपितो. — SA. 38. 70; SN. 569.

441 Ujj 6414 V108; HU 468 V111. — BIS. 1491 (3857) Bhartṛ. in Schiefner and Weber. p. 25 Same as 461.

442 — BIS. 1524 (593). Śāntiś. 4. 18 in Haeb. p. 428. Śatakāv. 38 Nītisaṁk. 88; SRB. p. 368. 56; SDK. 5. 60. 1 (p. 316-7, Bh.).

कन्थासंचरणं कदन्नमशनं ताम्बूलहीनं मुखं
खट्वैका त्रुटिता विशीर्ण * * * जाया जरामर्कटी ।
वृत्तिः कायविशोषणेन शिशवो * * * * * *
मूढानां सुखलिप्सया ननु तथाप्यास्था गृहस्थाश्रमे ॥ ४४३ ॥

कपिकुलनखमुखविदलिततरुतलनिपतितफलाशिनेपि वरम् ।
न पुनर्धनमदगर्वितभ्रूभृङ्गविलासिनी दृष्टिः ॥ ४४४ ॥

कलिलं चैकरात्रेण पञ्चरात्रेन[०ण]बुद्बुदम् ।
पक्षैकेनाण्डकः सोऽथ मासपूर्णे शिरो कुरु ॥ ४४५ ॥

कल्पान्तपवना वान्तु यान्तु चैकत्वमर्णवाः ।
तपन्तु द्वादशादित्या नास्ति निर्मनसः क्षतिः ॥ ४४६ ॥

कः कालः कानि मित्राणि को देशः कौ व्ययागमौ ।
कश् चाहं का च मे शक्तिरिति चिन्त्यं मुहुर्मुहुः ॥ ४४७ ॥

काचिन् मृगाक्षी प्रियविप्रयोगे गन्तुं निशापारमपारयन्ती ।
उद्गातुमादाय करेण वीणामेणाङ्कमालोक्य शनैरहासीत् ॥ ४४८ ॥

कार्कश्यं स्तनयोर्दृशोस् तरलतालीकं मुखे श्लाघ्यते
कौटिल्यं कचसंचये च वदने मान्द्यं त्रिके स्थूलता ।
भीरुत्वं हृदये सदैव कथितं मायाप्रयोगः प्रिये
यासां दोषगणो गुणा मृगदृशां ताः स्युः पशूनां प्रियाः ॥ ४४९ ॥

कावेरीतीरभूमीरुहभुजगवधूभुक्तमुक्तावशिष्टः
कर्णाटीचीनपीनस्तनवसनदशान्दोलनस्पन्दमन्दः ।
लोलल्लाटीललाटालकतिलकलतालास्यलीलाविलोलः
कष्टं भो दाक्षिणात्य प्रचलति पवनः पान्थ कान्ताकृतान्तः ॥४५०॥

443 BVB2 V103.

444 BVB2 (f. 13a) V extra on marg. Bik 3275 V11. — [b]) भोजने न वरम्. — [d]) विकारिणी दृष्टिः. 445 Meh. V145. cf. Garbhopaniṣad 3.

446 ISM Gore 144 V175. — Śp. 4223. 447 Nag 299 N119.

448 M3.5 Ś 11-2. — Śp. 519; SRB. p. 185. 31; SRK. p. 147; 6 (Śp.); SK. 3. 381; SL. f. 11a; BPS. f. 30a. 191.

449 E5 V65 (interpolation?). — BIS. 1670 (647) Pañc. ed. Koseg. I. 205. ed. orn. 153. ed. Bomb. 190; SRB. p. 350. 78.

450 E2 Ś112 (extra). — Śp. 3811 (Rākṣasapaṇḍita); SRB. p. 335. 136; SU. 811 (Akbarī-Kālidāsa); Padyaveṇī 607; SG. f. 73b; BPS. f. 25a. 156.

किं कन्दाः कन्दरेभ्यः प्रलयमुपगताः पादपाः किं विशीर्णाः
किं वा शोषं गतास्ते गिरिकुहरगता निर्झरा वारिपूर्णाः ।
किं तद् वैराग्यमूलं सुचरितनिशितं ज्ञानखड्गं प्रनष्टं
येन द्वारे नृपाणां धनमदमलिनाः सङ्गमायान्ति धीराः ॥ ४५१ ॥

किं कर्पूरैः किमु मलयजैरम्बुभिः किं हिमांशोः
किं ताम्बूलैः किमथ वसनैः किं नु भोज्यैर्दुरापैः ।
चिद्रूपाणां सरसवचसां सज्जनानां प्रियाणां
लीलागोष्ठी यदि सवयसां लभ्यते पुण्यलभ्या ॥ ४५२ ॥

किंचिदन्तर्हिते भानौ पद्मिनी वीतरागिणी ।
आलिङ्ग्य मधुपं शेते प्रियः को नाम योषिताम् ॥ ४५३ ॥

किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा यत्राश्रिताश्च तरवस्तरवस्त एव ।
मन्यामहे मलयमेव यदाश्रयेण कङ्कोलनिम्बकटुजान्यपि चन्दनानि ॥ ४५४ ॥

किं बाले तव सुव्रणोऽयमधरो गात्रं च किं ते श्लथं
रात्रावद्य विदग्धभोगपटुना दष्टा भुजंगेन वै ।
यद्येवं सहसा मृतो[ता]सि न कथं कालेन दष्टा सती
जप्तं तत्समयेऽप्यनन्यमनसा हाहेति मन्त्रो मया ॥ ४५५ ॥

किं यामि विक्रमपुरं किमु कामरूपं किं यामि दक्षिणपथं मथुरां व्रजामि ।
आराधयामि शिवनाथमनाथनाथं विम्बायमानहृदयः किमहं करोमि ॥ ४५६ ॥

किं शाकानि न सन्ति भूधरसरित्कुञ्जेषु मूलानि वा
किं वा जीवनमेतदेव विहितं यद् वा वनं न क्वचित् ।
येन श्रीमदमोहमूढमनसां स्थित्वाग्रतो भूभृतां
श्वासोत्कम्पकदर्थिताक्षरपदं देहीति वागुच्यते ॥ ४५७ ॥

---

451 F2 V60. — a) किं दाराः कन्दराभ्यः । — b) Omitted. — c) °ग्ययुक्तं (for °ग्यमूलं). — d) धनमलिनमनां सङ्गतिं यान्ति धीराः (sic); Jodhpur1 and Nag 1087 V59. BVB5 V62. — c) ते (for तद्)...विनष्टं. Also Nag421 V64; Meh V159. — BIS. 1725 (665) as variant for किं कन्दाः कन्दरेभ्यः from Subhāsh. 66.

452 Pun2101 N extra 3 (on marg.); NS1 N117 (119). — SS. 57. 9.

453 G1 Ś III-10. — b) पद्मिनीव विरा°. — c) मधुपः; M1.2 Ś III-11. Adyar XXIII-B-10 Ś III-11; Pun2885 Ś 60 (54). HU2133 and BORI Limaye273 Ś 56; Pun1538 extra 2; Śṛṅ309 Ś 26. — b) गूढरागिणी. — c) मधुरं.

454 W N49. — d) v.l. कटुकान्यपि, कटुजा अपि. — BIS. 1754 (681) Bhartṛ. ed. Bohl. extra 8. lith. ed. I and III. 2. 78. Galan. 80. Vetālabh. Nītipr. 12. in Haeb. p. 528; Śp. 1067 (*cdab*); SRB. p. 215. 7; SBH. 1006; SDK. 4.34. 1 (p. 249); SRK. p. 19. 77, p. 196. 4 (Śp.); VS. 294; SS. 29. 6; SK. 2. 186, 6. 178; SU. 1323; PT. 10. 12; SSD. 2. f. 54; SMV. 9. 25; SKG. f. 15b.

455 Bikaner 3275 Ś 85. 456 HU271 V3; Bik3277 N I-4.

457 C and Rāj4 V73. — a) शाका विरमन्ति. — b) चात्रैव वान्यस्क्वचित्. — c) भूभुजां (for भूभृतां). — d) °ताक्षरपदा. F1 V70; F4 V76 (75); IO 1151b V72; Nag421 V66; RASB11030 V74. — SBH. 3472.

कियती पञ्चसहस्री कियती लक्षापि कोटिरपि कियती ।
औदार्योन्नतमनसां रत्नवती वसुमती कियती ॥ ४५८ ॥

कीर्तिस् ते धनिका धनं मधुरिमा तस्याधमर्णा सुधा
शीतांशुप्रतिभूस् तदर्थनमियं कर्तुं दिवं धावति ।
सा लीना तव वाचि भोजनृपते चन्द्रो निरङ्किध्वनिः
शङ्कार्तोकभृदंशुकावृततनुर्नक्तं परिभ्रामति ॥ ४५९ ॥

कुचशैलसंनिधाने त्रिवलिनदीतीरे तन्वाः कुचचत्वरे चपले ।
दृश्यं छलयति पिशाचः पुरुषाणां हि मनागपि शवलितम् ॥ ४६० ॥

कृत्वोंकारप्रदीपं मृगय गृहपतिं सूक्ष्मनाड्यन्तरस्थं
संयम्य द्वारवाहं पवनपटुतरं नायकं चेन्द्रियाणाम् ।
वाग्जालं कस्य हेतोः प्रलपसि बहुधा दृश्यते नैव किंचिद्
देहस्थं पश्य नाथं भ्रमसि किमपरे शास्त्रजाले विशाले ॥ ४६१ ॥

कृशोऽपि धन्यः सुजनः सुबुद्धिमान् परोपकारार्थमिहार्थसंपदः ।
महापथावस्थितपादपः शुभः कृशोऽपि काष्ठाय फलान्वितः किमु ॥ ४६२ ॥

कृशोऽपि सिंहो न समो गजेन्द्रैः सत्त्वं प्रधानं न च मांसराशिः ।
अनेकवृन्दानि वने गजानां सिंहस्य नादेन मदं त्यजन्ति ॥ ४६३ ॥

कृष्णः करोतु कल्याणं कंसकुञ्जरकेसरी ।
कालिन्दीकूलकल्लोलकोलाहलकुतूहली ॥ ४६४ ॥

केषांचिन् निजवेश्मनि स्थितवतामालस्यवश्यात्मनां
दृश्यन्ते प[फ]लिता लता इव चिरं संपन्नशाखाः श्रियः ।
अब्धिं लङ्घयतां खनीः खनयतां क्षोणीतलं क्षुन्दताम्
अन्येषां व्यवसायसाहसधियां तन् नास्ति यत् पच्यते ॥ ४६५ ॥

कैवर्तकर्कशरग्रहविच्युतोऽसौ जाले पुनर्निपतितः शफरो वराकः ।
जालात् पुनर्विगलितोऽपि धृतो बकेन दैवाहतो व्रजति यत्र विपत्पुरस्तात् ॥४६६

---

458 BORI 326 Ś80; VSP Ś 101. — SRB. p. 70. 23; SHV. f. 69a. 738; SS. 17. 48; SSV. 550. 459 J3 extra 4.

460 Bik 3280 Ś102; Bik 3279 S 98(99); Pun 1538 N100.

461 ISM Gore 144. V191; GVS 2387 V69. — c) नटयसि (for प्रलपसि). BVB5 V106 (extra); variant of 441. 462 Śrṅ309 N72.

463 A N46. — BIS. 7504. Subhāsh. 109; SS. 54. 1.

464 Wai2 N1. — JSV. 102. 1.

465 IO3318 (with Hindi trans. by Indrajit) N64. — SRB. p. 95. 126.

466 Bar 5199 N31. — BIS. 1918 (740) Pañc. ed. Koseg. II. 87. Subhāsh 68; SRB. p. 92. 75; SRK. p. 219. 30 (Kalpataru); SG. f. 34a; SSD. 2. f. 52b.

को न याति वशं लोके मुखपिण्डेन पूरितः ।
मृदङ्गो मुखलेपेन करोति मधुरध्वनिम् ॥ ४६७ ॥

को लाभो गुणिसंगमः किमसुखं प्राज्ञेतरैः संगमः
का हानिः समये च्युतिर्निपुणता का धर्मतत्त्वे रतिः ।
कः शूरो विजितेन्द्रियः प्रियतमा कानुव्रता किं धनं
विद्या किं सुखमप्रवासगमनं राज्यं किमाज्ञाफलम् ॥ ४६८ ॥

क्रीडां करिष्यति कियच्चिरमेकहंसः स्निग्धोल्लसत्कलरवोऽपि शरीरवाचाम् ।
कालैरघट्टघटिकावलिपीयमानम् आयुर्जलं पिबति शोषमुपैति यत्र ॥ ४६९ ॥

क्वचिद्वीणानादः क्वचिदपि च हाहेति रुदितं
क्वचिद् विद्वद्गोष्ठी क्वचिदपि सुरामत्तकलहः ।
क्वचिद् रम्या रामा क्वचिदपि जराजर्जरतनुर्
न जाने संसारः किममृतमयः किं विषमयः ॥ ४७० ॥

क्षुद्राः सन्ति सहस्रशः स्वभरणव्यापारमात्रोद्यताः
स्वार्थो यस्य परार्थ एव स पुमानेकः सतामग्रणीः ।
दुष्पूरोदरपूरणाय पिबति स्रोतःपतिं वाडवो
जीमूतस् तु निदाघसंभूतजगत्संतापविच्छित्तये ॥ ४७१ ॥

---

467 — BIS. 1930 (748) Bhartṛ. ed. Bohl. extra 20. Haeb. **2.** 105; SRB. p. 156. 156; SRK. p. 232. 20 (Sphuṭaśloka); ST. **13.** 2. SK. 147a; SL. f. 32b.

468 W N103. — BIS. 1943 (755) Bhartṛ. ed. Bohl. extra 10. lith. ed. I. **2.** 101; III. 102. Galan 105. Nītisaṃk. 27. Kavitāmṛtak. 53. Prasaṅgābh. 11b; SRB. p. 180. 1405; SRK. p. 239. 84 (Bh.); SL. f. 30a; SN. 841; SSD. **2.** f. 157a; SMV. **11.** 2.

469 D V142; BORI 328 V160 (51). — a) करिष्यसि…एष (for एक-). — c) कालारघट्ट. — d) झटिति (for पिबति); Bik 3279 V154 (50).

470 A V66; F3 V69 (*acbd*). — a) वीणावादः. — c) नारी (for रामा). °दपि च जराजीर्णवपुषः; F5 V102. — a) -वाद्यं (for -नादः). — b) °दपि च सुरा°. — c) क्वचिद्रामा रम्याः…गलत्कुष्ठवपुषो (for जरा°); X V58 (*cabd*). — a) वाणी (for -नादः). — b) हुतासानमतुलं (for सुरा°). — b) गलत्कुष्ठरुधिरा (for जरा°); BORI 326 V98 (97) (*acbd*). — a) वाद्यं (for नादः). — c) क्वचिद्रामा रम्या… -वपुः (for -तनुः); BORI 328 V114 (112); BORI 329 V56; BU V107 (105); Wai2 V92; Jodh1 V77; Jod3 V37 (*bcad*); Pun2101 V55; Pun697 V66; GVS 2387 V121; HU 2144 V97 (93); HU 2145 V106 (99); Meh V114; PU496 V103 (102); Bik 3279 V115 (12); Bik 3280 V111 (12). — BIS. 1989 (3991) Bhartṛ. in Schiefner and Weber. p. 25. Subhāsh. 28. 313; SRB. p. 89. 5 (*bacd*); SBH. 2941. — a) नृत्तं गीतं (for वीणानादः); SRK. p. 99. 5 (*bacd* Bh.); RKB. f. 39a (Bh. var.); SMV. **8.** 13 (*bcad*).

471 Nag 421 Tau 4911 and 4934, N12. N15 in Telang's Ms. D. — BIS. 2032 (794) Vikramaca. 5. Śp. 773 (Meghānyokti 9); SRB. p. 52. 257 (*also* p. 230. 37); SBH. 285; SRK. p. 12. 21 (ST.) SA. **27.** 15; Prabandhacintāmaṇi (Siṅghi ed.) 128; ST. **1.** 33; SS. **24.** 13; SK **2.** 74, **6.** 34; SSD. **2.** f. 123a; JSV. **182.** 8; SKG. f. 15b.

क्षोणीशाश्रयिणां परोपकरणाभावादवाप्तश्रियां
कार्पण्यात् सुधियामनध्ययनतो यूनां प्रवासाश्रयात् ।
ज्ञातॄणां हरिपादभक्तिविरहादायुर्वृथा गच्छती-
त्येवं शासनमासनं प्रतिदिनं नादो भवत्युच्चकैः ॥ ४७२ ॥
क्षौमं वासो वनभुवि गुहातीरगङ्गा निपानं
भोज्यं भिक्षा तरुतलगता वीथिका दीर्घशय्या ।
भक्तिः कान्ता हरचरणयोः कीर्तनं क्रीडितानि
ध्यानं शंभोः सुरतिमनिशं त्वत्प्रसादान् ममास्तु ॥ ४७३ ॥
खद्योतो द्योतते तावद् यावन् नोदयते शशी ।
उदिते तु सहस्रांशौ न खद्योतो न चन्द्रमाः ॥ ४७४ ॥
गङ्गातरङ्गनिर्धूतशीतले वा शिलातले ।
सुप्यते सुरतश्रान्तकान्तकान्ताकुचस्थले ॥ ४७५ ॥
गङ्गा ता[पा?]पं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुस् तथा ।
पापं तापं च दैन्यं च हन्ति सङ्गो महात्मनाम् ॥ ४७६ ॥
गतं कर्णाभ्यर्णं प्रसरति तथाप्यक्षियुगलं
कुचौ कुम्भारम्भौ तदपि चुबुकोत्तम्भनरुची ।
नितम्बप्राग्भारो गुरुरपि गुरुत्वं मृगयते
कथंचिन् नोऽजैषीत् तरुणिमनि मन्ये मृगदृशः ॥ ४७७ ॥
गतं तत् तारुण्यं तरुणिहृदयाह्लादजनकं
विशीर्णा दन्तालिर्गतिरपि शनैर्यष्टिशरणा ।
शिरः शुक्लं चक्षुर्घनपटलसुच्छादितमहो
मनो मे निर्लज्जं तदपि विषयेभ्यः स्पृहयति ॥ ४७८ ॥

---

472 Ana (Apte Fragment) V152. — SRB. p. 180. 1049. — [d]) -त्येवं कांस्यसमुद्भवः...वदत्युच्चकैः; SRK. p. 238. 76 (ST.); SHV. App. I f. 2b). 27.

473 D V144. — [a]) नदीतीरगं वारि पानं (for गुहातीर°). — [d]) सुरतमरवामनिषं (corrupt); F3 V110; BORI328 V164 (55). — [c]) करचरणयोः...क्रीडितानां; Bik 3280 V158 (54).

474 Pun2885 f. 24b (top marg.). — Śp. 738; SRB. p. 209. 2; SRK. p. 168. 2 (Śp.); ST. 23. 1; SU. 1099; PT. 10. 1; PMT. 184; SSD. 2. f. 3b.

475 Wai2 Ś88; NS1 V2 (*cdab*) — [c]राज्यते सुरतक्रान्त-; ISM Kaḷamkar 846. — [a]) गङ्गानिर्धौतसलिल-; Ś 85 (*cdab*) in R. P. Dewhurst J. U. P. Hist. Soc. I.

476 ASP1461 extra 1.

477 BOKI326 Ś6. — SKM. 52. 7 (Rudra); Rudraṭa's Śṛṅgāratilaka (KM. 3, p. 117); SK. 5. 260 SG. f. 66b.

478 F4 Ś80. — [d]) भोगेभ्यः (for विषयेभ्यः); Āna 624 V99. — [a]) हृदयानन्द°. — [b]) निजगतिरभूद् (for गतिरपि शनैर्). — [c]) जडीभूता दृष्टिः श्रुतिविरहितं कर्णयुगलं. — SRB. p. 76. 41.

गतं तत् तारुण्यं युवतिहृदयाह्लादजनकं
व्यतीतः सौन्दर्यः समदकरिकुम्भौघदलनः ।
जरा निर्लज्जेयं शिरसि पदमुच्चैः कृतवती
परब्रह्मेदानीं जननमरणोच्छेदजनकम् ॥ ४७९ ॥

गन्धाढ्यां नवमल्लिकां मधुकरस् त्यक्त्वा गतो यूथिकां
तां त्यक्त्वाशु गतः स चम्पकवनं तस्मात्सरोजं गतः ।
बद्धस् तत्र निशाकरेण सहसा रोदित्यसौ मन्दधीः
संतोषेण विना पराभवपदं पश्यन्ति सर्वे जनाः ॥ ४८० ॥

गर्भस्थं जातमात्रं शयनतलगतं मातुरुत्सङ्गसंस्थं
बालं वृद्धं युवानं परिणतवयसं विश्वमान्यं बलाढ्यम् ।
वृक्षाग्रे शैलशृङ्गे नभसि पथि जले कोटरे पञ्जरे वा
पाताले वा प्रविष्टं हरति च सततं दुर्विबाधः कृतान्तः ॥ ४८१ ॥

गर्वं नोद्वहते न निन्दति परान् नो भाषते निष्ठुरं
प्रोक्तं केनचिदप्रियं च सहते क्रोधं न चालम्बते ।
श्रुत्वा काव्यमलक्षणं परकृतं संतिष्ठते मूकवद्
दोषांश् छादयते स्वयं न कुरुते ह्येतत् सतां लक्षणम् ॥ ४८२ ॥

गात्रं पात्रं प्रथमवयसि प्रेयसीनां स्तनानाम्
आश्लेषाणां तदिदमधुना वन्यमेतत् कृतार्थम् ।
येनासीने त्वयि गिरितटे श्लिष्टनासाग्रदृष्टौ
हर्षस्पर्शं जहति हरिणश्रेणयः कायकण्डूः ॥ ४८३ ॥

गात्रैर्गिरा च विकलश् चटुमीश्वराणां कुर्वन्नयं प्रहसनस्य नटः कृतोऽसि ।
न त्वां पुनः पलितकर्णकभाजमेनं नाट्येन केन नटयिष्यति दीर्घमायुः ॥ ४८४ ॥

---

479 GVS2387 V59; BVB5 V103 (extra). — [b]) कुंभैकदलनः. — SK. 7. 37.

480 ISM Kalamkar 692 V71. — [b]) त्यक्त्वा गतभृङ्ग चम्प° (corrupt). — BIS. 2082 (821) Bhramarāṣṭaka 2. in Haeb. 240. Subhāsh. 153; SRB. p. 75. 18; SBH. 753; SRK. p. 186. 14 (Kāvysaṁgraha).

481 BORI 328 V123 (119). — [c]) वृक्षाग्रे...पथगते (for पथिगते). — BIS. 2094. Subhāsh. 146; SA. 38. 24; SS. 23. 10.

482 NS3 N45. — [a]) नो दहते; Āna624 N45. — [b]) क्रोधेन चालम्बते. — BIS. 2095. Subhāsh. 195; SN. 709; JSV. 182. 2.

483 D V137; F1.2 V111. — [b]) D F1 वन्यमन्यत्कृतार्थम् । — [c]) F1 °प्रदृष्टे; BORI328 V149 (141). — [d]) कामकण्डूः; Pun697 V23; SVP159 V extra 17. — [b]) धन्यमन्ये कृतार्थम् । — [d]) हर्षस्पर्शाज्जहति ।; Meh V153; HU271 and VSP V135; Bik3279 V145 (41); Bik3281 V133 (134); Bik3278 V134.

484 H V7; NS3 V6. — SDK. 5. 42. 2 (p. 305, Murāri).

गान्धर्वं गन्धसंयुक्तं ताम्बूलं भारती कथा।
इष्टा भार्या प्रियं मित्रमपूर्वाणि दिने दिने ॥ ४८५ ॥

गृहपदमिदं धर्मारण्यं किमत्र विचित्रता
भवति मनसो यत्रासङ्गः स एव निबन्धनम्।
चरमवयसि त्यक्त्वा गेहं वने वसता मया-
प्यधिगत इवापत्यस्नेहो लतासु मृगीषु च ॥ ४८६ ॥

ग्रामे ग्रामे कुटी शून्या भैक्ष्यमन्नं गृहे गृहे।
मार्गे मार्गे जरद्वस्त्रं वृथा दैन्यं नृपे नृपे ॥ ४८७ ॥

चक्रं सेव्यं नृपः सेव्यो न सेव्यः केवलो नृपः।
चक्रस्यापि विरोधेन वासः प्रेतत्वमागतः ॥ ४८८ ॥

चक्षुः संवृणु वक्त्र वीक्ष करणं वक्षः समाच्छाद्यतां
हृद्य स्फूर्जमनेकभावचतुरं भृङ्गाररम्यं वचः।
मन्ये ते नवनीतपिण्डसदृशा मूर्त्या भजन्ति स्त्रियं
मुग्धे किं परिवेदितेन वपुषा पाषाणकल्पा वयम् ॥ ४८९ ॥

चत्वारो धनदायादा धर्माग्निनृपतस्कराः।
ज्येष्ठस्यापि विरोधेन त्रयं कुप्यंतनतिस ॥ ४९० ॥

[चन्द्रः शो]भति निर्मले च गगने ताराविचित्राम्बरे
हंसः शोभति पद्मपत्रसलिले वैडूर्यवर्णोदके।
हारः शोभति कामिनीकुचतटे स्त्री चञ्चला यौवने
राजा शोभति मन्त्रिभिः परिवृते सिंहासने सुस्थितः ॥ ४९१ ॥

चपलतरतरङ्गैर्दूरमुत्सारितोऽपि
प्रथयति तव कीर्तिं दक्षिणावर्तशङ्खः।
परिकलय पयोधे विष्णुपादार्घयोग्यस्
तव निकटनिषण्णैः क्षुल्लकैः श्लाघ्यता का ॥ ४९२ ॥

---

485 C Ś91; [C2 Ś96]; ISM Kaḷamkar 195 Ś101 (102); Nag421 Ś100 — SRB. p. 159. 266.

486 D V146. — [a]) किमत्र दिवी चिसतां (corrupt); BORI328 V166 (57). — [b]) यत्रासंतः; Bik3279 V160 (56). 487 Ujj6414 V30.

488 HU2145 N9 (4). — SRB. p. 146. 161 (*cd* var.); Śp. 1378 (*c* var.).

489 Pun 2127 and Bik 1027 V74; HU271 V75.

490 HU2145 N78 (1) corrupt. — SRB. p. 156. 164 ([cd] तेषां ज्येष्ठावमानेन त्रयः कुप्यन्ति बान्धवाः); SRK. p. 237. 67 (Sphuṭaśloka).

491 HU2145 N123 (105).

492 X2 extra 4. — Śp. 1092; SRB. p. 216. 21.

चर्मखण्डं द्विधा भिन्नमपानोद्गारधूपितम् ।
ये रमन्ते नरास् तत्र कृमितुल्याः कथं न ते ॥ ४९३ ॥

चलन्ति मेरुप्रमुखा महाचलाश् चलन्ति ताराग्रहभास्करादयः ।
कल्पान्तकाले चलते महोदधिर् न साधुवाक्यं चलते कदाचित् ॥ ४९४ ॥

चला लक्ष्मीश् चलाः प्राणाश् चलं जीवितयौवनम् ।
चलाचले च संसारे धर्म एको हि निश्चलः ॥ ४९५ ॥

चिन्तायाश् च चितायाश् च बिन्दुमात्रं विशेषतः ।
चिता दहति निर्जीवं चिन्ता जीवन्तमप्यहो ॥ ४९६ ॥

चीराणि किं पथि न सन्ति दिशन्ति भिक्षां
  नैवाङ्घ्रिपाः फलभृतः सरितोऽप्यशुष्यन् ।
रुद्धा गुहापि यमिनो धनिनोपपन्नान्
  कस्माद् भजन्ति कवयो धनदुर्मदान्धान् ॥ ४९७ ॥

चेतः प्रेतसमं [समं-]गलशतान्यासीदनस् तृप्यति
  प्रायः कायकुटी घटीकु[च]लकुटी रोगैर्भवेज् जर्जरः ।
गृध्री सिद्धिहरी दरीव तमसा चक्षुः परं मोहय-
  त्यायुर्वायुचलं कलङ्कयति हा जीवं मुहुर्जन्मभिः ॥ ४९८ ॥

चेतोहरा युवतयः सुहृदोऽनुकूलाः
  सद्बान्धवाः प्रणयगर्भगिरश् च भृत्याः ।
वल्गन्ति दन्तिनिवहाश् चपलास् तुरंगाः
  संमीलने नयनयोर्न हि किंचिदस्ति ॥ ४९९ ॥

चेष्टा भवति पुंनार्योर्या रत्युत्पत्तिरक्तयोः ।
संभोगो विप्रलम्भश् च शृङ्गारो द्विविधो मतः ॥ ५०० ॥

493 — BIS. 2259 (903). Bhartr. lith. ed. 1. 3. 17; SRB. p. 371. 123; SRK. p. 250. 83 (BIS.); SK. 6. 500.

494 Nag 299 N116; Meh V130; Bik 3287 N extra 2.

495 A V108; E3 V extra 9; E4 V118 (117); BOR1329 V102; Pun 627 V125; Pun 2101 V102. — BIS. 2267–9 (906). Subhāsh. 203. 319. Cāṇakyanītidarpaṇa 5. 20 (19). Vikramāca 270; SS. 23. 42.

496 Ady XXIX-E-2. Ś IV–20.

497 G4 V20; Meh V157; ISM Kalamkar 195 V87 (90). — [b]) परभृतः. — [c]) Corrupt). — BIS. 2301 (4053); Bhāgavatap. 2. 2. 5; SRB. p. 75. 15; SSD. 2. f. 139a. 498 GVS2387 V60.

499 J3 extra 3 (repeated); SVP159 V extra 19. — Śp. 4130; SRB. p. 373. 174 (Vikramāditya); SBH. 3318 (Vikramāditya); SRK. p. 144. 1 (Sphuṭaśloka); SS. 23. 5; SU. 1022 (Bh.); BPB. 200; SSV. 243; SMV. 8. 14, 30. 7.

500 Pun 2101 f. 32b (extra).

जवो हि सप्तेः परमं विभूषणं त्रपाङ्गनायाः कृशता तपस्विनः ।
द्विजस्य विद्यैव मुनेस् तथा क्षमा सर्वस्य शीलं हि परं विभूषणम् ॥५०१॥
जातस् त्वं भुवनाधिपो यदि ततः किं सिद्धमेतावता
प्राप्तो वा यदि निःस्वतां विधिवशात् तेनापि किं ते गतम् ।
तस्मात् तोषविषादबन्धनमिदं मत्वेति संचिन्त्यतां
ज्योतिर्यत्र लयं गते त्रिभुवनेऽप्यात्मा समालोक्यते ॥ ५०२ ॥
जिह्वा तृप्यति चुम्बनादधरजात् त्वग् देहसंस्पर्शमान्
नासा तृप्यति सौरभाधिकगुणा ताम्बूलनिःश्वासनात् ।
[चक्षुस् तृप्यति] रूपदर्शनरतात् कर्णौ च शब्दग्रहात्
स्त्री सर्वेन्द्रियवर्गतृप्तिजननी स्वानिः(?) सुखानां ततः ॥ ५०३ ॥
जीर्यन्ति जीर्यतः केशा दन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः ।
चक्षुःश्रोत्रे च जीर्येते तृष्णैका तरुणायते ॥ ५०४ ॥
ज्ञानात् सर्वपदार्थानां मद्वाक्यं(?) समुदेत्यलम् ।
ततोऽङ्गवासनानाशाद् वियोगः प्राणचेतसोः ॥ ५०५ ॥
तत् पाण्डित्यं न पतति पुनर्येन संसारचक्रे
सा सत्प्रीतिर्न चलति पुनर्याशुभे वा शुभे वा ।
शुत्रांति(?) संभोगे रतिषु विषये येन वाच्याः परेषां
तत् कर्तव्यं विपुलमतिना यन् न भूयो न भूयात् ॥ ५०६ ॥
तन्वीकटाक्षशरसंधितसंहतानां
तेषां कि[मौप]धवरं [ब्रूह्] वैद्यराज ।
तस्याधरोष्ठरसपानसदैवपेयं
पि[ण्डी]पयोधरमिदं भुजपाशबन्धः ॥ ५०७ ॥
तपन्तु तापैः प्रपतन्तु पर्वतादटन्तु तीर्थानि पठन्तु चागमान् ।
यजन्तु यागैः प्रवदन्तु सांख्यैर्हरिं विना नैव मृतिं तरन्ति ॥ ५०८ ॥

501 C N46; Bar 5199 N49. — [d]) शीलं हि सर्वस्य नरस्य भूषणम् ।; Tan 4911 and 4930, N44; Nag 421 and 1087 N45. (cf. वाचो हि सत्यं etc.). — BIS. 2373 (953). Vānarāṣṭaka 8, in Haeb. 245. Kāvyakal.; Sp. 1556 (Pāṇḍavanakula); SRB. p. 174. 897 (Nakula). — [d]) पराक्रमः शस्त्रबलोपजीविनां; SSD. 2. f. 150a.

502 D V147; Bik 3279 V161 (57); BORI328 V167 (58). — [a]) भवना° — [c]) यस्मात्तोष°.

503 E2 Ś107 (109) om. c (restored from BORI331, Ś110 (112, corrupt).

504 G4 V21. — BIS. 2428 (978). MBH. 13. 367-8 Hariv. 1644. Pañc. ed. Koseg. V. 15. ed. Bomb. 83 Kavitāmṛtak. 65; SRH. 175. 2 (p. 224, Bh.); SSD. 4. f. 15b.

505 ISM Gore144 V181.

506 BORI328 V81 (80). — SDK. 5. 55. 4 (p. 314, var.).

507 Bik 3275 Ś81. — cf. SBH. 2225.

508 NS1 V100.

तया कवितया किं वा किं वा वनितया तया ।
पदविन्यासमात्रेण मनो नापहृतं यया ॥ ५०९ ॥

तरुणि संचर संवर लोचने त्रिनुलेवे सुकुमारपारिग्रहः ।
मम मनोभवनपिडितं न हि शलातामुच्यते मृतमारुणम् ॥ ५१० ॥

तस्यातिरेजे नवनीरजाक्ष्याः समुल्लसन्ती नवरोमराजी ।
मुखेन्दुभीतस्तनचक्रवाकचञ्चु[क्ष]ता शैवलवल्लरीव ॥ ५११ ॥

तानीन्द्रियाणि सकलानि तदेव कर्म
सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ।
अर्थोष्मणा विरहितः पुरुषः स एव
त्वन्यः क्षणेन भवतीति विचित्रमेतत् ॥ ५१२ ॥

तावत् सत्यगुणालयः पटुमतिः साधुः सतां वल्लभः
शूरः सच्चरितः कलङ्करहितः कान्तः कुलीनः कविः ।
दक्षो धर्मरतः सदा स कुशलो विद्वत्सभामण्डनो
यावन् निष्ठुरवज्रपातसदृशं देहीति नो भाषते ॥ ५१३ ॥

तावत् स्नानसुरार्चनादिनियमस्वाध्यायदानव्रत-
स्तोत्रादीनि पुरा पठन्ति पुरुषा यावन् न लब्धं पदम् ।
दृष्ट्वा सर्वगते द्वितीयरहिते निर्नामदेवे वरे
किं कार्यं विधिना जपेन तपसा मन्त्रेण तन्त्रेण वा ॥ ५१४ ॥

तीर्णं जीर्णं कुटीरं वृकनकुलकुलैराकुलं धान्यशून्यं
कन्थावस्त्रं कदन्नं क्षितितलशयनं हंडिकाखंडनैका ।
काणी काली कुरूपा कटुरटनपरा गेहिनी स्नेहहीना
तिष्ठत्येका विभूतिस् तदपि न गृहिणो गेहवासं त्यजन्ति ॥ ५१५ ॥

---

509 X2 extra 3.

510 Wai2 Ś92 (corrupt). Possibly तरुणि संचर संवर लोचने त्रिभुवने सुकुमारपरिग्रहः... 511 Gondal 4-130-आ Ś94; VSP Ś95.

512 W N40. — BIS. 2533 (1019). Bhartr. ed. Bohl. extra 5. lith. ed. I. 2. 39. Galan 43. Pañc. ed. Bomb. V. 26. Hit. ed. Schl. I. 121. Johns. 136. Vikramaca. 226; SRB. p. 65. 16; SKM. 125. 6 (p. 437, Kṣemendra); SRK. p. 45. 21 (Rasikajīvana); Bhojaprabandha 4; Tantrākhyāyikā II. 61, Edgerton. II. 35; SHV. f. 67a. 700 (Kṣemendra), f. 82a. 94; SS. 39. 29; BPB. 7; SSD. 2. f. 140b; SKG. f. 16a.

513 NS1 V14. — BIS. 2542. Subhāsh. 70; SRB. p. 74. 41; SRK. p. 59. 3 (Sphuṭaśloka). 514 F4 V84 (83). 515 HU2145 V21 (20).

तृषार्तैः सारङ्गैः प्रतिजलधरं भूरि विरुतं
घनैर्मुक्ता धाराः सपदि पयसस् तान्प्रति मुहुः ।
खगानां के मेघाः क इह विहगा वा जलमुचाम्
अयाच्यो नार्तानामनुपहरणीयो न महताम् ॥ ५१६ ॥
तोयैरल्पैरपि करुणया भीमभानौ निदाघे
मालाकार व्यरचि भवता या तरोरस्य पुष्टिः ।
सा किं शक्या जनयितुमिह प्रावृषेण्येन वारां
धारासारानपि विकिरता विश्वतो वारिदेन ॥ ५१७ ॥
त्यक्त्वा सङ्गमपारपर्वतगुहागर्भे रहः स्थीयतां
रे रे चित्त कुटुम्बपालनविधौ को वाधिकारस्तव ।
यस्यैते पुरतः प्रसारितदृशः प्राणप्रियाः पश्यतो
नीयन्ते यमकिंकरैः करतलादाच्छिद्य पुत्रादयः ॥ ५१८ ॥
त्यज दुर्जनसंसर्गं भज साधुसमागमम् ।
कुरु पुण्यमहोरात्रं स्मर नित्यमनित्यताः ॥ ५१९ ॥
त्रैलोक्यं मधुसूदनस्य जठरे सोऽप्येकदेशस्थितः
सोऽप्यर्धं हरकङ्कणः स च हरः कैलासकोणे स्थितः ।
कैलासोऽपि न लक्ष्यते क्षितितले सा यत्र न मृद्बिन्दुवद्
दंष्ट्राग्रे विलसत्यसौ विजयते लीलावराहो हरिः ॥ ५२० ॥
त्वमेव चातकाधारोऽसीति केषां न गोचरः ।
किमम्भोदवरास्माकं कार्पण्योक्तिः प्रतीक्ष्यते ॥ ५२१ ॥
ददति तावदमी विषयाः सुखं स्फुरति यावदियं हृदि मूढता ।
मनसि तत्त्वविदस् तु विवेचके क्व विषयाः क्व सुखं क्व परिग्रहः ॥ ५२२ ॥

---

516 — Śp. 1205; SRB. p. 52. 244; SDK. 4. 63. 1 (p. 270, Bh.); SHV. App. I f. 1a. 6; VS. 77 (Bh.); SK. f. 147a; SSD. 2. f. 26a.

517 X2 extra 5. — SRB. p. 247. 47; SK. 3. 61.

518 Meh V149. — SKM. 131. 41. (Indrakavi).

519 NS1 Ś2; Nag 299 N121; Meh V140; Bik 3287 N extra 3. — BIS. 2621 (1063). Vṛddhacāṇ. 14. 20. Hit. ed. Schl. ad. 85. 11. Johns. III. 24. Galan. Varr. 4; Śp. 734; SA. 27. 78. — d) अनित्यतां; Garuḍamahāpurāṇa. 108. 26; SHV. f. 49a. 358. — d) भज नित्य°.

520 Nag 421 N99; GVS 734 N103. — d) लीलावतारो.

521 W N50. — d) W1 प्रतीक्षसे; W2 °क्ष्यसे; W3 °क्षितः।; NS3 N114. — BIS. 2661 (1081). Bhartṛ. ed. Bohl. extra 6. lith. ed. I and III. 2. 49. II. 50. Galan 53; Śp. 782; SRB. p. 211. 5; SRK. p. 172. 4; SG. f. 27b.

522 — BIS. 2705 (1105). Śāntiś. 2. 5. Haeb. p. 416. Śatakāv. 26; SRB. p. 363. 37; SDK. 5. 55. 1 (p. 313); SRK. p. 38. 12 (Sphuṭaśloka); RKB. f. 39a. (Bh.); SSV. 1428.

दद्यात् साधुर्यदि निजपदे दुर्जनाय प्रवेशं
तन्नाशाय प्रभवति ततो वाञ्छमानः क्रमेण ।
तस्माद् देयो विपुलमतिभिर्नावकाशोऽधमानां
जारोऽपि स्याद् गृहपतिरिति श्रूयते वाक्यतोऽत्र ॥ ५२३ ॥

दन्तैरुच्चलितं धिया तरलितं पाण्यंघ्रिणा कम्पितं
[दृग्भ्यां कुड्मलितं बलेन गलितं रूपश्रिया प्रोषितम् ।]
प्राप्तायां यमभूपते नृषु जराधाट्यापि यं सर्वतो
लोभः केवलमेष एव सुभटो हृत्पत्तनं वल्गते ॥ ५२४ ॥

दातव्यं भोक्तव्यं सति विभवे संग्रहो न कर्तव्यः ।
पश्येह मधुकरीणां संचितमर्थं हरन्त्यन्ये ॥ ५२५ ॥

दातारो यदि कल्पशाखिभिरलं यद्यर्थिनः किं तृणैः
सन्तश्चेदमृतेन किं यदि खलास् तत्कालकूटेन किम् ।
किं कर्पूरशलाकया यदि दृशोः पन्थानमेति प्रियः
संसारे हि सतीन्द्रजालमपरं यद्यस्ति तेनापि किम् ॥ ५२६ ॥

दारिद्र्याद् ह्रियमेति ह्रीपरिगतः सत्त्वात् परिभ्रश्यते
निःसत्त्वः परिभूयते परिभवान् निर्वेदमापद्यते ।
निर्विण्णः शुचमेति शोकनिहतो बुद्ध्या परित्यज्यते
निर्बुद्धिः क्षयमेत्यहो निधनता सर्वापदामास्पदम् ॥ ५२७ ॥

---

523 Bik3280, Ben 60-10 and 57-4 N15. — BIS. 2074 (1104). Pañc. ed. Koseg. I. 410. ed. Bomb. 366; SRB. p. 178. 999.

524 BORI328 V151 (143)· Om. *b*. — SRB. p. 77. 52; SRK. p. 68. 21 (Prasaṅgaratnāvalī); Var. in both SRB. and SRK. for *cd*) प्राप्तायां यमभूपतेरिह महाधाट्यां धरायामियं, तृष्णा केवलमेकिकैव सुभटी धीरा पुरो नृत्यति।; SS. 35. 1 (var.); SN. 333; SSV. 1092.

525 Bik3280 N80; 3279 N60. — BIS. 2742 (1127) Pañc. ed. Koseg. II. 158. Vikramac. 73. Subhāsh. 36. 93. 166; Śp. 469; SRB. p. 69. 17; SRK. p. 63. 3, p. 222. 6 (Sphuṭaśloka);

526 B N70. — *a*) कल्पशालिभि°. — *d*) संसारो हि मृगेन्द्रजालसदृशो; E3 N43 (42); BORI326 N42. — *a*) कल्पशाखितरलं; RASB7747 N43 (42); Jod 1 N43; Pun2101 N43 (44); Pun697 N43; NS1 N43 (44). — BIS. 2746 (4170). — *b*) ज्ञातिश्चेदनलेन किं यदि सुहृद्दिव्यौषधैः किं फलम्। — *c*) प्रिया. — *d*) ऽपि (for हि. Pañc. 1 in Nitisaṁk. 26. Cat. Cambr. Mss. 10. Subhāsh. 308; SRH. 181. 60 (Kāvyaprakāśa); Sarasvatīkaṇṭhābharaṇa (KM. 94, p. 443) 4. 71; ST. 1. 52; SSD. f. 157a. (*bacd*); JSV. 301. 1;

527 — BIS. 2781 (1145). Mṛcch. 8 [1. 14]. Hit. ed. Schl. I. 128. Johns. 143. ed. Calc. 1830. p. 108; SRB. p. 68. 71; SRK. p. 56-7. 11 (Bh.); Alaṁkārakaustubha (KM. 66, p. 360); Tantrākhyāyikā II. 67, Edgerton II. 40. both निर्द्रव्यो (for दारिद्र्यात् in *a*); SG. f. 36a; SM. 1303; SN. 512; SSV. 1287; SKG. f. 16b.

दिग्गजकमठकुलाचलफणिपतिविधृतापि चलति वसुधेयम् ।
प्रतिपन्नममलमनसां न चलति पुंसां युगान्तेऽपि ॥ ५२८ ॥
दुःखं स्त्रीकुक्षिमध्ये प्रथममिह भवेद् गर्भवासे नराणां
बालत्वे चातिदुःखं मललुलिततनुस्त्रीपयःपानमिश्रम् ।
तारुण्ये चातिदुःखं भवति विरहजं वृद्धभावोऽप्यसारः
संसारे रे मनुष्या वदत यदि सुखं स्वल्पमप्यस्ति किंचित् ॥५२९॥
दुरापूरेण कामेन मोहेन च बलीयसा ।
शेषं गृहेषु सक्तस्य प्रमत्तस्यापयाति हि ॥ ५३० ॥
दुर्जनवदनविनिर्गतवचनभुजंगेन सज्जनो दष्टः ।
तद्विषघातनिमित्तं सहसा शान्तिमौषधं पिबति ॥ ५३१ ॥
दृष्टा दृष्टिमधो ददाति कुरुते नालापमाभाषिता
शय्यायां परिवृत्य तिष्ठति बलादालिङ्गिता वेपते ।
निर्यान्तीषु सखीषु वासभवनान् निर्गन्तुमेवेहते
जाता वामतयैव संप्रति मम प्रीत्यै नवोढा प्रिया ॥ ५३२ ॥
देवं चन्द्रकलाधरं फणिधरं ब्रह्मकपालाधरं
गौरीवामधरं त्रिलोचनधरं रुद्राक्षमालाधरम् ।
गङ्गोत्तुङ्गतरङ्गपिङ्गलजटाचूडोत्तमां गह्वरं
नीलग्रीवमनादिसिद्धसततं सोमोश्व[?]रक्षाकरम् ॥ ५३३ ॥
देशे देशे कलत्राणि देशे देशे च बान्धवाः ।
तं देशं नैव पश्यामि यत्र भ्राता सहोदरः ॥ ५३४ ॥

528 C N99 (100) — [a]) °कूर्मकुला° । — [d]) सत्यं (for पुंसां); E3 N109 (10); F1 N99; F4 N99. —[b]) कथमपि विधृतापि नवलवति (sic); BORI329 N93 (88); RASB. 7747 N107 (105); Jod 1 N107; Pun 2101 N109 (110); NS1 N108 (111) — BIS. 1534 (598) begins with कमठकुलाचलदिग्गज. Bhartr. ed. Bohl. extra 23. Haeb. 2. 109. lith. ed. I. 88; SRB. p. 48. 121; SK. 6. 261; PT. 1. 64; SSD. 2. f. 99b; SMV. 9. 42; JSV. 175. 3.

529 F3 V68 (paraphrase of 199). — BIS. 2825. Subhāsh. 106.

530 ISM Kalamkar 195 V119 (122).

531 HU632 extra. f. 5a. — SRB. p. 48. 120.

532 Gujarati P. P. ed. Bhartr. Ś92. — BIS. 2932 (1230) Sāhitya-darpaṇa 40; Śp. 3672 (Śrīharṣa); SRB. p. 318. 14 (Harṣa); SBH. 2072 (Śrīharṣadeva); SKM. 77. 2 (p. 274, Śrīharṣa); SDK. 2. 131. 1 (p. 153, Śrīharṣadeva). 533 J3 extra1.

534 BORI329 N104 (99). — BIS. 7553. Carr. 408; SRB. p. 361. 6; SRH. 76. 1 (Aṅkāvalī); Com. on Candrāloka. 6. 14; Sāhityamīmāṃsā 6 (p. 72); SA. 37. 4; Vālmīkirāmāyaṇa VII; JSV. 99. 5.

देहीति वचनं श्रुत्वा देहस्थाः पञ्च देवताः ।
तत्क्षणादेव नश्यन्ति ह्रीधीश्रीधृतिकीर्तयः ॥ ५३५ ॥

द्यूतं मांसं सुरा वेश्या खेटं चौर्यं पराङ्गनाः ।
महापापानि सप्तैव व्यसनानि त्यजेद्बुधः ॥ ५३६ ॥

द्विरष्टवर्षा योषित्[च]पञ्चविंशतिकः पुमान् ।
अनयोर्नितरां प्रीतिः स्वर्ग इत्यभिधीयते ॥ ५३७ ॥

द्वौ विप्रौ विप्रमग्निं वा दम्पत्योर्नृपनृत्तयोः ।
अन्तरे न हि गन्तव्यं हरस्य वृषभस्य च ॥ ५३८ ॥

धनतनयविपत्तिव्याधिदुःस्थो गृहस्थो यतिरपि नियमस्थो नीतिसुस्थो वनस्थः ।
गुरुपरवशकारी क्लिश्यते ब्रह्मचारी हरिचरणविहारी केवलं धन्यजन्मा ॥५३९॥

धन्यानां नवपूगपूरितमुखश्यामाङ्गनालिङ्गन-
त्रस्तानेकसुखप्रमोदमनसां स्वल्पायते शर्वरी ।
अस्माकं तु कुटुम्बशम्बलकथासंतापचिन्ताज्वर-
ज्वालाजागरजागरूकमनसां सैवातिदीर्घायते ॥ ५४० ॥

धन्यास्तु ये भुवि विभोगकरा मनुष्या बिम्बाधरामृतनिषेवणतत्परा ये ।
अन्येऽपि संततिभवार्णवतोयदक्षा ये पाशमोहमपतीर्य पदं व्रजन्ति ॥५४१ ॥

धन्यास्ते वीतरागा गुरुवचनरतास् त्यक्तसंसारभोगा
योगाभ्यासेऽतिलीना गिरिवरगहने यौवनं ये नयन्ति ।

---

535 NS1 V13. — [d]) श्रीह्रीकान्तिकीर्तयः; ISM Kaḷamkar692 V7. — [a]) वचनाद्द्वारे. — [c]) निर्यान्ति तद्वचः श्रुत्वा. — SRB. p. 73. 6; SRK. p. 60. 15 (Śp.). SN. 500; SSD. 2. f. 138b; SSV. 1270.

536 HU2145 N71 (1). — BIS. 2994 (1262). Vikramaca. 267.

537 BORI329 Ś53 (54); Pun2101 Ś54 (56); BORI Limaye273 Ś30; Somadeva's Yaśastilakacampū (KM. 70. II. p. 251). द्वादशवर्षा योषा षोडशवर्षोचितस्थितिः पुरुषः । प्रीतिः परा परस्परमनयोः स्वर्गः स्मृतः सिद्धिः ॥ (Dhūmadhvaja?).

538 HU2145 N6 (1). — Cf. BIS. 6160 (5013) Vṛddhacā. 7. 5. Berl. MS 255.

539 ISM Kaḷamkar195. N extra1 on marg. last fol. (not as Bhartṛ. Śloka.?)

540 $M_{4,5}$ Ś V-20. — [b]) M_5 प्राप्तानेक°. — SDK. 2. 175. 1 (p. 182); SSD. 2. f. 141a. 541 ISM Kaḷamkar846 Ś92.

542 A Ś100. — [a]) A_1 com. °संसारसङ्गा; F_1 Ś99. — [a]) संसारसङ्गा. — [b]) ब्रह्मज्ञाने (for योगाभ्यासे)....नयन्ते. — [c]) येऽपि (for अन्ये). — [d]) गाढं मृदुशयनतले; BU Ś103; Jod3 Ś98; NS1 Ś103 (203); NS2 Ś98; BORI329 Ś102 (103); Bar1781 Ś103 (106). Some Mss. ये विरक्ता (for वीतरागा in a); RASB G

अन्ये प्रोत्तुङ्गपीनस्तनकलशभराक्रान्तकायां दिनान्ते
कान्तामालिङ्ग्य कण्ठे मृदुतलशयने शेरते तेऽपि धन्याः ॥ ५४२ ॥

धर्मः प्रज्वलितस् तपः प्रचलितं सत्यं च दूरे गतं
पृथ्वी मन्दफला नृपाश् च कुटिलाः शस्त्राधि[॑यु ?]धा ब्राह्मणाः ।
लोकाः स्त्रीषु रताः स्त्रियोऽपि चपला लौल्यं गतास् तापसाः
साधुः सीदति दुर्जनः प्रभवति प्रायः प्रविष्टे कलौ ॥ ५४३ ॥

धर्मार्थकाममोक्षाणां यस्यैकोऽपि न विद्यते ।
अजागलस्तनस्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ ५४४ ॥

धातस् तात तवैव दूषणमिदं यत् सापि कस्तूरिका
कान्तारान्तरचारिणोऽस्य पृषतो नाभौ कृता मृत्यवे ।
यद्येनां पिशुनस्य यस्य रसनाकन्दे ऽकरिष्यत्त[स्त]दा
क्लेशो नास्य वधोऽभविष्यदनिशं संतापकर्तु[र्तुः]सतः ॥ ५४५ ॥

धातस् तात विरुद्धोऽपि द्वितयं मा कृथा नृणाम् ।
भृत्यत्वमविवेकत्वं स्नेहमन्यरते जने ॥ ५४६ ॥

धिक् किं जीवितमापदेकनिलयं मित्रात्मबन्धूज्झितं
दीनानाथजनोपकारकरणव्यापारदूरीकृतम् ।
मन्दीभूतशशाङ्कशेखरपदद्वंद्वारविन्दस्मृतिं
व्यालोलायतलोचनास्तनतटप्रश्लेषविश्लेषितम् ॥ ५४७ ॥

8553 Ś101; HU1381 Ś19; HU2144 Ś97 (99); Meh Ś104; Bik3279 Ś102 (103); Bik3280 Ś105; GVS2387 V48 and BVB5 V102 (extra). — [a]) ते धन्या ये विरागा…संसारसंगा. — [b]) नगवनगहने. — [c]) येपि. — [d]) गाढं (for कण्ठे). — BIS. 3085 (1313) Bhartṛ. ed. Bohl. extra25; JSV. 306. 2.

543 HU2145 N49 (36). — BIS. 3092. Vet. in LA. (III) 30. Subhāsh. 58; SRB. p. 99. 25; SBH. 3076 (var.); SRK. p. 64. 6 (Sphuṭaśloka).

544 GVS734 N96. — BIS. 3120 (1318). Vṛddhacāṇa. p. 20, 13. 10. Hit. ed. Schl. pr. 25. Johns. 26. Galan. Varr, 195; SRB. p. 159. 255.

545 Bik3276 N extra f. 11b top marg. — BIS. 3140 (only *ab*) Subhāsh. 229; SRB. p. 61. 265 (var.); SRK. p. 23. 13 (var.).

546 BORI329. N64 (59); Pun2101 N63 (64). — [b]) द्वितया मा कृथा वृथा. — [c]) सत्यत्वम्; Pun697 N63; NS1 N63 (64); Bik3279 N57; Bik3280 N76. — JSV. 168. 1.

547 D V129; F1.2 V106; BORI329 V98; Pun2101 V98; NS2 V101 (99); SVP159 V extra 13; Pun2127 V130; Meh V150; Bik3379 V135 (31); Bik3278 and 3281 V127; BORI328 V138 (131).

धिग् धिक् तान् क्रिमिनिर्विशेषवपुषः स्फूर्जन्महासिद्धयो
निष्पन्दीकृतशान्तयोऽपि च तमःकारागृहेष्वासते ।
तं विद्वांसमिह स्तुमः करपुटीभिक्षाल्पशाकेऽपि वा
बालावक्रसरोजिनीमधुनि वा यस्याविशेषो रसः ॥ ५४८ ॥

धीरध्वनिभिरलं ते नीरद मयि मासिको गर्भः ।
उन्मदवारणबुद्ध्या मध्येजठरं समुच्छलति ॥ ५४९ ॥

धैर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी क्षान्तिः प्रिया गेहिनी
सत्यं मित्रमिदं दया च भगिनी भ्राता मनःसंयमः ।
शय्या भूमितलं दिशोऽपि वसनं ज्ञानामृतं भोजनं
ह्येते यस्य कुटुम्बकं मम सखे कस्माद् भयं योगिनः ॥ ५५० ॥

न कुर्यात् पापपुत्रीयं न कुर्याद् वरगोत्रिणी ।
न कुर्याद् विधवा नारी गर्भस्रावी च दुर्मुखी ॥ ५५१ ॥

न कुर्यादभिचारोग्रवश्यादिकुहकक्रियाम् ।
लक्ष्मणेनेन्द्रजित् कृत्याभिचारसमये हतः ॥ ५५२ ॥

न तादृक् कर्पूरे न च मलयजे नो मृगमदे
फले वा पुष्पे वा तव भवति यादृक् परिमलः ।
परं त्वेको दोषस्त्वयि खलु रसाले यदुचितं
पिके वा काके वा लघुगुरुविचारो न हि कृतः ॥ ५५३ ॥

548 — BIS. 3153 (4265) Śantiś. 4. 10. Haeb. p. 426. Śatakāv. 37. Nītisaṁk. 85. Kavyakal.; RKB. fol. 39a (Bh.); SRB. p. 371. 112; SDK. 5. 67. 2 (p. 321, Ballaṇa),

549 BU104/7 N103. — SRB. p. 212. 18; SK. 3. 199; PT. 10. 26; Padyaveṇī 711 (Jagannātha).

550 D V133; F3 V107. — c) दिशोऽथ वसनं. — d) यस्यैतेपि; Y3 V X-11. — a) शान्तिः प्रिया. — b) तपःसंगमः; M1.3-5 V X-11 (10). — a) M3 शान्तिः स्थिरा; M4 क्षान्तिश्चिरं. — b) M4 यथा (for दया). M1.5 तपःसंगमः; M3 मनःसंशयः. — c) M3.4 भूमितटी. — d) M4 एते (for ह्येते). M1.5 तस्माद्भयं।; BORI328 V143 (135). — a) धर्मे मतिर्मोहिनी (for क्षान्तिः प्रिया गेहिनी). — d) वद (for मम). RASB G. 9475 V X-10. — a) शान्तिश्चिरं. — d) एते सन्ति (for ह्येते यस्य); Meh Ś112 and V132; Bik3279 V139 (35) शौर्यं यस्य; HU2133 V102. — BIS. 3169 (1339). Śantiś. 4. 9. in Haeb. 436. Nītisaṁk. 84. Subhāsh. 7. 97; SRB. p. 370. 103; SRK. p. 38. 14 (ST.); SN. 18; SSV. 18; JS. 10.   551 HU2845 N7 (2).

552 — Śp. 1526 (Kṣemendra); SRB. p. 155. 80 (Bh.).

553 X2 extra1. — Śp. 1016; SRB. p. 240. 119; SRK. p. 208. 1 (Śp.); VS. 286; SK. 3. 257; PT. 10. 74; PMT. 229; SG. f. 25a.

न दुर्जनः सज्जनतामुपैति बहुप्रकारैरपि सेव्यमानः ।
भूयोऽपि सिक्तः पयसा घृतेन न निम्बवृक्षो मधुरत्वमेति ॥ ५५४ ॥

न देवे देवत्वं कपटपटवस् तापसजना
जनो मिथ्यावादी विरलतरवृष्टिश् च जलदः ।
प्रसङ्गो नीचानामवनिपतयो दुष्टमनसो
जनः शिष्टा नष्टा अह ह कलिकालव्यतिकरः ॥ ५५५ ॥

न निर्मिता केन च दृष्टपूर्वा न श्रूयते हेममयी कुरङ्गी ।
तथापि तृष्णा रघुनन्दनस्य विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ॥ ५५६ ॥

न नाकपृष्ठं न च सार्वभौमं न पारमेष्ठ्यं न रसाधिपत्यम् ।
न योगसिद्धिं [न] पुनर्भवं वा वाञ्छन्ति पादं सुरजःप्रपन्नम् ॥ ५५७ ॥

न परिहरति मृत्युः पण्डितं श्रोत्रियं वा धनकनकसमृद्धं बाहुवीर्यं नृपं वा ।
तपसि नियमयुक्तं सुस्थितं दुःस्थितं वा वनगत इव वह्निर्दुर्निवार्यः कृतान्तः॥५५८

न भवति भवति च न चिरं भवति चिरं चेत् फले विसंवदति ।
कोपः सत्पुरुषाणां तुल्यः स्नेहेन नीचानाम् ॥ ५५९ ॥

न भिक्षा दुष्प्रापा पथि पथि मठारामसरितः
फलैः संपूर्णा भूर्विटपिमृगचर्मापि वसनम् ।
सुखे वा दुःखे वा सदृशपरिपाकः खलु तदा
त्रिनेत्रं कस् त्यक्त्वा धनलवमदान्धं प्रणमति ॥ ५६० ॥

554 Wai2 extra7, corrupt. — BIS. 3295 (4301). Vṛddhacāṇa. 11. 6; SRB. p. 59. 224; SRK. p. 22. 4 (Sp.); ST. 3. 4; VS. 359; SK. 2. 119; SHV. f. 57b. 582.

555 HU2145 N52 (38). — SRB. p. 99. 13; SRK. p. 64. 1 (ST).

556 A N60. — BIS. 3324 (1409). Vṛddhacāṇa 16. 5. Vikramacarita 45. Subhāsh. 175; SS. 46. 15. 557 NS1 V99.

558 BORI328 V122 (118). — BIS. 3968 (परिहरति न). Subhāsh. 82.

559 BORI329 N101 (96, Corrupt). — SRB. p. 47. 107; SBH. 236; SRH. 31. 22 (Sundarapāṇdya); Alaṁkāraratnākara515. (?) 23 (?); Hemacandra's Kāvyānuśāsana 5. (KM. 71, p. 208 varr); PT: 1. 37; BPB. 285; SSD. 2. f. 125b; SSV. 1521; Js. 459.

560 A V37; B V104; D V38. — [b]) मृगचर्मादि वसनं; Eo.5 (and a few Dhanasāra Mss. like BORI3827-1884-87) V37; F4 V38. — [b]) भुवि विटपिमृगश्चर्मापि (sic); Jod3 V40; Pun2101 V37; Pun697 V36; NS1 V43; NS2 (30); BORI328. V40. — [b]) मृगविटपिचर्माधिवसनं. — [c]) तं सुखे वा Meh V39; Bik3279 V42 (41); Bik3280 V41; BORI329 V38; HU1387 V40. — BIS. 3362 (1429) Bhartṛ. lith. ed. I. 3. 97. also in Subhāsh. 312; Prabandhacintāmaṇi 82; SN. 320. BPS. f. 25a. 154.

न भोगहार्या न च बन्धुहार्या न भ्रातृहार्या न च राजहार्या ।
स्वदेशमित्रं परदेशबन्धुर्विद्यासुधां ये पुरुषाः पिबन्ति ॥ ५६१ ॥

नरपतिहितकर्ता द्वेष्यतां याति लोके
जनपदहितकर्ता त्यज्यते पार्थिवेन्द्रैः ।
इति महति विरोधे वर्तमाने समाने
नृपतिजनपदानां दुर्लभः कार्यकर्ता ॥ ५६२ ॥

नवमेऽधोमुखं विद्याद् दशमे जन्म च ध्रुवम् ।
एवं गर्भस्थितिः प्रोक्ता प्राणिनां भवजन्मनि ॥ ५६३ ॥

न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता ।
यत्र वृत्तमिमे चोभे तद् हि पात्रं प्रचक्षते ॥ ५६४ ॥

न विषममृतं कर्तुं शक्यं प्रयत्नशतैरपि
त्यजति कटुतां न स्वां निम्बः स्थितोऽपि पयोहृदे ।
गुणपरिचितामार्यां वाणीं न जल्पति दुर्जनश्
चिरमपि बलाध्माते लोहे कुतः कनकाकृतिः ॥ ५६५ ॥

न वैराग्यात् परं भाग्यं न बोधादपरः सखा ।
न हरेरपरस् त्राता न संसारात् परो रिपुः ॥ ५६६ ॥

न स कश्चिदुपायोऽस्ति दैवो वा मानुषोऽपि वा ।
येन मृत्युवशं प्राप्य जन्तुः पुनरिहाव्रजेत् ॥ ५६७ ॥

न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् ।
धर्मः स नो यत्र न चास्ति सत्यं सत्यं न तद् यत् कपटानुविद्धम् ॥५६८॥

---

561 Ady XXV-L 2. after N16 (without number). — SSD. 2. f. 110a; cited in T1 com. on 15 = हर्तुर्याति.

562 C N101 (102); IO1854, extra in fol. 23a; Bik3280, Ben60-10 and 57-4 N12. — BIS. 3396 (1443). Pañc ed. Koseg. I. 147. ed. Orn. 107. ed. Bomb. 131; Śp. 1353; SRB. p. 152. 409; SN. 843; SSV. 1621; JS. 508; SKG. f. 7b. 563 Meh V148.

564 ISM Kaḷamkar 195 N extra 3. — BIS. 3423 (4345) Yājña. 1. 200. Subhāsh. 290.

565 BIS. 3438 (1470) in anuṣṭubh. metre (*ab* only); Śp. 377 (Bh.); SRB. p. 61. 255 (Bh.); SBH. 455; SSD. 2. f. 129a; JSV. 198. 13.

566 BU S106; HU 1387 S92; cited in Y1 com. on यां चिन्तयामि. — BIS. 3452 (1575). Vikramaca. 17.

567 D V143; BORI 328 V163 (154); Bik3279 V157 (53).

568 BORI329 N98 (93) Bik 3279 N61; Bik3280 N81. — BIS. 3483 (1489). Mbh. 5. 1339 (= BORI crit. ed. 5. 35. 49). R. ed. Bomb. 7. 59, 3. 33. Hit. ed. Schl. III. 61. Johns. 64. Galan Varr. 330; Śp. 1344; SRB. p. 174. 884; SRH. 163. 152; Prabandhacintāmaṇi 129; Alaṁkārakaustubha (KM. 60, p. 385); Garuḍamahāpurāṇa 115. 52; SS. 13. 4; Pt. 9. 108; SKG. f. 7a.

न हि भवति यन्न भाव्यं भवति च भाव्यं विनापि यत्नेन ।
करतलगतमपि नश्यति यस्य हि भवितव्यता नास्ति ॥ ५६९ ॥

नागो भाति मदेन कं जलरुहैः पूर्णेन्दुना शर्वरी
शीलेन प्रमदा जवेन तुरगो नित्योत्सवं मन्दिरम् ।
वाणी व्याकरणेन हंसमिथुनैर्नद्यः सभा पण्डितैः
सत्पुत्रेण कुलं नृपेण वसुधा लोकत्रयं धार्मिकैः ॥ ५७० ॥

नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः ।
नान्तकः सर्वभूतानां न पुंसां वामलोचनाः ॥ ५७१ ॥

नाथे श्रीपुरुषोत्तमे त्रिजगतामेकाधिपे चेतसा
सेव्ये स्वस्य पदस्य दातरि सुरे नारायणे तिष्ठति ।
यं कंचित्पुरुषाधिपं कतिपयग्रामेशमल्पार्थदं
सेवायै मृगयामहे नरमहो मूढा वराका वयम् ॥ ५७२ ॥

नाधीतं शब्दशास्त्रं स्फुटपदविमलं हेतुतत्त्वार्थयुक्तं
श्रोणीभारालसाङ्गी कुचभरनमिता लालिता नो मृगाक्षी ।
विप्रेभ्यो नैव दत्तं न च हुतमनले नार्चितः शंभुदेवो
हा कष्टं मन्दभाग्यो मरणवशगतः कं वरं प्रार्थयामि ॥ ५७३ ॥

नामाप्यन्यतरोर्निमीलितमभूत् तत् तावदुन्मीलितं
प्रस्थाने स्खलतः स्ववर्त्मनि विधेरन्यैर्गृहीतः करः ।
लोकश्चायमदृष्टदर्शनदशादृग्वैशसादुद्धृतो
युक्तं काष्ठिक लूनवान्यदसि तामाम्रालिमाकालिकीम् ॥ ५७४ ॥

569 C N108 (109) [a]) तन्न हि भवति ।; BORI329 N107 (102); Bik3279 N50; Bik3280 N69. — BIS. 3519 (1509). Pañc. ed. Koseg. II. 11. 133. ed. Bomb. 9. 122. Vikramaca. 54. 149; SRB. p. 91. 42; SMV. 8. 26.

570 RASB 7747 V122 (last śl., incomplete). — [a]) कंबलरुहैः; Pun2101 V extra 2, 9 = V117. — [d]) त्वया वसुमती लोकत्रयं विष्णुना (for नृपेण etc.). — BIS. 3545 (1518) Pañcaratna 1. in Haeb. 3. Vikramaca. 87. Subhāsh. 201; SRB. p. 180. 1042; SRK. p. 228. 75 (ST.); VS. 881; SA. 8. 51; SSD 2. f. 150a; SHV. app. I. f. 9a. 37; SS. 10. 32; SK. 6. 97; SL. f. 27a; BPB. 308; JSV. 30. 2.

571 Wai2 Ś95. — BIS. 3547 (1520) Mbh. 5. 1538-9 (= BORI. crit. ed. 5. 40. 6): 13. 2226. Pañc. ed. Koseg. I. 153. ed. Orn. 112. ed. Bomb. 137. Hit. ed. Schl. II. 111. Johns. 113. Vikramaca. 35. Subhāsh. 218. Pañcara. 1. 14. 99 = R. 5. 50. 12; Śp. 1498 (Bhārata, Cāṇakya and Pañcākhyāna); SRB. p. 154. 60; SRH. 54. 7 (Mbh.); Garuḍamahāpurāṇa 109. 40; SHV. f. 97 b. 18; SS. 35. 10; SSD. 2. f. 158b; JS. 409; SKG. f. 4b.

572 — BIS. 3568 (1527). Śantiś. 1. 11. in Haeb. 412; SRB. p. 376. 258; SDK. 5. 53. 2 (p. 312, Bh.); SRH. 200. 31 (Yādavaprakāśa).

573 Ujj6414 V104 (105); HU468 V107. — BIS. 3575 (1530) Bhartṛ. in Schiefner and Weber p. 25.

574 — SBH. 1017 (probably Bhallaṭa) ascribed to Bhartṛ. in preface p. 74?; AMD. 833.

नायं जनो मे सुखदुःखहेतुर्न देवतात्मा गृहकर्मकालाः ।
मनः परं कारणमामनन्ति संसारचक्रं परिवर्तयेद् यत् ॥ ५७५ ॥

नालस्यप्रसरो जलेष्वपि कृतावासस्य कोशे रतिर्
दण्डे कर्कशता मुखे तु मृदुता मित्रे महान् प्रश्रयः ।
आमूलं गुणसंग्रहव्यसनिता द्वेषश्च दोषाकरे
यस्यैषा स्थितिरम्बुजस्य वसतिर्युक्तैव तत्र श्रियः ॥ ५७६ ॥

नासीत् कश्चित् परित्राता दाता वा वचसोऽपि च ।
शक्नोति कः परित्रातुं कालेन कवलीकृतम् ॥ ५७७ ॥

नित्यमक्लेशलभ्येन शीतलेनाविनाशिना ।
एकेनैवामृतेनैष बोधेन स्वेन पूज्यते ॥ ५७८ ॥

निद्रामुद्रितलोचनो मृगपतिर्यावद् गुहां सेवते
तावत् स्वैरममी चरन्तु हरिणाः स्वच्छन्दसंचारिणः ।
उन्निद्रस्य विधूतकेसरसटाभारेण निर्गच्छतो
नादे श्रोत्रपथं गते हतधियां सन्त्वेव दीर्घा दिशः ॥ ५७९ ॥

नीचा दुःखेन याच्यन्ते प्रयच्छन्ति न याचिताः ।
अथ किंचित् प्रयच्छन्ति न गले न च बालुके ॥ ५८० ॥

नो खड्गप्रविदारिताः करिघटा नोद्वेजिता वैरिणस्
तन्वङ्ग्या विपुले नितम्बफलके नो क्रीडितं लीलया ।
नो जुष्टं गिरिराजनिर्झरझरे झांकारिगङ्गापयो
मातुर्यौवनहारिणा वद सखे जातेन तेनात्र किम् ॥ ५८१ ॥

नो धर्माय यतो न धर्मनिरता नार्थाय यत्ने दशाः
कामोऽप्यर्थवतां तदर्थमपि नो मोक्षः क्वचित् कस्यचित् ।
तत् किं नाम वयं तदत्र घटिता ज्ञातं पुनः कारणं
जीवन्तोऽपि मृता इति प्रवदतां शब्दार्थसंसिद्धये ॥ ५८२ ॥

575 ISM Kalamkar 194 V91 (94).

576 HU2144 N101 (103); Bik3276 N102; Lim930/39 N102. — Śp. 1137; SRB. p. 244. 236; SKM. 110. 66 (Jayavardhana); SRK. p. 198. 5 (Śp.).

577 ISM Gore144 V172. 578 ISM Gore144 V179.

579 Bik3276 N extra (f. 9b marg.). — SRB. p. 231. 51. — [d]) गतधियः सन्त्वेव दीर्घायुषः. 580 A N11.

581 C V52. — [a]) खड्गाग्रैर्न विदारिताः । — [d]) कालोयं परापिण्डलोलुभतया काकैरिव प्रेरितः ।; BORI329 V103. — [a]) नो खड्गप्रविदा°...वैरिणीस्. — [b]) नितम्बकलिके ।; RASB7747 V118 (21); BU V16; Pun2101 V extra 2. 1 = V109; IO 1151b V54; Nag421 V44; HU1376 V52. — SDK. 5. 54. 2 (p. 313).

582 BORI328 V144 (136); Meh V125 and V133; GVS2387 V114. — [a]) न तत्र निरता नार्थाय येनेदृशाः । — [c]) तत्के नाम वयं किमत्र । — [d]) इवेति वदतां । — SRB. p. 375. 223; SM. 1465; SSV. 1448.

नोपभोक्तुं न च त्यक्तुं शक्नोति विषयाञ् जरी ।
अस्थि निर्दशनः श्वेव जिह्वया लेढि केवलम् ॥ ५८३ ॥

नो पश्याम्यसतां मुखं न धनिनां वाचं शृणोम्यश्रवान्
नो मिथ्यागुणकीर्तनैरहरहः संस्तौमि कुस्वामिनम् ।
इत्यालोच्य कबन्ध उद्धतभुजो वृत्तानुबन्धे स्थितो
दोषोपाश्रयसंग्रहव्यसनिनि छिन्तेऽधुना मूर्धनि ॥ ५८४ ॥

नो मेघायितमर्थवारिविरहक्लिष्टार्थिशस्ये मया
नोद्धृत्तप्रतिपक्षपर्वतकुले निर्घातवातायितम् ।
नो वा वामविलोचनामलमुखाम्भोजेषु भृङ्गायितं
मातुः केवलमेव यौवनवनच्छेदे कुठारा वयम् ॥ ५८५ ॥

नो वक्तुं न विलोकितुं न हसितुं न क्रीडितुं नेरितुं
न स्थातुं न परीक्षितुं न पणितुं नो वा सुतं नोदितुम् ।
नो दातुं न विचेष्टितुं न पठितुं नानन्दितुं वेधितुं
नो जानाति जनः स जीवति कथं निर्लज्जचूडामणिः ॥ ५८६ ॥

नो विद्या न च भेषजं न वशता नो बान्धवं नो गुरुं
नो इष्टं [न च] देवता न जननी न स्नेहबद्धा प्रिया ।
नार्थो न स्वजनैर्न किं न हि कृतं शारीरकं नो बलं
नो शान्त्या न सुते सुरासुरनरैः संधीतमायुर्ध्रुवम् ॥ ५८७ ॥

पञ्चाननं परिभवत्युदरेण वेणीदण्डेन पन्नगकुलं शशिनं मुखेन ।
या सा जगत्रयजयप्रथितानताङ्गी बुद्ध्या कया बत बुधैरबला बभाषे ॥५८८॥

पतङ्गमातङ्गकुरङ्गभृङ्गमीना हताः पञ्चभिरेव पञ्च ।
एकः प्रमादी स कथं न हन्यते यः सेवते पञ्चभिरेव पञ्च ॥ ५८९ ॥

पत्रं नैव यदा करीरविटपे दोषो वसन्तस्य किं
नोलूकोऽप्यवलोकते यदि दिवा सूर्यस्य किं दूषणम् ।

583 Meh Ś78. — BIS. 3833 (1652). Kāvyād. 2. 326. (?)
584 Bik3278 and 3281 V132. 585 — SDK. 5. 54. 4 (p. 313, Bh.).
586 BORI328 V153 (145).
587 BORI328 V120 (no number). — SN. 400; SSV. 279; JSV. 261. 8.
588 H2 Ś74. — SM. 1395; SN. 260; SSV. 1380; JS. 395; JSV. 240. 3.
589 ISM Kalaṁkar195 V85 (88).
590 W N93; Pun2885 N90; NS3 N119; BVB5 V101 (extra). — a) करीरकुटके. — c) वर्षा नैव; Lim1485 V extra1. — BIS. 3895 (1688) Bhartṛ. ep. Bohl. 2, 89. lith. ed. I. 91, II. 93. Galan. 94. Subhāsh. 187; SRB. 93. 96; SRK.

धारा नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणं
यत् पूर्वं विधिना ललाटलिखितं तन् मार्जितुं कः क्षमः ॥ ५९० ॥
पन्था खेदसिनो मुग्धे वक्रेणाधरपल्लवैः ।
खण्डिता एव शी[? शां]तं ते शूराधरपयोधराः ॥ ५९१ ॥
परं स्वभाव एवैषो यत् परार्थविधित्सया ।
क्लेशाननुभवन्त्येव स्वयं छायाद्रुमा इव ॥ ५९२ ॥
परदारपरद्रव्यपरद्रोहपराङ्मुखः ।
गङ्गा ब्रूते कदागत्य मामयं पावयिष्यति ॥ ५९३ ॥
परापवादवादेन रमते दुर्जनो जनः ।
काकः सर्वरसान् भुङ्क्ते विनामेध्यं न तृप्यति ॥ ५९४ ॥
परिग्रहोऽतिदुःखाय यद्यत् प्रियतमं नृणाम् ।
अनन्तं सुखमाप्नोति तद्विद्वान्यस्त्य[?] किंचन ॥ ५९५ ॥
परिचरितव्याः सन्तो यद्यपि कथयन्ति नैकमुपदेशम् ।
यास् तेषां स्वैरकथास् ता एव भवन्ति शास्त्राणि ॥ ५९६ ॥
परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम् ।
वर्जयेत् तादृशं मित्रं विषकुम्भं पयोमुखम् ॥ ५९७ ॥
परोऽपि हितवान्बन्धुर्बन्धुरप्यहितः परः ।
अहितो देहजो व्याधिर्हितमारण्यमौषधम् ॥ ५९८ ॥

---

p. 104. 1 (ST). Cāṇakyanītidarpaṇa 12. 6; SHV. f. 63b. 651 VS. 848; SS. 46. 12; SL. f. 37b; SSD. 4. f. 2a; SLP. 11. 37; SKG. f. 18b.

591 Bik3276 S extra (f. 8b marg.). 592 Śrṅ309 N75.

593 X N160. — BIS. 3923 (1697). Subhāsh. 217; Śp. 667; SRB. p. 154. 46; com. on Candrāloka 5. 103; SA. 27. 48. — b) पराङ्मुखम् । — cd) गङ्गापिपासमागत्य मामसुं पाव° ।; SHV. f. 61a. 611; SM. f. 50b.

594 Wai2 extra6. 595 ISM. Kalamkar 195 V82 (85).

596 B N101. — a) उपचरितव्याः — c) तेषां याः स्वैर°; F1 N98. — a) उपरि चरितव्याः; F2 N101. — a) उपचरितवन्तः; F5 N87. — b) नं सदुपदेशम् ।; BORI329 N92 (87); HU2144 N88 (86) उप°; HU2145 N106 (87); PU496 N88 (87); Bik3280 N106 (104). — BIS. 3956 (1714). Bhartr. ed. Bohl. extra22. Haeb. 2. 108; Śp. 236 (Bh.); SS. 29. 11; SK. 2. 68; SU. 1436; PT. 1. 1; SSD. 2. f. 115b.

597 Wai2 extr4 13. — BIS. 3979 (1729). Cāṇ. 18. in Haeb. 74 in Weber. 73 in Hoefer. Vṛddhacā. 2. 5. Saṁskṛtapāṭhop. 54. Subhāsh. 226. Hit. ed. Schl. I. 71. Johns. 78. Galan Varr. 164. ŚKDr. under परोक्ष and मित्र; SRB. p. 88. 1; SRH. 89. 6 (p. 111, Kauṭilya); SRK. p. 54. 2 (Prsaṅgaratnāvali); Garuḍamahāpurāṇa 115. 49; SSD. 2. f. 142b; SKG. f. 9a.

598 C N104 (5); BORI329 N132 (97); Bik3279 N43; Bik3280 N62. — BIS. 3988 (1736) Hit. ed. Schl. I. 98. Johns. 107; Kavitamṛtak. 96; SRB. p. 156. 152; SBH. 2705; SRH. 163. 54 (Mbh.); SRK. p. 231. 8 (Prasaṅgaratnāvali); SA. 37.5; SHV. f. 92b 22; SK. 6. 198; SL. f. 46a; JSV. 99. 1; SKG. f. 6b.

पातालान् न समुद्धृतो बत बलिर्मृत्युर्न नीतः क्षयं
नो मृष्टं शशिलाञ्छनं च मलिनं नोन्मूलिता व्याधयः।
शेषस्यापि धरां विधृत्य न कृतो भारावतारः क्षणं
चेतः सत्पुरुषाभिमानगणना मिथ्या वहन् खिद्यसे॥ ५९९॥

पात्रापात्रविशेषोऽस्ति धेनुपन्नगयोरिव।
तृणात् संजायते क्षीरं क्षीरात् संजायते विषम्॥ ६००॥

पुंसः स्त्रियां स्त्रियः पुंसां संयोगं प्रति यत् कृतम्।
स शृङ्गार इति ख्यातो रतिक्रीडादिकारणम्॥ ६०१॥

पुंसो वर्षशतं ह्यायुस् तदर्धं वाजितात्मनः।
निष्फलं यदसौ रात्रौ शेतेऽधः प्रापितस्तमः[?] ६०२॥

पुण्यक्षेत्रं विषयविरतिः सत्तपः साधुसङ्गो
दानं वाक्यं कलुषरहितं प्राण्यहिंसा च यज्ञः।
धर्मो जन्तुष्वगतिषु दया जाह्नवी भावशुद्धिः
सम्यग्ज्ञानं भवभयहरं तुष्टिरिष्टा विभूतिः॥ ६०३॥

पुरो वा पश्चाद् वा क्वचिदपि वसामः क्षितितले
किमेवं नश्छिन्नं वचनविभवाक्रीतजगताम्।
गृहे वारण्ये वा कुचकलशहारे मृगदृशां
मणेस् तुल्यं मौल्यं सहजसुभगस्य द्युतिमतः॥ ६०४॥

प्रकाममभ्यस्यतु नाम विद्याः सौजन्यमभ्यासवशादलभ्यम्।
कर्णौ सपत्न्यः प्रविसारयेयुः प्रसारयेदक्षियुगं न काचित्॥ ६०५॥

---

599 D V124. — [b]) मृगलाञ्छनस्य (for शशि° च)।; Eo V117, extra; E3 V extra4; E4 V113 (12, extra); E5 V119 (extra). — [a]) Eo.5 विमोचितो बत बली नीतो न मृत्युः क्षयं। — [b]) Eo नोन्मृष्टं; E4 नोत्सृष्टं। — [d]) Eo.5 लज्जसे (for खिद्यसे); BORI331 V131; RASB V109 (112); F1.2 V101. — [b]) नोन्मृष्टं शशलाञ्छनस्य; F3 V109. — [b]) नो मृष्टं शशिलाञ्छनस्य।; BORI329 V93; GVS2387 V109. — [b]) नोन्मृष्टं शशलाञ्छनस्य। — [c]) भारावरोहः; Jod1 V71; Jod3 V125; Pun2101 V93. — [d]) °पदवी (for °गणना); Pun697 V115; NS2 V84 (83); BVB5 V74; Meh V124; Par V102; Bik3278 and 3281 V121; Bik3272 V130 (20). — Śp. 257; SRB. p. 80. 44; SHV. (f. 78a) 35; SSV. 434; SMV. 7. 20. JSV. 296. 6.

600 Wai2 extra 9. — BIS. 4031 (4526). Prasaṅgābh. 4; SRB. p. 157; 203 (Vyāsa); SBH. 2975.

601 Pun2101. f. 32b, cf. चेष्टा भवति etc.

602 ISM Kalamkar195 V117 (120). 603 Y1 N44.

604 Raj1 V extra2. — SRB. p. 80. 33.

605 GVS2387 V108. — SRB. p. 49. 165.

प्रणमत्युन्नतिहेतोर्जीवनहेतोर्विमुञ्चति प्राणान् ।
सुखहेतुस्तव दुःखी सेवक अन्यस् तु मूर्ख एव ॥ ६०६ ॥

प्रतिदिनमयत्नसुलभे भिक्षुकजनजननि साधुकल्पलते ।
नृपनमनि नरकतारिणि भगवति भिक्षे नमस् तुभ्यम् ॥ ६०७ ॥

प्रथमवयसि पीतं तोयमल्पं स्मरन्तः शिरसि निहितभारा नालिकेरा नराणाम् ।
सलिलममृतकल्पं दद्युराजीवितान्तं न हि कृतमुपकारं साधवो विस्मरन्ति ॥ ६०८

प्रशान्तशास्त्रार्थविचारचापलं निवृत्तनानारसकाव्यकौतुकम् ।
निरस्तनिःशेषविशेषविप्लवं प्रयातुमन्विच्छति शंकरं जनः ॥ ६०९ ॥

प्रातःस्नानमनःप्रसादजननं दुःखप्रविध्वंसनं
शौचस्यायतनं मलापहरणं संवर्धते तेजसाम् ।
रूपज्योतिकरं गदप्रशमनं सत्कर्म चाप्यापनां[?]
नारीणां च मनोहरं श्रमहरं स्नानाद् दशैते गुणाः ॥ ६१० ॥

प्राप्ता जरा यौवनमप्यतीतं बुधा यतध्वं परमार्थसिद्धयै ।
आयुर्गतप्रायमिदं यतोऽसौ विश्रम्य विश्रम्य न याति कालः ॥ ६११ ॥

बन्दी विन्दति पत्रपात्रपदवीं शिष्टैर्विशिष्टैरलं
पुम्भिश्चेदुपलभ्यते रतिसुखं कैणीदृशामादरः ।
उत्पन्ना यदि जागडीषु कविता किं नः कृतं संस्कृतैर्
भूपाले यवने समस्तभुवने वैदग्ध्यमस्तं गतम् ॥ ६१२ ॥

---

606 HU155 N39; Nag421 N38. Āna624 N146; ISM Kalamkar 125 N42 (41); NS3 N46. — BIS. 4217 (1835). Hit. ed. Schl. II. 25. Johns. 24. Sāh. D. 326; SRB. p. 97. 14; SDK. 5. 42. 4 (305); SRH. 124. 15 (Sundarapāṇḍya); SRK. p. 108. 2 (ST). SHV. (fol. 73a) 801; SG. f. 40a; SSD. 2. f. 146a; SKG. f. 9b.

607 D V102; GVS2387 V78; Lim1486 V extra8; BVB5 V108 (extra); Bik3279 V107 (4). — SRB. p. 96. 1; SRK. p. 48. 7 (Śp.); SS. 36. 8; SM. 908; SSV. 889.

608 Mys 582 N63. — BIS. 4249 (1856) Vikramaca. 91. Prasangābh.; Śp. 1029; SRB. p. 51. 220; SKM. 33. 34; SRK. p. 210. 1 (Śp.).

609 D V125; Eo V118. — ^{c}) °ल्पविस्तरं· — ^{d}) मनः (for जनः); E5 V120; BORI331 V132; J1 (only up to निवृत्त in *b* after the last śloka); F1.2 V102; BORI328 V134 (28); BORI 329 V94; Pun2101 V94; Pun697 V116; GVS2387 V110 — ^{d}) प्रगन्तुमन्विच्छति कौतुकं मनः; Jod3 V126; NS2 V86 (85); Śṛṅ 309 V87 — ^{a}) °विचारणं मनो°. — ^{d}) प्रकृष्टमन्विच्छति शूलिनं मनः; Meh V126; Bik 3279 V131 (27); Bik 3278 and 3281 V122. — BIS. 4279 (4591) Bhartr. lith. ed. II. 3. 100; Subhāsh. 317; SBH. 3405 (Suśānta).

610 HV2145 N10 (5).

611 — BIS. 4325 (1901) cf. Schiefner and Weber p. 12; Śp. 4165 (Bh.); SRB. p. 374. 196 (Bh.).

612 Wai 2 extra 1 corrupt). — SRB. p. 180. 1052 (var.); SHV. App. I. f. 2b. (order *cdab*).

बन्धुर्वैरिजनायते गुणनिधिः कान्तापि सर्पायते
मित्रं चापि खलायतेऽति सहसा पुत्रोऽप्यमित्रायते ।
श्रीखण्डं दहनायते श्रवणयोः शास्त्रं च शस्त्रायते
जाते पुण्यनिवर्तनेऽतिमहतामर्थोऽप्यनर्थायते ॥ ६१३ ॥

बहवः फणिनः सन्ति भेकभक्षणतत्पराः ।
एष एव हि शेषोऽयं धरणीधरणक्षमः ॥ ६१४ ॥

बाले नीहारकाले मृगमदचरिते तुङ्गवक्षोजलिङ्ग-
त्ताराहारावलीनामभिनवकमलामोदसौगन्ध्यभाजाम् ।
श्रोणीभारालसानामनुदिनमपि ये गाढसंश्लेषवन्तः
सन्तस् ते पुण्यवन्तो जगति किमबलाः प्राणवन्तोऽप्रतीताः ॥ ६१५ ॥

बाले बालमृणालकोमलभुजे मत्तालिमालालके
लीलान्दोलितलोललोचनयुगे तन्वङ्गि यामो वयम् ।
इत्याकर्ण्य वचांसि सा विरहिणी नेत्राम्बुधारानना
एणाक्षी परिपूर्णचन्द्रवदना निःश्वस्य मोहं गता ॥ ६१६ ॥

बाले बाले चकितहरिणीलोचने लोचने मां
दृष्ट्वा दृष्ट्वा क्षिपति च वृथा नाद्य लक्ष्यं तवाहम् ।
शान्तं चित्तं विषयरहितं ज्ञानतः सांप्रतं मे
छिन्ने मूले किमपि तरवे दीयते वारिसेकः ॥ ६१७ ॥

बाहू द्वौ च मृणालमास्यकमलं लावण्यलीलाजलं
श्रोणीतीर्थशिला च नेत्रशफरी धम्मिल्लशैवालकम् ।
कान्तायाः स्तनचक्रवाकयुगलं कन्दर्पबाणानलैर्
दग्धानामवगाहनाय विधिना रम्यं सरो निर्मितम् ॥ ६१८ ॥

बिम्बाकारं सुधाधारं कान्तावदनपङ्कजम् ।
अत्र क्रियापदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ ६१९ ॥

---

613 ISM Kalamkar 692 V31. 614 HU2145 N101 (82).

615 Pun2885 V90 (91); RASB G 9475 V X-12; HU 2133 V91.

616 E3 extra after Ś (f. 32a); E4 Ś extra 1 (f. 34b). — [b]) Both MSS. तन्वंति. — [c]) Both MSS. विरहणीनेत्रांबुधावानता; SMV. 14. 20; SLP. 10. 3.

617 B V59; F3 V108. — [d]) किमिह (for किमपि); Jod 1 V57. — [b]) माद्यशाखं दुराशम् ।. BVB5 V60. — [b]) माद्यशाखं दुराशम्. — [d]) वारिशेषः; Meh V156.

618 — BIS. 4458 (1970) Śṛṅgāratilaka 1. Kāvyakl. 96; SRB. p. 271. 54; SRK. p. 271. 8 (Bh.).

619 B, Bik3279, BVB5, and Lim1485 Ś15; Jod 1 Ś15 (14). — SRB. p. 194. 15.

बीभत्सा विषया जुगुप्सिततमः कायो वयो गत्वरं
प्रायो बन्धुभिरध्वनीव पथिकैः सङ्गो वियोगावहः ।
हातव्योऽयमसार एव विरसः संसार इत्यादिकं
सर्वस्यैव हि वाचि चेतसि पुनः पुण्यात्मनः कस्यचित् ॥ ६२० ॥

बुभुक्षितैर्व्याकरणं न भुज्यते पिपासितैः काव्यरसो न पीयते ।
न छन्दसां केनचिदुद्धृतं कुलं हिरण्यमेवार्जय निष्फलाः कलाः ॥ ६२१ ॥

ब्राह्मणो जन्मना श्रेयान् सर्वेषां प्राणिनामिह ।
तपसा विद्यया तुष्ट्या किमु मत्कलया[?]युता ॥ ६२२ ॥

भगवन्तौ जगन्नेत्रौ सूर्यचन्द्रमसावपि ।
काले गच्छत एवास्तं नियतिः केन लङ्घ्यते ॥ ६२३ ॥

भयप्रमत्तस्य गृहेष्वपि स्याद् अतः स आस्ते सहषट्सपत्नः ।
जितेन्द्रियस्यात्मरतेर्बुधस्य गृहाश्रमः किंनु करोत्यवद्यम् ॥ ६२४ ॥

भर्ता यद्यपि नीतिशास्त्रनिपुणो विद्वान् कुलीनो युवा
दाता कर्णसमः प्रसिद्धविभवः शृङ्गारदी[क्षागुरुः ।
स्वप्राणा]धिककल्पिता स्ववनिता स्नेहैः समं लालिता
तं कान्तं [प्रविहाय सैव युवती जारं] पतिं वाञ्छति ॥ ६२५ ॥

भर्तृहरिभूमिपतिना रचितमिदं नीतिरीतिविज्ञेन ।
ज्ञाते यत्र न मुह्यति धीरोऽधीरः प्रमाणं स्यात् ॥ ६२६ ॥

भवद्भवनदेहलीविकटतुण्डदण्डाहत-
त्रुटन्मुकुटकोटिभिर्मघवदादिभिर्भूयते ।
व्रजेम भवदन्तिकं तनुमुपेत्य पैशाचिकीं
न तु त्रिदिवसंपदं त्रिदशनाथ नाथामहे ॥ ६२७ ॥

620 — BIS. 4464 (1974). Śāntiś. 1. 20. Haeb. p. 413. Kāvyakal. 23; RKB. f. 39a (Bh.); SRB. p. 370. 93; SDK. 5. 56. 1. (p. 314, Bilhaṇa).

621 RASB 7747 (E type) N24 (a stray from E com.); Pun 2101 N24 (25); NS1 N24 (25). — BIS. 4484. Subhāsh. 73; SRB. p. 64. 11; SS. 39. 7; SK. 2. 170; SSD. 2. f. 105b; Aucityavicāracarcā of Kṣemendra (KM1. p. 150 Māgha).

622 ISM Kaḷamkar 195 N extra (on final fol.).

623 Ady XXI-E-2 N IX-13. — BIS. 4527 (2011). Kāvyād. 2. 172; Śp. 449 (Daṇḍīkavi); SRB. p. 90. 5 (Daṇḍī); SRK. p. 73. 28 (Śp.); SSD. 4. f. 2b.

624 ISM Kaḷamkar 195 V83 (86) corrected from वनेष्वपि स्यादतः in *ab*.

625 HU2145 N1. — SRB. 350. 79; SRK. p. 117. (Sphuṭaśloka).

626 A N105 (final).

627 X2 extra. — [a]) °दण्डाहति-। — [c]) प्रकृतिमेत्य। — [d]) किमित्यमरसंपदं प्रमथनाथ ना° (order *cdab*); BU V10. — SK. 1. 15; Śivastuti of Laṅkeśvara 5 (KM. 1; p. 7).

भारत्या वदनं श्रिया च सदनं गोविन्दकीर्त्या मनो
धर्मेण श्रवणं परैस् तु तरणं शौर्येण बाहुद्वयम् ।
दानेनापि करः [समीक्ष्य सततं] यस्याज्ञया भूतलं
स्थातुं चानवकाशतां कथयितुं कीर्तिस् तु दूरं गता ॥ ६२८ ॥

भास्वान् वेषः कलावान् वचनपरिचयो भ्रूविकारोऽङ्गिराकः
स्पर्शः सौम्यो गुरुश्च स्तनकलशभरास्त्वेरतान्तश् च शुक्रः ।
मन्दो हासस्तमश्रीः कचनिचय इव सुभ्रुवा त्वं च केतुः
सेवामेवं ग्रहास्ते विदधति सुभगे मुञ्च मानग्रहोऽयम् ॥ ६२९ ॥

भिक्षा कामदुघा धेनुः कन्था शीतनिवारिणी ।
अचला च शिवे भक्तिर्विभवैः किं प्रयोजनम् ॥ ६३० ॥

भोगे रोगभयं जये रिपुभयं काये कृतान्ताद् भयं
हर्षे शोकभयं सुखे क्षयभयं वित्ते भयं सर्वतः ।
शास्त्रे वादभयं गुणे खलभयं रूपे जरातो भयं
सर्वं नाम भयान्वितं भज सखे विष्णोः पदं निर्भयम् ॥ ६३१ ॥

भोगे रोगभयं सुखे क्षयभयं वित्तेऽपि भूपाद् भयं
दास्ये स्वामिभयं जये रिपुभयं वंशे कुयोषिद्भयम् ।
माने म्लानिभयं गुणे खलभयं काये कृतान्ताद् भयं
सर्वं नाम भयं भवेत् पुनरहो वैराग्यमेवाभयम् ॥ ६३२ ॥

भो भो बुद्धिविचारचारुमतयः पृच्छामि तद् भण्यतां
किं नारायणनामधेयमसमं पीयूषधाराः किरन् ।
किं वानन्दपरायणं नियमितं किं वा सुधागर्भितं
किं वा स्यूतसुधेव केवलमिदं किं वा परा निर्वृतिः ॥ ६३३ ॥

---

628 Ana (Apte fragment) V151. — SRB. p. 136. 47.

629 Meh Ś73; Bik3275 Ś75.

630 C and HU1376 V57; IO 1151b V60.

631 For this and next śloka see note on भोगे रोगभयं (294). D V136; Par V103; HU2144 V95 (91); Meh V121 and V136 (var.); Bik3279 V144 (40).

632 GVS2387 V104 and BVB5 V111 (extra). — [a]) वित्तेऽग्निभूभृद्भयं। — [b]) रणे (for जये, in GVS only). — [c]) देहे (for काये)। — [d]) सखे भज ततो (for भवेत्पुनरहो)।; BORI329 V96 (95). — [a]) वित्तेऽग्निभूभृद्भयं। — [b]) वंशेषु यो°। — [c]) स्नेहे वैरभयं नयेऽनयभयं। — [d]) सर्वेषामभयं भवेत्पुनरियं।; BORI328 V148 (40). — [a]) वित्तेऽग्निभूभृद्भयं। third pāda omitted. — [d]) भयं भयमहो (for भवेत्पुनरहो); F4 — [a]) वित्तेग्निभूभृद्भयं. — [b]) वंशेषु (for वंशे कु-). — [c]) ग्लानि- (for म्लानि-). देहे (for काये). — [d]) सखेभयमतो (for भवेत्पुनरहो); HU468 V110. — SS. 14. 6 (var.); SU. 1014; SM. 1468; SN. 414; SSV. 1451 (vār). 633 B V100; Jod3 V118.

भो लोकाः शृणुत प्रसूतिमरणव्याधेश् चिकित्सामिमां
योगज्ञाः समुदाहरन्ति मुनयो यां याज्ञवल्क्यादयः ।
अन्तर्ज्योतिरमेयमेकममलं कृष्णाख्यमापीयतां
यत् पीतं परमामृतं वितनुते निर्वाणमात्यन्तिकम् ॥ ६३४ ॥

आतश् चित्त सखे विवेक भगवन्नाचार सर्वे गुणाः
कौलीनत्वमपि क्षमे भगवति व्रीडे सखि श्रूयताम् ।
विद्याभिः परमश्रमेण हि मया नीताः परामुन्नतिं
तत् किं मामपहाय यौवनवने कुत्रापि यूयं गताः ॥ ६३५ ॥

आन्तं याचनतत्परेण मनसा देहीति वाक् प्रेरिता
भुक्तं मानविवर्जितं परगृहे साशङ्कितः काकवत् ।
साक्षेपं भृकुटीकटाक्षकुटिलं दृष्टं खलानां मुखं
यच् चान्नार्थकृतं तदेव कुरुते तत्रापि सज्जा वयम् ॥ ६३६ ॥

मत्तान् वित्तमदेन चित्तजनुषा संजातचित्तभ्रमान्
इन्द्रश् चन्द्र उपेन्द्र इत्यनुदिनं स्तुत्वा नरेन्द्राधमान् ।
द्राक्षातीतरसं दयामयतनुं दाक्षायणीवल्लभं
वीक्षाशिक्षितमन्मथं पशुपतिं साक्षादुपेक्षामहे ॥ ६३७ ॥

मत्तेभकुम्भनिर्भेदकठोरनखराशिभिः ।
मृगारिरिति नाम्नैव लघुतामेति केसरी ॥ ६३८ ॥

मद्वंशजाः परमहापतिवंशजा वा ये भूमिपाः सततमुज्ज्वलधर्मचित्ताः ।
मद्धर्ममेव परिपालनमाश्रयन्ति तत्पादुकाद्वयमहं शिरसा नमामि ॥ ६३९ ॥

मधुरमधुरस्निग्धं चाङ्गं सुचन्दनरूषितं
मृदुभुजलतापाशाश्चामी सुकङ्कणभूषिताः ।
प्रकृतिसुरभिस्वैरालापाः स्मरोदयदायिनो
विरहविधुरस्यैते चित्तं हरन्ति च सेन्द्रियम् ॥ ६४० ॥

---

634 ISM Kalamkar 692 V63; Bik3279 V103 (100); Meh V78 (भे लोकाः शृणुत); Bik3280 V101 (102). — SKM. 132. 6 (p. 457).

635 Jod3 N101 (103); Lim1485 V98.

636 D V95. — [a]) यौवनतत्प°। — [b]) साशङ्कया; BORI328 V99 (97); RASB 9510 V86. — [a]) आतर्याचन°। — [b]) साशङ्कया। — [d]) यज्ज्ञानार्थे°; HU1387 V97; Bik3279 V100 (97); Bik3280 V98 (99). — BIS. 4643 (2079); Śp. 421; SRB. p. 77. 53; ST. 33. 4. — [b]) निःशङ्कया। — [d]) तृष्णे देवि यदन्यदिच्छसि पुनस्तत्रा°; SHV. f. (76b) 859 (begins आतर्याचन°); SSD. 4. f. 7a. 637 Śrn309 V100.

638 Bik3287 N extra (marg. f. 1a). — SBH. 583.

639 ASP1461 extra3. 640 $M_{4.5}$ Ś. 1-20; substitute for 273.

मध्यत्रिवलीत्रिपथे पीने कुचचत्वरे च चपलदृशाम्।
छलयति मदनपिशाचः पुरुषं हि मनागपि स्खलितम् ॥ ६४१ ॥
मर्कटस्य गले बद्धा पुष्पाणामिव मालिका।
अविनीतस्य या लक्ष्मीः सा चिरं नैव तिष्ठति ॥ ६४२ ॥
मर्यादाभङ्गभीतेरमृतमयतया धैर्यगाम्भीर्ययोगात्
न क्षुभ्यन्ते च तावन् नियमितसलिलाः सर्वदैते समुद्राः।
आहो क्षोभं व्रजेयुः क्वचिदपि समये दैवयोगात् तदानीम्
न क्षोणी नाद्रिचक्रं न च रविशशिनौ सर्वमेकार्णवं स्यात् ॥ ६४३ ॥
महाजनस्य संसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः।
पद्मपत्रस्थितं तोयं धत्ते मुक्ताफलश्रियम् ॥ ६४४ ॥
महेश्वराणां सिद्धानां जीवन्मुक्तशरीरिणाम्।
न क्रियानियमोऽस्तीह स ह्यज्ञस्य प्रकल्पितः ॥ ६४५ ॥
मा गाः प्रत्युपकारकातरधिया वैवर्ण्यमाकर्णय
श्रीकर्णाटवसुंधराधिपसुधासिक्तानि सूक्तानि नः।
वर्ण्यन्ते कविभिर्महार्णवसरिद्द्वागाग्निविन्ध्याटवी-
झञ्झामारुतनिर्झरप्रभृतयस्तेभ्यः किमात्तं फलम् ॥ ६४६ ॥
मातेव रक्षति पितेव हिते नियुङ्क्ते
कान्तेव चाभिरमयत्यपनीय खेदम्।
कीर्तिं च दिक्षु वितनोति तनोति लक्ष्मीं
किं किं न साधयति कल्पलतेव विद्या ॥ ६४७ ॥

641 Bik3279 Ś99 (100); Bik3282 Ś86. cf. कुचशैल. — Śp. 3346; SRB. p. 267. 334; SKM. 53. 65.

642 E3 N113 (114); F5 N105 (103); Bik3279 N64; Bik3280 N85; BORI329 N91 (94); RASB 7747 N109; Jodl N111; NS1 N113 (116); Pun2101 N114 (115); — SA. (*cdab*) 27. 67 (47). — [b]) मल्लीनां मालिका यथा ॥; SSD. 2. f. 142b. (*cdab*).

643 Bik3276 N extra (f. 62b. top marg.). — SDK. 4. 8. 5 (p. 231, Suvarṇarekha).

644 Meh N108. — BIS. 4755 (2145) Pañc. ed. Koseg. III. 58. Bomb. ed. 61; SRB. p. 86. 2; SRK, p. 89. 13 (Śp.). 645 ISM Gore144 V182.

646 J3 extra6. — SRB. p. 114. 11; SDK. 5. 40. 4 (Bilhaṇa).

647 G1 M1-3 N 11. 10. — BIS. 4807 (2174) Vikramaca. 127; SRB. p. 30, 14; SBH. 3445; SRK. p. 42. 3 (Sphuṭaśloka); SU. 1431; PT. 3. 28; BPB. 5; SSD. 2. f. 109; SKG. f. 11b.

मानमुद्वहतां पुंसां वरमापत् पदे पदे ।
मानहीनं सुरैः सार्धं विमानमपि संत्यजेत् ६४८ ॥

माने नेच्छति वारयत्युपशमे क्ष्मामालिखन्त्यां ह्रिया
स्वातन्त्र्ये परिवृत्य तिष्ठति करौ व्याधूय धैर्ये गते ।
तृष्णे त्वामनुबध्नता फलमियत् प्राप्तं जनेनामुना
यः स्पृष्टो न पदा स एव चरणौ स्प्रष्टुं न संमन्यते ॥ ६४९ ॥

मालतीकुसुमस्येव द्वे गतीह मनस्विनः ।
मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥ ६५० ॥

मासैरष्टभिरह्ना च पूर्वेण वयसा पुनः ।
नरस् तत् कर्म कुर्वीत येनान्ते सुखमेधते ॥ ६५१ ॥

मितमायुर्व्ययोऽनित्यं नैति यातं कदाचन ।
परामृशन्ति तदपि न भवं भोगलोलुपाः ॥ ६५२ ॥

मित्रं स्वेच्छतया नृपं नयगुणैर्लुब्धं धनैरीश्वरं
कार्येण द्विजमादरेण युवतिं प्रेम्णातिनीचं स्तवैः ।
बन्धुं च क्षमया गुरुं प्रणतिभिर्मूर्खं कथाभिर्बुधं
विद्याभी रसिकं रसेन सकलं शीलेन कुर्याद्वशम् ॥ ६५३ ॥

मुक्ताभिः शुक्तिजीवैः करगतवलयैः कच्छपैर्वा करीन्द्रैर्
भूषासंबद्धहेमान्तरगतकलया लाक्षया वृक्षवर्गैः ।
कौशेयी कीटवृन्दैः सुरधुनि सततं प्राप्यते मुक्तिरेभिर्
एताभिः सुन्दरीभिः किमुत तनुभृतां ज्ञानभाजां वदामः ॥ ६५४ ॥

मुक्ताहार गुणीभूय नोपसर्प्यः स्तनस् त्वया ।
विभवे यस्य काठिन्यं व्यर्थं तदुपसर्पणम् ॥ ६५५ ॥

648 Bik3280 N35; PU496 N29; Bik3278 and 3281 N31; Pun2101 on top marg. as N32; BSM Kalamkar 195 N30 (31); Ujj6414 N32; HU2145 V39 (29). — BIS. 4815 (2180) Bhartr. in Schiefner and Weber. p. 23.

649 — SRB. p. 77. 51; SKM. 126 22 (p. 440, Bh.); SRH. 175. 30 (Bhallata); SRK. p. 68· 20 (Sphutaśloka); Bhallataśataka 7 (KM. 4, p. 141); SSD. 4. f. 7b.

650 F5 N37; W N104; HU2145 N53 (39); PU496 N38; Bik3280 N44. Substitute for 34. — BIS. 708. 651 Nag299 N120.

652 — SU. 1006 (Bh.); Śp. 4092; SRB. p. 367. 5.

653 Śrṅ309 N81. — BIS. 4853 (2197). Nītiratna 1 in Haeb. 1 in Petrow. 37, Kāvyakal. 1, Kavyas. 8, Kavitāmṛtak. 48. ŚKDr. under मूर्खः. Carr. 475; Sp. 1551; SRB. p. 178. 1009; SRK. p. 235. 53 (ST.).

654 HU2145 N32 (22).

655 Wai2 Ś100. — c) वैभवे. — SRB. p. 246. 24; SK. 6. 52.

मुग्धस्य बाल्ये कौमारे क्रीडतो याति विंशतिः ।
जरया ग्रस्तदेहस्य यात्यल्पस्य च विंशतिः ॥ ६५६ ॥

मुण्डं शिरो वदनमेतदनिष्टगन्धं गात्रं मलेन मलिनं गतसर्वशोभम् ।
भिक्षाटनेन भरणं च हतोदरस्य कष्टं तथापि मनसो मदनेऽस्ति वाञ्छा ॥ ६५७ ॥

मुधा मुग्धे दृष्टिं तरलतरतारां वितनुषे
यथा वृत्तिः पूर्वं मम न मनसः संप्रति तथा ।
स एवाहं सैव त्वमसि पुनरन्तः सति शिवे
मनोभूतो भूयः प्रविशितुमलं दाहचकितः ॥ ६५८ ॥

मूर्खत्वं हि सखे ममातिरुचिरं मूर्खस्य चाष्टौ गुणा
आलस्यं बहुभोजनं मुखरता रात्रौ दिवा सुप्तता ।
कार्याकार्यविचारणैकबधिरो मानापमानौ समौ
विद्याशास्त्रविनोदगीतरहितो मूर्खः सुखं जीवति ॥ ६५९ ॥

मृत्योः सेनां किमेनां न कलयसि जरां वायुवाहाधिरूढां
प्रौढा[ढा ?]न् भोगान् पुरोगान् नगरमपि नवद्वारमार्गैः प्रविष्टान् ।
दन्तान् पातान् दिगन्तान् भयचकितविपर्यस्तवेशांश् च केशान्
सुप्तोऽस्यद्यापि जीव स्मरसि न चरणौ त्वं कुतो माधवस्य ॥ ६६० ॥

मृदुत्वं मृदुभिः श्लाघ्यं काठिन्यं कठिने जने ।
भृङ्गः क्षिणोति काष्ठानि कमलानि दुनोति न ॥ ६६१ ॥

यं शैवाः समुपासते शिव इति ब्रह्मेति वेदान्तिनो
बौद्धा बुद्ध इति प्रमाणपटवः कर्तेति नैयायिकाः ।
अर्हन्नित्यथ जैनशास्त्रनिरताः कर्मेति मीमांसकाः
सोऽयं नो विदधातु वाञ्छितफलं त्रैलोक्यनाथो हरिः ॥ ६६२ ॥

यत्तः कान्तासुखो श्लिष्टं यत्तः संस्कृतवाक्य ह ।
यत्र गीतरसौ भिन्नः तच्छत्रं वितरं विदुः ॥ ६६३ ॥

---

656 ISM Kaḷamkar195 V118 (121).

657 D and Lim930/39 V20. — BIS. 4896 (*acbd*). Subhāsh. 76.

658 Jod3 V119; Meh V107. — *c*) °पुरतो तिष्ठति शिवे. — *d*) मनो भूर्नो भूयः; Lim885/1 V102.

659 BORI326 N104. — BIS. 4910 (4733). Udbhaṭa in ŚKdr. under निश्चिन्त:. Subāsh. 109 (with our readings); SRB. p. 41. 66; SRK. p. 36. 21 (BIS.); SS. 15. 1; SN. 699; BPS. f. 28a. 173; SSD. 2. f. 132a; SSV. 767; JSV. 209. 1.

660 Meh V84. 661 Bik3276 N extra (f. 10a. marg.).

662 RASB9510 N1. — SRB. p. 15. 27; SS. 2. 58; JSV. 1. 31; Hanūmannāṭaka 1. 3. 663 F2 Ś99; Nag1087 Ś98 (99, corrupt); Bik3275 Ś109.

यत्नादपि कः पश्यति शिखिनामाहारनिर्गमस्थानम् ।
यदि जलदनिनदमुदितास् त एव मूढा न नृत्येयुः ॥ ६६४ ॥

यथा स्रग्वी तूर्यैर्जनपरिवृतो वध्यपुरुषः
प्रयातव्यस्थानं निपतति विषादे प्रतिपदम् ।
तथा हे भोगस्था दिवसदिवसे मृत्युनिकटं
व्रजन्तो मा यूयं भवत विभवैर्दृप्तमनसः ॥ ६६५ ॥

यदभावि न तद्भावि भावि चेन् न तदन्यथा ।
इति चिन्ताविषघ्नोऽयमगदः किं न पीयते ॥ ६६६ ॥

यदासौ दुर्वारः प्रसरति मदश् चित्तकरिणस्
तदा तस्योद्दामप्रसररसरूढैर्व्यवसितैः ।
क्व तद् धैर्यालानं क्व च निजकुलाचारनिगडः
क्व सा लज्जारज्जुः क्व विनयकठोराङ्कुशमपि ॥ ६६७ ॥

यदि धनिनः सत्पुरुषा यदि च सुरूपाणि परकलत्राणि ।
अनुपचितसुकृतसंचय तत्र हृदय किमाकुलीभावः ॥ ६६८ ॥

यदि सा प्रमदा ननु रम्यरता प्रमदा शुभदा सुखदा च सदा ।
यदि सा वनिता हृदये निहिता क्व जपः क्व तपः क्व समाधिविधिः ॥ ६६९ ॥

यदेते साधूनामुपरि मुखरा एव धनिनो
न सावज्ञैरेषामपि च निजवित्तव्ययभयम्
न वा क्लेशोऽमुष्मिन्नपरमनुकम्पैव भवति
स्वमांसत्रस्तेभ्यः क इह हरिणेभ्यः परिभवः ॥ ६७० ॥

---

664 — BIS. 5051 (2281) Bhartr. in Schiefner and Weber. p. 12. Pañc. ed. Koseg. I. 458. ed. Bomb. 108; Śp. 873 (Bh.); SRB. p. 226. 170 (Bh.); SBH. 964; SRK. p. 191. 4 (Sp.).

665 M1.5 V VIII-4. — a) M5 जनपतिवृतो. — b) M4 प्रायाद्वध्यस्थानं; M5 प्रयातव्यस्थानं.

666 BORI329 N108 (103); Nag299 N118; Bik3279 N52; Bik3280 N71 — BIS. 5181 (2342) Hit. Pr. ed. Schl. 28. Johns. 29. cf. 2487 (1509), 3519; SRB. p. 162. 429 (Vyāsa); SBH. 2662; SRH. 200. 26; Tantrākhyāyikā II, 113; Edgerton II. 68.

667 — BIS. 5203 (2358). Śantiś. 1. 22. in Haeb. 414. Kāvyakal. 24. Śatakāv. 24; SRB. p. 368. 48; SDK. 5. 62. 2 (p. 318; Bh.).

668 B N108; C N100 (101); E3 N112 (113); RASB G7747 N108; I N104 (105); BORI329 N96 (91). — cd) °संचयो न च हृदयं; Jodl N110; Pun2101 N112 (113); NS1 N111 (114). — SHV. f. 1b. 13; SK. 6. 270; JSV. 302. 2. 669 Bik3277 Ś 1-10.

670 — BIS. 5257 (2380). Śantiś. 3. 23. in Haeb. 424. Kāvyakal. 31. Śatakāv. 34. Nitisamk. 80; SRB. p. 72. 55. (var.); SDK. 5. 40. 2 (p. 304, Bh.).

यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलकुसुमवञ्चितो विहितः ।
निजवपुषैव परेषां तथापि संतापमपनयति ॥ ६७१ ॥
यद्यपि न भवति हानिः परकीयां चरति रासभे द्राक्षाम् ।
असमञ्जसं च दृष्ट्वा तथापि खलु खिद्यते चेतः ॥ ६७२ ॥
यद्यपि भवति कुरूपो वस्त्रालंकारवेषपरिहीनः ।
सज्जनसभोपविष्टो राजति विद्याधिकः पुरुषः ॥ ६७३ ॥
यद्यपि रटति सरोषं मृगपतिपुरतोऽपि मत्तगोमायुः ।
तदपि न कुप्यति सिंहो विशेषपुरुषेषु कः कोपः ॥ ६७४ ॥
यद्यपि विधिवैगुण्यात् सिंहः पतितोऽपि दुस्तरे कूपे ।
तदपि हि वाञ्छति सततं करिकुम्भविदारणं मनसा ॥ ६७५ ॥
यद्येतत्प्रोद्यदिन्दुद्युतिनिचयभृतो न स्युरम्भोजनेत्राः
प्रेङ्खत्काञ्चीकलापाः स्तनभरविनमन्मध्यभाजस्तरुण्यः ।
तत् संसारादसारादुपरतमुनयः प्राप्नुवन्त्युत्तमां द्याम्
आयासैर्वर्जिताङ्गा विकसितहृदया मोक्षमार्गे व्रजन्ति ॥ ६७६ ॥
यद् वंशो विशदो यदङ्गमगदं यद् यावदिच्छं धनं
यत्सौजन्यमभङ्गुरं यदनघं शीलं यदघ्र्यं यशः ।
यत् पत्नीसुवरत्नमूर्यदमिता प्रज्ञा सभाचातुरी
यच्च चायुर्विपुलं तदीश सकलं त्वद्भक्तिवल्ल्याः फलम् ॥ ६७७ ॥
यद् वक्त्रं मुहुरीक्षसे न धनिनां ब्रूषे न चाटुं मृषा
नैषां गर्वगिरः शृणोषि न पुनः प्रत्याशया धावसि ।

671 Es N111 (112); RASB G7747 N107; I N103 (104); Bik3280 N125; BORI329 N95 (90); Jodl N109; Pun2101 N111 (112); NS1 N110 (113). — BIS. 5278. Subhāsh. 123; Śp. 995; SRB. p. 237. 41 (Bhaṭṭāditya); SBH. 793 (Bhaṭṭadityaka); SRK. p. 205. 5, p. 218. 21 (Śp.); ST. 18. 6; Kāvyamīmāṁsā 4. (Gaekwar Or. Series I, (p. 80); VS. 281 (Bhaṭṭāditya); Āryāsaptaśatī of Govardhana. 487 (KM. 1. p. 197); SK. 3. 246; SSV. 558; SMV. 9. 14.

672 Meh N64. — BIS. 5281. Subhāsh. 296; Śp. 1026; SRB. p. 241. 137; SRK. p. 210. 1 (Sphuṭaśloka.).

673 NS1 Ś4; Bik3287 N extra5. — SHV. f. 31b.101. — [a]) विरूपो. — [cd]) तदपि सभाजनमध्ये भ्राजति etc.; SK. 6. 199; SG. f. 17a; SSD. 2. f. 108b; SSV. 746.

674 BORI329. N114 (109); HU2145 N28 (20). — SRB. p. 229. 17; SA. 27. 14; Alaṁkāraśekhara of Keśavamiśra 9. (KM. 50, p. 25); SK. 3. 197; SG. f. 18b; SSD. 2. f. 102b.

675 C N107 (108); BORI326 N107 (108). — SKM. 22. 4 (p. 86); SG. f. 14a; SSD. 2. f. 36a; SMV. 28. 5; SKG. f. 21b.

676 Bik3287 Ś34. (cf. 97). 677 BORI328 V131 (125); SMV. 25. 6.

678 E5 V extra2. — BIS. 5292 (2394). Śantiś. 1. 14. in Haeb. 412. Kāvyakal. and Śatakāv. 23. Kuvalayānanda 110 (89); SRB. p. 233. 119; SDK.

काले बालतृणानि खादसि सुखं निद्रासि निद्रागमे
तन् मे ब्रूहि कुरङ्ग कुत्र भवता किं नाम तप्तं तपः ॥ ६७८ ॥

यस्माच् च येन च यदा च यथा च यच् च
यावच् च यत्र च शुभाशुभमात्मकर्म ।
तस्माच् च तेन च तदा च तथा च तच् च
तावच् च तत्र च विधातृवशादुपैति ॥ ६७९ ॥

यस्मिञ् जीवति जीवन्ति बहवः स तु जीवति ।
बकोऽपि किं न कुरुते हिंसास्वोदरपूरणम् ॥ ६८० ॥

यः षट् सपत्नान् विजिगीषमाणो गृहेषु निर्विश्य यतेत पूर्वम् ।
अत्येति दुर्गाश्रित ऊर्जितारीन् क्षीणेषु कामं विचरेद् विपश्चित् ॥ ६८१ ॥

याचते त्रिचतुरः पयःकणांश् चातको जलधरं पिपासया ।
सोऽपि पूरयति विश्वमम्भसा हन्त हन्त महतामुदारता ॥ ६८२ ॥

यातं यौवनमधुना वनमधुना शरणमस्माकम् ।
स्फुरदुरुहारमणीनां हा रमणीनां गतः कालः ॥ ६८३ ॥

यामः स्वस्ति तवास्तु रोहिणगिरे मत्तः स्थितिः प्रच्युता
वर्तिष्यन्त इमे कथं कथमिति स्वप्नेऽपि मैवं कृथाः ।
भ्रातस् ते मणयो वयं यदि भवन्नामप्रसिद्धास् ततः
किं शृङ्गारपरायणाः क्षितिभुजो नाङ्गीकरिष्यन्ति नः ॥ ६८४ ॥

यामो दुश्चेष्टधारां स्वतनुविगलितां तां पिबामो न मद्यं
पञ्चानामिन्द्रियाणां विषयनिरसनं यत् तदश्नो न मांसम् ।
आलिङ्गामो वयं चेत् कृशकुटिलतनु सूक्ष्मणीतां न नारी
शून्ये चित्ता(?)प्रवेशे रविशशिमिथुने मैथुनं तन् न योनौ ॥६८५॥

---

5. 42. 3 (p. 305, Śilhaṇa); SRK. p. 180. 10 (Śp.); Alaṁkārakaustubha (KM. 66) p. 328; SK. 2. 217, 3. 177; Padyaveṇī 713; SSD. 2. f. 45a.

679 Ady XXIX-E-2. N IX-15. — BIS. 5343 (2418). Pañc. ed. Koseg. II. 18. ed. Bomb. 17. Hit. ed. Schl. I. 34. Johns. 41; SRB. p. 92. 71; SRK. p. 76. 4 (Hitopadeśa). SMV. 8. 2[illegible].

680 X N24. — BIS. 5348 (2419) Pañc. ed. Koseg. I. 28. ed. Orn. 10. ed. Bomb. 23. Edgerton I. 8. Hit. ed. Schl. and Johns. II. 35. Vikramaca. 4; SRB. p. 98. 6; SRH. 102. 5; SSD. 2. f. 96a. 681 ISM Kaḷamkar195 V84 (87).

682 Y2 N28; Śrn309 N28. — SRB. p. 49. 160 (transp. याचते and चातको); SHV. (f. 69a) 737; SSD. 2. f. 107a.

683 BORI326 Ś99; Ujj6414 Ś103; GVS2317 V1. — [b]) वारणम् (for शरणम्); Lim-85/1 Ś100; Lim1485 Ś110; BVB5 V1. — Śp. 4160; SRB. p. 374 207; SBH. 3394; SDK. 5. 52. 3 (p. 311, begins with गलितं for यातं); SM. 1127; SSV. 1112.

684 X2 extra6. — SRB. p. 215. 15; SBH. 911 (Govindarāja); SKM. 28. 12 (p. 99, Simhapeya; in footnote, Govindarāja).

685 GVS2387 V30; Bik3279 V52 (51), corrupt.

यावत् स्वस्थमिदं देहं यावन् मृत्युश् च दूरतः।
तावदात्महितं कुर्याः प्राणान्ते किं करिष्यसि ॥ ६८६ ॥

यासामंशुकवातेन दीपो निर्वाणतां गतः।
तासामालिङ्गने पुंसां नरके पतनं कुतः ॥ ६८७ ॥

यास्यति जलधर समयस् तवापि वृत्तिर्लघीयसी भविता।
तटिनि तटद्रुमपातनपातकमेकं चिरस्थायि ॥ ६८८ ॥

याः पश्यन्ति प्रियं स्वप्ने धन्यास् ताः सखि योषितः।
अस्माकं तु गते कान्ते गता निद्रापि वैरिणी ॥ ६८९ ॥

युवा युवत्या सार्धं यन् मुग्धभर्तृवदाचरेत्।
अन्तर्विवृतसङ्गश् चेदसिधाराव्रतं हि तत् ॥ ६९० ॥

यूनामनङ्गं जयतां विशालाः शीलाश् च लीलागृहचन्द्रशालाः।
गात्राणि पात्राणि विलासिनीनां मध्यं च वेदी भणितं च मन्त्राः॥६९१॥

येन यत्र च भोक्तव्यं सुखं वा दुःखमेव वा।
स तत्र रज्ज्वा बद्ध्वैव बलाद् दैवेन नीयते ॥ ६९२ ॥

ये नित्यं व्रतमन्त्रहोमनिरता ध्यानाग्निहोत्राकुलाः
षट्कर्माभिहृतास् तपोधनधनाः साधुक्रियाः साधवः।
शीलप्रावरणा गुणप्रवरणाश् चन्द्रार्कतेजोधिका
मोक्षद्वारकपाटपाटनभटास् ते यान्ति परमां [?] गतिम् ॥ ६९३ ॥

ये निन्दन्ति परान् स्तुवन्ति च तथा स्त्रीषु निदा कुर्वते
ये तस्यन्तरमामनन्ति यत मे सौमित्रिमित्रादिषु।
ये भुञ्जन्ति च नि * * रायवशतो भोज्यं तथा भुञ्जते
किं तैरुक्तमपत्रपैर्बत वचस्संन्यस्यते तद्वचः ॥ ६९४ ॥

ये प्राप्ते व्यसनेऽप्यनाकुलधियः संपत्सु नैवोन्नता
प्राप्ते नैव पराङ्मुखाः प्रणयिनि प्राणोपयोगैरपि।

686 — BIS. 5480 (4878). Vṛddhacān. 4, 4 (3); SRB. p. 161. 361 (Bh.).

687 C Ś32. — BIS. 5501. Subhāsh. 33; SRB. p. 251. 9; SS. 44. 22; SL. f. 36a; JSV. 241. 1. 688 BU114/7 N104. — SRB. p. 218. 3.

689 Wai2 Ś94. — BIS. 5461. Subhāsh. 19; Śp. 3434; SRB. p. 283. 3 (B); SRK. p. 132. 99 (Śp.). 690 F3 N15; Tan4915 N16.

691 X Ś21; Par Ś20.

692 Ady XXIX-E-2. N IX-14. — SRB. p. 91. 33. 693 NS1 V101.

694 BORI328 V63.

695 Nag299 N117. — SHV. f. 45a. 310 (Bh.). — d) ते भूमण्डलमण्डनैक;

ह्रीमन्तः स्वगुणप्रशंसनविधावन्यस्तुतावुत्सुका
धिग् धात्रा कृपणेन येन न कृताः कल्पान्तदीर्घायुषः ॥ ६९५ ॥

येऽमी कूर्मकचाः सकङ्कणरणत्कर्णाटसीमन्तिनी-
हस्ताकर्षणलालनैव सुभगाः प्राप्ताः परामुन्नतिम् ।
तेऽमी संप्रति पापिनापि न भुजभ्राम्यं निशातक्षुरं
क्षुण्णाः क्षोणितले लुठन्ति पतिताः प्राप्ताः पराध्याः इव ॥ ६९६ ॥

येषां न विद्या न तपो न दानं ज्ञानं च शीलं न गुणो न धर्मः ।
ते मर्त्यलोके भुवि भारभूता मनुष्यरूपेण मृगाश् चरन्ति ॥ ६९७ ॥

येषां वल्लभया समं क्षणमिव क्षिप्रं क्षपा क्षीयते
तेषां शीतकरः शशी विरहिणामुल्केव संतापकृत् ।
अस्माकं च न वल्लभा न विरहस् तेनोभयभ्रंशिनाम्
इन्दू राजति दर्पणाकृतिरसौ नोष्णो न वा शीतलः ॥ ६९८ ॥

येषामज्ञानमूढं प्रचरति न मनो गूढशास्त्रान्तराले
ते विद्वच्चक्रवाले परुषमपरुषं साट्टहासं हसन्तु ।
हंसानां वै हसन्तां मृदुसलिलतले कूजितं कूपकूले
भेकानां कारभाजः कति कति न वचो दुर्वचो व्याहरन्ति ॥ ६९९ ॥

योगेंद्रं [च] फलं ददातिमजरा राज्ञाय कस्मै पुनः
राज्ञेन दज एव भर्तुमु[म]नयः वंठाय कस्मै पुनः
वंठेन दज हिण्य पु[प]ण्ययुवती विप्राय वारस्त्रिय
विप्रेण दज एव देव सततं राज्ञं प्रदत्तं पुनः ॥ ७०० ॥

योऽन्तस्तत्त्वपरार्थसिद्धिविधनं जानात्यसौ पण्डितस्
तत्त्वे शाश्वतमर्जितं निरुपमं यो वेत्त्यसौ पण्डितः ।
संसारोत्तरणे विवेकपटुता यस्यास्त्यसौ पण्डितः
शेषाः कायविडम्बिनो विषयिणः सर्वे जनाः पण्डिताः ॥ ७०१ ॥

तिलकाः सन्तः कियन्तो जनाः।; Śp. 248; SRB. p. 52. 256; SRK. p. 11. 10 (Sphuṭaśloka). 696 BORI328 V141 (134).

697 W N13. — BIS. 5573 (2525) Bhartṛ. ed. Bohl. extra3. lith. ed. I. 2. 12, II. 13 Galan 14. Vṛddhacāṇ. 124. Subhāsh. 154; SRB. p. 40 32; SRK. p. 35. 10. (Sphuṭaśloka); SA. 7. 11 (fol. 10a); Garuḍamahāpurāṇa 109. 48 (d only); SS 6. 10; PT. 8. 21; SMV. 5. 9.

698 Meh V154 — Śp. 4106 (Bhojarāja); SRB. p. 369. 77 (Bhojarāja).

699 HU2145 V94 (76).

700 Bik3277 N1-2. (just before अं चिन्तयामि; explanatary verse in colloquial Sanskrit).

701 RASB9510 V38; PU496 V25 (24). — a) °सूत्रपरार्थ°. — d) जनाः संभिताः

रक्तत्वं कमलानां सत्पुरुषाणां परोपकारित्वम् ।
असतां च निर्दयत्वं स्वभावसिद्धं त्रिषु त्रितयम् ॥ ७०२ ॥
रतेरिव निधानानि सुखानामिव राशयः ।
अमृतस्येव कुण्डानि निर्मिताः केन योषितः ॥ ७०३ ॥
रत्नाकरं सकलगर्भमशेषसारं त्यक्त्वा प्रयाति सरितस्तटहंसराजः ॥ ७०४ ॥
रत्नाकरे परिहृता वसतिः किमन्यदङ्गीकृतः कठिनवेधनदुःखभारः ।
वक्षोजकुम्भपरिरम्भणलोलुपेन किं किं न तेन विहितं बत मौक्तिकेन ॥७०५॥
रत्नाकरः किं कुरुते हि रत्नैर्विन्ध्याचलः किं करिभिः करोति ।
श्रीखण्डखण्डैर्मलयाचलः किं परोपकाराय सतां विभूतयः ॥ ७०६ ॥
रथ्यान्तश्चरतस् तथा धृतजरत्कन्थालवस्याध्वगैः
सत्रासं च सकौतुकं च सकृपं दृष्टस्य तैर्नागरैः ।
निर्जीवीकृतचित्सुधारसमुदा निद्रायमाणस्य मे
निःशङ्कः करटः कदा करपुटी भिक्षां विलुञ्चिष्यति ॥ ७०७ ॥
रम्यं हर्म्यतलं नवाः सुनयना गुञ्जद्द्विरेफा लताः
प्रोन्मीलन्नवमालतीसुरभयो वाताः सचन्द्राः क्षपाः ।
यद्येतानि जयन्ति हन्त परितः शास्त्राण्यमोघानि मे
तद् भोः कीदृगसौ विवेकविभवः कीदृक् प्रबोधोदयः ॥ ७०८ ॥
राजते राजमञ्जाया एष बिम्बाधरव्रणः ।
सुधां पीत्वेव कान्तेन तच्छेषोऽयं समुद्रितः ॥ ७०९ ॥
राजन्नमात्येषु पुरातनेषु चिरं स्थिरा तिष्ठति राज्यलक्ष्मीः ।
नूनं शरावेषु नवेषु वारि न्यस्तं समस्तं प्रलयं प्रयाति ॥ ७१० ॥
राजा दुर्जनसंपर्कात् सर्वं दहति तत्क्षणात् ।
सलिलं पतितं तप्ते तैले दन्दह्यते न किम् ॥ ७११ ॥

---

702 E N29; F1 N24. — [c]) तु (for च); F4 N20; J1 N84 (a few letters om. in [b]). Bar5199 N36; Bik3279 N13; Bik3280 N26; Bik3278 and 3281 N22. — BIS. 5690 (2578) Bhartṛ. ed. Bohl. extra13. Haeb. 2. 22; SRB. p. 84. 14; SBH. 251. SS. 26. 26; PT. 1. 51. 703 Wai2 Ś66. 704 Wai2 N88 (only the half śloka is given).

705 Wai2 Ś99. — SRB. p. 246. 22.

706 Meh V138; Bik3287 N extra1. — BIS. 5705 (2584) Nītipradīpa1 in Haeb. 526. Kāvyakal. 12. Subhāsh. 107; SRB. p. 49. 171.

707 RASB5592 (Oriya) V X-9. — SRB. p. 370. 88; SDK. 5. 60. 3 (p. 317, Vallaṇa). 708 — SRB. p. 345, 45 (Bh.); Prabodhacandrodaya 1. 12.

709 H Ś99; F3 Ś100; F4 Ś108; BVB2 Ś.01 (100); GVS 2387 Ś100; ISM Kaḷamkar195 Ś99 (100); Meh Ś102. — SRB. p. 328. 2.

710 Bik3279 V4. 711 Bar5199 N108.

रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं भास्वानुदेष्यति हसिष्यति पङ्कजश्रीः ।
इत्थं विचिन्तयति कोशगते द्विरेफे हा हन्त हन्त नलिनीं गज उज्जहार ॥७१२

रामस्य व्यसनं बलेर्नियमनं पाण्डोः सुतानां वनं
वृष्णीनां निधनं नलस्य विपदं भीष्मस्य शत्रोर्हतिम् ।
विष्णोर्वामनतां तथार्जुनवधं संचिन्त्य लङ्केश्वरं
सर्वं दैववशादुपैति पुरुषः कः कं परित्रायते ॥ ७१३ ॥

रामाणां रमणीयमूरुयुगलं स्वैरं नितम्बस्थली
पृथ्वीं चन्द्रविनिद्रमास्यमतुले नेत्रे स्तनौ प्रोन्नतौ ।
यद्येतानि जगत्त्रयीजयविधौ शस्त्राणि चेतोभुवः
सौख्यानि प्रलपन्तु हन्त कुधियः खेदासहिष्णून्यपि ॥ ७१४ ॥

रामोऽपि भर्ता गणको वशिष्ठः सूर्योऽभिषेकी शुभलग्नचन्द्रः ।
सुखं न भुक्तं परमेषु सीता न कर्मणः कोऽपि बली समर्थः ॥ ७१५ ॥

रामो येन विडम्बितोऽमृतमयश् चन्द्रः कलङ्कीकृतः
क्षाराम्भः सरितांपतिश् च नहुषः सर्पः कपाली हरः ।
माण्डव्यो वधशूलपीडिततनुर्भिक्षाभुजः पाण्डवा
नीतो येन रसातलं बलिरसौ तस्मै नमः कर्मणे ॥ ७१६ ॥

हृष्टे का परपुष्टे मन्दे का हन्त मारुते चर्चा ।
त्वयि गतवति हृदयेशे जीवनदातापि जीवनं हरति ॥ ७१७ ॥

रे दारिद्र्य नमस् तुभ्यं सिद्धोऽहं त्वत्प्रसादतः ।
अहं सर्वत्र पश्यामि न मां पश्यति कश्चन ॥ ७१८ ॥

रे रे कोकिल मा भज मौनं किंचिदुदञ्चय पञ्चमरागम् ।
नो चेत् त्वामिह को जानीते काककदम्बकपिहिते चूते ॥ ७१९ ॥

---

712 ISM Kalaṁkar692 V72; Śrṅ309 V45. — BIS. 5777 (2625). **Bhramarāṣṭaka** 8. in Haeb. 241. Kāvyakal. 91. Kāvyasaṁ. 18. Kuvalayānanda **159**; **Śp. 1181**; SRB p. 223. 78; SBH. 754; SKM. **19**. 5; SRH. **35**. 52 (**Śṛṅgāraprakāśa**); SSV. 1096; SKG. f. 14b.

713 Ady XXIX-E-2 N IX-12. — BIS. 5782 (2630). Pañc. ed. Koseg. **III. 268. ed.** Bomb. V. 68. Vikramaca. 80; SRB. p. 94. 108; **SL. f. 40a**; **SN. 810**; **BPB.** 28; SSD. **4**. f. 6a. 714 Meh Ś109. 715 Wai2 extra 4.

716 Nag299 N111; Bik3280 N 124 (25); IO 1854 f. 25a (extra); **HU2145 N51** (38). 717 Wai2 Ś102 ([ab] corrupt). — SRB. p. 288. 19.

718 HU2145 V3. — Cf. BIS. 2784 (1148). Vikramaca. 155.

719 Wai2 extra11; BU N94 (92). — [d]) तूके (for चूते). — SRB. p. 225. 131; SRK. p. 188. 2 (Śp.); ST. **10**. 5; VS. 106; SK. **3**. 108; SU. 1178; **SSD. 2. f. 22a.**

रे रे चञ्चललोचनाञ्चितरुचे चेतः प्रमुच्य स्थिर-
प्रेमाणं बहुमानमेणनयनामालोक्य किं नृत्यसि ।
किं मन्ये विहरिष्यसे बत हतां मुञ्चान्तराशामिमाम्
एषा कण्ठतटे कृता खलु शिला संसारवारांनिधौ ॥ ७२० ॥

रे रे चातक सावधानमनसा मित्र क्षणं श्रूयताम्
अम्भोदा बहवो हि सन्ति गगने सर्वेऽपि नैतादृशाः ।
केचिद् वृष्टिभिरार्द्रयन्ति वसुधां गर्जन्ति केचिद् वृथा
यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं वचः ॥ ७२१ ॥

रे रे तक्रक मा रोदीः किं किं न भ्रामयत्यसौ ।
कटाक्षक्षेपमात्रेण करलग्ने तु का कथा ॥ ७२२ ॥

रोमन्थमारचय मन्थरमेत्य निद्रां
मुञ्च श्रमं तदनु संचर रे यथेच्छम् ।
दूरे स पामरजनो मुनयः किलैते
निष्कारणं हरिणपोत बिभेषि कस्मात् ॥ ७२३ ॥

लज्जा स्नेहः स्वरमधुरता बुद्धयः सौमनस्यं
प्राणाः स्वाङ्गे पवनसमता दुःखहानिर्विलासः ।
धर्मः शास्त्रं गुरुजननतिः शौचमाचारचिन्ताः
पूर्णा सर्वैर्जठरपिठरे देहिनां संभवन्ति ॥ ७२४ ॥

लज्जे नद्यां निमज्ज क्वचिदपि परतस्त्र तिष्ठ तिष्ठ प्रतिष्ठ
याहि द्रोणीं हिमाद्रेः पुनरपि रसिके भारति स्वस्ति तुभ्यम् ।
सोऽहं पुण्यक्षयेऽद्य प्रचुरपरिभवातङ्कनिर्नष्टशङ्कः
सेवापङ्के पतामि द्रविणकणधियां निष्कृपाणां नृपाणाम् ॥ ७२५ ॥

---

720 ISM Gore144 V188.

721 W N51 (W1 धरणिं for वसुधां in c); Pun2885 N49; NS3 54; — BIS. 5802 (2643) Bhartr. ed. Bohl. extra7. lith. ed. I. 2. 50, II. 51. Ga; SK. SRB. p. 226. 166; SRK. p. 189. 1 (Bh.); ST. 6. 9; VS. 64 (Panditar 3. 52; PT. 10. 45; SSD. 2. f. 26a; SMV. 7. 17. . p. 277. 9

722 Wai2 Ś93. — SRB. p. 260. 11 (var); SBH. 2388; S (Sphuṭaśloka); SM. 1408; SN. 274; SSV 1391. B. p. 233. 106

723 — SU1243 (Bh.); Śp. 949 (Dharmavardhana) (Dharmavardhana); SKM. 26. 5; SRK. p. 180. 9 (Śp.). RI328 V152 (144).

724 D V139; Meh V137; Bik3279 V147 (43) 5827 (2657). Pañc. ed. — b) प्राणोनङ्गः and दुःखहानिर्. — c) सुरगुरुनति. — P Koseg. V. 83. ed. Bomb. 97. Subhāsh. 202; SN. 5 tr. in Schiefner and Weber

725 HU468 V108. — BIS. 5828 (2658) ñc.); JSV. 120. 1. p. 25; SDK. 5. 43. 2 (p. 306); SRH. 102. 21

वक्त्रं पूर्णशशी सुधाधरलता दन्ता मणिश्रेणयः
कान्तिः श्रीर्गमनं गजः परिमलस्ते पारिजातद्रुमाः ।
वाणी कामदुघा कटाक्षपटली तत् कालकूटं विषं
रे रे चारुरदे किमर्थममरैरामन्थि दुग्धोदधिः ॥ ७२६ ॥

वनभुवि तनुमात्रत्राणमाज्ञापितं मे सकलभुवनभारः स्थापितो वत्समूर्ध्नि ।
तदिह सुकरतायामावयोस्तर्कितायां मयि पतति गरीयानम्ब ते पक्षपातः ॥७२७

वनानि दहतो वह्नेः सखा भवति मारुतः ।
स एव दीपनाशाय कृशे कस्यास्ति सौहृदम् ॥ ७२८ ॥

वनेऽपि सिंहा मृगमांसभक्षणाद् बुभुक्षिता नैव तृणं चरन्ति ।
एवं कुलीना व्यसनाभिभूता न नीचसङ्गात् सुखमाद्रियन्ते ॥ ७२९ ॥

वयं दरिद्राः कुशलाश्च च पण्डिता न चापि मूर्खा मणिरत्नमण्डिताः ।
सचक्षुषः शुद्धपटाभिशोभिता नान्यत्र हीनाः कनकैरलंकृताः ॥ ७३० ॥

वयमनिपुणाः कर्णप्रान्ते निवेशयितुं मुखं
कृतकमधुरं भर्तुर्भावं न भावयितुं क्षमाः ।
प्रियमपि वचो मिथ्या वक्तुं जनैर्न च शिक्षिताः
क इह सगुणो येन स्याम क्षितीश्वरवल्लभाः ॥ ७३१ ॥

वयमेव पुरा यूयं यूयमेव पुरा वयम् ।
इदानीमर्थसंबन्धाद् यूयं यूयं वयं वयम् ॥ ७३२ ॥

वरं कार्यं मौनं न च वचनमुक्तं यदनृतं
वरं क्लैब्यं पुंसां न च परकलत्राभिगमनम् ।
वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवादेऽप्यभिरतिर्
वरं भिक्षाशित्वं न च परधनास्वादनसुखम् ॥ ७३३ ॥

726 BORI329 Ś100 (101); Pun2101 Ś101 (102); BORI Limaye273 Ś115. — BIS. 5897. Subhāsh 17; SLP. 1. 6.

727 X2 extra7. — Campūrāmāyaṇa II. 25.

728 X2 extra8. — BIS. 5927 (2716). Cāṇa. 99. in Weber. Pañc. ed. Koseg. III. 56. ed. Bomb. 57. Vikramaca. 154. Subhāsh. 228, 273. Carr. 487; Śp. 488; SRB. p. 155. 120; SBH. 2682; SRH. 176. 9 (Bhoja); SRK. p. 223. 15 (Sphuṭaśloka); SL. f. 42a, 46a; SSD. 2. f. 90a; SSV. 405; JSV. 247. 1; SKG. f. 16a. 729 Bar3199 N11. — BIS. 5931. Subhāsh. 66.

730 GVS 2387 V122. — Cf. SRB. p. 40. 36; SBH. 3440.

731 — SKM. 123. 7; SDK. 5. 43. 5 (Bh.); SRH. 124. 17; SHV. f. 73a. 803.

732 C V69; D V69; I V55 (61). C 312. — SMV. 14. 1; SLP. 10. 9.

733 Wai2 N36. — BIS. 5981 (2780). Hit. ed. Schl. I. 129. Jonhs. 144. Padyasaṃgraha 11 in Haeb. and Kāvyas. Kavyakal. 10. Vāmanap. 56, in ŚKDr. sub वरं; SRB. p. 177. 985; SRK. p. 239. 86 (Sphuṭaśloka).

वरं गृध्रो हंसैः सलिलपरितुष्टैः परिवृतो
न हंसः क्रव्यादैः पितृवनविहंगैरकरुणैः ।
परीवारः क्षुद्रो दहति गुणिनं चापि पुरुषं
सहायैरक्षुद्रैर्भवति गुणहीनोऽपि गुणवान् ॥ ७३४ ॥

वरं दरिद्रात् कुशलाश् च पण्डिताः न चापि मूर्खा मणिरत्नमण्डिताः ।
सचक्षुषः शुद्धपटाभिशोभिता नान्यत्र हीनाः कनकैरलंकृताः ॥ ७३५ ॥

वरं मृत्युर्बाल्ये न पुनरधनं जीवितमिदं
वरं वासोऽरण्ये न पुनरविवेके च नृपतौ ।
वरं भिक्षा भोज्यं न पुनरपमाने गृहगतं
वरं वेश्या भार्या न पुनरविनीता कुलवधूः ॥ ७३६ ॥

वरं वनं व्याघ्रगजेन्द्रसेवितं द्रुमालयं पत्रफलाम्बुभोजनम् ।
तृणेषु शय्या वरजीर्णवल्कलं न बन्धुमध्ये धनहीनजीवनम् ॥ ७३७ ॥

वरमहिमुखे क्रोधाध्माते करो विनिवेशितो
विषमपि वरं पीत्वा सुप्तं कृतान्तनिवेशने ।
गिरिवरतटान् मुक्तश् चात्मा वरं शतधा कृतो
न तु खलजनावाप्तैरर्थैः कृतं हितमात्मनः ॥ ७३८ ॥

वाचो हि सत्यं परमं विभूषणं कुलाङ्गनानां तपसः कृशत्वम् ।
द्विजस्य विद्यैव पुनस् तथा क्षमा शीलं हि सर्वस्य नरस्य भूषणम् ॥ ७३९ ॥

वासो बहूनां कलहो भवेद् वार्ता द्वयोरपि ।
एक एव चरेत् तस्मात् कुमार्या इव कङ्कणः ॥ ७४० ॥

734 Tan10236 N99.

735 GVS2387 V122. — Cf. SRB. p. 40. 36; cf. SBH. 3440

736 D V134 (*adbc*). — [a]) वरं बाल्यभ्रष्टं न पुनरधनं यौवनमिदं — [b]) पुनरविवेकाधिकपुरे. — [c]) वरं प्राणत्यागो न पुनरगुणारामममधुना — [d]) पत्नी (for भार्या); HU2145 N22 (15); Bik3279 V142 (38); BORI328 V146 (138). — SRK. p. 237. 71 (Sphuṭaśloka).

737 Ujj6414 V105 (106); HU468 V109; Bik3277 N extra4; NS1 Ś3 (N extra); SVP 159 no. not noted. — BIS. 5049 (2727). Nītiratna15 in Haeb. 13 in Kāvyakal. 14 in Kāvyasa. Bhartṛ. in Schiefner and Weber. p. 25. Vṛddhacāṇ. 10 12. Pañc. ed. Koseg. V. 21. cd. Bomb. 23. Hit. ed. Schl. I. 144. Johns. 160. Subhāsh. 164; SRB. p. 66. 46; SSD. f. 139a; SMV. 7. 14.

738 — BIS. 5969 (2741) Bhartṛ. Śp. 255; SRB. p. 80. 38 (Bh.); SBH. 456; SRK. p. 47. 3 (ST.); Tantrākhyāyikā II. 68, Edgerton II. 41, SSD. 2. f. 138b.

739 C N46; BORI329 N49; Ujj6414 N49; GVS2387 N51; PU496 N104 (103). — SRB. p. 84. 15 (cf. जवो हि). 740 ISM Kalamkar195 V108 (111).

विकीर्णहरिचन्दनद्रविणि यत्र लीलालसा
निपेतुरलिचञ्चलाश् चतुरकामिनीदृष्टयः ।
तदेतदुपरि भ्रमन् निबिडगृध्रजालं जडैर्
लुठत्कृमिकलेवरं विहितनासिकैर्वीक्ष्यते ॥ ७४१ ॥

विद्या काचित् स्फुरति महती भास्वती चेतसोऽन्तर्
यन्माहात्म्यात् तृणवदियती मन्यतेऽपि त्रिलोकीम् ।
किं तेषां सा चणककणिकालेशमात्रे स्पृहासौ
या दैन्यस्य प्रथयति व[भ?]यं राजराजे मुहूर्तम् ॥ ७४२ ॥

विद्वत्त्वं च नृपत्वं च नैव तुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूजितो राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥ ७४३ ॥

विद्वांसः शतसंख्यशास्त्रपठनव्यापारशुद्धाशयाः
सन्त्येके मुनयोऽपि दुस्तरतपोनिर्दग्धकर्मेन्धनाः ।
ध्यानध्येयलवेन योगनिपुणास् तिष्ठन्ति ते योगिनो
दृश्यन्तेऽमलनिर्विकारमहसानन्दैकभाजो भुवि ॥ ७४४ ॥

विद्वांसो वसुधातले परगुणश्लाघासु वाचंयमा
भूपालाः कमलाविलासमदिरामीलन्मदाघूर्णिताः ।
आस्ये धास्यति कस्य लास्यमधुना धन्यस्य कामालस-
स्वर्वामाधरमाधुरीमधरयन् वाचां प्रचारो मम ॥ ७४५ ॥

विद्वानेव विजानाति विद्वज्जनपरिश्रमम् ।
न हि वन्ध्या विजानाति गुर्वीं प्रसववेदनाम् ॥ ७४६ ॥

विधिरेव विशेषगर्हणीयः करट त्वं रट किं तवापराधः ।
सहकारतरौ चकार योऽसौ सहवासं सरलेन कोकिलेन ॥ ७४७ ॥

---

741 D and Meh V135; BORI328 V147 (139); Bik3279 V143 (39). — Śp. 4078 (Indrakavi); SRB. p 396. 2 (Indra); SKM. 94. 10.

742 BORI329 V95; Pun2101 V95; Pun697 V117; Bik3278 and 3281 V123.

743 IO K7207 N II-10. — BIS. 6109 (2804). Caṇa. 3 in Haeb. 312. Saṁskṛtapaṭhop. p. 53. in Hoofer p. 72. in Galan. 9. Vṛddhacāṇ. Berlin MS. 46. Pañc. ed. Koseg. II. 56. 129. ed. Bomb. 51. Prasaṅgābh. 5. Subhāsh. 8; SRB. p. 38. 7; SBH. 3426; SRII. 28. 1 (Mbh?); SRK. 32. 6 (Hitopadeśa); SN. 690.

744 ISM Gore144 V192; GVS2387 V70. — [a]) °रसहसा°.

745 BU V1. — SHV. f. 40a. 233 (Paṇḍitarāja Jagannātha). — [a]) °वच:° (for °गुण°). — [b]) °मदिरोन्मील°. — [c]) कामालस-. — [d]) विलासो (for प्रचारो); SK. 2. 23.

746 IO K7207 N II-11. — BIS. 6114 (2806). Kuvalayānada 65. Nītiśāstra in Telugu char. 106. Carr. 462; SRB. p. 38. 5; SRII. 28. 8 (Nītiśāstra); SRK. p. 32. 3 (Kuvalayananda); PT. 3. 9; SSD. 2. f. 102a.

747 X extra2. — BIS. 6124 (2813). Kuvalayānanda 112a (91a); SRB. p. 228. 209; SRK. p. 194. 7 (Kuvalayānanda).

विधूतकेशाः परिलोलितस्रजः सुराङ्गनानां प्रविलुप्तचन्दनाः ।
अतिप्रसङ्गाद् विहितागसो मुहुः प्रकम्पमीयुः सभया इवोर्मयः ॥ ७४८ ॥

विरुद्धस् तथ्यो वा भवतु वितथो वा यदि परं
प्रसिद्धः सर्वस्मिन् हरति महिमानं जनरवः ।
तुलोत्कीर्णस्यापि प्रकटनिहताशेषतमसो
रवेस् तादृक्तेजो न हि भवति कन्यां गत इति ॥ ७४९ ॥

विश्वासायतनं वि * * दलनं देवैः कृताराधनं
मुक्तेः पथ्यदनं जलाग्निशमनं व्याघ्रोरगस्तम्भनम् ।
* यः संवननं समृद्धिजननं सौजन्यसंजीवनं
कीर्तेः केलिवनं प्रभावभवनं सत्यं वचः पावनम् ॥ ७५० ॥

विषस्य विषयाणां च दूरमत्यन्तमन्तरम् ।
उपभुक्तं विषं हन्ति विषयाः स्मरणादपि ॥ ७५१ ॥

वीतरागभयक्रोधो मुक्तः सर्वमदैरिह ।
कदा शंभो भविष्यामि कर्मनिर्मूलनक्षमः ॥ ७५२ ॥

वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः
पुष्पं पर्युषितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं वनान्तं मृगाः ।
निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भ्रष्टं नृपं मन्त्रिणः
सर्वः कार्यवशंगतोऽभिरमते कस्यास्ति को वल्लभः ॥ ७५३ ॥

वृथाग्रे दशनो मुग्धे दष्टे वाधरपल्लवे ।
खण्डित * * * * * * * * * पयोधरा ॥ ७५४ ॥

व्यङ्गं शरीरं सुभगं भटानां कपोलपाली मलिना गजानाम् ।
कुचेलता प्रोषितभर्तृकाणां दानाद् दरिद्रः सुभगत्वमेति ॥ ७५५ ॥

748 — SRB. p. 338. 78 (Bh.).

749 A N50. — c) A1 (t by corr). 2 प्रगटनिहता°.

750 HU2145 N44 (33).

751 BORI326 Ś100; Ujj6414 Ś104; GVS2387 Ś extra1; Lim885/1 Ś101; Lim1485 V extra3. — BIS. 6225 Subhāsh. 75; SRB. p. 158. 231 (Candragopin); SBH. 3368 (Candragopin); SRH. 196. 3 (Vyāsaśataka); SS. 45. 29; SK. 6. 245; SMV. 23. 20; JSV. 237. 3.

752 ISM Kaḷamkar692 V55.

753 ISM Kaḷamkar195 V126. — BIS. 6246 (2883). Saptaratna4. Vānaryaṣṭaka 8. in Haeb. Kāvyakal. and Kāvyas. Nītisaṁk. 40. Pañc. ed. Koseg. II. 102; Śp. 1543; Subhāsh. 156; SRB. p. 178. 1013. 754 F4 S109.

755 GVS2387 N8; Bik3282 and Bar5199 N7. — d) in marg, orig. न निन्द्यतामेत्यविभूषणत्वम् ॥; Lim1485 extra f. 1b.

व्याधस्याचरणं ध्रुवस्य च वयो विद्या गजेन्द्रस्य का
कुब्जायाः किमु नाम रूपमधिकं किं तत् सुधाम्नो धनम् ।
वंशः को विदुरस्य यादवपतेरुग्रस्य किं पौरुषं
भक्त्या तुष्यति केवलं नवगुणैर्भक्तप्रियो माधवः ॥ ७५६ ॥

व्यालुम्पन्ति समाधिमाधिविधुरं चैता मनः कुर्वते
लोभाभावविशेषभूरिविरहे संप्राप्य चेतो यतः ।
एतासां न वयं न चम्पकरुचिष्वङ्गेष्वनङ्गीकृतं
प्रामाण्यो हरिणीदृशां तव दृशोरन्तः स्थिता ब्रह्मणि ॥ ७५७ ॥

व्योम्न्येकान्तविहारिणोऽपि विहगाः संप्राप्नुवन्ति क्षितिं
बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलान् मीनाः समुद्रादपि ।
[दुर्नीतं किमिहास्ति किं सुचरितं] कः स्थानलाभे गुणः
कालो हि व्यसनप्रसारितकरो गृह्णाति दूरादपि ॥ ७५८ ॥

शक्यो वारयितुं जलेन हुतभुक् छत्रेण सूर्यातपो
नागेन्द्रो निशिताङ्कुशेन समदो दण्डेन गोगर्दभौ ।
व्याधिर्भेषजसंग्रहैश् च विविधैर्मन्त्रप्रयोगैर्विषं
सर्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य नास्त्यौषधम् ॥ ७५९ ॥

शतं वा लक्षं वा नियुतमथ वा कोटिमथ वा
तृणायाहं मन्ये समयविपरीतं यदि भवेत् ।
शतं तल् लक्षं तन् नियुतमपि तत् कोटिरपि तद्
यदाप्तं सन्मानादपि तृणमनम्रेण शिरसा ॥ ७६० ॥

शरीरं सुरूपं तथा वा कलत्रं धनं मेरुतुल्यं वचश् चारु चित्रम् ।
हरेरङ्घ्रियुग्मे मनश् चेन्न लग्नं ततः किं ततः किं ततः किं ततः किम् ॥७६१॥

---

756 PU496 Ś101 (102). 757 Bik3278 and 3281 V133.

758 Ady XXIX-E-2 N IX-16. — Lacuna in c from BIS. 6336 (2922). Aṣṭaratna2. Nītipradīpa5. in Haeb. Kāvyakal and Kāvyas. Pañc. ed. Koseg. II. 21. ed. Bomb. 20. Hit. ed. Schl. I. 46. Johns. 53; SRB. p. 374. 203; SDK. 5. 72. 2 (p. 325, Vasubhāga); SRK. p. 100. 1 (Hit.); SSD. 4. f. 5b.

759 W N11; Y6 T1 (but om. in ASP1035 and other ASP MSS of T1). N10 [Also HU1387 N4; Pun2885 and Ady XXV-L-2. N11; NS3 N105 (extra)]. — a) W4 Y6 T1 भुक्छूर्पेण. — b) W4 T1A गौर्गार्दभः; Y6 T1B गौर्गर्दभः. — c) W1t.4 Y6 T1 मंत्रैः (for मन्त्र-). — BIS. 6348 (2929) Bhartr. ed. Bohl. extra1. lith. ed. I. 2. 10, II. 11. Galan6. Pañcaratna5 (Haeb. p. 4). Kāvyakal. and Kāvyas. Carr. 446. Subhāsh. 282; SRB. p. 41. 68; SBH. 2943; SRK. p. 35. 8 (Bh.); Sūktāvali 17; SA. 27. 81 (61); cf. SRH. 54. 16; VS. 883 (Bh.); SS. 15. 2; SSD. 2. f. 132a; SSV. 761; JSV. 209. 4. 760 — SDK. 5. 40. 3 (p. 304, Bh.).

761 Meh V160 (final). [Śaṃkarācārya. ?]

शान्ते मन्मथसंगरे रणभृतां सत्कारमातन्वती
वासोऽदाज् जघनस्य पीनकुचयोर्हारं श्रुतेः कुण्डलम् ।
बिम्बोष्ठस्य च वीटिकां सुनयना पाणौ रणत्कङ्कणं
पश्चाल् लम्बिनि केशपाशनिचये बन्धो हि युक्तक्रमः ॥ ७६२ ॥

शास्त्रं नाधिगतं व्रतं न चरितं दानं न दत्तं मया
गङ्गातीरतरङ्गनिर्मलजलैः स्नात्वा हरो नार्चितः ।
तन्वङ्गी नवयौवनस्तनतटी नालिङ्गिता कामिनी
इत्थं जन्म निरर्थकं गतमहोऽरण्ये यथा मालती ॥ ७६३ ॥

शिकतासु तैलं सुकृतं [कृ]तघ्ने शीतं हुताशे स्नपनं च [तीर्थे] ।
उत्पद्यते कालवशात् कदाचिद् वे[श्या] सुरापो न भवेत् कदाचित् ॥ ७६४ ॥

शिखिनि कूजति गर्जति तोयदे स्फुरति जातिलताकुसुमाकरे ।
अह ह पान्थ न जीवति सा प्रिया नभसि मासि न यासि गृहं यदि ॥ ७६५ ॥

शिशिरे निशासु वाते वाते शीतयति कुन्दगन्धयते ।
कान्ताकुचान्तराले शीते लोके तु भाग्यवान् पुरुषः ॥ ७६६ ॥

शीतार्ता इव संकुचन्ति दिवसा नैवाम्बरं शर्वरी
शीघ्रं मुञ्चति तावदेव हुतभुक् कोणं गतो भास्करः ।
[illegible]हुताशभाजि हृदये त्वत्प्रेयसीभिर्भवान्
आस्ते किं करवाम धामरहिता शीतातिभीता वयम् ॥ ७६७ ॥

श्रुतिस्मृतिपुराणानां यदेकं वाच्यमव्ययम् ।
तस्मै विश्वेशमूलाय नमो मुग्धेन्दुमौलये ॥ ७६८ ॥

---

762 Wai2 extra3. — Śp. 3703; SRB. p. 321. 24; SBH. 2134; SK. 5. 140; SU. 705; SMV. 18. 12; SLP. 1. 15.

763 BORI Limaye273 Ś19 (20); BU73/29 N58. — [a]) वेदा नाभ्यसिता (for शास्त्रं नाधिगतं). — [b]) गंगातोय°. — [c]) श्यामाङ्गीवरकुङ्कुमस्तनतटी. — [d]) एवं (for इत्थं) and क्षितितले (for गतमहो); Ujj6414 V54 (56) and Pun2127 V85 (corrupt). — [a]) योगो नाभ्यसितो. — [b]) गंगाफेनशशांकनिर्मलजले. — [c]) श्यामांगीवरकुंकुमेन रचिता भुक्ता न पीनस्तनी (°कुंकुमार्चिततनुर् in Pun2127); HU2145 V88 (84) शस्त्रं°.

764 HU2145 N122 (104).

765 D Ś62. — [b]) °कुसुमाकुले; F1 Ś61. — [b]) स्फुटति. — [c]) ते (for सा); F2 Ś61. — [a]) नृत्यति (for कूजति). — [c]) ते (for सा); F4 Ś68. — [b]) स्फुटति and °कुसुमाकुले; Ś62 in R. P. Dewhurst J. U. P. Hist. Soc. I. — SRB. p. 342. 84; SLP. 10. 16. 766 Mys KB 340 and Telugu printed ed. (1840 ?) Ś100 (final).

767 Śrn309 Ś100. 768 IO K7207 and Mys 1642 Ś1.

संकल्पमात्रमेवेदं जगन् मिथ्यासमुत्थितम् ।
असंकल्पनमात्रेण ब्रह्मन् क्वापि विलीयते ॥ ७६९ ॥

संगमविरहविवर्के वरमिह विरहो न संगमस् तस्याः ।
संगम एका भवती विरहे जगन्ति त्वन्मयानि स्युः ॥ ७७० ॥

संगीतभारतकथा गन्धताम्बूलचर्वणम् ।
सुस्त्रीसमागमे तानि सदा सर्वसुखानि च ॥ ७७१ ॥

संदष्टेऽधरपल्लवे सचकितं हस्ताग्रमाधुन्वती
मा मा मुञ्च शठेति कोपवचनैरानर्तितभ्रूलता ।
सीत्काराञ्चितलोचना सरभसं यैश् चुम्बिता मानिनी
प्राप्तं तैरमृतं श्रमाय मथितो मूढैः सुरैः सागरः ॥ ७७२ ॥

संपदो जलतरङ्गविलोला यौवनं त्रिचतुराणि दिनानि ।
शारदाभ्रमिव चञ्चलमायुः किं धनैः परहितानि कुरुध्वम् ॥ ७७३ ॥

स कोऽपि स्मर्यतां मन्त्रः स देवो वाप्युपास्यताम् ।
येन न स्त्रीपिशाचीयं ग्रसते शीतजीवितम् ॥ ७७४ ॥

सतां हृदि विनोदाय ज्ञानवार्तां विचिन्वताम् ।
परोपकरणे यत्नः साधूनां भवति ध्रुवः ॥ ७७५ ॥

सत्यं मनोहरा रामाः सत्यं रम्या विभूतयः ।
किंतु मत्ताङ्गनापाङ्गभङ्गिलोलं हि जीवितम् ॥ ७७६ ॥

---

769 ISM Gore144 V178.

770 H Ś77; NS3 Ś79 (80). — BIS. 6671 (3101) Sāhityadarpaṇa 285. ed. Calc. (1828) p. 303. Vet in LA (III) 21; SRB. p. 277–8. 19; SDK. 2. 91. 4 (p. 128, Dharmakīrti); SS. 43. 4; SK. 5. 13; SU. 564; SMV. 14. 12; SLP. 9. 34.

771 NS3 N101 (102). — [a]) सङ्गीत; Āna624 Ś102. — [a]) सङ्गीत; Kavi Bāla's trans. संगीत.

772 BORI329 Ś99 (100); Pun2101 Ś100 (101). — BIS. 6807 (3160) Amaruśataka 32 (NSP ed. 36): Subhāsh. 18; Śp. 3668 (Amaruka); SRB. p. 317. 5; SBH. 1303; SKM. 78. 10 (Amaruka); SDK. 2. 126. 5 (p. 150, Amaru); 127. 5 (p. 151, Yuvatisaṁbhogakāra); AMD. 107; SS. 56. 24; SL. f. 3a; BPS. f. 11b. 62.

773 D V140; BORI328 V158 (149), Bik3280 V152 (48). — SBH. 3316; SS. 23. 9; SSV. 242.

774 D V151; BORI328 V168 (59); Bik3279 V152 (48); Āna (Apte fragment) V153 (final) — SS. 44. 11. 775 ISM Gore144 V185.

776 — BIS. 6733. Subhāsh. 79; RKB. f. 39a (Bh.); SRB. p. 372. 180; SBH. 3266; AMD. 483; SRH. 197. 30; JSV. 266. 13; Aucityavicāracarcā of Kṣemendra (KM. 1 p. 132, Vyāsa).

सत्यां क्षितौ किं कशिपोः प्रयासैर् बाहौ स्वसिद्धे ह्युपबर्हणैः किम् ।
सत्यञ्जलौ किं पुरुधान्नपात्र्या दिग्वल्कलादौ सति किं दुकूलैः ॥ ७७७ ॥
सदनमुपगतोऽहं पूर्वमम्भोजयोनेः सपदि मुनिभिरुच्चैरासनेषूज्झितेषु ।
सशपथमनुनीय ब्रह्मणा गोमयाम्भःपरिमृजितनिजोरावाशु संवेशितोऽस्मि ॥ ७७८
सन्त्येवात्र वने वनेऽपि बहवो निम्बाः क्वचिच् चन्दनः
क्रोशन्ते प्रतिदिक्षु केवलमिमे काका वसन्ते कुहूः ।
पाषाणैः परिपूरिता वसुमती जात्यो मणिर्दुर्लभस्
तन्मन्ये खलसंकुलं जगदिदं कुत्रापि ते सज्जनाः ॥ ७७९ ॥
समय एव करोति बलाबलं प्रणिगदन्त इतीव शरीरिणाम् ।
शरदि हंसरवाः परुषीकृतस्वरमयूरमयूरमणीयताम् ॥ ७८० ॥
समारम्भा भग्नाः कति न कति वारांस् तव पशो
पिपासोस् तुच्छेऽस्मिन् द्रविणमृगतृष्णार्णवजले ।
तथापि प्रत्याशा विरमति न तेऽद्यापि शतधा
न दीर्णं यच् चेतो नियतमशनिग्रावघटितम् ॥ ७८१ ॥
समाश्लिष्यत्युच्चैर्जघनपिशितपिण्डं स्तनधिया
मुखं लालाक्लिन्नं पिबति चषकं सासवमिव ।
अमेध्यक्ल[क्ले]दार्द्रे पथि च रमते स्पर्शरसिको
महामोहान्धानां किमिव रमणीयं न भवति ॥ ७८२ ॥
सरसा सुपदन्यासा सालंकारा सुवर्णमयमूर्तिः ।
आर्या तथा च भार्या न लभ्यते पुण्यहीनेन ॥ ७८३ ॥
सर्पदुर्जनयोर्मध्ये वरं सर्पो न दुर्जनः ।
सर्पो दशति कालेन दुर्जनस् तु पदे पदे ॥ ७८४ ॥

---

777 ISM Kalamkar195 V86 (89). — BIS. 6738 (3131) Bhāg. P. 2. 2. 4.

778 ISM Kalamkar195 V88 (91). — SRH. 12. 6 (Prabodhacandrodaya). Prabodhacandrodaya 2. 10.

779 X N70. — BIS. 2928. Subhash. 12; SSD. 2. f. 92a (var.).

780 BVB2 extra marg. f. 1b. — SRB. p. 344. 32 (Māgha).

781 H V65. — BIS. 6850 (5173) Prab. 76 [4. 20]; SRB. p. 77. 46; SRK. p. 295. 11 (BIS).

782 BIS. 6854 (3179). Śāntiś. Haeb. 1. 29. Kāvyakal. and Nītis. Śatakāv 26; SRB. p. 372. 134; SBH. 3388; SRK. p. 295. 14 (BIS.); SU 1030 (Bh.).

783 E4 V120 (19) extra; BOR1333 V119 extra; RASB. 7747 V119; Pun2101 V108 extra. — SRB. p. 30. 17; SRK. p. 42. 12 (Prasaṅgaratnāvalī).

784 BORI329 N31 (30). — BIS. 6900 (4196). Subhāsh. 86; SRB. p. 54. 30; Cāṇakyanītidarpaṇa. 3. 4; SK. 2. 123; SMV. 10. 6.

सर्पः क्रूरः खलः क्रूरः सर्पात् क्रूरतरः खलः ।
मन्त्रौषधिवशात् [? शः] सर्पः खलः केनोपशाम्यते ॥ ७८५ ॥

सर्पाः पिबन्ति पवनं न च दुर्बलास् ते
शुष्कैस् तृणैर्वनगजा बलिनो भवन्ति ।
कन्दैः फलैर्मुनिवराः क्षपयन्ति कालं
संतोष एव पुरुषस्य परं निदानम् ॥ ७८६ ॥

सर्वः प्रेप्सति यत्सुखाप्तिमतिता सा सर्वकर्मक्षयात्
सद्वृत्तात् स च तच् च बोधनियतं सोऽप्यागमात् स श्रुते ।
सावाप्तात् [?] स च सर्वदोषरहितो रोगादयस् ते व्यथस्
तद्युक्त्या सुविचार्य सर्वसुखदं सन्तः श्रयन्तु श्रियैः ॥ ७८७ ॥

सर्वशक्तिमयो ह्यात्मा यद् यथा भावयत्यलम् ।
तत् तथा पश्यति तदा स संकल्पविजृम्भितम् ॥ ७८८ ॥

सर्वे लतान्तास् तरुमाश्रयन्ति सर्वे नद्यः ते सागरमाश्रयन्ति ।
सर्वे तरुण्यां पतिमाश्रयन्ति सर्वे जनाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥ ७८९ ॥

सर्वे वयमिह स्वप्नपुरुषास् तव सुव्रत ।
अस्माकं त्वं * * * * सर्वे स्वप्ननरा वयम् ॥ ७९० ॥

सहवर्धितयोर्नास्ति संबन्धः प्राणकाययोः ।
पुत्रमित्रकलत्रेषु संबन्धित्वकथैव का ॥ ७९१ ॥

साधुरेवार्थिभिर्याच्यः क्षीणवित्तोऽपि सर्वदा ।
शुष्कोऽपि हि नदीमार्गः खन्यते सलिलार्थिभिः ॥ ७९२ ॥

सानन्दं सदनं सुताश् च सुधियः कान्ता न दुर्भाषिणी
सन्मित्रं सधनं स्वयोषिति रतिश् चाज्ञापराः सेवकाः ।

---

785 X N44 (X2 °वशी सर्पः in [c]); Y1 N45. — BIS. 6899 (3197) Cāṇa. 26. in Haeb. 75 in Weber. Vṛddhacāṇa. Berlin Ms. 232. Prasaṅgābh. 10. Galan. (varr.) 89; SRB. p. 54. 33; SRK. p. 32. 10 (Sp.), SA. 27. 27; ST. 3. 31; SK. 2. 124; PT. 9. 87, SSD. 2 f. 149o, SMV. 10. 8.

786 PU496 N107 (106). — BIS. 6903 (3199) Pañc, ed. Koseg. 2. 161. Subhāsh. 208; Sp. 318, SRB. p. 75. 11; SRK. p. 54. 11 (Sphutaśloka).

787 BORI328 V171 (162) corrupt, Bik3279 V165 (61).

788 ISM Gore144 V177. 789 IO K7207 N32.

790 ISM Gore144 V173. 791 IO 1151b V104 (per H. N. Randle).

792 — BIS. 6988 (3233) Bhartr. in Śp. Schiefner and Weber p. 6. Galan 2. 36; Śp. 399; SRB. p. 73. 4; SRK. p. 60. 14 (Prasaṅgaratnāvalī); SL. f. 52a; SSV. 1264.

793 Ujj711 V51. — [ab]) सौन्दर्यं सदनं सुतस्तु दुहिता कान्ता मृदुभाषिणी स्वेच्छापूर्णधनं etc. — [d]) मङ्गमुपागमं प्रतिदिनं ।; NS3 V42. — [a]) कान्ता मृदूभाषिणी. — [b]) as in

आतिथ्यं शिवपूजनं प्रतिदिनं मिष्टान्नपानं गृहे
साधोः सङ्गमुपासते हि सततं धन्यो गृहस्थाश्रमः ॥ ७९३ ॥

सारं सारङ्गरङ्गत्तरुणतृणशिखा खण्डवायेन खेदं
क्षोभं नीत्वा सलीलं सलिलमनुपिबेर्योषिता पीतशेषम्।
धन्यस् त्वं यद् वनान्ते गमयसि समयं दारुणद्रव्यगर्व-
प्रध्मातोद्ग्रीवगृध्नु प्रहिलखलखरक्ष्मायवक्त्राण्यपश्यन् ॥ ७९४ ॥

सा हानिस् तन् महच् छिद्रं सा चान्धजडमूकता।
यन् मुहूर्तं क्षणं वापि वासुदेवं न चिन्तयेत् ॥ ७९५ ॥

साहित्यसंगीतकलाविहीनः साक्षात् पशुः पुच्छविषाणहीनः।
तृणं न खादन्नपि जीवमानस् तद् भागधेयं परमं पशूनाम् ॥ ७९६ ॥

सिंहो बली द्विरदशूकरमांसभोजी संवत्सरेण रतिमेति किलैकवारम्।
पारावतः खरशिलाकणमात्रभोजी कामी भवत्यनुदिनं वद कोऽत्र हेतुः ॥७९७॥

सीत्कारं कारयति व्रणयत्यधरं तनोति रोमाञ्चम्।
नागरिकः किं मिलितो न हि न हि सखि हैमनः पवनः ॥ ॥ ७९८ ॥

सुगन्धं वनिता वस्त्रं गानं ताम्बूलभोजनम्।
शय्या च भूषणं चैव अष्टौ भोगाः प्रकीर्तिताः ॥ ७९९ ॥

सुजनं कुजनं मन्ये महान् वंशसमुद्भवः।
स्वपरिभ्रमणेनैव परतापं व्यपोहति ॥ ८०० ॥

Ujj711. — [d]) साधूसंगतिनित्यमेव च गृहे. — BIS. 6998 (5224). Vṛddhacāṇa. 12. 1; SRB. p. 89. 4; SRK. p. 95. 1 (Bh.).

794 D V128; F1.2 V105; BORI328 V130; HU271 V128; SVP 159 V extra12. — [b]) क्षौधं पीत्वा. — [c]) दारुणे रूपगर्व; GVS2387 V113. — [b]) क्रोधं (for क्षोभं). — [d]) खरखलक्ष्माण्यवक्राण्यपश्यन्।; Pun2127 V129. — [a]) °खंडग्वाद्यैर्द्रुमाणां; Meh V129; Bik3279 V134 (30); Bik3278 V126; Bik3281 V125 (126).

795 ISM Kalamkar692 V68.

796 W and Pun2885 N12; NS3 N106. — BIS. 7037 (3250) Bhartṛ. ed. Bohl. extra2. lith. ed. I. 2. 11, II. 12. Galan 13; SRB. p. 40. 30; SRK. p. 35. 9 (Bh.); SK. 2. 8; SSD. 2. f. 172b.

797 H1 V107; Ujj6414 V106. — [b]) °ण कुरुते रतिमेकवारं. — [c]) °कणभोजनोऽपि. — BIS. 7044. Subhāsh. 76; Prabandhacintāmaṇi 4. 183 (p. 205. 1888 ed.); SHV. App. I f. 2a. 26; SS. 45. 4.

798 F4 Ś106. — Śp. 524 (Dharmadasa); SRB. p. 186. 3; SRK. p. 149. 4 (Kuvalayānanda); com. on Kuvalayānanda 30. 799 Bik3295 Ś113.

800 X N58; ASP1461 extra2. — BIS. 7091 (5257). Prasaṅgābh. 3; SRB. p. 45. 18; SRK. p. 12. 6. (Śp.); ST. 1. 28; SL. f. 56a; SSD. 2. f. 95a. All anthologies व्यजनं (for कुजनं); orig. कूजनं?

सुजनो न याति वैरं परहितबुद्धिर्विनाशकालेऽपि ।
छेदेऽपि चन्दनतरुः सुरभयति मुखं कुठारस्य ॥ ८०१ ॥
सुतारा विक्रीता स्वजनविरहः पुत्रमरणं
विनीतायास् त्यागो रिपुबहुलदेशे च गमनम् ।
हरिश्चन्द्रो राजा वहति शलिलं प्रेतसदने
ह्यवस्था तस्यैषाप्यहह विषमाः कर्मगतयः ॥ ८०२ ॥
सुधामयोऽपि क्षयरोगशान्त्यै नासाग्रमुक्ताफलकच्छलेन ।
अनङ्गसंजीवनदृष्टिशक्तिर्मुखाम्बुजं ते पिबतीति चन्द्रः ॥ ८०३ ॥
सुवर्णपुष्पितां पृथ्वीं विचिन्वन्ति त्रयो जनाः ।
शूरश् च कृतविद्यश् च यस् तु जानाति सेवितुम् ॥ ८०४ ॥
सुवृत्तस्यैकरूपस्य परप्रीत्यै धृतोन्नतेः ।
साधोः स्तनयुगस्येव पतनं कस्य तुष्टये ॥ ८०५ ॥
सुहास्यमुखपङ्कजे नयनचञ्चलालोचने
वदे मधुरभाषणे अतिविलासकामाङ्गने ।
गजेन्द्रगतिसंभ्रमे पदसरोरुहे कोमले
न होति न च यौवनीकषणभावरम्यस्थले ॥ ८०६ ॥
सूनुः सच्चरितः सती प्रियतमा स्वामी प्रसादोन्मुखः
स्निग्धं मित्रमवञ्चकः परिजनो निःक्लेशलेशं मनः ।
आकारो रुचिरः स्थिरश् च विभवो विद्यावदातं मुखं
तुष्टे विष्टपहारिणीष्टदहरौ संप्राप्यते देहिनाम् ॥ ८०७ ॥

---

801 ISM Gore144 V189. — BIS. 7099 (5258) Bohl. on Bhartr. 2. 62. Subhāsh. 274; Śp. 237 (Ravigupta); SRB. p. 47. 110 (Ravigupta); SBH. 241 (Ravigupta); SKM. 6. 12 (Ravigupta); SDK; 5. 35. 3 (p. 301, Śrīvyāsapāda); SRH. 31. 21; SRK. p. 10. 4 (Sphutaśloka); SS. 26. 28; SK. 2. 76; PT. 1. 43; SG. f. 10b; SL. f. 25b; SSD. 2. f. 97b; SSV. 464; SMV. 9. 11; SKG. f. 17b.

802 A N37. — SK. 6. 438; SMV. 8. 10.

803 E Ś36. — [d]) मुखामृतं. NS1 Ś40. — Śp. 3305 (Vaidyanātha); SRB. p. 260. 120; SRK. p. 277. 2 (Śp.); SHV. app. II f. 5a. 46; SU. 265 (Vaidyanātha); SK. 3. 23, 5. 125.

804 GVS734 N95. — BIS. 7133 (3284) Mbh. 5. 1255-6. (= (var.) BORI. crit. ed. 5. 35. 64). Pañc. ed. Koseg. I. 51. ed. Orn. 31. ed. Bomb. 45. Kuvalayānanda 60; SRB. p. 148. 254; SRH. 181. 17 (Mbh.); PT. 9. 2.

805 C N37. — BIS. 7134. Subhāsh. 273; SRB. p. 46. 75; SBH. 219 (Kṣemendra); SRH. 31. 8 (Bh.); SSV. 407.

806 Ana624 Ś29, [a] only in text, rest Marāṭhī trans. Kavi Bāla.

807 W and Pun2885 N25; NS3 N110. — BIS. 7160 (3288) Bhartr. ed. Bohl. extra4. lith. ed. I. 2. 24, II. and Galan. 25; SRB. p. 179. 1020. SHV. app. I. f. 1b. 40; SMV. 25. 7.

स्तनशैलसंनिधाने त्रिवलिनदीतीरकोटरे तत्र ।
जगदपि नग्नीविहितं तथापि पञ्चेपुचौरेण ॥ ८०८ ॥
स्तम्भः स्वेदोऽथ रोमाञ्चः स्वरभङ्गोऽथ वेपथुः ।
वैवर्ण्यमश्रु प्रलय इत्यष्टौ सात्त्विकाः स्मृताः ॥ ८०९ ॥
स्थगयति तमः शशाङ्कं चलति गिरिः पतति तारकाजालम् ।
कथयन्त्यमूनि मन्ये काञ्चीपदसीम्नि किमपि संक्षोभम् ॥ ८१० ॥
स्वगृहे पूजितो मूर्खः स्वग्रामे पूजितः प्रभुः ।
स्वदेशे पूजितो राजा विद्वान् सर्वत्र पूजितः ॥ ८११ ॥
स्वचित्तपरचिन्तयैव परितापमात्मन्यमी
न बिभ्रति मनस्विनो यदमुना न तावत् क्षतिः ।
अहर्निशमिहैव ये परमनोनुवृत्त्या पुनर्
वहन्ति विजिगीषुतां क्रिमिव तेऽनुकम्पास्पदम् ॥ ८१२ ॥
स्वदत्ता पुत्रिका धात्री अन्यदत्ता सहोदरी ।
* * * ॥ ८१३ ॥
स्वयं गुणपरित्यागा[illegible]नाभः पतत्यधः ।
तमेव [illegible]न् भूयः पदमुच्चैर्विगाहते ॥ ८१४ ॥
स्वयं हि पच्यते पाकं प्रती[illegible] यदि सेव्यते ।
पुत्रो हि पच्यते पाके स्वयंपाकः स उच्यते ॥ ८१५ ॥
स्वाधीनेऽपि कलत्रे नीचः परदारलम्पटो भवति ।
संपूर्णेऽपि तडागे काकः कुम्भोदकं पिबति ॥ ८१६ ॥
हंहो पान्थ किमाकुलः श्रमवशादत्युत्सुकं धावसि
प्रायेणास्य महाद्रुमस्य भवता वार्तापि नाकर्णिता ।
मूलं सिंहसमाकुलं गिरिवरे प्रोत्तुण्डतुण्डाः खगा
मध्ये कोटरभाजिभीषणफणाः फूत्कुर्वते पन्नगाः ॥ ८१७ ॥

---

808 E4 V119 (18); RASB 7747 V118, Pun2101 V extra 5 = V107.

809 ISM Kalamkar846 Ś98; ISM Kalamkar195 S98 (99); Bik3275 Ś112. — [a]) स्वेदः स्तंभोप्य. — [d]) सात्त्विका गुणाः. 810 M4.5 S II-7. — SRB. p. 320 6.

811 IO K7207 N II-12. — BIS- 7267. Carr. 485. Nītiśāstra in Telugu char. 88; SRH. 181. 39. 812 — SRB. p. 70. 39; SBH. 531 (Bh.).

813 ASP1461 extra5.

814 — BIS. 7307 (5358) Bharti. in Sp. Guṇapraśaṃsa in only one Ms., not in pr. ed. 815 HU2145 N8 (3).

816 BU114/7 Ś104. — SRB. p. 170. 751; SSV. 1338.

817 Jod3 N108.

हत्वा नृपं पतिमवेक्ष्य भुजंगदष्टं देशान्तरे विधिवशाद् गणिकास्मि जाता ।
पुत्रं भुजंगमधिगम्य चितां प्रविष्टा शोचामि गोपगृहिणी कथमद्य तक्रम् ॥ ८१८

हरिद्रा गोरसं चूर्णं धान्यं कार्ष्णायसौषधम् ।
नैतेषां पाकदोषोऽस्ति तैलं लवणमैक्षवम् ॥ ८१९ ॥

हरेर्लीलावराहस्य दंष्ट्रादण्डः स पातु वः ।
हेमाद्रिकलसा यत्र धात्री छत्रश्रियं दधौ ॥ ८२० ॥

हासोऽस्थिसंदर्शनमक्षियुग्ममत्युज्ज्वलं तत् कलुषावसायाः ।
स्तनौ च पीनौ पिशितास्रपिण्डौ स्थानान्तरे किं नरकेन योषित् ॥ ८२१

हे कोकिल कुरु मौनं जलधरसमये हि पङ्किला भूमिः ।
विकसति कुटजकदम्बे वक्तरि भेके क्व तेऽवसरः ॥ ८२२ ॥

हेमाम्भोरुहपत्तने परिमलस्तेयी वसन्तानिलस्
तत्रत्यैरिव यामिकैर्मधुकरैः प्रारब्धकोलाहलः ।
निर्यातस् त्वरितो व्रजन् निपतितः श्रीखण्डपङ्कद्रवैर्
लिप्तः केरलकामिनीकुचतटात् खञ्जः शनैर्गच्छति ॥ ८२३ ॥

[SUPPLEMENT]

अग्रे डुम्बः करधृतडफः पार्श्वतो भण्डमाला
पृष्ठे वेश्या विलसतितरां कर्तरी धर्मतन्त्वो ।
इत्थं राजा प्रभवति यदा षिङ्गसंगानुरङ्गः
प्रत्यासन्नः प्रलपति गुणी किं विदध्मः क्व यामः ॥ ८२४ ॥

आमोदैस् ते दिशि दिशि गतैर्दूरमाकृष्यमाणा
साक्षाल् लक्ष्मीं तव मलयज द्रष्टुमभ्यागताः स्मः ।
किं पश्यामस् तव परिसरे नावकाशो द्विजिह्वैर्
व्याप्तोऽस्माकं भवतु भवतां स्वस्ति यामो वयं तु ॥ ८२५ ॥

---

818 NS1 Ś12.— SRB. p. 362. 24; SS. 23. 8; SMV. 8. 19.

819 ISM Gore144 V184. 820 ASP1461 extra4. — SRB. p. 18. 25.

821 Ady XXV-L-2 Ś41.

822 Wai2 extra10. — SRB. p. 225. 129 (begins with अथ); ST. 10. 2; SSD. 2. f. 22a.

823 E2 Ś113 (extra). — [a]) परिमलस्तोयं; F4 Ś107. — [b]) अपि (for इव), and आरब्ध- (for प्रारब्ध-). — [c]) त्वरया (for त्वरितो). — [d]) लिप्ते पिच्छिलकेरलीकुचतटे. — SRB. p. 334. 133; SRK. p. 174. 1 (Śp.); VS. 639; SU. 809 (Akbarī-Kālidāsa); BPS. f. 16b. 93.

824 Q1 f. 12a, extra.

825 Q1 extra3. — BIS. 978 (366). Śp. 998; SRB. p. 237. 52; SDK. 4. 51. 2 (p. 261, Acalasimha); SKM. 33. 24. All anthologies [cd]) किं पश्यामः सुभग भवतः क्रीडति क्रोड एव व्यालस्तुभ्यं भवतु कुशलं मुञ्च नः साधु (°ध-) यामः ॥

इलिका भ्रमरीध्यानं ध्यायन्ती भ्रमरी भवेत् ।
वीतरागपदं ध्यायन् वीतरागो भवेद् ध्रुवम् ॥ ८२६ ॥
ऐश्वर्यतिमिरं चक्षुः पश्यतोऽपि न पश्यति ।
पुनर्निर्मलतां याति दरिद्राञ्जनमौषधम् ॥ ८२७ ॥
कुचैलागतभर्तारो शूरो सन्मुखखण्डना ।
दातारो वस्त्रहीनाश् च कुरूपा रूपचिन्तये ॥ ८२८ ॥
को धर्मो भूतदया किं सौख्यमारोग्यता जन्तोः ।
[कः] स्नेहः सद्भावः किं पाण्डित्यं परिच्छेदः ॥ ८२९ ॥
क्षणं रटन्ती रुदती नृत्यन्ती याति विह्वला ।
निःसहत्वं तदा याति मुकुलीकृतलोचना ॥ ८३० ॥
जलमध्ये दीयते दानं प्रतिग्राही न जीवति ।
दातारो नरके यान्ति तस्याहं कुलबालिका ॥ ८३१ ॥
निरक्षरान् वीक्ष्य धनाधिनाथान् त्याज्या न विद्या कृतिभिः कदाचित् ।
आभुक्तमुक्तां कुलटां समीक्ष्य किमार्यनार्यः कुलटा भवन्ति ॥ ८३२ ॥
पत्रं न चित्रमपि निष्प पान्थखेदच्छेदक्षमं विषसमं तव मुग्ध दुग्धम् ।
धूर्तप्रपञ्चितमहातरुकीर्तनेन रे निःफलस् त्वमसि कण्टकितश् च नित्यम् ॥ ८३३
पर्वताग्रे रथो यस्य भूमौ तिष्ठति सारथिः ।
चलितं वायुवेगेन तस्याहं पुत्रबालिका ॥ ८३४ ॥
पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि जलमन्नं सुभाषितम् ।
मूढैः पाषाणखण्डेषु रत्नसंज्ञाभिधीयते ॥ ८३५ ॥
मन्त्रिणां भिन्नसंधाने भिषजां सन्निपातके ।
कर्मणि व्यज्यते प्रज्ञा स्वस्थे को वा न पण्डितः ॥ ८३६ ॥

---

826 Uda1650 V extra2.

827 Q1 f. 7a, extra. — SRH. 167. 1 (Vyāsa). 828 Q1 extra5.

829 Uda1650 N103 (4, final). — BIS. 1929 (747). Hit. ed. Schl. I. 140. ed. Johns. 156. ed. Rodr. p. 96; SRB. p. 170. 769.

830 Lim1739 f. 8a, extra. 831 Q1 f. 10b, extra.

832 Lim1485 f. 16a, extra. — SRB. p. 173. 859. 833 Q1 extra4.

834 Q1 f. 10b, extra. — SRB. p. 185. 27.

835 Uda1650 V extra1. — BIS. 4186 (4571). Vṛddha-cāṇ. 14. 1. Subhāsh. 104; SRB. p. 29. 6; SRK. p. 1. 6.

836 Uda1650 N102 (3). — BIS. 4706 (2116). Pañc. ed. Koseg. I. 143. ed. Orn. 103. ed. Bomb. 127. 381. Hit. ed. Schl. III, 119. Johns. 124. ed. Calc. 1830. p. 396; SRB. p. 164. 507.

रदननिःपतिता वलिता गता वलिभिरावलितं पलितं वपुः ।
विषयकर्दमदुर्दमवाञ्छया तदपि नात्महितं विहितं जडैः ॥ ८३७ ॥

वाङ्मनःकायशुद्धानां संपदश् च पदे पदे ।
अन्तर्मलिनचित्ताय सुखं स्वप्नेऽपि दुर्लभम् ॥ ८३८ ॥

अलमतिचपलत्वात् स्वप्नमायोपमत्वात्
परिणतिविरसत्वात् सङ्गमेन प्रियायाः ।
इति यदि शतकृत्वस् तत्त्वमालोकयामि
तदपि न हरिणाक्षीं विस्मरत्यन्तरात्मा ॥ ८३९ ॥

उत्तुङ्गशैलशिखरे ननु पादपस्य काकोऽपि पक्वफलमालभते सपक्षः ।
सिंहो बली गजविदारणदारुणोऽपि सीदत्यहो तरुतले निजपक्षहीनः ॥ ८४० ॥

कक्षे किं मितपुस्तकं किमुदकं * काव्यसारोदकं
दीर्घं किं यदि ताडपत्रलिखितं किं चित्र गौडाक्षरं ।
गन्धे किं यदि रामरावणकथासङ्ग्रामगन्धो महत्
किं वारं बहु जल्पसे शृणु सखे नाम्ना पुराणो झपः ॥ ८४१ ॥

क्रियादौषधवत् कामः प्रभुत्वात् केवलश्रमः ।
करवन् निजदारेषु योऽन्यः * * स मन्मथः ॥ ८४२ ॥

गतं न शोचामि कृतं न मन्ये खादन् न गच्छामि हसन् न जल्पे ।
द्वाभ्यां तृतीयो न [भ]वामि राजन् किं कारणं भोज भवामि मूर्खः ॥८४३॥

जङ्घान्तराले विमले विशाले अधोमुखी रोमवने वसन्ती ।
सा पातदेवी भगनामधेयं दन्तैर्विना यान्ति गिरन्ति लिङ्गम् ॥ ८४४ ॥

नाहं कामो महाराज हंसोऽयं विमले जले ।
नीचहंसप्रसङ्गेन मृत्युरेव न संशयः ॥ ८४५ ॥

पूर्वे मांसमिदं न दूषणकृतं कर्णाट गोवाहनं
याम्ये मातुलजाविवाह बहवो भर्तार पश्चालिके ।
कन्याविक्रय गुर्जरे गृहवधूः सौराष्ट्रमारुस्थले
धन्यो मालवमण्डलो क्षितितले लोकस्य धर्मे रतिः ॥ ८४६ ॥

---

837 Q1 f. 12b, extra. 838 Q1 f. 7a, extra.

839 Ham 1074 (Dhanasāra) V extra 33. — BIS. 637. Śāntiś. p. 29; SRB. p. 252. 44 (Bilhaṇa); Śp. 566.

840 Haṃ 1836 V X-14. — BIS. 1193. Subhāsh. 174. 230; SRK. p. 176. 4 (Śp.); SRB. p. 230. 26.

841 Haṃ 1836 V X-13. 842 Haṃ (no number) Ś 49.

843 Haṃ 1836 N VIII-6. 844 Haṃ 1836 Ś, f. 25b, extra.

845 Haṃ 1836 N II-5. 846 Ham 1836 V X-12.

मम सखि दहति वसन्तं दक्षिणे वा महन्तं
दहति गिरिलतायां कोकिलामध्यवाक्यम् ।
मम पति मतिहीनं दूरदेशो निवासं
दहति मदनबाणं छिन्नभिन्नं शरीरम् ॥ ८४७ ॥

मान्धाता सुमहीपतिः कृतयुगेऽलंकारभूतो गतः
सेतुर्येन महोदधौ विरचितः क्वासौ दशास्यान्तकृत् ।
अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो यावद् भवान् भूपते
नैकेनापि समं गता वसुमती मन्ये त्वया यास्यति ॥ ८४८ ॥

यदि वाञ्छसि मूर्खत्वं ग्रामे दिनत्रयं वस ।
अपूर्वस्यागमो नास्ति पूर्वाधीतं विनश्यति ॥ ८४९ ॥

रे पान्थ पुस्तकधर क्षणमात्रमेकं
वैद्योऽसि किं गणितशास्त्रविशारदोऽसि ।
कामी भवत्यनुदिनं वद कोऽत्र हेतुर्
धिक् तां च तं च मदनं च इमां च मां च ॥ ८५० ॥

सा बाला वयमप्रगल्भमनसः सा स्त्री वयं कातराः
सा पीनोन्नतिमत्पयोधरयुगं धत्ते सखेदा वयम् ।
सा क्रान्ता जघनस्थलेन गुरुणा गन्तुं न शक्ता वयं
दोषैरन्यजनाश्रितैरपटवो जाताः स्म इत्यद्भुतम् ॥ ८५१ ॥

उष्णमन्नं घृतं मद्यं तरुणी क्षीरभोजनम् ।
वापीकूपवटच्छाया षडेते बलवर्धनम् ॥ ८५२ ॥

---

847 Ham 1836 V X-15. 848 Ham (no numbers) extra 3. — BIS. 4831. Subhash. 164. 407; SRB. p. 372. 204 (Bhojarāja); Śp. 4002 (Bhojarāja on Muñja).

849 Ham 874 f. 8a, extra. 850 Ham 1836 V X-16. — SRB. p. 354. 74; begins भो पान्थ. — [cd]) केनौषधेन मम पश्यति भर्तुरम्बा किं वा गमिष्यति पतिः सुचिरप्रवासी. 851 Ham 1074 (Dhanasāra) V extra1. — BIS. 7002 (3236). Amar. 30. Sāh. D 324; SRB. p. 280. 92; SBH. 1346; SRH. 195. 14 (Amaruka).

852 Ham. 1836. N I-6.

Group IV: Apocrypha.

1. The Viṭavṛtta.

[DC 11970; the first stanza is SBH. 10, with the citation "Viṭavṛttasya."]

नितम्बालसगामिन्यः पीनोन्नतपयोधराः ।
मन्मथाय नमस् तस्मै यस्यायतनमङ्गनाः ॥ १ ॥
मुदितमनोभवहासो रमणोरसि मुष्टिघातजो जयति ।
श्रुतिसुखमणितविमिश्रो वलयावलिकलकलो विलासिन्याः ॥ २ ॥
यासामर्जनशीलत्वान् न द्वेष्योऽस्ति न च प्रियः ।
न कृतं न च सद्भावो वञ्चनाबद्धचेतसाम् ॥ ३ ॥
आकारवेषसौभाग्यैः कन्दर्पप्रतिमोऽपि सन् ।
यासां संगममासाद्य प्राप्तः को वा न वञ्चनाम् ॥ ४ ॥
आजीवोच्छित्तये यासां प्रीतिद्वेषावुभौ हि तौ ।
कथं नु खलु तौ तासां स्यातामुपरि कस्यचित् ॥ ५ ॥
पश्चात्तापकरो यासां सर्वनाशसमुद्भवः ।
सदावसानविरसः संगमो जायते नृणाम् ॥ ६ ॥
आसमस्ताक्षिविक्षेपसमर्पितमनोभुवाम् ।
मन्मथोद्दीपनं तासां विटवृत्तं विधास्यते ॥ ७ ॥
रमन्ते किं न पशवः प्राणिधर्मानुवर्तिनः ।
वैदग्ध्यं कीदृशं पुंसां विटवृत्तमजानताम् ॥ ८ ॥
विटवृत्तं पठन् नार्या नरो यद्यपि मुह्यति ।
तथाप्यत्र विशेषोऽस्ति संनद्धस्येतरस्य वा ॥ ९ ॥
यत्र तत्रावलग्नासु प्रतिक्षणनिवर्तिषु ।
संपत्स्विव विदग्धानां रतिर्वेश्यासु कीदृशी ॥ १० ॥
विनोदमात्रमेवेदमिति यस्यावधारणा ।
विटवृत्तं स जानाति स कामफलमश्नुते ॥ ११ ॥
उदयस्थः सहस्रांशुर्दृष्टेरायाति गम्यताम् ।
अतिरिक्तं कदा कं वा लङ्घयन्ति न योषितः ॥ १२ ॥
आकारसंवृतिः कार्या सुरक्तेनापि कामिना ।
रक्तः परिभवं याति परिभूतः कथं प्रियः ॥ १३ ॥
अरक्ते न सुखं वेत्ति नारक्तो दुःखमश्नुते ।
दुःखानां च सुखानां च रक्त एवास्पदं सदा ॥ १४ ॥

रक्तः श्वसिति दीर्घाणि रक्तो लज्जां विमुञ्चति ।
नाकार्यमीक्षते रक्तोऽरक्तो यात्यपहास्यताम् ॥ १५ ॥
परतन्त्रः सदा रक्तश्च चरणौ पण्ययोषिताम् ।
नापिताङ्गुष्ठवत् कामी संस्पृष्टं लभते यदि ॥ १६ ॥
शेते मया यथा सार्धं सान्येनापि तथा यदि ।
हा हतोऽस्मीति संरक्तो ध्यायन्नित्थं न जीवति ॥ १७ ॥
क आलप्तः प्रियः कोऽस्याः कं ध्यायति कमीक्षते ।
इति चिन्ता न यस्यासीत् स पूज्यः पण्ययोषिताम् ॥ १८ ॥
सुप्तान्येन सहान्येयं श्वो मां संभावयिष्यति ।
न चेच्छ्वो विततं किं स्यादिति ध्यायन् प्रियो भवेत् ॥ १९ ॥
सेवतेऽवसरप्राप्तावप्राप्तौ यो न दुःखितः ।
न दुःखाभिभवस्तस्य पण्यनारीषु जायते ॥ २० ॥
सुखोपायमशक्यं च यस्य चेष्टितमीदृशम् ।
नासावपैति मनसः स्त्रीणामा मरणादपि ॥ २१ ॥
नाकाले नानवसरे या भुक्ता दूतपूर्वकम् ।
वेश्यावेश्मनि कर्तव्यं नान्यत् कामुकसंनिधौ ॥ २२ ॥
नात्यन्तं दर्शयेद् देयं न चात्यन्तमदर्शनम् ।
ईर्ष्याभावो न चात्यन्तं कोपो नात्यन्तमिष्यते ॥ २३ ॥
ईर्ष्याद्धि कुप्यते वेश्या प्रसङ्गाच्च च विरज्यते ।
स्तब्धातिगमनाच्चापि दानादपि विलुप्यते ॥ २४ ॥
ग्राह्यं नाम न चान्यस्य कामुकस्य तदग्रतः ।
प्रसङ्गो नातिकर्तव्यं पूर्वं किंचिन्न सूचिते ॥ २५ ॥
द्वेष्यः स्यात् सूचिताभावे प्रयात्यन्यत्र कौतुकम् ।
अकामा चान्यकामा च निद्राक्रान्तेक्षणापि वा ।
असंजातरतेच्छा च नाभियोज्याबला बलात् ॥ २६ ॥
आविष्करोति न स्नेहं रागं बध्नाति नो रते ।
अभियुक्ता तु मन्देच्छा सान्यकामा तु कामिनी ॥ २७ ॥
आलापयत्यकार्याणि किंचिदाख्याति वा स्वयम् ।
या न प्रयाति शयनं साप्यनुत्पन्नसस्पृहा ॥ २८ ॥
संचिन्तिता किमन्यं कं को वान्यो हृदये स्थितः ।
ज्ञातमेव मया त्वेष यथाहं न प्रियस्तव ॥ २९ ॥

आगतोऽहं * * * * * * * * न्न चेक्षितः ।
गाढालिङ्गननिर्वाणं कदाहं प्रापितस् त्वया ॥ ३० ॥
कामिनश् चरितैरेभिः कुर्वन्तो निशि जागरम् ।
कुर्वन्त्यप्रियमात्मानं केचिन् मूढाः प्रिया अपि ॥ ३१ ॥
नीत्वात्मानं प्रकाशत्वमन्यया योषिता सह ।
कारयेत् कलहं कामी प्रीतिमिच्छन् सदात्मनः ॥ ३२ ॥
यत्र यत्र करोतीर्ष्यां कलहो वा यया सह ।
यया कामुकवैरं च निवारयति यां प्रति ॥ ३३ ॥
उक्तस् ते रुधिरेणाहं स्पृष्टं ते मस्तकं मया ।
इत्येताञ् शपथान् कृत्वा सा वै गम्या पुनः पुनः ॥ ३४ ॥
प्रतिकूलतमं यद्यदेकस्मिञ्शयने स्त्रियः ।
वामत्वात् पुष्पधनुषस् तत् तत् प्रेमनिबन्धनम् ॥ ३५ ॥
ग्राह्यं नाम विपक्षस्य मृषासुप्तेन कामिना ।
प्रतिभेदे कृतं शीघ्रं कर्तव्यो निह्नवः सदा ॥ ३६ ॥
रात्रौ सुरतसंभोगलालसा शयने [र]ता ।
विपक्षप्रेष्ययत्नानां मुक्तवाचानभिज्ञता ॥ ३७ ॥
तिष्ठ तावदयं कोऽपि बहिः किमपि जल्पति ।
इत्युक्त्वा निर्गतः शीघ्रमपि देवकुलं व्रजेत् ॥ ३८ ॥
त्यक्त्वा स मां कथं नाम गत्वा सुप्तस् तया सह ।
इति चिन्ताकृतोऽमर्षः प्रादुर्भवति चेतसि ॥ ३९ ॥
आमर्षान् मदनः सद्यो दीप्तश् चेतसि जायते ।
स वृद्धिं नीयते कामं तस्मिन् द्वेष्येऽपि योषिताम् ॥ ४० ॥
चिन्तितं यदनेनासीद् देयं बह्वल्पमेव वा ।
देयं तेनाधुना तस्यै कालेनेति न संशयः ॥ ४१ ॥
हस्ते कृता सुरूपा च फलेनापि सुयोजिता ।
वीटिकेवाङ्गना रागं न हि बध्नाति खण्डिता ॥ ४२ ॥
कुट्टिन्या सह कर्तव्यः कलहो निपुणस् तथा ।
समुपैति यथा द्वेषं तत्पुरं प्रोच्यतेऽपि यः ॥ ४३ ॥
किमस्माकमनेनेति कुट्टिन्या यत्र वार्यते ।
कामुके कामिनी तस्मिन् नितरामनुरज्यते ॥ ४४ ॥
गुरुबन्धुसुहृद्वर्गप्रतिषेधेन्धनेरितम् ।
मदनाग्निर्ज्वलत्युच्चैर्योषितः पुरुषस्य वा ॥ ४५ ॥

विटानां चरितैरेभिः कषायैस् तु कषायिता ।
सुतरां रज्यते नारी न च रागं विमुञ्चति ॥ ४६ ॥
नारी रक्तानुरक्ता चाप्यतिरक्ता तथापरा ।
संक्षेपात् कामतन्त्रज्ञैस् त्रिविधैव निगद्यते ॥ ४७ ॥
नाभिलाषो रते यस्याः पूर्वं समुपजायते ।
प्रयुक्ते च न चोद्वेगं सा रक्ता संप्रकीर्तिता ॥ ४८ ॥
रतिं प्रार्थयते या तु तत्र याति परां मुदम् ।
न च तेन विनैवास्ते सानुरक्ताभिधीयते ॥ ४९ ॥
प्राप्तापि रतिसंभोगं रतेच्छां या न मुञ्चति ।
अभियोक्त्री भवेद् भूयः सातिरक्ता प्रकीर्तिता ॥ ५० ॥
यथोक्तलक्षणैर्ज्ञेया यथायोगं विपर्ययात् ।
त्रिविधैव विरक्तोक्ता कामिनी कामपण्डितैः ॥ ५१ ॥
त्रिविधस् तु मतः कामी प्रियोऽनुप्रिय एव च ।
अतिप्रियस् तु विज्ञेयस् तृतीयः कामवेदिभिः ॥ ५२ ॥
प्रथमायाः प्रियो ज्ञेयो मध्यमायास् त्वनुप्रियः ।
अतिप्रियस् तृतीयायास् तथा योऽन्यो न सेवते ॥ ५३ ॥
प्रबोधयति या सुप्तं निद्रया नाभिभूयते ।
भूयः सुरतमप्राप्य नैवाप्तेनातिरागिणी ॥ ५४ ॥
या तु पश्यत्यपश्यन्तं मदमायाति वीक्षिता ।
वीक्षितं चेक्षते नित्यं विज्ञेया सानुरागिणी ॥ ५५ ॥
रक्ताल्पमपि या दानं कामिनी बहु [म]न्यते ।
अतोऽन्यथापि विज्ञेया विपरीता विचक्षणैः ॥ ५६ ॥
गत्वा वेश्यासु विश्वासं प्रियोऽस्मीति च कामिना ।
वेश्यागृहे न न्यस्तव्यं सारद्रव्यं कदाचन ॥ ५७ ॥
अनृजुत्वमसद्भावं कार्पण्यं चलचित्तता ।
पुंसां मित्रेषु ये दोषास् ते वेश्यासु गुणाः स्मृताः ॥ ५८ ॥
क्षीणठक्कुरदत्तस्य वेश्याहस्तगतस्य च ।
निक्षिप्तस्य किरातेन पुनर्मोक्षो न विद्यते ॥ ५९ ॥
मरुदेशसमुत्पन्नशिलासलिलसंनिभम् ।
कामिना सर्वदा दानं वेश्यास्त्रीषु प्रशस्यते ॥ ६० ॥
देशकालानतिक्रान्तमसूचितमयाचितम् ।
सोपयोगं तथाल्पं च दानं प्रेमनिबन्धनम् ॥ ६१ ॥

यावद् ददाति नाशेषमहार्यं पण्ययोषिताम् ।
तावदप्रियमप्येनं भुञ्जते प्रियवद् बलात् ॥ ६२ ॥
युगपद् बहु संप्राप्य वेश्या त्यजति कामिनम् ।
सपदि प्रियमप्येनं वैरं वा कुरुते ध्रुवम् ॥ ६३ ॥
दातव्यं मुखताम्बूलमप्रियेण प्रियेण वा ।
अवल्लभेन नात्यर्थं तदेवेष्टजनप्रियम् ॥ ६४ ॥
वयः शीतन्त्वचीमुस्तान्धूपोऽल्पो मुखवासकम् ।
पत्रं खदिरसंयुक्तं तथा सर .... ॥ ६५ ॥
विटैरेवं तु वामानामेतान्येवंविधानि तु ।
देशकालोपपन्नानि प्रीयते न च तद्वचः ॥ ६६ ॥
ताम्बूलं मदिरा माल्यं सुगन्धं च विलेपनम् ।
अतिव्ययेन दातव्यं रतिकालोपयोगतः ॥ ६७ ॥
विटैरनेकवेश्यानामेकान्येवंविधानि तु ।
देशकालोपपन्नानि प्रियाण्येव न चाप्रियम् ॥ ६८ ॥
इमानि प्रायशस् तानि वेश्यास्वेवं प्रदापयेत् ।
सा मुञ्चत्यचिरात् सर्वमुपभोगं तदात्मनः ॥ ६९ ॥
प्रत्यागतेन संपर्कं निर्विघ्नमभिवाञ्छता ।
न देयं गच्छताध्वानं योषितां पूर्वकल्पितम् ॥ ७० ॥
आलोकयति पन्थानं दास्यतीत्यागतः किल ।
रचयत्यादराद् वेणीं यदि नान्यैर्वशीकृता ॥ ७१ ॥
अपरित्यक्तमात्मानमिच्छता पण्ययोषिताम् ।
नित्यौपयोगिकं द्रव्यमात्मसारं प्रदर्शयेत् ॥ ७२ ॥
ग्राह्यं ग्रहणकं किंचिद् व्यपदेशेन केनचित् ।
हस्ते तिष्ठति तद्यावत् तावदन्यं न सेवते ॥ ७३ ॥
कुतश्चित् संप्रदर्श्यैव केयूरमकरादिकम् ।
कुट्टिन्या च सहोद्धारं तन्नाम्नैवाभिलेखयेत् ॥ ७४ ॥
वेश्यया सह संभोगं नीत्वा द्रव्यं तदात्मनः ।
कृत्वा तदवशिष्टेन [देयं] दत्त्वा प्रशस्यते ॥ ७५ ॥
यस्मिन् प्रार्थयते काले सुवर्णं पूर्वमर्पितम् ।
तद्विटस्यातिसंधातुं न्यायं तत्रेदमुत्तरम् ॥ ७६ ॥
स्वयं देयः स उद्धारस् तुल्यमत्राल्पयापि वा ।
सर्वं च मातृनाम्नैव वणिजं किं न पृच्छसि ॥ ७७ ॥

यदि वा रक्तया दत्तं तथापि त्वं न शोभसे ।
अहं गोपायिता तस्य कस्योक्तं वा मया पुनः ॥ ७८ ॥

कोशात् तदप्यधिष्ठानं कर्तव्यं शुद्धचेतसा ।
शपथी हीनदोषाय कामिनीपूच्यते बुधैः ॥ ७९ ॥

नां पुरो देयो व्यवहारस्तु कामिना ।
वेश्यां यो नातिसंधत्ते मूढोऽसाविति साध्यते ॥ ८० ॥

तदेवार्थयते येन पूर्वोक्तं नोत्तरं स्पृहा ।
यथार्थं व्यवहारज्ञा वेश्या भूयो न वञ्च्यते ॥ ८१ ॥

नासावा मरणादित्थं परित्यजति तं विटम् ।
उभयोस्त्यागजं दुःखं कः कुर्यादर्थमित्रयोः ॥ ८२ ॥

हितमिममुपदेशं कुर्वता लोकदृष्टिं मितमपरिमितार्थं यन्मयोपात्तमत्र ।
जनितयुवतिरागाः सन्तु पुण्येन तेन प्रतिहतरतिविघ्नाः प्राणिनः सौख्यभाजः ८३

जानकीवदनोल्लासहेतुं सेतुं बबन्ध यः ।
तत्पादसेविनालेखि विटवृत्तं द्विजन्मनाम् ॥ ८४ ॥

॥ इति विटवृत्तम् ॥

2 The Vijñānaśataka.

[In reporting variants, N refers to the Nāgpur edition of 1897, B to the current Bombay edition; B śloka numbers are given in brackets or footnotes wherever they differ from N numbers.]

विगलदमलदानश्रेणिसौरभ्यलोभोपगतमधुपमालाव्याकुलाकाशदेशः ।
अवतु जगदशेषं शश्वदुग्रात्मजो यो विपुलपरिघदन्तोद्दण्डशुण्डो गणेशः ॥ १ ॥
यत्सत्तया शुचि विभाति यदात्मभासा प्रद्योतितं जगदशेषमपास्तदोषम् ।
तद् ब्रह्म निष्कलमसङ्गमपारसौख्यं प्रत्यग् भजे परममङ्गलमद्वितीयम् ॥ २ ॥
माता मृता जनयितापि जगाम शीघ्रं लोकान्तरं तव कलत्रसुतादयोऽपि ।
भ्रातस् तथापि न जहासि मृषाभिमानं दुःखात्मके वपुषि मूत्रकुदर्पकूपे ॥ ३ ॥
ब्रह्मामृतं भज सदा सहजप्रकाशं सर्वान्तरं निरवधि प्रथितप्रभावम् ।
यद्यस्ति ते जिगमिषा सहसा भवाब्धेः पारे परे परमशर्मणि निष्कलङ्के ॥ ४ ॥
आरभ्य गर्भवसतिं मरणावसानं यद्यस्ति जीवितुमदृष्टमनेककालम् ।
जन्तोस् तथापि न सुखं सुखविभ्रमोऽयं यद् बालया रतिरनेकविभूतिभाजः ॥ ५
सा रोगिणी यदि भवेदथ वा विवर्णा बाला प्रिया शशिमुखी रसिकस्य पुंसः ।
शल्यायते हृदि तथा मरणं कृशाङ्ग्यायत्तस्य सा विगतनिद्रसरोरुहाक्षी ॥ ६ ॥
त्वत्साक्षिकं सकलमेतदवोचमित्थं भ्रातर्विचार्य भवता करणीयमिष्टम् ।
येनेदृशं न भविता भवतोऽपि कष्टं शोकाकुलस्य भवसागरमग्नमूर्तेः ॥ ७ ॥
निष्कण्टकेऽपि न सुखं वसुधाधिपत्ये कस्यापि राजतिलकस्य यदेष देवः ।
विश्वेश्वरो भुजगराजविभूतिभूषो हित्वा तपस्यति चिरं सकला विभूतीः ॥ ८ ॥
भूमण्डलं लयमुपैति भवत्यबाधं लब्धात्मकं पुनरपि प्रलयं प्रयाति ।
आवर्तते सकलमेतदनन्तवारं ब्रह्मादिभिः सममहो न सुखं जनानाम् ॥ ९ ॥

यदा देवादीनामपि भवति जन्मादि नियतं
महाहर्म्यस्थाने ललितललनालोलमनसाम् ।
तदा कामार्तानां सुगतिरिह संसारजलधौ
निमग्नानामुच्चै रतिविषयशोकादिमकरे ॥ १० ॥ (४७)

स्वयं भोक्ता दाता वसु सुबहु संपाद्य भविता
कुटुम्बानां पोष्टा गुणनिधिरशेषेप्सितनरः ।
इति प्रत्याशस्य प्रबलदुरितानीतविधुरं
शिरस्यस्याकस्मात् पतति निधनं येन भवति ॥ ११ ॥ (७२)

---

1 [c]) N °त्मदर्प्यौ?; B °त्मदर्पौ. — [d]) B °परिधिदन्तो°. 2 [a]) B सदिदमस्ति (for शुचि विभाति). 6 [c]) B कृशाङ्गी (for कृशाङ्ग्या-). 7 [c]) B भवति (for भविता). 8 [d]) B विभूतिः. 10 [b]) B महारम्ये स्थाने.

B numbers: 3 = 61, 4 = 29, 5 = 59, 6 = 69, 7 = 64, 8 = 70, 9 = 74.

विपश्चिद् देहादौ क्वचिदपि ममत्वं न कुरुते
  परब्रह्मध्याता गगननगराकारसदृशे ।
निरस्ताहंकारः श्रुतिजनितविश्वासमुषितो
  निरातङ्कोऽव्यग्रः प्रकृतिमधुरालापचतुरः ॥ १२ ॥

अरे चेतश् चित्रं भ्रमसि यदपास्य प्रियतमं
  मुकुन्दं पार्श्वस्थं पितरमपि मान्यं सुमनसाम् ।
बहिः शब्दाद्यर्थे प्रकृतिचपले क्लेशबहुले
  न ते संसारेऽस्मिन् भवति सुखदाद्यापि विरतिः ॥ १३ ॥ (७६)

न जानीषे मूर्ख क्वचिदपि हितं लोकमहितं
  भ्रमद्भोगाकाङ्क्षाकलुषिततया मोहबहुले ।
जगत्यत्रारण्ये प्रतिपदमनेकापदि सदा
  हरिध्याने व्यग्रं भव सकलतापैककदने ॥ १४ ॥ (४८)

वियद्भूतं भूतं यदवनलभं (?) चाखिलमिदं
  महामायासङ्गाद् भुजग इव रज्ज्वां भ्रमकरम् ।
तदत्यन्ताह्लादं ह्यजरममरं चिन्तय मनः
  परब्रह्माव्यग्रं हरिहरसुराद्यैरवगतम् ॥ १५ ॥ (२३)

न चेत् ते सामर्थ्यं भवनमरणातङ्कहरणे
  मनोऽनिर्दिष्टेऽस्मिन्नपगतगुणे ज्ञातुमकले ।
तदा मेघश्यामं कमलदलदीर्घाक्षममलं
  भजस्व श्रीरङ्गं शरदमृतधामाधिकमुखम् ॥ १६ ॥

क्व यातः क्वायातो द्विज कलयसे रत्नमटवीम्
  अटन् व्याघ्राघ्रातो मरणमगमद् विश्वमहितः ।
अयं विद्यारामो मुनिरह ह केनापि विदुषा
  न खल्वात्मप्रायो भवतु सुकरो ज्ञातुमशिवः ॥ १७ ॥ (*)

अहं श्रान्तोऽध्वानं बहुविधमतिक्रम्य विषमं
  धनाकाङ्क्षाक्षिप्तः कुनृपतिमुखालोकनपरः ।
इदानीं केनापि स्थितिमुदरकूपस्य भरणे
  कदन्नेनारण्ये क्वचिदपि समीहे स्थिरमतिः ॥ १८ ॥ (७७)

---

12 [c]) B °विश्वाससुभगो. 14 [a]) B चेतः (for मूर्ख). 15 [a]) B वियत्पृथ्वीवायुज्वलनजलजं° चाखि°. — [c]) N विजरममरं. 16 [b]) N अवगत- (for अपगत-).
17 Omitted in B.

यमाराध्याराध्यं त्रिभुवनगुरोराप्तवसतिर्
ध्रुवो ज्योतिश्चक्रे सुचिरमनवद्यं शिशुरपि ।
अवाप प्रह्लादः परमपदमाराध्य यमितः
स कस्यालं क्लेशो हरति न हरिः कीर्तितगुणः ॥ १९ ॥ (८)

कदाचित् कष्टेन द्रविणमधमाराधनवशान्
मया लब्धं स्तोकं निहितमवनौ तस्करभयात् ।
ततो नित्ये कश्चित् क्वचिदपि तदाखुर्बिलगृहेऽ-
नयल्लुब्धोऽप्यर्थो न भवति यदा कर्म विषमम् ॥ २० ॥ (७१)

जगाम व्यर्थं मे बहुदिनमथार्थार्थिततया
कुभूमीपालानां निकटगतिदोषाकुलमतेः ।
हरिध्यानव्यग्रं भवितुमधुना वाञ्छति मनः
क्वचिद् गङ्गातीरे तरुणतुलसीसौरभभरे ॥ २१ ॥ (५६)

कदा भागीरथ्या भवजलधिसंताररतरणेः
स्खलद्वीचीमालाचपलतलविस्तारितमुदः ।
तमःस्थाने कुञ्जे क्वचिदपि निविश्याहृतमना
भविष्याम्येकाकी नरकमथने ध्यानरसिकः ॥ २२ ॥ (८५)

कदा गोविन्देति प्रतिदिवसमुल्लासमिलिताः
सुधाधाराप्रायास् त्रिदशतटिनीवीचिमुखरे ।
भविष्यन्त्येकान्ते क्वचिदपि निकुञ्जे मम गिरो
मरालीचक्राणां स्थितिसुखरवाक्रान्तपुलिने ॥ २३ ॥ (८६)

यदध्यस्तं सर्वं स्रजि भुजगवद् भाति पुरतो
महामायोद्गीर्णं गगनपवनाद्यं तनुभृताम् ।
भवेत् तस्या भ्रान्तेर्मुररिपुरधिष्ठानमुदये
यतो न स्याद् भ्रान्तिर्निरधिकरणा क्वापि जगति ॥ २४ ॥ (२२)

चिदेव ध्यातव्या सततमनवद्या सुखतनुर्
निराधारा नित्या निरवधिरविद्यादिरहिता ।
अनास्थामास्थाय भ्रमवपुषि सर्वत्र विषये
सदा शेषव्याख्यानिपुणमतिभिः ख्यातयतिभिः ॥ २५ ॥ (३०)

19 [a]) B °गुरुं प्राप वसतिं (for °गुरोराप्तवसतिर्). — [b]) B अनवद्यां. 20 [c]) B नैजे (for नित्ये). 21 [a]) B °मथार्थार्थि तनयाः. — [b]) B निकटमतिदोषा°. 22 [a]) B °संसारतरणेः. 23 [c]) B °मिलितः. — [d]) B श्रुति- (for स्थिति-). 24 [c]) B उदयं (for उदये).

अहोऽत्यर्थेऽप्यर्थे श्रुतिशतगुरुभ्यामवगते
निषिद्धत्वेनापि प्रतिदिवसमाधावति मनः।
पिशाचस्तु तत्रैव स्थिररतिरसारेऽपि चपलो
न जाने केनास्य प्रतिकृतिरनार्यस्य भविता ॥ २६ ॥ (७५)

नित्यानित्यपदार्थतत्त्वविषये नित्यं विचारः सतां
संसर्गे मितभाषिता हितमिताहारोऽनहंकारिता।
कारुण्यं कृपणे जने सुखिजने प्रीतिः सदा यस्य स
प्रायेणैव तपः करोति सुकृती चेतोमुकुन्दप्रियः ॥ २७ ॥ (१३)

सा गोष्ठी सुहृदां निवारितसुधास्वादाधुना क्वागमत्
ते धीरा धरणीधरोपकरणीभूता ययुः क्वापरे।
ते भूपा भवभीरवो भवरताः क्वागुर्निरस्तारयो
हा कष्टं क्व च गम्यतें न हि सुखं क्वाप्यस्ति लोकत्रये ॥२८॥ (७८)

भानुर्भूवलयप्रदक्षिणगतिः क्रीडारतिः सर्वदा
चन्द्रोऽप्येष कलानिधिः कवलितः स्वर्भानुना दुःखितः।
ह्रासं गच्छति वर्धते च सततं गीर्वाणविश्रामभूस्
तत् स्थानं खलु यत्र नास्त्यपहतिः क्लेशस्य संसारिणाम् ॥२९॥ (७३)

संसारेऽपि परोपकारकरणख्यातव्रता मानवा
ये संपत्तिगृहा विचारचतुरा विश्वेश्वराराधकाः।
तेऽप्येनं भवसागरं जनिमृतिग्राहाकुलं दुस्तरं
गम्भीरं सुतरां तरन्ति विविधव्याध्याधिवीचीमयम् ॥ ३० ॥ (१४)

रे रे चित्त मदान्ध मोहबधिरा मिथ्याभिमानोद्धता
व्यर्थेयं भवतां धनावनरतिः संसारकारागृहे।
बद्धानां निगडेन गात्रममतासंज्ञेन यत्कर्हिचिद्
देवब्राह्मणभिक्षुकादिषु धनं स्वप्नेऽपि न व्येति वः ॥ ३१ ॥ (५२)

यावत् ते यमकिंकराः करतलक्रूरासिपाशादयो
दुर्दान्ताः सृणिराजदीर्घसुनखादंष्ट्राकरालाननाः।
नाकर्षन्ति नरान् धनादिरहितान् यत् तावदिष्टेच्छया
युष्माभिः क्रियतां धनस्य कृपणास् त्यागः सुपर्वादिषु ॥३२॥ (६)

26 c) N चपलं (for चपलो). 27 d) B शश्वन्मुकुन्द°. 31 a) B चित्तमदान्ध.

देहाद्यात्ममतानुसारि भवतां यद्यस्ति मुग्धं मतं
वेदव्यासविनिन्दितं कथमहो पित्राद्यपत्ये तदा ।
दाहादिः क्रियते विशुद्धफलको युष्माभिरुद्वेजितैः
शोकेनार्थपरायणैरपसदैर्दृष्टार्थमात्रार्थिभिः ॥ ३३ ॥ (११)

अद्य श्वो वा मरणमशिवं प्राणिनां कालपाशैर्
आकृष्टानां जगति भवतो नान्यथात्वं कदाचित् ।
यद्यप्येवं न खलु कुरुते हा तथाप्यर्थलोभं
हित्वा प्राणी हितमवहितो देवलोकानुकूलम् ॥ ३४ ॥ (५१)

दष्टप्रायं विकलमखिलं कालसर्पेण विश्वं
क्रूरेणेदं शिव शिव मुने ब्रूहि रक्षाप्रकारम् ।
अस्यास्त्येकं शृणु मुररिपोर्ध्यानपीयूषपानं
त्यक्त्वा नान्यत् किमपि भुवने दृश्यते शास्त्रदृष्ट्या ॥ ३५ ॥ (६७)

ध्यानव्यग्रं भवतु तव हृत्तिष्ठतो यत्र तत्र
श्रीमद्विष्णोस् त्रिभुवनपतेर्नित्यमानन्दमूर्तेः ।
लक्ष्मीचेतःकुमुदविपुलानन्दपीयूषधाम्नो
मेघच्छायाप्रतिभटतनोः क्लेशसिन्धुं तितीर्षोः ॥ ३६ ॥ (१९)

कामव्याघ्रे कुमतिफणिनि स्वान्तदुर्वारनीडे
मायासिंहीविहरणमहीलोभभल्लूकभीमे ।
जन्मारण्ये न भवति रतिः सज्जनानां कदाचित्
तत्त्वज्ञानां विषयतुषिताकण्टकाकीर्णपार्श्वे ॥ ३७ ॥ (६२)

यामासाद्य त्रिलोकीजनमहितशिवावल्लभारामभूमिं
ब्रह्मादीनां सुराणां सुखवसतिभुवो मण्डलं मण्डयन्तीम् ।
नो गर्भे व्यालुठन्ति क्वचिदपि मनुजा मातुरुत्क्रान्तिभाजस्
तां काशीं नो भजन्ते किमिति सुमतयो दुःखभारं वहन्ते ॥३८॥(९३)

किं कुर्मः कं भजामः किमिह समुदितं साधनं भो वयस्याः
संसारोन्मूलनाय प्रतिदिवसमिहानर्थशङ्कावतारः ।
भ्रातर्ज्ञातं निदानं भवभयदलने संगतं सज्जनानां
तां काशीमाश्रयामो निरुपमयशसः स्वः स्रवन्त्या वयस्याम् ॥३९(९७)

34 [a]) N अशिवप्राणिनां. — [b]) B भवति (for भवतो). 35 [a]) B दष्टं प्रायो (for दष्ट-). — [c]) N श्रुणु. 36 [a]) B हृदयं (for तव हृत्). 37 [b]) B °वने (for °मही-). — [c]) B जन्मन्यस्मिन्भवति विरतिः. — [d]) B विषयविषमाकण्ट°. 38 [b]) B °भुवां मण्डलं मण्डयन्ति. — [d]) B वहन्तः (for वहन्ते). 39 [a]) N किं (for भो).

भुक्तिः क्वापि न मुक्तिरस्त्यभिमता क्वाप्यस्ति मुक्तिर्न सा
काश्यामस्ति विशेष एव सुतरां श्लाघ्यं यदेतद् द्वयम् ।
सर्वैरुत्तममध्यमाधमजनैरासाद्यतेऽनुग्रहाद्
देवस्य त्रिपुरद्विषः सुरधुनीस्नानावदातव्ययैः ॥ ४० ॥ (९८)

विद्यन्ते द्वारकाद्या जगति बहुविधा देवताराजधान्यो
यद्यप्यन्यास् तथापि स्खलदमलजलावर्तगङ्गातरङ्गा ।
काश्येवारामकूजत्पिकशुकचटकाक्रान्तदिक्कामिनीनां
क्रीडाकासारशाला जयति मुनिजनानन्दकन्दैकभूमिः ॥ ४१ ॥ (९४)

काशीयं समलंकृता निरुपमस्वर्गापगासंभव-
स्थूलोच्चारतरङ्गबिन्दुविलसन्मुक्ताफलश्रेणिभिः ।
चञ्चच्चञ्चलचञ्चरीकनिकरश्यामाम्बरा राजते
कासारस्थविनिद्रपद्मनयना विश्वेश्वरप्रेयसी ॥ ४२ ॥ (९५)

वह्निप्राकारबुद्धिं जनयति वलभीवासिनां नागराणां
गन्धारण्यप्रसूतस्फुटकुसुमचयः किंशुकानां शुकानाम् ।
चञ्च्वाकारो वसन्ते परमपदपदं राजधानी पुरारेः
सा काश्यारामरम्या जयति मुनिजनानन्दकन्दैकभूमिः ॥ ४३ ॥ (९६)

भजत विबुधसिन्धुं साधवो लोकबन्धुं
स्खलिततरङ्गं शंकराशीर्षसङ्गम् ।
दलितभवभुजंगं ख्यातमायाविभङ्गं
निखिलभुवनवन्द्यं सर्वतीर्थानवद्यम् ॥ ४४ ॥ (८७)

यदमृतममृतानां भङ्गरङ्गप्रसङ्ग-
प्रकटितरसवत्ताविभवं पीतमुच्चैः ।
दलयति कलिदन्तांस् तां सुपर्वस्रवन्तीं
किमिति न भजतातां ब्रह्मलोकावतीर्णाम् ॥ ४५ ॥ (८८)

स्वाधीने निकटस्थितेऽपि विमलज्ञानामृते मानसे
विख्याते मुनिसेवितेऽपि कुधियो न स्नान्ति तीर्थे द्विजाः ।
यत्तत्कष्टमहो विवेकरहितास् तीर्थार्थिनो दुःखिता
यत्र क्वाप्यटवीमटन्ति जलधौ मज्जन्ति दुःखाकरे ॥ ४६ ॥ (६३)

41 [a]) N कति न ता (for बहुविधा). — [d]) Ms. °शाला कुसुमपरिमलाकृष्टहृष्टालिमाला. 42 [a]) N °व्योमगा- (for °संभव°). — [c]) N °निकरारागाम्बरा. 45 [a]) B यममृतं°. — [c]) B कलिद्रोषांस्तां. 46 [d]) N has a lacuna for मज्ज°—°करे.

नाभ्यस्तो धातुवादो न च युवतिवशीकारकः कोऽप्युपायो
नो वा पौराणिकत्वं न सरसकविता नापि नीतिर्न गीतिः ।
तस्मादर्थार्थिनां या न भवति भवतश्च चातुरी कापि विद्वन्
ज्ञात्वेत्थं चक्रपाणेरनुसर चरणाम्भोजयुग्मं विभूत्यै ॥ ४७ ॥ (५३)

अर्थेभ्योऽनर्थजातं भवति तनुभृतां यौवनादिष्ववश्यं
पित्राद्यैरर्जितेभ्योऽनुपकृतिमतिभिः स्वात्मनैवार्जितेभ्यः ।
यस्माद् दुःखाकरेभ्यस्तमनुसर सदा भद्र लक्ष्मीविलासं
गोपालं गोपकान्ताकुचकलशतटीकुङ्कुमासङ्गरङ्गम् ॥ ४८ ॥ (५४)

भ्रातः शान्ते प्रशान्ते क्वचिदपि निपतन् मित्र रे भूधराग्रे
ग्रीष्मे ध्यानाय विष्णोः स्पृहयसि सुतरां निर्विशङ्के गुहायाम् ।
अन्विष्यंस्तादृगत्र क्षितिवलयतले स्थानमुन्मूल यावत्
संसारानर्थवृक्षं प्रथिततममहामोहमूलं विशालम् ॥ ४९ ॥ (१७)

केदारस्थानमेकं रुचिरतरमुमानाथलीलावनीकं
प्रालेयाद्रिप्रदेशे प्रथितमतितरामस्ति गङ्गानिवेशे ।
ख्यातं नारायणस्य त्रिजगति बदरीनाम सिद्धाश्रमस्य
तत्रैवानादिमूर्तेर्मुनिजनमनसामन्यदानन्दमूर्तेः ॥ ५० ॥ (१००)

सन्त्यन्ये त्रिदशापगादिपतनादेव प्रयागादयः
प्रालेयाचलसंभवा बहुफलाः सिद्धाश्रमाः सिद्धयः ।
यत्राघौघसहा भवन्ति सुधियां ध्यानेश्वराणां चिरं
मुक्ताशेषभियां विनिद्रमनसां कन्दाम्बुपर्णाशिनाम् ॥ ५१ ॥ (९९)

किं स्थानस्य निरीक्षणेन मुरजिद्ध्यानाय भूमण्डले
भ्रातश्चेद् विरतिर्भवेद् दृढतरा यस्य स्रगादौ सदा ।
तस्यैषा यदि नास्ति हन्त सुतरां व्यर्थं तदन्वेषणं
स्थानस्यानधिकारिणः सुरधुनीतीराद्रिकुञ्जादिषु ॥ ५२ ॥ (४४)

स्वान्तव्योम्नि निरस्तकल्मषघने सद्बुद्धितारावली-
संदीप्ते समुदेति चेन् निरुपमानन्दप्रभामण्डलः ।
ब्रह्मज्ञानसुधाकरः कवलिताविद्यान्धकारस्तदा
क्व व्योम क्व सदागतिः क्व हुतभुक् क्वाम्भः क्व सर्वंसहा ॥ ५३ ॥ (२५)

---

47 b) N न च सरस° (hypermetric). 48 b) B स्वात्मना वर्जितेभ्यः. 49 a) N प्रशान्तं (for °न्ते). — b) B निर्विशङ्कं. — c) N अन्वेष्यं (for अन्विष्यंस्). B उन्मूलयैतत्. — d) B °वृक्षे. B मथितगुरु° (for प्रथिततम°). 51 a) B पुण्याः (for एव). — c) B °दहा (for °सहा). 52 b) B स्रक्चन्दनादौ (for यस्य स्रगादौ). — c) B सा चैषा (for तस्यैषा). N तदान्वेषणं. 53 a) B स्वान्तव्योम्नि.

विश्वेश्वरे भवति विश्वजनीनजन्मविश्वंभरे भगवति प्रथितप्रभावे ।
यो दत्तचित्तविषयः सुकृती कृतार्थो यत्र क्वचित् प्रतिदिनं निवसन् गृहादौ ॥ ५४ ॥
चिद्रत्नमत्र पतितं वपुरन्धकूपे पुंसो प्रमादनुपमं सहनीयतेजः ।
उद्धृत्य यो जगति तद् भविता कृतार्थो मन्ये स एव समुपासितविश्वनाथः ॥ ५५ ॥

यद्येता मदनेषवो मृगदृशश् चेतःकुरङ्गारयो
धीराणामपि नो भवेयुरबलाः संसारमायापुरे ।
को नामामृतसागरे न रमते धीरः सदा निर्मले
पूर्णानन्दमहोर्मिरम्यनिकरे रागादिनक्रोज्झिते ॥ ५६ ॥ (४१)

बालेयं बालभावं त्यजति न सुदती यत्कटाक्षैर्विशालैर्
अस्मान्विभ्रामयन्ती लसदधरदलाक्षिप्तचूतप्रवाला ।
नेतुं वाञ्छत्यकामान् स्वसदनमधुना क्रीडितुं दत्तचित्तान्
पुष्यन्नीलोत्पलाभे मुरजिति कमलावल्लभे गोपलीले ॥ ५७ ॥ (४२)

शिव शिव महाभ्रान्तिस्थानं सतां विदुषामपि
प्रकृतिचपला धात्रा सृष्टाः स्त्रियो हरिणीदृशः ।
विजहति धनं प्राणैः साकं यतस् तदवाप्तये
जपति मनुजा रागाकृष्टास् तदेकपरायणाः ॥ ५८ ॥ (३८)

हरति वपुषः कान्तिं पुंसः करोति बलक्षतिं
जनयति भृशं भ्रान्तिं नारी सुखाय निषेविता ।
विरतिविरसा भुक्ता यस्मात् ततो न विवेकिभिर्
विषयविरसैः सेव्या मायासमाश्रितविग्रहा ॥ ५९ ॥ (३९)

कमलवदना पीनोत्तुङ्गं घटाकृति बिभ्रती
स्तनयुगमियं तन्वी श्यामा विशालदृगञ्चला ।
विशददशना मध्यक्षामा वृथेति जनाः श्रमं
विदधति मुधा रागादुच्चैरनीदृशवर्णने ॥ ६० ॥ (४०)

जनयति सुतं कंचिन् नारी सती कुलभूषणं
निरुपमगुणैः पुण्यात्मानं जगत्परिपालकम् ।
कथमपि न सा निन्द्या वन्द्या भवेन् महतां यतः
सुरसरिदिव ख्याता लोके पवित्रितभूतला ॥ ६१ ॥ (४३)

---

54 [a]) B विश्वेश्वरो. B जनीनजन्मा. 55 [b]) B महनीयतेजः. — [c]) B सद्यः समुद्धरति (for उद्धृत्य यो जगति). 56 [c]) N तदा (for सदा). 57 [b]) B °बलक्षिप्त°. 59 [a]) N बलक्षितिं. — [d]) B °विमुखैः (for °विरसैः). 60 [c]) B मध्ये क्षामा. B nos. 54 = 18, 55 = 24. 61 [b]) B °पालनं (for °पालकम्).

धन्या एते पुमांसो यदयमहमिति त्यक्तचेतोविकल्पा
निःशङ्कं संचरन्तो विदधति मलिनं कर्म कामप्रयुक्ताः ।
जानन्तोऽप्यर्थहीनं जगदिदमखिलं भ्रान्तवद् द्वैतजालं
रागद्वेषादिमन्तो वयमयमिति हा न त्यजन्तेऽभिमानम् ॥६२॥ (१५)

प्रज्ञावन्तोऽपि केचिच् चिरमुपनिषदाद्यर्थकारा यतन्तो
व्याकुर्वन्तोऽपि केचिद् दलितपरमता यद्यपि ज्ञाततत्त्वाः ।
तीर्थे तीर्थे तथापि भ्रमणरसिकतां नो जहत्यध्वखेदा
यत् तत् कष्टं विधत्ते मम मनसि सदा पश्यतस् तत्र कृत्यम् ॥६३॥ (५)

तीर्थावस्थानजन्यं न भवति सुकृतं दुष्कृतोन्मूलनं वा
यस्मादाभ्यां विहीनः श्रुतिसमधिगतः प्रत्यगात्मा जनानाम् ।
सर्वेषामद्वितीयो निरतिशयसुखं यद्यपि स्वप्रकाशास्
तीर्थे विद्यास् तथापि स्पृहयति तपसे यत् तदाश्चर्यहेतुः ॥ ६४ ॥ (४)

उदासीनो देवो मदनमथनः सज्जनकुले
कलिक्रीडासक्तः कृतपरिजनः प्राकृतजनः ।
इयं म्लेच्छाक्रान्ता त्रिदशतटिनी चोभयतटे
कथं भ्रातः स्नाता कथय सुकृतिन् कुत्र विभयः ॥ ६५ ॥ (७९)

निःसारा वसुधाधुना समजनि प्रौढप्रतापानल-
ज्वालाजालसमाकुला द्विपघटासंघट्टविक्षोभिता ।
म्लेच्छानां रथवाजिपत्तिनिवहैरुन्मूलिता कीदृशी-
यं विद्या भवितेति हन्त न सखे जानीमहे मोहिताः ॥ ६६ ॥ (८०)

वेदो निर्वेदमागादिह नमनभिया ब्राह्मणानां वियोगाद्
वैयासिक्यो गिरोऽपि क्वचिदपि विरलाः सांप्रतं सन्ति देशे ।
इत्थं धर्मे विलीने यवनकुलपतौ शासति क्षोणिबिम्बं
नित्यं गङ्गावगाहाद् भवति गतिरितः संसृतेरर्थसिद्धौ ॥ ६७ ॥ (८१)

गङ्गा गङ्गेति यस्याः श्रुतमपि पठितं केनचिन् नाममात्रं
दूरस्थस्यापि पुंसो दलयति दुरितं प्रौढमित्याहुरेके ।
सा गङ्गा कस्य सेव्या न भवति भुवने सज्जनस्यातिभव्या
ब्रह्माण्डं प्लावयन्ती त्रिपुरहरजटामण्डलं मण्डयन्ती ॥ ६८ ॥ (८२)

यत्तीरे वसतां सतामपि जलैर्मूलैः फलैर्जीवतां
मुक्ताहंममभावशुद्धमनसामाचारविद्यावताम् ।

---

63 [a]) B नो जहात्यध्वखेदाद्. 64 [b]) B °गतप्रत्यगात्मा. — [c]) B °शयसुखो.
65 [d]) N सुकृती (for सुकृतिन्). 68 [d]) N (wrongly) मण्डयन्तीम्.

कैवल्यं करबिल्वतुल्यममलं संपद्यते हेलया
सा गङ्गा ह्यतुलाऽमलोर्मिपटला सद्भिः कुतो नेक्ष्यते ॥ ६९ ॥ (८९)
तीर्थानामवलोकने सुमनसामुत्कण्ठते मानसं
तावद् भूवलये सतां पुररिपुध्यानामृतास्वादिनाम् ।
यावत् ते न विलोकयन्ति सरितां रोचिष्णुमुक्तावलीं
श्रीमन्नाकतरङ्गिणीं हरजटाजूटाटवीविभ्रमाम् ॥ ७० ॥ (९०)
संसारो विविधाधिबाधविधुरः सारायते मानसे
निःसारोऽपि वपुष्मतां कलिवृकग्रासीकृतानां चिरम् ।
दृष्टायां घनसारपाथसि महापुण्येन यस्यां सतां
सा सेव्या न कुतो भवेत् सुरधुनी स्वर्गापवर्गोदया ॥ ७१ ॥ (९१)
यस्याः संगतिरुन्नतिं वितनुते वाराममीषां जनैर्
उद्गीता कविभिर्महेश्वरमनोभीष्टा महीमण्डले ।
सा सन्तः शरदिन्दुसोदरपयःपूराभिरामा नद-
त्कोकश्रेणिमनोज्ञपुण्यपुलिना भागीरथी सेव्यताम् ॥ ७२ ॥ (८४)
क्वचिद्धंसश्रेणी सुखयति रिरंसुः श्रुतिसुखं
नदन्ती चेतो नो विपुलपुलिने मन्थरगतिः ।
तदेतस्यां योऽर्थी सुरतरुलता नाकतटिनी
सदा सद्भिः सेव्या सकलपुरुषार्थाय कृतिभिः ॥ ७३ ॥ (९२)
कलौ गङ्गा काश्यां त्रिपुरहरपुर्यां भगवती
प्रशस्ता देवानामपि भवति सेव्यानुदिवसम् ।
इति व्यासो ब्रूते मुनिजनधुरीणो हरिकथा-
सुधापानस्वस्थो गलितभवबन्धोऽतुलमतिः ॥ ७४ (८३)
यावज्जागर्ति चित्ते दुरितकलुषिते प्राणिनो वित्तपुत्र-
क्षेत्राद्यर्थेषु चिन्ता तदतिपरतया भ्राम्यमाणस्य नित्यम् ।
तावन्नार्थस्य सिद्धिर्भवति कथमपि प्रार्थितस्यार्तिभाजा
कैवल्याख्यस्य लोके रमणसुखभुवो मुक्तदोषानुषक्तेः ॥ ७५ ॥ (२७)
सन्त्यर्था मम संचिताश्च च बहुधा पित्रादिभिः सांप्रतं
वाणिज्यैः कृषिभिः कलाभिरपि तान् विस्तारयिष्यामि वः ।
हे पुत्रा इति भावयन्ननुदिनं संसारपाशावलिं
छेत्तायं नु कथं मनोरथमयीं जीवो निरालम्बनः ॥ ७६ ॥ (६०)

---

71 [a]) N °बधिरः (for °विधुरः). — [c]) B इष्टायां (for दृष्टायां). 72 [d]) N °मनोज° (for °मनोज्ञ°). 73 [c]) B हरन्ती पापौघान्सुरतरुवृता नाकतटिनी. 75 [b]) N भ्राम्यमानस्य. 76 [a]) N बहुविधाः (for च बहुधा). — [c]) N °पाशावलीं. — [d]) N तु (for नु).

जानन्नेव करोति कर्म बहुलं दुःखात्मकं प्रेरितः
केनाप्यप्रतिवाच्यशक्तिमहिमा देवेन मुक्तात्मना ।
सर्वज्ञेन हृदिस्थितेन तनुमत्संसाररङ्गाङ्गणे
माद्यद्बुद्धिनटीविनोदनिपुणो नृत्यन्ननङ्गप्रियः ॥ ७७ ॥ (४५)

को देवो भुवनोदयावनकरो विश्वेश्वरो विद्यते
यस्याज्ञावशवर्तिनो जलधयो नाप्लावयन्ति क्षितिम् ।
इत्याम्नातमपीश्वरं सुरशिरोरत्नं जगत्साक्षिणं
सर्वज्ञं धनयौवनोद्धतमना नो मन्यते बालिशः ॥ ७८ ॥ (९)

कस्येमौ पितरौ मनोभववता तापेन संयोजिता-
वन्योन्यं तनयादिकं जनयतो भूम्यादिभूतात्मभिः ।
इत्थं दुःस्थमतिर्मनोभवरतिर्यो मन्यते नास्तिकः
शान्तिस् तस्य कथं भवेद् धनवतो दुष्कर्मधर्माश्रमात् ॥ ७९ ॥ (१०)

हिक्काकासभगंदरोदरमहामेदज्वरैराकुलः
श्लेष्माद्यैरपि निद्रया विरहितो मन्दानलोऽल्पाशनः ।
तारुण्येऽपि विलोक्यते बहुविधो जीवो दरिद्रेश्वरो
हा कष्टं कथमीदृशं भगवतः संसारदुःसागरे ॥ ८० ॥ (५८)

माद्यत्तार्किकतान्त्रिकद्विपघटासंघट्टपञ्चाननस्
तद्वद्दृप्तकृतान्तवैद्यककलाकल्पोऽपि निष्किंचनः ।
यत्र क्वापि धनाशया कृशतनुर्भूपालसेवापरो
जीवन्नेव मृतायते किमवरं संसारदुःसागरे ॥ ८१ ॥ (५५)

आढ्यः कश्चिदपण्डितोऽपि विदुषां सेव्यः सदा धार्मिको
विश्वेषामुपजारको मृगदृशामानन्दकन्दाकरः ।
कर्पूरद्युतिकीर्तिभूषितहरिद्भूमण्डले गीयते
शश्वद्बन्दिजनैर्महीतनुभृतः पुण्यैर्न कस्योदयः ॥ ८२ ॥ (७)

कर्तव्यं न करोति बन्धुभिरपि स्नेहात्मभिर्बोधितः
कामित्वादवमन्यते हितमतं धीरोऽप्यभीष्टं नरः ।
निष्कामस्य न विक्रिया तनुभृतो लोके क्वचिद् दृश्यते
यत्तस्मादिदमेव मूलमखिलानर्थस्य निर्धारितम् ॥ ८३ ॥ (४६)

---

77 [b]) Nt °महिना (for °महिमा). — [c]) B मनुजः (for तनुमत्-). 78 [b]) N जलधियो (wrongly). 79 [d]) B °धर्माश्रयात्. 81 [b]) N °कदन्त° (for °कृतान्त°). — [c]) N विनाशया (for धना°). 82 [a]) B धार्मिका. — [b]) B °कारको (for °जारको). 83 [b]) N अभिमन्यते. B निजहितं (for हितमतं). — [d]) N °दयमेव (for °दिदमेव).

निष्कामा मुनयः परावरदृशो निर्धूतपापोदया
निःसङ्गा निरहंकृता निरुपमानन्दं परं लेभिरे ।
यद्गत्वा न लुठन्ति मातृजठरे दुःखाकरे मानवा
दुर्गन्धे पुनरेत्य काममकरे संसारपाथोनिधौ ॥ ८४ ॥ (२८)

कामस्यापि निदानमाहुरपरे मायां महाशासनीं
निश्चित्कां सकलप्रपञ्चरचनाचातुर्यलीलावतीम् ।
यत्सङ्गाद् भगवानपि प्रभवति प्रत्यङ्महामोहहा
श्रीरङ्गो भुवनोदयावनलयव्यापारचक्रेऽक्रियः ॥ ८५ ॥ (२१)

तुल्यार्थेन त्वमैक्यं त्रिभुवनजनकस्य तत्पदार्थः प्रपद्य
प्रत्यक्षं मोहजन्म त्यजति भगवति त्वंपदार्थोऽपि जीवः ।
श्रुत्याचार्यप्रसादात् निरुपमविलसद्ब्रह्मविद्यस्तदैक्यं
प्राप्यानन्दप्रतिष्ठो भवति विगलितानाद्यविद्योपरीहः ॥ ८६ ॥ (३२)

संन्यासो विहितस्य केशवपदद्वन्द्वे व्यधायि श्रुता
वेदान्ता निरवद्यनिष्कलपरानन्दाः सुनिष्ठाश्चिरम् ।
संसारे वधबन्धदुःखबहुले मायाविलासेऽव्ययं
ब्रह्मास्मीति विहाय नान्यदधुना कर्तव्यमास्ते क्वचित् ॥ ८७ ॥ (३५)

हित्वा विश्वाद्यवस्थाः प्रकृतिविलसिता जाग्रदाद्यैर्विशेषैः
साधं चैतन्यधातौ प्रकृतिमपि समं कार्यजातैरशेषैः ।
ज्ञानानन्दं तुरीयं विगलितगुणकं देशकालाद्यतीतं
स्वात्मानं वीतनिद्रः सततमधिकृतश्चिन्तयेदद्वितीयम् ॥ ८८ ॥ (३४)

* * * * * *

अग्रे पश्चादधस्तादुपरि च परितो दिक्षु चान्यास्वनादिः
कूटस्था संविदेका सकलतनुभृतामन्तरात्मानियन्त्री ।
यस्यानन्दस्वभावा स्फुरति शुभधियः प्रत्यहं निष्प्रपञ्चा
जीवन्मुक्तः स लोके जयति गतमहामोहविश्वप्रपञ्चः ॥ ९० ॥ (३६)

क्वाहं ब्रह्मेति विद्या निरतिशयसुखं दर्शयन्ती विशुद्धं
कूटस्थं स्वप्रकाशं प्रकृतिसुचरिता खण्डयन्ती च मायाम् ।
क्वाविद्याहं ममेति स्थगितपरसुखा चित्तभित्तौ लिखन्ती
सर्वानर्थाननर्थान् विषयगिरिभुवा वासनागैरिकेण ॥ ९१ ॥ (२६)

---

85 [a]) N महाशासना(:). — [d]) N °चक्रे क्रियाः. 86 [d]) B °नाद्यविद्यो निरीहः. Lacuna in N for 89. 90 [a]) N धान्या° (for चान्या°)?. 91 [a]) B काहं. — [b]) B कूटस्थ- (for कूटस्थं). — [d]) B °गिरिभवा.

अहं ब्रह्मास्मीति स्फुरदमलबोधो यदि भवेत्
 पुमान्पुण्योद्रेकादुपचितपरानर्थविरतिः ।
तदानीं क्वाविद्या भृशमसहमानौपनिषदं
 विचारं संसारः क्व च विविधदुःखैकवसतिः ॥ ९२ ॥ (३३)

कश्चित् क्रन्दति कालकर्कशकराकृष्टं विनष्टं हठाद्
 उत्कृष्टं तनयं विलोक्य पुरतः पुत्रेति हा हा क्वचित् ।
कश्चिन् नर्तकनर्तकीपरिवृतो नृत्यत्यहो कुत्रचिच्
 चित्रं संसृतिपद्धतिः प्रथयति प्रीतिं च कष्टं च नः ॥ ९३ ॥ (६८)

नान्नं जीर्यति किंचिदौषधबलं नालं स्वकार्योदये
 शक्तिश्च चङ्क्रमणे न हन्त जरया जीर्णीकृतायां तनौ ।
अस्माकं त्वधुना न लोचनबलं पुत्रेति चिन्ताकुलो
 ग्लायत्यर्थपरायणोऽतिकृपणो मिथ्याभिमानो गृही ॥ ९४ ॥ (५०)

अन्नाशाय सदा रटन्ति पृथुकाः क्षुत्क्षामकण्ठाः स्त्रियो
 वासोभी रहिता बहिर्व्यवहृतौ निर्यान्ति नो लज्जया ।
गेहादङ्गणमार्जनेऽपि गृहिणो यस्येति दुर्जीवितं
 यद्यप्यस्ति तथापि तस्य विरतिर्नोदेति चित्रं गृहे ॥ ९५ ॥ ([illegible])

सद्वंशो गुणवानहं सुचरितः श्लाघां करोत्यात्मनो
 नीचानां विदधाति च प्रतिदिनं सेवां जनानां द्विजः ।
योषित् तस्य जिघृक्षया स च कुतो नो लज्जते सज्जनाल्
 लोभान्धस्य नरस्य नो खलु सतां दृष्टं हि लज्जाभयम् ॥ ९६ ॥ (४९)

कामादित्रिकमेव मूलमखिलक्लेशस्य मायोद्भवं
 मर्त्यानामिति देवमौलिविलसद्भ्राजिष्णुचूडामणिः ।
श्रीकृष्णो भगवानवोचदखिलप्राणिप्रियो मत्प्रभुर्
 यस्मात् तत्त्रिकमुद्यतेन मनसा हेयं पुमर्थार्थिना ॥ ९७ ॥ (२०)

यत्प्रीत्यर्थमनेकधामनि मया कष्टेन वस्तु प्रियं
 स्वस्याशाकवलीकृतेन विकलीभावं दधानेन मे ।
तत्सर्वं विलयं निनाय भगवान् यो लीलया निर्जरो
 मां हित्वा जरयाकुलीकृततनुं कालाय तस्मै नमः ॥ ९८ ॥ (६५)

---

92 [cd]) क्व च तव ममेत्यल्पविषयोऽभिमानः (for भृशम°—°चारं). 94 [d]) B °भिमानी. 96 [c]) B यो वित्तस्य (for योषित्तस्य). 98 [a]) B °भालभि (for °धामनि).

आयुर्वेदविदां रसाशनवतां पथ्याशिनां यत्नतो
वैद्यानामपि रोगजन्म वपुषो ह्यन्तर्यतो दृश्यते ।
दुश्चक्षुःकवलीकृतत्रिभुवनो लीलाविहारस्थितः
सर्वोपायविनाशनैकचतुरः कालाय तस्मै नमः ॥ ९९ ॥ (६६)

ते धन्या भुवने सुशिक्षितपरब्रह्मात्मविद्या जना
लोकानामनुरञ्जका हरिकथापीयूषपानप्रियाः ।
येषां नाकतरङ्गिणीतटशिलाबद्धासनानां सतां
प्राणा यान्ति लयं सुखेन मनसा श्रीरङ्गचिन्ताभृताम् ॥ १०० ॥ (३७)

हे पुत्रा व्रजताभयं यत इतो गेहं जनन्या समं
रागद्वेषमदादयो भवतु वः पन्थाः शिवोऽमायया ।
काशीं सांप्रतमागतोऽहमह ह क्लेशेन हातुं वपुः
सर्वानर्थगृहं सुपर्वतटिनीवीचिश्रिया मण्डितम् ॥ १०१ ॥ (३)

यत्साक्षादभिधातुमक्षमतया शब्दाद्यनालिङ्गितं
कूटस्थं प्रतिपादयन्ति विलयद्वारा प्रपञ्चस्रजः ।
मोक्षाय श्रुतयो निरस्तविधयो ध्यानस्य चोच्छित्तये
तत्राद्वैतवने सदा विचरताच् चेतःकुरंगः सताम् ॥ १०२ ॥ (३१)

बुधानां वैराग्यं सुघटयतु वैराग्यशतकं
गृहस्थानामेकं हरिपदसरोजप्रणयिनाम् ।
जनानामानन्दं वितरतु नितान्तं सुविशद-
त्रयं शेषव्याख्यागलिततमसां शुद्धमनसाम् ॥ १०३ ॥

॥ इति श्रीभर्तृहरिविरचितं विज्ञानशतकं चतुर्थम् ॥

---

99 c) N दुश्चक्षोत्कवली°. 102 c) B [ऽ]ज्ञानस्य (for ध्यानस्य). 103 Omitted in B.

Alphabetical Index of Ślokas

Parentheses enclose a beginning found only in the critical apparatus.

Addenda And Corrigenda.

Special attention is again called to supplementary information about MSS in the Introduction; also to extra variants and corrections under versions Q, H, T_1.

Sanskrit Text: Read on p. 10, 22^c किमपरैः for किमपरैः; p. 65, 166^d सुतराम् for सुतराम्; 167^b हृदय for हृदय; p. 67, 171^b यत्राप्येकस् for यत्राप्येकस; p. 97, 247^a सार्धमन्येन for सार्धमन्यने; p. 112, 286^c जृम्भते for जम्भते; p. 120, 305^d °चित्तः for °चित्तः; p. 149, number of 432 misprinted 433; p. 150, 441 should be combined with p. 153, 461; p. 153, 466^a read °कर्कशकर- for °कर्कशर-; p. 160, 510 is found in an anonymous fragment of a printed anthology as तरुणि संहर संहर लोचने तृणलवेषु कुठारपरिग्रहः। मयि मनोभवमार्गणपीडिते न हि सतामुचितं मृतमारणम् ॥ p. 167, 556–557 are in inverted alphabetical order; p. 185, 689^b read धन्यास् for धन्यांस्; p. 186, 700 is more correctly reported in one of the unnumbered Ham MSS as N1 = योगेन्द्रेण फलं प्रदत्तमजरामृत्याय यस्मै पुनः राज्ञ्यै भर्तृहरेण दत्तमनया वंठाय तस्मै ददे। वंठेनादित हीनपुण्ययुवतौ विप्राय वारस्त्रिया विप्रेणापि तदेव दैववशतो राज्ञे प्रदत्तं पुनः ॥ p. 187, 705–706 in inverted alphabetical order; 710^c emend वनेषु to नवेषु; p. 190, 730 is the unemended form of p. 191, 735, printed inadvertently; p. 193, 754^{cd} might be खण्डिता एव शोभन्ते वीराधरपयोधराः ॥ cf. SRB. p. 328. 3; p. 205, 852^a read घृतं for घृतं; p. 225, 101^d read मण्डितास for मण्डितम् [to qualify काशीं].

Critical Apparatus: ıtus: Y means Y T G M on p. 2, 4 and p. 3, 6; p. 4, 7^d variants झटति etc. should be rd be read झटति etc.; p. 44, 112 Harilal's lith. ed. is dated 1860; p. 59, 149^d MS C MS C reads संप्राप्तोपि वराटकोहि; p. 79, 197ª version A, not B, reads कांत्युज्वलं; P.लं; p, 117, 298 seems to have been constructed from two consecutive stanza stanzas as for example in the *Pañcatantra*, ed. Bomb. I. 188–189 by adding *ab* ng *ab* of the second to *cd* of the first.

The critical apparatus does s does not cite Q numbers, which will be found in the synoptic chart. MS C contaiontains stanza 501, but not the alternative form 739, as N46. The following numl numbers of group III ślokas in codex I have not been cited in the critical appara pparatus: 378 = N105(106); 528 = N101(102); 596 = N106(107), beginning अनुग॰ अनुगन्तव्याः; 599 = V65(71); 642 = N107(108); 648 = N28; 726 = Ś94(105); 772 = Ś9 = Ś93(98).

A MS in the newly acquir cquired Gokhale collection at the BORI is complete but for the first 3-1/2 sta stanzas, and seems to to be derived from the same parent version as Ham 874, 74, which is shorter. The omissions common to these are 278, 282, 283, 342; com common inclusions 291, 520, 544, 599 804 816. The following additional stanzas nzas from the BORI MS should be taken into group III, as numbers 853-6: N 8; N 5 = अयश्चणकचर्वणं फणिफणामणेः कर्षणं करेण गिरितोलनं जलनिधेः पदालंघनम्। प्रसुप्तहरिबोधनं बोधनं निशितखड्गसंस्पर्शनं भवेदिह न तु क्वचित् कृपणतो धनस्पर्शनम् ॥ ८५३ ॥–SRB. p, 72. 58. 58. Ś 91 = प्रियतः प्रभावपदमन्तोऽपि हृदयमान् भवति। न यावच् चन्दनतरुसुरभिनिर्मलमलयपवम यपवमानः ॥ ८५४ ॥ (followed by 274). V 3 = मनः कुत्रोद्योगः सपदि वद मे गम्यपदवीं नरे * नरे वा नार्यां वा गमनमुभयत्रापि च मृषा। यतस् ते क्लीबत्वं प्रतिपदमहो हास्यपदवीं जनस्तोके मा के मागास्त्वमनुसरहि ब्रह्म परमम् ॥ ८५३ ॥ V 2 = भ्रान्तमातुर्विवेकात् पितुरपि कृपणा मंक्षु कृत्वा कृत्वा पृथग्ग्रामाशा योषा स्वतन्त्रा व्रजति परगृहान्सर्वदा वीतलज्जा। पुष्ट्वा दम्भं स्वबन्धुं मम यम यमनियमौ भ्रातरौ भर्त्संयन्तीं खिन्नामेनां कुमार्यां तदपि कथमहं हन्त वन्ध्यां श्रयामि ॥ ८५६ ॥. —SR —SRB. p. 77. 56.

From a recently acquired MS. at the BVB, N104 = कोऽर्थान्प्राप्य न गर्वितो विषयिणः कस्यापदोऽस्तं गतः स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः को नामा राज्ञां प्रियः। कः कालस्य न गोचरान्तरगतः [कोऽर्थी गतो गौरवं को वा दुर्जनवागुरासु पतितः] क्षेमेण यातः पुमान् ॥ ८५७ ॥ —BIS. 1942 (754). Pañc. ed. Koseg. I. 162. ed. orn. 115. ed. Bomb. 146. Hit. ed. Schl. II. 144. ed. Johns. 151. Suk. Pet. MS. 22. Vikramaca. 40. Ṣaḍratna 2 (Haeb. p. 4). Vṛddha Cāṇ. 16. 4. Subhāsh. 69; Śp. 1534; SBH. 3470 (Pañc.); SDK. 5. 36. 2 (p. 302); SRB. p. 178. 1011 (Pañc.). Copied Saṃvat 1667 at Burhāṇpūr by Sāha Nemīdāsa's son, rosident of Sārangpūr; complete, with an old Gujarāti translation differing from that of version B; N parallels Uda 1486 as also the middle half of Ś while V follows the long-vairāgya group. The scribe's carelessness, with the likelihood of this being a misch-codex, reduces the importance of omissions, among which are 43, 112, 143, 174*, 216, 231, 280, 297. Stanza 75, omitted in Uda 1486 is included though the two are concordant for this portion of the text. Other inclusions are 367, 412, 436, 440, 683 [गलितं], 550, 250, 528, 542, 262, 560, 582, 596, 599, 609, 264, 266, 272, 288, 295, 636, 724, 736, 739, 741, 337, 339, 344. MSS. no. 47-15 and 47-16 of the N. R. Māṭe collection at Sātārā are the W version N and V respectively, adding nothing except to the total number of codices examined which is now 381.

Introduction p. 23, l. 20, read Jodhpur for Jaipur.

भो भो पुस्तकवाचका बुधवरा युष्मानहं प्रार्थये
यद्धस्तत्वरया प्रमादजनितं बिन्द्वक्षरभ्रंशनम् ।
तद्दृष्ट्वा न शपेत मन्युवशगास्त्वत्पादपङ्केरुह-
द्वन्द्वे मे प्रणतस्य मस्तकमिदं भृङ्गायते क्षम्यताम् ॥

(From the Colophon to SSD. skandha V).